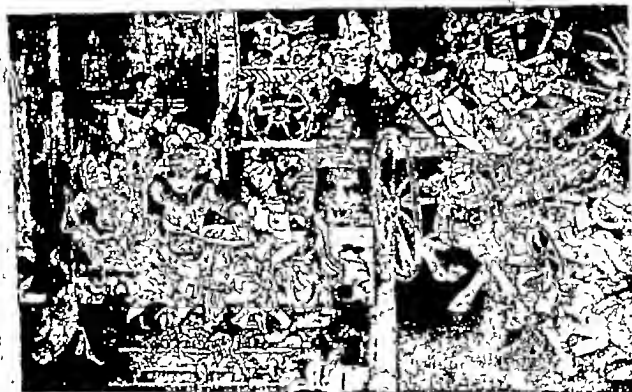


પૂણી



★ કચ્છ અને ઉત્તરા પાંચેથી સ્તિભવ્યની વિગલ ★

અનુક્રમ

૧

પાન

૧ ગ્રાહ્ય મેદાન	મીમતી ગજરાએન નાયક	૧
૨ મહારાજ સરમરજો	મી રમજુલાલ વ દેસાઈ.....	૨
૩ સામળ બેચરનો યુનીયઃ	દયાનાથ નાકડે, ર. પ. મ. ..	૬
૪ વીરના યોજિતસ્થાન પાટ	મી મણિભાઈ દિવેદી	૧૬
૫ એન બેટુતની વાર્તા	કુ લીલાએન મહેતા	૧૮
૬ સાધના	મી પંકજ	૨૧
૭ સમૂળી કવિ	પ્રા. કુમરવિદ્યાની મહેતા.	૨૩
૮ બાદિ કવિ કાલ્ક	મી જોઠાણાલ વિવેદી	૨૭
૯ પદ્મશી રીતસાત	મી શશિકાંત અગુવેદી	૩૦
૧૦ માસિકોનાં લવાનમ બરો	મી પ્રફુલ્લચંદ્ર શાહ	૩૨
૧૧ જાતિરરાષ્ટ્રીય રાજકારણ	મી 'નૃદ્ધસ્થાનિ'	૩૪
૧૨ દિંદી રાજકારણ	મી પ્રફુલ્લચંદ્ર શાહ	૩૮
૧૪ કર્મ શોધુ' ?	મી ઈન્દુલાલ આંધી	૪૧

વર્ષિક લવાનમ શ ૬-૦-૧

૨. પ. મહેતા,

[બોમ્બે ૧૯૪૮]

જુરક પ્રતના રૂ. ૦-૮-

આન હમુરા-વડોદરા.

પદ્મશી આરે સિં. આ

★ પૂણી ★

॥ પૂર્ણા પૂર્ણજલા સસુદ્રસહિતા કુર્યાન્તે સદા મંગલમ્ ॥

પુસ્તક, ૩]

ઓગષ્ટ ૧૯૪૮

[અંક, ૧

આદતું મેદાન

ખલિત નિભાનની રૂપકથા

આદતું રસ્તા ઉપર એક મુસાફર નજીકના ગામડામાં રહેતા એક ગામડિયાને મળ્યો. એક વિશાળ મેદાન બતાવી મુસાફરે તેને પૂછ્યું, “રાત્રી આવશે તેના દુશ્મનોને આજ મેદાનમાં દશબા દવા ને ?”

તે ગામડિયાએ જવાબ આપ્યો, “આ મેદાનમાં કદી થુલ થયું ન હતું આ મેદાન પર અગાઉ આદતું શહેર હતું, તે બળીને ભસ્મીભૂત થઈ ગયેલું પણ હવે તે સાફ ક્ષેત્ર છે ખરું ને ?”

આ પછી મુસાફર અને ગામડિયા પેતા પોતાના રસ્તે ગયા.

અર્ધાંશિક માઈલ આશ્વા પછી મુસાફરને બીજો ગામડિયો મળ્યો. મેદાન

બતાવી તેણે તેને પૂછ્યું, “અહીં અગાઉ હાથ શહેર હતું ?”

અને માણસે જવાબ આપ્યો, “અહીં અગાઉ કદી પણ શહેર ન હતું પણ એક મઠ હતો અને દક્ષિણમાં ચઢી આવેલા લોકોએ તેના નાશ કર્યો હતો.”

થોડી વાર પછી મુસાફરને ત્રીજો ગામડિયો મળ્યો. વિશાળ મેદાન બતાવી તેણે તેને પૂછ્યું, “આ મેદાનમાં અગાઉ મોટો મઠ હતો ?”

પછી તે માણસે જવાબ આપ્યો, “આ ભાગમાં એવો મઠ અગાઉ કદી ન હતો પણ એક મોટો ધૂમકેતુ અહીં પડ્યો હતો એમ અમારા બાપદાદાઓ કહેતા આવ્યા છે.”

પોતાના મનમાં વિસ્મય પામતો મુસાફર આગળ ચાલ્યો અને તેને એક ઘણો મરડો માણસ મળ્યો. મુસાફરે તેને નમન કરી પૂછ્યું, “મુરખી, આ રસ્તા પર મને આ ભાગમાં રહેતા ત્રણ માણસો મળ્યા. મે તેમને આ મેદાનના ઇતિહાસ વિશે પૂછ્યું, તો દરેકે જુદી જુદી હદીક્ત કહી. એકે કહેલી હદીક્ત બીજાઓએ ખોટી છે એમ કહ્યું અને તેમણે બીજાઓમાં જુદી પડતી કંઈ નવી જ વાત કહી એમાં ખરું શું છે ?”

તુલ્ય હાથ જોડો કરી બોલ્યો, “ભાઈ, દરેકે તને સત્ય હદીક્ત કહી છે; પણ આપણામના થોડાઓ જ એક હદીક્તમાં બીજી હદીક્તો ઉમેરી સત્ય પીછાની શકે છે.”

ગજરાબેન નામક

ન્યામનો મદિયા બાગે કાંઈ રાખવું
 હોય પરંતુ નામનું મદત્વ તો જરૂર છે
 મ્હારાં માને કહેવતો અને જ્ઞાતિ મધુ જ
 આવડે છે, અને વાતચીતમાં તેમનો ઉપયોગ
 પણ ઠીક ઠીક કરે છે એ પ્રશ્નવાગ કહે છે
 નામ રૂપ નવ ગચ્છીએ જો ગુણ ઠીકી હોય.
 કનક નામ ધનુરનુ, કડા નું પહેરે કનક.

પરંતુ કહેવતો અર્થ સત્ય અણુવ. Hagar
 ને Portant માં ફેરવી નામનાર શિક્ષણ
 અવસ્થા મ્હામે મ્હારે મ્હારા સમયની
 અવસ્થા વારંવાર મુકવી પડશે. આજની
 ગણવણીનો દું વિરોધી નથી. તેને કિતારી
 પાડવા પણ માનતો નથી. મારા પછી આવતી
 પેઢીઓ નવીન ફેગવણીનો રમ પામી છે,
 અને હજુ પામશે. એટલે દું હમ્મુ તોય તેને
 કિતારી પાડવાનો કશો અર્થ નથી ઉદ્દેશ
 માન સરખામણીનો છે એટલુ જ કે નવા-
 ભૂતાને દસવાનો મારો દક્કડું જતો નહીં કરે ।

જે ફેગવણીમાં રમત ન હોય એ ફેગવણી
 ન જ કહેવાય એવી પણ એક માન્યતા છે
 કેટલાક ફેગવણીકારોનો એવો પણ આદર્શ
 છે કે ફેગવણી-શિક્ષણ પોતે જ રમત રૂપ
 જતી જાય. એને એ જરૂર અમે. જ્યાં મારા
 ઇન્દ્રિય શિક્ષણ વખતે રમતને જદું માનીવું
 આન ન હવું તે વખતનો આદર્શ હતો કે

Work while you work,
 Play while you play

આખું શ્રમસ્થળનું રમત રૂપ જતી જાય
 તો કેવું ? એ આદર્શ પદોચવાના પ્રાથમિક
 પગલાં તરીકે શિક્ષણને રમતમય જનાવી
 દેવાની પ્રાર્થિતિ આપણે વધારી લેઈએ.

આજ જેવું રમતનું મદત્વ ત્યાં ન હતું
 એ ખર્ચ, જ્યાં ઇન્દ્રિય શિક્ષણ મુજગાની

શિક્ષણ જેવું મોહામજ, ઉંઘાસીન, દોર જતી
 જવું નહીં. એ તો ખર્ચ જ કે શિક્ષણ નહીં
 ગમાડે તો બાળકો પોતાની મેળે ગમી લેશે
 અને કદાચ મધુ અવસ્થિત, પદ્ધતિસર, નિયમ-
 સરની રમત પણ શિક્ષણ એટલી જ કટાણા
 બેઠેલી ઘણ પડતી હોય ! કોલેજ લાઈબ્રેરિયા
 પી. ટી. વર્મ અનુકરો છું કહે છે એની
 ખબર પડતી નથી મ્હોટે બાગે એમાંથી
 વિદ્યાર્થીઓની ન્હારી છટવાની તરફીળ
 જાણીતી હોય છે

ત્રિવ્યરકુસમાં કસરતના પણ વર્ષ દતા
 અને કસરત ફરજિયાત હતી ચીટી માસ્તર
 બાબામના અધિષ્ઠતા દતા. એ મહારાષ્ટ્રી
 શિક્ષક જતે બાબામ સારો કરી જાણતા,
 અને આમારી પામે દક, ભેડક કદાવતા અને
 ઝીંજણાર, કમલનાગ, હીચકો, મધ્યમ,
 અને ઘોડા ઉપર- કસરતો કરાવતા. પોરો
 લાકડાનો । પરંતુ બાબામ જાણે અણુમાનીતો
 વિષય હોય તેમ તેના તરફ વિદ્યાર્થીઓનું
 જદું લક્ષ રહેવું નહીં. પરમત કરવાનો,
 તોફાન કરવાનો, તજીવત ખરાબ છે કહી
 બામી જવાનો એ વર્ષ દોય એમ પાનુંખર્ચ
 વર્તન ગણે. ચીટી માસ્તર દસમુખા, આનંદી
 અને તોફાનિમાં બાજ લે એવા શિક્ષક દતા.
 એએક વિદ્યાર્થીને પહેલવાન જનાવવાનું
 જત લેઈ તેઓ મેડા ન દતા, એટલે માની
 રમત પણ જેને તેને મળતી-સદગ કાલાવાલા
 કરાસીને. અને એજ શિક્ષક કેટલા વિદ્યાર્થી-
 ઓની જાળગને ને ।

તેમણે મહારાષ્ટ્રી વિદ્યાર્થીઓને કસરતની
 ચીવટ ખરી પરંતુ મુજગાની બીરાદગ
 એમાંથી જટી જવાની કામેલીવત ઠીક ઠીક
 ફેગવતા ! મુજગાતમાં ત્યારે કસરતના સમજ
 જદું જ આજ મુજગાતી માત્રાપ કસરતના

પણ વિદ્યાર્થી શરીર ગાંધી જન, કોઈ અંજ તરી જન, નદમું વાગી એસે, દેહ દુખ્યા કરે જાની જાતી માગ્યપતી તંકારે વિદ્યા-થીઓના મન ઉપર ફેલી પણ જન ઉપગત કસરત કરવામાં મુંજાતતી પ્રતિદા પણ પવાતી હોય એમ તારે લાગવું ! એ તો ગુડાઓનાં કામ ! મચકૂળી ઉપર છત્તાર કરત કરે ! તોફાની માણસોને કસરત ઉપ મોમી ! જાતી કોઈ જાવના તારે ગુજરાતી જોમા પ્રવતતી. હજી ગુજરાતમાં જાવામ મેલજ જાતી નથી. તે વખતની માફક જાગ પેણ ગુજરાતીઓમાં-મુવાન વિદ્યાર્થીઓમાં જોતી માન્યતા છે ખરી કે કસરત કરનાગની શુદ્ધિ જરૂર જતી જન છે ! વિદ્યાર્થીઓ સાથેના પ્રેક્ષાએ વાર્તાલાપમાં ગુજરાતી વિદ્યાર્થીઓ દહી પૂછે છે કે કસરત કરવાથી શુદ્ધિ જરૂર જતી જન છે એ શાસ્ત્ર કે નથી ? જા તહન સમજ વજગની માન્યતાનું મૂત ગુજરાતીઓના મનમાં પ્રેમ જગમુ દસી ને સમજવું ફીન છે. જનારોજ, નિર્જનતા અને મંદિમી એ ખાસ શુદ્ધિને સતેજ કરે જોતી સ્થિતિ તો નયો જ. શરીરને જળવાન, સુદઃ, ચપળ, અને ઘાટદાર બનાવતી કસરત શુદ્ધિ ઉપર જ અવળી અસર કરે એ મદારાશી ફદી માની શકાયું જ નથી શરીર, મન અને હૃદયિ પરસ્પર જવજન એકીને આગનાગ તત્તો છે શરીરને મજબૂત બનાવે ને હૃદયિને પણ અવસ્થ મજબૂત બનાવે જ. આદ્યમાં એવું કયુ જાનિય તત્ત રહેલુ છે કે જે હૃદયિને ખેલેરી બનાવે ?

કસરત ન કરનાગ ગુજરાતી કાંઈ હૃદયિના મદાન એસો રમી ખર્ચા-હોય એમ જવજવામાં નયો. મુનિવર્સિટીની પરીક્ષાઓમાં ગુજરાતીઓ જદુ કળકતા હોય એમ પણ જાણીત થયુ નયો. અભ્યાસના પ્રધો સખનાર પરિતોમાં કસરતી મદારાશીઓ જેટલા ગુજરાતીઓના નામ નયો જ

એક સંપ્ર માત્ર રહે છે કસરત ન કરનાયો કાળો જનાર કરનાતી કામેલીવત ગુજરાતીઓમાં વધારે જાતી હોય નો કાણુ જાણે ! એ હૃદયિની તીવ્રતા જરૂર જોઈકાવા સખખીના, સાંજામાં થતી કસરત કાંઈ જદુ ઉપયોગમાં આવતી પણ નયો. એ સાધારણ આવાડિયામાં એ તણુ જાર થતા હલનચલન સખખી જતી જન છે અને અનેક વિદ્યાર્થીઓ વચ્ચે એ વહેચાઈ જતી હોવાથી એમાં જાવજત પણ ખાસ આવતી નયો. પરંતુ જાવામ અને ડ્રોઇન્જ-ચિત્રકામના મગજાત Voluntary વર્ગો તારે જાસતા એમ મને થાઈ છે સાંજાનો સમય પૂરો થાય પછી એક ક્લાક જા વર્ગોમાં જેને જોઈએ તેને જાગમ અને ચિત્રકામનુ સિદ્ધિ મગવું. ડ્રોઇન્જની તો ક્રેડીખંધ પરીક્ષા પણ થતી હતી, અને વિદ્યાર્થીઓ એ વખારાની લાગકાત મેળવતી પણ ખરા.

હું જાને મગજાત વર્ગોમાં કાજલ સજ આવેતો ખરો પરંતુ કાજથી એ જાને વર્ગો મંદો છોડી પણ દીધા. સા માટે એમ કયું તે જાગ થાઈ આવવું નયો. ડ્રોઇન્જ સિદ્ધિ મગહે જગ જોગદાર અને કલક તો હતા જ. પરંતુ તેમની કલક અસલ જનવાથી મંદો ચિત્રકામ કરવું મકી દીધુ હોય એમ જાણુ નયો.

હું જે નયો જાનો સકયો તેને માટે મને દાલમીગી જદુ થાય છે. ડ્રોઇન્જ રીખો હોન તો મદારી કલાજાવતા વધારે વિચુદ જાનો હોત ફદી ફદી મદારો પ્રસ્તેજ સચિત જના-જવાતી હોંસ મદારા પ્રકસજો ને થાય છે નિદાન પૂરા ઉપર એકાદ આકર્ષક ચિત્ર તેજો અવસ્થ આવે છે એ ચિત્ર કેવુ હોવું જોઈએ તેની સલાહ પણ મારે જાજવાની હોય છે, અને ફદી ફદી ચિત્રની પટના પણ હું દાર હું ! પરંતુ મદારી એ પ્રાર્થના થાય છે કે એ ચિત્રપટના ચિત્રકાર સિત્તા

કાઠને હાથ ન ચડે ! મ્હારે ચિત્ર જોઇ કું
મણી વાર પોઠારી ઉઠુ છું

સાહિત્ય સંગીત કલા ધિલીન .

માગ ચિત્રમાં પ્રથમ દેહાડવો હોય તો
કે મોઢરી કરે છું . એ દેહાડવો હોય ત્યારે
મીઠું કરી તેમાં બે આખનાં ટપકાં મૂકુ છું .
નદી કે ગરતો બતાવવો હોય તો બે લીલીઓનું
જોડું લખાવી તેમાં લખુ છું . ગરતો નદી !
બંને વાદળાં કે પર્વત બતાવવો હોય તો
અર્ધ જોળાકારનો જૂમસો ઉભો કરી અ-
ના અધરો મુકી લખુ છું . અ-ધ ની વચ્ચે
વાદળાં અને ક-જ ની સીમામાં પર્વત બાવે !
કાંઈ કાંઈ છે કે છે કે એ ચિત્ર કેવું સ્વ
દેને ! ચિત્રકારને એ કેટલું ઉપયોગી થઈ
પડ્યું હશે ?

મને કારે અકસોસ થાય છે કે હું કોઈ-
કેમ ન થાપ્યો ! જે જે ક્ષાનુ સિદ્ધિ સેનું
હોય તે વિદ્યાર્થી અવસરમાં જ લેઈ સેનું
જોઈએ એવી મારી માનવા માગ બનુભવ
ઉપર જ રચાઈ છે

બાળામ, ચિત્રકામ અને અધર લેખન
એ ત્રણે અભ્યાસ ઉપરતના વિદ્યાર્થી વિષયો
અમને ત્યારે સિખવાતા. એમને અભ્યાસના
વિશામ કહેવા હોય તો પણ કહ્યું નથી.
પરંતુ એ ત્રણે વિષયોની પરીક્ષા થતી હતી
તે નામની જ, અને મુખ્ય પરીક્ષાને જોઈમાં
જોઈ બસ કરે એવી. એટલે કાંઈ એમાં
સોએ મો ટકા સફળ પગિણામ આવતું.

પરંતુ બાળામ અને ચિત્રકામને જેટલી
હળવાસથી અને જોઈ ચક્તા એટલી હળવાસ
Writings-અક્ષર લેખન માટે અને રાખી-
ચક્તા નથી એ વિષયના સિદ્ધક દીસા-દીસોજ-
માસ્તર બહુ સ્વીકૃત, બહુ કાક અને પોતાના
કાવને ધર્મદાનું મદત આપે એવા અર્થ
દર્શી હતા. એમાં જેરકાનર ગેરવાન નહોતો
એમાંથી ગત પણ મળે નહીં એમના વર્ગમાં
તેમના પણ થાય નહીં. તેઓ જાને જોવા

બાળના ચિત્રતી હતા, અને પ્રતિષ્ઠિત માટ
પાટલન બટમાં સજા મનીને તેઓ આવતા
હતા. દેશી દળનાં ધોતીવાં પહેરી આવતા
મુજરાતી દક્ષિણી સિદ્ધક કરતાં તેમનો રુવામ
અમને વધારે લામતો. અને મુજરાતી આવડ
ન હોવાની પ્રાથમિક વિદ્યાર્થીઓ સાથે
વાતચીતના પ્રસંગો પણ તેમને લાગેજ
આવતા. કહ્યુંસિદ્ધક મુજરાતી માટે અને
સાંભળેનની કાપીઓ ઇંગ્રેજ માટે અમારે
લખવા પડતાં.

એક વર્ષ તેમણે કુલમ દેહાડવો કે તેમના
વર્ગમાં તેમણે પસંદ કરેલાં હોદ્દાં ને જ
લખવું ! ત્યારે 'ઈન્ડિયન-પેન' જગત
મણીની ન હતી પ્રતેક વર્કિતની લખવાની
લક્ષ્ય છુટી છુટી હોય છે કલમ પાંચે આજ
જાએ પકડીને કાંઈ લાગે જ લખે ત્યાર
આજળાઓનો પણ એમાં અથ નથી. મ્હોટ
લાગે અગુઠો, પહેલી આજળી, અને બીજી
આજળીના આજ ટેકા સહ સદુ કાંઈ લખે
એ સ્વાભાવિક છે કલમ પકડવાની હમ પણ
ફરકની જુદી જુદી હોય કાંઈ કલમને એવા
જોગી પકડે કે જાણે કલમ કેદી નથી અર્થહોવા
કાંઈ એવી હળવાસથી પકડે કે જાણે કલમ
ફસલી જોઈ હોય ! કાંઈ જુદું ઉચેથી પકડે,
કાંઈ છે નીચેથી પકડી આજળાએ પ્રાપ્ત પણ
પાડે. અધરોના મરેડ ઉપરથી માણસ કવો
છે એ કહેવાની હિંમત અભ્યાસીઓ કરી
લક્ષ્ય છે, પરંતુ માનવ જાતનું એટલું
અજાણ છે કે કલમ પકડવાની લક્ષ્ય ઉપરથી
કેવું માનવોનાં ચાગિય ઉલ્લેખોનાં કાંઈએ
પ્રવલ થઈ નથી ! .

દીસા માસ્તરનાં હોદ્દાં સમાન્ય હોદ્દાર
જેનાં જ લાંબાં જારાં ! પરંતુ હોદ્દાંગી પકડવાળી
જગ્યાએ ઉચે નીચે ત્રણ જોગ લેખકનાં
ચક્તાં મૂકેલાં, જે ત્રણે ચક્તાં ઉપર ત્રણ
આજળાઓ મુકીને વિદ્યાર્થીઓએ લખવાનું
દત્ત તમને કાવે કે ન કાવે તેવાં એ ચક્તાં

ઉપર જ આંખોનો મૂકવી પડે ! તે સિવાય
અને એટલા સારા અપ્પર કદાચ હોવા દોષ રીસા
માસ્તર આજળ માલે નહિ ચીવદાખવાળા
રીસા માસ્તર દરેક વિદ્યાર્થી પાસે જાય અને
એ હોશ્કર ઉપરની દરેલી અક્તીઓ ઉપર
દરેલી આંખોઓ મૂકીને કાપે છે કે કેમ
તેનું નિરીક્ષણ કરે !

કુ આડી આંખોએ લખું છું. અમુક
અને પહેલી આંખોના ટેવવા વડે છેલ્લું
પાકું અને બીજી આંખોની બીજી પેરાઇનો
નીચેથી ટેકા આપી આપુ ટેરવુ જલ્દા
ગાળુ છું. આ વર્ણન સમગ્ર વે ન સમગ્ર
એ જુદી વાત છે ! મુખ્ય વાત એ કે હું
હોશ્કરનાં ત્રણે અક્તી ઉપર ત્રણે ટેરવાં આખાં
મૂકી ચકતો ન હતો. મુખ્ય જાણે તો અમુક
જાણતા હતા. રીસા માસ્તરની આંખ મારી
તરફ ન ફેર, અને ફેરે તો હું તેમના કાંધા
મમાણે જ આંખોનો મૂકતો હતો એવો
દેખાવ મ્હે ઠીક ઠીક સમય સુધી કર્યો. પરંતુ
અને હું પકાઈ ગયો ! કુ બીજી આંખો
ત્રીજી અક્તી ઉપર મોટી રીતે મુકું છું એમ
રીસા માસ્તરે જોઈ લીધું.

શિસ્તના શાખીન, અપ્પરવિદ્યાના અધિ-
પતા, મોઝામોઝા રીસા માસ્તર મુન્દેઆરને
શિક્ષા પણ કરતા હતા તે વખતે ઓપાગલ-
નેતરની સોટીમાં ડાળાઓમાં ગ્રામ
પામેલોન હતો નિયમમાં જે કુનું હતો તેટલા
આખની નેતરની મોટી તેમના મેજાના ખાનામાં
રહતી જ હતી, અને તેનો ઉપયોગ પણ
તેઓ ઠીક ઠીક કરતા. તેમની પુરસ્તી પાસે
જવાનું મને આમ ત્રણ મંજુ મોઝા અપર
પૂરા કર્યા તેમની પુરસ્તી પાસે કું બધો તેમણે
નેતરની સોટી જલ્દા કદાચી મને તે વાગ્યાની
ન હોત તો હું તેને કમવજરની પાવળા સોટી
માની લેત. પરંતુ તે કાણે એ મને ઠીક ઠીક
જાડી પણ લાગી અને તેની 'નરી સગળતા'માં
સવરકરતા પણ દેખાઈ

ઈન્દ્રિયમાં તેમણે આરા આપી

Hold up your hands and say Amen
ધરે. હાથ આજળ ધરતે ધરતે મારાથી
બોલાઈ ગયું 'સાહેબ, ' મારા અમુક સ્કે
ખરાબ નથી '

પરંતુ એ દલીલનો તેમની પાસે કશો
ઉપયોગ ન હતો. ધરેલા હાથની કચેલી
ખુલ્લી કરવી પડી તાંબાની સીખેલા નિખ્યા-
તની આંખો તેમણે કચકચાતીને અગામર
કચેલીમાં સોટી લખાવી દીધી

કદાચ મ્હે દલીલ કરી તેથી કે પછી
તેમણે નિયમ હોય એ માટે બીજો હાથ
લગાવવાની આરા થઈ અને તે હાથની કચેલી-
એ પણ સખ્ત અમયમાટ જનુકાઓ.

શિક્ષાના નિયમમાં ત્રણ સોટીમારની
કામ લખી હતો એટલે શિક્ષા ખમી સુધેલા
જમણા હાથને ફરી મોટી પડી ! જણે કાંઈ
બંધુ ન હોય તેમ તેમણે સોટી પાનામાં
મૂકી અને મને જવાનો દુકમ આપ્યો. 'ચોથી
મોટી મારી હોત તો બન્ને હાથને સગળા
નવા મળત એ સત્ય નવાની ખિસ્તી કેમ
મૂલી બધા દરે ?

ઈન્દ્રિય અબ્બાસમાં આ પહેલો અને
છેલ્લો જ સારીરિક શિક્ષાનો જનુકાવ. મને
વધારે વાગ્યું તેથી કે શિક્ષાએ મ્હારો માન-
સિદ્ધ સ્વામનો ઉપ જનાઓ તેથી આ મજુ-
અણાટ આજ સુધી થક રહી ચક્યો. હું
રીસા માસ્તર ખરેખર સાગ શિક્ષક હતા
અને પોતાની ફરગને જલ્દા જ અગીરતાપૂર્વક
પાળતા હતા સારીરિક શિક્ષાનો બાગ વિશેષ
શિક્ષણ પાસે ત્યારે નહીં કર્યો હોય. નિખ્યાતો
કહે કે શિક્ષા કરવાથી કાનદો છે તો
શિક્ષક જરૂર સોટીએ મેઈ જાળકા ઉપર
વડી પડે ! નિખ્યાતો કહે કે શિક્ષા
કરવાથી જાળક કાંતો નહોત અને ઇ અપર
તેનામાં વેગ બર્ષો વિરોધ જાણે છે એટલે
શિક્ષા કરવી જ નહીં ! જાળક શિક્ષકની

રોપી છઠ્ઠાએ હોય બિચારા 'સિદ્ધિ' બોલે નહીં ! નિષ્ક્રાંતોની ખૂબી જોગ છે ! નિષ્ક્રાંતોએ કદી માનવીના છવ લીધા હશે વેદધર્મ તેમજ કેવલશૂનિ વિચાર નિષ્ક્રાંતોએ નહીં તો ત્રણ ચક્રાંતોના હોદ્દાનો આટલો બધો આગ્રહ તો મટે હોય ! સિદ્ધિ નિષ્ક્રાંતોના અમતગણોનો ઇતિહાસ જલ્દી જલ્દી અને શેષશ્વેત વાચન આપી રહે નહીં ? પરંતુ ત્યાર પછી હીસા માસ્તરના ચક્રાંતોના હોદ્દાનો જલ્દી જલ્દી જલ્દી જલ્દી હોય એમ લાગતું નથી.

આ અમાગ ત્રણ વિદિત સિદ્ધિ વિષયોનો ઇતિહાસ. મહાગ અમર બધા અગમ નહીં, છતાં મહે માગ ખાંધો ! કોઈનું બીજાનું આવક નહીં ! હથરત ખો ખરી, પરંતુ તેનું સિદ્ધિ રાજામાં ખાસ લેઈ લેવાનું નહીં.

ગમતનો મહારો જોય ચાલુ જ હતો એક ગમતમાં મહે નામ કહાડતું નથી, છતાં કહી પછુ રમત વમે ખરી. ઈન્દ્રિય અમરના રાજ્યમાં પછુ કું જલુ જ શેષપૂર્વક રમત રમતો. લખોટી જમરના જોગ લખ, પરંતુ જોખોનો શેષ વધી થયો અને ઈન્દ્રિયજલુ રમત ક્રિડે અમારા જીવનમાં પ્રવેશ કરે.

જોખે આધા કલાકની અમારે ગત પડની-પલ્લુ કરી બેસી અરી વાચના સુધી પાણીની તૃષા છીપાવવાનો એ કાલેસર સમય વચ્ચે વચ્ચે સિદ્ધિની ગત લઈ પાણી પીવા બહાર આવી રહાવું એક જોરડીમાં પાણી પાનાર બાહ્ય જોરડી રહેતો પાંચ સાત પવાર્લા પડ્યા હોય. અમારે પવાર્લા વીંછળી એ બાહ્ય જોરડી પાસે જોરડી કે પચડીએ ઉમર ગદી પાણી પી લેવાનું બાહ્યજોરડી પવિત્રતાના કમડનો બદલો બાહ્યજોરડી પાણીભગ કે ગોઠવાઓ બતાવીને સમાજે ઠીક લીધા છે ! વમા તેમને "મહાગમ" કહીને તો દલવાળો છે ! સમાજમાં આવા ગામ આંતરે જાય છે !

એ રમતો અધિક કલાક અને જોખો રમત એ રમતમાંથી એ ત્રણ મિત્રો મળી બધા—જે આજ સુધી માગ મિત્રો રજા છે શાંતિલાલ મગસુદાર, જલુલાલ મગસુદાર અને માગ જ નામરાશી રમણલાલ દેસાઈ અકસ્માત એ ત્રણે મારી જ મેમના—જેમાંથી કેટલા બે મારા 'સજા' પણ ખરા ત્યારે જર્ધાજ સમય પાસેના જ મજાતા. મહાગ મા આજ પણ અને તે ન્યાતીલાની અટપડી વચાવળી શેષી કહાડી તેને સમે જનાવી દે છે ! અમારે સમય પડતાં ગમત સમય વધારે જર્ધાજ અને અમારી ચારે જલુની ટોળી સારા જોખોના રમતગ તરીકે ત્યારે પ્રખ્યાત થની મદ. દક્ષિણી વિદ્યાર્થીઓને પણ જામે જોખોમાં દરાવીએ એ અમારે અભિમાન, અને એ અમારી આવડતની કલા ! ગમતમાં પણ દક્ષિણી બાહ્યજોરડી આજ કલા તેનું જ આમાં માપ નીકળે છે ! સગા-મણીનો વિષય બનવાનું મહત્વ આજની માફક ત્યારે પણ દક્ષિણી વિદ્યાર્થીઓ જ હતા ગમતઅમતમાં આજેવાની પણ તેમની અને આવડત પણ તેમની

રાજામાંથી સાંજે છુટ્યા પછી પણ રાજાના કમ્પાઉન્ડમાં જોખોની રમત રમતા અને રેકાતા, અને રાજામાં ન અને તો એક બીજાની શેરીઓમાં જઈ એક બીજાને મળી જોખો નહીં તો બીલીદડા, બીલીદડા નહીં તો મારદરી અને જાતે ધોવાના ધોવાજીવાં કે દેવદાગનાં બેટ અને ચીચગનાં બોલ કરીને, ક્રિડે રમ્માનો શોખ અને પૂરા કળા ગમત માટેની એકામતા ત્યારે ઠીક ઠીક હતી.

પછી તો ક્રિડે પણ સાંજે સાંજે ગમવા મળતું ક્રિડેમાં આજેવાની પારસીઓની. અધનપણમાં કે ઈન્દ્રિય જીવનના તેમના સુવિખ્યાત જનુકરણમાં ક્રિડે ગમવાનો તેમનો વાચ્ય આચર જન્યૂત જલ્દી ચૂકો હતો. મુંગ-

ધર્મી પણ ક્રિસ્ટ ગભાર સારા પારસીઓનીજ નામાવલી અને વંચતા અમારે તો જે રમત મળે તે ખરી! મેડીવાળા નામના એક અમારાથી ઠીક ઠીક ગોટા અને ઠીક ઠીક ઉપા વિદ્યાર્થી" જે-એ સુસની ક્રિસ્ટ રમતની અવસ્થા કરતા. ક્રિસ્ટ પણ તેઓજ સંબળતા એ રમતને અને "બોલબેટ" તરીકે પણ ઓળખતા. મધુી વખત "સ્ક્રમ્સ" નું દેખાણ રહેવું નહીં નવા સ્ક્રમ્સ તરી નવા ત્યારે વાંસ કે સાકાના કાકામાંથી પણ સ્ક્રમ્સ ઉભા થઈ શકતા એટલે દિલ્લાસીઓની રહીવાને દબે અને તે સાધનો દ્વારા રમાવી "ક્રિસ્ટ" ની રમતને માત્ર "બોલબેટ" ની રમત તરીકે ઓળખાવવામાં અને ખાસ જુલતો નહોતા જ કરતા વાંસ લાકડી ન મળે તો ઉંટોના ઘર કરીને પણ સ્ક્રમ્સની ગેરદાજરી અને જખાવા દેતા નહીં !

પારસીઓના ઇન્ફ્રેજ નની જવાના કમ્પાનિલાય તેમના પોતાકમાં જ નહિ, પગલું તેમની રમતમાં પણ દેખાઈ આવતા કાઈ પાગસી ધુળ સાથે ઠીક ઠીક સળધ મગવતી બાટપાટા અને બોબોની રમત રમવા બાએજ તૈયાર થાય ! એ ક્રિસ્ટ, ટેનીસ કે બેડમીન્ટન સિવાય બીજી કંઈ ગમી શકે જ નહીં !

બાથમાં અખાડાની ચીટી જુસવાડુ તેમને ન જ અને બોક્સીંગ, બાએક્સ, કમ્બેક્સ જેવી કસરતો તરફ જ તેઓ વળતા અમને પણ પારસીઓ આગ્રહ જ એ કસરત સાધેનોના નામ જણવા મળ્યા હેવાં નેહ્યો. દિડી દળની કસરતો પાગસીઓના પ્રચ્છકરને વિવશ બની જતી હતી—ને કે આગ એક પારસી મિત્ર કાવસછ કોન્સાક્ટર અખાડામાં પણ જતા હતા એ કું જાણુ છું અપવાદ ખરા, પગલું એકંદર ગેહ્યોકરણીમાં વખાણવા સાચક ચેકાખાઈ છતાં એક પ્રકારની Robbery

મેટાઈ પારસીઓમાં ત્યારે વિકસેલી ખરી. ને કે એ અત્યંત ડાહી પ્રભં પોતાનો મેટાઈ ઉમ ન બને એની ખાસ સંબાળ જરૂર ગખતી, ઉપરાંત એ કામની સુપ્રસિદ્ધ રમજુ શ્વિતે તેમની મેટાઈને મીનનમાં રાખી શકતી. પારસીઓની રમજુશ્વિતે *knows of humour* અનન્ય હેમ છે. એ કામ પાસે ધણુ પણ સીખવાનું છે છતાં તેની હામશ્વિતિ ને બીજી કોમો શીખે તો જરૂર જીવનમાં પ્રગટ વધી જાય.

વત્તો અને રમત ઉપરાંત સંજીતમાં પણ પારસીઓ સ્વદેશી સંજીતને ત્યારે મદદ અપનાવતા નહીં! ઇન્ફ્રેજ દળનાં ખીતો ગ્રાવો, મુખવાનં વખાડવા, વાગેલીન શીખવુ, બેન્ડ સ્ટેન્ડ ઉપર જઈ ઇન્ફ્રેજ દળનું જ સંજીત સાંભળવું એવી એવી રહીઓ રથાપી પારસીઓ જના પોતાની વિશિષ્ટતા સાચવી રાખવા મથતા ખરા એમની અવગતતાનું પણ જરૂર અનુકરણ કરવા સરખું છે

આમ એક પાગસીની આગેવાની નીચે અને ક્રિસ્ટની પણ સરખાત કરી. ક્રિસ્ટની રમત પણ એવી જ છે કે એક વખત એમાં રસ પડે એટલે બીજી રમતોનો રાખાઈ જાય. જે-એ સુસના કમ્પાઈ-કની એક બાજુએ ત્યારે ચોટી ખુસ્તી જમીન હતી—પૂરવી તો નહીં જ. તોય તેમાં અને ક્રિસ્ટ રમતા. *Under-hand bonny* ત્યારે છેક ટુચક કસરખાત ન હતી. સરખાત કરનારને બોલ વાગે નહીં માટે હાથ નીચે રાખીને દળવી આંધિકથી તેનો પ્રારંભ કરવામાં આવતો.

નવા નાલ પ્રવાહો હવે તો જામડે પહેંચે એવાં સાધનો દિલ્લામાં ઉભાં મળ્યાં છે. શમોરમાં ત્યારે બાએજ અમરતા ડેલ્લાઈ પ્રવાહ મેળા વડોદરાને બાકી જતાં-વડોદરાને અમકાઈ જતાં અનળએ કું પણ એ મોળને સ્પર્શ કરી રહો-તદન અનળવે-એ પ્રવાહ કે પ્રવાહનો ખડને પીછા-ના વખર જ બાજતો

નાલકો પણ કોન્ગ્રેસ, મદાસભા, ખજ, આઝાદી, ઇન્ડિયાન લીગના, સ્વરાજ્ય, 'ફોર ઇન્ડિયા રીલીઝ હોલ', 'અફ પહેલો' આદિ, જ્યાંકર જેટ, સરકાર વન્ધવભાષ વગેરે નામે જાણે છે, જાણે છે પણ કહી કહી, ચિત્રમાં તો જરૂર અને આમાં પણ એક પ્રધરની આજ્ઞા દબાવ્યું છે, જેને માટે આખી મદાસભા આધીની વ્યૂહરચનાનો હિંદે આભાર માનવાનો છે ત્યારે ગળકીય દવા આમટે પહેલી ન હતી. સહેર સાથે સંપર્ક ધરાવતા, વર્તમાનપત્રો વાંચતા કેટલાક નાજરિયા આમાંમાં પણ હંમેશાં નવા પ્રવાહનો સ્પર્શ કરી શક્યા હશે. પણ આજ તો આપણે ચારીએ કે ન ચારીએ તોય એ દબામણી જ પ્રાપ્ત થવા પડે છે, ત્યારે કોન્ગ્રેસનું નામ મેં સંતોરમાં સાંકળેલું જ નહીં—જે કે ન્હાંગ જીવનનાં દસ વર્ષમાં તો કોન્ગ્રેસની સત્તા બેસા જાય ચૂકી હતી !

સને ૧૯૦૨ નું ૧૧^{મું} અમદાવાદમાં ત્યારે કોન્ગ્રેસની અઢાગી એક ભગવાની હતી ગુજરાતમાં જ પહેલીવાર મદારા પિતા ત્યારે 'ફેલોશીપ' પત્રના તત્તી હતી તેમને પણ પત્રના પ્રતિનિધિ તરીકે કોન્ગ્રેસની એકમાં હાજર રહેવાનું આમન્ત્રણ પત્ર મળ્યું હતું કે દસ જાગીયાર વચ્ચેના હોષ્ટિ ઇન્ડિયા પહેલી કે બીજામાં બહુતો હતો સંતોર જેવા આજગાદીના પણ સ્પર્શથી વચિતઆમેથી તાલે આવેલા તેમજે અને અમદાવાદ સાથે લીધો

મારા પિતાનું વાત્સલ્ય બહુ Demonstration પોષાક કરી સફળે દેખાવ સંભળાવ એવું નહીં જાણકારે ગમાકર્તા, ગદાવર્તા, સુચર્તા, સિદ્ધાન્ત, 'એટા' 'એટી' કવી ચુમર્તા, ખાલકો જાણે દેવ મર્તિઓ હોય એમ તેમને નીદાગર્તા અને પ્રત્યેક આવનાર આજ્ઞા તેમનું પ્રદર્શન કરવું, આજ્ઞાની જાણકારીનાં ફલિતા નેમી ગર્ભાવ અને પહેલી તમે જાવતને

તેમની જાણકારીના સમાચાર પહેલાંકાવા, આવી આવી વાત્સલ્યસૂચક દિવાઓનો અમારા ધર્મમાં અમાવ હતો માતા પિતા એમથી કાંઈ જ Demonstration નહીં. આવી વાત્સલ્યસૂચનો બહુ સાધારણ છે, આપણને ન બમતાં હોય—અને બીજાનાં વાત્સલ્ય પ્રદર્શનની આપણે જરૂર ટીકા કરીએ છીએ, આપણી નહીં—તો પણ તે ધર્મ છે એમાં જરાય સંદેહ નહીં. પરંતુ મારા માતા પિતા પોતાનાં વાત્સલ્યને બહુ ફરમાન કરતાં નહીં

એનો અર્થ એમ નહીં કે તેમનામાં વાત્સલ્ય ન હતું એમના સરખું અણબત વાત્સલ્ય મેં જાણે જ બીજો જોયું હશે. દસની આંખો, મસ્તક ૫૦ કે વાંસે કહી મુકાતો કેરવાતો વગર દસ્ત અને અમુ એટલાં જ તેમનાં વાત્સલ્ય ચિહ્નો ! અને એમની દસની મુખમુદાએ અમારે મન સતત વહેતો વાત્સલ્ય પ્રવાહ હતો. સદાસર્વદા ખીલેલા પ્રકુપ જાળ સરખો તેમનો પુલખીજા અમારે માટે બસ હતો. મારાં કે મારી બેનોનાં જાણકારે પાસે બેસાડી, જાણે સ્પર્શ કરી કહી ગમાકર્તા હશે પણ અમને તો નહીં જ એમનું Sympathetic બિંકુ, કદાચ કોઈને ન દેખાવ એવું વાત્સલ્ય અમને તો સતત પ્રત્યક્ષ જ રહ્યું છે.

તે સમયનો એક વિવાજ પણ આમાં ધાજીયુત હોય. જે કે ગને તો તે ગ્વભાવ ખત જ લાગે છે. હું પણ ખાલકો પ્રત્યે બહુ જ Demonstration છું

એ વિવાજ બહુ રમુજબર્ષો, મહાને ન સમજાય એવો, આજની દુનિયાને અર્થલીન કે મૂર્ખાકર્ષો પણ લાગે. પતિ પત્ની ૫૦-૨૫૦નાં નામ દોઈ શકતાં નથી એ પ્રથા હાલ ફો, જતી જતી દશ પણ કેટલાંક ટિંકુ કુટુંબોમાં પ્રચલિત હશે ખરી આ મુખને પણ એ છેક અજાણી તો ન જ રહેવાનું. સહેરી છવન, બહુતર, અને જૂના વહેમને ન (૧૫ માટે જુઓ પાન ૨૬)

શામળ બેચરનો સુનીમ : દગાબાજ નાફડે ૨ પ. ૩૫

૪ સ. ૧૮૦૦ ની આસપાસમાં પારખ શામળદાસ બેચરદાસનો જન્મ થયો હતો તે વડોદરાના અતિ પનાદય પુરુષ ઘના અને ખિદિસ ધરટ ઇન્ડિયા કંપનીના સાદુક્ષર બનાવ જરૂર પડ્યે રાત મધરાત શોધ પશુ વખતે તે કંપનિને લાખો રૂપિયા લીધીના આપતા. કંપનીના સાદુક્ષર બહારી કહેવાતા અને કંપનિ તરફથી બહારી અને તેની પત્ની, પુત્રોને ખાસ સરકુબ મળતુ. શોધ દેશી રાજ ના સત્તાધીશી તેમની ધંપકક કરી ન શકતા. આ ખાસ દબો પળાઓ દુકવપોષ કરતા બહારીના માણસો પશુ આ આશર દેકળ લોકો પર જુલમ કરતા લોકોના બેતરોમાં બહારીના દોર બરામ તેમના પાકનુ નુકસાન હો તો પશુ લોકો તેને મારી ન શકતા કે ન ડબખામાં પૂરી શકતા ખીમેથી વિસ્ધારી નેમને બેતર બહાર સમજવીને બહાર કાઢવા પડતા. બહારીની પેદીનો સચાલક પશુ આમ દેશીરાજની શેટની સત્તાથી મુક્ત રહેતો અને આ ખાસ દબો આધાર પેદીના નોકરો પશુ સામાન્ય જાતવાને અનેક રીતે ગળકતા

અલગક ધન ઉપાર્જિત કરવુ એ શામળદાસના કુવનની મુખ્ય મહેબ્બ હતી. તે બાપાગ બવસાવમા એવા પ્રવ્રત રહેતા કે બીબા કહાં માટે વિચારો કરવા તેને અવકાશ ન રહેતો તેમણે પોતાના દેહના આરોગ્ય સળધી કહી કાળક શાખી ન હતી, અને પર બહાર જવલ્લે જ જમીન પર પલ મૂકી આલતા. તેમની તહેનાતમાં પાલખી દમેલ તેમને રહેતી જેમ તદુગસ્તી પ્રત્તે તેમનુ દુર્લભ દણ, તે જ પ્રમાણે તેમને ઓઝો કે વખ વિશે વિચારો કરવા કુરસદ ન હતી અને તેઓ ધન ઉપાર્જનની એકધારી

પ્રવૃત્તિમાં રચ્યા પચ્યા રહેતા પશુ ચાલીસ વરસની ઉમરે તેમણે ૧૮૩૬ ના માસની ૪ થી તારીખે મહાલક્ષ્મીબાઇ નામની દસ બગીચાર વરસની કન્યા જોડે લગ્ન કર્યું અને લગ્નબગ એક માસ પછી એ જ વરસમાં એપ્રિલની ૧૩ મી તારીખે શહેંગના એક પ્રતિષ્ઠિત ગૃહરથ કાઢિત દહાનદાસની દસેક વરસની કન્યા નેષ્ટીબાઈને પરબા કાઢિત કહાનદાસ લોકોમાં બાણુબાઇ નામે જાણીતા હતા અને તેની પત્ની લાહુબાઈને મીમંત બચુપતંગાવની પત્ની જોડે પશુ મેત્રી હતી. બાણુબાઈએ અરાદ વરસ સુધી આમલીઆગમાં તવાડી તરફિ કામ હતું અને પછી શામળ બેચરની પેદીની નોકરી સ્વીકારી. ચાલીસ વરસ સુધી પરણવાની વાત ન કરનાર, તખિતે કબાળ શામળદાસ આમ દસ બગીચાર વરસની એ કન્યા પરબધ.

૪. સ ૧૮૪૩ ના એક દિવસના મંબળ પ્રમાતે મિત્રો અને ઓળખીતજિનાં ટોબેટોની શામળદાસને અમિનદન આપવા, આવ્યા મહાલક્ષ્મીબાઈને પેટે પુત્ર અવતર્યો હતો તે પુત્રનુ નામ પુરોષોત્તમ રાખવામાં આવ્યુ. પેદીનો સુનીમ જાળા નાફડે સદુથી પહેલો અમિનદન આપવા આવ્યો હતો નાફડે ૧૦ માલીકનો ધણો વિશાસ હતો અને તે ધરમાં આવતો અને મહાલક્ષ્મીબાઈ કે નેષ્ટીબાઈ જોવામાં આવે તો પ્રણામ કરતો નાફડે એમ તો સર્વેને ધણો કુશળ નોકર લાખતો.

૪ સ. ૧૮૪૫ ના એપ્રિલના એક દિવસે શામળદાસને ધણી અકળામણુ થઈ, તેનુ હૃદય જંબ પડી જતુ દેશ એમ અણકુ. નાફડેને શેટની બિમારીની ખબર પડતા ત્ત્રા શેટી

આવ્યો તેનું સ્વપ્ન પર એવું અવજન હતું કે તેણે સામળદાસના ઓરડામાંથી સર્વેને જ્ઞાત કરી મૂક્યાં અને અદનંથી ખારણી વાસી તે એકસો જ બે જાડી ક્ષણ સુધી સેડ સાથે ગળો મળાડે ચાગ્યો તે સવારે સાંઘ ૭ વાગ્યા સુધી તે ઓરડામાં સામળદાસ સાથે રતો ઓરડા ઉઘાડ્યો, ત્યારે સામળદાસનું પીસ નાફડેના હાથમાં હતું તેમાં નાફડેને સામળ બેચરની પેદીનો વહીવટ કરી તરિકી નીમવામાં આવ્યો હતો સપ્ટેમ્બરની નીજ તારીખે પાંચ સામળદાસે દેહત્યાગ કર્યો.

મદાલ્ફમીબાઈ અને નોક્તીબાઈ બંને સોળ સપ્તર વરસની ઉંમરે વિધવા થયાં મદાલ્ફમી પુત્રની માતા હતી, માટે તેનું માન વધુ અને નોક્તીબાઈની અવજનના થવા લાગી. પુત્રોત્તમને સર્વે હાથ લડાવતાં અને મદાલ્ફમીની બધાં ખુશામત કરતાં પરંતુ નોક્તીબાઈને પણ દિમેન્ગ મહિનભરી રર મી તારીખે પુત્ર સાંપડ્યો અને તેનાં પંખ માન વધ્યાં. પુત્રનું નામ ગાલીલાલ પાંચમાં આવ્યું અને કમને નાફડ પછુ હવે નોક્તીબાઈનું સન્માન કરવા લાગ્યો.

પછુ નોક્તીબાઈ સતુર યુવતિ હતી અને તે નાફડેની ખુશામતથી ઉતરાવ જોમ નહય. નાફડેના કમોની તેણે બારીકાઈથી તપાસ કરાવી નાફડે પેદીના પીસા બાઈ જતો, મદાલ્ફમી અને જરૂર પડે બાઈ માટે ઉતરપડી કરતો અને દરકિને ધાક ધમકી કે ખાટાં તંદોમતો નફા નિર્મળ કરતો નોક્તીબાઈની તપાસમાં આ સબધી કણી વિજતો અને કેટલાક પુત્રવાઓ મળ્યા અને નોક્તીબાઈ તેની જિંદગીની મદાન બુલ કરી તે પુત્રવા તેણે વડોદરા સરકારના સત્તાધીશ સમક્ષ ગળુ કર્યા જે નવાબાધીસ સમક્ષ સાબિલીઓ મદ વામાં આવી, તે આપ્યાં આવ્યાં જની મર્યા. તેણે કયુ, " બહારીનો પેદીનો સચાલક હોવાથી વડોદરા સરકાર નાફડે સામે પચલાં ન લઈ

કરે બહારીને મળતા હતા તે અધિકારી છે " નોક્તીબાઈના હાથ હેઠે પડ્યા.

બાબા નાફડે ચહેરનો પ્રભાવશાળી ચહેરી બન્યો હતો તેની ધાવજ પછી વધી ઝંઈ હતી. તે પ્રપચી હતો અને અનેક ધાવજેશ રમી જાયતો જોમ આપણે અજાણી કરી બધા તે સમેત પછુ હતો. ૧૮૪૭ ના ફેબ્રુઆરીની ૨૫ મીના દિવસે આખુ વડોદરા સહેર બળ બળી હતી સામળ બેચરના ૫૦ આજળ મીઠાપુત્રી આવેલા પછી પછીવાપી રહુનાથ અને ગવલડે ધમાલ મચાવી મૂકી. "બાણાબાઈ સાહેબ, બાગલું ઉપાડો " ગુપુ નાથે કહિવાળી કાંચ ફરી ફરી ઠોકા દાગ દૂનવી મૂક્યુ. બાણાબાઈ કમાલ ઉપાડી કઈ પૂછ તે પહેલાં રાવલડે પોંકે પોંકે મૂકી, " મારો મોલીલાલ મને આપો. " તેની કિંક ચારી આપુ રહી અને બાણાબાઈને એક પછુ સબ્બ મોલવાની તક ન મળી. તેથી તેણે કટાળો બાગલું ચાસી દીધુ.

દમેક કસક અને બક્કક ગહેતો નાફડે તે જ દિવસે કોણુ જાણે કેમ 'વધારે સબા અને નગમ બનેલો જાણ્યો. ગુમાસ્તાઓથી ફર રહેતા નાફડેએ તેજ દિવસે ગુમાસ્તાઓને માટે સમીતની મીજલસ અને મિજબાની રાખી હતી અને બધા સાથે છૂટ્ટી બળા આનદ કરતો હતો. તે વખતે પેદીના નોફડે ચારી નાફડેને કયુ, " અસત્તુ કામ છે. જ્ઞદાર આવો " નાફડેએ પહેલાં તો કટાળા ના કરી પછુ ઉવટે ગુમાસ્તા બંધુઓની મારી ગામી " જગા જઈ આવું-" કહીને ગઈયો. સમીત બધ પડ્યુ અને ગુમાસ્તાઓ પછુ નાફડેની પાછળ બધા.

નાફડેએ આવીને મીઠાપુરનું મામડિયા દર્પાત લેયુ. તેને લઈને તે ધરમાં આવ્યો. પેદીના સચાલક સાથે તેઓ ધરમાં ધાવજ ચઈ મહ્યા, નીલતર ચોક્કાદારો તેને હાસેલી જ્ઞદાર કરી મકત. નાફડેએ મેરનકાર માટે

હારખ પૂજ્ય તારે મુનાયે નરખજે તાત
કરી. "અમને પેસાની સારી ગઠમ અપ-
વાનુ હતી બાણાબાઈએ અમારો મોતીલાલ
વેચાતો મળાવ્યો હતો, પણ અમને પેસા મોક-
ત્ત્યા નહિ. અમારો દીકરો પાછો આવ્યો." આવી
પ્રતિવાત વાત સાંભળી નાફડેનો મીઠાજ
અંચો અને તેણે આવેશમાં હતુ "તમાગ
લોકનો જન્મારો જ બહુમાં જન્મ છે આ
તમારૂં દુઃકદુઃખ મુદાલું છે." રમુનાયે એક
નૂતનું ચહેડું કાઢળીયુ નાફડેના હાથમાં
મૂક્યુ. નાફડે એ વાંચી નવાઈ પામ્યો ફાવ
તેમ જણાયુ તેણે એ કાઢળ તોની ફરને
વિદાઈ મેલેલા મુખાસ્તાઓને જોવા આજુ
તે પુત્ર વેચાણનો દસ્તાવેજ હતો. બાણા-
બાઈએ પુત્રના ખર્ચામાં માળાપતે ૬૦ વરસે
૨૦૧ રૂપિયા આપવા રસીકાર્કું હતુ. તે
ઉપર મી ભક્તિ દહાનદાસની (એટલે બાણ
બાઈની) સહી હતી મુખાસ્તાઓ બાણાબાઈની
સહીથી પતિચિત્ત હતા અને તેમને તે સહી
બાણાબાઈની જ છે એમ લાગ્યુ

હવે બાળા નાફડેનો પિતો હાથ ન રલો
"સામળ મેચગતી પેડીને કલક લગાડનાગ-
ઓને દુઃસખત સિદ્ધા કરીશ." એમ તે રોષમાં
મળ્યો. બધા મુખાસ્તાઓની પણ તેમાં
સખતિ જણાઈ પણ નાફડેએ એવા કંક
દામે કામ લીધુ કે બાણાઓ સકારીય બન્યા
પણ બાળા નાફડેના દરમો તેઓ યુ યુ ન
કરી સક્યા. નાફડેએ બાણાબાઈને અને
નેછનીબાઈને કેદ કર્યા અને તેમને પોતાના
મરમાં એક ભાગમાં એકાંતવાસમાં પુર્વા અને
ઉપર સખત ઘોડી પહેરો ગળ્યો તેમાં તેને
ગાળખાંડ કે રેસિડન્ટની પરવાનગી લેવાની
પણ ક્યાં જરૂર ન જણાઈ. ફેદીએતે રાઈ
મળી પણ ન સકતુ મોતીલાલના અજ
ઉપરથી સર્વે કિમતી બરેણા અને આયુષ્યો
કિતારી લેનાર્માં વ્યાખ્યા અને તેની ૧૩ મેડ
જુલુ ચિયર વીટનામાં વ્યાખ્યા. પણ નાફડેને

મોતીલાલને રમુનાય આને તેની પત્નીને
અધીન ન કર્યો પણ તેને એક બીજા મરમાં
—નાફડેએ ઘણાં ધરો મનાવ્યાં હતાં, ગામ-
વામાં વ્યાખ્યા આમલીમાગનો કુળીઓ
અને તેની પત્ની દુધલીને મોતીલાલની
દેખરેખ માટે રાખવામાં વ્યાખ્યા અને એ
ધર પર ચાર અગ્ર મોડીદારો મેલાડવામાં
આવ્યા. પિતાનો હક કળતા આવેલા
રમુનાયને મોતીલાલ સા માટે સોંપવામાં ન
આવ્યો એ ગદસતેનો ઉદ્દેશ પાછળથી આવ્યો.
નાફડે એટલેથી ન અટક્યો તેણે વાણિયાની
પત્ર એકી કરી બાણાબાઈને અને નેછતીને
ન્યાતબહાર મૂકાયા.

પણ આ ધમાકમાં બાણાબાઈની પત્ની
નેછનીબાઈની મા લાકુબાઈ નાફડેના સક-
નમાંથી છટકી મળ. તે છટકા ફેરી જુલુ
લુગડુ પહેરી બેઠાટ રહતી શ્રીમન્ત મણપત-
રાવના પત્ની રાણી સાહેબને મળવા રાજમહેલે
મળ. ગણી સાહેબની તે મિત્ર ખરીને ! પણ
ગણીએ મળવાની ના પાડી, ત્યારે તે નિરાશ
મ્મ રેસિડન્ટની કચેરીમાં બેઠા પણ કારકૂનો
તેને રેસિડન્ટને મેના મળવા કે ! મેલટ તેમણે
લાકુબાઈને ધમકાવી હતુ "તુ બાણજાણી
છે કે છટકી છે. બાળા નાફડેને ખચ પડ્યો
તો તુ કદમાં પડશે. નાસી જ નાસી." અને
ખિચારી આવેક વચની નિગધાર ઓ રુ
કરી રહે.

આ દગ્ગવાન નાફડે કંઈ નિરતિ મેરો
ન હતો તેણે કાવતળાં સજધી વધારે પુરા
વાઓ મેચ કર્યા બાણાબાઈએ કુલી નામની
એક કમ કળારીને મોકાપુર મુનાય પાસે
ઉપરો લેવા મોકલી હતી. તે કુલીની સાથો
લીધી મુખાન આવસિજ મોકાપુરથી લેકડો
ઉપરો લાવ્યો હતો તેણે બાળકને ગસ્તે મેચનુ
પાણી પાણુ હતુ ! ઉપરાંત મોકાપુરના બીજા
મે બાણસોને નાફડેએ ચાહો તરફી ઉગા
કર્યો. મુખાગતા તરીકે કાંગ કરી પછી વણાય

બનેસો લઈ જઈ બજવાન બંને બીજો પ્રતાપ
દાશ નામનો બારોડા આ બેએ પણ આ
વાત ખરી હોવાની જુજાની આપી

પણ નાફેડે આટલા કલાકવાયા સતોષ
ન થયો. આમલિવાગનો ધુનિયો અને તેની
બાઈની દુધલી નાફેડે પાસે આવ્યા. તેમણે
કહ્યું, “ મીઠાપુરથી લાવવામાં આવેલું બાળક
ખરી મધુ હતું, તેથી બાબાબાઈને ખમારો
પુન વેચાતો લીધો હતો ” એ સજમમાં
વિષતવાગ પુરાવા રજુ કરવામાં આવ્યા.
દાશબાઈ મીરઝા નામના હવાલદારે સાક્ષી
આપી કે “ એ સોદા મે બાબાબાઈ માટે
ગોઠવી આપ્યો હતો ” “ પાંચ રૂપિયા લઈ
હું એ છોકરાને ટોપલામાં મૂકી આમલિવા-
રાથી વડોદરા લાવ્યો હતો ” એમ કાંઈ
ભેંગિયા જુઠાએ જુજાની આપી. વળી પન્ના
નામની કામ કરનારી સ્ત્રીએ જુજાની આપી
કે “ મોતીલાલ જે દિવસે જન્મ્યો હોવાનું
કહેવામાં આવ્યું, તે દિવસે મે નેહતીબાઈને
બાળક પર બેઠેલી જોઈ હતી અને બાળકને
પણ જોયો હતો- તે તરતનો જન્મેસો હોય
એવું દેખાતું ન હતું ” બાળક મીઠાપુરના
રમુનાથને નહિ પણ આમલિવારાના ધુનિયા
અને અને દુધલીને સા માટે સોંપવામાં
આવ્યો તે હવે સમજી શકાય

પણ નાફેડેનાં કરતો આટલેથી ન અટક્યા.
નેહતીબાઈએ શુન્દાઓનો એકરાર કર્યો છે
અને સર્વે આરોપો સ્વીકારી ‘ માબાપ ’
નાફેડેની માથી માઝી દવા લાગતો લખેસો
એક પત્ર તેણે જતાવ્યો, હવે નાફેડેને માનકલાક
કે રેસિડન્ટની મજૂરીની શુ આવશ્યકતા રહી ?
પણ બહુવાગ બંને છે તેમ બંદામસોની
જલુતરી બંદાગની એક ધટના આ પ્રસંગમાં
પણ જનવા પામી

૧૮૪૭ ના જાન્યુઆરીની બીજી તારીખે
નાફેડે ચોક્કસ જણાવે “ નેહતીબાઈને સા
માટે ૩૬ કરવામાં આવી છે ૧ કરા રાખવામાં

આવી છે ૧ કરા દુકમથી આમ કરવામાં
આવ્યું છે આ સમગ્રી વિષયો જલદીથી
જણાવે ” નવા રેસિડન્ટ જેમ્સ આઉટરામે
ધીમનત સરકારને પૂછવું.

વડોદરા નરેશ અને રેસિડન્ટ પાસે ન્યાય
ન મળતાં નેહતીની મા લાડુબાઈ જવનગને
મળવા મુંબઈ ગઈ અને તેણે મુંબઈ સરકારને
તથા જજને કહી એ અરજીઓ નિયમ
પ્રમાણે તપાસ માટે વડોદરા રેસિડન્ટ પર
મોકલવામાં આવી. રેસિડન્ટની નરસોપત
નામનો ડેડલાઈડ બાબા નાફેડેનો ખાસ મિત્ર
હતો આઉટનો રેસિડન્ટ ગ્રાહ્યમાં ન જતાં
નરસોપતની જણાવેલી વિષયો પ્રમાણે
કાગળિયાની નિકાસ કરતો, પણ આઉટરામ
નો જુદા ભેગનો નીકળ્યો. નરસોપત કાગ-
ળિયા લઈ સહી કરાવવા બેઠો, ત્યારે તે
ટોપલ થઈ મૂકી તેણે નરસોપતને ત્યાંથી ચાલી
જવાને કહ્યું “ આઉટરામે મુંબઈથી આવેસો
તુમાર વાંચ્યો અને તેને નવાઈ લાગી, ”
ચોક્કસ મુખી મોતીલાલ સજમી કાંઈને
કઈ સહા ન હતી અને પાછળથી આ સર્વ
કેમ જન્મ્યું ? ” તેને વહેમ પડ્યો અને તેણે
વડોદરા સરકાર પાસે ખુલાસો માગ્યો

નરસોપત અને નાફેડે આઉટરામને સાપ
આપવા લાગ્યા “ આમ વિષયોમાં કિતરે તે કઈ
સાહેબ કહેવાય ? કાંઈ દલકા કુટુંબનો હશે ? ”
બીજી એ મોકાઈ કહ્યું થઈ શકે એમ નહતું,
ત્યારે તેમણે આ તુમારનો નિકાસ ચલા
દેવામાં વિલંબ જિઓ કર્યો તુમાર આજે
આસેજ નહિ પણ આઉટરામના ત્રીવટ-
પણાઈ આ ટોળી બહારાઈ આઉટરામે તુમાર-
ગની માટે ઉપરાણી પર ઉપરાણી કરી, તેથી
દીલ કર્યા કરતી વડોદરા સરકાર વધારે દીલ
ન કરી શકી. વડોદરા સરકારે જણાવ્યું કે
“ આ કેસની નપાસ માટે ઓપાળગવ ગેગળ,
મીઠ સદાગજની, વિલંબ સામો અને બાપુ
સામોના સમિતિ નીમોએ છાએ. ”

લાકુનાઈએ આ પંચ સામે નિરોધ કર્યો. આ સખ્સો જ્યાં નાફડેના પછના હતા પણ આઠિટરામ આ જાનતમાં આપમેળે જ શુભવાદ બોલે હતા, તેથી તે પચની નીચ પડ્યો નિરોધ કરી ન શક્યો. આમ પ્રથમ શુભવાદમાં નાફડેની છત તેમ સર્ધ, પરંતુ રેસિડન્ટના ફળદ્રુપ ભેળમાં શુદ્ધો બિચો તેણે વચ્ચે સરકાગને લખ્યું, “પારખ બેચરદાસ સામળદાસની વિધવા તરફ નોંધતીબાઈને વાડારી તરીકેના હકો છે, માટે પચના નિર્ણયને રેસિડન્ટની અનુમતિ આવશ્યક છે માટે પચનો શુદ્ધો અમારા પર સમતિ માટે મોકલશે.”

નાફડે આથી બચાયો, પણ પચે દીર્ઘચિત્તતા અનુભવ કરી અને દસ માસ વીત્યા છતાં પચે કંઈ કામ કર્યું નહિ. તેણે તપાસ અલાને છે એવા જ્ઞાતા હેઠળ વાત બાબત દેલવામાં આવી. ડગ્મ્બાન આઠિટરામની તબીબત બજારી અને ૧૮૪૮ ના સપ્ટેમ્બરની ૧૦ મી તારીખે તેણે વડોદરા હોસ્પિટલ કે આજ સુધી પણ અતિ ઉલ્લેખીય સર્જક આશી ૫૦ સાક્ષીઓ તપાસવામાં આવ્યા, જુવાન ઓ નેપિવામાં આવી પણ તેમાં એક અતગત કોમો થયો. લાકુનાઈ અને નોંધતીબાઈએ જણાવ્યું કે દરેક બીજા સાક્ષીએ તપાસવાની જરૂર છે તેમના નામ માત્રમાં આવ્યાં. એ નામ જણવામાં આવે તો નાફડે તેમને સીધા કરી શકે પણ આ ને જકાદર બીએએ કહ્યું, “અમને મોતીલાલ સુખગત કરો, નાફડેએ પેદીની ભૂટેલી દોલત, તેની પામે વસુલ કરો, તેની પાસે દિસાજ હો, અમારા ઓરદામાંથી નાફડે ધન ખોદી લઈ ગયો હતા તેની પાસેથી તે પાછું ઠકાવી અમને આપે આ સર્વે ખુલાશા તમે નાફડે પાસેથી પહેલા તો.” આનો પચ અનાવી છે એવું તેમને માટેમોડ શબ્દગણવામાં આવ્યું.

પચના સખ્સો આગ નિમાસજીમાં પડ્યા. પણ તેમને એક અલગવારી સહાય મળી અને તેમણે છૂટકારોનો દમ બેચ્યો. નવા આવેલા એઠિટરા રેસિડન્ટ કેપ્ટન ફ્રેંચે નોંધતીબાઈ ગુન્હેગાર છે અને લાકુનાઈ ખોટા અતરાયો જાણ કરે છે એમ માન્યું તેણે શુભ સરકાગને લખ્યું, “નોંધતીબાઈ નક્કરો ગુન્ધવણ બની કરે છે, માટે મારી સૂચના છે કે નોંધતીબાઈએ મોટા સબબ પસંદ કરવા અને બીજા નાફડેને તેના સખ્સો પસંદ કરવા અને એ સખ્સોનું પચ નીચ કામનો નિકાલ કરવો.” મુખર્ષ સરકાર ફ્રેંચની સલાહ માન્ય રાખી અને આવે ઉત્તમ સરળ ઉપાય શોધી કાઢવા માટે કચને અભિનંદ આપ્યા. પણ નોંધતીબાઈએ આ કામ માટે સમતિ ન આપી, કચનીના ડિરેક્ટરો સમક્ષ આ વાત પહોંચી, ત્યાં તેમને નોંધતીબાઈ જ નિષ્કરણ સુરેલીઓ કોવી કરતી જણાઈ અને તેમણે પણ ફ્રેંચ અને મુખર્ષ સરકારનાં મતમાં સમતિ જણાવી આ કામનાં કામળામાં નિમ્મલે કરી દેવા સચના કરી.

૧૮૫૦ ના મેની ૮ મી તારીખે જોસ આઠિટરામ વડોદરા પાછો આવ્યો અને નોંધતીબાઈને રેસ મુચર્ષ બેચેલો. નોંધ તે નિરાશ થયો, હવે તેનાથી કંઈ થશે તેમ ન હતું જાણ નાફડેને નિરાશ સર્ધ, પણ તેનાં પાપનો થયો કારણ અલ્પકો હતો અને તેને તેના અવિચ્છે વૃદ્ધાઓ તે હવે ધણે અદકારી મન્યો અને તેણે ત્રણ ગુમાસ્તાઓ, શાઈંછ ધોલીયા, લક્ષ્મી બજવાન અને ભમવાન જુવાનીલલ પ્રત્યે અપમાનયુક્ત વર્તણૂક ચલાવી. કાઈ કાળા કામમાં તેના આ સાથીદારોને આપવાને કહેલો હિસો નાફડેને તેમને પુગતો આપ્યો નહિ. તેથી તેમણે નાફડે નેંદે તકરાવ કરી નાફડે સાથે વદવાડ નાફડે એ કેમ ચક્ર કરી શકે તેણે આ ગુમાસ્તાઓને કંદ કરા.

૧૯૫૦ ના જુલાઈની ૧૦ મીતે ગુજરાત ને નાફેડેનો ઠાંત્રી શુભવાગ નીવડ્યો એ દિવસે જેન્સ આઉટગમને એકાંતમાં મળવા માટે એક ગાલુએ માજણી કરી. તેણે આઉટગમને કહ્યું કહ્યું નહિ પણ તેણે પેલા વજુ ગુમાસ્તાઓની સર્કીવાળા એક સેખિત અગ્રણી તેના હાથમાં મઠી તેમાં તેમને નાફેડેની પ્રથમ ગળમથાંથી ઉઘાડી લેવા માટે વિનંતિ દતી વળી જો રેસિડન્ટ તેમના કુટુંબીઓને પણ નાફેડેથી અગ્રણીત ગામળે, તો આ ત્રણે ગુમાસ્તાઓએ નાફેડેના કાગા કૃષ્ણના પુરાવા આપવા જણાવ્યું હતું જોઈતીગાઈ નિર્દેશ છે અને નાફેડે ગુનદેશર છે એવી દર્શાવત પણ અગ્રણીત જણાવવામાં આવી હતી.

જેન્સ આઉટગમના પગમાં દબે જતો આગ્યુ. ત્રણે કેદ કરેલા ગુમાસ્તાઓને તેણે રેસિડન્ટમાં મોકલી આપવા, અને ગુમાસ્તાઓના કુટુંબના માણસોને ફોલો કરી કન્ટ્રોલ ન કરે તેની સખત અવગણ રાખવા માટે વડે દગ સરકારને તેણે એકદમ દુઃખ કર્યો. જા ત્રણ ગુમાસ્તાઓએ નાફેડેના ગુનદાઓની નિજત જણાવી અને જો ગુમાસ્તાઓને મારી આપવામાં આવે તો તારાના સાક્ષી તરફ નાફેડેના કાગા કામાની તેઓ સાજિની રજુ કરશે એમ તેમણે જણાવ્યું જેન્સ આઉટગમે નાફેડેને એકદમ કેદ પકડવા માટે વડેદગ અગ્રણીતે કહ્યો.

જાગા નાફેડેને કેદ ' મમમ તદ્દનમા અનસનારી ફાલ જલ ' મુજબ મનકાગ વગ્ય પડી નાફેડેને હોશમાં રેગ અને રેસિડન્ટને કપો આપવામાં આવે એમ પશ્ચિમી લાગ્યું પણ મુજબ સરકારે પુરાવા એકા કરવાને અને આઉટગમને થાન લાગે તેવી રીત કામ લેવાને હટ આપી

સવન ૧૯૫૨ ના માર્ચ ૨૪ ૯ મે જોઈતીગાઈને પુન સાપડવા દેના તેની મળતુન કાકો મોકલ આપી જેન્સ દગ

પછી ફાલગને દરેકને રૂપિયા અગ્રણી આપવાની વાગસ વિધિ કરાવું, આપાગરાન મેગાની પુત્રી જોડે તેજ દિસે નવા જન્મેલા પુત્રને વિવાહ કરાવું, સર્વે ગુમાસ્તાઓ તાં હાજર હોવાનું વિ. પુગવા પણ રજુ કરવામાં આના મોકાપુરને રમુનાથ તો ન મળે, પણ તેની ત્રી ગવલદ આવી ગયાંજુ કે " અમે પુત્ર લેવો ન દતો, પણ પેલાના લોએ જમે તુલુ જોઈતાં દતો " આમલિવા ગના ધુળિયા અને દુધસીએ કહ્યું, " અંમ મીમત સરકાર સમક્ષ જુજાની આપી દતી પણ ને બોરી દતી હુ જો દબે લાગ્યું કદ્દ તો જાગા નાફેડે છે, ત્વારે મને મારી નાખે " તેમને જાગા નાફેડેએ આમલિવારાથી વડેદગ બોલાવ્યા દતો અને તેના એક પરમાં પદર દિવસ ગામમાં પછી એક દિવસ નાફેડે એક આવા અને એક જાગક શયે આ આમલિવા દપતિ પામે બોા અને મોતીલાલને તેમને મોખો. ધુળિયાએ કહ્યું, " મે ના કડીકે આ જાગક અમારો નથી અમે રાખી ન રાકીએ. " પણ જાગા નાફેડે તેની પાસે સો રૂપિયા માગતો દતો, તે ગમ માંડવાલ કરી નજા મોતીલાલના લેવાધુવાં લાજાજાઈની સર્કીવાળો ગતારેગ જતાવડી દતો એમ પણ સાખિત થયું. મોદનલાલ નામના સુગાસ્તાએ નાફેડેના કહેવાથી લાજાજાઈની સર્કી કરી દતી પાડેજ એજબાઈ સામળલાસના ત્રીસ સંજોથી પ્રમો કમા ગવા પોાન તી. નો ત્રીસ કર નાફે વગ્ય ન દત અને જે જાગ તેણે લખવા લેવાનું જણાવવામાં આવ્યું ને પણ સકારક જણાયું વળી સામળલાસ જાહેલી ચર એકાન જન્મ પછી જ્યારે પાપા અગ્રણી થયા, ત્વારે તેમણે જાગા નાફેડે, કિસ્કેલ જાણુજ ભાગુ, દલપત મુનીંગ અને રામકાગને પો હતી પાસે બોલાવ્યા દતો અને જાહેની પાસે મો હાગનામજના મોદન લેવાની પેકીત નવીનદ આગેએ બેજા રડી રવાની રજિવા લેવામાં દતી ત્રીસમાં પા નાફેડે

એકબાને પેદીના વહીવટ કરનાર તરફ નીચ્છાનું થયે તેને માફ ન કરું ?

મોતીલાલ વેમ્બાનુ ખતપત્ર, શામળાસનું વીલ, અને નોક્ષીલાક્ષ્મી એકગાર એ સર્વે માનાવરી દસ્તાવેજો હતા. નોક્ષીલાક્ષ્મી યુન્દાનો એકગાર કરી આપ્યો હતો તો તે દસ્તાવેજ નાફરેએ રજુ કેમ ન કર્યો ? એ દસ્તાવેજ રજુ કરત તો નાફરેને મળજીવ પુરાવો મળત પણ એ દસ્તાવેજ જાણવી છે એમ માલમ પરી જ્યો એવી દહેશતથી લેણે તે રજુ ન કર્યો, હશે એમ માનવામાં આવ્યું.

નાફરેને ધણી ઓછી સળ યથ ક્ષાત પરસની તેને એકત્ર લેલ મળી મોતીલાલના પર દુર્લભ રહેવાથી તે મગજ પામ્યો હતો,

અબદામ સિંહન અમેરિકાને પ્રેસિડન્ટ બને, તે અગાઉ કેટલાંય વર્ષો પૂર્વે તેની પત્નીએ એક વાગ દાખી કહ્યું હતું, “હા, એ નધાના માનીતા છે એ યુનાઈટેડ સ્ટેટસના પ્રેસિડન્ટ થશે. ને એમ હું માનતી ન હોત તો એને પગલત નહિ, મગજ કે એ કંઈ દેખાવા નથી. પરંતુ એ પ્રેસિડન્ટ તરફ કેવા ભાવ દેખાશે !”

ટોલરેશનની પત્નીએ ચોતાના પતિ વિષે આમ કહ્યું છે, “એનામાં બાવના અને શામળી નથી, તેનું માથાનુપણ હાથમાંથી જન્મવું નથી, પણ તે સિદ્ધાંત ખાતર માથાનું છે. મનુશીને તે કેવી મદદ કરતા તે તેની છવનકમાં આભેળનારઓ જખતને કહેશે, પણ તેણે જતીલ વરસમાં તેની પત્નીને આસાપેસ આપ્યો નથી, તેના મેઈ બચ્ચાને પાણીનું પવાલુ આપ્યું નથી કે તેમની નેડે પર્ક મિનિટ વાત કરી તેની પત્નીને આરામ આપ્યો નથી, તે કોણ જાણશે ?”

પેદીનાં નાના ભાગીદાર મોટાને કહ્યું, “આપણે રેનોમાફર સુવર્તિ બદલવી પડશે જરા જરા વાંચે મને નોક્ષી પૂછવા માટે લખતી બટક છે.” મોટાએ કહ્યું, “એ ખેડૂ એ તો કટાણો આપે.” નાનાએ કહ્યું, “કટાણો તો કીક છે, પણ હું વખતે ‘હું નથી જાણતો’ એમ કહેતાં મને ધરમ લાગે છે.

* પ્રજાવાદ ક્રિતિદાસકાર થી એ એવ. ગ્રેસે ‘નોક્ષીલાક્ષ્મી’ રિપ્લિક એ સંમિલન અને જીવનના ‘નુ રીપ્લુ’માં પ્રસિદ્ધ કર્યો છે, તેના આખરે લખતી હાથક્રિત સંક્ષિપ્તમાં કહ્યું કરી છે. એમને સ્વ હોય તેમણે વધારે વિચારો માટે એ એ જાણ એક સેવા થી ગ્રેસે જાણને છે કે એમના આકાશમાં કશામાં આવલ છે સ્વાત્મ મળવા સ્તિ આવલમાં ક્યાં સ્વત્રી જ્યાં સંકલ છે, માટે વડોદરાના સીએસ એ વાવલ મિલની વડોદરામાં મુકવું નિરાશિતને નામ મળે તે માટે વિના સ્વાર્થ જૂઠમનાસની ખાજોરી વડોદરામાં સંવલલ રહે એ સુચના આપકારદાનક છે અને લાગતા વળગતા, યોજના મરજો, અને વડોદરા સરકાર એ પર પાન આપશે એવી આશા રાખીશું.

૧૮૫૦ ના બુધાર્મની ૧૦ મીનો મુકબા
તે નાફડેનો કાળો શુક્રવાર નીવડેલો એ દિવસે
જેમ્સ આઉટગમને એકાંતમાં મળવા માટે એક
માણસે ગાયણી કરી. તેણે આઉટગમને કહ્યું
કહ્યું નહિ પણ તેણે એક ગુમાસ્તાઓની
સહીવાળી એક લેખિત યજ્ઞ તેના હાથમાં
મૂકી. તેમાં તેમને નાફડેની પ્રપચ જાણમાંથી
ઉત્તરી લેવા માટે વિનંતિ હતી. વળી જો
રેસિડન્ટ તેમના કુટુંબીઓને પણ નાફડેથી
મુગ્ધિત ગમશે, તો આ વજ્રે ગુમાસ્તાઓએ
નાફડેના કાળા કુત્રેના પુરાવા આપવા
જણાવ્યું હતું. જો છતાંય નિર્દોષ છે અને
નાફડે ગુન્હેગાર છે એવી દલીલત પણ યજ્ઞમાં
જણાવવામાં આવી હતી.

જેમ્સ આઉટગમના પત્નિ દ્વારા આપ્યું
જણે કે કદાચ ગુમાસ્તાઓને તેણે
રેસિડન્ટની મોઢી આપવા, અને ગુમાસ્તા
ઓના કુટુંબના માણસોને કેંઈ કરી કમડગત
ન કરે તેની સખત અવગચ્છા રાખવા માટે વડે-
દગ સરકારને તેણે એકદમ દુકમ કર્યો આ
વજ્રે ગુમાસ્તાઓએ નાફડેના ગુન્દાઓની
નિષ્ઠા જણાવી અને જો ગુમાસ્તાઓને મારી
જોવામાં આવે તો તારતના સાક્ષી તરીકે
નાફડેના કાળા કામાની તેઓ સાબિતી વળુ
કરી એમ તેમણે જણાવ્યું. જેમ્સ આઉટગમ
નાફડેને એકદમ કે પકડવા માટે વડેદગ
મગકારને કુમાર્યું.

જાના નાફડેને કે 'સમમ તાઈગા
મનસનાટી કેકાઈ મહ' મુ ૫૪ સ-કાર વચ્ચે
પરી નાફડેને હાથમાં રંગ અને રેસિડન્ટને
કપડો આપવામાં આવશે એમ યજ્ઞને લાગુ
પણ મુળથી સરકારે પુરાવા એકદમ કરવાને
અને આઉટગમને મોત લાગે તેવી રીતે
કામ લેવાને હુક આપી.

મંત્ર ૧૯૦૨ ના માનદાર ૧૬ ૯ એ
જોડવામાં આવે પુન આપવા દેના તેની
મગ્નુત સાક્ષી રાખે આવી. જન્મ દાખ

પછી કટાકને દરેકને રૂપિયા જમીન આપવાની
વાગ્દસ્ત વિધિ કર્યાં, જો પાળરાવ મગલની
પુત્રી જોડે તેજ દિવસે નવા જન્મેલા પુત્રનો
વિવાહ કર્યાં, સર્વે ગુમાસ્તાઓ તો
હાજર હોવાનું વિ. પુગવા પણ વળુ કરવામાં
આવ્યા મોકાપુરનો મુનાથ તો ન મળ્યો,
પણ તેની સ્ત્રી ગવલડે આવી જણાવ્યું કે
“ જો પુત્ર વેચ્યો ન હતો, પણ ધિયાના
સોબે અમે વૂકુ જોઈમાં દતાં.” આમલિવા-
ગના ધુળિયા અને દુધલીએ કહ્યું, “ અમે
જામત સરકાર સમક્ષ જુવાની આપી હતી
પણ તે ખોટી હતી. હુ જો દવે સાચું કદ
તો જાના નાફડે છૂટે, તારે મને મારી નાખે.”
તેમને જાના નાફડેએ આમલિવારાથી વડેદગ
જોવામાં દતાં અને તેના એક ધરમાં પદ
દિવસ ગાખ્યા પછી એક દિવસ નાફડે એક
જાના અને એક જાળક સાથે આ જામલિવા
દશતિ પાસે જ્યો અને મોતીલાલને તેમને
મેળિયો. ધુળિયાએ કહ્યું, “ મે તો કરીકે આ
જાળક અમારો નથી અને રાખી ન છડાયે.”
પણ જાના નાફડે તેની પાસે સો રૂપિયા
માગતો હતો, તે વડે મોઢિવાલ કરી. વળી
મોતીલાલના વેચાણવાળો બાબુભાઈની સદી
વાળો દસ્તાવેજ જતાવડી દતો એમ પણ
આમિત થયું. મોદનલાલ નામના ગુમાસ્તાએ
નાફડેના કહેવાથી બાબુભાઈની સદી કરી હતી.

પારખ એવજાઈ સામળદાસના વીજ સંજોથી
પ્રતો મોમ રાખા ગોળ વીજ નો વીજ કો
નારે લખ્યું ન હતું અને જે બાજ તણે
લખ્યો હોવાનું જણાવવામાં આવ્યું તે પણ
ચકાવક જણાયું વળી સામળદાસ પહેલી
વાર મેળાન બના પછી જ્યારે પાળા અચ્ચ
થવા, ત્યારે તેમણે આખા નાફડે, કિલ્લેદાર
જાણી બાગી, હવત મુનીમ અને રામોદગને
સો હતી પાસે મેલાવ્યા દતા અને ચાગેતી
પામે મી દારકનાથજીના મોગલ લેવાથી,
પેડીને નવીનટ ચાગેએ એમ વડી કરવાની
અનિવાર્યતાની હતી વીજમાં બા ૧ નાફડેને

એકલાને પેદીના વળીવટ કરનાર તરીકે નીચાનું
શુ તેને માં ન હતું ?

ગોતીલાલ જેવાનું ખતપત્ર, સામજિકાયનું
વીલ, અને જોષ્ઠીબાઈના એકરાર એ સર્વે
ખતોવધી દસ્તાવેજો હતાં. જોષ્ઠીબાઈએ
ગુન્દાનો એકરાર કરી આપ્યો. હવે તો તે
દસ્તાવેજ નાફડેએ રજુ કેમ ન કર્યો ? એ
દસ્તાવેજ રજુ કરત તો નાફડેને મળજીત
પુરાવો મળત. પણ એ દસ્તાવેજ ખતોવધી
છે એમ માલમ પડી જતો એવી દહેસતથી
તેણે તે રજુ ન કર્યો, હવે એમ માનવામાં
આવ્યું.

નાફડેને પ્રણી એકી યજ્ઞ યજ્ઞ સાત
વરસની તેને એકત જોષ્ઠ મળી ગોતીલાલના
પર દુલ્હન રહેવાથી તે મગ્ન થાઓ દત્તે,



અજદામ વિહન અગ્રેશિતો પ્રેસિડન્ટ અને, તે અગ્રેશિતો વધે પૂર્વે તેની
પત્નીએ એક વાર કોઈની કમું હતું, “હા, એ જધાના માનીતા છે. એ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સના
પ્રેસિડન્ટ થશે. જો એમ હું માનતી ન હોત તો એને પગલત નહિ, કાગળ કે એ કંઈ
દેખાવા નથી. જરૂર એ પ્રેસિડન્ટ તરીકે જવા બળ્ય દેખાશે !”

ટાઈટોની પત્નીએ પોતાના પતિ વિશે આમ કહ્યું છે, “એનામાં ક્યવના અને
લાજબી નથી, તેનું માનવજીવનું હૃદયમાંથી જન્મ્યું નથી, પણ તે સિદ્ધાંત ખાતર માયાળુ
છે. મજૂરોને તે કેવી મદદ કરતા તે તેની જીવનકથા આલેખનારાઓ જાણતને કહેશે, પણ
તેણે જતીસ વરસમાં તેની પત્નીને આસાપેલ આપ્યો નથી, તેના કાંઈ જન્મજનિ પાણીનું
પવાલુ આપ્યું નથી કે તેમની જોડે પાંચ મિનિટ વાત કરી તેની પત્નીને આગમ આપ્યો
નથી, તે કાણ જાણશે ?”

પેદીના નાના ભાગીદારે જોડાને કહ્યું, “આપણે સ્ટેનોમાઈકર મુવિત જલ્લવી પડશે
જરા જરા વારે મને જોડણી પૂછવા માટે વખતી આપે છે.” જોડાએ કહ્યું, “એ ખેડ
એ તો કહાવો આપે.” નાનાએ કહ્યું, “કહાવો તો નીક છે, પણ હવે વખતે ‘હું’ નથી
જાણતા એમ કહેતા મને ટકમ લાગે છે.”

* પ્રજાવાદ ઇતિહાસમાં શ્રી એ. એચ. રેન્ડો ‘જોષ્ઠીબાઈ’ વિષે એ લેખો જુન અને
જુલકાના “ન્યૂ રીજુ” માં પ્રસિદ્ધ થયાં છે. તેના આધારે જલ્લવી લખેલ સંક્ષિપ્ત આસ્કરી છે. એમને
સહ હોય તેમણે બંધારે વિષયો માટે એ એ જાહેર જોષ્ઠ સેવા શ્રી રેન્ડો જણાવે છે કે એસ
આઈડામગ્ન કલકત્તામાં જાવડ છે સ્વાસ્થ્ય મળવાં એમાં જાલવી ક્યાં સ્વકી જવા સકાય છે, મારે
વડોદરામાંથીએમે તે જાવડ પ્રજાની વડોદરામાં મૂકવું. નિર્ણયિતને જામ મળે તે માટે વિના સ્વાર્થ
જૂઝમનનાથી માલગીરી વડોદરામાં સંઘર્ષવાં રહે શી સૂચના આપનારાઓ છે અને લાવતા વળવતા,
શોધના મલ્યો, અને વડોદરા સરકાર એ જરૂર જાન આપશે એવી આશા સમીપ્ત.

વીરોનાં શોણિત સ્નાનના ઘાટ

મહિમાઈ દિવેદી

“ ખૂબને માંવ ખેડવા .

મારે ગુણીજાના શેડ ”

નાનાસાલ

કુચુની અગીઆગમી સદી એટલે દિન્દની
અગમીન પર મુસ્લીમ સત્તાના એકધારા
આક્રમણોનો સમય. દિન્દની વાવવ્ય સરદારની
પાર નવી નવી સત્તાઓ જોવી થતી હતી
અને વહતી હતી છુઆગના આગીગના
અધપત્રીન નામના ચોખીદારે અગમીમાં
સન ૬૫૦માં નાની ફરોત ખરી કરી
મદમદ (૩૬) ને “ મદમદ અગમી ” ના
નામથી એજાબાબ છે) ના સમયમાં તે ખૂબ
ખીલીફાલી, આ સત્તાને પૂર્ણ સો વગસ પછ
ના સત્તા ત્યાં અગમી અને ફેરોતની વચમાં
ફગાફદ નહીના તગ-અદેસમાં આવેલા ‘ગો’
નામના પ્રાંતમાં એક નવી જ સકિતએ આવ્ય
ફગાફુ થન ૧૦૨૬ મા મદમદના અવધાન
પછી માત્ર વીસ જ વગસના માગમાં આ
પદાણ સત્તાએ અગમીને છુડી-આળી તબાદ
અરબાદ કરી નાખી અગમીના ટુક રાજ્યને
નામસેય કરી મુકુ અને વીસ વગસના
માગાની અફર તો એ સત્તાધારીઓએ દિન્દના
વિલાળ સેય તગ નજર ફેરવી

દિન્દની વાવવ્ય સરદારની પાઠ આ
પ્રમાણે કાઢી બનાવેા બનતા હતા ત્યારે
ગુજરાતમાં સોલહીઓની સત્તા પુર પદારમાં
ખીલી હતી સિદ્ધગજ જયસિદ અને કુમાર
પાળની વચસ્વી લાંબી રાજકારકારીઓએ
ગુજરાતને ખૂબ સમૃદ્ધ બનાવ્યુ હતુ એની
નામના અગમી અને ગોગના પ્રાંતમાં પછ
ફેલાવલી હતી આથી સદાહુદીન-બીન-આમ
છેઈ મુદમદ ગોરી સત્તા પર આવતાં એણે
ગુજરાતને પોતાનું સિદ્ધારમ્યાન બનાવી
અધુદિસપુર પાટણની સત્તાને કાબિયાતો
નિર્ધાર કરે. બગવાન પદાણ સેન્ય હઈ

તે મુલતાન તથા હિન્દને ગરતે ઘઈ આણુના
પદારો કુચીઆવી લાઓ. ત્યારે કુમારપાળનું
અવધાન ઘઈ જાયુ હતુ અને તેનો ઉત્તરા-
ધિકારી અગમપાળ પછુ નજુ વગસ જ રાજા
કરી ચલુ પાઓ હતો પાટણની બાકીએ
તેનો નાનો કુમાર ખાળ મૂજરાજ હતો આમ
છતાં જુજરાતનું સ્વાતવ્ય પગવારી અયુ ન
હતુ ગુજરાતના સામત મણુતા અન્દાવતી
(આણુ) ના પગમાર ગાળવતના મદાપ્રતાપી
ધાગ વર્ષદેવ અને તેમના સન્ધારી ગાઈ
પ્રહલાદનદેવની ભેડીની ખ્યાતિ કઈ જેવી
તેવી ન હતી સદાહુદીનની મદાપની ખજ
મળતાં જ ધારાવર્ષદેવના . સેન્યો આણુની
બુદીખમ સિલાઓને પીઠ ઠેકી રણુમેદાનમાં
જઈ ગાકુલા અને બીજી તગધી મૂજગાળની
મતા મો નાઈદિવે બાળગાળને સાથે ઘઈ
ગુજરાત કાચીરોનાં સેન્યને ઘઈને રણુ ખેડવા
ઉપડી હાલના આણુરોડ રોસનથી વાવવ્યમાં
આસરે નવ મુકુલ અને તે પછીના કીવગલી
રોસનથી વાવવ્યમાં આસરે ત્રાર માઈલ દુર
બનાસ નહીના કાકા નજુદ આવેલા “કાવ-દા”
ગામ ૧ પાસેના પદારોની નીચેના મેદાનમાં
ગુજરાતીરોના શોણિતના સ્નાનઘાટ મહાવા
નાઈદિવે બાળ ગાળને પોતાના બોળામાં
ઘઈ ખતુના ઝઝવાતના મેદાનમાં રણુબંદીની
જેમ કુચી અને આ સેન્યોએ મુસ્લીમ
આક્રમણકારીઓ પગ કાઢ બોલીને સમરોરોના
એવા તો કાવ અલાવ્યા કે તેમનો હુન્નર
પાણુ વાળી નાખ્યો. આણુ રણુમેદાન રાતુ-
ઓના રબોના દનયો અઢકાઈ અયુ આ
યુદ્ધમાં સદાહુદીન ગોરીના સેન્યનો એટલો
તો અવકર સદાર ચમો કે તેનું વળુંન કગતાં
એક સ્થળે કહેવામાં આવ્યુ છે કે “ ખીડિ
રાજ આણુ પોતાના પિતા દિગાલવને બલી
કયો. ” ૨

1. Geological Map of Sirohi State

૨. “ મહિમા એવઝ કદવાદ અવમુખ્યેદિસામન

પિટા પ્રાદેશકોચન ન સમાવ્ય કુદાયક ”

ગીર્ધિકાકુદી

વળી એ મુદ્દનું વર્ણન કરતાં બીજે સ્થળે એમ પણ કહેનામાં આવ્યું છે કે “સિદ્ધ મળગને વરદના માથાં ભાજમળાની જેમ ઝોળી કાઢ્યાં.” ૩

આ મુદ્દમાં ઝોરીની સેનાનો કચ્છવાણ વળી બેસે અને ક્યારે હાર ખમી તે યોદ્ધા માણસો સાથે જીવ લઈ નાહો. સન. ૧૧૭૮ નો આ બતાવ ગુજગતની એક મહાગણીની સરદારી નીચે ગુજરાત સુબદા અને નન્દાવતીના માઠવીર ધારાવદિવ વિગિરાજ આજુના પ્રાંતની તમેલીમાં પરાક્રમની પગાફાટની ઝોરવહારી તવારીખ મૂકી બધા. ગુજરાત વીરોના શોધિત સ્નાનનો એ માટ કાળના પથરાના રંગમાં વીસગઈ બેસે છે.

આને દવારો અને પ્રવાસના દેવથી વરસે વરસે સેક્યે બારીઓ આજુના સર્પાકાર માર્ગે આવે છે અને નવ છે કાંસેભેમા “વીગ અને વીગ પૂલ” નો દાદાઈસ લખ્યો. અથ બણી કેસરાની કાશળાએ એવી આવડા એ પ્રવાસીઓમાંથી કેટલાયે કાર્યદાતા ૪ જે ગુણ મળીને તરવીરમાં કડખું ૧ વરસે વરસે અમાલાવાનીને યોધે મહા બર્ષા મસ્તક બૂકવા બસી જનારાઓમાંથી તલવારની ધાર યોગનાં મધિયન અર્ધ” એ સિય-શસ્ત્રનાં ધામોને રમનાગ પગમારની પરાક્રમપ્રસાદી સમી અન્દાવતી તરફ કેટલા ભાવિક બાનીઓ માનબરી આંજળી ઝીધે છે ૧ વીરપૂલને આપણે ક્યારે બ્યવહાર ધર્મ જનાવીશું ?

ઝોરી તે મુદ્દના મેદાનમાંથી જીવ જવાવડા છટકી નાહો. પણ તેના સેનના બધા સિપાઈઓ

કે ૬ પઠકાઈ બધા. એ કે ૬ પઠકાવલા સેનિયોને ગુજગતીઓએ પાછળથી મુઠિ કરી છુટી છુટી હિન્દુ ન્યાતિઓમાં સમાવી લીધા ૫

આ પછી લખબત ચાગસો વરસ જાઢ બીજે એક ખૂનખાર જમ હાલના પાલનપુર રાજ્યની ઉત્તર સરહદના સીમાકાંડોની નજીકમાં ખેલાયેલો.

આજુથી દક્ષિણે અને પશ્ચિમે પર્વતની એક ઢાંગમાળા લંગાઈને પાલનપુર રાજ્યની અંદર મુખી મળેલી છે, એમાં ચોટીલા, જમરાજ અને નક્વારના સિપાઈઓ સમાવેશ થાય છે. ભજવાન સવપાણીના પ્રિયધના ત્રણ પાંખીઆ જેવાં એ સિપાઈઓની વચમાં આજુરોઢ રોસનથી દક્ષિણ-પશ્ચિમે લખબત ચોદ માઈલ દૂર “તાણી” નામનું ગામ આવેલું છે. સન ૧૫૮૭ માં સહેનશાહ આઝમગનાં સેન એ સ્થળે બાધી પહોંચતાં સિપાઈના મહાગવ ધુરતાણે તેને પકડ્યો અને પકાડી ઘાટમાં ખૂનખાર જમ નાખ્યો એ સ્થળ ગણ્યેતના નામથી ઝોળખાવ છે. રા. જ. ધોરીસકર ઝોજાના સબ્દોમાં દેહીએ તે “દિન્દુ” બીણું હસીપાટ” એટલે રણ્યેતનું પકાડી રણ્યેતનું. પણ હસીપાટ અને રણ્યેતના સંબિતછોળોના સમામમાં ફેર એટલોજ છે કે હસીપાટમાંના રહતરાનામાં મહાગણા પ્રતાપનાં નસિદાનો ફર્કા નહીં નવારે રણ્યેતના મેદાનમાં સહેન-શાહના સેનને હાર ખમી નાસવું પડ્યું. કચનવણોં કાવાનાં નસિદાન આપી સગળ-વધા એ શોધિત સ્નાનના વિગતી પ્રાંતને આપણે તીર્થધાનો ક્યારે જનાવીશું ?

“તરકમરદારી સિયન” વચી

લતાફલાનીવ લસતાફલાવ

સુવસંકિર્તન સ. ૧. ૨૬૬ ૫૫

પ્રે છે કે ગુજરાત પતની મહારી માટે તદ્દાલુદીન એક લાજ પામણું સેન લઈને આવ્યો હતો. આ મુદ્દમાં મેલવેલા વિજયને કાસ્ટે જાણ મળરાજને “ફર્કા” એવા અર્થના અધિપતિને “ગુજર્મ દોલખન” “એવમનું નિકરન કહેના” એનાં નિરોધે તે સમયના રેખામાં આપવામાં આવ્યા છે—તોદ્ધકાશના રેખા ન ૪-૫.

૪. પ્રાંતિપાલ “કાસલ” આજન આ મુદ્દ મથાનું જણાવે છે કાસલ તે જ કાસલ દોલખન રા. જ. ધોરીસકર ઝોજાના સેનથી જીવ્ય છે મેલવેનો દવાસો આપી આ મુદ્દ અટકાવ વધુના અજબ થકુ દોલખન” રાસમાલામાં જણાવ્યું છે. રાસમાલા. કા. ૧. ૫. ૩૧૪ પણ આ સ્થળ કયા આવ્યું તે કઈ સમબલ નથી. સમય છે કે કાસલની પાસેના અણુ અજાના કાઠ પાકનું એ છુંનું નામ દેવા ૧.

૫. કવિદાસ-પ્રવેશ.—સે. જમજન્દ વિધોયકાર.

૫. ૨૪૩.

૬. સિસેલી રાજ્ય ક કવિદાસ.—સ. જ. ધોરીસકર ઝોજા.

એક ખેડૂતની વાર્તા

લીસાબેન મહેતા

એક જિંદગી મોટા હાથપગવાળા એકવાળા ખાધાને પણ કદાચર ખેડૂત હતો. તે કઈ ખાસ કેળવણી પામ્યો ન હતો, પરંતુ સાધારણ ઠીક કુટુંબમાં જન્મ્યો હતો; પણ તેના દાંત ધણા ખરાબ હતા. તેના પિતા તરફથી વારસામાં તેને એક મોટું ખેતર મળ્યું હતું અને તેને ખેતીમાં અતિશય રસ પડતો. પાકને કાઈ રીતે વૃદ્ધિ પામી, ત્યારે તે ધૂરંદરો, ફરિયાદ કરતો અને ખેતી છોડી દેવાની વાતો કરતો. પણ તેને બીજા કસામાં એટલેમાં રસ પડતો નહિ અને તે ખેતી વિષયક જુદા જુદા અખતરાઓ કરતાં કટાબતો નહિ.

તે નહાર વિચારથી માણસ હતો અને લોકો તેનામાં વિશ્વાસ રાખતા. તે અત્યવજન નહોતો. તેણે ફેટલાક દોરાઓ પગ કાઢ્યું. પરિણામે જ્યારે તેતાલીસ વરસનો થયો, ત્યારે તેને ફેટલાક વરસો સુધી પગ છોડી ખીજો રહેવું પડ્યું. જ્યારે તે લશ્કર સંભાળતો હતો, ત્યારે આમ જન્યુ અને માટે ખુલાસો કરતો રહે છે કે તે લશ્કર સંભાળવાનું કામ કુર્ષિત હતું. લશ્કર પાસે પૂર્ણ સાધનો ન હતાં, રોનિશિને સારી તાલીમ ન મળ્યાં હતાં એટલું જ નહિ પણ ફેટલીક વારંવાર લકાઈ ચાલતી હોય, ત્યારે તેના માણસો નાસી જતાં આથી આ માણસને ધણું ક્રોધ થતો. સાધારણ રીતે એ માણસ સ્વસ્થ અને સખ્ય રહેતો, પણ જ્યારે તે રોનિશિમાં બીક પ્રસરીતી જોતો, ત્યારે તે અતિ ઉત્કેષાઈ જતો અને તેમને મોજ દેતો અને મારતો. તે કદાચર પશુને પિંકારતો તે કાઈ બચી જતો નહિ—કદાચ તેના ખરાબ દાંતને લઈને તે આટલો નીકળ જન્મ્યો હતો, અને બીજાઓ સા માટે મરણથી ડર છે તે તે કદી સમજી ન શકેતો.

તેની આખી જિંદગી દરમ્યાન તે બીજાઓ સાથે જમવા બેસતો, ત્યારે તે ટેબલ પર અમરો ઢોકળા કરતો અને સાંજેજ દફા મશ્કરીમાં જાળતો અને જવલ્સેજ રમતિવાળ જણાતો. તે કહેા બ્લક્ક અને ચશ્મીર રહે છે એમ લોકો કહેતા પણ આપણે ખાસ રાખવું જોઈએ કે દાંતથી પીકાતો માણસ ફવી રીતે આનંદી બની શકે. એ જાવીસ વરસનો થયો, ત્યારથી તેણે દાંત તોડી પાડવાની સરખાત ફરી ફની અને વગસે વરસે તેને દાંત પાડવાનું આદ્ય ગમવું પડ્યું હતું.

પેલા લશ્કર વિશે ફરીથી વાત કરીએ—એ લશ્કરની સંભાળ રાખવાનું કામ તેને જોઈતું ન હતું. તે સુવાન હતો, ત્યારે તેને લશ્કરી કામ મમત્ત તેની માતાની કમ્મલ વિરુદ્ધ તે એક નાની લકાઈમાં પણ જઈ આવ્યો હતો. આટલો માનજ તેને લશ્કરી અનુભવ મળ્યો હતો. મુઠની બુદ્ધિમાના સળથી તેણે કઈ અભ્યાસ કર્યો ન હતો અને મોટાં લશ્કરની રાગવણી વિશે તેને કશું અનુભવ ન હતો.

તેની ઉજુપોથી તે પરિચિત હતો, છતાં તેની નિર્મળ વિચારસંક્રિત અને જોડી વિવેક ઇક્ષિતને લીધે તે વિમલમાં વિશ્વવત થયો અને પાછો ખેતી કરવા ધરે આવ્યો. અને ઉત્સાહથી એ કામમાં પ્રવૃત્ત થયો. તે બાક વરસે ધરે પાછો ફર્યો, અને ૭ વરસમાં તે તેણે તેના ખેતરમાં પચ મુઠાં ન હતા પણ ઉતરમાં થયો હતો, ત્યારે ત્યાં ખેડૂતો સાથે સંસ્પર્શમાં આવ્યો અને તેમની સાથે તેણે વાતચીતો કરી ખેતી વિશે નવી માહિતી સંપાદન કરી. હવે પાસ્ટર એક પેરિસ અને પત્થરની સુડીના ખાતર તરીકે તે અખતરા કરવા લાગ્યો જમીનનો કચ વધાગ્વ તેણે જુદાં જુદાં ખનાનો વાધી જોયાં. ખાતર પૂરી અને ખાતર વિના તેણે પાકો ઉછેરી જોયાં. તેણે કાઢવો પણ અખતરો કરી જોયાં.

આ બધા અખતરાનાં પરિણામો તે નોંધ-
પોથીમાં નોંધતો તેણે પોથીમાં વગસાની
નીચજીતિ વિશે પણ ઈસેજ કર્યો છે. “નહીને
પેલે પાર પુષ્કળ વગસાં પડે છે, જ્યારે આ
પાર મારા ખેતરમાં રૂમાલ લીજનજ એટલા
ખંડા પડતા નથી” પણ, જ્યારે, રાયએટના
દરેકનાં ફેટલા કહેા સેરમાં જોખાન તેની
મારે મમ કરી તેણી જણતરી કરી આ
નોંધપોથીમાં નોંધ કરી છે

આ સમયે હવે તેણે બનાવટી રીતો
વાપરવા માંડ્યા. પણ એ ચોક્કસ તેનાં મોમાં
તફાન બધ બેસતું ન હતું. તેને પ્રસંગોપાત
મેસેરિયા અને તાવેના કુમલામાંથી પસાર
ચલુ પડ્યું. તેની નાની પ્રજા માટે રાજકીય
જોધાણ રચવાના કાર્યમાં મદદ કરવા માટે
તેને બોલાવવામાં આવ્યો. ધણી પ્રજાસિનો
સમય તે સંધીવામાં સપડાયો અને આ જિભારી
૭ માસ ચાલી ફેલોક વખતે તે તેનો
દામ તે કપાળને આડી શકતો નહિ એમ તેના
સાંધા રહી જ્યાં હતા રાજ્યજોધાણ પડાઈ
જૂક્યું, ત્યારે તેને પ્રમુખ તરીકે ચુલ્લામાં
આવ્યો. એનો અર્થ એમ થયો કે તેને જીજન
આંક વરજ સખત કાર્ય કરવું પડ્યું.

આમાંનાં ફેટલાં કાર્ય તે તે ધિક્કારતો.
દા. ત. બાપણ કરવું પડે તે તેને બીલકુલ
મમદ નહિ. પ્રમુખ તરીકે ચૂંટાય પછી
ઉદ્ધાટન ક્રિયા વેળાએ તેણે બાપણ વાંચ્યું.
ત્યારે તે મૂળતો હતો એમ લોકોએ જોયું
અને તેનો અવાજ એટલો ધીમો હતો કે
બાપણ પૂર સભળાયું ન હતું. તેની જોડણી
મજી ખરાબ હતી અને તે સારી ફળવણી
પામ્યા નહોતો. એ ઉણપો તેને હમ્મેસ કુખ
કારક રીતે વાદ રહેતો પણ પ્રજા તેની એ
માગીઓ પ્રત્યે બેપસવા હતી તેમને તેની
ગુલનાતમ્મ જુદિમાં વિશ્વાસ હતો અને તેઓ
તેનો ઉત્સાહ અને સત્તાબળી પ્રશંસા કરતા

તેની ઉત્તરાવસ્થામાં તેનું પુતળું જના-
વવા માટે તેની પાસે સિંધી મોકલવામાં
આવ્યો. તે તેને સંવોધકાગ્ર કાઈ ઉમદા
“પોઝ” આપી ન શક્યો. રાજકીયવાર
અને વિપ્રકની સિંધીએ વાતો કરી પણ
તે તેની લાચણીઓ જાણત કરી ન શક્યો તે
હતો ખરો. અક્ક રહેતો કે ખરો સિંધિય
ચર્ચાજતો. પણ એક દિવસે તે સિંધી સાથે
તેના ખેતરમાં ફરવા ગયો, ત્યાં જો બેસત
કોઠારામાં પણ જોવામાં આવેા પ્રવૃત્તિ જાણેા
હતા કે તેનો અહેસાસીતે મેતનવત જણાયો તેથી
તે સિંધીએ તે બેસતનું તે પોઝમાં જ પુતળું
નિર્માણ કર્યું તે પુતળું પ્રખ્યાત થયું.

સામાન્ય રીતે તે તેનું ઉમદાપણ વીસ
રતો નહિ. પણ ફેલીવવાર તે કોધાવિષ્ટ
બનતો તેની ખોટી ટીકા કરવામાં આવતી
ત્યારે તે મિજાજ યુમાવતો તેના સમકાલીન
એક પુરો લખ્યું છે કે પ્રધાનમંડળની એક
એક વખતે તે કોધાધિ બન્યો. તેને વિશે
ખોટી ટીકા કરવામાં આવી હતી. તે વિશે
કંઈ શપથમાં જવાબ આપતાં તેણે વાધી
પગથી કાણ યુમાવ્યો તેનું તેને લાગ રહ્યું
ન હતું. તેના હોઠા પર રહેવા કરતાં તે
ચરવાનું પસંદ કરે તેની ખેતીમાં તે પાછો
કામે વળગે છે એવું બહુકણુ નિર્વાર પીઠિત.

એક મહાન ચિત્રકારે કહ્યું છે કે એના
અહેસાસી પરી એ મજી બોરી લાગણીઓવાળો
પુરુષ છે એમ માલમ પડે છે અને જો તે
જાલમાં જાળ્યો હોત તો જાલકીઓમાં એ
સૌથી વધારે વિકરાળ હોત.

આવા અંતની રચનાવનો તે પુરુષ હતો.
વિચારરહિતતા અને ક્ષમ્પરહિતતા આધારે
તે આવેસને મેજ જાલમાં રાખતાં શીખ્યો.

તેના સસસુનામાં વરસમાં એક રાત્રે તે
મે વાળે જાળ્યો અને તેણે કહ્યું, “મને જો-
સેની લાગે છે” તેનું મનું સુદ આજુ
હવું અને તેનાથી કંઈ ગળાનું નહિ. તે

‘તમને ખબર નથી કે તમે આવેલો વિલાધ બાલ્યુત સકિત ધારાવે છે’ પ્રિયવદા બોલી. ‘હા.’

‘જ્યાં સોમ્ય તેરે મળવા જાય છે અને પ્રસન્ન થઈને આવે છે તમે કેમ નથી જતા ?’

‘મારે મળવાનું કંઈ પ્રયોજન નથી’

એક હાથેકા કરી પ્રિયવદા બોલી, ‘તમારે તો કાંઈ પશુ પ્રયોજન નથી જોયું વિદ્વાનો તો ઉજ્જવિનીમાં સ્થાપિત જ આવે છે, એની સકિત આજના તો જાણી ગયા છે’

‘હું પશુ તેની સકિત જાણી ચકા લાગે છે. ને તારી ઇચ્છા હોય તો હું તેના દર્શન કરી આવજો પશુ મારા કેમ મૂકે’

કંઈ શુભવશ અનુભવી પ્રિયવદા બોલી,

‘પશુ તમે પશુ આવો તો કેમ ?’

હસતાપૂર્વક જવાબ મળ્યો, ‘ના’

પ્રિયવદા આમીના મુખ વરદ જોઈ ગઈ. ઉર્જાનીમાં આવેલો પ્રથમ વિલાધ એક મહાન તાનિક અને ન્યોતિષી હતો. તેની વિદ્યાએ સાત્વિકતા શુભાવી જાડ અને તામસ યુક્તિને અપનાવ્યા હતા. તેને દિવિજગતની મહત્ત્વકાંક્ષા જાણી અને થેન જેન પ્રકારેજ દિવિજગતની સાધના પૂર્ણ કરવાની ઇચ્છા તે સેવતો હતો. ઉજ્જવિનીમાં કપિલેશ્વરની ખ્યાતિ ન્યોતિષ અને વિદ્વાન તરિકેની ધણી હતી અને કેટલાક દેસાવગના વિદ્વાનો તેની પ્રસન્ન કરતા હતા, પરંતુ ન્યોતિષ કપિલેશ્વર ન્યોતિષમાં ઘડા ઉતર્યા પછી પૂરો ધણપાદી બની જ્યો અને ન્યોતિષના જાલ ઉપચાર તરફ ઇશાસિન ચકા મર્યો. એની એ ઇશાસિનતા એની પત્ની પ્રિયવદાને ધણી ખરાબ લાગી, પરંતુ કપિલેશ્વર મહાકમ હતો. ચારે જાણ્યું એક કહેવત તો રહી જઈ કે કપિલેશ્વર સિદ્ધાન જાળ ન્યોતિષીઓ તો

નકામા હતા પ્રિયવદા અવસર જોઈને કપિલેશ્વરને ઉજ્જરવા ચૂકવી નહીં. એ જ સમયમાં વિલાધર ઉજ્જવિની આવ્યો અને કપિલેશ્વરની પાસે પોતાનો વિગ્નવ કપલ કરવાની ‘મેટામાં પડ્યો. પરંતુ એને ખબર પડી કે કપિલેશ્વર એ વિદ્યા તરફ ઇશાસિન ચકા મર્યો હતો અને એની સાધના પૂર્ણ થઈ નહીં, ત્યારે તેણે કાળા કાચ રચીને કપિલેશ્વરને મદાત કરાવ્યો. પ્રવતન કરવા માંડ્યો.

‘આજે હું વિલાધરના દર્શન કરી આવી છું ખરેખર ન્યોતિષ અને તંત્ર વિદ્યામાં એ ધણી કુશળ છે’

‘હામે પશુ સાંભળ્યું છે કે એ વિદ્વાન છે.’

‘એણે તમને ચાત્રાર્થ કરવાનું આવાદન આપ્યું છે.’

‘અને ને એ આવાદનનો કું જરતીકાર કરે તો ?’

‘એ તમને કાચર અને પરાજીત સાબિત કરશે.’

‘પરંતુ એ પ્રમાણે આવાદન આપવાનો હેતુ શું છે ?’

‘એમને દિવિજગત કરવા છે અને તમારા વિગ્નવ વંશ એ સલામ નથી.’

‘એ કું હાલ કહ્યું કરે તો ?’

પ્રિયવદા એક નિશાસ નાંખી બોલી ‘તો તો ખૂશ મર્યો, પરંતુ મારે આત્મકલ્પા કરવી પડશે’

અમકીને કપિલેશ્વર બોલ્યો ‘આત્મકલ્પ તો મહાપાપ છે’

‘અપકારિથી તો એ સાચું છે.’

‘એ કાર્તિનો કંઈ અર્થ નથી સોજો જાણે છે કે તમને વળે અપકારિથી નાજા મે મુખી દીધી છે અને ને હું ના પાડું તો તેમાં મારી અપકારિથી કંઈ સલામ ન જોવા નથી પતો.’

પ્રિયવદ્ધા જ્ઞાત યદ્ધ એસી યદ્ધ.
 ઉજ્જવિનીમાં વિદ્યાધરને વાચ્ય કે કપિલેશ્વરના
 હવાત હોવા સુધી તેનું કંઈ વળે તેમ ન
 હવું કપિલેશ્વર જોના અગ્રહનને સિમતપૂર્વક
 નક્કરી કેતો. એણે અનેક ઉપાય ચોળ્યા
 પરંતુ કપિલેશ્વરને હવાથી યામ્યો નહિ. કપિ
 લેશ્વર નિર્દોષ ગદ્ધો જોના એ બધો ઉત્પાત
 જોવા કરતો હતો એક દિવસ કપિલેશ્વરના
 ધગની વ્યાજ્ઞ એક દત્તાગને વિદ્યાધરે મોકલ્યો
 અને જોયું કપિલેશ્વર બહાર આવે તો તેની
 હત્યા કરવાનો આદેશ આપ્યો હતો કપિલેશ્વર
 પૂજાથી નિવૃત્ત થયા પછી ગતિનો અદ્રશ
 જોઈ ચોડે વાગે વિચાર કરી પ્રિયવદ્ધાને
 કહેવા બોલે : 'આજુસ પોતાની મહત્વાકાંક્ષા
 વ્યાજ્ઞ અધ સર્પ જાત છે અને પોતાની સર્વે
 સુધશ્ચ જાલી જાત છે. વિદ્યાધરે મારી હત્યા
 કરવાને જે માતકને મોકલ્યો છે તે માતકનું
 પોતાનું જીવન સુધોદય પહેલાં સમાપ્ત સર્વ
 જગતુ છે એની કષ્ટતા હાલ વિદ્યાધરને હજી
 કે કેમ તે કુ કહેવા અશ્કિતો નથી. પરંતુ
 મનુષ્યજાતનો અંશ મદિમા હજુ પણ
 વિદ્યાધર સમજે તો ચાકે '

પ્રિયવદ્ધા ભવનીત સર્પ મદ્ધ, પરંતુ માતક
 તે જ કહે જામર્ અને આનિધી જોતપ્રિયત
 યામી વિદ્યાધર પાસે બોલે વિદ્યાધર ત્યાં હતો
 નહિ. એટલે માતકે વિદ્યાધરના સિખને કહ્યું
 'કે મૂખ' તાગે બુદ્ધને કહેજે કે કપિલેશ્વરની
 અગ્રહન જગતમાં પણ તારૂં માન નથી.
 માતક પોતાના મર તરફ સિધ્ધાપૂર્વક પાછો
 ફર્યો અને રસ્તામાંજ સર્પદેહથી તેનું
 મૃત્યુ થયું.

વિદ્યાધરને વાચ્ય કે કપિલેશ્વરને મહાત
 કરવો એ અપરૂં હવું એણે એક સુદર અને
 અજ્ઞાત વરૂં કેળવ્યું હવું અને એની સચા
 આજ્ઞથી તે વરૂં કેાઈ માણસના મસ્તકને
 પોતાની સાંચ અને પગલ વડે હાત વિજિત
 કરી લઈને હવું કપિલેશ્વર ધગની બહાર

પણ આજુ નીકળતો હતો એટલે વિદ્યાધર
 કપિલેશ્વર પર એ ગરૂંતો પ્રયોગ કરી લઈયો
 ન હતો આવણીના દિવસે જોપવિત બદલ
 વાને કપિલેશ્વર સિપ્રા નદિ પા કપરમ જમ
 જાણી વિદ્યાધરે તેના પાળા કરવાના માર્ગમાં
 તેની ગાઢ જોવા માંડી આવણી સ્નાન અને
 જોપવિત બદલવાની વિધિ યદ્ધ જ્યા પછી
 પાળા કરતાં કપિલેશ્વરે રાજના એક સૈનિકને
 સમસનગ આવતો જોયો. એકએક કપિલેશ્વર
 બોલ્યો : 'સોમનાથ !'

'હ' સૈનિક બોલ્યો

'તારો ટોપ અને પહેરવા આપ જોના
 ઉપર કાઢેલી લીકણ કટાર અને પશ્તીજ નમી
 છે, તું મારે ઘેર આવી જાજે યદ્ધ મજે.'

સોમનાથને તેમજ અન્ય વ્યાજ્ઞોને
 આમર્થ યદ્ધ કે કપિલેશ્વરને સૈનિકની લોખંડી
 ટોપ પહેરવાની ભાવના કેમ યદ્ધ, પરંતુ સોમ-
 નાથને કપિલેશ્વર તરફ પૂજનકાવ હતો એટલે
 તેણે વધારે વિચેચન નહીં કરતાં ટોપ આપ્યો.
 કપિલેશ્વર તે પહેરીને હસતો હસતો બોલ્યો :
 'કુ સૈનિક બોલે છેત તો કેવું સાકે માત'!
 આજે પ્રિયવદ્ધા અને જોછને વિચેચ પામશે '

રસ્તામાં દુરથી આવતા વ્યાજ્ઞોને જોઈને
 લીલાં વાપાજરવાળા કપિલેશ્વરને સચા કરી
 માત્રવી ગરૂંતે હોડી ચૂક્યો. પણ આ શું !
 ગરૂં એક ચિત્રકાં કરી કપિલેશ્વરના ટોપની
 ઉપર આવેલી કટારથી વિધાઈને પકડ્યો. કપિ
 લેશ્વર ચમક્યા વગર મોરેથી હસી પડ્યો, અને
 ઘોડી વારે વિધાઈલા ગરૂં તરફ જોવા પછી
 બોલ્યો 'જે જોપાતિયા પોતાના અનુચરનું
 મૃત્યુ પણ જોઈ લઈતો નથી તેણે એ સારના
 માનનું અભિમાન હોડી દેવું જોઈએ.'
 સમસ્ત ઉજ્જવિનીમાં કપિલેશ્વરની વાહ વાહ
 ગુણ હોડી. વિદ્યાધરે પચાન કરી પોતાનો જીવ
 જાચ્યો. પ્રિયવદ્ધાને આત્રી યદ્ધ કે કપિલેશ્વર
 નહીં કરવામાં જણ્યું એ ક્યું અને નમ રહીને,
 સદાન વિજય મેળવ્યો હતો.

પોતાની કૈલીની પ્રાસાદિકતા અને સગ્ગતાના મહામૂલા શુદ્ધિને લીધે પોતાના વિચારોને જનતામાં ફેલાવવા સક્રિયમાન થયેલા, માંધીજી પછી સર્વેશ્વરિય ચિન્તન-પ્રવૃત્તિ સાધનાર શ્રી કિશોરલાલ મસરૂવાળાએ સર્વેશ્વર સમૂળી ક્રાંતિ આપણી બંધીર વિચારવૃક્ષામાંથી એ છે વર્તમાન સમયનું કદાચ એ પ્રસિદ્ધ પુસ્તક પણ કહી શકાય. પ્રસ્તુત પુસ્તકમાંએમણે વર્તમાન જનતાના ખાસ કરીને હિન્દુ ધર્મ અને સમાજના રોજોનું નિદાન કર્યું છે, અને એ રોજોને જડમૂળથી ફૂટ કરી આખા સમાજમાં સમૂળી ક્રાંતિ નીપજાવવાની દિશાવત કરી ફેટલાક ઉપાયો સૂચવ્યા છે. આ સમૂળી ક્રાંતિ એમણે ધર્મ અને સમાજ, અર્થદારણા, રાજકરણ અને ફેજવણીનાં દોઝોમાં સૂચવી છે અને એ રીતે એમણે પુસ્તકના ચાર ભાગ પાડ્યા છે.

શ્રી મસરૂવાળાએ વર્તમાન હિન્દુ ધર્મ અને સમાજના રોજોનું કદેશું નિદાન ફેટસે અરે સાચું છે અને એમણે સૂચવેલા ઉપાય ફેટસે અરે કાગળત નિવરે એવા છે તે વિચારવાનું ગદે છે કાગળ ત્યાં સુધી ઉપાયોમાં બવલા-રતા ન હોય, જનતા સમસ્ત સમજી શકે એમ ન હોય ત્યાં સુધી એ ઉપાયો માત્ર ખ્યાલી જ ગદે વળી ફેટલીકવાગ એવું પણ બનવા સંભવ છે કે નિદાન સાચું હોય અને ઉપાયો ખ્યાલી ન પણ હોય. સૌથી પ્રથમ આપણે ધર્મ વિષેનાં એમના ખ્યાલો જોઈશું.

સરખાતમાં શ્રી. મસરૂવાળા કહે છે કે હિન્દુધર્મ સામે અત્યારે બે વિકલ્પો છે એક તો એ કે હિન્દુધર્મ અત્યારે જેમ છે તેમ ન્યાત્મગતના બેદ, મતમતાન્તર, વાદાવાદ અને અનેક દેવદેવીઓની માનતામાં ફેલાયેલો રહે અને પશ્ચિમી અનેક બચકર પરિણામો

વેઠવાની તેવારી એણે રાખવી. એમાં નીચ વણાતી ન્યાતો ધરસામ કે ખ્રિસ્તી ધર્મો અંગીકાર કરી ઉચ્ચ બણાતી ન્યાતો પર પોતાનું વર્તેશ્વ જમાવી મેસે અને જોય બણાતી ન્યાતો માત્ર શુદ્ધિથી જની સતોષ માને અથવા તો જેમ એક કાલે હજુ તેમ જોય બણાતી ન્યાતો ફરીક્રમ જમાવી સર્વસત્તા કબજે કરી નીચલા ઘરનાં સોજીને ઘણી દે. એમાંનો બીજો વિકલ્પ એ કે નો અર્થા કુપશિષ્ટામો આપણે વેઠવા ન હોય તો ત્યાં જ બેઠી મીટાવી દેવા અને માત્ર એક સમાજ એમાં એક પરમાત્મા, એક ધર્મ વગેરે સિદ્ધાન્તો જૂનાને ઉઠાડેરી રચાવવા એટલે સમૂળી ક્રાંતિ કરવી. અને આવી જાતની ક્રાંતિ કયા એમણે પાંચ પ્રતિપાદનો કર્યા છે જે આપણે એક પછી એક વીચતવાગ જોઈશું.

પગ્નુએ પહેલાં વર્તમાન ધર્મનું એમનું પરીક્ષણ વિચારીએ. શ્રી. મસરૂવાળાને મતે કાઈપણ ધર્મ પછી તે ધરસામ હોય કે ખ્રિસ્તી હોય કે હિન્દુધર્મ હોય, વર્તમાન જનતાના રાજાઓ ઉઠેલવા સમર્થ રહ્યો નથી. એમાં એમને હિન્દુધર્મ સૌથી વધારે નિષ્પ્રાણ લાગે છે વળી મસરૂવાળા કહે છે કે સમાજમાં ક્રાંતિ લાવવી હોય તો મનુષ્યની ધાર્મિક માનવજોગમાં સૌ પ્રથમ ક્રાંતિ લાવવાની જરૂર છે. એમનું આ કમન મણે મણે અરે સાચું ખરું પણ પ્રશ્ન એ છે કે વર્તમાન માનવી ધર્મ અને રૂઢિનાં બધોનોનો પહેલા જોડેલો ગુલામ રહ્યો છે ખરો ? આજે તો ધર્મ એક સચવાળી વગ્ન જની મઈ છે ત્યાં અજત લાલ હોય ત્યાં ધર્મ પાળવાનો યજ કરવો અને ત્યાં ન સતો હોય ત્યાં ધર્મને કોચી મૂકવો એટલે સમાજના બવલાગ ઉપગ્રથી ધર્મની પકડ ઓછી થઈ મઈ છે.

આને ભક્ત્યાબક્ષા રૂપસારૂપરૂપતા બ્યવહારે પ્રમાણમાં ધણા ઉદાર બનતા બાપ છે વર્તમાન ફેળવણી થઈ જદાર ફરતો યુવક વાઘવંધીની સંકલિત માન્યતાઓથી એટલે બધી દૂર થયો બાપ છે કે કેટલીક વાર એને ધર્મનું કોઈ જામન રૂપસારૂપ સામગ્રી નથી અને ફેળવણી નાસ્તિક જેવો એ બની ગયે છે એ દહીકતનો બીજો બાજ છે વળી નામકા-ઓમાં અને બીજે સમાજનો એવો પણ વર્ગ છે ખરો કે જે સાંપ્રદાયિક માન્યતા-ઓમાંથી એક તસુએ અલગ મળતો નથી એવા વર્ગના માનવીઓ માટે સમૂળી ક્રિતિની અમે એટલી વાતો નકામી છે કાલદાને પણ આબ્દાદન આપવાની તેમની તૈયારી હોય છે પણ આજે પ્રમાણમાં એ વર્ગ ખૂબ ઓછો થઈ ગયો છે

હવે શ્રી. મહાકવિના પાંચ પ્રતિપાદનો નોંધજો. સૌથી પ્રથમ તો એવો કહે છે કે "પરમાત્મા ફેળવે એક છે એમ માનો-દેવદેવીઓ, સફળ પ્રતિભા, પવનંબરો, યુર અવતાર જેવું કંઈ જ નથી એમ માનો. શ્રી કોષ રચનશીલ છે, પછી અમે તેટલો એ જાણો હો" હવે આ સત્રનું પ્રતિપાદન કરનાં શ્રી. મહાકવિના કહે છે કે દિન-દુધર્મમાં એક બાબતુ કેવલાદૈત કે ભાં આત્માપરમાત્માની એકતાની વાત છે તો બીજી બાબતુ અનેક સંપ્રદાય અને દેવદેવીઓના બેદો છે કેવલાદૈ-તનું અધન કરતાં સેષકે બાધની વિરાટ સક્રિય અને મનુષ્યની અધ્યપસક્રિય પ્રતિપારિત કરી છે અને એ સાથે આપણને ઝોડો સમય નથી પણ અહીં આપણે પૂર્ણ સ્થિરતાપૂર્વક એ વિચારવાનું છે. ઇશ્વરનું અસ્તિત્વ સ્વી-કારીએ પણ એની કોઈ કંપના કરી એની કોઈ મૂર્તિ કંપીએ નહીં તે સામાન્ય માણસો માટે સકલ છે ખરું ? યાન એ જુદિનો વિષય છે, ભક્તિ એ હૃદયનો વિષય છે ભાં મનુષ્યનું હૃદય હોય ત્યાં કંપના તો આવવાની જ

અને કંપના આવવાની એટલે એનાં પ્રતીકો પણ જિવાં યવાનાં સામાન્ય માણસને માટે યાન નકારું છે કારણ સામાન્ય માનવીની જીતિ એટલી તેજસ્વી હોતી નથી. એને તો એનું ખાન એકામ કરવા સામે કંપને કંઈ જોઈવાનું જ. મૂર્તિપૂજનાની મૂળ કદાચ આ જીતિમાં તો ન હોય ? મૂર્તિપૂજના વિશેષક અને એને વિકાગનાર ધર્મોમાં પણ અત્યંત ખૂણે સત્યાશુર કોઈને કોઈ પ્રતીક નથી એમ આપણે કેમ માની શકીએ ? આપણે એની કોઈ અક્રિયનું નામ સંભળતા હોઈએ પણ તેને નજરો નજર જોઈ ન હોય તો તેને વિશે અનેક કંપના કરી તેની મૂર્તિ ખરી કરવા આપણે પ્રેરાવાના બાધી છ ન્યારે પોતાની પ્રાર્થનાસભામાં ધર્મની વાત કરતા ત્યારે રામના પ્રતીક દ્રાગ ત્યાં બેઝી થયેલી જનતાને ધર્મનું ગદ્ય સમજાવતા રામનું નામ આવે તો એની બાજી કંપનાજન્ય એનું પ્રતીક પણ આવવાનું ધર્મની ભાં કે વાત ફેળવણી કિના કસક ઉપરથી થઈ શકતી નથી, ફેળવણી જીવિવાદથી ધર્મ સધાતો સાચો નથી. ધર્મના મૂલ્યાંકનમાં તો માનવ હૃદયની સાબ જીતિ, ભાવ અને કંપનાનું સ્થાન તો રહેવાનું જ ફેળવણી જીવિવાદને અવલંબીને એની કસોટીએ કસીને ધર્મનો પ્રસાર કરનાર ધર્મો પણ આપણે વિકૃતિમાં ઉતરતા બધા અને એમાં પણ પ્રતીક પૂજા હાજલ સ્થ એના પૂરાવા આપણે ત્યાં જોઈ નથી. એથી શ્રી મહાકવિના આ મનુષ્યની વધાર્થતા જગ સહાર્થક સામે છે

બીજા અને ત્રીજા પ્રતિપાદનમાં સેષકે દર્શાવ્યું છે કે કોઈપણ સાક્ષનો કર્તા ઇશ્વર નથી એમ માનવું અને ભાંસુધી એ સાક્ષોને આપણે જીવિવાદ કસોટીએ કસીએ નહીં ત્યાં સુધી તેમાં માનવ નહીં. સદાચાર, સિધ્ધાચાર એજ ધર્મ અને એનો ભાં કરવાનો કોઈ અધિકાર નથી, આને વિશે પણ ઉપસા પ્રતિ

પાદન માટે જો કશું તે જ કહેવાતું ગમે છે યાચને કસ્વાની શુદ્ધિ પ્રત્યેક માનવીમાં નથી એ તો કાંઈ એક યાચને પોતાની મહાધી માનવાનો મહાનેએ જીવનનું પ્રેરક બળ સમજીને તો પણ મહા પાછળ માનવની શુદ્ધિના અંશો હોવા- છતાં તે બહુ ધીરુ છે અને સાથે બીજા પણ વસ્તુ કામ કરતી હોય છે તે બધી યાચ એમ નથી.

ચોથા અને પાંચમા પ્રતિપાદનમાં સમા-
વતે માટે કયા કયા નિબંધો અને કઈ કઈ
ગનાંદઓ દેવાં નોંધીએ એ એમણે દર્શાવ્યું
છે. એમનાં આ એ પ્રતિપાદનો ખૂબ બાદર્શ
હોવા છતાં ખ્યાલી (Utopian) બની રહે
એવા સભ્ય છે કારણ માનવી એ માનવી
રહેવાનો જ. એની નબળાઈઓ, એતી મર્યા-
દાઓ, એના દોષો અને એનાં સ્ખલનો પણ
એની સાથે રહેવાનાં જ. એટલે એવા પ્રકારના
બાદર્શ સમાજની રચના બહુ યાચ લાગતી
નથી એમની સમાજની કલ્પના છે તે ખૂબ
સુદૃઢ-બળાં ઓ-પૂર્ણ બલદારમાં સિદ્ધિચારી
હોય, બળાં અર્થ બલદારમાં પ્રમાણિતતા
હોય, બળાં પ્રત્યેક વિશુદ્ધ અને ઉચ્ચો દેવ
અને બળાં રામી નિરાશ્રિતોને આશ્રય મળતો
દેવ અને સદયોગ્યુકત આખો સમાજ સર્વોદય
આપક હોય-આખીયે કલ્પના કલિકલ્પના જેવી
નથી લાગતી. વિચાળ પાપ ઉપર એ
આચરણમાં મૂકી યાચી ચરી. ચમલ ચિત્તો
માનવી નિવમજબની સિક્કા મને એવી આકરી
ગમે છતાં નિવમજબ કરવાનો જ. એનો
સ્વભાવ જ એવો છે, અને કેટલીકવાર સમાજમાં
યતા ગુન્દાઓ સમાજના કાર્યાની સિધ્ધાના
બળ કરતાં મારુસે કલ્પેલા પાપના બાધથી
અટકી જતા આપણે ક્યાં નથી ભોળા. યાચોને શુદ્ધિથી કસતા પાપનો બળ જતો

રહેતો અને પછી ન તો ઇશ્વરનો વાવ કે ન
તો કલ્પનાં કરનાં જાણતા બળ રહેતો.

છવેટ એટલું જ કહેતું બસ થયે કે એમણે
કરેલી કલ્પના ખૂબ સુદૃઢ અને ઉદાર હોવા
છતાં અવાસ્તવિક છે. ધર્મની રચના અને
પાલન પાછળ શુદ્ધિના બળ કરતાં માનેવ
હલની ભિન્નિઓ અને બાવનાઓ વધારે
પ્રબળ રીતે કામ કરે છે અને એ ભિન્નિ કે
બાવનાનું મુખાંકન જરી નેટલું થે બોધું
આકિયુ ન નોંધીએ. પ્રચલિત પુસ્તકમાં એનો
સમૂહો જેવો ઉપાધી દીધો છે. ખુદ સેખકને
પોતાને પણ એની સફળતા માટે સંકેત છે
જેવળ શુદ્ધિના પાપા ઉપર નિરૂપણે ધર્મ
એનાં એ રૂપમાં અર્જુન ટકી સકતો નથી
એમાં અનેક વિકૃતિઓ પેસી જવાની. બીજા
ધર્મનો દાખલો નજર સમજા છે શ્રી મહાર-
વાળાના ધર્મ વિષેના વિચારોનેતાં આપણને
લખબલ સો વર્ષ પહેલાં થયે જએલા નમંદે
એ વિશે કશવિધા વિચારો થાદ બાબા વિના
રહેતા નથી. નમંદે જેવળ દિન્દુધર્મનાં દુષણો
બાનમાં રાખી સરખાતમાં કાન્તિકારી વિચારો
એના જમનામાં તો કદાચ બળકર કાન્તિકારી
લાગે એવાં કશવિલા પણ એનો એ બમ
અર્જુન ટકેલો નહીં એપણે એટલું જ સ્વાયુ.
વળી સાથે સાથે એ પણ વાદ રાખવું થી કે
વર્તમાન સમયના ધર્મનાં અવકાશોમાં તો
દિન્દુધર્મ સાવ નિર્દોષ જ થને તેવી તટ-
રથતાની દ્રષ્ટિએ તપાસતાં લાગશે. એ કદાચ
નહોલે તેવા પ્રસંગોએ દસે પણ આક્રમક
તો બને જ નથી. એટલે એમાં પેસી જએલા
બનેક દોષો અને તેની વિકૃતિઓને લીધે બાબી
એલી નિષ્ક્રિયતાનું નિદાન આપણા આ
પ્રખર વિચારે બહુ સમ્મતતાથી હુનું છે પણ
એના ઉપાયો માત્ર બાદર્શ ખ્યાલો જ છે.



(પાન આદ્યી ચાલુ)

માનવાનો ધમક આ રિવાજને અદ્દશ પલ્લ
કરી રહ્યો છે છતાં હજી તે કદી કદી નજરે
મટે ખરે

પતિ પત્નીનાં નામોઆગ જરૂં પર-
સ્પરના મુખ ઉપર લાલી લાવી દે છે એને
માટે રસસાક્ષીના નિર્મલો શોધવા જવાની
જરૂર નથી અને તેમાં વધીયોની મર્યાદાનો
પ્રસન્ન છોએ ચતાં વરવહુ એક જીવનનાં
નામની દેહદેહી ન હરે એ સમ્બન્ધ એમ
છે આ સુદર psychologicaલો-માનવવ્યવ-
સ્થાન રિવાજ બની જાય છે, અને એ જ
રિવાજ સિદ્ધતા, સરકાર, રૂઢિ બની
તે સર્વમાન્દ કદ એક જ રૂપે
સમાજને પ્રેરે છે. આ રિવાજથી ખાસ દરકત
કાઠને પડી છેવ એવી તોષ કાઠજી કરી નથી
નામોઆગરણ ન હવાથી કાઠની પત્ની કે
કાઠનો પતિ બુધ થયો છેવ એમ પણ જન્મ
જલ્મ નયો-બાલકથા મેળા કે જાત્રાની
બીડમાં મુજવાયા છતાં અને વાર-
પૂર્વક નામોઆગ મવા છતાં સ્વેચ્છાએ
જોવાતાં પતિ પત્નીનાં નામ તો થુ પણ
દેહ મુદા જકતા નથી, અને જરૂં તો એક
જીવનને જોવા અમતા નથી એ પણ જાણીતી
વાત છે અલજત, એકાંતમાં કે પત્રવ્યવહારમાં
પતિ પત્ની એકજીવનનાં નામ મેતાં હશે કે
કેમ એ તપાસની જરૂં નથી કદાચ નામ
સેવાની જરૂં પડતી જ નથી હોય ! નામો
આગ એકાંતમાં પણ એક મનોહર પ્રેમોપચાર
બની જતો હશે ! અતઃ કિંતર કિંગોરીઓને
ચીકવવા માટે ઉપયોગમાં આવતો હશે

કેટલાક સિદ્ધાંતની પત્નીનાં નામ જાણી
લાવી તોફાની કોઠગએ સિદ્ધાંતને એ નામના

ઈન્ડ્રો રાખતો માર્ય પૂછી મુજબજુમાં પણ
નાખતા 'સુલાળ' નામધારી પત્નીનાં
સિદ્ધાંત પતિને વિદ્યાર્થી પૂછી શકતો !

'સર, રોજ-Rizzo એટલે ?'

રીંગ નામધારી પત્ની મટે Diamond
રાખે પણ તૈયાર દતો.

સિદ્ધાંત એ ન સમજે એમ પણ ન હવે !
બને ત્યાં સુધી ધમ્મો મારી એ વિદ્યાર્થીને
બેસારી દેવામાં જ આવતો.

પરંતુ પતિપત્નીનાં નામ ન દેવાની રીત
આજના લગ્નગીત અને ગાળાપથી બાલકોને
પણ નામ દેખ બોલાવી શકાતાં નથી ! વધીયો
આમળ તો જાણે બાલકોનું અસ્તિત્વ જ ન
હોય એમ સુવાન માનાપને વર્તન રાખવું
પડવું ! અને પ્રોઠ જનતાં માનાપ મોટાં મતાં
જાણકોને નામ દેખ ઉદ્ભવવાને જારો
'મ્હોટો' 'મ્હોટી' 'નાનો' 'નાની'
'ચોથી' એમ બોલાવતાં અને વન તથા
સખાવાચક વિરોધો વિરોધ નામ રૂપ બની
જતાં 'મ્હોટી કાઠ' 'મ્હોટી બેન' 'ચોથા
કાઠ' તરીકે આપુ આમ જોજએ એવી
જાપવાળાં નામો હજી પણ આમરે જોવામાં
આવશે

માતાપિતાનાં વ્હાલ વાત્સલ્યનો, કે તેના
પ્રદર્શનો અને નામોઆગનો કુ વિરોધી
નથી. પરંતુ પોતાનાં બાલકો માટે યેલજ
કદામતાં કેટલાંક માતા પિતાને નીલાણાં કુ
પણ જૂનવાણીમાં લાગી જઈ છત્તુ ખરે કે
આવી કેવલાસ કરતાં નામોઆગવાની મર્યાદા
પસંદ કરવા જેવી ખરી !

ગુજરાતી માટે સૌથી પહેલાં 'ગુર્જર' શાખા 'એવો સંજ્ઞાપ્રયોગ કરનાર અને ગુજરાતી આખ્યાન સૈલીનો દદ પાલો નાખનાર બાલણ કવિ પાટણમાં સ. ૧૪૬૧ થી ૧૫૪૫ સુધીમાં વિદ્યમાન હતો, એમ અનેક પુરાવાઓથી નિર્ણય થાય છે. ૧ ગુર્જરી ગુજરાતીના નેતર કવિઓમાં બાલણની સપ્રાપ્તિ અદિતીય છે. અને તે તેની કવિત્વ પ્રતિભા અને કવ્ય સમૃદ્ધિ વડે ગુજરાતી શાખાનો આદિકવિ બન્યાવા પાત્ર હરે છે.

હાલના પાટણના સર્જનકારે બાલણ ગુર્જરશાખાની કવિતાનાં મદ્યજુ કરી રહી હતો એમ કહી શકાય. એણે કરેલા મદ્યજુ ઉપરનું, —નકિ કે માત્ર નરસિંહ મીરાનાં પદ પ્રભાતિયાં ઉપર—બીજા મહાન અને મુગધર ગુજરાતી કવિઓએ સૌક્યો મળ્યાં ગુર્જર કવિતાની મનોગમ કમાગત ખરી કરેલી છે. પ્રા. વિજયરામ વૈદ્ય યોગજન કહે છે કે "આસ વાંસ્પીકિ અને મી હર્ષ તથા બાલુની અસૌક્રિક પ્રતિભાનાં તેજ ઝીલવાની શક્તિ કે એ ઝીલાવવાની વિદ્યા, રસિકતા તથા કલા તેની પહેલાંના કોઈ પણ કવિમાં હતી નહિ." આવા સમર્થ અને માન તથા ભવ્યપૂર્વક આદિકવિને સ્થાને સ્થાપિત થવા મેળવ કવિવરની કૃતિઓનું યોગ્ય આલોચન, કે સપાદન કંઈ કષ્ટિ રીતે થયું નથી એ આપણા સાહિત્યની એક કેમ નર્મણી કહી શકાય.

બાલણ કેવો સમર્થ કવિ હતો અને ગુર્જર કવિતાં મંજિતો મજલ પાલો નાખવા માટે

તેની પાસે કેવી પ્રતિભા, સામર્થ્ય અને ઉત્સાહ હતો તેની સર્ચા આ લેખકના "બાલણના પદ" નામે યોગજન વખત પર પ્રબલ મહેલા તાંત્ર પ્રસ્તુતકમાં કરેલી છે. એકેએ અદિકવિ તેને ગુજરાતી શાખાનો એક માત્ર "આદિકવિ" કેમ બન્યો તેનાં કારણોનીજ સ્પષ્ટિ સર્ચા કરવાનો કારણ છે. એના મુખમાં બીજો કોઈ એના પેલડામાં જમ પાલે એવો સમર્થ નેતર કવિ મળી આવતો નથી. અક્ત કવિ નરસિંહ મહેતા હરિના પરમ અક્ત તરફ એ મુજબ બુલબુલ પાન્યા હતા એ વાત સાચી છે, પણ એ મુજબ મહાન કવિતા વિજ્ઞતિ તો બાલણનું બહુવાન.

કવિકક્ષત મહેતાજી મુખ્યરૂપે અક્ત અને બૌદ્ધરૂપે કવિ હતા. અક્ત કરતાં કરતાં એમણે ગુજરાતને મુઠ્ઠા મુઠ્ઠા કવિતાઓથી એ એક સ્પષ્ટરૂપ મુખ્યમ હતો. પણ એ કવિઓના પ્રેરક કે એમના સખજ માર્ગદર્શક અને તેમ ન હતા. કોઈ પણ તટસ્થ વિનયક એમ કહી શકશે કે, ગુજરાતના સખજ કવિઓ નાકર પ્રેમાનંદ, દવારામ અને વેનચરિતકર કલપતરામ મુદ્રાત જેટલા બાલણથી પ્રેર થા હતા તેટલી ઉત્કટ રીતે નરસિંહ મહેતા કે બીજા કોઈ એક કવિથી પ્રેરાયા ન હતા. કવિતાની કથાના જ્ઞાન સાથે ગુર્જર કવિતાવર્ણીમાં પ્રવેશનાર લગભગ તમામ કવિઓ સીધી કે આકસ્તરી રીતે રીતે બાલણની અસર તળે હતા અને બાલણની કૃતિઓ તેમને પ્રેરણા પાળી વળી મેષરાજ અને નય-મુદ્ર જેવા નૈતકવિઓ પણ બાલણની અસરથી રમ્યેલા હતા એ વાત તો ખાસ નોંધવાનું બન્યાનું.

૧ જુઓ "બાલણનાં પદ" (સ. જેઠાલાલ ત્રિવેદી) પૃ-૨૦ તથા મી. સમલાલ મિત્રી દ્વારા "બાલણ કવિ અને બીજા" પૃ-૭-૨ ગુજરાતી સાહિત્યની રૂપરેખા પૃ-૪૩ ૩. પાટણના બહીરો સમીપમ મી. જ્યેષ્ઠલાલ બા. રવે જણાવે છે કે, હાલક પદ્યજુ ગુર્જરી પાટણના પદ સ. ૧૪૫૫ થી ૧૪૬૫ હવ. એજ સમય બાલણની કવિતા કલાતા સર્જનનો કોવાત જણાવ બાલુ છે. ૪- ગુજરાતી સાહિત્યની રૂપરેખા પૃ ૪૭-૫. બાલણનાં પદ પૃ ૫૨.

કાવ્ય જાણુ છે અને કશું પણ કાવ્ય કારી એમ આરા રાખી સકાય.

સૂચેષમાં બાલજીને ગુજરાતીના આદિ કવિ તરિકે સ્થાપિત કરવા માટે નીચેનાં કારણો પૂરતાં નીવડે તેમ છે —

૧. બાલજી કલકત્તે નગસિદ્ધ જેવા પ્રસિદ્ધ કવિનો પુરોગામી અને તેનો અમુક અંશે પ્રેરક પણ હોવાનું જણાય છે એટલે એ સુખમાં એનો આ પદ માટે બીજો કોઈ સમર્થ દરિકે જણાઈ આવતો નથી.

૨. કાદબરીનો સૌ પ્રથમ પદ્યપદ ગ્રંથો, એનું કંઈક ગુજરાતીકરણ કરીને એણે ગુજરાત તથા ગુજરાતીની ગણિતાનો ડાકે જનન્યો છે.

૩. એણે કાવ્યપ્રગતિ કાબડેનીની ઉપાસના માટેના આગળી દત્તી 'ગુજરાતી' સ્વર્ણ નાપરી એણે જતાવેલો બાવાપ્રેમ પુત્ર તથા શિષ્યોની - કવિપદ્યંગ એ બધું આ વિચારને યુષ્ટિ આપે છે.^૧

૪. આદિ કવિ ક્યા નેટલી કાવ્યકલાની વગ્ધ પ્રતિભા અને વિદતા એનામાં દત્તી અને ને એના કાલે અજોડ જેવી જણાય છે.

૫. આખ્યાનસૈલીનો મળખુટ પાચે નાંખી એણે ગુજરાતી ભાષામાં એ કાવ્યપ્રકાર જણાવી જતાવ્યો. એ રીતે નાકર, પ્રેમાનંદ અને ઉત્તર સુદામાચિત્રકાવ્ય સુદરમ વગેરેનો એ પદ્યપ્રદર્શક અનેક છે.^૨

૬. એના દાગ, લેખને જેલી કવ્યના અને રસમય કદીઓ સુદાત નાકર અને પ્રેમાનંદને નકલ કરવા નેટલી અનિવાર્ય થઈ પડી છે.^૩ એ કાલજીની જેવી તેવી સિદ્ધિ નથી.

૭. રામ તથા ગાગરૂખની લીલાનાં વાત્સલ્યરસથી જ્ઞાતકાં કાલજીનાં પદ તે જગતની બાવાઓના સાદિત્વમાં આજન મૂકવા જેવાં છે.^૪ વાત્સલ્યમાં બાલજી અરેખર અપૂર્વ છે.

૮. રામબ્રજિતનાં-રામજાગલીલાનાં એનાં સુમધુર પદ ગુજરાતીમાં વિરલ હોઈ આવજીને તે વૃદ્ધસીદ્ધાંત સ્મરણ કરાવે છે.

૯. છુટકે પદો, આખ્યાનો, અનુવાદો, ગદ્ય પોતીકા અત્તની જાણી ગ્લાયી ગ્લાયી બાલજી કવિપદ્યંગ દ્વારા આજે પણ ગુજરાત કાવ્ય મંદિરને અપુગનદિ મળતી રહી છે, એણે ન રોજનું હોય તેવું અવનવું કંઈ તે આપણે કંઈ વધુ આશુ^૫ હોય એમ લાગતું નથી.

આમ અનેક રીતે એનાં કવિવગ્ધ બાલજી આપણા કાવ્યમંદિરનો મજબૂત પાયો નાંખનાર, એ મંદિરના પૂજકોને પ્રેરનાર અને પદ્ય જતાવનાર આદિ કવિ તરિકે હોવાનું સિદ્ધ થાય છે.

આવા સમર્થ આદિ કવિની કૃતિઓનું વાચન-સંશોધન વધુ થાય એ બધી રીતે છટ છે.

— સંશોધક —

૧. કવિ મેતીલાલ નેહરુને એક સાક્ષીએ ઉચ્ચ તપાસમાં જાણ આપ્યા "તમારી ખુબ યાદ છે" એ આજ એમ કારો છે કે મું મું મું ?"

૨. કવિત્વને કહ્યું: " નકિ, નકિ, પણ અજગત દુ ક્લાય જુલો હોઈ "

૧. કાદબરીની પ્રસ્તાવના ૫-૩. ૨. બાલજીનાં પદોના ઉપાધ્યય. ૩. "The Pioneer of the new tradition" (હિન્દી ગ્રાં & Its Literature) ૪. કવિચિત્તિ (અ. ૧) પૃ-૨૦૬. ૫. સમજાન સુ મિદી ૫૦ બાલજીની પ્રસ્તાવના.

૧. બાવાજીના કવિપુત્રો ૩૫૪ અને વિષ્ણુદાસ તથા શિખ્ય કીમ વગેરે પ્રસિદ્ધ છે. ૨. ગુજરાતી સાદિત્વની ૩૫૨-૫૦. ૩. બાલજીના પદ ૫-૫૧. ૪. બાલજી (૧) રામજાગ ૩. પોતી)

परदेशी रीतभात

[२२५]

શક્તિશાલિન ચતુર્થેશી

૬ જગદેશ જ્યોત નથી એટલે તારના
 રીતગિરિજા જેવા છે તે ૬ તમને અગ્રજ્યર
 ક્ષી રાક્ષ નહિ

પણ માથો એક મિત્ર હમણાજ પરદેશથી
દેલ પાછો ફર્યો છે. તેણે અને પણી નિમિત્ર
પાતો કરી.

પરદેસમાં તપન અનિષ્ટ વરુ—અશ્વમેધ
મુડીવાર છે પરદેસમાં એ ખેડો ગિનાન ચામુ
છે તમારી પાસે પૈસા ન હોય તો તમને
બાગેજ માસ સેવા દેવામાં આવે છે કઈ
પણ પરદેસ પૈસા નેમીએ તમે નાક સાક
કરી ત્યારે દરેક વખતે અરદારને એક પેની
આપવી પડે છે.

અસત્ય આપણે પણ કયુન કયુ પડે
 છે કે હમણા આપણા દેશમાં ધેસી મહા
 અનુભવી વરુ છે તમે ત્યાં જાઓ ત્યાં
 અત્યામાં હાથ નાખવો જડે છે પણ દેખાવ
 છે કે આપણે ત્યાં જગ વધારે સુખમતા છે.
 ના તુ તમારે નોકરોને ખુશમા આપવી
 ન જડે. તમે તેમને ધેસા ન આપો તેથી કઈ
 ખાસ જનાવ બનવા ન પામ. નોકરો કદાચ
 તમને આજા જાડે અનુ તો તમે જાઓ ત્યાં
 તમારા જગ જગ નાંડી સમાડે ખુશી જાડે
 તેથી વધારે અનાજ કઈ ન અને અને વધારે
 મનીર નોકરો તો તમારા જગ જગ ખુશી
 પણ ન જાડે તમ જાઓ ત્યાં તમે કેવા હો
 તે જતાવ્યા માવ મુકેજી

પણ પગેડમાં તમે ખુસખખી ન આપો
તો મર્જાર વાત જો.

५ तमने जरेभर छर्छि न छरी न छरि. जनु
 भाग भितने आ जातभा धाल सदन छनु
 पक्ष दउ ते छरिआ मुझरि छने दने
 जोहि छवता दने. लखे आ ननु दन

पक्ष ते जोडिना रक्षण सुधी पडोव्या नहि
ते गस्ते. ज खेष्टयो भुजगायो हे ने हेत
पाळो हवो.

આ તથા પુરુષપત્નીનાં કારણે જ બન્યું.

મને ખબર નથી કે માગ મિત્ર પામે
પણ ન હતા કે સિદ્ધાંત ખાતર તે ખુશખબતી
નિરૂદ્ધ હતો અને તે હો પણ તે કોઈને
ખુશખબતી આપતો નહિ. તે હોટેલમાં નોકર-
શ્રેણી કે લોગરમાં આકરોને ખુશખબતી આપતો
નહિ. તે કોઈને પણ ખુશખબતી આપતો
નહિ.

નેને માત્રમ પદ્મ' કે પરદેશમાં આવ્યા
વધ્યા હોય છે આપણી હોદ્દામાં તો માત્ર
એક દરવાજા હોય છે. તે નથી કાઢનાજર
કશું ખ્યાન આપતો કે નથી કાઢતો દર્યા
દરજલ કતો તેના પેજા ખાજા રહેશે. ને
કાઢતે દેખાય પશુ નહિ. પશુ પરદેશમાં કદાચ
નિશ્ચ માણસો તમારા માટે દરવાજો ઉપાડવા
હોદી આવે. જધાને ખુશખબતી આપો તો
તમારે તમારા ઘટ' બને પાટનન વિના સ્વદેશ
પાણ' કરતુ પડે.

જાને તેથી મારા મિત્રોએ જીરવળખી
આપનો નવિ જ્ઞાને તે તેની પ્રથમ ઢોલ
નમાં પડોડો તાડે તેનું અવવાપૂર્વક
અન્માન કરનામાં આપુ તે પસાડે થતા
ત્યડે હેલસના નોકડા માનમાં ટોપી ઊતારતા

તે ત્યાં યજ્ઞ આગ દિવસ ગવો. ત્યાં જરા
નોકરોએ તેને ખૂબ માન આપી તત્કા
વધી તે જીવન શહેરમાં ગયો અને ગ્વાભા-
વિહારિતેજ તત્કા તેણે કામ નોકરને ખુશખખતી
આપી ગદિ.

श्रीगणेशाय नमः । ते शीघ्रं दत्तं भवेत् ।
 पञ्च त्वां गोप्येति वक्तुं त्वत्तु शुद्धं भावम्
 प्रथमं देवता देवता देवता देवता देवता

અપ કંઈ ઉત્તર આપતો. ત્યારે તે નોકરો તરફ વાત કરવા જતો, ત્યારે તેઓ તેના તરફથી મુખ ફેરવી લેતા અને તે કંઈ માને તો તેને તરત આપવામાં આવતું નહિ.

મારા મિત્રે વિચાર કર્યો, “આ હેટલમાં નોકરો પણ અસખ્ય છે” તેથી ત્યાંથી તરતજ નીકળી ગયો.

પણ બીજી હેટલમાં ગયો પણ તે કંઈ વધારે સારી ન જણાઈ વસ્તુત તે વધારે ખરાબ હતી. નોકરોઓએ તેના મુખ પર પ્રહાર માત્રજ ન કર્યો. તેની કપડાંની પેટી દાદર પર બળાઈવી જમવા મોકલે. ત્યારે તેને હેમ્લેટ પીગસવામાં આવ્યું. તે પ્રટ્ટી વચાડતો ત્યારે કોઈ નોકર આવતો નહિ અને કોઈ નોકરને તે કંઈ કહેતો, ત્યારે તે સામે અસખ્યપણે જવાબ આપતો.

મારો મિત્ર ત્યાં બે દિવસ જેમ તેમ રહ્યો. ધોળાજ અવસ્થા હતી તે બીજા કદેરમાં ગયો ત્યાં નોકરો એટલી ઉતાવળમાં સામઘા નીકળ્યા કે મારા મિત્રને દરબાનમાં જ કમડી નાખ્યો. તેને ઝોડાની નહક રૂમ આપવામાં આવી કે ત્યાં આખો દિવસ

ફુલું-ધ ગડેલી રૂમ બધા જોઈને અધી યોગ્યકર કરતા કે બે દિવસ પછે મિત્ર ત્યાં જોવા પણ ગયો. ત્યારે એકીને મળવાનું પકડી આપી ગડેલી મોલિયેટ પાડી ક્યો.

પરદેશમાં પછી વખત સુધે જ્યારે સ્કૅલ મિત્ર તેને ટ્રેનમાં આવે ત્યારે જ્યાં મુસાફરો જાય ત્યાં.

“હું જાનું તે હું સમજું” તે તને કહ્યું, “હું” પાસે મુકે તને કહ્યું નોકરને ખુસખખો આપી નહિ ત્યારે કોઈ કંવાને નોકરો તમારી પેટી જ મેળું ચિન્દ મુકતા જેઓ ખુસખખો આપે તેમની પેટી પર વળાનું ચિન્દ તેઓ શોધે જેઓ ખુસખખો આપે તેની પેટી પર વળાનું ચિન્દ અને ન આપે તેની પેટી પર વળાનું ચિન્દ તેઓ મૂકે છે.”

મારો મિત્ર ઉતાવળે દેહિદમાં ગયો તેણે તેની મોટી પેટી પર કંઈ મુકી આપણની આર મોટી નિશાનીઓ મુકે.

મારા મિત્રે તે ખુસી કરી અને આવવાની ટ્રેન પકડી.



એક જુવાન અમેજ કસકતામાં ન્યાયપીઠ નિભાયો. શ્રી રાસનિકારી ધીપ જે ન વહીવાત કરતા હતા શ્રી. રાસનિકારીની પ્રતિજ્ઞામાં જરૂરે પણ ખાનગતા આ જુવાન મીઠા બીજાઓની પેકે અગત્ય ન જવાની ઠાણજ રાખતો. એક દિવસ શ્રી. રાસનિકારી ધીપ દલીલ કરતા હતા તેને એટલાવી તે બોલ્યો: “વાર, મિ. ધીપ, વમે શ્રી કસકતા સિખવી કો?”

રાસનિકારી ધીપ તરતજ જવાબ આપ્યો. “નહિં, શ્રી. સોઈ, વમે કોઈ સીખવી કહું.”

x

x

x

એક વખત સ્વદેશી માલ વિશે એક જણે હિં જ. જાનાલાલ લાલજીની ટીકા કરી કે દેશી માલ વિશ્વાવતિ જેવો સુંદર અને સફાઈદાર નથી મળે.

હિં બાલકુરે જવાબ આપ્યો: “અડુ-જોખર હોકર, તો મેં મારું. મારા જે હોકરને હું મારો વારસો આપવાનો નથી હોકર અડુ કહ્યો તો મેલ સ્વદેશી તરત દામ લખાવ્યો, એ હોકરને ત્વજ દેશી નહિ. તેની પ્રતિ આપણી સંજોગે કોવી જોઈએ.”

માસિકનાં લવાજમ ભરો

પ્રકાશનકર્તા ગાંધી

માસની દેનને કાષ્ટવર એક મારી તરત અટકાવે, ત્યારે સખત આચરે લાગ્યાનો સમ-
જાને અનુભવ થયો દસી અત્યંત તો લાગે
પણ દેન બહુભાતમાંથી ઉભરી જાય છે અને
જનમાલનું નુકસાન થયું બહુ છે. પણ
અચાઉ આમ સંજ્ઞામાંથી દેન અટકાવી
સકાતી ન હતી. અત્યાર કરતા માત્ર અર્ધો
ગરબે દેનો ઘટતી, છતાં તેઓ પણ અઘ-
ગાતોમાં સંઘવાતી પણ તલિત અતિએ
ઘટતી દેનને લગભગ એકદમ અટકાવવાની
મુક્તિ એક યુવાને માધી કાઢી.

એક અમેરિકન યુવાન ન્યેજા વેસ્ટિંગ-
હાઉસ એક દિવસ દેનમાં મુસાફરી કરતો
હતો, ત્યારે તેની દેન રસ્તા વચ્ચે બધવચ
અટકી ગાડીમાંથી નીચે ઉતરી તે આજળ
થયો તો રસ્તા પાટાપર ને બીજી દેનો
અધ્યાપ દની અને તેના કબ્જા એ-કરતો
રસ્તો બધરોથી ત્યાં ઉપર ખેડેલા દત્તા "આમ
રમ નન્યુ" કાષ્ટવરો મેદરકાર થઈ ગયા છે"
તેણે ઉજાર કહવા પામે ઉમેલા એક મુદરશે
જવાબ આપ્યો, "નહિ. કાષ્ટવરો મેદરકાર
ન હતો. દુ બધાર રસ્તા પર દત્તા અને મે
આ અઘરમાંત જોયો હતો. કાષ્ટવરો એક
લગાવવા મથન કરી ગયા હતા, પણ એક
એકદમ લાગી જ નહિ."

"એક જમણી અઘ હતી." વેસ્ટિંગ-
હાઉસે પૂછ્યું

"નહિ" એલાએ જવાબ આપ્યો,
"પણ તે લગાડવા વખત જાય છે કાષ્ટવરે
એકસમેનને એક લગાડવા ઇચ્છાગત કરી. તેણે
એક મારી, પણ તે એકદમ લાગી નહિ
ગરબે ઘટતી માઢી, પણ કબ્જાએ એકદમ
રમ અટકાવી સકાય એમ કરવું અશક્ય છે"

"રમ અશક્ય?" વેસ્ટિંગહાઉસે કહ્યું,
"ઘટતી દેનને લગભગ એકદમ અટકાવી

સકાય એવી એક લા માટે શોધી કાઢવામાં
આવતી નથી? કાષ્ટવર જ એક જમણી
એક એવી અવસ્થા જોઈએ. તે બીજાને કહ
અને બીજા એક ગાર એમાં તો વખત જાય.
કાષ્ટવર લાય જુઓ કે તરત એક લગાડે એમ
અનન્યુ" જોઈએ"

વેસ્ટિંગહાઉસે પરે થયો, પણ આખે
ગરબે એક વિષે વિચારે ક્યાં તેને કશું સમજ
નહિ પણ તેણે સારી એક અવસ્થા શોધી
કાઢવા નિશ્ચય કર્યો પણ નિશ્ચય કરતાં જ
વચ્ચેમાં સાખ મત. નથી આખી દેનના
દરેક કબ્જાઓના દરેક પેડાને એક એક વળવે
લગાડવા માટે શું સકિત વાપરવા? વગાળ
પણ કાઢીમાં વગાળ મદ થઈ જાય. સકિત
આખી દેનને પહેાગી વળે એવી સકિત મળી
જમણી થાય! એણે કહ નવી જ સકિત શોધવી
જોઈએ. અચાઉ વપગતી દરામતો કહ કામ
ન લાગે. પણ કહ સકિત!

વેાતમા પિતાની દેકરોમાં ટેમલ આજળ
મેસી તે કામળ પર કહ કહ સકિતમાં વાપરી
સકાય તેની તોય કરતો મોઢો દત્તા, ત્યારે
તેના રમનુ બધરણ ઉપાડી કાઢ અદર
આન્યુ, પણ વિચાર-મત વેસ્ટિંગહાઉસે મિન્યુ
પણ ન જોયું આનન્યુ કશું "દુ તમને
લકલીએ આપુ છું" તે માફ દરસી પણ તમ
આ 'લીલીમ એજ' માસિકના માદક
થયો?" "નહિ" કહી વેસ્ટિંગહાઉસે
એનુ મોઢો કહ્યું તો તેણે એક યુવતિ જોઈ
વધાગમાં તેણે ઉમેયું. "મને ડુસલ નથી
દુ એક અજબની શોધમાં પ્રવ્રત છું. ખજી
જ અજબની શોધ માસિકો વચિવા મને
નવગાસ નથી."

યુવતિ પાછી ફરી જતી હતી, પણ તેના
વદન પર નિગાસા ફગી વળી હતી, તે જોઈ

અને તેણે એવી એક બનાવી તેણે એનામાં
હવાની પેટી મૂકી અને વરાળથી હવા ચલાવી
સકાય તેવી મુક્તિ રચી. અને એણે એવી
સકાય એવી નળાઓ રાખી દરેક એના પર
એક માટે સિલીન્ડર રાખ્યું અને હવાના
નિવનજથી એકને ચોંસતી કરી. પહેલાં જ
પ્રયોગે વેરિટબલાઈસને સફળતા મળી. પણ
તેમાં હજી ઘણાં સુધારા કરવા પડશે એમ
જાણી વેરિટબલાઈસને સમગ્રજ દરેક એના-
એ તેણે હવા માટે પેટી રાખી એટલું જ નહિ
પણ હવાનું દબાણ કમી થાય તો એક લાંબી
એવી બવરસા શોધી. એટલે આ નવી પદ્ધ-
તિમાં કંઈ અંતરાય જોવા થાય તો પણ સહિ-
સલામતી જોખમાય નહિ જાયી અકસ્માતો
ઘણાં જોખમ થયા અમાઠે કરતાં ઘણી વધારે
હવે દુનિા દોઢે છે છતાં આ સકાય જન્યું તે
માટે આપણે સર્વે 'જાણી' વેરિટબલાઈસને
આજાર માનવો રહે છે

931491.

આંતરરાષ્ટ્રીય રાજકારણ

“મૃદુરોપપતિ”

પોતા માસ પહેલાં બાલકન દેશ, રસિયા અને પશ્ચિમ યુરોપમાંના સામ્બવાદી પક્ષ એ બધાએ જાળીનદોષ એ નામની એક સરથા પ્રગ્થાપિત કરી સામ્બવાદી તત્વ આંતરગાંધીય સ્વરૂપનાં છે એ કાગળે જ્ઞાતમાંના બુદ્ધ બુદ્ધ ગાંધીમાંના સામ્બવાદી પક્ષના પ્રતિનિધિઓએ બેઠા થઈ ૫૦૨૫૨માં વિચાર વિનિગમ કરે એ જાનુજી સ્વાભાવિક છે પોતાના દેશમાં દરેક ક્ષુધા ધોરણ સ્વીકાયું છે, તેનું પ્રત્યક્ષ પરિણામ શું થઈ ગયું છે વિગેરે તમામ ગાદિલી દરેક દેશમાંના પક્ષે શમિતદોષને આપ્યો અને તે ઉપર વાદવિવાદ અને ટીકાઓ થઈ ધોરણમાં જરૂરી ફેરફાર કરી સકાય એ હેતુથી આ સરથા નિર્માણ કરવામાં આવી. તેનું પહેલું અધિવેશન યુગેસ્લાવિયાની ગાંધીમાંના થયું આ અધિવેશન પછીના બીજા અધિવેશનમાં એમ જાનુવરામાં આપ્યું કે યુગેસ્લાવિયાના પ્રતિનિધિ પોતાના દેશમાંની ગંદિરિયલિની દકીકત રજુ કરવા નાખ્યું હતા. યુગેસ્લાવિયા અને હતાં દેશના સામ્બવાદી પક્ષના વાદસ્વાદની અત્રેથી યજ્ઞાત થઈ વાદના ઉદ્ધેશ માટે રસિયન સામ્બવાદી પક્ષના પ્રતિનિધિઓએ અમ કાલ લીધો એ વિવાદની મુખ્ય દકાકોતોના જ અને ઉદ્દેશ્ય કરી સકાય માર્દસ, લેનિન તત્વજ્ઞાન પ્રમાણે કાલપણ દેશમાંના સામ્બવાદી પક્ષે બીજા પક્ષમાં વિગિન થયું નહિ. પણ અને પક્ષ જુનિકા હતાં પક્ષોના ધોગ્યોથી અવન રાજવાં અત્વત અવસ્થક છે સામ્બ વાદો ક્રાંતિ ગંધિપૂજી રીતે સફળ કરવા માટે સામ્બવાદી પક્ષે વર્ષ વિમદનું નત્વ કરી જળ બલી જનુ ન લેક્યો. હતાં જમે તે પક્ષોના માર્દકમ વર્ષવિમદનાં તત્વ ઉપર આધાર ગાખતો નથી. તેથી બીજા પક્ષોના ધોગ્યોમાં સમાજક્રાંતિનાં ખરા બીજા ગદે એ સકાય

નથી યુગેસ્લાવિયામાં જર્મનીનાં આક્રમણ વિરુદ્ધ સર્વ પક્ષોએ ત્યાંના સામ્બવાદી પક્ષના નેતૃત્વ નીચે સયુક્ત લોકસાદી સ્થાપી. ૫૦૩૫ આક્રમણની વિરુદ્ધ પ્રાણાતિક લડાઈઓ આજુ દતી ત્યાં સુધી એ ઠીક હતું. પણ તે પછી લોકસાદીમાં ત્યાંના સામ્બવાદી પક્ષે વિવિન થઈ ગયેલુ તાત્વિક અને વ્યવહારિક દષ્ટિર્મંદુર બુલબેસુ દતું લોકસાદીની સ્થાપનામાં બીજા પક્ષોનું વર્ષવ ગદેવાથી આ સરથા માગત વર્ષવિમદનાં તત્વ ઉપર આધારભૂત રહેલુ ધોગ્ય આંધુ અશક્ય છે અને એવું અજ ધોગ્ય અધિકાગ્રહ થયેલા સામ્બવાદી પક્ષે નો સ્વીકાયું નહિ તો ક્રાંતિની પ્રગતિમાં પતથેરો પડી વર્ષવિદિન સમાજજ્ઞાના અસ્તિ-ત્વમાં લાવવી અશક્ય થઈ જાય છે યુગેસ્લાવિયાના પ્રતિનિધિઓનાં જ કહેલા પ્રમાણે ત્યાંના સામ્બવાદી પક્ષને જુદુ અસ્તિત્વ નથી એમ જાનુવ છે તેજ પ્રમાણે તેમનું ધોરણ પણ લોકસાદીના ધોગ્યથી જુદુ નથી. શમિન ફર્મનાં મત પ્રમાણે યુગેસ્લાવિયાના સામ્બવાદી પક્ષના અમણી કીમોની આ પહેલી મોટી ભલ છે.

મટીવાદી સમાજમાં જર્મીનની માલિકી બાલવગારો સુખી જર્મીનદાગ અત્વત પાછળ પડેલો અને પ્રતિનામી લેય છે બેનીના પધોમાં મોટા જર્મીનદારો, મખમ સુખી જર્મીનદારો અને બેતરોમાં પ્રત્યક્ષ મજૂરી કરનાગ યાનુ જર્મીનની માલિકી ન ધરાવ નારા એવા મખમલો મજૂર એવા મુખ્યત્વે કરીને યાગ ભાગ પડે છે. કારીગરીના મખમા પણ મોટા મોટા જિરવળવાળા વેપા રીઓ, નાના નાના મધ્યોએ કરનાગ અને શ્રમજીવી મજૂર એવા વર્ષ પડે છે સમાજ-ક્રાંતિના પહેલા મરાકામાં મોટા જિરવળવાળાઓ, વેપારીઓ અને મોટા જર્મીનદારો એમના

સમાજનું આર્થિક અને ગૌરવી જન નિર્ભીજ થાય છે અને મજૂરોના હાથમાં રાજસત્તા જાય છે. જૂની મોટાટાદી, સંસ્કૃત્ય વિગેરે અસ્થાઓનો નાશ થઈ મજૂરોના હાથમાં નવું ઘરફરી બળ સપ્તાન થાય છે. મોટા મોટા ઉદ્યોગ ધંધાઓનું રાષ્ટ્રીયકરણ થાય છે અને મોટા મોટા જમીનદારોની ખેતરો જમીન માટે સૂખા ઘરેલા ખેતર મજૂરોમાં અને જરીજ જમીનદારોમાં વહેંચાઈ જાય છે. જમીનનું રાષ્ટ્રીયકરણ અને સામુદાયિક ખેતી અમલમાં આવતી નથી તેજ પ્રમાણે નાના નાના ઉદ્યોગધંધાઓ અને નાના નેપાડીઓ અવરોધ રહે છે અને તે સર્વની ઉત્પાદનશક્તિ મોટી હોય છે. મૂડીવાદશાહી બીજાકપથી સુખી મધ્યમ જમીનદારોમાં ગદી ચંદ્ર છે. તે બીજાવસ્થામાંથી મૂડીવાદશાહીનો ફરીથી નેરથી ઉદય થાય એ તત્ત્વ સ્પષ્ટ છે. તેથીજ વર્ષ ચક્રિત સમાજ ગચ્છના સ્થાપન કરવા માટે આ બીજાકપથી રહેનારા મૂડીવાદશાહીનો કાલતારથી સપૂર્ણ રીતે નાશ થવાની જરૂર છે સામ્યવાદી સત્તા અધિકારકૃત થવા પછી તે સત્તાને પુષ્ટ કરી આજી ગહેલા મૂડીવાદશાહીના બીજો અને અંકુશ હળવે દળવે નામરૂપ કરવા પડે છે. એ વાત એક કપાટામાં કરવામાં આવે તો સામ્યવાદી સત્તા ઉપર આવજાતો સંભવ હોય છે સુખી મધ્યમ વર્ગના જમીનદારોના હાથમાં જમીનનો પ્લો મોટા થાય હોય છે તેમજ નાના નાના ધંધાવેળાઓના હાથમાં રાષ્ટ્રમાંની મજૂરી મોટી સાધન સપ્તિ હોય છે એ બંને વર્ગનું એક કપાટામાં નિકલન કરવા જતાં તે શેકો પોતાની સાધન સપ્તિનો નાશ કરે છે એવો વચ્ચે મારી નાખે છે. અનાજ પકવતા તથી વચ્ચે વચ્ચે એવી પરિસ્થિતિમાં રહેવું અને ગામડાઓનું જીવન બપમાં આવી આર્થિક વ્યવસ્થા પરી મમરી

નથી છે મુજોસ્થાવિવાના લોકશાહી ધોગજ વર્ગ લોકાધિ પોષક ઝોનુ નમો એવી દીકા થતાંજ દીટા જેવા અમણીએ સામુદાયિક ખેતીનો ઉદ્યોગ એકદમ અમલમાં લાવવાનો દુકમ શરૂઓ. તેની સાથેજ નાના નાના ધંધાઓનું ગરિષ્ઠકરણ કરવા સમર્થી દુકમો કાઢવામાં આવ્યા. પગલુ એવી અદુરદર્શી ઉતાવળમાં દેશમાંની વિરોધતા. શહેરોમાંની અર્થવ્યવસ્થા બપમાં આવી મઈ ખેતરોના માલની કિંમતો અસાધારણ વધી મઈ જેવી અવિચારી ઉતાવળથી સામાજિક ક્રાંતિની પ્રતિનિધિઓ ઉપર બીછ દીકા કરવામાં આવી માલની કિંમતોમાં વધારો થતાંજ બજારબજારીથી કિંમતો કમી કરવા માટે વધારે દુકમો કાઢવામાં આવ્યા. એવી ઉતાવળનું પરિણામ વિપતિ થાય છે એવી સાર્વજિક અનુભવ છે. ઉપગની એકદગ દીકા સાથે મુજોસ્થાવિવાના સામ્યવાદી પક્ષમાં સુદ્યો થતી નથી અને વિરૂદ્ધ મતોના સલાહો પર બજારબજારી કરવામાં આવે છે એવા પણ આરોપો મકનામાં આવ્યા છે

એ વિરૂદ્ધ મુજોસ્થાવિવાના અમણીઓનું કહેવું એમ છે કે, ઉપરના કાષપણ આપેલ ખજા નથી ઉપરના આરોપોનું તહેમતનામુ જે વખતે ગણિતન પક્ષ પ્રમુખ તરફથી આવ્યું તે વખતે મુજોસ્થાવિવાના અમણીઓએ તેમને પ્રત્યક્ષ વસ્તુસ્થિતિ જોવા માટે બોલાવ્યા, પણ તે પહેલાંજ તહેમતનામાંના આરોપોની નકલો કામિનકોમના બીજા સલાહકારો તરફ ગવાના કરવામાં આવી, અને જપાએ સલાહકારો તરફથી દીકાઓની રચિત કરવામાં આવી એવી પરિસ્થિતિમાં મુજોસ્થાવિવાના તેજાઓને સમાન બુધિશાળ ગદી નથી

તેમના મતો પ્રમાણે ઉપરના બધા મતો અસાન પગ ગચ્છાએજા અને તેથી જ બેઘા

છે પ્રત્યક્ષ પુરાવા તે સોંપા અને તે વખતે
આપના તૈયાર છે

યુદ્ધકાળમાં માસેલ ટીટા અને તેના
સદસ્યરમિએએ અનેક કામનીરી દરી તે બાબત
બીજાકુલ સહ નથી એટલું જ નહિ પણ
અંતેઅમેરિકન સામાન્યવાદ વિરૂદ્ધ સચૂત
કરવા માટે તેમણે અમ બાજ લીધો એ નિર્વિ-
વાદ છે હમણાં જ બગવામાં આવેલી ડાન્સ
પરિષદમાં બધા પૂર્વમુદાપનાના સોદસાદી
ગણ્ટો સાથે તેમણે સદસ્યર્મ કહું હતું
તેમના મત પ્રમાણે ઉપગના મના અબજનાનો
કોડુનિહવાદ જેવા જ છે અને યુગોદ્ધાવિવા
પૂર્વમુદાપના દેશ વિરૂદ્ધ ઠી પણ જઈ રહ્યો
નહિ, સાથે જ એ દેશી મુદાવિવાને બદલ
દાદી રાકો નહિ, એવી પરિસ્થિતિમાં પામાલ
દેશીએ દર્શિત થઈ સામ્બવાદીઓનો અનેક
દિવે પડવા લાગ્યો એમ સમજ મનમાં
ખાંડ આવવાને પ્રવલ કરવાનું કંઈ પણ કારણ
નથી સોદસાદી સમ્બાઓમાં એવા પ્રકારના
પ્રુષ્ઠા વાંદો દમેદાં ઉત્પન્ન થાય છે અને
આ પહેલાં પણ પછા થયેલા છે

બર્લિનમાંની પરિસ્થિતિ ઉપર ઉપગથી નેતા
તે છે તેવી જ છે તથાપિ પૂર્વપશ્ચિમ અજ
બનાવ ખરેખર કેવા પ્રકારનો છે એ સમજવું
હકિન બનુ છે એમ કેટલાકનું કહેવું છે
તથાપિ તેમાં હકિન એવું કંઈ જ દેખાતું
નથી રશિયા અને સામ્બવાદી ગણ્ટોમાં
યુદ્ધકાળ પછી આમજન' ધાગણમાં મનકવ
હતું બનેમાં માસ્ટા અને પોટસડામ એ કેમલે
થયેલા કાર પ્રમાણે જર્મનીમાંથી નાઝીઅ
નાથ એટલે જ દુકમસાદીના જટમુજો ઉજેડી
નાખવા એમ કહેવું હતું અને થોડે દાળ
બનીત થવા પછી બધા જર્મન દેશમાં એક
મખનાઈ સમકાર આપત ફરી તે સમકાર
સાથે નીતિના કમરે મનાના દા જર્મનીના
નૂન નૂન જાતોની દારનાટોએ દેરી

લરકરી વ્યાપ્તિ થોડા સમય માટે જ દરી
ગહેવાની હતી તેા પણ આ કાર થવા તે
દિવસથી જ તેને પશ્ચિમાલ સામાન્યવાદી
દેશથી મુગજ લગાડી દેવાનો પ્રવલ થયો
એ દેશીએ જર્મનીના જે પશ્ચિમ તરફના
ભાગે પ્રાપ્ત ક્યાં હતા તે ભાગેમાંથી દુકમ
વાદનું નિકદન થયું નથી ઉત્કું જે નાઝી
ઓએ જર્મન સોદસાદીનો નિષ્પાત ક્યો તેમની
સાથે સામાન્યવાદીઓએ સમકાર લાખો
નાઝીવાદના જટ જે મૂલીવાળા સાકુકાર અને
જમીનદાર તરોમણી ઉપર આપવા તેમનો
પણ ઉત્કેદ થયો નથી ઉત્કેદ તેની જોડે
તેમના વરિષ્ઠ ભાગીદારે એવા અમેરિકન અને
બીજા દેશમાંના સોદા જર્મનીમાં પેસી પોતાના
વતનીત્કો સ્થાપિત કરવા લાગ્યા સંપૂર્ણ
જર્મનીનું ગમકીલ એકીકરણ કરવાનું ઠાડી
પશ્ચિમ જર્મનીમાં વતત્ર અને પરકીવ
અમલ નીચે ગહેનારા એવા વરિષ્ઠ વર્મની
સમકાર સ્થાપવાનો પ્રવલ રૂઝ થયો અને
ઉપરે પશ્ચિમ જર્મનીમાં અમેરિકાએ તૈયાર
કરેલું નવું ચક્રણ અસ્તિત્વમાં લાવવામાં
આવું એટલું જ નહિ પણ ખુદ બર્લિન
સહેના અમેરિકા અને કમોડ દેશે પ્રાપ્ત
કરેલા ભાગમાં આ નવું ચક્રણ સાધુ કરવાનો
પ્રવલ કરવામાં આવ્યો અર્થાત્ આર્થિક
દષ્ટિથી બર્લિન સદેર પૂર્વ જર્મનીનો એક
ભાગ સોતપી પૂર્વ જર્મનીની આર્થિક રિષતિ
કામારોળ કરવાનો આ પ્રવલ દતો ગચિન
સમકારે આ પ્રવલનો સાદકક રીતે વિરોધ
ક્યો પશ્ચિમ તરફથી આવનારી એકંદર
અવાત ઉપર નિર્જંધ નાખવામાં આવ્યા
તેથી પોતાનો એવ અમકો જશે એમ નેતાં
જ સામાન્યવાદીઓ યુદ્ધની બાપા બેલવા
ગાંધા પણ તેથી ગચિન સમકાર બચીત
થઈ જવાની અચકતા દેવાથી ઉપરે યુદ્ધની
બાપાનો અનાગ સામાન્યવાદીઓને મળી
જો પડ્યો અને ગચિયા સાથે મામોપચારની

ભાષા સર થઈ તેનો હજુ પણ નિકાલ
આવ્યો નથી. પશ્ચિમના નવા ચલણથી ત્હાની
અર્થવ્યવસ્થા ઉપર પોતાની પક્ષ સ્થાપવાનો
અમેરિકાનો વિચાર છે તેની જોડે જોડે આ
નવા ચલણથી જુનું ચલણ નામઠેર થઈ
એકદમ ચલણની જોડ પડે છે અને તેથી
એકારીની રૂઢિ થઈ ગઈ છે. સર થયેલી
સામોપમારની ભાષામાં સપૂર્ણ જર્મનીનો
એકદમ પ્રવેશ હાથમાં આવી ઉઠી જવાનો
સંભવ છે પણ તેનાથી સામાન્ય વાદીઓનાં
પ્રવલનો મતભી જવાના નથી એમ લાગે છે.
શુ થાય છે તે દેવે જોઈશુ.

પશ્ચિમ યુરોપમાંની એકદમ ઘટના તરફ
નજર નાખતાં એમ જણાઈ આવે છે કે
દિનપ્રતિદિન આર્થિક પરિસ્થિતિ ઠોડી થઈ
છે તેા પણ હજુ સામ્યવાદી અને પ્રતિ
આમીઓની એકાએક થાલી સ્વરૂપ લેતી
નથી અમેરિકાની મદદથી જે થાલી ગ્રીસમાં
થઈ એ વર્ષમાં ચાલુ છે તેમાં આખરે
પોતાને કાર ખાલી પડશે એ ચાત હવે સાત-
તારી સરકાર પૂર્ણતાથી સમજ થઈ છે. પણ
અમેરિકાની પક્ષ તેનાં રાજકર્મજી ઉપર પાછી
એમી થયેલી દોષાથી હજુ પણ “જનીમા” ને
અમે નાણુક કરી નાખીશુ એવી ભાષા તેમને
બોલતી પડે છે.

જનગણ ક્રિયા સાથે મુલેદની ચાલો
ચાલુ થઈ ગઈ છે, એમ સમજાવ છે
હાલિન પશ્ચિમ યુરોપમાંના દેશોમાં પણ
આ વાદની સફ થાય તેા અમેરિકાનો હલ્ત
લેખ મેલ્ટ પ્રમાણમાં થવાનો સંભવ છે અને
તેમાંથી જ ત્રીજી મદાયુદ્ધ પણ ફાટી નીકળશે
એવો અંદાજ છે પ્રતિઆમીઓની સરકારથી
જનતાના મોઈ પણ પ્રશ્નોનો ઉકેલ થઈ
રાકનો નથી એ ચાત માત્ર રજૂ છે. ક્રિસમાં
ગમન થઈ આંત્રીમતી આવ્યો તેા પણ
અગાઉ ચાલિ ગિય જની નથી જાણીથી જ

નવી ચૂટણીઓ થશે એવો અંદાજ પ્રજા મર્મ
ગ્લો છે. ઈટલીની ચૂટણીમાં સામ્યવાદી
પક્ષના મતો બીલકુલ ઓછ થયેલા નથી
અમેરિકાની સદાયથી રૂઝરોગી અધિકારગ્રસ્ત
થયો તેા પણ નોંધપાટી ઉપર થયેલા દુમલાથી
સત્તા કાપ મજૂર એક દિવસમાં સપ્તમાં
આવી રહ્યાં છે ઉપરથી સામ્યવાદીઓની
તાકતની કલ્પના આવે છે. અમુક

હાલ જળતનું લક્ષ પશ્ચિમ બાજુની
પર્યાજ કરતાં પૂર્વ બાજુની ધાજાજ ઉપર
કલિત થયેલુ છે. ચીનમાંના ચલણની
બધીબધિ હવે પૂરી સિખર ઉપર પહોંચી
થયેલી છે એક રૂપિયામાં હવે પચીસ લાખ
ચીની યેલર મળી રહે છે. અમેરિકાની
સદાયજુ આ પરિણામ લેવા જેતુ છે
સામ્યવાદી પક્ષની સાથે સુલેદની વાલધાટો
સર થવા બાબત હવે વિશ્વાસનીય બનત
ગતે છે. મહાકામાં પેટના માટે જનતા
પ્રાણની જરવા ન કરતાં હકી રહી છે.
અમેરિકાન ઓર્ગેલીવન અને ઈટલીય સરકાર
સગંભ એવો કરીને પણ સામ્યવાદીઓનો
ને પાત (જ) કરવા માટે હજુ પદર મહીવાની
અવધિ લાખશે એવો સરકારી અંદાજ છે
જ્યારેકમાં સામ્યવાદીઓનું પ્રાગલ્ભ એક
સગંધ વધી ગયું છે જ્યારે પગરાજીમ ત્રી
કમજાજ વિલાવતની કેરી કરી પાડો આવ્યો તે
કેવળ ખાનગી કાગજ માટે બધો લેવ એ વાત
અસંભ છે સામ્યવાદીઓની વિરુદ્ધ લડવા
માટે વિલાવતની મદદ મેળવવા તે બધો હતો
મહીવાદી વર્તવા દેશપ્રેમનો આ એક ઉત્તમ
નયનો છે પણ પ્રમુખ થયેલી જનતા એનાથી
નાસ પામી જવાની નથી એકદમ પૂર્વના
તામાના દેશની જનતા જ હવે એક સગંધી
આગળ આગળ જઈ ગઈ છે. પશ્ચિમે
પૂર્વે જે સાદરા ખાનમાં ભેરા જેતુ છે

અનેક અતિથિ પ્રસોધા મધ્યતમથી દિલી સરકાર દ્વારા દેશવાદી નિરુપજનતાને મુશ્કેલીના ઘાતથી જુદામાંથી મુક્ત કરી રાખી નથી એ એવું કહી શકાય છે નિર્મમની કાઉન્સિલના એક સભ્યે રાષ્ટ્રનાયુ આપતા એ નિર્દેશ પામેનું વર્ણન કર્યું, તે વચ્ચે પીએચએ એવું છે જીવતા માણસોની આંખ દારી લેવામાં આવે, ઓછાને સિવજના સરકાર માટે કૃતિ પૂરવા પડે, દિલ્હીને લટકાવવા આવે, પટલામાં આવે, તમને જીવતા સજાથી મરણમાં આવે, જીવનભર મુશ્કેલીમાં દિલ્હી જીવનના એ મુશ્કેલી માટે મરના મદદમાં કોરો મરના માટે મુશ્કેલી જોયો રૂપિયા દર ઉપર આવે મરજી જનતા જનાનો જતા દિલ્હી જનતાની આ વાતોમાં કોઈ જીવતા માટે કશું દિલી મરજી કરી કરી રાખી નથી એ સત્ય કહી શકાય છે દિલ્હીને મુશ્કેલી નિર્દેશ જરૂર જોઈએ ઉમરનું માપ તે તેનો પડો તરત મુશ્કેલી પડે પણ દિલ્હી જનતાના દેશી અંગતમાંના ખાતર અનેવાઓ ન સલામ એકલા પડે એવી દિલ્હીની કલા છે

“ તમે નાજબતમાં સમજે માદ દેશવાદ પ્રકાર સાથે અનેક પ્રસોધા મુશ્કેલી મેળવે સરકાર દ્વારા દેશી પીએચએ તેને કુલમ ઉદ્ધર કરશે ” અમ પાલ નદિ સમજાય એ પણ ખરું પણ અમારી અંગત સમજ પ્રમાણે સરકારની ઉચ્ચ અને જાણે અલગ વાતમાં જાણીને જ એ રિયલિ આભારી છે સરકારને જાણના અને જાણિક ભવથી જોઈ જોતી છે સરકાર સજાને એ એમ રીકારીને પણ કદેનું મદ છે તે જે રીને અખતાર કરે છે તે મરજી નીરુ એમ માન્ય મુશ્કેલી છે રીકારી જીવ દિલ્હી અંગત કરો રીકારી અમારું કદેનું નથી, પણ

પાંચમી કનારીવાની પ્રગતિ જાણ્યો ઉમેદો નાખતો જોઈએ, જાણના પદ પડે જો પણ સરકારી માણસો રહે એ અખતાર છે એ વિશે અખતાર ન માન, દિલી સમજું મરજી સુદર પાણ પર મરજી પડી અતિ ઉચ્ચતમ આદર્શો અખતાર પડે છે

“ સરકાર આ મુશ્કેલી જીવનની નથી ” નિર્વાસિતોના પ્રસોધા મુશ્કેલીને જીવનમાં મરજી સરકારની કદે કરવાને જાણે તમે દેશ જાણ કલાથી નીકળ્યા ” દિલ્હીનાના ખાતર પડતા ત્રીસ વરસથી કામીવાદનો ઉમર જે પ્રમાણ કરનારમાં રીકારીને જોયો ત્યારે જીવનથી તેની કદે પડતા કરતા માટે કમી અલગની જરૂર નહીં જતા વસ્તી કદે પડતાની વાતો અલગ છે એમ કદી કદી કદામાં આવી ત્યારે વાતમાં સરી નિર્વાસિતો દિલ્હીમાં પાકિસ્તાનમાં નારના અને એ વાત જાણ સકાય જની ! અને એ નાસમાં કલાગની વ એક તરફ જની છે વસનીની કરનારી કરવામાં આવી હોત તે જાણે નિર્વાસિતોના વસનારો પ્રમાણ વિદેશ ન જનતા સિવ દિલ્હીમાં આવી ક્યું. પૂર્વ પાકિસ્તાનમાં લાખો દિલ્હી વ જમા ગમાં આવ્યા અને દલ્હી આવે છે ત્યાં તે દેશવાદમાં દિલ્હીમાં નાસમાં રહે છે પૂર્વ પગતમાં આવેલા નિર્વાસિતોમાંના ૪૦ ટકા લેડીના કાવના વસનાર માટે દલ્હી સરકાર દલી અવગ્યા કરી રાખી નથી તે પણ એ પ્રદેશમાં એક જિલ્લામાં કદાગના નિર્વાસિત મુશ્કેલીમાં આવી જમીનનો કદાગને કદો છે તેમાં પાકિસ્તાનમાં જતા કદા તેને આખાસન આવી મેકવામાં આવ્યા છે તેમના સમજે પાકિસ્તાનમાં નાગી જોવા છે જની નમજે રીકારી દલી ત્યારે તેમને મદદ નોખાવા માટે તેમને સલામ

આપવામાં આવી. પાકિસ્તાનમાંથી દિન્દ પાછા ફરનાગે તેમ કરવા માટે પગપીટ મેળવવાની જરૂર છે એવી પ્રથા સર્જ કરવામાં આવી ત્યારે આગે રાજ ત્રણસો મુસ્લિમોની પગ-પીટ માટે અરજીઓ દિંદી દાર્જ કમીશનરને (કરંચી) મળે છે. હેતુકળના પ્રમાણમાં દિંદમાં પાકિસ્તાન કરતાં વધારે ધીમ વસ્તી છે તો સેક્શનો એક તરફી પ્રવાહ કર્યા સુધી મગકાર નબાવી મેમ ?

પાકિસ્તાન સામે વિમદની વાતો કરવી એ નરી બાંધછંદ છે એવું કહેનારા મુલ્કદી અને આપણે પૂછીએ આગે કાશિમરમાં પાકીસ્તાની લશ્કર લઈ ગયું છે, એ શું કહેવાય ? એ વાત પાકીસ્તાન સરકારે પણ સ્વીકારી છે નહિ? કહે છે કે સરકારથી જ સેનિકા લઈ રહ્યા છે એ સંબંધી મહિનજ આથી પુરાવા એકઠી કર્યા કરતી દિંદી નરકાગેના અવાજ મળેતા પાકિસ્તાને ખુલ્લી ગેલે એ વાત અધિકાર કર્યા પછી બહુ અર્થ ન ગણે. પાકિસ્તાન સરકાર દ્વારા આરોપ નરે છે કે, “દિંદ ઈપીના કપીરનો સહકાર સાધી પાકિસ્તાન પર ચડાઈ કરવા માટે છે માટે જન્મવર્મા અમે લશ્કર મોકલ્યું છે !” ઈપીના કપીર નેડે સહકાર સાધ્યો નથી, સરકારના આસથો પવિત્ર છે એવા પુરાવા દ્વારા દિંદી સરકાર માંસે. આપણી સરકાર એ સ્થાપાત્ર છે પાકિસ્તાન તેને કઈ ન કઈ કામ કામ આપ્યા કરી તેના ઉચ્ચ આદર્શો પૂરવા કરવા માટે એક પછી અનેક તકો આપે છે મુનો પામે એકવાગ દાદ માગી પરતાએક દિંદ પાકીસ્તાન લદાઈ કરે છે કહી પાછું કદાચ મુનો પામે જમે. પાકીસ્તાની ભુદાઓ માટે એવા કદા જરૂર ગેલેતી નથી તે વિમાનીને દેદાવાદ જવાની સરજક આપી શકે, જોષપુર રેલવેના કળાઓ ખવાતી પાકી ઉકે. દિન્દ માટે આમેશ પાંચ કરોડો માલ કરંચીમાં જમાવી શકે, તેનાં રૂપપત્રો

અને રશિયો ઝેરી પ્રચાર કરી શકે, કોટિ-લખનાં સાએ વાંચ્યા વિના તેણે વણવેલી ગળનીતિ અખતાર કરી શકે, પણ સરકારના મદાન પડિતો એના આપણા રાજકર્તાઓને તેમની એ વિતા સેપથેગી નીવડી નથી.

કાશિમરમાં પાકિસ્તાન તરફથી દિંદ સામે સહેલા સેનિકા આદિ સનઓને મળવા આવે ! કે કે દિન્દમાં દેદાવાદ અને પાકિસ્તાન માટે કાવતરા રમતા મુસ્લિમો પકાન દેસ દિત વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરનાગઓ માટે કડકમાં કડક સિક્કા અમલગા નુકવી જોષ્ઠે. છેલ્લા વિશ્વવિમદમાં એક અઝીજ ખલાસીએ તે કષ્ટ સ્તીમગમાં આપ્યો હતો એટલી માત્ર માંસને પોડુંબલમાં વાત કરી તે માટે તેને અઝીજ સરકારે દેદાતની સિક્કા કરી એવી કડક સિક્કા સિવાય દેસનુ રમણ કરવું કહિત જનશે.

સરકારે એક વરસમાં બાળું કબુ એમ નિષ્પક્ષવાત પછે આપણે સ્વીકારવું પડે છે ઉલોમ, મગૂરો, મેળવણી, પીડિતોના લાજામે કામદારો માટે દારૂનદી, સાકુકારી અને બંધોત નિવગન એવા અનેક કાનદાઓ પણ પૂક્યા પછુ દેસનુ સરકારી સબડન પ્રથમ કરવું જોષ્ઠે. તે સંબંધી જોષ્ઠી પ્રવૃત્તિ સરકાર અખતાર કરી શકી નથી.

આપણા ગળવકર્તાઓ પરદેશમાં જઈ વાતાપાટ કરી આવી તેમણે કેવી જળકતી ફતેહ પ્રાપ્ત કરી છે એવી વાતો કરે એનો કદા અર્થ નથી લા ત. સ્ટર્લિંગ એસેસ. આ વાતાપાટમાં અનેક આશીઓ રહી છે ૧ એ હેવટની સમયાધની નથી ૨ દેવુ ઓધું કદી કરવામાં આવશે નહિ એવો નિષ્કર્ષ દળ સેવાઓ નથી ૩ બ્રિટિશની અધી રાજાએલી મુદી ઓછી કરવા માટે કદા વાતચીત મર્ષ ન હતી ૪ ઈએન્ડની આર્થિક સ્થિતિ મળવકર્તા છે નિષ્કાતો કહે છે કે તે ધારે તો સ્ટર્લિંગ દેવુ એક દરે આપી શકે, છતાં તેના પછા

દેખાઓ. આ માટે ૧ એ દેવ ઇચ્છેલા વાર્ષિક જાહેર અર્ચના માત્ર ૧૮ ટકા જેટલું જ છે. ૫ ડોલરો નોંધતા મળ્યા નથી. ૬ વગસ પછી નવેસરથી પાછી વાટાપાટ કરવી પડે. ૭ અંગ્રેજોના પેન્શન પેટ રકમો નાદ કરવામાં દિંદને બાજબી જોડે આવી અનેક ખામીઓ. ગદી છે પણ બ્લમુખ ગેદી અહીં આવી પોતાની પીડ યામક જેટલે પરદેશીઓ નો એમજ માને કે દિંદને આ સમાધાનીમાં ક્ષેપ સતોષ થયો છે જિલ્લત એમા રહેલી ખામી ગેદીએ જલતે જતાવો હોત નો અંગ્રેજો જાણી શકત કે દિંદને સગળતાથી સમજાવી કાઢી ન શકાય.

પ્રેસ માટે કક્ષ કાવણીઓ કરવામાં આવ્યા તે સામે વિરોધી બેઠવા છે, ઉદાગ્રવાદીઓની પ્રવૃત્તિને અકુશમાં લાવવા માટે પ્રવતો યાત્ર છે એ સામે ક્ષેપ ઉદાગ્રવાદ યાત્ર છે પણ અમારા માટે આ સર્વ જરૂરી છે આ સાંતિનો સમય નથી. દેશમાં પડ્યાપડી, મત મતશી હાલના તબક્કે ન પરવડે. પાકિસ્તાન સરકારના અવર્ગે જનગણ અને અવર્ગે જરૂર પડે એક દંચુ સત્તાથી ગળ ચલાવી રહે છે, તેજ પ્રમાણે આપણી સરકારને દેશની સુવિસ્થામતી માટે સત્તા મળવી જોઈએ. આજે પછો યા ૨ સાંતિ પ્રગટે ત્યારે આર-સંવાળા અનેક પક્ષો એકા યાત્ર થાશે. આજે તે દેશમાંથી એકજ અવાજ નીકળે. જોઈએ.

મુનો સમિતિને જતાવવા માટે કારિમગ 'આઝાદ' સરકારનું મહત્ત્વ પાકિસ્તાનમાંથી કારિમગમાં ક્યાંક અસેકનુ એવી મૂલના પાકિસ્તાને ક્યાંતુ જાણવામાં આવે છે વળી મતજનજતરી માટેની પણ તેમની મૂલનાઓ પણ વૃત્તજનોમાં પ્રગટ થઈ છે પાકિસ્તાની લશ્કરે કારિમગમાં દિંદુઓ હાથ આવે તેનો નાશ કરવો, મહેસુલી હુતરો જાણી મૂકવા કે જેથી મતજનજતરી વખતે પડોશના પ્રદેસના મુસ્લિમો કારિમગી છે એમ કહી ત્યાં વગાઈ જઈ મત આપી રહે. વળી પગમાં મુસ્લિમ કિબારીઓ અને ખાગરોને એકાં દરી મુનો

સમિતિ સમક્ષ હાજર કરવામાં આવ્યા હતાં. દિંદી સૈન્યે મુવાનોને મારી નાખ્યા છે અને અમારા પગ અનેક અત્યાચારો કર્યા છે એવી ફરિયાદ તેમની પાસે મુનો કમિશન સમક્ષ ગળુ કરવામાં આવી તેજ પ્રમાણે દેરાજાકમાંથી દિંદુઓને બજાકવામાં આવે છે અને ન્દારથી મુસ્લિમોને બોલાવવામાં આવે છે મતજનજતરી માટે દેરાજાક અને પાકિસ્તાનની આવી તૈયારી છે.

પરમ દિવસ મુધી પાકિસ્તાન સેવકે 'ની ખૂમ પાડનારાઓ સલાઓ બરી દિંદસય માટે વફાદારી જાહેર કરે અગર 'દિંદીસંધ ઝિન્દગી' અને 'નિઝામની આપખુદી મુરજાક' ના સરખો કાદે તે વે અવકાશ-કાયદે અજ પશુ એ કઈ બારે સતોજનો વિવજ નથી દિંદ વિરોધી ન્દારના મુસ્લિમોની અહી ને પ્રવૃત્તિ માસે છે તે અટકાવવા માટે અહીના મુસ્લિમોએ સરકાર સમક્ષ તે રહેલી અસી જાહેર કરી તે લવતદારા દંચુ જાણવા મળ્યુ નથી વળી સરકારી જાણસુરી પ્રવૃત્તિ દેશમાં અને અન્યત્ર વેપાસગ મળજાત જનાવવી જોઈએ પડોશી ધાગઅગાએ મદારાજનો માહિત્યાત કરવા વિનતિ કરતો ફગવ પસાર કર્યો એ પણ ઉતાવળુ પગલુ સેવામાં આવ્યુ છે એમ કોઈ માને તો તેમને જાણાવતુ ગદે છે કે પ્રજામજાના પ્રમુખે કરેલો ખુલાસો તમજે વિચારી જોવો સલાહકારોની પ્રતિજાગી સલાહને અનુસરી મદારાજને ને દીક કર્યા દરી તેથી પ્રજાપક્ષે ગિરુપાયે તેમ કરવુ પડ્યુ દંચુ મદારાજની સાક પ્રિયતા માટે કોઈત પણ સહય નથી શ્રીમત રિહ્દી જઈ વાંટા મારો કર્યો જેટલે મુજવજનો સગવા ઉકેલ આવી જઈ એવુ અમારુ નિમિત્તપણે માનવુ છે દંચુ છેલ્લે છેલ્લે પણ તેમના સલાહકારોને અગે મામ' મજી એવી ખાસા ગખીસુ અમથ પલટાઈ વપો છે અને જિદિજ નેવી રહેતસાદત ગિમજી ઉપરી મઈ છે તો દેશી રાજ્યોને પ્રજાને સત્તા સ્વાધીન કર્યા વિના છુટકો નથી એ નકર સત્તા રોટલે વિમગ્નુ ન જોઈએ.

ક્યાં શોધું ?

તને હું ક્યાં શોધું ? જનસકલ ખાલી થઈ ગયું,
 અનીતિ—નીતિના નિયમ પલટાતા હરબટીઃ
 જુનાં આકન્દોની, જમિત લહરી વાદળ મટી,
 પ્રભુ તે સોંપેલું પ્રિયવચન-શ્રદ્ધા-પૂણ ગયું !
 જને હું શું શોધું પતિતજનની સન્મુખ જઈ ?
 બધા આદ્યોષી પથવિમુખ આપું, જન મયુ.
 વળી કું 'યે ઠેલે થઈ ચડી થયો ઠીક ફળવો,
 જઈ ચઢ્યા ત્યારે હૃદય પણ, ખાલી થઈ ગયું
 અનુકંપા નાહી મુકુ નમન લીનાં મટી ગયાં,
 પદેચ્છુ પ્રજાના બધિ જની જઈ, જઈ ઘણાં !
 દિશાઓની કોંચી પદનિસ્સરણીના પગથિયાં
 વસાઈ કાલાગ્નિ મહીં સરી ગયાં-નિર્મૂળ થયાં
 પ્રભુ, હું અત્યારે મરવુરવ તારી નહિ ધડું,
 ધડુ ત્યારે, સૂકાં પતિત જનના અવર પર
 તવ નયનના અમૃત ઝેર

ઈન્દુલાલ ગાંધી

હિન્દની પ્રથમ વિમા કંપની

૭૫ વરસની સેવા કરી ૭૬ માં વર્ષમાં પ્રવેશ ચુકી છે.

૪ સ ૧૮૭૧ માં પ્રથમ પોલિસી શરૂ કરી, આજે ૨૫ કરોડ
ઉપરાંતનું કામકાજ ચાલુ અસ્તિત્વમાં ધરાવે છે,

૨,૨૫,૦૦૦ ઉપરાંત કુટુંબોને રક્ષણ આપ્યું છે,

આજ છેલ્લા દાયકામાં ૧,૩૦,૦૦,૦૦૦

રૂપિયાના દાવા ચુકવ્યા છે ૩૫ કરોડ ૪૦ લાખ ઉપરાંતનું

ફંડ, પોલિસીની હદાર ચરતો, વીમા કે એન્જિનિસ લેવા

ઉત્તમ કંપની

બોમ્બે મ્યુચ્યુઅલ લાઇફ એસ્યુરન્સ સો. લિ.



વિમા કે એન્જિની માટે લખો :—

મોહન સન્સ એન્ડ કું.

મુંબઈ મલાલા અને મધ્ય હિંદના ચીફ
એજન્ટસ

૧૪૫, મહાત્મા ગાંધીરાહ,

ફોર્ટ. મુંબઈ, ૧



માલિક:—

કે. ટી. ડોંગરે કં.

મુંબઈ ૪

पृष्ठा



<p>पुस्तक संख्या</p> <p>पुस्तक नाम</p> <p>पुस्तक लेखक</p> <p>पुस्तक प्रकाशक</p> <p>पुस्तक मूल्य</p> <p>पुस्तक स्थिति</p>	<p>पुस्तक संख्या</p> <p>पुस्तक नाम</p> <p>पुस्तक लेखक</p> <p>पुस्तक प्रकाशक</p> <p>पुस्तक मूल्य</p> <p>पुस्तक स्थिति</p>
<p>पुस्तक संख्या</p> <p>पुस्तक नाम</p> <p>पुस्तक लेखक</p> <p>पुस्तक प्रकाशक</p> <p>पुस्तक मूल्य</p> <p>पुस्तक स्थिति</p>	<p>पुस्तक संख्या</p> <p>पुस्तक नाम</p> <p>पुस्तक लेखक</p> <p>पुस्तक प्रकाशक</p> <p>पुस्तक मूल्य</p> <p>पुस्तक स्थिति</p>
<p>पुस्तक संख्या</p> <p>पुस्तक नाम</p> <p>पुस्तक लेखक</p> <p>पुस्तक प्रकाशक</p> <p>पुस्तक मूल्य</p> <p>पुस्तक स्थिति</p>	<p>पुस्तक संख्या</p> <p>पुस्तक नाम</p> <p>पुस्तक लेखक</p> <p>पुस्तक प्रकाशक</p> <p>पुस्तक मूल्य</p> <p>पुस्तक स्थिति</p>

૧	મા'ય ચેમબ	શ્રીમતી અંગમોતી નાવક	૧૧
૨	માગ્ય ક્વાય નયા	શ્રી ઇન્દુલાલ બાઈ	૪૦
૩	એકાધી	શ્રી 'પ્ર'	૪૦
૪	મદાર્થ મરમગ્ગો	શ્રી 'ગમલુલાલ વ. દેસાઈ	૮૩
૫	નવસારીની "૩૫૦ માં"	શ્રી મણિલાલ દિવેદી	૮૫
૬	બરુચ જર્તા જર્તા	શ્રી 'પ્ર'	૫૧
૭	પ્રા નેકનાં ઓ વિવેના	મન્ત્ર્યો શ્રી 'દત્તારણ'	૫૫
૮	પ્રેમનો પગબંધ	શ્રી 'પંજ'	૫૮
૯	વગસ્યાંની ઉગ્રપી	શ્રી યશીકાંત અગ્રવેદી	૧૩
૧૦	સોહગીનામાં વલખુ	શ્રી બી લા દે	૧૯
૧૧	નિદાગિકાની કવિતા	શ્રી ગેદાલાલ ત્રિવેદી	૭૨
૧૨	આંતરગાંધીય શાસ્ત્રકરણ	૨ પ. મ.	૭૬
૧૩	દિંદી ગંગકરણ	૨ પ. મ.	૮૦

૦ પ. મહેના

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧-૦-૦

આવૃત્તિ-વડોદરા

ક રી લો કાળા બ વા ૨

પ્રાણિય, રી સો કાળા બગલ,
 જા તો ગવખુ છે સજાગ-પ્રા.
 ધન હાલતુ ને માલખનના મળશે મોટકાર,
 દરજીખીલા સાથે થાયે થી રંગાં વહેવાર-પ્રા.
 'લાડી લુએ છે લાવતો' એ સેધાનો ઉગાર,
 નેશાનાં જાલ નેતાં જ તેણી કુમેલ કુમેલ યનાર-પ્રા.
 બાપ હરેશે મેરા માગની ધન ધન માડી થઈ,
 ફળ જોતો તરી થઈ થઈ થાપિવચે નઈ-પ્રા.
 મેરા હરેમે જાસ માગી, બાપ બદાકુ થઈ,
 ઇવતકિના એનો આજેજંગલુ દાસની મામરી બઈ-પ્રા.
 મેરી હરેમે જાપુ અમારો પચસીનો રેનાર,
 મારા કાકાની પાસે એની ધાવસાનું કુપે જાર-પ્રા.
 જાપુ હરેમે બઈજાની જાની રેક જ હાપરે થઈ,
 સાસ જોરાની એને મરે, જરનમાં બાજુ થઈ-પ્રા.
 કાળા જાલગની અગતર મૂંઝા નાગને નામે થઈ,
 નાગી હરેમે આજે મરે તોય જારે ચિંતા નઈ-પ્રા.
 "પ્રમાદ"

ખરેખત આનાદ પવાદ

★ પૂર્ણા ★

॥ પૂર્ણા પૂર્ણજલા સમુદ્રસરિતા કુર્યાન્ સદા મંગલમ્ ॥

[પુસ્તક, ૩]

સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૮

[અંક, ૨]

સાધુ પેગંબર

[અવિદ નિઝાતની ફખરખો]

એક વખતે એક સાધુ પેગંબર રહેતો હતો. મહિનામાં ત્રણ વાર તે શહેરમાં જતો અને બજારમાં જઈ રહી લોકોને જ્ઞાનવૃત્તિ અપત્યાર કરવા માટે ઉપદેશ આપતો. તે ઉત્તમ વક્તા હતો અને તેથી તેની 'દીર્ઘિ' જોગેર પ્રસરી.

એક સાંજે તેના આશ્રમમાં ત્રણ માણસો આવ્યા. તેમણે સાધુ પેગંબરને કહ્યું, " તમે જ્ઞાન વિષે ઉપદેશ આપો છો, જેની પાસે વધારે હોય તેણે જેની પાસે થોડું હોય, તેને આપવું એમ તમે કહો છો. તમે 'સારી દીર્ઘિ' આપવાનું કરી છે, એટલે અમારી ખાતરી છે કે તમે ધન પણ સારું પ્રાપ્ત કર્યું હશે. તમારા ધનમાંથી અમને કંઈ આપો. અમે જરીબ છીએ. "

સાધુએ જવાબ આપ્યો, " મિત્રો મારી પાસે બા ખાટલો, સાદી અને લોટા સિવાય બીજું કંઈ નથી. તમારી ઇચ્છા હોય તો તે લો. મારી પાસે મોટું ચાલી નથી. "

તેઓએ ધિક્કારમુક્ત નજરે સાધુ તરફ જોયું અને કહ્યું, " ત્યાંથી જવા માટે કોઈના છેલ્લા ત્રીજા માણસે દરવાજામાં એક કાણુ મૂક્યું હતું, " આ મુલાકાત, કબ, તુ ને કરી શકતો નથી તે કરવા માટે જીભને ઉપદેશ આપે છે. "

દાડમો

એક માણસની વાતીમાં પછી દાડમીઓ હતી. અને ઘણા શિયાળા દરમિયાન તે આદીના ખૂમઆમા દાડમો મૂકી ઘર જાહેર રાખી મૂકતો અને તે જુગલામાં, " આ દાડમ લઈ કોઈ પણ ખાઈ શકે. " એવું પત્તુ લખી મૂકતો.

ઘણા લોકો ત્યાંથી પસાર થતા, પણ કોઈ તે જાણને અડક્યું નહિ.

પછી માણસે વિચાર કરી એક શિયાળા દરમિયાન ઘર બહાર અગાઉ માફક આદીના ખૂમઆમા દાડમ ન મૂક્યા, પરંતુ મોટી જૂલમો લખેલી એક બહેર ખબર મૂકી બહેર ખબરમાં લખ્યું હતું " આ સાગમાં સૌથી સુંદર દાડમ મળે છે, પણ કોઈ પણ દાડમો કરતા તેની કિંમત વધારે પડશે. "

અને નવાઈ જરી વાત છે, પણ નજીકમાં રહેતા સી પુરુષોએ દાડમ વેચાતા લેવા તુટી પડ્યા.

ગજરાબેન મ. નાયક

મારગ ક્યાંય નથી

મારગ ક્યાંય નથી,
 પ્રભુ, મારો મારગ ક્યાંય નથી.
 જોઈ જાણીને ફરી વળી મારી આંખોનો અમથી,
 ધુમ્મસમાં બેઠી થગ દક્ષણી, બીજી ફળી જળથી;
 પ્રભુ, મારો મારગ ક્યાંય નથી.
 આંખોનો ત્યાંથી જો ફરી જે બૂંસાણી પાંપનાં પગલાંથી,
 ઝમ્મુ આગળ મારું તો ત્યાં નથી, પ્રકાશ કે પગથી.
 પ્રભુ, મારો મારગ ક્યાંય નથી.
 આંધ્રે અંધારાની આંધળી સંભળી આંખોને મે રહતી,
 દોલો કે દેવતા કંઈ નથી કને જાણુ કંઈ અમથી.
 પ્રભુ, મારો મારગ ક્યાંય નથી.
 તારાં તંબાળુને બોલતાં સંભળ્યાં સોનાને મરિગથી,
 સાદ મારો નાનો સંભળે તું ક્યાંથી આવતો બદરથી.
 પ્રભુ, મારો મારગ ક્યાંય નથી.

ઈન્દુલાલ ગાંધી

એ કા કી

જાણી સર્વ જોલે કે ક્યાંને આંખ એક છે,
 આવે જે વર પાગી તે ધણીયું ખૂબ જાગ્ય છે,
 વાગ્ય સૌજાગ્ય એ છે ના, એ છે દુર્જાગ્ય કારણ,
 એ, રજુ કંડુએ તોયે, જાગ્ય વેધજના સમુ.
 એકાક્ષીને હલ નહિ શું જિર્મ, ઉત્સાહ ગાટે ?
 એકાક્ષીને એક નહિ શું પ્રેમ, આનંદ માટે ?
 એકાક્ષીને ઉજમ નહિ શું મનનીઓ માણવાને ?
 એકાક્ષીને તગસ નહિ ગુ ફેલીએ કીવાને ?
 છતાં એ મુઝુ જાળાને સમાજે ધગડો ફરી,
 ખાપદીની બાંધે સૌ આરા ને ગમિંઓ મરી
 ઉજરે આંખ દીદીને વિના વાકે સળ ફરી,
 સમાજે એ સળ માટે કરી મોટી સળ કરી
 ક્યાંની આંખને દીડી બધાએ એક આંખથી,
 એકાક્ષી કાણુ ક્યાં કે જોનાગ એક આંખથી ?

મારા પિતા આમ વાત્સલ્ય પ્રદર્શનના શોખીન ન હોવા છતાં તેમણે અમદાવાદની મહાસભા વખતે મને સાથે લીધો. દશ જાણીવાર વર્ષની વયે દેશ નેતાઓને નિહાળી દુ-દેશસેવક બનુ કે પિતાને અમદાવાદમાં ઉપરોક્તી થઈ પડુ એમ તેા કંઈ હવુ નહીં પણ મને ડાહ્યાગઢ—ફૂવા કરવાનુ મળે એટલો જ એમાં ઉદ્દેશ હોય. મારાં માસીની પુત્રી મણુ બહેનને ત્યાં જામે ઉતર્યાં. મારા પ્રત્યે સજાશાઈ એટલું તેમનું વ્હાલ આજ તેમની વય સાક ઉત્તરગતની થઈ છે અને દુ-ઝાપથી તે વય મર્વાદમાં જતો જઈ છે, છતાં બહેનને દિવસે અચૂક તેમની ગચડી મને મળવાની અને મારે તે પહેરવાની. બહેન જામે શાઉ વચ્ચેનું ફેલ કાઈ જસીદિકે નિશ્ચયે ભૂમિકા ઉપર ગ્યાયલુ છે ।

મને થાઉ છે ત્યાં સુધી અમદાવાદમાં એક બૌદ્ધિક પ્રદર્શન પણ ત્યારે કરાણુ હવે. મહાસભા-કેમિસની નેકે પણ હતી અને સસાર સુધારાની સંબંધ પણ ત્યાં કરાઈ હતી મુજ-રાતમાં ત્યારે જામે ઉત્સાહ હતો. મોટા મડપ સજા માટે ગ્યાયો હતો અવસેવક પણ આજે રૂપ હતા પ્રાસન પણ મ્હેરું હતું તે વખતે કેમિસ મહાસભા કહેવાની નહીં. સુરેન્દ્રનાથ મેનરજી કેમિસને પ્રમુખપદે નિગમ્તા હતા. આવીજ પ્રદર્શન વડોદરાના અમારા મીમંત મહારાજ સવાછરાને જોલુ હતું સંસાર-સમાજ સુધારાની પરિપક્વતા ક્ષાય નારાયણ ચંદાવરક પ્રમુખ હજો. અને ૧૯૦૨ માં સપૂણું આઝાદીનો સફળ પણ ખ્યાલ કાઢના મનમાં નહીં હોય. છતાં મયોદિત, આઝાદીના વિચારે અને ચર્ચાએ પણ કેવુ ઉત્સાહકર્તુ વાતાવરણ ઉત્પન્ન હતું તેનું કાંઈ જિજ્ઞાસા મન ઉપર હજી

પડી રહ્યું છે આઝાદી-આઝાદીનો ત્યારે મને ખ્યાલ નહીં જ પરંતુ દેશના કસાને ખાતર લોકો ભેગા થતા હતા, પગેથી રાજકર્તા-ઓએ હાથ કરેલી સત્તા અને ઉચી જગા-ઓમાં સ્થાન મેળવવા તેઓ માગણી કરતા હતા, એવી માગણીમાં પણ લડાયક ભેમ અમડી જણું હતું અને સામુદાયિક લડતમાં અનેક ગુણ ઉત્સાહ વધી જતો હતો એટલું તેા મને સ્પષ્ટ દેખાયું. જાપણ કરનાગ અને સંજીવનનાર બને જાતી કાઢાડી ચાલતા હતા અને જાપ-ણોમાં કંઈ પણ ન સમજનાર દુર્ણ પણ કાગળ વગર, સમજના વગર ટ્યાર ચાલી કેમિસની નેકમાં જામ લીધાનુ અભિમાન ધરાવતો હતો

મીમંત સવાછરાવ એ મુખમાં દેશનેતા-ઓના અમણી તરીકે પૂજતા હતા. ગાન-ઓથી અને સરકારી નોકરાયી ગાજડીવ પ્રજાતિ કે સમજમાં કાચ ન લેવાય એમ ઠિરસ્તો હતો-લજજલ હજી સુધી. છતાં પ્રદર્શન ખુલ્લું મુકવાની મીમંતે જતાલેલી હિમ્મત, પ્રદર્શનમાં તેમણે કરેલું રસ અને સામર્થ્ય જણું ખાખ્યાન, અને કેમિસની નેકમાં જાનવણ જનીને તેમણે આપેલી કહેવાતી દાગરી મીમંત સવાછરાવ પ્રત્યે જાનતા અને નેવા સદુનો આદર વધારતાં હતાં.

વડોદરા રાજ્યની પ્રતિષ્ઠા પણ લોકોમાં પ્રણી જામે હતી મીમંત સવાછરાવ પાસે અગર તેમના રાજવહીવટમાં કામ કરલુ એ વર્તનો વિષય મણુતો અને એ પણ વાત કાચી કે સી સવાછરાવની ભવસ્થાસક્તિ, તીવ્રશક્તિ, માણસ પગખવાની સક્તિ, વિશ્લેષ અને ઉંડી અભ્યાસક્તિ, કામ કરવાની અને કામ લેવાની કુનેક, વિદ્વતા અને રાજ્ય પરીવટને પરમદક્ષ પનાવવાની ચીવટ વડોદરા

રાજ્યને સમગ્ર દિશામાં એક બાદશાહી ગાંધી
બનાવી રહ્યાં હતાં. હું તો ત્યારે એટલું જ
જાણતો કે શ્રીમત મદારાજન સાહેબે ઘણું
વિચિત્ર સહાયતા છે. વડોદરાની મુખ્યસિદ્ધ
સ્વારીઓમાં મદારાજને નિદાનવાની અમને
તક મળતી. હાથી, ધોડા, હાથળ, પાથળ,
સોના ચાંદાની તોપ, મદારાજના યાદી
ગાંધી, ચાંદીનો રથ, રત્નજડીત ઝોડા,
કાકા નિશાન સરદારો દરદારોના વિવિધ
વિચિત્ર પહેરવેશ, દેશી ઈન્કેલ હાથમાં ગેન્ડ
નદીજલની સપાઈ અને આસપાસની માનવ-
મેદની આજની માફક ત્યારે પણ વડોદરાનું
આકર્ષક દૃશ્ય હતું એવી ત્રણેક સ્વારીઓ
વડોદરાની જનતા માટે મોટા ઉત્સવરૂપ
બની રહેતી. મદારા પિતાનું પ્રેસ નૂતન વિદ્યાસ
પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ નામ ધરાવતું હતું. આજ વડો-
દરાના ગુરલીઓએ મુખ્યસિદ્ધ બનાવેલી અજૂરી
મરજી પાસે એ પ્રેસનું મકાન હતું. પાછલા
બાબમધી ન્યાયમંદિર અને આખો રસ્તો
દેખાતો અને મુખ્યદોર તે સમયના લહેરી-
પુગના રાજાઓ ઉપર પડતું એટલે
સ્વારીઓ નેવાની અમને, અમારા સગાં
વહાલાં અને જોળણીતાઓને સારી સમજ
મળતી.

શ્રીમત સવાછગવના અમદાવાદમાં થતાં
વળાણમાં મને પણ બાનદ મતો હતો
વગર સમજીને. આજ તો હને રાજ્ય અને
રાજ્યીઓ જતા મેડા છે, નિદાન જલ પાછાં
પડી ગયાં છે અને સરદાર વલ્લભાઈની
આંખોને ટેરવે તેમને નાચતું પડે છે એક
પટના જલ જ નાચી છે, નિરૂપયોગી વ્યક્તિ
કે સમયાંતે કુદરત જલ જલવા દેતી નથી.
શ્રીમત સવાછગવ સગાં કુનેદ ત્યારે પણ
મોઢા જ રાજ્યીઓમાં દોષ આજ તો
એ જગત એકે રાજ્ય કે એકે રાજ્યીમાં
દેખાતી હોય એમ અને લાગતું નથી. કદાચ
મારી બૂઝ થતી હોય એ સવાવિન છે પરંતુ

રાજ્યકીવટ પ્રત્યેક રાજ્યીઓ દુર્લભ ધન
અને સત્તાની ખુમારી તથા કુરૂપયોગ, રાજ-
કાળમાં અભિગતનો અભાવ, રમત ખમત,
સરતોનાં મેદાન તથા પશ્ચિમી મુસાફરીને
અંગે પ્રગ્ન સાથે વૃદ્ધો સપર્શ અને સ્વચ્છતા
તથા વર્તનની વિચિત્રતા મોટા બાબના
રાજ્યકર્તા રાજ્યીઓને કંઈક સમજી નિરૂ-
પયોગી સત્તા બનાવી રહ્યાં છે જનતા
ને બે સગી છે કે રાજ્યીઓ જાતે તો નિર્માણ
અને નિરૂપયોગી બની ગયા છે, ઉપગત
રાજ્યીઓ પણ નેવાની વ્યક્તિ ગણી રહ્યાં
હોય તો તેઓ પણ જોઈ શક્યા છે કે તેમની
સંજોગાતી સત્તા એકે બાંધતું રીયું પાડનાર
પણ જલ્દી જ રાઈ મળી આવે એમ છે.
અરેબર, રાજ્યીઓમાં શ્રી સવાછગવ એક
અનેક રાજ્યી હતા. પ્રગ્ને અને રાજ્યકી
વૃદ્ધે ઉપયોગી જનતા તેમને જાણે શાઈ
બાંધતું એમના અભાસનમાં જૂલ ન થાય
એની જલ કાદે કાળજી તેઓ ગણતા હું તો
ત્યારે એટલું જ સમજતો કે અમારા મદારાજના
રાજ્ય જલ પણ પગ આંતરની વ્યક્તિ
બની શક્યા છે.

સુરેન્દ્રનાથ મેનગજીને પણ મહે અમદા-
વાદમાં નિદાનવા. કવિ ન્દાનાવાલે ઇન્દુકમાર
નાટકમાં તેમને નરકેસરીનું અભિધાન બાંધ્યું
હતું એ જલ માણુ હતું એમ સુરેન્દ્રનાથનાં
ત્યારનાં મારણે મને ધારે છે મોટો દેહ,
દેહને વૈગવ આપતી દાદી અને સમુદ્રજળના
સરખો તેમનો અવાજ સોતાઓને મનમુગ્ધ
કરતાં હતા. મનપને ખૂલે ખૂલે અને ઉત્સામાં
ઉત્તી એક સુધી ફરી જગતો તેમનો કંક
તેમને દિલનાજ નદી પરતુ જલત જરના
પ્રખર વહતાઓમાં સ્થાન અપાવે એમ હતું.
ઈન્કેલ પહેલી બીજી ચોપડી જલના, શીતો
સરખા ને સમયના પખત વિભાજનાથી
આવનાર માગ સગા અજાન વિદ્યાર્થીને
તેમના લાગણીના તો આજે સમજ પડી

દેશના સમગ્ર પક્ષી હરી તે હું ત્યાંજ મુકીને આવ્યો છું. આજ એ વ્યવસ્થાનનો સાત જરૂરના વાદ આવેલો નથી સમજ પડ્યા વગર કશું વાદ ન જ રહે. પગલું વાદ રહી જઈ છે. સુરેન્દ્રનાથની સમજદારીના અને તેમની જાન દેહ કે મુખાકૃતિ વ્યવસ્થાન ન સમજાવ કે તેમાં રસ ન પડે ત્યારે આવજો જરૂર એક બાઈ જઈએ છીએ. વર્ષમાં કે સપ્તમામાં ન સમજનારને પણ જીવત, મૃત્યુ અને સચેત શામળ સુરેન્દ્રનાથનું વફાત્વ એક સધરી રાખવા ચોખ્ખું જ્ઞાનમૂલો કહી શકાય.

આજની વ્યવસ્થાન હજી નવસાઈ જઈ છે એ સાચું. સુરેન્દ્રનાથની સૈદ્ધી હવે અનુકરણ ચોખ્ખું જણાતી નથી એ પણ સાચું. માધક-પ્તિવર્ધન યોગનાઓ વફતાની જૂઠા અને વફતાનાં ઉમ્મ દહન અહનને હાસ્વપાત્ર બનાવી દે છે એ આજ સાચું. પગલું સમ્ભાવિત અને સમ્ભવિત હજારો માનવીઓનાં હૃદયને એકવાર હલાવી શકતાં હતાં એ પણ એટલું જ સાત છે. દરેક માનવતામાંથી આવજો 'મહિર્ષી' પરી જન ત્યારે વફાત્વસક્તિ વાત-ચિતની ક્યાંએ ઉતરી પડે છે, અને આજ દિવસમાં જ નહીં, પરંતુ બધે જ એમ જ બની શકે છે, અને એને જ વફાત્વ કહી માનવામાં આવે છે. હતાં હાવને ઉત્તરની, ઉત્તરની, કેલાવતી સમ્ભવસક્તિ આજ પણ છે. અજાણી તો ન જ રહી શકાય. સુરેન્દ્રનાથની ક્યાંએ આજનું વફાત્વ કહી કહી પહોંચે છે ત્યારે તે જરૂર જાણે ઉપજાવવા વગર ગદેડું નથી બેનરહ એટલે-એક સરસ પ્રખર વફતા ફેરને માટે લાગત કરવાની જરૂર છે-વાણીની લગત પણ;

એવી લાગત કરવાની એક સરસ છે, એનું નામ ક્રેન્ડેસ.

તેકરીવાનથી ક્રેન્ડેસમાં લાખત ન થવાય સરખરને ક્રેન્ડેસ પહોંચ નહીં

દાદાબાઈ નવરોહ, શીરોજીરાઈ મહેતા, સુરેન્દ્રનાથ બેનરહ, ખાલ જવાબદાર તિલક સરખા લાવવાનો આ ક્રેન્ડેસને મલાવે છે.

અભિમાન પોષાત એવું, આજેક દવા મળે એવું, માનસિક મહાકુરોનો રંગ હલન ઉપર ખરે એવું એ સપ્તમા દેહ છે.

એવી એવી મધ મેસરી કે સજાવ ગદિત જાપ મેં ક્રેન્ડેસમાંથી મેળવી. પહેલી જ વાર

ક્રેન્ડેસના સત્તર પ્રમુખોની જાણવામાં કાઠે પણ માગ પિતાએ મારે માટે લીધા, જે લગભગ આજ સુધી જાણમાં જડ્યાં અમારા કાસોલના ખરમા દત્તા કમ્પુ સી બેનરહ અને બેનરહ સમા વતા હોવા નોંધી અને "બેનરહ" બ્લક જુલથી "બેનરહ" માટે લખા દોરી એવો પણ ખમ મને મળે હતો. પી બ્લાન્કાવાઈ નામ પણ જગા એક હોતુ નોંધી આઈું નહીં, પરંતુ આઈું હોતુ એમ મનમાં લાગેલું. રહીમતુલ્લા સખાણી અને જહાંગીર તૈયજહ નામના ખુસ્તીમે પણ પ્રમુખ સ્થાનમાં હતા એની માનસિક નેધ પણ લેવાઈ મઈ, અને જોખમાં જોખુ લખત્યા જતાં ઉત્સાહ તો મે નવોજ મેળવ્યો- જે ખાસ કાષ્ટને કામ લાગેલો નહીં.

પ્રદર્શનની બીજી કોઈ જાપ ગદી વાદ નથી. માત્ર એક મહત્વનું ધાર્મિક પરિવર્તન ત્યાં માગમાં થયું લાગ્યું. સુરેન્દ્રનાથની સક્તિ ઉપજાવી તેવો સોષો ઉપયોગ કરવાની પ્રવૃત્તિ પાછી રહ મઈ છે. એ ઉપયોગ માનવીને મારવા માટે જો કે માનવીને છવાવવા માટે એવો અને કહેવાય એમ નથી અને ૧૯૦૨ તા. એ પ્રદર્શનમાં સુરેન્દ્રની સક્તિ એકત્રિત કરી તેમાંથી રસોઈ થાવ એવી મોડવણ મઈ બંજારી કરી હતી પિતા અને લેમના મિત્રો સાથે પ્રદર્શનમાં ફરતાં ફરતાં આ સુરેન્દ્રનાથ પાસે અને આવી પહોંચ્યા, અને બધા વડોમોએ નમ્નાની વાનીએ લેખ માખવા માંડી. હું પણ સાયમાં હતો અને મારી પાસે પણ રમખી યુક્ષાઈ હું તેને અડક્યો નહોતો. ચીનોવથી

પવિત્રતા અને નામરત્ન એઈ જાણેલાં હું આમ
 બમે તે મળે જનામરે બનાવેલી વાતી કેમ
 ખાઈ શકું ? પવિત્રતા શું, અને નામરત્ન શું,
 એ નક્કર જતાવી કાઢતે જતાવી શકાય એવી
 વસ્તુ નથી. પરંતુ ત્યારે તો એ બહુ સાચી
 વસ્તુ હાજરી હતી. અને પૂજ્યમાં આવ્યું કે
 હું કેમ કયાને ન્યાય આપતો નથી ? મેં બહુ
 સ્વચ્છાઈથી જવાબ આપ્યો.

‘પણ આ બધું અંતરું આગળના માન’
 જ્યાં ખડખડ દસી પડ્યા-એમાં કેટલાક
 નામર વડીલો પણ હતા. આગળ પિતાએ
 પણ સદજ દસીને અને કહ્યું.

‘આ તો સૂરજના તાપથી બધું થાય છે
 એટલે હરકત નહીં. લાકડાં ફેલસાથી ગંધીને
 તો અંતરું થાય.’

મેં દસીને સાથ આપ્યો અને સૂરજની
 રાંધણી કળાનો પરચો મેળવ્યો. પિતાની દલીલ
 મારા હૃદયમાં ઉતરી બઈ કે વ્યસ્તા પ્રાણસ્થને
 ટેકા મળતાં હું તેને વચ્ચે જતી જ્યોત્સના એ
 બન્ને શંકાઓનું નિગારણ કરવાની તકલીફમાં
 હું પડ્યો જ નહીં. પરંતુ એ દિવસ પછી
 નામર તરીકેનું મારું પતન ઉત્તરોત્તર વધતું
 ચાલ્યું; તે એટલે સુધી કે આજ દવે હું એમ
 માનતો થઈ ગયો છું કે જેને વટલાવાનો ભય
 હોય એને નામર કહેવાય જ નહીં.

આચાર્ય વિશુદ્ધિની જગ્યામાં હું માનુ
 છું. જ્ઞાનજાનની અવસ્થા ઉપર આપણી
 શારીરિક અને માનસિક તનદુરગ્ગનીનો આધાર
 રહેલો છે એ પણ હું માનુ છું. ત્યાં ત્યાં
 જેના તેના કાર્યે પકડેલું જોગબ કરી લેવામાં
 વિચારની પ્રતિષ્ઠિતતા સમાવશી છે એમ હું
 માની શકતો નથી. પણ રાંધણી રપસારપથની
 અમર્યાદામાં તેમજ વહવાબધના અવિવેક-
 મયી ઉત્પન્ન થાય છે એ બહુજ સાચી
 વાત છે. પરંતુ મારી રસોઈ કરતાં એક
 હાંમેજની રસોઈ વધારે જોખમી હોય તો તે
 ખાવામાં શા માટે હરકત આવવી જોઈએ એ

જાગના યુગને ન સમાવશ એવી વાત છે.
 વાણી અને જોરાક લેવા ન લેવાનો પ્રશ્ન
 અવસ્થા ઉપર અવલંબન રાખીને રહે એ
 દવે જરામર કહેવાય. પરંતુ એમાં ધર્મને વચ્ચે
 હાવવો એ આજ વખતે પડતું હોય છે.
 પ્રાચીન યુગને જે ઠીક લાગ્યું તે તેણે કહ્યું.
 આજ દિંદુધર્મ પણ રપસારપથ અને પાલ
 અપાલના પ્રશ્નને સહકા વિચારથી ન નિહાળે
 તો તેને જ હાથ ચાલ એમ છે એ બન્ને
 મર્યાદાઓ જૂની દબે પાળવામાં આજ તો
 દિંદુધર્મની સેવા મની ક્ષેત્ર એમ લાગતું નથી.
 પછી કાલે જૂના યુગમાં એથી દિંદુધર્મને
 જગ મળ્યું હોય !

આ વિચારની કક્ષાએ આવનાર હું
 માળખામાં કેવી માન્યતા ધરાવતો હતો !
 એનો ખ્યાલ આવતાં અચાગ નિચારની અપખ્યા
 ઇવનપડતગમાં કેટલી ક્યારે જાણ છે એનો
 ક્યાસ સદજ કરી શકાય એમ છે. મારા મા
 આજ ચોર્સીસ વર્ષે પણ જનાશરના કાચની
 રસોઈ જમતાં નથી અને તેમનું વર્ચન અને
 તેમની સમજ વિચારણ હોવા છતાં અત્યજ
 અર્થને આવકારી શકતાં નથી.

જમવાની જોગ ન રાખવાનો અર્થ એનો
 પણ નથી કે માંસાદાર કન્યાર જ આમજ
 વધેલો મળ્યાવ. હું આજસુધી નિગમિત જોગજનોનો
 આમદી રલો છું-આજો પાતળો પરદેશ વાસ
 કર્યો હોવા છતાં માંસાદારી માનવી મરના
 મનીશકે છે એમ હું કદી સ્વીકારી શક્યો નથી.
 રજપૂત, મરાઠા અને મુસલમાન માંસાદારી
 છે છતાં માંસાદારી ખ્રિસ્તીઓને લાંબે માર
 ખાઈ જવા છે એ જુલાવ એમ નથી. જુન્મા,
 ઝાલ, આપવકાષ એ સર્વોત્તરના યુગ નથી
 જ ફૂટતા અને વીરત્વમાં ફેર છે. અને
 લાંબા કરે છે કે માંસાદાર જાનજરૂરી છે,
 અને આખી ઇવનસંધિના અપગમ રૂપ છે.
 એની તકશર કે ચર્ચામાં અતી ઉત્તરવાની
 જગ નથી. માન મદારી ખપાઈ ચુકેલી

માન્યતા જ નથી ગળુ કરે છું' માંસાદારી
બળ, યૌર્વ અને સાદસમાં વનસ્પતિ આદારી
કર્તા સદી જનર એવી માન્યતાને નથી ધતિ-
સનો દેશ કે નથી વિદ્યાનનો ।

અને દેશ દેશ તોયે મારે વનસ્પતિ
આદાર કોડવે નથી એકદ દેવને તો કુ
પદ્ધતી રાખુ ।

અમદાવાદની કોન્ગ્રેસમાંથી કુ આમ સર્વ
સ્થિતિનો પરચો મેળવતો આવ્યો અને જ્ઞાતા-
અરના દાયનુ ગંધિયુ જમણુ નામદારી કરી
કરી જમી સમજ છે એવી માધ પલુ કરી
આવ્યો ।

એ સિવાય પલુ અમદાવાદ કોન્ગ્રેસના
ફેટલાકે અનુભવે દલ્લ વાદ રહી જતા છે,
જેમને કોન્ગ્રેસ સાથે સીધો સંબંધ નથી

માગપાંચ દિવસ કોન્ગ્રેસી હુબેલમાં અને
અમદાવાદ રજા. મારા પિતાને વર્તમાનપત્ર
અંગે અગર મિત્રોને મળવા ખાતર ભૂટે ભૂટે
સ્થલે જવુ પડ્યું. દરેક જગ્યાએ મને સેઈ જવો
હાવે પણ નહી અને હું નહીં પણ નહીં.
વડીયોનાં સર્વ કાર્યોમાં ગસ સેનાર નાજક
વડીયનું હો વડીલ જાતી જાવ છે. એક દિવસ
મેટી રાત્રી સુધી માગ પિતા ધેર ન આવ્યા.
નવ વાગ્યા, દસ વાગ્યા, રદાગ્રાસ વાગ્યા ।
પરે પવેની મારી ચિંતા વધવા માંડી. દા
માટે મારી ચિંતા વધવી નોક્રિએ તે કુ આજ
કરી સક્તો નથી. પરંતુ મેણુ નજીકે કેમ, હું
એટલો કુન્નિયં યદ્ય એકે કે મને રડવુ આવે
અમુ । માંસાદારી નાજકો ગતો દરી કે કેમ
તેના આંકડા કદાહી સહાય નથી. પરંતુ
વનસ્પતિ આદારમાંથી પડાવલી મારી આંખમાં
આંસુ જરૂર આવે અર્થાત્ અવજનત આ પડાકમ
સાક્ષા નહો જ. એનાં શુભ પરિણામ અંગે
મારે તેના ઉત્સેખ કરવો પડે છે.

જેને મને સમજાવ્યો, ધીજન આપી,
અને મેટી વરનાં વડીલોની ચિંતા રાખનાર
નાજકોની મુખાંધ સજાથી મે વાર્તાઓ પલુ
કરી એટલામાં પિતા આવી પણ જવા મારી

ચિંતા કે

મુખાગ્રજાદી આપી તે મને વાદ નહીં;
પરંતુ ખીજો દિવસે રાત્રે મેળવલી એક
'પાર્ટી' માં મને તેઓ સાથે સેઈ અમુ.
પલુ કરીને એ 'પાર્ટી' કોન્ગ્રેસમાં આવેલા
નાજકોના મીઠન અર્થે મેળવ્યું હતો. બીજાં
નાજકો પલુ એ 'પાર્ટી' માં દર્તા જ;
એટલે હું એકમે પડી સદુના પાનને પાત્ર
નહો નહી. આજ પલુ કિંદો મુખાંધો
આમ-જણ મળતાં પોતાના, પોતાનાં સજાનાં
અને કરી ન મળે તો પડોટીઓનાં નાજકોનું
લવર સેઈને જ આવે છે એ જાણીતી વાત
છે નાટક સીનેમા કે અરખામાં માતાઓ
નાજકો વગર આવતી નહી એ આપણે!
નિત્ય અનુભવ છે પરંતુ સજાઓ અને પરિ-
પોષમાં પણ જોરદાર અસગરાગ્ર વ્યાખ્યાનની
વચ્ચે નાજકની ચિચિવારી વ્યાખ્યાનનું કેનું
ખૂન દરે છે એની ખાતરી અને ત્યારે યદ્ય
એ છે સહજ જાણવ ગેહતાં અગર રસ ન
પડવાથી વૃત્ત ઉધી જતાં સમજુ નાજકો!
આવે તો કલે પરંતુ ઉત્સામાં ઉત્સી નાજ
આવૃત્તિને લેઈને માતાઓ ન્યારે આવે છે
ત્યારે તેમને એમ પૂજ્યાનું જરૂર મન થાત કે
નાજકને શુદ્ધેય મનાવવો છે કે વેદવિખ્યાત
દીર્ઘતમસ! ચિત્તિને નાજકો સોપી સજાઓમાં
જવાની પલ્લીની અઘટન પ્રથા ખરેખર
ઉત્તેજનપાત્ર છે! ચિત્તિને નાજકોરમાં
આવશ્યક હાવો આપવો પડે છે અને અંજિનો
ફેટસેવામાં એવી કામો વધતો જાવ છે. અં-
ઓની સજામાં દાનરી દેશસેવાને જલુ વેચ
આવે છે. એક પ્રચાર વક્ત્ય તેમના મોન
વર્ષમાં અંજિને ન જૂએ એટલે તેમના
કાવણમાંથી આપો આપ જોમ આંસુ' જલુ
હનું તેમના વાણીવિલાસને ઉચ્ચ કક્ષાએ
સેઈ જવા માટે સજાઓને ઉવટે દસ
દેશોએ પણ ઉપરાની કાવરી પડતી !

વ્યાખ્યાન સાંકળી ગ્રીસ પાડી રહી કો-
વાની દયા મે ક્યારની મે વદાવી દી ધી દતી

સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી સગમા વ્યાખ્યાતાને સાક્ષી આવનાર દુ કોઈ પણ સમાચાર દાગરી વ્યાખ્યાની પાત્રતા ધરાવતો હતો - પછી કસે પિતાની કલાક મે કલાકની ગેરદાગરી મને મુન્નબુક્કરી કે આંધુપ્રેરક જનતી હોય ! દુ પિતા સાથે ગયો - ને કે મદાદુરીપૂર્વક તેમનાથી દૂર જઈ એક જાળ મીતાની પાસે ગયો !

મને થાક છે કે ત્યાં સંગીત ચાલતુ હતુ, અને હાર્મોનિયમ તબલાની ધમાધમ સાથે મોટી ભરેલી ટોપી પહેરી આવેલો એક ચીઢ પદર વર્ણનો ઠાકરો હર્ષપ્રિય હાલતુ ગીત બાઈ રહ્યો હતો એક ગીત મને જરાજગ સાંભરી ગયું છે, એ એક કુમનુ સુષિ-ખ્યાત ગીત હતુ ને સૈરીઓમાં પણ ગવાતુ

મને સદાય ઠગે મોગારી
જાડે ચડી મોવર્ધનધારી

એ સિવાયનાં પણ બીજા કેટલાક ગાનનો તેણે ગાઈ અને ને સદુને ગાઈ પણ ગઈ નાટકમાં આ પાત્ર ભજવનાર કોઈ નજીકના બલિનવકાર એ દશે પગ એ નામ ધોણુ દશે એ પૂજવાની છત્રાસા ત્યારે મારામાં જાગી ન હતી. નાટકના ગાનનો એ કે મવજોને મુખ વ્યાખ્યા છે એ બુદ્ધી સદાય એમ નથી સાચીન સંગીતના શીખીનો અને નાટકનાં ગાનનો દસી કહાડે ! મારો નાટકના ગાનનો પ્રત્યેક પદપાત વ્યાખ્યા સુધી જિવંત છે

પછી વ્યાખ્યાનો ધર્મ ને મને સમજવા નહીં, અને સમજવા દશે તો તે સમજ અભારે મને થાક નથી સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી સગમા ભગ્ન પડ્યા પાડતાં કે વ્યાખ્યાનો ન હતા એટલુંજ મને સમજાયુ મુગરાતે વક તાઓ જાદુ જાજ ઉજાગરના કે પછી સગાની મધ્વમાં માનસર્વ ગ્યાને બેઠેલા અમદાવાદી પાપડી પહેરેલા મુદરમે અતિમ વિવેચન થયું ને આખી સમાજે માનપૂર્વક સાક્ષી મે પણ એ વ્યાખ્યાન સુભજવા

પૂરુ પ્રવલ ક્યો; પગલુ હાથર મુખા હોવાળી કે ન હોવાળી એ પ્રવલ સફળ ન થયો.

મને લાગે છે કે નાજરની ઉત્તિ કેમ સાધવી એ સબધમાં વિવિધ વ્યાખ્યાનો ધ્યા હોય ત્યારથી આજ સુધી નાજરની ઉત્તિ વિશે ધણાં ભાષણો થઈ ગયા. કેટલાક તો ગદે પણ કર્યા દશે પરંતુ એ વ્યાખ્યાનોથી કોઈ નાજરની ઉત્તિ થઈ હોય એવું દૃષ્ટાંત મોધાયુ નથી.

અતે ઉપાદાગને સર્વપ્રિય અને સર્વને સમજાવ એવો કાર્યક્રમ શરૂ થયો. મને પણ એમાં રસપટ સમજ પડી. મોટી મોટી ગઠા-બીજોમાં મેલો મીઠાઈ ખીચો ખીચ ગર્ભાં હત્યા, અને સદુની સમજ તે મુખી દેવામાં આવ્યાં. સંગીત પણ શરૂ થયુ સર્માં વધારે મીઠાસ હતી કે મીઠાઈમાં વધારે મીઠાસ હતી એની સર્માં કવમાં સાર નથી. વિવેકી તરીકે ખજવાના મારા પ્રવલમાં દુ ધીમે ધીમે મારી રક્ષાળીને ન્યાય આવતો હતો. મુદરયા-કનાં લઘુ મારામાં ન્દાનપણથી દશે એમ દીલગીરી સાથે મારે કહેવું પડે છે દુ આધિ ગરતે પણ પહેલો ન હતો, અને એટલામાં ખાલી થયેલી રક્ષાળી ઉપગવી થેવા એક એ માણસોએ ફરવા માંડ્યું. ઘણાની રક્ષાળી ખાલી થઈ ગઈ દશે; પરંતુ મારી છત્રા મારા ગ્યાની સજોને લેવાવવાની હતી પિતાનું પગલું ઠોડી ને જાળખીતા મુદરયાની જાણે દુ મોડો હતો તેમણે એકાએક મને કહ્યું. કમ ર ખસ ને ! દુ હાથ નડાગમાં જવાજ આપું તે પહેલાં એ મુદરમે મારી ગાળી ઉચ્છા ઉપરાવનારને આપી દીધી, અને તેમને બીજે પડ્યે બેઠેલા મુદરયાની સાથે બનીગતાપૂર્વક તેમણે બાત કવમાંડી.

મગતક ઉપગ પીળળી પડી હોય એવો વાસ મને થયો ! પગલુ દવે સુ થાય ! રક્ષાળી પાછી મચાવ એમ ન હતુ. ઉપરાવનાર કવનિ હતા નીકળી ગયો હતો ! અવી મુજાઓમાં ધાવ છે તેમ અતિમ કોલાહલ

નવસારીની “ રૂપાં માય ”

ચંદ્રિભાઈ દિવેલી

નવસારીના એ દિવસે હતા. સહિન આરાધનાના એ પર્વને ટાંકણે નવસારીમાં મહોત્સવે મહોત્સવે જગ્યા મચાતા નવસારીનાં રશ્મિ નર નારોની હાં એ સંમળના જામની. અષ્ટમીનું એ પ્રવં હવું

વા દેવી સર્વ જુનેપુ સંકિતગેષ્ય સંચિતતા। નમસ્તસ્મૈ નમસ્તસ્મૈ નમસ્તસ્મૈ નમો નમન।

હોમાનવમાં અપાતી આહુતિ સાથે ઉચ્ચા-ગતા અગ્નીની રુપિણા આ મન્ત્રોના પ્વનિ સાન્ત પરી અપા દતા દેવીના દર્શનની પ્રસારી બ્રહ્માઈ અષ્ટ દતી પણ નવસારીના મહોત્સવામાં જગ્યાની જામેલી રમઝતના સર દણ સાન્ત પડતા ન હતા. સાન્ત, મનોહર શીતળતાભરી આગ્રી પાતળી આદતીમાં ફરિલકડી રૂપાં તે અરગવતી અને આદેલીઓ તાળીના તાલે તે ઝીલતી હતી. જગ્યા સંમળના એકઠો બનેલો માનવસમઘન મનમુખ્ય બની રમઝત મારતી રૂપાંની વાખી સંમળતો હતો

ચૈત્રભેદે અંબતી રૂપાં ગતિના અવતાગ સરખી શીંબતી હતી એવું રૂપ અને લાવણ્ય એના કંઠમાં રમેળા પૂરવું. કહે છે કે રૂપાં સ્વપ્ન ઉચ્ચ નોતિની દન્ધ ન હતી પણ બ્રહ્માએ પૂગ નવસારના વખતે જ એ સીન્દૂરની પ્રતિમા પાદી હતી

અગ્નિ સંમળના એકા મહેલા સમઘનમાં એક વ્યક્તિ એકી હતી જેની રૂપાંના તાલે તાલે મેચેની વધની હતી. રૂપાંના સીન્દૂરનો તે પદી હતો અને રૂપાંને તે પદી કરતા ચાદનો હતો. એ હતો સહેગનો સુખો

અગ્નિ પૂગ થયા એટલે સુખાએ રૂપાંને બોધાવી માથે લીરાજન ચુદ્દી ઝોલાડી. પણ ચુદ્દી ઝોલાડી વખતે તેના હાથના અગ્નિજાનો દમક લુટો જ પરિગ્રવ રૂપાંને મથો રૂપાં યોજી કીતાવે સીન્દૂરના સાથમાં બળે અર્ધ

સહેરના હાથમને હાથે રૂપાંની કદર ધમેલી નેષ, એકકી મહેલી માનવ મેહની સુખાની દમઘનીની વાતો કરતી વેરાઈ, ગમીની સિતળતામાં મીઠી નિદ્રામાં પડી એ વખતે માત્ર એ જ વ્યક્તિ જનતી હતી એક રૂપાં તેની આંખો બીની હતી. આવનાર આહુતી અને આતમરશ્મી તે અજુગી કરતી હતી અને બીજો જાનનો હતો કામાનસે જનનો સુખો. રૂપાંને મેળવવાનાં સોઝડાં જોડવવામાં તેની વિચ્છેદ્ય શુદ્ધિ રાહાઈ અર્ધ હતી.

નવસારીની નોમતો દિવસ ઉગ્યો. લોક અર્ધ ગતની બરખાતી જન્માવટની વાતમાં ગેધયુ હવું ત્યાં મુસપુસ કરતી વાત આવી કે રૂપાંને પેતાને હાથે આંખની કીડાઓ ઠાડી સુખાને ભેટ મોકલી આપી છે અને તે આત્મત્યાગની તૈયારી કરે છે. જલે દતે કરતાં આખા સહેરમાં સાંજ પડતાં તો એ વાત ફેલાઈ અર્ધ અને સહેરમાં નાલું રોષ રેવી આહુત કિતરી પડવાની હોય એવો દેખાવ અર્ધ ગયો. ધર્મબીજો સહેરનાં બાવિની ચિંતામાં પડ્યા, જાવનાશીય લાચરુવસ થવા, બવહારમાં મુઘા એલા અજાતા સાજાઓ રૂપાંને સમજાવવા દોકલા પણ રૂપાંને નિશ્ચય ફરે એમ નહવું. મદામાખાના પર્વને ટાંકણે એક કુમારિકાનું બલિદાન દેવાસે એ બીનાએ જનતાની જીવ દરી લીધી.

રૂપાંને આંખે થોડો થોડો લોક લેખરાવા સ્ત્રી ગત દિવસમાં ફેરવાઈ અર્ધ વિગળા-દસમીનું વહાલું વાયુ ત્યાં તો રૂપાંને આ સસાગને ઉવટના નમસ્તસ્મૈ કરવાની તૈયારી કરી નાંખી.

લલાટ પર દન્ધ-અગ્નિભરી પિષળ, કમર નીચે ચુલ્તા દેસ, અગામાં પુ' પદાગ, અશુ-પિંડેજી મુખનું બાંબીઈ અર્ધ બોધમયના અવતાગનું અમળ પ્રેષકોને દરાવવું હવું. આ,

જાળસે, પુહો, યુવાનો, દિન-નિરુત્તરીય સૌ
રૂપાના આ જન્મ નૈતિક આદર્શમાં ત્યાગી
પ્રેરણાને તેનાં છેલ્લાં દર્શન કરવા આજના
દર્શન. માનવ-જોનામણી દેવી રૂપાં પચ્છ જીવોના
સૌરો છંદમાં અને માનવ-સાગરે તે ઝીંક્યા
દેશ, મુદ્દન, કગતાશના પ્રતિભાએ વાચના
અધિકારને સાથે તે સુરોને દુઃ દુઃ મોહસી
આપ્યો કોઈ દેવીના પચ્છમાં આજોટમાં. રૂપાજ
પોતાની કથાને સદાના જનતા દેવ અગ્નિને
હવેલે કરવા જાતી હતી ત્યારે નવસારીના
સાંકડા રસ્તા પાશુપતી નદી પચ્છ જનાયુએ
ઉડાવ્યો. કંકુ-ગુલાલે ગયાના.

તે સ્વિસે કૌસાના રક્ષા પૂજનનો મેળો
ન જામ્યો. મુખાની સવારી ન તીકળી. પૂજન
તે રૂપાં અજ્ઞાન-અજ્ઞાનો ઝોલી કચનવણી
કાચને માનવીની વિહાર દષ્ટિથી અભિપ્રાય કરી
દીધી. રૂપાંની રાખ લેવા જનતાની પગપટી
પછ. રૂપાં જોતો પછ અને કાળના પ્રવાહમાં
માનવના સ્મરણ પટમાંથી પચ્છ આ પવિત્ર
તાની મુર્તિનો કિન્ને વીસગતો મયો.

પચ્છ, કહે છે કે તે સ્વિસ પછી રૂપાંના
રૂપે પાવસ બનેલો. મુખો પચ્છ મેહના નેવામાં

* નવસારીમાં માછી કામના કારદા અને કીમત જેવા બે વર્ગ છે. કારદા માછીઆ યોગસીન
સવારીઓ વખતે ઉતરમાંથી અહીં રમિયો તરીકે જાતી પછ સ્થિત થએલા નવસારી અને વડોદરામાં
તેમની વસતિ છે તેઓ દિન્દી સાથેનું મિત્ર ગુજરાતી જાણે છે

કીમત માછીઆની વસતિ ઘાટી છે. કારદાઓ સાથે તેઓ કુલ તેરી વેદવાર જ રાખે છે. આ કીમત
માછીઆ ધારતી પાસે “ રૂપાં માવ ” ની એક નાની દેરી છે અને કીમતો તેના પર જૂન પછ
રાખે છે. રૂપાં માછીના ગળા માથે છે આ દેરી તેજ રૂપાંની એક કોઈ કહે છે તેઓ સતિની દેરી તરી
ઓળખાતી જાયને રૂપાંનું સમાધ દેવાતું જાય છે. પચ્છ જે મારે આપાસ્યું કોઈ દર્શાવત મળ
નથી ઉપજતી હોયત પચ્છ દર્શાવ આધારેજ સાચી છે

હિંદુધર્મના સમયમાં સોલેમન લેતી નામના એક પાટુદીને જમનીમાં ઇન્કમટેક્સ
ઝાફિસમાં બોલાવવામાં આવ્યો. ઇન્કમટેક્સની ઝાફિસમાં આવતાં તે બાકુદી જેવી વિચિત્ર રી
ઝાફિસના પુણ્ય, દેવલ અને અમગાઈ નોંધ વચ્ચે. કે તરતજ ઇન્કમટેક્સ ઝાફિસરતું પ્લાન તેન
તરફ ગયું. તેણે સોલેમનને આમ જોવાનું કારણ પૂછ્યું

સોલેમને કહ્યું- “ મને સ્વચ્છ પડતી નથી જાયરોમાં, નાટકશાળાઓમાં, જાઓમ
સ્ટેટેમ્સ બધે ” બાકુદીએ આવું નહિ “ જેવાં પાટીઆં હોય છે પચ્છ નવાંની વાત એ
છે કે અહિં જેવું એક થે પાટીક મારેલું નથી, ”

આજો નદી દિવાળીનું પર્વ આજુ’ બં
મુખાની કહેલીએથી તેના એકાએક ગુમ થવાન
સમાચાર ફેલાયા તેની તપાસ થવા માં
પચ્છ કંઈ પત્તો ન આવ્યો

આખરે, કાળી ઓઢતની કાળ રાત્રી
મેંસતખામાં તરફના સુનકાર આગતા જોતરું
કદિ મેલી વિલાની સાપના કરવા બેઠેલા કાળ
કોડીઆના અખા પ્રકસમાં કોઈ માનવી સરી
ની જાયા જેવું જણાયું તપાસ થઈ તો મે
સાથ મુખાની જણાઈ

મુખાની એ કીપમાળસુની પટેલીકહેલ
ક્યાં જઈ એ તો કોઈ કહેલ નથી તેમ જા
આજપચ્છ એટલું તો સજાવા છે કે મેસત
ખામાંના નાળા પાસે રૂપાંની કહેલી
ઉપલી બાજુએ રાતના તારા ઉગસે કોઈવા
કોઈ સરીકારીની જાયા કોઈ કોઈમાં ફરતું
હોય એવો આજાસ દેખાય છે રાતને વખતે
કોઈ વટેમાગું બેલી વાટ કપવાની ઉતાવળમાં
એ ગસ્તે પસાર થાય તો એનો માર્ગ ગુમ
છે અને કુંડાળાં કાઢે છે. કાળ મયો અને
કાદિયો માવ રહી છે.+

મારે સુરતથી ભરૂચ જવું હતું બંનેથી જ નીકળતાં મોઢું યવાથી કુ મારું મારું ખોરનો ફાટ પકડી સમો ફાટરના બળે પચિસાં એક સામે ઉતરી જે કબો સામા આમો તેમાં હું મેસી ગયો. બાકી સાલ્યા લાગી.

“હાથ! મોઢા ખરા!” એવો ઉઘ્ઘાર કાઢી કષાળ પડે તો પડેમો ભૂલી મેં આજુ-બાજુ આખ ફેગવી.

મારી આંખે પડ્યેના લોહી નડતડતા હતાં

“મોઢા ધનેસરી ખરા ને?”

“ભીખ માંગતાં તો પત્તો લામતો નથી અને ભાઈજાને ધનેસરી થવું છે.”

“મોઢા તાલેવંતનો ઠીકરો હતો તો ટિફ્ટિ જ લઈને ગેસવું હતું ને?”

“પારકે પેસે કોણું ઉઘાડું નહિ થાય.”

મેં જોયું આ કટાક્ષણે જાળગાં પાસે કાઢીને કોનેલા એક ધગડાં બિખારી તરફ છૂટી હતી. તે બિચારો મરવા જેવો તો હતો જ, તેમાં આ મૂક માટે તે તથારે વખાડ મરી રહ્યો હતો.

એ મૂંઝો મૂંઝો કોનેલો હતો એટલે જ બોલનારનું ચડી વાગવું હતું. કાગણું નેતંગના હોવા તરફ હોય છે એટલે પવનની નાની સગળી લઈને પણ તેને ઝુકાવો કરે છે એ જો કાંઈ જાણી સંધિમૌલા હોત, તો તેની એક જ આંખે બધા સુપ જઈ જાત. એ જો કાંઈ પદાર્થ જેવો પલ્લખી હોત તો બધાનાં મોં સિવાય જાતો પણ આ તો કોઈ ભરી-બધે જુગતી બિખારી હતો, એટલે જપાને મગતન છટવું હતું, બધાની ઈચ્છા છટ્યા સાલતી હતી. વાગડની કાતર પણ એટલી ઝાપે સાલતી નહિ હોય.

“મોઢા ધનેસરી ખરા ને” એ કટાક્ષ કરનાર મુઠ્ઠસે હીરાબર પહેરણ અને મન-મહતા પોતવાળી પાતળી પોતી પહેરી હતી આવા નવલખી નમરોડને એ કષાળ બિખારીની છાંં આવતી હતી.”

“ભીખ માંગતાં તો પત્તો લામતો નથી” બોલનાર સન્નન આવામાંમતું ઉપરાણું કરનાર હતો એને જગલ વિચાર નહિ થયો હોય કે કોઈ જનાવડી આશમના નામે ખોટી ભીખ માંગવા કરતાં કળતી આંતરડીવાળા પેટ માટે બિખારીની ભીખ હગર કરનારે ઉત્તમ હતી.”

“ટિફ્ટિ વગરના પ્રાણજી” કહી મહેલું માંગનાર કોઈ મખખીચૂસ મારવાડી જખુતો હતો. તેને કલાલ અંદેખાઈ મધ હતી કે મારે તો ખારસા પાચ કસ પેરીનાં નમદ શકમઃ ધણી આપવા પડ્યાં છે, અને આ ભાઈજાળ વાઈ પણ આખો વજર મુસાફરી કરે છે.

“પારકે પેસે ઉઘાડું થવા” ની માળ દેનાર મુઠ્ઠસ—ના જણીયા કાતાર હતો. બેલતાં બેલતાં તેમણે બોલી તો નાખ્યું, પણ વિચાર નહિ થયો કે પોતે ક્યાં પોતાના પડેવાના પેસાથી જાન કરતા હતા? મરી-મોના બોલી ચૂસી ચૂસીને જ તો એમનો કમેર—કમાર કરાવો હતો ને?

મારી ઈતેનગી વધી મેં તપાસ કરી. આવા આવા સન્નનો (?) બિખારા બિખારી ઉપર ચા મટિ કીકળી પડ્યા હતા? એણે એમનું શું ભૂટી લીધું હતો?

પણ તપાસ અતે જખુતું કે સામે જ એણે એમનો પરાપૂર્વનો દક્ષ ગુટલી લીધો હતો તેણે એક આંખના બિખારીને જાન કરવાની ધૂંટા કરી હતી જાને પોતે તો બિખારી હતો છતાં તેણે બીજાની દવા આપી

હતી આ સમજનોને આ કુટુંબની અપમાન લાગ્યું હતું.

સુગત ટેશન પર આટી આવી ત્યારે આ કાનગીજ વાત જની હતી

જાદી આવતાં જ “ જામણીયા પાણી ”
“ કંડુ પાણી, ” “ જનારની ચેનડે ”
“ સુગતી ધારી, ” “ ચેવલી પાન ” અને
જોતી જોતી દમગ દમગ બૂને ટેશન ગાઇ
જેકડુ હતું. એ બમરાણીનો પડખો પડતો હોય
ને તેમ મુચ્છારેમાં પણ હો હો મચી હતી

પારીવા ઉપગ્રી કોઈ ઉપધૂતિએ આખો
ચાલતાં છુમમારી “ એ અસ્થા ચેવડાવાળા ! ”
ચેવડાવાળાના કાન ઘડવા હતા, તેણે
જેમાં કાને પડ્યું પણ સજાગ નહિ, એવા
ધોંધાટમાં એ તેડું સજાગ લીધું

“ હ, સાહેબ, ! ચેવડે બહુ મચાતો છે.
તસની તેલનો ને કમણીજ જનાવી એનો
કોનો લાગ્યો છું. ”

“ કેમ અણ્યો ! ”

“ બીજાને હ જાને, પણ જલ, તમારા
દાયની બોણી છે તો આર જાને આપીશ ”
સાહેબે બોણી કરાવી ને મલકાયા. “ વાહ !
કીક સજોતો મળ્યો ”

ચેવડાવાળો પણ મનમાં ને મનમાં મલ-
કાયો “ મજબીયુસને કીક જોગ્યો છે ”
કરજી ચેવડે એ દિવસનો વારી હતો હા.
એ એનો તો હતો પણ તે તો જળતા
જ્યોરના તાપે.

પારીવાળાની આડી પર તો પડાપટ્ટી
મતી હતી

“ સાહેબ દો, દો, સુગતી ધારી બીજે
નહિ મળે. ”

“ અસ્થા, ચેજિટેજલ ધી તો નથી
વાપડ્યું ને ? ”

“ નારે સીક ! એ શું બોલ્યા ! માગ
જનાના સોજન જે મેં ધાડવાનું વી ન વાપડ્યું ”
હું દ તો. ”

શેડે ખુગી ઘઈ બે જાના વધારે આપ્ત
પારીવાળો હસતો દસતો ચાલતો ચલો તેને
વિચાર આજો કે મગૂરી ડરી કમાવા કરતા
માન જનાના સોજન આવાથી જ બે વ્યાના
કમાવા સહેલા લાગે છે.

આવી ધમાચકડોમાં કાઠના અવાજમાં
ધિપૂડીનો અવાજ દગાઇ જાય છે તેમ એક
કરજી અવાજ દગાઇ જતો હતો. તે સાંભળવાની
અમર તેના બાલનાગ તરફ જોવાની
ન તો કોઈની પડી હતી, કે ન તો કોઈને
કુરુદ હતી

એ ન સજાગ્યેસો અવાજ હતો એક
જાંબળા જિખારીનો : “ સાહેબ ! પાછ પિસે
આવતા જાઓ. ”

પારીમાંથી કિતગનારા પોટલાં પોટલાં
કિતારવાની ધમાચકડો હતી. ને કરકારથી
કહેતા “ અસ વ્યાથો ! બાળ માળવાની
બીજ જગ્યા નથી ? ”

પારીમાં મદનારાઓ જોનાથી પણ
વધારે ઉતાવળા હતા. “ જોતો નથી તારી
મા પારી ઉપડી જાયે તે ? અસ ! ! નહિ
તો એકદી પેટીની અડકમાં આવી પણ
વગરનો મઈ મેસડે ! ! ”

પારી અહ પારી જરશીની ગિજખાની
માણવા મુચ્છારે મહો વેદમવી કહેતા હતા.
“ આપજાડી તે કઈ સદાક્ત છે ! જે ટેશન
આવે ત્યાં જિખારીઓ દાગરને દાગર ”

એમ કેમ થતુ હતુ તેનો વિચાર કે
ગાય કરવાની બદમતી પૂરી ખાનાગને કુરુદ
ન હતી

એ જિખારી ન હતો મંજિતો પૂરી, કે ન
હતો બીજનો પારી જોની માણ્યો તો માત્ર
એક જ સિકાની હતી અને તે ચે મોનાના
નહિ, ફાંના નહિ પણ તાંજાનો તેને એક
તાંજિયો જ જોઈતો હતો

“ સાગ, આ ઊકારાં જાઓ દિવસનાં

બાપા છે. પાપ પેસા આપશે તો ધરમ લાવશે.”

પણ અભાઈ ધરમ કરવાની કોઈની પડી ન હતી.

બિખારી આશામાં ને આશામાં દાથ લખાવતે હતો. તેનો બીજો દાથ “દાથ પસ દોઢરી ને પેટ ગામરડી” જેવા બે નાનાં છોકરાના દાથમાં હતો કારણ તે આધિજા હતો. છોકરો પણ બાપનું બોલેયું જ બોલતો હતો “ધરમ કરને માઆપ” ન તેનું પેટ પડાવતો હતો. જોનાગને એ પેટ ભરેયું અને કાટકાટ દેખાઈ દેવું. હા! તે ઘુચા જેવું હતું, પણ તે કંઈ આલસમ્ભીષ આ બાઈની કુલેલી કાંઈ ન હતી. એ તો આખા વાખા પાના માત્ર પાણી પી પી કરતાં ફૂલી જાણેલો પેટનો દેશ હતો.

બિખારા છોકરાને હજુ દુનિયાનો પૂરો અનુભવ ન હતો, તેથી નાસ્તો કરતા શીડિયા કંઈ નહિ તો એક-ચુક્ર તો આપશે જ એ આશાએ તેના મોંમાં પાણી છૂટાવે હતું. પણ એકાં પડીકાં જ બપોરે કુતરાને લાજે અર્થ, સાથે તે, તપેલી લોરી પર પાણી પડે ને સ્પર્શ જવ છે તેમ સ્પર્શ થવા કોણને તો દેખવું મ ને ઘરવું ન હતું, કારણ તે આધિજા હતો. કદાચ તેની આંખોના રતન જાતની નિર્દયતા ન જોઈ સ્પર્શથી જ અસ્થિર થઈ જતાં હશે! એથી તે માત્ર એકલા એક ઠંઠેશ નાખતો હતો. “માઆપ એક રૂ પેસો, એક જ પેસો.”

પણ તેની આવડી આશા જે ફળી નહિ. બાઈમાં કશી મથુરાનો સ્થાવર હતો તેઓ દાન-ધરમ કરવા જ નીકળ્યા હતાં પણ દાન મદિના એ પાપ પેસા મથુરાના અસ્થમસ્ત પડાએ અને દરામજોગ વાંદરજીઈ મટિ અનામત દત્ત ત્યા વાંદરજીને અસ્થા સમગ્ર નાખવા પડે છે, નહિ તો તેઓ જાતજાતના એક પોટલા પોટલી સમ્પ્રામત રહેવા દેતા નથી,

તાં પડાઓને લાગવા પેસા અવગણવા પડે પડે છે, નહિ તો મોઢક ડિથ મદારાને જાતજાતને એકાંજની મલીકુલીઓમાંથી બહાર જ નીકળવા દેતા નથી આ બિખારા બિખારીને એવી જાતજાતની આવડતી ન હતી તેથી તે દાનનો અધિકારી ન હતો!!!

બાઈમાં પોડાક લીલા-ટપકવાળાને બાઈ-મરી માળા ફેરવતા જતાં વૈષ્ણવજનો પણ હતા. તે આતા હતા. “વૈષ્ણવજનો તો તેને કહીએ જે પીડ પગાઇ જાણે રે.” હા! તેઓ પીડ માટે મરી પડે છે! કમચૂં જ તેમણે બોલાવ્યાની પેટી પાપ પેસે જમકાવી લીધી હતી. એમને ખબર ન હતી કે એ બોલાવ્યાનું નામ જનાવડી હતું, તેની પાવડીઓ જનાવડી હતી અને એ ઉવરાવનારનાં આંખોમાં પણ જનાવડી હતી.

આ બિખારીને એવો વેસ જાગમતા આવડતું ન હતું તેથી કોઈને તેનું તરફ ફરકી પણ ન જોયું, હા! કેટલાકથી જાનજો જોવાઈ ચુક. પણ એ નજરમાં ફેર હતું, અમી નહિ, એ નજરમાં ફરતા હતી, દયા નહિ.

બાઈની સિસોડી વાગી, એ સિસોડી પછી બાઈ જીપડી જાવ છે એ વાતની આ બિખારીને ખબર હતી તેથી તેણે પોતાની કાકણડી વધારી મૂકી પણ આખી બાઈમાંથી તેને એક પણ પેસો ન મળ્યો.

“માઆપ! દયા કરો, તમને દુવા સાગરી.” મૂખ્યાની આંતરડી કારનાગને મોટી દુવા લાગે છે, પણ એ દુવાની પણ આજે તો કાંઈએ દરકાર કરી નહિ.

છુટી બિખારી નિરાશ થઈ જાયો તેની આંખમાંથી દરદા આંસુ જાગવા લાગ્યાં. તેને કેવડી આશા હતી! “આ બાઈમાંથી તો એકાદ પેસો મળી જ જાય, એટલે પરાણે કરવા પડેલા અપવાદનાં પારણાં થશે.” તે નિરાશ બની એક બાજુ મઈ ઊભે.

ગુણમાં “ પાણી, પાણી ” કરવું કરવું છેક નિરાશ થઈ જઈ પડે છે ત્યારે તેને થયું વાર વીગ્ડીનાં પાણીનું સ્નન થાય છે, જાદી પણ એવું જ મનુ.

એ આધિજાતિ બિખારીનાં ગદાં પગની વેદનાને જોળખી હમણાં જો મારા હાથમાં એવો છે તે બિખારીએ એક ધસો આપ્યો હતો. પણ તેની પાસે એકસો જ ધસો હતો પણ હાઈ હતો એટલે તેણે હાઈની પીડા જોળખી હતી.

અચાગ સુધી તટસ્થ બેસી ગઈલા સભ્યનોથી એ જોયું ન ગયું.

“ સી ધૂટતા ! ”

“ મારી ઉપડશે એટલે હાથ ધરવા તો આવજો. ”

પાસની બધી પરના ફરતાર પડે ન તો એમણે હાન કરવું હતું, કે કોઈને કરવા દેવું હતું.

આધિજાતિ બિખારીએ છેક છેલ્લી પરીએ ધસો મળતાં દુવા દીધી હતી.

“ મળવાન તમને ભવેભવ આવું જ સુખ આપે. ”

એ અધમે ખબર ન હતી કે આ તાપિયો આપનાર તેના જોડે જ બીજો બિખારી હતો.

એ દુવા સાંભળી એ ઘાતા મનમાં મનમાં બગડ્યો : “ કાઈ ! આ શું કહ્યું ? આવું જ સુખ ભવેભવ મળવાનું હતી

થયો ! ” એ બચડતાં બચડતાં તેણે ચોતાના ચિંચરેલાં દોહાર તરફ નજર ફેરવી પછી તે બોલ્યો. “ આ કરતાં તો તે સાચા આપ્યો હોત તો ઠીક ચાત, ” કે જેથી હું જનાવગ જ-મત, આઠ જ-મત, કેતકે બિચારું જ-મત, પણ આવો દર દર હાથૂત થતો માનવી તો ન જ-મત ! ”

—એનો આ ઉદ્દાગ સાંભળીને જ આપ્યો હજો ખડકારી ઉઠ્યો હતો, પણ આ આખી વાત સાંભળી મને એ બિખારી પ્રત્યે દના ને માન ઉપજ્યા એ માગ મન જોરે મસ્ત્રત કરી સાથે જ જો એ વડ પીજનાતું અઠ જનમ્મે હોત તો મોટા મોટા ધરની કુળવતીઓ એની પ્રદક્ષિણા કરત. જને જો એ ગાવ-ગોધા જેવું મોખડુ પ્રાણી થયો હોત તો જ કૌશાની ગાય જને મદાદવનો નદી જની બહા લેકિની પૂળ પામત. જો ! કઈ નહિ તો વિલાવતમાં કુતરે બિલાડે જની જનમ્મે હોત તો તો જમીર-જમરાએને ધેર રમકડાંઓના જેટલું અતિમાન પામત.

તો શું જને બિખારીઓને માણસ જ-માવી ભજવાને પણ જુલ કરી હશે ? !

હું આવા વિચારો કરતો હતો એટલામાં અફેશન આવ્યું અને પેલો બિખારી આખા હજો પગ ધૂણાની નજર નાખતો ઉતરી બેયો.

નિઝામી ચોતાની જુવાનીમાં કાઉન્ટ ધન નામના સુખાની મુલાકાતે જ્યો ત્યારે થને નિઝામી-કને નેસવાનુ તો ન કહ્યું પણ તેની કાજરી પ્રત્યે ગેષગના ગદો તે પુરસામાં સુને સુને સીમાર કૂંઠવા લાગ્યો બીરમાઈ પણ તરતજ ચોતાના અજવાળાંથી સીમાર કેસ કાઢી તેમાંથી સીમાર લઈ સુખાને કહ્યું “ નામદાર, જરા દિવાલણી આપરો. ”

સુખો તો આશ્ચર્યચકિત જ થઈ બેયો. સમ્પત્તિને ખાતર પણ દિવાલણી તો આપવી જ પડે એટલે તેણે બીરમાઈ તરફ દિવાલણીની પેટી કેડી બીરમાઈ પણ તેનાથી સીમાર સજમારી બીજી પુરશી પર લાખા થઈ તે પીવા માંડી,

સુખાએ આ જોઈ તરત જ તેની સાથે માનભેર વાતચિત કરવા માડી.

પ્રો. જોડનાં સ્ત્રી વિષેના મન્તવ્યો

કલાવસ

“તમે તમારી પત્નીને માગતા અટકના હો.” એ પ્રશ્નો ઉત્તર ‘હા’ કે ‘ના’ માં જોમ આપી શકના નથી, તેજ પ્રમાણે સ્ત્રી વિષે કથનો કરવાનું કાર્વ મુશ્કેલ છે એમ કહી પ્રો. જોડ જણાવે છે કે “સ્ત્રીઓ સારી રીતે જિજ્ઞાસી હોય છે, વધારે હોય છે, જન્મ વેળા બાળકોઓનું મગજ પ્રમાણુઓનું કોષ છે અને તેઓ સર્વ પ્રકારે વધારે સુદૃઢ હોય છે.”

હોશિયાર માણસનું નિર્વચન કરવા માટે સુ. હોશિયાર સ્ત્રી જોઈએ છે. હવે નિર્વચન કાને કહેવું તે હંપડા જે વાતનો આધાર છે પુરુષની જિજ્ઞાસીમાં એવો સમય આવે છે કે ત્યારે તેને કોઈ ક્ષિપ્રોત્તર આપે, પછાતે એ તેને ગમે છે-વચ્ચત તે માટેની જરૂરિયાત મળી શકે છે સ્વિકૃતિ કાર્વમાં કલાવસ કહેશે પુરુષ પત્ની પાસે આશાસન મારે છે આમ કહેવાનો અર્થ એવો થાય છે કે કલ્પિતશાળીઓ આ દિશ્યોત્તર શોધતા નથી. જોડ કહે છે કે મદાન ઐતિહાસિક નરોમના પુણ્યોની પત્નીઓ કંઈકાંઓ હતી. તેમના ત્રાસથી કૂટ્યા તેઓ રાજવીય કે અન્ય પ્રવૃત્તિમાં પડ્યા હશે. ઘરમાં સુખી રહેતા પુરુષ સામાન્ય રીતે પ્રવૃત્તિમાં મદ નીવડે છે.

સ્ત્રીઓ પુરુષોને મદાન કાર્વમાં પ્રેરે છે. પ્રો. જોડ નિમિત્તપણે એ નકારે છે. મોટા પુરો, મદાન પ્રથો કે મદાન ધર્મોપદેશ સ્ત્રીઓની પ્રેરણાને આશ્ચર્ય ન હતા. દુનિયાના કુમેશ પણ સ્ત્રી માટે તેમના અવસાદમાં પડ્યા ન હતા, છતાં ધન ઉપાજનની મરુતિ પર સ્ત્રીની કષ્ટિ પ્રેરણા અરી એમ જોડ માને છે. કોઈ સિદ્ધિ માટે હવન અર્જવાની જખના કડોતા પુરુષ પરણે કે તે કમાવાના અવસાદમાં પડે છે અને તેના હવનની તમના ઝોળી કષ્ટ જાય છે. પુરુષના હિંમતને આમ દાખી દેવામાં સ્ત્રીની અસર ખરી એવું જોડ કથન છે.

પુરુષને જરા સઘી થાય કે તે વિદૂષણ બની જાય છે પગ સ્ત્રી જેવી પીડાની અવમણના હરે છે પુરુષનું સરીર વંચ વધારે પ્રવૃત્તિ પામેણુ છે મટિ આમ બને છે એમ જોડ કહે છે. રડિયો, વાગ જલ્દી બગડે, પણ કાતર જમવાનો સત્તવ ઝોળે હોય છે.

વળી સ્ત્રીઓનું સમકન નથી. ક્યોનકમાં પુરુષ કરતાં સ્ત્રી મતદારોની સંખ્યા વધારે છે; પણ પાર્લામેન્ટમાં સ્ત્રી સભ્યોની સંખ્યા અતિ અમ્પ છે કોઈ પુરુષને પરણી જઈ તેની કમાણી પર નિવાદ કરવો એ દહ સ્ત્રીનો મુખ્ય અવસાદ છે તેને પણ આ વસ્તુસ્થિતિ આશ્ચર્ય છે. વળી સ્ત્રીઓ સચાતાં સદુપયોગ કરી શકતી નથી નાની બાળકોની પણ તે અકાઈ જાય છે અને કારભારમાં તેઓ નિષ્પણપાતી રહી શકતી નથી. તેના કામ નીચેના માણસોમાં તેને કોઈ માનીતા તો કોઈ અણમાનીતા હોય છે. નવાઈની વાત છે કે સ્ત્રીને ઉપરી અધિકારી તરીકે સ્ત્રી મળતી નથી. સ્ત્રીઓ સમાન હક માને તો સ્ત્રીઓ માટે અધ્યાત્મી સમવડો, અધ્યાત્મી અભ્યાસ કમ, અધ્યાત્મી કાલાર, અધ્યાત્મી, સામર્થ્ય એવું કથન અધ્યાત્મી હોયુ ન જોઈએ.

જો સ્ત્રીઓની કાલારીઓ અભ્યાસ હરે છે તે સ્ત્રીઓની કાલારીઓમાં જોવામાં આવતી નથી સ્ત્રીઓ સ્વભાવે વધારે અપ્રમાણિક હોય છે એવા જખતના મદાન પુરુષોના અભિપ્રાયો ઉતારી જોડ કહે છે કે સ્ત્રીઓમાં આવી માન્યતા પ્રવર્તે છે એટલે આટલો જથ્થો પુમાયે નીકળે છે તો અખિત અભિ હોયો જોઈએ! સ્ત્રીઓ વધારે અપ્રમાણિક છે એમ જોડ પોતે માનતા નથી. પુરુષો તેને પેશા ઉછીના નથી આપતા પણ તેને માટે ખર્ચ છે. એટલે સ્ત્રીઓની પ્રમાણિકતા રહી જોવા ઝોળ પ્રકારો ઉદભવે છે. અમ્પ જોડમાં મીસીસ પોલસર કહે છે ને! “સ્ત્રીઓ ધૂરખી

છે એ વાત હું નહારતી નથી, હમ્મરે તેને પુરુષની સચોવદી જ મનાવી છે "

શ્રીમો પુરુષ કરતાં સ્વભાવે વધારે માયાળુ હોય છે એવી માન્યતાનો નોંધ વિશેષ કરે છે. જ્યારે જ્યારે તકો મળી ત્યારે શ્રીમોએ પશુ પુરુષો માટે અપાચારો કર્યા છે એવા ઉદાહરણો નોંધે દાખ્યા છે. નજીક સમય કૃતશ પીડા પામતો હોય તો શ્રીને ઠરણા ઉપજે તે પશુ ગીનમાં દળશ માણસ દયાઈ ગયા કે ક્ષત્રીમાં દોહસો માણસો દુષ્કાળમાં રાજ ભૂમે મરે છે એવા સમાચારો શ્રીમો સ્વચ્છપણે વર્ણવે છે અને તે વાંચી તેમને કથી સાચાણી જામતી નથી એનું કારણ એ છે કે શ્રીની ઓછી કષ્ટનાયકિત છે એમ નોંધ કરે છે. પશુઓને વેદના આપી મેળવવામાં આવતા પીડાઓ પહેરનાગ શ્રીમો પુરુષ જેટલી જ સ્વભાવે નિર્દય છે એમ નોંધ માને છે.

ઉદાહરે એક વાગ કશુ દણ કે "માગ ચુસ્ત મતાંધ જનુમાનીઓ શ્રીમો છે " શ્રીમો વધારે મતાંધ છે એવું કથન નોંધ સ્વીકારતો નથી. મતાંધ જની પુરુષોએ અનેક અપાચારો કર્યા છે તેના ઉદાહરણો દાંડી નોંધ કરે છે કે પશુ શ્રીમો ઓછી મતાંધ છે એવું નથી. ઇતિહાસ રચનારા પુરુષો હતા, શ્રીમોને ઓછી તકો મળી છે. વળી એકેન્સની શ્રીમોને ગેરિકિસે સલાહ આપી હતી "શ્રીમોની સારી કે નબળા જેમ ઓછી વાત માય તેમ તેની ઉત્તમતા વિશેષ " એ ભાષને શ્રીમો અનુસરી જણાય છે આનો અર્થ શ્રીમો મતાંધ નથી એમ નથી એવું કહી નોંધ આશય જણાવે છે કે, "મિ. નોંધ, તમે દુનિયામાં સૌથી ઘણા પુરુષ છો, અને વધુ પ્રધાનતા પામેલા હોય છો, અજી તમે દુનિયામાં સૌથી દુષ્ટ પુરુષ છો અને તમારા નાશ થવો જોઈએ, એવા અને પત્રો મળે છે, ત્યારે હું જાણું કે આ પત્રો મેઈ શ્રીમો

હજ્યા છે " નીતિ નીતિ વિશે પ્રોદાઓ અતિ મર્યાદા જની મુવતિઓનું જીવન અસહ્ય જનાવી મૂકે છે એવો નોંધનો અભિપ્રાય છે. મુવતિઓને અગત્ય ઉદાહરણ પૂર્વ પાઠવાની તેમનામાં આશ્ચર્યજનક અવસ્થા રહી ન હોય, ત્યારે તેઓ ધર્મનીતિની વાતો કરી મુવતિઓને મહારાવી મૂકે છે !

શ્રીમોએ મુદતમાં ઐતિક તરીકે લઘુ કે નહિ ? શા માટે નહિ. યૈહ જનાવનાર શ્રીમો જદ્દના યોદ્ધા પર અંજળી ચલાવી જાળા ઓહનાર પુરુષ જેટલી જ કુશલતા પાતુ માટે જવાબદાર છે અને કોમોમાં માણસનો ઘાત કરવાનો ઉદ્દેશ હોય છે, પછી કારખાનામાં ભોળ જનાવવા અને લાડમાં જાળા છેડવી એમાં ફેરુ ? વળી શ્રીમો ક્યાની દેવીઓ છે એ બ્રામક માન્યતા છે શ્રીમો, સમાજને વધારે જરૂરી છે માટે પગપૂર્વથી તેમને મુદતમાં જવા દેવામાં આવતી ન હતી એક પુરુષ અને એક સ્ત્રી જેટલા બાળકોને જન્મ આપે તેના કરતાં વીસ પુરુષ અને એક સ્ત્રી વધારે સતાનો પેદા કરી શકતાં નથી પણ એક પુરુષ અને વીસ સ્ત્રીઓ, વીસ પુરુષ અને વીસ સ્ત્રીઓ ઉપન્ય કરી શકે તેટલા સતાનો પેદા કરી શકે છે જામ શ્રી સમાજને વધારે જરૂરી છે પણ દબે સત્તેજો પગટાઈ મથા છે શહેર પર ભોળ વગસવામાં આવે છે એટલે શ્રીમોને રજીસ્ટ્રના કાપોથી મુક્ત ગાળી શકાતી નથી તો શ્રીસૈનિકોની દુકાદીઓ કીચી કરવામાં કથી દરકન નથી એમ નોંધ માને છે

પશુપક્ષીઓમાં નવ મુદત જાની મહાને છે, સામી નીતિનું જ્ઞાન આજ્ઞાંજી કરવા માટે તેણે સજ્જાર સત્તા દોષ છે નોંધ કરે છે કે માત્ર પશુ પક્ષીઓમાં જ નહિ પણ માનવીઓમાં પણ આ પ્રથા છે જન્મલી માનવીઓમાં પુરુષોએ મુગી ૨૦માં હોય છે, માથે પીછાં યોર્યાં હોય છે અદારમી સદી મુધી પશ્ચિ-

મમાં પુરો એવો પોતાક પહેરતા કે તેઓ
અકાં કંઈ જતા. પણ પુરૂં ધન ઉપાજાવ
કરે છે અને તેની આગમ પત્ની તે કાંઈ
છે. પેલા કાઠાવતી પત્ની પતિની આર્થિક
શક્તિ સાનિત કરે છે અને એ રીતે પુરૂંનો
અહમ્મીય પોતાય છે વળી પશ્ચિમમાં બ્રિટિશ
ત્રીવ દરિયાઈ છે કાગલ કે પુરૂંની સંખ્યા
કમતી છે તે માટે પણ બ્રિટિશને સંસ્કાર
સહ આર્થિક દેખાવાની જરૂર જ પડે.

બ્રિટિશને પ્રકાશ કરવું જોઈએ ? ને
કંઈકની પરિસ્થિતિ વર્ણવી કહે છે કે ત્યાં
મધ્યમ વર્ગની સહેલી બ્રિટિશને પ્રકાશ જ
શું હોય છે ? વીજળી અને પાણી આનિત
અરથા આપે છે રશિયા ખેતરોમાં તેવા
દીનો જમતી વેળા ઉપાડી પીરસવામાં આવે
છે. પધારી કઠવી અને ધરનો કચરો કાઢવો
એટલા માત્ર કામો બ્રિટિશ કરવા રહે છે તેઓ
આખો દિવસ નવરી હોય છે મામડામાં
રહેતી બેઠેલીઓને પાત્ર કામ કરવું પડે છે
એમ ને રવીકાર છે. મુનિસિપલિટી નેમ

આંખમાંથી કચરો સાફ કરે છે તે પ્રમાણે
દેવે પ્રમતિ પણ કચરો તેણે સાફ કરવા
અવરથા કરવી એમ ને સમજતા કરે છે.

બ્રિટિશને કંઈ બદલ કરવા નીકળીએ,
ત્યારે પેલા કાણે અગમ્ય નોંધે ? પુરૂં,
બ્રિટિશ કે બનેલો સગા દિસે ! ને કહે
છે કે પુરૂં જ અગમ્ય ઉપાડી લેવો નોંધે.
પુરૂંનો એ દક્ષ છે પુરૂંનું જગત ઉપરીપણું
જગતમાં રહ્યું હોય તો આટલા માત્ર દક્ષ
છે તે પુરૂં જતા કરે તો તેનું જગત
વર્તવ રહેશે નહિ આ દક્ષના આધારે સાચી
પસંદ કરવાનું, કયો નાટક કે સિનેમા નેવા
જવું, અગર બીજે કયા આનંદપર્વન માટે
જવું એનો નિર્ણય પુરૂં કરે છે આ રવીસરી
કતા પુરૂં મુખે એ કમળિત નથી. ને
નિખાલસપણે નીકળે કે પુરૂં તરફ તેનો આ
અભિપ્રાય છે. તે ને બ્રિટિશ દેવ, આર્થિક
રહિત યુવતિ હોત તો કદાચ તેનો મત જુદો
હોત !

ન્યુપિટર જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ

કું. લીમીટેડ

[હેડ ઓફીસ : મુંબઈ]

સર્વે પ્રકારના વીમાનું કામકાજ કરતી અગ્રગણ્ય હિંદી વિમા કંપની
જિંદગી, આગ, મરીન, અકસ્માતના વીમા કે એજન્સી
માટે સદર કંપની

— દિવાર શરત —

સહો થ મહો —

જી. આર. દેસાઈ

આન્ડ મેનેજર

આગિયા, આર રસ્તા—મુંબઈવાડ

પંચપાપાનું નામ સા પગથી પામુ એ
કહેતુ જાણે દુનું પગ જોડેતુ તો અવશ્ય
માનવુ પડશે કે તેના એ નામે તેના અરા
નામને દાહી દીધું. તેના નતંકી છવનમાં
વિવિધ પ્રકારના પુરોની મનોરસિ નેતા તેને
પોતાના વ્યવસાય પર મુજા ઉપજ. તે વિચા-
ગવા લાગી કે ને પોતે એક સુદગ અને સદુષ્ટ
કુટુંબની અધિકારીભી મળે આનંદપૂર્વક છવન
અતિત કરે તો કેવું સારુ થાય તેણે નેણ
દગ કે પ્રેમનો સ્વાર્થ અમિનય અંતગની
ચાલિત આપતો ન હતો અને ખારીમાંથી દર
નજર ફેકતી તેની આંખોમાં એક ખરી પ્રિમિ
કની પ્રતીક્ષા ન હતી. તેના હાવશાવમાં એક
પ્રકારની અવજાવિકતા હતી. તેને એમ લાગુ
કે ને કોઈ મોજ પાત્ર મળે તો તેને સ્વાર્થજ
કરી એક મુદરવની પત્ની તરીકે છવન ગુજ-
રવુ વધાર સારુ છે. પગ મુપાત્ર શોધવો
કર્તાથી તેનો સવાલ તેને મુજવ લાગ્યો.

૨

“ પંચપાપા, તારુ આ નામ તો કોઈ
વિદ્યાળયે રાખેનું છે, તારું નામ તો પંચપુવષા
દેવું નેછએ. ”
‘ વીરસેન, તમારું કહેતુ મને માન્ય નથી.
મારો વ્યવસાય નેતા આ નામ કંઈ અગમ્યને
નથી. હા હું પંચપુવષા જનવાની મેપ્પમાં
જુ તમારા નેવાની સદાવતાની જરૂર છે. ’
‘ તારું કહેતુ હું સમજ્યો નહી. ’
‘ મારે આ મુખિત વ્યવસાય ઉડવો છે. ’
‘ તો પછી શું કરીત ? ’
‘ શું કરીય ? હાલ આ સાવાલ પણ
કેવો મર્મભેદી છે ! મું હું બીજુ કંઈ પણ
ન કરી સકું ! ’
‘ કરી સમે છે પણ તું શું કરવાની છે
તે તો કહે ? ’
‘ હું એક સત્જન સામે લગાવેથીથી
લેડાવા માતું છું. ’

વીરસેન મોટેથી હસી પડ્યો અને બોલ્યો,
‘ વાહ, તારે વળી સગન કેવા ? ’
‘ મું મારે મારે સગન નિર્મિત નથી. ’
પંચપાપા કુખી અંધ બોલી.
‘ નતંકી સામે પરજુવા તૈવાર થાય એનો
વળી કોણુ દશે ? હા...હા. પંચપાપા એ
અંધપણુ જવા દે તારુ દલ ના જનાવ. ’
પંચપાપા કોધપૂર્વક બેઠી થઈ અંધ અને
બોલી, ‘ ને કોઈ પુરુષ મારી સામે સગનકરવા
તૈવાર ન થાય તો તે પુરુષ જાતિને મારું નલ
પણુ નેવાનો અધિકાર નથી. ’
પંચપાપા ત્યાંથી ચાલી અંધ. વીરસેન
નફરત હાથ કરીને બોલ્યો. ‘ અરે, નતંકીએ
પણ કહેલો ફાદી રાખે છે. ’ અને પરજુવું જે
હા...હા ‘ આસવનો ખાસો તેની પામે હતો
તે પીને તે ખંદાર નીકળ્યો અને નીકળતાં
પણુ બોલ્યો, હાહ, વેરવાને વળી આટલો
બધો શક સાનો ? પગજુવું છે. ’

૩

પંચપાપા વિચારતી હતી કે સામારણ
રીતે પ્રત્યેક મનુષ્ય પોતાનો અધિકારી દેવ
જે, પરંતુ નતંકીને પોતાના પગ અધિકાર
પણુ ન હતો. એને ત્યાં જાવનાર મુદરવોએ
ત્યારે સાંજાતુ કે પંચપાપા નુલ કરવાતું
જય કરવાતી છે ત્યારે તેઓ એકમ ખગમળી
ઉડ્યા. તે સમયે સામ દામ દડ બેંદ છત્તાદિના
પ્રયોજથી પણ તેને એ નિશ્ચયમાંથી અસવાને
ધમકીઓ આપવામાં આવી હતી. શું કરવું
તેનો ઉપાય તે શોધતી હતી. તેને કોઈ મુદરવ
તો પગજુવા તૈવાર થાય એમ દગું નહી અને
મુદરવ મેળવવાની મેપ્પ કરવી એ પણ સહિત-
નો વચ્ચે અવ દનો એક દિવસ તે પોતાની
દામીને લઈ પોતાને લાલક પુરુષ શોધવા નીકળ્યા.

૪

એક મામમાં આવતે તેઓએ મુદામ
કોઈ દાસી અને બીજા મામમાં રહેવાની

જનવસ્યા કવચામાં પડવા પત્નપાપા ગ્રામમાં ફરવા લાગી ફરતી ફરતી તે એક મંદિર પામે જાણી ત્યાં અનેક દરિદ્રો વિદ્યા માંગી રહ્યા હતાં. પત્નપાપા તેઓને જોઈ રહી એક મુંઝવે ખાતો દરિદ્ર યુવક તેને ધક્કો પાડી જાયો, તે વિચારવા લાગી કે એ દરિદ્રને ને દરિદ્રતા યાજવા માટે કહેવામાં આવે તો જનવસ્યા દરિદ્રતા યાજનાગ્ને તે પ્રેમ કરી શકે. પરંતુ દરિદ્રતા યાજનાગ્ને પરિચય પામીને પ્રેમ કરી શકે કે કેમ તેના સવાલ હતા. તે પાછી જાતી અને ઘાસીને દરિદ્ર યુવક પાસે ગોકલી. ઘાસી મર્મ. ઘાસીએ તે યુવકને જાણ પૂછ્યું. 'તારું નામ શું છે ?'

‘આનંદ.’

‘તું શિક્ષા કેમ માગે છે ?’

‘હું દરિદ્ર છું, સ્વજન વિહીન છું !’

‘જો; તારી દરિદ્રતા યાજવામાં આવે તો એ ઉપકારના. જલ્દીમાં તે અકિતનો ચર્ચ રહી શકીશ.’

યુવક કંઈક યત્નને બોલ્યો, ‘એમાં શી મોટી વાત છે. હું તૈયાર છું.’

ઘાસી બોલી, ‘એમ ઉતાવળે હા કહ્યા પાછી ખસી જવાની જરૂર નથી. ફરી વિચારી ને તારો ઉપકારી અને તેવો હોવ પછુ તું તેની સાથે પ્યાર કરીશ ?’

યુવક કંઈક વિચારી બોલ્યો, ‘હા.’

જનમતની દૃષ્ટિએ તે નીચ પતિત અને અપાન હોવ તો પછુ પ્યાર કરીશ.’

યુવક કંઈક મુઝાઈને બોલ્યો, ‘હા.’

‘જો તે એક નર્તકીનું શરીર હોવ તો પછુ પ્યાર કરીશ.’ યુવક ચૂપ થયો રહ્યો. તે વિચારવા લાગ્યો. તેને કોઈ સહુ બહાણુ હતું નહીં... કોઈ સ્વજન હતું નહીં. તે જનમતમાં શિક્ષા માગી ગતી હતો અને એક નર્તકી તેના દરિદ્રપને યાજવા તૈયાર હતી અને જલ્દીમાં રૂના પ્રેમ મામતી હતી. શું

એ સોદો અસ્વભાવિક હતો ? તેને લાગ્યું કે જ્ઞાનદયી રહેવાનો સુપોષ ફક્ત એક યાજન પર નિર્ભર હતો માટે હા કેમ ન કહેતી ?

‘કેમ શું નિર્ભર થયો ?’

‘હા તૈયાર છું.’

‘તો ત્યાં મારી સાથે. માદ રાખજો કે પ્રેમ વગર કંઈ રમતની વસ્તુ નથી.’

૫

પત્નપાપા જ્ઞાનદને બધ પાછી ફરી તેના આવાસનુ રૂપ ફેરવાઈ ગયું. નર્તકીની નરતી જારીએ પર ચૂલસના ધરતું સ્મિત ફરક્યું જ્ઞાનદ પત્નપાપાના પર મુજબ થઈ ગયો. પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કરી છતાં પત્નપાપા પોતાને તેની અનુભવી અનુભવી હતી તે જોઈ તે ક્ષિત્તિ વિમુદ્ધ થઈ ગયો. દરિદ્ર આનંદના શરીરને પ્રતિભરકે ખોરાક મળતાં તે વધારે સુદર થયું. જદુ મૂલ્ય વળોથી સુશોભિત જ્ઞાનદ અને પત્નપાપાને જાતે જ જ્ઞાનદનું ખાત થઈ પડ્યો.

પત્નપાપાના જુના પ્રેમીએ અને માલકોએ પણ પરિવર્તનને જોઈ રહ્યા. કેટલાકોમાં પ્રતિદિશાનો અગ્નિ પ્રગ્વલિત થયો અને કેટલાકે નર્તકીના આ નવા પ્રયોગ પર તિરસ્કાર સૂચક ઠાસ ફીધું. વીરસેનને પત્નપાપાના આ પરિવર્તનથી ધક્કો મેળવ્યો. તેણે જ્ઞાનદની સાથે મિત્રતા કરવાની વિચાર કરવા માંડ્યા જ્ઞાનદ ફક્ત સંખ્યા સમયે આશ્રમને ખાતર બહાર નીકળતો હતો. અન્યથા તે કાઢીને પછુ મળતો નહીં. વીરસેન લાજ શેષવા લાગ્યો.

૬

વીરસેન જ્ઞાનદની મૈત્રી મેળવવામાં ફળીશ્રૂત થયો. પત્નપાપા જ્ઞાનદને પોતાનો સર્વપ્રકારે જનાવી ચૂકી હતી એટલે તેણે વીરસેનની મિત્રતાને પ્રદેવ જાતિની પોતાના પ્રેમની કસોટી માટેની એટલા સમજી તે વિચારવા લાગી કે વીરસેનના આ આગ્રહને

પૂર્ણ પ્રકારે જ્ઞાન ગાળીને જોવા કુતું. જ્ઞાનને આ વાતની ખબર ન હતી કે તેને નિમિત્ત બનાવીને જન્મતમા પુણ્ય અને સ્ત્રી ન્તિની સ્પર્ધા એક બીજાને આવાહન આપી રહી હતી. પંચપાપના ફાવભાવ મોઢક અને મુગ્ધ થતા આત્મા અને વીગસેન પણ પોતાના હાથ ખેંચવાની એટલા કગતો હતો.

એક દિવસ નજરમાં એક સુદૃઢ નર્તકી આવી. કળા અને સૌંદર્યના આલોચકો તેને જોવા તત્પર થાયા વીગસેન હાથ જોડે બોલ્યો, 'જ્ઞાનદ, આપણે આને નૃત્ય જોવા જઈશું' એવી કળા આજુબાજુ છે.

'હું મારી પત્નીને પૂછી કહીશ' એમાં વળી પૂછવાનું શું આપણે કળા પાગળ દષ્ટિએ જોવા જવાના છીએ ?

'ના, પૂછ્યા વગર જઈશ નહીં' જ્ઞાનદ ધીર આવી પંચપાપા પાસે ગયો. 'પ્રિયે આને એક ગદ્યરસમયો નર્તકી આવી છે અને સાંભળ્યું છે કે તે જદુજ સુદૃઢ નૃત્ય કરે છે. મારે જોવા જવું છે.'

પંચપાપા કંઈક વિચારીને બોલી, 'હા તમે જાઓ. પરંતુ આને એકાએક નૃત્ય જોવાનો શાખ ક્યાંથી થયો ?'

'કંઈ નહીં' હું કળા અને અભિનયની દષ્ટિએ નૃત્ય જોવા માગુ છું' જ્ઞાનદ ગયો.

૭

પંચપાપા વિચાર કરવા લાગી કે વીગસેનના આ ફાવમાં ગુટ રહેલું હતું તેણે પોતાનો પાછોને ઇતિહાસ જીલ્લી જોયો. તેને ત્યાં પણ કળા અને લાલિત્યની દષ્ટિએ પ્રથમ આવનાસ પાછાગથી દશેર આવનાસ થયા હતા. તેણે કંઈક વિચારી દાસીને બોલાવી અને પોતાના નૃત્યના વસ્ત્રો કાઢવા કહ્યું. દાસી કંઈક વિચારમાં પડી. વર્ગો પછી આને આ વસ્ત્રો ખરે સ્વામિનીની દષ્ટિ કેમ ફરી તે તેને સમજવું પડી નહોતું. પંચપાપાએ વસ્ત્રો પહેળાં અને નૃત્ય કરી જોયું. ગાળી જપાયા રમયો થીની નહીં હતી તે આગી આજગ

આવી કુદ દષ્ટિ નાંખવા વાચન પ્રવલ્ન કરવા લાગી. આને નર્તકીના વેષમાં તેનું હૃદય એક મૃદિણીની માફક પ્રતીક્ષા કરતું હતું તેને વિચાર આવ્યો કે એક વખત તેણે પણ અનેક મૃદિણીઓને આ પ્રમાણે રાહ જોવાની હતી. તેની અંધોમાં આંસુ આવ્યાં પોતાનો એ ઇતિહાસ તેને બધા આપવા લાગ્યો, તે રામોની કાલિમાને માપની મારી પાસે કુદ સુદૃઢના મનુષ્યોને ઓગળવાનો પ્રવલ્ન કરતી ઉમી રહી.

૮

નુતન નર્તકીનો નાચજોતા નજરના નાચરિકા મોહા. વીગસેન નર્તકીના વખાણ કરતો હતો જ્ઞાનદ પણ નાચ જોનો બોલો નાચ પૂછો થયો અને પ્રેક્ષકો વિભોગવા. જ્ઞાનદ પણ આત્મે માર્ગમાં એણે પ્રેક્ષકોમાં થતી વાત સાંભળી.

'ભાઈ નાચ સારો તો હતો પરંતુ પચ પાપાના નાચને તોલે તો નજ આવ્યો.'

'પણ હવે તો પચપાપાએ નાચ કરવા છાદી દીધો છે એને પણ શું આંકણ લાગ્યું છે ?'

જ્ઞાનદ ધીર આવ્યો. પચપાપાને નર્તકીના વેષમાં જોયો તેણે વિદિમત થયો.

'પ્રિયતમે, કળા અને અભિનયની દષ્ટિએ તમે પેલો નાચ જોયો છે હવે આને મારો નાચ પણ જુઓ.'

જ્ઞાનદ બોલ્યો, 'પ્રિયે, તે તો પુણ્ય ન્તિના શાખને પોષણ કરતું નૃત્ય જાય કાઈ' છે એમ મેં સાંભળ્યું છે.'

'પરંતુ આને હું પુણ્ય ન્તિને નહીં પણ મારા પ્રિયતમને માટે નાચુ છું.'

પંચપાપાએ નૃત્ય શરૂ કર્યું. જ્ઞાનદ ને લાગ્યું કે પચપાપાનું નૃત્ય અને નુતન નર્તકીના નૃત્યમાં કોઈ પણ રીતે સરખામણી ન હતી. પચપાપાના નૃત્યે પ્રેક્ષક વર્ગના કથનની અવતાળ જતાવી. જ્ઞાનદ મુગ્ધ થઈ ગયો. પચપાપા નૃત્ય કરી આવી અને બોલી,

‘ પ્રિયતમ, કેમ કેતુ છે મારું નૃત્ય ’

આનંદ જ્ઞાનના વધો પતિ-પત્ની એક એક જીનના બાહુપાશમાં જાળાયેલ મધ્ય અર્ધ

૯
પંચપાપાના આ વિનંતે વીરસેનની છાયા વધારે સતેજ કરી. આનંદના ઉપર પંચપાપાનો અધિકાર પ્રખળ હતો એ જોઈ વીરસેન મુજબ વલ્લભાં પડ્યો તેને એક વિચાર રડ્યો. એક વૈદ્યરાજની સલાહથી આનંદને માથે દબાવેલો શોષ ઉત્પત્ત કર્યો. પંચપાપા ને આ વાતની ખજર પડતાં તેણે આનંદને એમ કરતાં અટકાવવાની એટલા કાંધી આનંદને માથે પદાર્થોની મોદિની પ્રખળ લાગી અને પશ્ચિમમાં આનંદ શુદ્ધ મોહમાં યીપ્સો. પંચપાપાની જ્ઞાનના હમેશ સત્ત્વ જ્ઞાપણ કરતો આનંદ હવે પોતાને પણ જાતો યીપ્સો.

એક દિવસ વીરસેન આવી બેસ્યો, ‘ આનંદ, આજે મેં નમરની બદારનાં મારા ઉદ્ધાનથી ઉત્પત્ત મોહ્યો છે. જોવાળી મુદર દાયેમણી બનાવેલો મધ્ય પણ મનાવ્યો છે મુદર નર્તકીઓ છે. તારે જાલવુ પડશે. ’

‘ હું મારી પત્નિ પૂછીને આવીશ. ’
‘ જરૂર પૂછવા જઈશ તો ના પાડશે. ’
‘ ના, પણ હું તેને સમજાવી દઈશ. ’
આનંદ ત્યાંથી પંચપાપા પાસે આવીને,
‘ પ્રિયે, આજે વીરસેન સાથે એક જાળવુ આમત્રણ છે. ’ પંચપાપાએ આનંદ તરફ જોયું તે સમયે મધ્ય કે આનંદ સત્ત્વ વરણ-રિષ્ટિ છુપાવવા મગિતો હતો હતો

‘ મારું આમત્રણ છે. ’
‘ નમરની બદાર એક જાળવે નવાળું છે. ’ આનંદ મધ્યપ્રભે બોલ્યો.
‘ હવે જરૂર પંચપાપા બોલી ’ નવજો
આનંદ બોલ્યો.

૧૦

આનંદના દિવસે દિવસે થતા પરિવર્તનમાં પંચપાપા પોતાનો પગજી જોઈ ગઈ હતી આનંદ અત્યંત કાવત્રુ કરતાં યીપ્સો હતો

તે પણ જોયું, તે પોતાના ચિરંતના હૃદયને જોઈ તેમ સંભાળતી હતી. આજે આનંદ ક્યાં જવાનો છે તે જાણવા તેણે એક દાસી ગુપ્ત રૂપે મોકલી. વીરસેનનો જન્મ ધીમે ધીમે રૂપદ મતો હતો પ્રુષ્ઠ જાતિની અધમતા વધારે રૂપદ મતી હતી દરિદ્રતામાંથી વૈજયંતી લાવનારનો ઉપકાર પણ પ્રુષ્ઠ જાતિએ માન્યો નહીં જાણી તેને અપાર દુઃખ થયું. દાસી આવી અને બોલી.

‘ બા, વીરસેનના જાગીઆમાં જાગી ગયા છે. ત્યાં મુગપાન માસે છે નર્તકીઓ નાચી ગઈ છે અને માલિક તો મથના ધેનમાં એક નર્તકીની સાથે મજ અને વિદ્યુત લાવનાવ કરી ગયા છે. ’

પંચપાપા આ સંદેર્ભ વિધાઈ ગયો. તેણે દાસીને કહ્યું, ‘ તું જા તો, તે જાગમાં જઈને કહેજે કે એમને આવવાની જરૂર છે. ’

દાસી મધ્ય પંચપાપા-જાતિની નર્તકી વર્તમાનની શુદ્ધિ-અધિજની સતી સત્યા પગ પરી રડવા લાગી. તેને લાગ્યું કે શુદ્ધિ જીવન એક અપૂર્વ ત્યાગ માટે છે હવેને શુદ્ધ મધ્ય જોઈ ગયા છતાં પણ મુખ પર એક રિમતની અપેક્ષા રાખે છે.

૧૧

મુદર અને જ્ઞાન વચ્ચે પહેરી સર્વે જાણુજ્ઞો મારણ કરી પંચપાપા બેઠી પામે સુરા અને વાજીનો દત્તો. સુરાના શીશામાંથી તે ઉપગયાપરી મુગ પી ગઈ હતી.

આનંદ જાણ્યો. તે ધેનમાં હતો. પંચપાપાને જોઈ તે વિરિમત મધ્ય બોલ્યો તેનું ધેન ઉતરી ગયું પંચપાપા બોલી

‘ પ્રિયતમ, જે વસ્તુના જાણુજ્ઞ મારે ત્યાં જવું પડ્યું તેનો અભિનવ મેં જાણી પ્રસ્તુત કાંધો છે. ’

આનંદ કઈ સમજ્યો નહીં. તે મૂક જતી રહ્યો

‘ પ્રિયતમ, એ અભિનવ મારે મારે નવીન વસ્તુ નથી એ અભિનવના પ્રભાવે મેં કેટલાંય પનિકાને દરિદ્ર બનાવ્યા હતા અને કેટલીય

સતીઓના અભ્ય લીધા હતા. મેં છપ્પા રાખી હતી કે અભિનયને હમેશાંને માટે તિલાંજલિ આપી કહ્યું પરંતુ તે સફળ થઈ નહીં. '

આનંદ કંઈ કહેવા પ્રવલ્ન કરવા લાગ્યો પરંતુ બોલી ન શક્યો, પંચપાપા આસવનો એક વધારે ખાસો પી થઈ અને બોલી, ' પ્રિય-તમ, આજે મારા જીવનમાં છેલ્લીવાર એ અભિનય કરું છું. સંતોષ માત્ર એટલો જ છે કે જે પ્રિયતમને જાણી ન શકી તે પ્રિય-તમને -અલીમવાગ ખુશ કરી શકીશ '

આનંદની આખોમાંથી આંસુ પડવા લાગ્યાં.

પંચપાપા નૂત્ન કરવા લાગી અને અનેક પ્રકારના વિકૃત હાવભાવ કરતી આનંદને ઉદ્દેશ્યવા લાગી આનંદે જોયું કે પંચપાપાના મુખ પર આનંદ હતી તે બોલી, ' પ્રિયતમ આનાથી થયું બ્રહ્મ નૂત્ન જોવું છે ? '

આનંદ ચૂપ રહી ન શક્યો. બોલ્યો, ' હવે, ઘડ્યા કરો. '

પંચપાપા ખજાજાટ હસી અને ફરી નૂત્ન કરવા લાગી એકાએક તેના પગ લસવા લાગ્યા અને ટૂંક સમયમાં તે પડી થઈ આનંદ દોડ્યો. ઘસ ઘસીએ ઢોડી આવ્યાં. પંચ-પાપાનું મુખ ફેરવાઈ ગયું. તેના મુખ પર એક શાંતિ હતી. તે બોલી, ' પ્રિયતમ, તને

રીજવા મેં માફ ચીવન, ધન સંપત્તિ સર્વે આપ્યું, હવે અંતિમ સમયે રીજવા મારો પ્રાણ આપુ છું પ્રિયતમ, તમે મુક્ત હો ખુશીથી તમે હવે કાલે તે કરો. વીરમેનને કહેલો કે તું જીત્યો અને હું હારી. પરાજીત જીવન કરતાં મૃત્યુ સારું છે. મેં વિષ પીધું છે. '

આનંદ પંચપાપાને જોઈ રહ્યો. પછી તે ઉન્મત્તની માફક તેને વળગી પડ્યો, ' પ્રિયે, બોલ ફરી બોલ. હું તારો જ છું નથી હારી. વીરસેન કાલો છે ' પરંતુ પંચપાપા નિમ્નૃથ થઈ થઈ હતી. મૃત્યુએ કાની શરૂઆત કરી છે આનંદ રૂદન કરતો બેઠો.

એકાએક આનંદ ઉઠ્યો વિશ્વિખતની માફક પોતાના વસ્ત્રો ફાડવા લાગ્યો. ઘસઘસી જોઈ ગયાં. સર્વે વસ્ત્રો ફાડ્યા પછી કંઈ કૌપિન કાઢી કાઢી મોલ્યો, " આનંદ તું બિખારી જ. હરિશ્ચંદ્ર ટાળવા એક મુંઢેર રત્ન હવે તને આપ્યું હતું તે પણ તારાથી ન સમજાયું ' અર્ધનમ આનંદ-હરિશ્ચંદ્ર આનંદ-દુઃખી આનંદ નજરની ધોરીમાંથી ડોહતો જ નીકળી ગયો.

નિસ્તબ્ધ નિશામાં આ અભિનયને જોતાં ઉઠ્યું મનુજ્ય હવની સોજના કરતાં કંઈયે સ્વરે શાંતિનો ગાય કરતાં હતાં.

નિઝમની કલ્હસાધની વાતો

સારો પોતાક પહેરી સામાન્ય બવાસમાં રહેતા દુનિયાના કુબેર નિઝમ વિશે અનેક વાતો પ્રચલિત છે કાંઈ દરબારી મળવા આવે અને નિઝમ કીપતો હોય તો તે દરબારીએ હાથમાં બે સિક્કા લઈ રહેજ ખખડાવા જ એટલે એ રજુકારથી નિઝમ ગમે તેવા માદ નિદ્રામાંથી તરતજ જાગી જાય છે એમ કહેવાય છે.

બીજી એક એવી વાત છે કે નિઝમ ફેસમાં જાન તો ઘોડાએ ઉપર ચઢવા માટે એ. ડી. સી. એ પાસે પેસા ઉછીના લે છે અને તે પાખ આપવાનું વીસરી જાય છે !

ત્રીજી એક વાત છે કે નિઝમને એક મેપારીનું ૩૦,૦૦૦ રૂપિયાનું બીલ ચૂકવવાનું હતું તે ચીફ વરસ સુધી તેણે આપ્યું નહિ અને બનારે તે ચૂકવ્યું ત્યારે પૈસા કેસ આપવા

વરસગાંઠની ઉજાણી

શશિકાન્ત ચતુર્વેદી

[સંશ્લિષ્ટ નવલિકા]

એકવાર કંઈ કામચર મારે બામકામાં દૂર જવાનું થયું.

રોડનથી મામ. કંઈ પણ દૂર ન હતું. એ એક માધ્યમ-વધારે નહિ. પણ આલતાં આજણ પહે તેમ હતું રસ્તાઓ દલ કાલવવાળા હતા.

મે પાછું ફરી જોયું. રોડન નજીક એક મા-ઓ-પરેડીય રોડર હતો. કુકાનના બાનજી આજણ એક બાદી હતી અને એક ખેડૂત તેના દુધની પાછળ આમ તેમ ફરી બારે કામમાં હોય તેમ દેખાતો હતો.

"કાકા, મને બોગી સુધી જાડીમાં બેસાડી જશો ?"

"જાડીમાં ? હા, બેસાડી તો જઈ પણ એમ મહત્ત તો શું બેસાડી જાય ? રસ્તા પણ અચળ છે કાલ છે, પાણી છે, એક રૂબલ લાગે."

બાકા સખથી બાંજરડ કરવી નિરૂપણી હતી હું જાડીમાં બેઠો અને જાડી દક્ષિણમાં જાણી.

રસ્તો ખરેખર ખસે બરાબ હતો. આસ-પાસના ખેતરોનું પાણી આવી રસ્તા પર બરાબ રહે તેવી રીતે કાંઈ ખાસ ઉજાણેર જનાઓ ન હોય તેવો તે હતો. પડિણામે જાડીનાં પાંદડાં કાલવમાં પણ ખૂટી જતાં હતાં.

"નહુ કાલવવામાં રસ્તો છે ?" મે કહ્યું.

"જરૂર છે. નહુ પાણી લગાઈ ગયું છે." તત્કાલ જાણે ખેડૂત લખત થયો.

જાડીનાં આજણાં લામ પર ધોરીનાં નીચે અને પચ રાખી દુધને કચકારતો ખેડૂત બેઠો હતો. આખા રસ્તે તેણે કચકારી આસુ રાખી હતી. ત્યારે તે કચકારી જમ કરતો કે દુધ તગતજ કાન સરવા ફરી જોયું રહેવું.

જામે પચાસેક વાર વખા નહિ દઈયું તેવલામાં અમારી પાછળથી એક સ્ત્રીની

કારથી કિચકારી અને સાંભળી મે પાછું ફરીને જોયું તો તે કાંઈ ખેડૂત સ્ત્રી જણાઈ તેવું માયું વસ્ત્રથી દક્ષિ દુધ અને તે કાલવ અને પાણીમાં મહામુશ્કેલીથી રસ્તો ફરી બાકા પાછળ આવતી હતી.

"સેતાન, તું શું કરે છે ?" તેણે રાંડ પાડી, "કોને બાકામાં બેસાડી જાય છે ? તો મટિ જોને બાકામાં બેસાડવો ? ફક્ત."

ખેડૂતે પાછા ફરી જોયું અને ઘાંત કચકાર્યો. "કાંતિલ જીવન છે-ફતરી" ખેડૂત બખામે, "જાળ પણ જઈ રહે છે."

"એને શું થયું છે ?" મે પૂછ્યું.

"એતો સેતાન જ કહી શકે." ખેડૂતે કહ્યું, "તેને જાડીમાં બેસવું ફરી કાલવમાં આસુ તેને મમદ ન ફરી."

"ત્યારે તું જોને બેસાડી કેમ સેતો નથી ?"

"એ નહિ જાને. જાય જાય બાકામાં ? બા કાલવવાળા રસ્તા પર ? અસ્થમ."

લગભગ કેટલું જુગડું જિયું રાખી સ્ત્રી કાલવમાં જમપૂર્વક રસ્તો કાલતી હતી પણ તે જમને પકડી શકે તેમ ન હતું.

"તે જોને જાડીમાં બેસાડવા કહ્યું હતું ?" મે ફરીથી પૂછ્યું.

"કંઈ જાણું સેતાનું નહીં ક્યું હતું ?"

"જાણું ?" ખેડૂતને આશ્ચર્ય લાગ્યું, "એની પાસે જાણ કેવી રીતે નહાઈ શકે. તે મારી મેરી છે. તે જાણુ તેની આજ ?"

"તારી જો ?" નવાઈ પામવાનો મારો વારો આવ્યો તું જોને તારી સાથે તો મટિ લાગ્યો હતો ?

"કાજણ તે મને જોહલાને આવવા દે તેમ ન હતું. આજે જોની વરસાદ છે. જાળમાં ખરીડી કરવા તેને આવવું હતું. મા-ઓ પરેડીય રોડરમાંથી કંઈ વસ્તુઓ તેને લેવી હતી. જુઓ, જુઓ તે કેવી વગળ કારે છે ?

કેવી મજા, હું તો નાજી દસ્તાં દસ્તાં બધી
ચર્ચા જઈશ.

હું બાદીમાં બેસી નાજી અને એક સી
તેના ધણીને અને ખાસ કરીને મને, મારા
કુટુંબીઓને, પૂર્વજોને અને જીવજોને બાળ
કેવી પાછળ ચાલતી આવે એ દસ્તાંથી હું
સહેરીજન કપાઈ ગયો.

મેં એક રૂબણ એકતના દાસમાં સરકારી
દાસો અને કુદરત મારી બાદીમાંથી નીચે
ઉતર્યો. અને એને બાદીમાં બેસાડી સેવા મેં
તેના ધણીને કહ્યું.

એકે મારો રૂબણ લીધો અને મળવામાં
ચોક્કસાઈ કરી મૂક્યો. પણ તેની અંતિ બેસા-
ડવા બાદી બેસાડવી નહિ. તેણે અધિકારી મારી
દહને આમળા દહાડું.

મારી પછી દિગ્ગતપૂર્વક દુ થોડે
સુધી ચાલ્યો. પછી મેં એકતને પૂછ્યું
“તારી અંતિ બાદીમાં બેસાડતો કેમ નથી?”

એકે એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાખ્યો,
“રસ્તો ધણે ખરાબ છે. દમણી તેને બેસવા
દેવા જેવો નથી વળી એને કઈ ખાસ કચકત
આવે એમ નથી. મારી અંતિ સચકત છે. તેને
બિલાડી માફક નવ નિદ્રી છે.”

ચાલતી બાદીએ હું પાછો જાદર ચડી
બો અને આમ આવ્યું ત્યાં સુધી જાદર
બેસી ગયો. પણ બાજીની યુગાદરી દગ્ગાન
મેં ન તો એકત તરફ કે ન તો તેની પત્ની
તરફ જોયું.

“મારે થોડા જ દયા રાખવી નોંધ્યો,
અમળા?” એકેત બોલ્યો, “આ કંઈ
ગંજના ખેતરનો સરકારી થોડો નથી અને
નાના ખેતરનો અકિતજત માલીકીવાળા
એકત છીએ ને સમજ્યોતનો હું કામદાર
હોત તો મારી અંતિ જરૂર બાદીમાં બેસાડત.
થોડો મંજાલીકીનો હોત, તો હું સોજન

પૂર્વક કહે છું, મારી અંતિ બાદીમાં જરૂર
લઈ લેત. પણ થોડો મારો પોતાનો છે.
અને મારે એની કાળજી રાખવી નોંધ્યો.
અંતિ સારી રીતે ચાલી શકે છે અને ખરાબ
રસ્તાઓ મટિ તેની શીકર કરવા જેવું નથી.”

“જતાં આવે તેની વરસાદ છે” મેં
કહ્યું, “આને તે નિમિત્તના ઉત્સવ ખાતર
તારે તેને બાદીમાં બેસાડવી નોંધતી હતી.”

“હું સોજનપૂર્વક કહું છું કે થેર નર્ધ
અને જરૂર ગીજાની છાયાથીયું. પણ રસ્તો
ધણે ખરાબ છે તેથી હું તેને બાદીમાં
બેસાડી જ ન શકું. અને વળી તમે એક
વધારે બાદીમાં બેસા તો છા જ.”

અર્ધા ક્ષણ પછી અને ત્રામકે પહોંચ્યા,
ત્યારે ફરીથી તેણે દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાંખી કહ્યું,
“મારે કહેવું નોંધ્યો કે રસ્તો ધણે ખરાબ
છે. આવવા રસ્તે તમને બાદીમાં બેસાડવા
મટિ મારે ખરી રીતે તમારી પાસે જબ
રૂબણ સેવા નોંધ્યો. તમે જાતે જ જોયું કે
મેં મારી ખેતરને સુધા બાદીમાં બેસવા ન
હીધી. ધણે જ ખરાબ રસ્તો છે.”

હું દલીલ કરવા ઉભો ન રહ્યો અને
તેણે માગ્યા યુગ્મને મેં તેને બીજા બે રૂબણ
આપ્યા. હું પેસા આપતો હતો, ત્યારે તેની
અંતિ ત્યાં આવી પહોંચી આખા શરીરે પગસેવે
નવાઈ અઈ હતી તેણે ઉઘડી રાખેલું કુશક
નીચે છુટું મૂક્યું અને જાલે ડાહ જ જન્યું
ન હોય તેમ માઠા પાસે આવી ઉભી રહી
તેના ધણીને પૂછ્યું, “બાદીમાંથી સામાન
નીચે ઉતાર?”

“જ્યજનત, સામાન કાઢી લે. બાદી
જાદર ઉપાકમાં સામાન કેમ ગળી શકાય?”

અને એક પણ સબ્બ બોલ્યા પિના તે
સામાન ઉતારવા લાગી

(પાન ૪૮ નું ચાપું)

વધી ગયો હતો, અને વધાગની રકાબી માંજવાની મારી દિશ્મત ચાલી નહીં ! મારી દીકરને, મારી ગૃહસ્થાને-ને એમાં ગૃહસ્થાઇ હોય તો, મારી જરૂરને માપ આવતો આ સમાના એકાદો દુખી પ્રેમીક તરીકે દુ પિતાની પાસે ગયો ત્યાં પણ રકાબી જન્મ સૃષ્ટિમાં ચાલી મધ હતી ! હરી આવા મેળાવડામાં કોઇ એળખીતા ગૃહસ્થની સાથે ન બેસવાનો નિશ્ચય કરી સમાચારથી પિતા સાથે દુ ઘેર આવ્યો ! જેસીય માર્સ્ટરની ધોલ અને રીસા માર્સ્ટરની સોલી જેવોજ આ પ્રસંગ અને અણખણતો સ્થળ પડ્યો ! નહીં તો તે શરૂ કેમ ગ્રહેત ?

હજી આવા મેળાવડામાં ત્યારે ત્યારે નાસ્તખો પ્રસંગ આવતાં રકાબીઓ વહેવાન છે ત્યારે ત્યારે મારૂ પાંપી મન પોકારી ઉઠે છે કે મારા પોકેલીની અડધી ખાલો રકાબી દુ ઉમરાવનારને આપી મારા જાળવણના અન્યાયનો ખસેલો છઉં ! હજી સુધી તેમ ક્યું નથી એ જૂદી વાત છે. હુ એમ નહીં જ કર એમ ધારવાની રખે કોઇ શૂલ કરે !

મેળાવડામાંથી ઘેર આવતાં ગસ્તામાં ગે પિતાને પૂછ્યું :

"તેણે મારી ઉપર બેઠેલા પાપથી પહેરેલા કાચુ હતા ?"

"એ એવર્ડનગમવાદ 'ગોરા લેખક છે' તેમણે જવાબ આપ્યો "

મારી છત્રાસા સતોવાઇ પણ નહીં અને વધારે જગૃત પણ ન મળે દસી ! મોટા લેખક હતો ! મારી દુનિયામાં હજી એક લેખકે પ્રવેશ કર્યો ન હતો-સિવાય કે કે દ કા એ એમ ની કવિતાઓ વાંચનમાળામાંથી ગે કીક વાદ કરેલી

આહુ એળખાણ-આછી સ્મૃતિ ધણી બસે કરાવી નાખે છે મારા પિતાના પ્રેસમાં એક વિવેક પાપરી એક મારણુ કૈયા સુમર

દેખાવા ગૃહસ્થ આવી જતલા તેમના મુખને પાટ નિહાળતાં અને લાચુ કે જે' અમદાવાદમાં નિહાળેલા એવર્ડનગમવાદ તે એજ દસી તેમના મના પછી મહે' પૂછ્યું

"એજ એવર્ડનગમવાદની ? અમદાવાદ તેણે હતા તે ?"

"નહી, નહીં" આતો બીજા ગૃહસ્થ છે જોડે છે નહીંવાદનાજ. " મારા પિતાએ કહ્યું આવે સ્મૃતિભંજ ધણીવાર જીવનમાં થઇ જાય છે. નહીં ! છેલ્લી મુંગાઇ કચાવણી સાહિત્ય પરિષદમાં અને સાહિત્ય વિભાજના પ્રમુખ તરીકે સુટપોન્કે નીમ્મો-હતો. કઈ સાવકાત ઉપર તે કોણુ જણે ! વિભાજ કે વિભાગીય પ્રમુખો માન પામે; પણ તેમને કામ કંઈ જ નહીં ! અને સાહિત્યમાં કામની જરૂર પણ કી છે ! જરૂર વચરતુ માન અને મજબુ અને દુ મુંગાઇ પોકેલો, માન લેવાની નામરજી મેં કરી દેખાડી નથી. ઉવટે બીજાઓની કમ્પાને માન આપીને પણ માન લેવાની વક જવા ન દેનારના ટોળામાં મારું સ્થાન છે એમ કોઇ કહે તો મારાથી વિરોધ કરાવી શકાય એમ નથી.

પરિષદમાં પોકેલતાં મી ચેતન્યપ્રસાદ સિવાનજીએ અને સમાચાર આપ્યા .

"પરિષદના એક આમેવાને ફૂંજ રમજલાલ છુ એમ ધારી લીધું !"

મી ચેતન્યપ્રસાદ મારા કરતાં વધારે લચા અને જરૂર વધારે દેખાવા છે. એવા સર્જનની મુખાકૃતિમાં મ્હારો ભાલ થાય એ જરૂર અને બને ! જમે બન્નેએ સારા માણસ તરીકે અમારા પ્રજાજીવને વખાણ્યુ-જોડે કી. ચેતન્યપ્રસાદ ચેતન્યપ્રસાદ જ રતા અને દુ દ જ રતો ! મારી સાથે મુખપથટો, વ્યક્તિપથટો કે સ્થિતિ પથટો થતો હોય તો તે કરવા જેવો નથી એવી દુ લજ્જને ચેતવણી અપવી રોજ મારૂ છું. મારા મુખમાં, મારા વ્યક્તિલમાં કે મારી સ્થિતિમાં અર્ધક વચ જરૂર નથી.

પગંતુ એટલું તો સાચું જ કે ખણીવાળ
એક માનવીની રખાઓ બીજા માનવીના
કુખ ઉપર ઉપસી આવેલી હાજે છે અને
તેમાંથી મળતાપણાનો મોટો ભ્રમ અણવાર
ઉભો થાય છે. એ ભ્રમમાંથી નાટકી રચાય
એવાં હાસ્યપણ ઉપજે છે અને કશ્ચિત પ્રસંગો
પણ ઉપજે છે. સમજાવવા જેવેલાં અનેક
સ્થાનોમાં આમ ગોવર્ધનગમભાષાને જે પહેલા
અને છેલ્લા અમદાવાદમાં નિહાળ્યા.

બાટલી મ્હારી કેમિસ્ટ દોષી સપ્રાપ્તિ.
૫ કેમિસ્ટમાં જન્મ આવ્યો એવું સદજ
અભિમાન પણ મને થયું હતું.

મારા પિતા “દેશભક્ત” નામના બહ-
વાદિક પત્રના તત્તી પણ હતા, અને ત્યાં
વિલાસ નામના પ્રિન્ડીય પ્રેસના અવસ્થાપક
પણ હતા. તેમના કામીદાર તરફે દોહત
ગમ થાક નામના વડેદારના એક વર્ણિક
અનુભવ હતા. એ સમયે વર્તમાનની બૂખ
પ્રજામાં આજ નેટલી ઉપડેલી નહીં “દેશ
ભક્ત” ના કેટલાક જૂના અંગે મારી પાસે
પાઠ્યા છે તે ભેતે મારા પિતાનું અંગ્રેજી
તેમજ ગુજરાતી લખાણ સ્વચ્છ, સ્પષ્ટ અને
નેગર દાજે છે. વતનદાર મહાજ અંગે
તેઓ “અમરસ એક ઈન્દ્રિયા” તેમજ
“ગોએ એક” માં પણ ઈન્દ્રિય લેખો
લખતા હતા. કોલેજના પહેલા વર્ષ સુધીનો જ
તેમનો અભ્યાસ ભેતે તેમનું ઈંગ્રેજી તેમજ
ગુજરાતી લખાણ ક્રિત્યુએટોને પણ ગોઠવવા
આપે એવું સાચું અને શુદ્ધ હતું તેમના
ઈંગ્રેજી ગુજરાતી પત્રો જલુ વિખત કર્યા,
સ્પષ્ટ અને મર્મજ દેતા-જે છેવટ સુધી તેમના
હૃદય અને લખાણની તાકતી સાચવી રહ્યા
હતા. તેઓ પોતાને સાહિત્યકાર તરફે કદી
જોળાવતા નહીં. તેમજે વાર્તા કવિતા પણ
લખી નથી. જ્યાં તેમનું લખાણ સાચું અને
પ્રવાહી તો જરૂર હતું જ દર બદલાઈએ
“દેશભક્ત” માટે “લીકર” તૈયાર કરવા

ગતે મારી ઉપર ભેસી સામેના ટાક-જોળ
ઉપર જે મીઠુબતીઓ ફળાવાવી તેઓ લેખ
લખતા તે સમયે વડોદરામાં વીજળી ન હતી
સુધરાઈ પણ માનસના દીવા ગસ્તા ઉપર
ગોઠવતી પરમાં પોડિયાં તેમજ માનસ અને
વપગતા.

મારા પિતા “લીકર” અમ લેખ
લખતા પરંતુ એટલેથી વર્તમાન પરનું પૂર
ન જ થાય. સમાચાર ભેદજે, ચર્ચા પત્રો
ભેદજે, હાસ્ય અને મર્મલેખો પણ ભેદજે
જાણીતા થયેલા પ્રકાશક અને લેખક સફળ
મી યવજ્જલ્ય અમરથી મેલતા તથા વડો
દરાના ફળવણી ખાતામાંથી નિવૃત્ત થયેલા
મી દેવચંદરામજી “દેશભક્ત” માં કામ
કરતા હતા એમ મને શાક આવે છે સ્વાજી
વિજય અને વડોદરા વત્સલ પણ મળ્યું મરી તે
વખતે વડોદરાના પત્રકારિત્વમાં રિચર્ડ થયેલાં
હતા અને રાજગલ માર્કેટલાલ સ્વાજી વિજય
સાથે જેઠાવલા હતા.

વર્તમાન પત્રને વાર્ષિક ભેદ પણ આપવી
પડતી એ જાણે વિલાસ “દેશભક્ત” પણ
અનુસંગ હતું “મર્મકરોવાનું કુટુંબ”,
“મેનેરી ટોળા” જેવી વાર્તાઓ ભેદમાં
લખાતી. ઉપરાંત જ રમણભાઈ મહીપતરામ
નીલકંઠનું ‘બદલદ’ ‘માન સુધા’ નામના
તેમના માસિકમાં કુકડે કુકડે આવતું, તે પણ
પુત્રકારે ‘દેશભક્ત’ ની ભેદ તરફે મારા
પિતાજે વાર્તાને આપ્યું હતું. ‘બદલદ’માં
સર રમણભાષાને હાસ્યપરસ બદે ઉભી કશ્ચાને
પહેંચેલો હતો. એ મથને શકવર્તી મગ
કદીએ તોય લખાઈ પડતું કહેવાય નહીં
મિર્ચાભિમાની અને આચાર્યાચાર્યી ખાલાજી કદા
ચિત્રનો વિચાર તો જાતી જ સુકો હતો.
એવું ગુજરાતી ભાષામાં સરસમાં સરસ શબ્દ
ચિત્ર ને બદલદ આર્થિકમને વિચારનો પણ
ટોકા છે એવો આચાર્ય આર્થિકમાજ, થીએમોરી,
આણવિનિમય, પ્રેતાવાદન અપાસાપક વર્ષ જેવી
વાર્ષિક ચળવળો તરફથી થતો હતો જેનો

ઉપનોત્તર બેમના જવાબ અર્થે 'પશુ કચ્છમાં આવે જ. એ વહેમ અને વહમના, જવાબને હસવાનો જમગજસ્ત પ્રયત્ન બદલકદમાં ચર્ચો છે. પુસ્તકનું દાસ્ત-કામ ગઢિત છતાં બચ્ચ કાગડ છે અને એનાં મમ' વાક્યો સીગસ્મ રખીય રહે એવાં છે 'બેબીટ' 'બીન્સ' જેવાં પ્રસિદ્ધ કાપાએ આપેલાં સીગ જીવી પાત્રો સગપ્પુ મુજરાતી કાપામાં 'બદલકદ' નામ એક સહજવન પાત્ર બની રહ્યું છે જેનાં વેદીવા-પણા ઉપરાંત આત્મભોગવ અને ધર્મા-મિમાન્સાનું દાસ્તજનક મીઠાણ થયેલું છે 'બદલકદ' નું નામ સેર્તા ગુજર પ્રજા એ વ્યક્તિને જોળખી કહાડે છે એને કાગ પ્રમાણમાં હસી રાક્ષસ-તેનો તિરસ્કાર ત્યા તજર જોગાજ એ પાત્રસેખનની મદદથી છે સાહિત્યક્ષેત્રે 'બદલકદ' જેવું દીર્ઘજીવી પાત્ર હજી આપણને આપ્યું નથી

'બદલકદ' ના જવાબમાં 'કમલજયદ' તથા 'બદલકદનાં એકુનો કાવાડો' જેવાં પુસ્તકો પણ ગ્રંથાં અને આમ મુજરાતી જનતામાં બદલકદ સારા પ્રમાણમાં ઉભા ઉપાગતી. પરંતુ એ પ્રતિકાર પ્રવલ્નો નહીં, બીજાસ અને સુધારાવાળાતા આરિજની નિંકા રૂપ બની ગયા અને તેમનો દાસ્ત રસ એ વર્ષો અને દુકળની નીવડેલ.

'બદલકદ' સરખા લખાણને મમગ્ધ કરી તેના કીમતીપણા તરફ મુજરાતનું ખાન પ્રથમ દેરનાર મારા પિતા હતા

વર્તમાન પત્રોની બેટ પ્રથાએ ગુજર સાહિત્યને ઠીઠ ઠીક પ્રમાણમાં સાગ મચો આપ્યા છે. ઉચ્ચ ક્ષેત્રનાં હવા મચો પ્રથમ બેટ સ્વરૂપે પ્રજા તથા તેમનાં નામ અખ્યાસની દૃષ્ટિએ પણ પ્રજા કચ્છા સગર્માં છે

નવન વિલાસ પ્રેસની જોડાળેડ દોહત-રામ સાહની પુસ્તક વિશ્વવતી મોટી દુકાન પણ હતી. નાનાં મોટાં સચિત્ર કે મગસ પૂનાનાં પુસ્તકોનો એ બકાર બચુલ

સાળામર્થી પાછાં ફરતાં પ્રેસમાં પિતાને દુ મળીને ઘેર જતો-મજા ખરૂ પ્રેસની સાથેજ લખબજ જોડાલથી આ પુસ્તક દુકાનમાં દુ' પેસી જતો અને કાવે તે કબાટ ઉમાડી કાવે તે પુસ્તક કહાડી કું વાંચતો. દોહતરામના સાળા મોહનલાલ દુકાનનો વહીવટ કરતા એ સુવાળા સ્વભાવના શુદેસ્ય મારી નિરકુશ પુસ્તકપ્રોધ પ્રવૃ-ત્તિને જગત અટકાવતા નહીં. એટલે આજ ન સાબરતાં કેટલાંક પુસ્તકો મેં એ દુકાને બેસીને વાંચ્યાં માંડ્યાં. મને એ રચણ વાંચન માટે વિશાળ સાધન મળીજાય અને અખવચિત્રિત હજુ મારૂં એ વાંચન બીજુ કંઈ નહિ તેા પુસ્તકો પ્રત્યેના મારા પ્રેમને વધારી ગયું હતું. આજ પણ કવેગતની દુકાન જોવા કરતાં મને પુસ્તક વેચતી દુકાન જોવામાં વધારે આનંદ રહે છે-કવેગત ખરીદવાની મારી અસક્તિનું પણ એ પરિણામ હોય !

પુસ્તકાલયોનો ત્યારે મને પરિચય બીલકુલ નહીં. પરંતુ મોહનલાલની દુકાન મારે માટે પુસ્તકલય સમાન બની જઈ હતી ક્યાં પુસ્તકો મેં વાંચ્યાં તે મને બાદ આવવું નથી-એક જમ્યમલય દાઢીની વાર્તા રસપૂર્વક વાંચેલી એમ બાદ આવે છે વાંચનને બંને માનસિક વિકાસને-વધને કેટલો સીધો સંબંધ છે ? દસ વર્ષે પૃથ્વીવસ્થાજામની માગમારી કહાજ સમગ્રલ. પરંતુ મુજમજાંસના સખ-ધોનું રહસ્ય સાએ સમગ્રલ. ધમધમતી સોયો મુજના દેહમાં જોસવા છતાં મુજાલ તેને ક્રાંતી હતી એમ સમગ્રનું જાળબંને માટે મુશ્કેલ છે વીસ પચીસ વર્ષે બાળસુત્ર બહુ ન કાવે. અખ્યાસમાં આવતાં હોય તેા છૂટક નહીં, અજા અને પણ વેદાંતમાં પારખત છાએ જેવી છાપ પાડવા માટે વાંચવું હોય તેા જૂદી વાત. એ વચમાં બહુ કરતાં બીજાં વળગણુ વધારે મને. અને સાઠ વર્ષ પછી ક્યાંપીમાર્થી રસ મેડી જઈ પચીસજુ કે

અનધૂત ખીતા તરફ વૃત્તિ વધારે વળતી નહીં
 છે અપનાવની વાત નહીં છે એટલું તો
 ચોક્કસ કે વળતે અને રસને બહુ સીધા
 સળંગ છે

માગમાં રસ લેનાર ધણી શુભેચ્છકો છે
 એમાં ઇશ્વરની કૃપા હું જોઉં છું-કદી કદી
 આકૃષ્ટાને શાસ યવા છતાં! શુભેચ્છકોમાંથી
 વળી કહે છે પણ અગ કે

‘ભાઈ, સસારની બાબતો તમ બહુ
 ઘણી દોને અજ્ઞાત તરફ વળે તો સાહે
 આત્માનું સાચુ કમ્પાણી એમાં જ છે !’

જાણે સસાર અને અજ્ઞાત એ બે
 ઇવનના બક્ષર રહેવા સર્ગના જુદા જુદા
 ભાગ ન હોય! મને લાગ્યું જ દરે છે અજુ
 સમગ્રપૂર્વક ઇવન રહે ક્રોધો જાળક, પ્રેમમાં
 સુખની જગજાણી બનુભવતો ધુવાન અને
 બાલ સાથે એકાદાર બની મૃત્યુને પણ ઇવ-
 નના એક વિભાગ તરીકે ઓળખતો સન્યાસી
 એક જ અસ્તિત્વની બૂદીબૂદી અને આવરવક
 ક્યાઓ છે મુખ કે સત્ત્વ પ્રાપ્તિ માટે દેહ-કે
 આત્માના પ્રયોગોની એ શ્રેણી એક બીજાથી
 નહીં જડાય એમ નથી દિશાલક્ષ્ય ઔરી
 સફર સરખુ ઉચ્ચતમ સિખર હિંચકાય એમાં
 નીચામાં નીચા ટેકગોના પણ શક્તિ છે ખરી

પરંતુ મને તેમ જ વાંચકોને સમજાવ
 થોવા બદલ બાકયો લખી મારો પણ અજ્ઞાત
 મા પ્રવેશ થયો છે એમ સાબીત કરવાનું
 મયન હું સ્વીકારી નહીં કરું. વળતા અપરિદાન
 બળને તાણે થઈ અજ્ઞાતિત્વ વિષયો ઉપર
 મારી કલમ ચલાવવા હું પ્રારંભ તો તે
 મારો નહીં પણ વળતો દેવ હશે! શુભેચ્છકોની

સિદ્ધા હું નમ્રતાપૂર્વક માથે ચઢાવું છું.
 તકગર કે વાદનિવાદ ન કરતાં હું તેમની
 આજ્ઞા નમ્રતાપૂર્વક કમલ કરું છું કે

“આપની આતા સાચી છે કોને વલ પણ
 કહે જ કે મારે અજ્ઞાતને ઉકલવું. શોભે
 પણ એ જ !”

છતા તોફારીમાંથી નિરત થતા મરોઝ
 માફ! પહેલું પુસ્તક બહાર પડ્યું એનું નામ
 ‘અસરા-અક કહે’! અને ‘અસરા’ તો
 મોંઘા ખડક હાલમાં પૂરો કરી ગયો છું
 અને એના દમકે દર્ગા તો ડપાઈ ચુક્યા છે
 એમાં અજ્ઞાત છે બહુકામચાતો!

શુભેચ્છકોને ગીઠવવા અમર નારાજ કરવા
 માટે હું આ લખતો નથી. મારા વિકાસ કે
 પીછેહઠમાં અજ્ઞાત અવલોકે તો હું જરૂર તે
 સ્વીકારી લેઉં ધર્મને-અજ્ઞાતને પાર્થિવ
 વાદ કે માહર્સવાદ માનવીની પીછેહઠ,
 ધાર્મિક માનવીનો નશો જ્યે છે અને મારા
 કુટુંબમાં માહર્સવાદ હીકે હીકે વચાવે છે અને
 મચાવે છે છતાં આત્મશોધના એ પરમબલ્ય
 સાદકસૂચ અજ્ઞાતને હું પીછેહઠ અજુતો
 નથી માત્ર એ વિષયમાં કંઈ પણ લખવાનો
 મારો અનુ બધિકાર જ નહોતો કરવા માટે
 મારા એ પ્રકાશનોના નામનો ઉદ્દેશ્ય કરું છું

એમાં મારા પુસ્તકોનું પ્રચાર કાર્ય વાંચવા
 પણ કોઈ ન પ્રેરણ એટલી જ વિનંતિ છે.
 અધિકાર જેવા અસ્થિતિ વિષયને સ્પર્શતાં પુસ્તકો
 સિધ્ધ કુટુંબો ત્યાં જ જરૂર!

એવા પુસ્તકો ઉછીનાં લઈ લાનામાના
 વાંચવા માટે જ સર્ગના દાવ છે!

હું પણ એમ જ કરતો બાબો છું!

વલણ એટલે પુનરુક્તિ. ગીતામાં એકની એક કહી વળી વળીને બોલાવે છે તે કહીને અને ગીતાના '૨૪' તે 'વલણ' કહેવામાં આવે છે. ગીતાની ગ્યનામાં 'વલણ' તુ સ્થાન અત્યંતનું છે. કારણ કે ગીતાને અસંગ્રહક બનાવવાનું મહત્વનું કાર્ય તે કરે છે. ગીતાની વચ્ચે વધારવા ઉપરાંત બીજી પછી કાર્ય તે કરે છે, ને તે એ કે ગીતાનો વિષય બાનારના મનુષ્યમાં ફરી ફરીને ઘણિત માથે આપરોન્કાષ, ગદીમરના એવા અટકાવી તેની સમતોલતા તળવી ગમે છે, 'વલણ' બાનારને હજી આપી-તેને કુલાવી અમવા તેનું અળવ્યમન ઉદ્ધરી વિષયનું સમતોલપણ તળવી રાખે છે અને બાનારમાં વચ પેલ કરે છે

- 'વલણ' આર પ્રકારનું હોય છે
- (૧) ટેક નેની આધી કહી હોય છે
 - (૨) પુનરુક્તિ, જેમાં પહેલી એક અગ્ર ને કહીએ ૨૨ક અગ્રુની સરજાતમાં ફરી ફરીને આવે છે
 - (૩) ભાવના સવર્ધક પુનરુક્તિ જેમાં એક કહી અમવા તો તેનો અમુક જાણ ગીતાની ભાવનાને વધારનાર હોય છે

(૪) ઉલ્લેખ ટેક

ટેક - 'જમ રે ! જાકરીઆ લાસ !' 'અવકા મચ્છા કારેલી !, 'કાવલડી દટકા કરે ડ !' 'કરેક મળવા કટાલી,' અને 'ગળ કણ ડાલ બીઆ,' જે ટેકનાં ચોક્કિ ઉદાહરણો છે, 'ટેક' ગીતાને અસક આપે છે, અને નર્તન નિષ્ક્રિત કરે છે, કલાત્મક એનો ઉપયોગ 'વિસામાં' તર્કિક પછી હોય. 'ટેક' થી વિસામાં પછી લેવાય અને બીજી કહી ચાલ કરવાનો સમય પછી મળે. 'ટેક' કેટલીક વખત એટલે બધો કેવલાર્થ જાય છે કે તેનો અર્થ સમજવો અસમ્ભવ અને છે. અનેક છંદો વચાવી કહીએ કેવુ વિદુત રૂપ

ધારણ કરે છે, તેના એક એ દાખલા લખ્યાં :
 "લેતુ પમા લીલા બાયા !" અને 'રાનછને કલે અલગ બૂકે' એની મૂળ કહીએ : સાંખનુ પદુ રહેય ન બાલા !' અને 'શધાછને કાને ઝાલ અમુક' અમ અનુક્રમે છે એજ માફક પણ સદાજ એકી વિદુત થયેલી કહી 'અચ્છા મચ્છા કારેલી !' નું અસલ રૂપ 'અટકા મુલ છોડા દા ડા અલી !' એ છે અર્થ, નાદ અને દલન, જે તણના સચોત્તમાંથી એકાદ ખરી પદ તો કેવું રૂપ થાય તેનો કાખતો 'એસ્કિન નાપ્ક' નામની અમિછ 'જેલાક' માંથી મળે છે, જેનો 'ટેક' નીચે મુજબ છે :
 જમાડીક, જમાડીક, જમાડીકીદો રાકીદો
 કોલોનીય કંચકેમરે.

ઉપરની કહીમાંથી અર્થ ભાવમાં દાખલા બુના સિકાની માફક અસમ થયો છે, અને 'નાક' તથા 'કલન' માન રજા છે. મુજરા-લીમાં આવોજ એક દાખલો 'આછી કોરવા અછી મારાગપેલેસ' એ મને અલો છે.

'ટેક' નો ગીતાની પહેલી કહી નોડે સખય હોય છે પરંતુ જાણની કહીએ નોડે બાએ જ કષ સખયે ટકી રહે છે દાખલા તરીકે

"લીલા સખાનુ ખેવર રે ! જાકરીઆ લીલા !
 ત્વો કાલુ રાસો જય રે ! જાકરીઆ લીલા !
 ત્વો કાલુ રાસો જય રે ! જાકરીઆ લીલા !"

અહિ 'લીલા સખાનાં ખેવરમાંથી જાકર એકા ક્રો એ સિદ્ધાંતની ગીતાની આપી વસ્તુને 'જાકરીઆ લીલા' સાથે કંજન સખય નચી પગ
 "રાનછપેલેથી માલણ ઉવરી, રાનમાલણ રે !
 આરો માલણ ! બેસો બેસો, રાનમાલણ રે !
 કોરો મારી ચાડીએનો મૂલ રે, રાનમાલણ રે !
 લાખ બે લાખનો મારો મોલો રે, રાનમાલણ રે !
 મારો અમવાળનો છે ચ પેલી છાં રે, રાનમાલણ રે !
 આ ગીતામાં આવી વગુ સાથે 'ટેક' ને ગૂલ-વાયા આવે છે.

પુનરુક્તિ એક અગર ને કહીએ ખીતમાં ફરી ફરીને આવતી હોય તેના દાખલા લઈએ.

“કંઈ રે’ આસવી જમણે રે’ દાવે,
સભ’ માત્ર માસ શિશુન બાપ,
માવડી’ એ’ પૂરો રે’ બળીસભ પૂઠ,
માવડા મેણા રાણી રત્નારેવ’ બામે ૧
પામે રે’ દોરીએ કપૂરે રે’ બરીઆ,
લઈ માની રત્નારેવ’ આજલ પ્રીતિ,
મત્તલી’ એ’ પૂરો રે’ બળીસભ પૂઠ,
માવડા મેણા રાણી રત્નારેવ’ બામા ૨

પછી ગતો અને પોયો દોરીએ ઉમરી માવડીએ ‘પૂરો’ વાળી ફરી વારવાર આવે છે. અને હવે

“કુ રે’ વજુચારી ૧૪ જો ન ભણ,
પાંચસો પોથી દુ અંધલી દલપાશ,
મનના મનોરથ બળીસભ પૂઠ,
માવડા મેણા રાણી રત્નારેવ’ બામે
આમે રે’ રત્નારેવ’ બેસો રે’ રત્નારેવ’
પૂરનો અગરો તમને સોદારો,
મનના મનોરથ બળીસભ પૂઠ,
ત મ ને સો વા સ બુ’ રિ ન વં.

ઉપરના દાખલામાં ‘માવડા મેણા બામે’ અને ‘મનના મનોરથ’ એ ખીતનો ઉદ્દેશ ફરી ફરીને જણાવતી પુનરુક્તિ છે આવી પુનરુક્તિ ખીતનો ઉદ્દેશ સ્પષ્ટ કરે છે. અને સાથે સાથે એક અગર ને વસ્તુ ઉપર ખીત આનાગનુ ખ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે તેની જ રીતે

“મે વામુ છે દર, મરિ પશુજ વાળી ભાજ
મેથી સદિયરો’ જાન’ ન્દાર્યુ’ દર
મારા પશુજાના દાવમાં હતરી દુ તો પગબા રત્ના મતગી
મારી સદિયરો’ બાજ’ મોર્યુ’ દર
મારા પશુજાના દાવમાં નાણી, દુ તો પશુજા રત્ના વાડી
મારી સદિયરો’ જાન’ મોર્યુ’ દર

રૂપમાં કરતાં પોતે વધુ ગાંધાક, વધુ અતગી, વધુ ભાડી અને વધુ પાનગી દત્તારિ પોતાની ઉત્તમતર ખુશીએ તાવતા પોતાનુ બાંધેલું દર મોર્યુ’ છે અને બાજ નદિ-એ ‘નમ્રણ’ ખીતની મુખ્ય વસ્તુ ‘ઉત્તમપણા’ ઉપર આનાગનુ ખ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે અને

બંને એ વસ્તુ ઉપરથી ખ્યાન ખસી જતુ દોળ તેને જાણું ખંચવા માટે પુનરુક્તિની યોગ્યતા બંને ન કરવામાં આવી હોય એમ લાગે છે.

સર્વર્થક પુનરુક્તિ: એ ઉપર ગમ્ભીરેથી ‘પુનરુક્તિ’નો ખાસ પ્રશ્ન છે જે ખીતની અસર વધારવાનું કામ કરે છે. ઉપરનો દાખલો ‘પુનરુક્તિ’ અને ‘સર્વર્થક પુનરુક્તિ’ ની સીમા ઉપરનો છે

“મરિ આંચે બાપી મારી નાવડી રે.
માન દુખના પીનાર નદિ ૨ આવેલ
મરિ વૃદ્ધે ખીચડી ખસારે રે,
માન ખીચડીના ખાનાર નદિ ૨ આવેલ
મારા સોના રૂપાના શાક્યા રે,
માસ દારીઆનાર મનાર નદિ ૨ આવેલ
મારાં મરનાં કુટલા દિયકા રે,
મારા દિયકાના કુટલાના નદિ આવેલ

આ ખીતમાં ‘નદિ રે આવેલ’ એ સર્વર્થક પુનરુક્તિ છે. આખુ મે ખીત એમ ‘નદિ રે આવેલ’ ની પુનરુક્તિ સાથે જવાનું જાય છે, તેમ તેમ વધુ ને વધુ આરભાનું દર્શન આવે છે, ને પુરૂ થતાં માનાગ અને આંખનાગ જાને ખીતની જાવનારને બીજાનુ જ ‘માવડા સર્વર્થક પુનરુક્તિ’ નું મુશળ ખીતની વચ્ચે પળ કરવામાં આવેલ જેવી રીતે

“અમે દોર દોર બાંધી મૂડી દો’
બરી બદારે મરી’
અન નાની માની ઉપર મૂડી દો’
બરી બદાર મરી’
અમે મૂડી સામુદી ઉપર મૂડી દો’
બરી બદાર મરી’

અદિ મુખનું આસક આજ, અને તેનુ તુટવાનુ વાગવાનુ આવવાથી દુ ખનાં વૃદ્ધિ-રૂપની ટિંબા ‘મૂડી દો’ એ પુનરુક્તિ’ કરે છે

ઉદેશક રૂક. આ ‘રૂક’ વધુક વધિલ, ગમાન દાન’ રે ખનાવને ઉદ્દેશને કહેવામાં આવે છે માગી માગા રે! લો! અને

‘હવે જીવો લાગાના !’ એ અમુક બ્રહ્મચરિતને જીવોને છે ‘માફ નામ ધેલી, લાલ રૂખાલીઆ રે’ એમાં ‘ધેલી આનાર’ અને ‘લાલ રૂખાલવાળા’ આ બેને સમુક્ત ઉદ્દેશન છે તેવી જ રીતે ‘ગુજરી જોડણની’ અને ‘દુ તો સામે બુઝવા બધ’તી, ગુજરી જોડણની’ એ બોલમાં ધ્યાનને ઉદ્દેશન છે. અર્થે એ ધ્યાનમાં ગમવા જેવું છે કે પહેલી હરી સાથે ‘દેહ’ સમય પગલે છે, પરંતુ બાકીના ચરણો સાથે એ સમય રહેતો નથી.

આપણે આજણ કહ્યું છે કે ‘વલણ’ એ લોકજીતની ગમનામાં અગત્યનું સ્થાન લે છે.

લોકજીતની વસ્તુ સંકલના, તેનું યોજન, તેનું નિયંત્રણ અને તે આતી વખતે નર્તન, અભગ-ગાઠ, તાળી છત્તાદિ, આનાર રૂઝના અવ્યવસ્થા એનો ‘વલણ’ ઉપર ખરો આધાર હોય છે. અગત્યનું ‘વલણ’ અને સમય લાભિત્વભર્યાં દેહવાળાં જીતો વધુ લોકપ્રિય હોય છે, અને તે વધુ ને વધુ ફેલાતાં ગમે છે. લોકજીતોની લોકપ્રિયતાનો આધાર માત્ર તેનાં સર્જીત કે ગાય ઉપર જ હોતો નથી, પરંતુ તેની ‘વસ્તુ’ અને લાખા ઉપર પણ હોય છે. એ બંનેની યોજનામાં ‘વલણ’ નું સ્થાન અગત્યનું છે.



પાક વિશે શેઠશાં રચતાં એક ખેડૂતે ધર્મગુરૂને કહ્યું, “જગસાદ જોઈતો આલ્ખો નથી, જુવારમાં ગતમે લાખો છે, વાલળથી કપાલ નજરી વપો છે, બહેનો પાક નિષ્ફળ વપો છે.” ધર્મગુરૂએ આત્વાસન આપતાં કહ્યું, “તુ ચિંતા ન કર. હવરને સર્વની શીઠ છે. દરેક પ્રાણીની પ્રભુ સમાજ શંખે છે. પ્રભુ પક્ષીઓને પણ ખાનાનું આપે છે.” ખેડૂતે ફિનાદ કરતાં જન્યાબુ, પણ પ્રભુ પક્ષીઓને કણ માગા જેતગમાંથી આપે છે !”

રૂપી જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ચેરમેન : શેઠ બી. એમ. બીરલા

પ્રિન્સિપલ ઓફિસ, ૨૧, ફિયાવજ, કલકત્તા

લાયના ઇન્સ્યુરના સમયમાં પણ રૂપીની વિનયકૃત અને ૧૯૪૭ માં બરપાઈ કરેલું

રા. ૨,૭૫,૦૦,૦૦૦નું ઇન્સ્યુરના વીમાનું કામગીર

દરેક પ્રકારના વીમાઓ લખતી સર્વજ્ઞ સદર સ્વદેશી સત્તા,

જેની સાખાઓ આખા હિંદુસ્તાનમાં આવેલી છે

વીમાના કસેમ સૂક્ષ્મવામાં પક્ષી જ સિદ્ધગતિ.

એજન્ટો માટે કમાણીની સુંદર તક

મળો અગર લખો :—

મો. બી. કે. મેતસવડ,

જનરલ મેનેજર

ઇન્સ્યુરન્સ એન્ડ રીવીઝન

બેંક સ્ટ્રીટ, ફાઈ સુપર

મો. ત્રીભોવનદાસ કે પરેલ

આન્ડ મેનેજર (લાઇફ)

દિવાળી જુવન, રાવપુરા,

વડોદરા.

“ મને વાંચવાનો શૌખ નથી ! ”

આત્ર કહેનારા પણ વણા બાકાએ અને બહેનો ગુજરાતમાં નજરે
પડે છે તેવાં વાક્યાં અને બહેનોને નીચેનું કોઈપણ પ્રસ્તુત
વાંચવા માંડી, એ પ્રકરણ પછી તેને પાઠ્ય મૂકી દેવા વિશે
અમારો પડકાર છે. ‘ શૌખ નથી ’ ની વાત ભૂલી જ
જવી પણે વાંચવાનો શૌખ નહિ, લગની
આપોઆપ ઉત્પન્ન થશે, એવો
અમારો દાવો છે

શ્રી ચૂનીલાલ વર્ધમાન શાહ કૃત

વિષયક	રૂ. ૪૥	રાજકુટુંબ	રૂ. ૪
ભક્તમર્યાદા	રૂ. ૩૥	નીલકંઠનું બાણ	રૂ. ૩૥
તપોવન	રૂ. ૩૥	પ્રણય અને પરિણય	રૂ. ૪૥
કર્મયોગી રાજેશ્વર	રૂ. ૪૥	જ્યોત અને જ્વાળા	રૂ. ૭૥
હેયાની વાટ	રૂ. ૪	એકલ વીર	રૂ. ૩૥

શ્રી ચંદ્રનારાયણ શર્મા કૃત

પરાધીન	રૂ. ૩૥૥	જ'બળ	રૂ. ૪૥
--------	---------	------	--------

અવાંચન રોગનું સર્વોત્તમ ઔસડ

ઈન્દ્રબળ	રૂ. ૩	સેતુબંધ	રૂ. ૨૥
----------	-------	---------	--------

અસાધ્ય ગણાતા રોગીઓ માટે

બકોર પટેલના ૨૪ ભાગ રૂ. ૧૩

એકજ પ્રમાણુપત્ર

ગુજરાતની એક માહરણત્વી જલાલે છે. મારી દીકરી ‘ જમા ’ ને
વાંચવાનો ગિલકુલ શોખ ન હતો. હું પણ કંઈ વાંચવા નહિ
પછી બકોર પટેલ દાયમા મુક્તાર તેને વાંચવાનો શોખ આજાદ લાગ્યો.

લખો અગર મળો :—

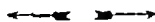
ગાંધીવ સાહિત્ય મંદિર

અનંતવાડીને નાકે

બલેશ્વર, મુંબઈ

દવાડિયો ગલ્લો.

મુરત



નિહારિકાની કવિતા

જેઠાલાલ ત્રિવેદી

આપણા પ્રાચીન કાવ્યસામ્રાજ્ય અનુસાર કાવ્યના વિશાળ અર્થમાં રસમય ગદ્યનો પણ સમાવેશ થાય છે. એથી જ કાદમરી જેવા ગદ્ય-પ્રખ્યાત પણ પોતાની રસવત્તા વડે કાવ્ય ગણાયા છે. આ રીતે જોતાં આધુનિક સમયમાં રચાતા હિન્દુ-નવલકથાકારને પણ તેમના રસવત્તા વડે કાવ્યમાં ગણવાની દલીલ થઈ શકે. એમ માન્ય તો આપણા સરસ નવલકથાકારો-શ્રી મુનશી, શ્રી રમણલાલ દેસાઈ વગેરે પણ કવિ ગણાય. જુદા જુદા ગ્રંથોની એમણે એમની નવલકથામાં રચેલી યદિ, ખરેખર આદર્શનક હોય છે. પરંતુ પદ્યમય કૃતિ તેજ કાવ્ય ગણવાની પરંપરા ચાલુ સ્વાધી સરસ ગદ્ય લેખકોને પણ હાલ આપણે કવિ તરીકે ગણતા નથી.

પરંતુ ગદ્યમાં કાવ્ય રસ વદાવનાર કાદમરી નવલકથાકારોએ પોતાની સર્જનશક્તિનો પરિચય પદ્યદ્વારા પણ આપેલો છે તેમાં શ્વ ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠી તથા શ્રી રમણલાલ વ. દેસાઈનાં નામ અગ્રણ્ય તરી આવે છે. સમર્થ નવલકથાકાર ગોવર્ધનરામલાલે પોતાનાં “સ્નેહમુદ્રા” ના કાવ્યોદ્ધારા ગુજરાતને પોતાની કવિતા-સર્જનની યજ્ઞિતો પરિચય આપેલો છે તેથી જ રીતે વિષમાન પ્રસિદ્ધ નવલકથાકાર શ્રી રમણલાલ દેસાઈએ પોતાના “નિહારિકા” નામના કાવ્યસમૂહ દ્વારા તેમની કવિનૃસંકિતો પરિચય ગુજરાતને કરાવેલો છે અનેક રસમય નવલકથાઓના આ લેખક શ્રી દેસાઈના આ કવિતા સંગ્રહ પણ મનોરમ છે તેનો હિંદો પરિચય કવિગણના આ સંક્ષિપ્ત લેખનો હેતુ છે.

નવલકથાઓદ્ધારા અનેક માન અને ગ્રંથોમાં વિદ્યાર કરનાર શ્રી ગ. વ. દેસાઈની કથમ આ કવિતા સંગ્રહમાં પણ વિશાળ પ્રદેશમાં ગમજુ કરી ગઈ છે. રાગીત, ચિત્તનગીત કથનગીત,

સ્નેહગીત, કાન્તિગીત વગેરે અનેક વિભાગોમાંના કાવ્યસમૂહ વહેવારોમાં છે, તે પરથી પણ આ વાતની પ્રતીતિ આવે છે “નિહારિકા” જેવા વિશાળ રસથી ભરેલા કાવ્ય પ્રકારથી મોડીને “નૃસિંહાવનાલા માળ” જેવા રસદાન અને દત્તિકાસના પ્રશ્નને આવરી લેતા કાવ્ય પ્રકાર મુખી એમની કવિદષ્ટિ ધૂમી વળી છે. એ મેની વચ્ચે પ્રકૃતિ, પ્રજ્વળ, વીરત્વ, સમર્પણ વગેરે બધું આવી જાય છે. સદેપમાં કવિએ તો આધુનિક કવિતાના સજગ્ય બધા પ્રકારે શ્રી રમણલાલ દેસાઈના આ સંગ્રહમાં જોવા મળે છે.

શ્રી મુનશીનાં બહુ પ્રસ્તાવનામાં લખે છે તેમ શ્રી રમણલાલે જણાવેલી જ કવિ નાનાલાલની કાવ્ય સમૃદ્ધિના પ્રયત્નક હોઈને એમની કૃતિ-ઓમાં વિશાળ કરતાં ‘મર્મીન’ પ્રાધાન્ય વિશેષ ગણાય છે. આપણા કવિ નવલકથાકાર “નિહારિકા” નો કાવ્યસમૂહ, કાળસમરણ સાથે કવિવર નાનાલાલ દસવતરામને અર્પણ કરેલો છે, તે પરથી પણ નાનાલાલ કવિની તેમના પરની અસરનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવી શકે છે. સ્થળે સ્થળે કવિ રમણલાલમાં કવિવર નાનાલાલની મધુર મધુરી અસર જોઈ શકાય છે. પરંતુ તે છતાં આગળની નવીન કવિતાથી તેમની કવિતા જુદી પડી આવે એવું કહેવાય નથી. સતતબદ્ધ નાનાલાલ અને કલાગીની અસરમાં જ એમની પ્રતિભા મર્મદિત નથી બની જતી શ્રી દેસાઈએ નવિન વિચારો પણ પોતાની કવિતામાં અપનાવેલા છે. આની પ્રતીતિ આ સંગ્રહના અનેક કાવ્યોમાંથી મળી રહે છે.

કવિની વાચનાની નીચેની પંક્તિઓ અવસોહવાથી જ આ વાતની ખાતરી મળે—

“ કમ્બ કમ્બને કાઢર ને
 પળ પળને ચોકે
 બાધી ખેલાતો નાથ ન્યારી દેશ.
 જુગજુગની જાતરામાં
 ધીપી ઝામઝાલી ઘાવા
 ઉપાડી ગાઓ એક પારી હોજી”
 વળી જુઓ:—

“ અરે મારા માલિક બાપુ હો !
 મારે તારે એકેનું ઘણું,
 વિધિએ સઘટિ ને બાપુ” હો !
 તેને છવ જાતાં ન ઉઘાણુ ! ”

—(ગુલામોનુ ગીત પૃ. ૧૩૪)
 આમાં જાડે બે વચ રહેલો નથી જણાતો !
 બાવા બાપુ ન જોઈએ તો સાધી સીદી
 નીચેની પંક્તિએ જુઓ:—

“ મોટ મોટ મહેલ કોમે કરતા
 વાણ સામે વાત,
 તોય તમ તને બોલ મળે નહિ,
 બીસાવ તારી જાત,
 માણાં પણ બીતે અકરે,
 સુધું પડે કતિ સડરે,

રત્ન પહોળા ને દેખાં દુઝાં

પાસાવ ના મહેલાન,
 સગા-વહાણુ જુલજુલી આબુ—
 નીકળી જાય જાન !

બાધા છવ જાણાય પાપી,
 પરાણુખાતે ઉપાપી

× × ×
 એતર કુપડી બામડું હોડી
 ઘરેરમાં બોલે સુખ
 જુલા, ન સમજે ઘરેરને લાગી
 બહુ રાહુલની જુખ !

તને કાચો કાચો વજારી
 તોયે તેની જુખ ન દગરો.”

—(આસ્થો તું તો ઘરેરમાં ! પૃ. ૧૩૭)
 “ દેવા મચ્છર ” નું ગીત પણ આપણી
 નવન કવિતાનું વિચારજળ ધરાવે છે સડક
 બોદતા દેવાનું મિત્ર કવિ કેટલું સગા ગીત
 ફોડી આપે છે ? જુઓ—

“ બાપ મડી : દે પેટ તણા બડા
 ખાંડે નવ પૂગા ?
 દેવાનું સુખ કે બાપ ન બોલે,
 બોલે બોની ફર મવ.
 દેવા રોજ બુએ મરેતો,
 મૃત્યુ ફેરી સડરે સગેતો

× × ×
 તારી સમારેલી સડરે ફરે
 વાદન અપરંપાર
 તારે જાતુ પણ મસતાં દેવા,
 પગડોની ચે બહાર
 તારે ક્યાં છે બાંધ્યા ગદેવા ?
 કુપડીએ ગરતા કેવા ? ”

—(પૃ. ૧૪૭)

આ બે વચ અવતરણાનું શું એમ નથી
 જાણવામાં કે મી રમણલાલ દેસાઈની કવિતા
 નવન કવિતાના વિચાર બજાઈથી પણ સમર
 છે ? આખજીવનને સજાતો એમનાં આવાં જીવેક
 ખીતો, વાંચતાં કે સાંભળતાં આપણે અચૂક
 કહીએ છીએ કે કવિ માત્ર કમળનાની બોમમાં જ
 વિહરતા નથી પણ તે વાસ્તવિકતાની નજીક
 બોમ પર આવીને દીન, દીનનાં દુઝામ, દાં
 પણ સઘારી આપે છે

આમ મુઠીવાદ સામેનો પ્રવચન-પ્રકાશ અને
 સાંદીવાદ સામેનો ઉગ્ર રોષ (“ જલિયાન-
 વાલા માત્ર ” જેવી કવિતામાં) આપણે સ્પષ્ટ
 રીતે જાણી શકીએ છીએ છીએ પણ
 મી રમણલાલની કવિતા એટલા જ વર્તુલમાં
 બદલ થઈ ગઈ નથી કલિતખીતોમાં આતમ-
 જ્ઞાન, રામનામ, વગેરેની જેમ પણ તેમણે
 સમારી છે અનેક ખીતોમાં રેનેદ, વીગત,
 સમર્થજનુ યુગન તેમણે કહેલું છે તે જાણતા
 અવતરણો કે ઉત્તરેણ પણ આ દુકા લેખમાં
 સઘ રહે તેમ નથી

જેવ ખીતો તરફ ધી રમણલાલનું વલણ
 વધુ દો છે તો પણ તેમના જ જોખમ કાચો
 જોખાં ઉતરે તેમ નથી. આનાં ઉદાહરણ
 તરીકે “ મધ્ય સક્રમ ” અને “ જલિયાન-

સપ્તેમ્બર ૧૯૪૮

નાશા બાજ " એ બે જ પ્રત્યોભાષી થાક્યાં
અવતરણે નેંધ સતેજ માનીયું.

" હું એકાન્તિક એકલો, ન પરખ્યાં,

હા જાણ, આ મુંઝરી ? "

પૂછ છે પરખાય વિસ્મિત બની,

ત્યાં ભોલી જાણુમરી.

" હું સંક્રિત સ્વરૂપા, ન કેમ પ્રીછતા,

અર્ધાંગના આશની ?

માથા મોદિની રૂપ સિન્ન બની હું

એ સિદ્ધ સકંપની "

ધ્રુવિયુ એક અનેક રૂપ બનાવા,

ત્યાં કથાથી આ મોદિની ?

નાહુ નિસ્તરવા સ્વરૂપ પછી ત્યાં

સોભા થી આ દેવતી ?

સદાસીધ વિશુને છેવટે મોદિની કહે છે -

" આ સુ બાન જુઓ ? ન એળખ પડે ?

હું તે તમે નિર્મલ.

આપે હતલ અનેક મુતિ તિગ્મતી

સર્વવશુ નિર્મલ. "

છેત્રી હતલ ધર્મો, હતી પ કડતી

એ મોદિની કોમલ.

પ્રત્યક્ષ પ્રગટ્યાં પ્રભુસ્વરૂપ ! શે

સકંપ એ મળલ ! (૫. ૬૮-૭૦)

પક્ષોડહમ્ ચક્રુસ્વામી. ની વાવના સદ

દિવાસીય જનવા સકંપ કરતા વિશુને મોદિ-

નીના-સંક્રિતના દર્શન યાવ છે. તે મળલ

સકંપનું આ કાગળ શી ગમણવાણી કવિતાની

પચાકચી જેવું છે

" જલિયાનવાલા બાજ " નું લાજુ કાગળ

તો કવિના ગસિએજે બંતે જ આસ્વાદ કરવા

જેવું છે સદ્માં કવિ કહું છે -

" સિદ્ધને વ્યાપ્રથી ના ના પેદી ફર નયાં ગસી !

આમૃતિ બેઠમાં દક્ષિમાં દેખે એ વર ઉછેલે ! "

પછી જર્મન ગુહનું પ્રોંક સંક્રિમાં વર્ણન

કરી, વિશ્વસાતિની આસામાં ઉચ્ચારે છે -

" અદો સામા કા. વિજયવળા પ્રત્યે ફરારે "

મદા મદીરોમાં પ્રભુ જાગના પદ મળ્યું !

પ્રજુની સંક્રિમાં પ્રભુમય દેવે છવન થયો,

અધારી વારોની કૂં કલલ કાવાં અટકરી.

સુખે નિરા મેશ વશુ પિડિત આ માનવ પ્રેના;

જન્મો ગુહો દેવે જત છવનના જાત કાકા.

મુલ્ય દોના ભેખે, વળા કદીક વાણીની પડતા

યજી ના એચારી ખડક ! જન્મમાં આસ ઉતારે.

વળા આ કંપના જુગ્યા -

" કામ્પો મહિ નવ અમકરી અબુધારા દેવે તો,

ગીતો મહિ કરચુ લખને ચરની ઝોટ થાંગે,

જિતો મહિ હાલગીસ કે દેવનાં બાવ દોરી

રજો સચે રહન કરશે જિતકારો દેવે ના. "

પશુ કવિની આસા વિદુલ જલ. જન્મ

તમા હિંમે સપૂર્ણ સાતિ-મુક્તિ ન સાંપરી

" આસાકમાં અવરતવન " રજા

લઘાકમાં સામગ્ર આંદો કપો,

મૈત્રો ધમકે પુમતી પ્રગળે

જતાવીનાં જ જગ પાચમાં જગ્યા. "

સપાધીસ સદા માને, સપા સત્ત જળે નહી.

જરે એ મુતિ પારાની મૈત્રે દામ રહી નહિ !

સપાને પારાની મુતિની ઉપમા અંત

કવિએ જલુ ખૂબીયા આપી છે તેવી જ

અમતુલ ઉપમા નીચેની પદ્ધિઓમાં પણ

પ્રાપ્ત થાય છે :-

" અસત્ત પાસે નવ સત્ત એકે -

અકાન્ત દેવા મરી તોય છે હુખુ. "

પછી જલિયાનવાલાની કલ્પ વર્ણવી કવિ

કહે છે :-

" હિંદ નીકાળી હતી નાદોગસાદી કલ્પ -

એ તો જ્ઞાન ભરી સ્થામલ રાગ લીવા !

એ કાતને બુધવતુ વીસમી સદામાં

સદા જલન કરે સુધરેલ નેન. "

અને અતે આ પ્રગળા અનેક પદમાં

કવિ-હાલમાં પડે છે. કવિ નિશાલપૂર્વક કહે છે.

" અદો માનવી માનવીને વ કાપે,

રચી રાત્રને લોભી સ્વસ્તિક છાપે,

ચીરી જલુની છતી રાતા હાંધે

લસારે ક્યો અંદો મુંઝરી. "

જલિવાનવાળા ઝોગજોગે, પ્રગળે અને
નેના નેતાઓને પૂછી ગયું છે.

“ચિદને વ્યાખ્યાની શું ના પેટી ફરકી જાય
તો શું સર્વદા દેરી દિસાની કાગળી ગુફા ?

આ કાવ્ય કવિની દેસદાઝ, અને કવિત્વ-
સહિતના સુંદર નમૂના રૂપ છે, એમ કહી
શકાય. પ્રસંગોચિત મધુર હક્ટમના અને
વિશાળ હિતદાસદષ્ટિ વડે આ કાવ્ય વધુ
આકર્ષક બનેલું છે.

આમ જો દેસાઈની કલમ ગીતો તથા
હક્ટમના કાવ્યોએ એક પ્રમાણમાં સરખી રીતે
પ્રવર્તમાન બનેલી છે તેવી જ રીતે નવી
અને જુની એક પેટી, વિચારપ્રવાહો પણ
તેમની કવિતામાં ઘૂંટરી બાનેલ નોંધ શકાય
છે. એકીને પચાવીને એમની કવિદષ્ટિ વધુ
સ્વભાવ બનેલી છે. દ્રશ્યમાં જમે તે રૂચિના
કાવ્યસિક્કને એમની કવિતામાંથી પોતાને
રચતી સામગ્રી મળી આવે તેમ છે.

શી ગમજીલાલની કવિતા મધુર, મુદુ,
અને અર્થિમય છે. એમની કવિતાનો અર્થભાગ
દબાવે કલ્પ જેવો હોઈ તે કવિતાની કલાને
અપહર્ષી નીવડતો નથી તેમની કવિતાની
સજ્જતા અને સાદાઈ ખરેખર આકર્ષક છે,
પણ કોઈકવાગ તે સરલતા કવિતાને નિષ્કૃષ્ટ
પણ બનાવે છે. એમની કવિતા જનિ કરતાં
રસ અને આવધા વધુ પુષ્ટ બનેલી છે. આથી

ધ્વનિમુક્ત મુક્તકો કે માંદા કરતાં રસ
અર્થ ગીતો કે આવપૂર્ણ કાવ્યો તે વધુ
પ્રમાણમાં આવે છે.

કવિવર નાનાલાલ અને કલાપીની અસર
તણે સર થયેલી એમની કવિતા-પ્રવૃત્તિ આપુ
નિક કવિતાના વિચાર વહેણને પણ પચાવી
સજી છે. એ કસરજીથી પણ એક રીતે
“નિદારિકા” નું મદત્ત જ્ઞાનપાન બને છે.

કવિ દસપતંગમ જેમ જૂતા અને નવા
મુખને સધિનાર કહી રૂપ કવિ મનાવે છે, તેમ
“નિદારિકા” ની કવિતા કવિ નાનાલાલ
અને કલાપીના મુખને સુંદરમ ઉમાશકરાગ્નિની
કવિતાના પ્રવર્તમાન મુખ સાથે જોડનારી કહી
રૂપ ગણવા જેવી છે. આટલા દ્રશ્ય સમયને
આજે કલાક મુખ ન ગણીએ તો પણ તેથી
મારા કથનનું તાત્પર્ય જાણાઈ નથી.

શ્રી ગમજીલાલ દેસાઈનું ત્રીજું અને ગમ
તિવાળ કવિતાનું સ્વરૂપ તેમની જ લખેલી
નીચેની પંક્તિઓમાં મૂલ્ય યાવ છે —

“મીઠાં ઝરણાં ઝીણુ માન કરે,
મુજ કંઠે મુગવટ ત્યાંની પૂરે.
તરે ફરી પટા મહીં કુજ ગયુ,
નિટરો નિટરો ગમતીય કીસુ.”

કવિતા રસિકા એ ઝરણાંનું સુરીનું જાન
સંભલે અને મી દેસાઈની કાવ્યકૃતિમાં સાનદ
વિદરે એ જ અનુભવના.

પુત્ર-બાપા, મને પાંચસો રૂપિયા ધોરે. મને ચોક્કસ માદિતી મળી છે તે પ્રમાણે
કુ મેઝ ખરીદી ને આજે જ પાછા વેચીશ તેમાં મને ફાવશે યશે.

પિતા-પેટસો નફા મળશે !

પુત્ર-જસો રૂપિયા.

પિતા એટલે સો તને મળશે અને સો મને જળશે. માટે એમ કર તને મો રૂપિયા
દું અત્યારે બાપી રહીં એમ કવવાથી મને આગમો રૂપિયાનો ફાવશે યશે.

આકાશ ડુક બોલ કેવોનજાગરે એક વળતે મિત્રોને વાતચીતમાં જણાવું કે, “એક
દિનને મને અવનુ આનુ રવખામાં દું દાઉસ બોલે ઝોડાંસ સમક્ષ ભાણુ કરી રહ્યો હતો
પછી ! જાગી જોડ્યો અને તોવું તો દું ખરેખર જ ઝોડાંસ સમક્ષ ભાણુ કરતો હતો !”

આંતરરાષ્ટ્રીય રાજકારણ

૨૫ મે

યુરોપની બીતગની સ્થિતિનું વર્ણન કરતા પ્રખ્યાત લેખક લુઇ ડોલ્બીટ જણાવે છે કે ૧૯૪૮ માં યુરોપીય લોકોની રહેણી ફેરેણીનું મોગસ ખાતું સુધર્યું છે. આવડે બાત, પહેલાં વાને કપડાં અને ગહેવાને બરો કોરો સતોષ કાઠક પ્રગતિ સાધી ચકાવ છે કાન્સ ૧૯૫૦ પહેલાં, અને બેકાઇમ ૧૯૫૦ પહેલાં સર્વ પ્રકારે પગમગ મળે, માત્ર ઇંગ્લેન્ડને જગા વધારે વખત લાગશે. કમ્યુનિસ્ટોની દાગ થવામાં હટલિમાં પણ ઉત્સાહ આવ્યો છે ૧૯૪૮ માં વિમલ નતમશે નદિ એવી ખાતી લોકોને છે અને તેથી તેઓ દાદા તો જમથી જણાવ છે

યુરોપિય કોન્ગ્રેસ સ્થાપવાને પ્રખરો યાવ છે, ૫૨૬ લોકોને એ વિષે કઇ ઉત્સાહ નથી, કાગજુ કે તે પ્રગતિના સંચાલકમાં સ્થિતિયુક્તો છે અને ચર્ચિત્ત જેવો કોન્ગ્રેસિવ તેનો અમેસર છે યુનિટ્સ ષ્ટેટ્સ અને રશિયાની સ્પર્ધાથી લોકોના હલમમાં વિમલની કામમ બીતિ રહે છે અને લાઇફ ફાટી નીકળે તો અમેરિકનો ખજા દેગોનો મુદ્દસચાકનની સચ્ચક માટે લસકી કમળે કરી અને એ મુદ્દમાં યુરોપિય દેગો એટલે બોંગ અને ઝેરી બોંગથી નાત ન પામે તો લડાઈના બંને છતાનાર પણ અમેરિકા કે રશિયાનાં સંસ્થાનો બની જશે એવો તેમને સહારણુ ડગ રહે છે

અમેરિકાની મદદના કારણે યુરોપના માળ દેશોમાં તેની લોકપ્રિયતા ધણી વધી ગઇ છે. પણ અમેરિકા કઇ નિઃસ્વાર્થપણે તેમને મદદ કરતુ નથી એવા સામ્યવાદીઓના પ્રચક પ્રચાગથી લોકોના મનમાં ક્યારે ક્યારેક ચકા ઉત્પન થાવ છે વળી જે દેશોને અમેરિકા માલ આપી મદદ કરી રહ્યું છે, તે દેશોમાં તે કામમતો વેપાર જમાવી જશે અને પરિણામે તેના દેશોનાં જનશરો અમેરિકા સિવાયના દેશો માટે યુદ્ધમાં ન રહેડે એવા પણ

કગ રહે છે પ્રીસ, ટર્કિને મદદ કરી, તેમજ પોટુબલને માર્શલ મોજનામાં લખલ કરીને અને કાન્ડોને પણ સદાપ કગવાનુ જણાવ્યાં ઉશમવાદીઓ અમેરિકાની મુલ નેમ પ્રતે ચકામરી નજરે જુએ છે

૧૯૪૫ માં મોલિયેટની કાર્તિ યુરોપમાં કિખર પહેાંચી હતી વચ્ચતઃ ને યુરોપનુ અમેસર જ બન્યુ હવે નાઝીગણસ સામે પહેલાં સરચણુ કરી અને પછી તેના ૫૦ આક્રમણુ કરી તેને પગલત કરવાથી રશિયા તરફ યુરોપિયનો આશય અને પ્રસસાથી નજર માંડતા હતા અથ વખતે ગજિયા વિવટ-પણે સામ્યવાદને વળગી ગઈું ન હોત, કઇક ઉદાગતાથી તેણે સમમ ખડ માટે મોજના કરી હોત તો આખો યુરોપ તે અપનાવી દેત પણ આ દેશોમાં સામ્યવાદીઓનું બળ ધણ છે એમ માની રશિયાએ આ એકજ પશને ૫ પાળ્યો અને વળી રશિયા અમની બેકની મદદ યુગતા પ્રમાણમાં નિઃસ્વાર્થે આપી ન રહ્યુ તેથી તેનું વચ્ચેવ યુરોપ ૫૨થી ઓછું થયું છે વિમલ ફાટી નીકળે તો ફરક દેસ-માંના સામ્યવાદીઓ આક્રમણુ કરનાર રશિયન લસકરની પડખે ઝીલા રહે એવો સર્વને ડર છે, પહેલાં તો યુરોપિયનોને સામ્યવાદ માટે ખાસ કઈ અણુચંદા ન હતો, પણ ઓકસીડો વિકામાં સામ્યવાદીઓએ કાતિ લાગ્યા, તાગથી તેમને હવે સામ્યવાદ પ્રતે રોષ ચડ્યો છે વળી યુનોમાં વારવાગ પોતાનો વડિ દક વાપરી રશિયાએ તેની કીર્તિ યુરોપમાં ધટાડી છે ફળવણી વિવલ અને આર્થિક પ્રગતિ સર્વિયા વિગલવત રશિયા તરફ સંધા પ્રસસાથી નેતા હતા પણ તે પ્રસસામાં હવે ઓટ આવ્યો છે. બર્લિનના પ્રગનનું સતોષ કાઠક સમાધાન થયે એનું કાલ દેખાવ છે અને તેથી લોકોનાં ડર હાવ નો પાછો ફેર આવ્યો છે.

બે મહત્તા મધ્યમ્યે આપણા મીસની દશા તિથિન છે અને બાહ્યથી લક્ષ્ય અને નિમ્ન નિમ્ન વિચારના દુઃખના તેને ખાળવા રહે છે વળી તેની પાસે જોઈતો કાચો માલ ન હોવાથી તેના મધ્ય મજૂનો તેને લાભ મળે નથી. પ્રાચીન પર્વતમાં ઝીંક ઝેરીલાને દમણી પગાળ્ય મળે છે પણ તેથી ઝીંક સરકારે કુલાઈ જવા જેવું નથી દલ મરોસ સગરનું બળ પડ્યું નથી. આશ્વનિવા અને યુગોએવિવા સગરો ઝેરીલાને દલ મદદ કરે છે. આ તથુ દેશોએ મરોસ સરકારને મજૂર પણ ગણી હોત, પરંતુ અમેરિકા ઇંગ્લેન્ડની કાંક ચંતવણથી તેઓ તેમ કરતા બદલ્યા છે. માસેલ યોજના હેઠળ આપવાની મદદમાંથી અમેરિકાએ ઝીંક સરકારને મજૂર બનાવવાના આશયથી તાત્કાલિક પાંચ કરોડ ડાલરની મદદ આપી છે

ફૂલ્સિના સરકારોનું શું કરવું તે માટે આજના ચાર મહારાજોના પ્રતિનિધિઓ બપુનારજે મળ્યા હતા, પણ એ વિશે કોઈ નિર્ણય આપી શકાતો. સપ્ટેમ્બરની પદમી બુઆઉ આ ચાર સત્તાઓ એક મત ઘટી નિર્ણય કરી ન શકે તે આ પ્રશ્ન યુનોના હાથમાં રજો. આથી રશિયાએ ફરીથી આ ચાર મહારાજોના પગેથી મતોએએ એકા મળી આ વિશે મતજી કરી એવી વાદી મજૂલી તે પ્રમાણે આ મતોએ ફરીથી મળશે પણ તેના તેઓ ઉદ્દેશ કરી શકે એમ લાગ્યું નથી. રશિયા દરમિયા પ્રત્ય સદાનુભૂતિ દલાવવાની તક માટે એક બીજાએને કહી રહે છે કહી કહી ફૂલ્સિના સરકારોમાં અમેરિકા-ફ્રાન્સ અને ઇંગ્લેન્ડને પછો રસ છે. સરકારોના સોફાની માગણી શું છે તે જાણી લેવાનાર નિર્ણય કરવો એમ રશિયા રહે છે પણ તેના નિઃશ્વાસ અમેરિકા-ફ્રાન્સ-ઇંગ્લેન્ડને પગલે નથી સોફાની હાજર બધુક દલ મુખી જ બનવી છતાં એવું આ તથુ કરે છે. તેમને

સ્વતંત્રતા જતી દલાવિના પાલીપજી હેઠળ મજૂરની સાદા પ્રમાણિક રશિયાની સૂચના આ પશ્ચિમી ગળેની ખીલા તે તેમણે પ્રાપ્ત કરેલું વાલીપજી છેડા પડે એમ છે, તેમને એ કેમ શ્વિકર નીવડે

રશિયા અમેરિકાના તાત્કાલિક બંધ જોઈએ તે માલમ પડશે કે એક વ્યક્તિજત દલમા માને છે, ત્યારે બીજી ગળેની એકદમ સત્તા સ્વીકારે છે એકને ખાનગી વેપાર ઉલોગો માટે છૂટ જોઈએ છે, ત્યારે બીજી ઉલોગોનું રાષ્ટ્રીકરણ ચાહે છે, એક ઉલોગ માલીકાના અમુક દલો સ્વીકારે છે, ત્યારે બીજી મજૂર સંધોની સત્તામાં માને છે અમેરિકાને આંતરરાષ્ટ્રીય સદકાર રાખી પ્રત્યેક દેશ પોતાની નીતિ નક્કી કરવી એવું કરે છે, ત્યારે રશિયા કોઈ દેશને પોતાની નીતિ નક્કી કરવા માટે છૂટ છે એવું જણાવે છે, અમેરિકા સમાજમાં ઉલોગપતિ, વેપારી, મધ્યમ વર્ગ અને મજૂર ગણના માટે છે, પણ રશિયા વર્ગભેદ રાજતવાની અભિમાન મેને છે આ વિશેષી સિદ્ધાંતોનું દલ વિમરમાં પશ્ચિમીએ એવો જવલને બપ છે

અમેરિકા દરમિયા પણ અમેરિકાને માસેલ યોજના માટે પાંચ જોડો દલે જણાવે છે ૧ આ યોજનાથી રશિયાને વિશેષ તીવ્રતર બનશે અને તે એ યોજના નિષ્ફળ કરવા બનવું સર્વ કરશે. વિમર વિષય તે સાવચેતી માટે યોજનાઓ આગળ, તેથી કપ્પ, નદી અને મજૂરી સમાજિક કાંબા માટે આગળ થશે ૨ માસેલ યોજનાનો લાભ મેળવતા આ મેળા પુરાણે દેશી સાંકડી રાષ્ટ્રીય રજિયાળા જનરે. કુદ બનાઉ પ્રવર્તતી વેપાર વિવરક ગ્રામી તીવ્રતર બનશે. ૩ માસેલ યોજના કોટલે એક દલે પુરાપતે મદદ કરવી એટલે જ અર્થ અમેરિકા સમરે તે ખોટું છે. આ યોજનાથી અમેરિકા પુરાપત રાજ કારખામાં,

આર્થિક ક્ષત્રિયતા, નૈતિક અને સામાજિક વિષયમાં કાયમને માટે સચિવાય છે. આ મોજાવાથી અમેરિકાની સ્વતંત્ર ઉદ્યોગીતિ પર અતિશય ભાર મુકવામાં આવે છે અને તેની અસર કુશલતા દેશ પર થાય છે તે સારા માટે જ એવું નથી. ૫ આજે કુશલ બે વિભાગમાં વહેંચાઈ ગયું છે. પૂર્વ ભાગમાં કાચો માલ મળે છે, પશ્ચિમ ભાગ માલ તૈયાર કરે છે અને વિશ્વભ્રમ આમ તેનો વ્યવહાર રાખી પોતાના વેપારોનું સમતોલ-પાતું સંચાલી રહ્યા હતા તેમાં અમેરિકા માથું મારે છે અને તેથી આ પરાપૂર્ણની સ્થિતિ કમળી અને કાચાને નુકસાન થાય છે, કેટલાક અમેરિકનોનો જ આ મત છે.

મધ્ય એશિયામાં પોતાનું વર્તણૂક કમળી બેઠેલું અમેરિકા હવે સુએઝ નહેરના મોટા કાજના શેરા લેવા તત્પર બન્યું છે એવી ખબર હવેપણેમાં પ્રકટ થઈ છે. પોલક કમિનાહની આર્થિક નીતિને સમાજવાદીઓએ સહકાર ન આપ્યો અને તે તેથી બાન્દી મેરીની સગાઈ વધી પડી. મુહોતર કાજમાં પછી શુક્રમે ગ્લેસી કોમિન્ટેટ દર ક્લાકમાં જ ખસી પામી તક જોઈ તરખ મારવા કોણ બાજુ માફક તત્પર થઈને બેઠો છે, પણ સામવાદી આજેવાન ચેરેક તેની નાનામાં નાની પ્રગતિ પર પણ કડક ચોક્કસાઈ રાખે છે.

કુદરતી બલમાં છે એવો અમેરિકનોની સહાયથી પ્રચાર કરતા મધ્ય એશિયાના મુસ્લિમોની એવી પ્રવૃત્તિ કદાચ મદદ થઈ છે. બુલ્ગોના સામાજિક બળ આબજ અરબ જુલના સાત દેશોનું મળ કઈ સાફ કદી શકાય એવું નથી. આ જુલમાં ઈરાન, અફઘાનિસ્તાન, તુર્કિ અને પાકિસ્તાનને ભેળવવાના પ્રયત્નો થઈ જો ત્રાકસ છે અરબ લીજના દેશોની આતંકિક પ્રવૃત્તિ લીધે તેમના સરકારી બળનું એકાદગુ થવું ન હવું. પણ હાલની તખડકે બે દેશોએ તો સમજૂતી કરી એક સામાન્ય સરકારી

ઉપરી નીચે છે ઈરાક અને ટ્રાન્સજોર્ડાનના લશ્કરો ઈરાકી સરકારના હાથ નીચે મુકાયા, પણ હજી તેમાં ઈજિપ્ત, લીબેનીસ અને સિરિયા ભળ્યાં નથી અરબ લીજની આગામી પરિવર્તમાં એ પ્રકાર ચર્ચામાં આવશે. ટ્રાન્સજોર્ડાન, સિરિયા અને લીબેનીસનો આમાલિજી જ સારો સળધે રહેતો ન હતો અને પાલ અબદુલાને પેલેસ્ટાઈન પકાવી લેવું છે એવી ઈજિપ્ત પણ હવે શક્ય ગણે છે, છતાં આ લશ્કરો પેલેસ્ટાઈનમાં પ્રવેશ કરશે તારે તેઓનું સંબંધન જરૂર થશે એમ નિમ્નપૂર્વક કદી શકાય. કમ આસાઈ લાઇઝ બંધ રાખવાથી મુહોતરોને લશ્કરી સામગ્રી ભેળવવા અવસર મળ્યો છે એમ મણા કહે છે, પણ પેલેસ્ટાઈન પ્રયત્નો નિવેરે સાવવામાં હિર્મસનતા અખત્યાર કરવામાં અરબો પણ પોતાને લાલ છે એમ માને છે. અમેરિકન મત અત્યારે વફાદી પ્રત્યે ફળેલો છે તે અમેરિકન પ્રેસિડન્ટની મુદ્દણી પૂરી થતાં તેવો ન રહેશે અને પછી તે અવસ્થા અરબોની તરફેણ કરશે એવી અરબોને ખાતરી છે. અમેરિકા, બ્રિટન અને સિરિયાની પ્રવૃત્તિના લીધે પેલેસ્ટાઈનની અલગતા પરિસ્થિતિના રિપોર્ટ મુનોની સિલ્કુરિટી કમિટ્ટીમાં શખલ કાવામાં આવ્યો નહિ હવે મુનોની પારિસ મોન્ડરન્સમાં તે ચર્ચામાં આવશે.

ઈરાનના વડા પ્રધાન આગા અબદુલસ-કુદૈન હાઈરે બાદરીન ટાપુએ ઈરાનના છે એમ ફરીથી મક્કમણે માનવો કરી છે. ઈરાની વેંડ પ્રધાનની ગણિયા પ્રત્યે સહાનુ-બુતિ છે એ વાત જાણીતી છે. આ ટાપુએ અસલ તો ફિનિશિયન વસાહતોના કમ્પસ્ટાન તરીકે વખગતા એક વખતે તે પોર્ટુગીઝોના પણ તાબામાં હતા. કાલ અબ્બાસ સફવીના સમયમાં તે ઈરાનના કબજામાં આવ્યા. ઈરાની સામાજ્ય વર્તતાં આ ટાપુ પર ખલીહાની સત્તા જાગી. અને તે બે સદી સુધી ટકી,

અન્યાયના મંત્રકર્તાના વડાએ પોતાની સત્તા ટકાવી ગાંધવા અંગ્રિએ જોડ સુલેહ કરી અને પરદેસ જોડેના સમઘની સત્તા તેમને સુપ્રત કરી હિંદુસ્તાનના આગ્રહ પાડ્યા-ત્યાં મુખી એ ટાપુએ અર્ધિના વાઈસરોયની ફેબરેઅ નીચે દત્તા અત્પર મુખી ત્યાં દિંદી રૂપીએ માલતો દતો અને દિંદી પેષ્ટ આશીસો હતી જે હમણાં જ દૂર કરવામાં આવી છે. અસલ આ ટાપુએ મોતી માટે જાણીતા થયા દત્તા પણ જાપાનના દરબાર મોતીની પેદાશ થતાં તેની એ વિખેની અત્પર હમણી યદ્દર્થ પણ દલે ત્યાં દર વર્ષે એક દરેક જોરસ ફેરોસીન નીકળે છે અને તે ફેરોસીન અમેરિકન કંપની આથે જોડાયેલી એક ફેરોસીન કંપનીના હાથમાં છે. ઈરાનની અગ્રાહી માજીની અંગ્રેજ સરકારે મક્રમપણે નક્કી હતી હાથની માજીની પણ જીડારવામાં ન આવશે અને અમેરિકાનું પણ દિત દોવાથી તેમાં તેની નૈતિક સદાચ દરી

જાગ્યાપેરોએ પ્રિમતો હમણે કરી અને ન સરકાર મંજૂર કરી. રજુનના જમ્યાવ માટે સરકાર કાપબાર તૈયારી કરે છે નૈત્તત્વમાંનું સરકાર સરકારે રજુનમાં જોડાયું છે કામ્યુ નિરોડો પણ જાગવાન છે અને સરકાર કરતાં વધારે અનુભવી છે. તેમજ સરકારના મૈનિ-ત્રાની વફાફરી વિશે સદા છે ઉચ્ચ જમોતા મરે ખેડતો કામ્યુનિસ્ટોની સદાચમાં છે

ખેડતો સરકારને મદદ નથી કરતા એટલું જ નથી પણ સરકારની લડાઈની પ્રવૃત્તિને ખોટી નાખે છે ફેટલાકો ખેડો અમ ફેલાવે છે અને ખીજાએ અવદાર માર્ગને ખોટી નાખે છે તેઓ ખેતરોના પાકોનો નાશ કરે છે અને સરકાર વિરુદ્ધ જામુસી કામ કરે છે. તેથી સરકાર વિરુદ્ધ જામુસી કરતાં પકામ તેને ફેલાવતી સિદ્ધા કરવી એવી સિદ્ધાનો કામ્યે સરકારે પકાર કર્યો છે

એક વખતનો પરદેસ મત્રી માફિન નુ અર્થો સરકારનો ઇન્ચેક્ટર જનરલ જામ્યો છે. તે અતિ સાદસિક છે અને જાગવાનું શમન કરવા બારે શ્રમ કરે છે. લડાઈનું સમાલન મિત્ર ગાંધની જમોની લડાઈમાં પ્રખ્યાત અનેલા અંગ્રેજ રિમથ ડનના હાથમાં છે અને તે સરકારી સરકારનો વડો છે

કમ્યુનિસ્ટની અવખ્યા સારી છે પણ હમણાં હમણાં મોદિમાં અંગ્રિવ નીવડે એવા કામો તેમને હાથે થયા છે. તેનું કામ્યુ જોમ દેવેશમાં આગે છે કે ફેટલાક સુટાક્યો પણ સામ્યવાદીઓમાં વળ્યા છે અને તેઓ મરે તેવા અપકુતો કરે છે. તેમજ વિદ્યાર્થી સામ્યવાદીઓએ જુદની મૂર્તિ પ્રત્યે અપમાન જનક વર્તન અસાધ્યું તેથી મોદિ જીડાવા અને થાકિન સો એ માશી માગી અને વિદ્યાર્થીઓને ચેતવણી આપી છે પણ તેમના પર કરી અસર મદ જાણતી નથી

એક દિવસે એક પતિએ તેની પત્નીને 'દુરી' હતી તેથી તે આપો દિવસ આનંદ મમ રહી. હવે તેણે સાત પતિને પૂછ્યું, "આજે તમે મને દુરી થા માટે કહી?" પતિએ ખુલાસો કર્યો, "પહેલું કામ્યુ તુ આમ તેમ કરકર્તા કરે છે, ખીજું તું દમ્બેશ કંઈ ન કંઈ જમ્યુજની દોષ છે, અને ત્રીજું, તુ દમ્બેશ એમ કહે છે કે 'મારે પહેરવા વસ્ત્રો નથી.'"

x

x

+

બાનીદાર દોષ નહિ તો કાદ મુખ અક મુખ ન કહેવાય, અને આગીદાર દોષ તો કાદ મુખ અક મુખ ન કહેવાય

હિંદી આર્થિક મુશ્કેલી દેશગરમાં સર્વ સામાન્ય સ્થિતિ વિષય જાણે છે રાજ્ય નિયંત્રક છે નાણાકીય પ્રધાનો, ઉત્પાદનમાં ઘટાડો, અન્ન અને કોષણના કારોબારથી અકલે અસહેલું કાવચિત્તમન, રાષ્ટ્રીયકરણ વિષે સરકારની અનિશ્ચિત નીતિ, હડતાલો, વાહન-વ્યવહારમાં ખામી, અને એ કશક નિર્વાસિતોની વચાહત સળંગીના પ્રયત્નો સરકારની આર્થિક સહાયમણના મૂળમૂલ કારણો છે આ સર્વ કારણો તાજા કલાને સરકાર એવી સાથે પ્રત્યક્ષ કરે છે

કાપડના ઉત્પાદન, કાવ અને વહેંચણી માટે નવી સરકારી નીતિ નહોતી મળે છે સરકારી મશીનો માંગૂટ કાપડ વહેંચવાની વ્યવસ્થા થયે, તાજા કાંઠે ઓળખાં ઝોઢી છ દુકાનો સરકાર ગ્રામીણ, વહેંચણી કાર્યમાં વચામણના નફા ખાનાગ ઝોળ હશે, કના કાનો પર પણ અંકુસ મહત્તમાં આવશે છે અને તે શરિસ્તાનમાં ધસાઈ ન જાય તેની કારકારે આપતી કેળવેશ રાખવી રહેશે, કારણ કે ત્યાં કના કાવ નસો ફરિયા વધારે છે. સિધનો નોંધતો કે હિંદ મોલી કિમ્મતે વેચાતો છે અને હિંદનો કસરો કે તાના વેપારીઓ અલીથી પસરી જતી પાણ આપણને જ વેચે એમ ન જને તેની ખાસ કાળજી ગખવી રહેશે. અમેરિકા, ઇંગ્લેન્ડમાં કોના કારો પાક થયે એવી આગાહી છે એટલે અંકુસ કાવ એગ્રાઈવની જાણીતો નથી.

કામદારોના મજતરમાં વધાગ થયા છે પણ કાવ પગ અંકુસ ન હોવાથી વસ્તુ અને અત્યાગની કિમ્મત વધી બધ છે એટલે કામદારોને મળેલો વધારો તેમને જાણીતો નથી, એવી તેમની ફરિયાદ છે નવેકર અંકુસી દાખલ કરતાં એ ફરિયાદ માટે કારણ ન રહેશે. કામદારો વધારે મજતર માટે ફરિયાદો કરે છે

પણ વધારે કે સારો કામ માટે કાળજીગખતા નથી એ સ્થિતિનું છે ઇંગ્લેન્ડના કામદારોએ ઉત્પન્ન માટે ચીવદાઈથી વધારે કામ, કરી બતાવ્યું; તે માટે સંતોષ પ્રસિદ્ધ કરણ એક કાવજી વેવિને દમણા જરૂર આપ્યું છે અલી કામદાર કના ન આવી પ્રશ્નના કમાના કોવ એવું જાણીતું નથી.

મધ્યમવર્ગીય કામદારો પીડા પામે છે, ત્યારે હિંદી વેપારીમંડળના પ્રમુખે કાલોનું નિર્વચણ ન કાવવા માટે કાવજી કહ્યું એ ધનિક વર્ગની બીજા પ્રત્યેની એવરવા દસવિ છે. વળી કાલમીયા ૨૦ ફેબ્રુઆરે ૧૯૩૬ ફેબ્રુઆરે જાણીતો ખાવા જોયો. દેશમાં સવેને નોંધવું અન્ન મળી રહેશે એવી અવ્યવહાર વાતો કરે છે એનો કશો ખર્ચ નથી એમ તો મદામાઈએ એક ટક ન ખાવાની સમના કના ન કરી હતી? તે કેટલાયે અમલમાં મુકી હતી? આ ધનિકો કઈ ઓળ જાણીતાળી કે બજારવાર છે એમ કોઈ પણ માને નહિ, માત્ર તેમના નામની વતમાનવરોમાં કુચકી વાગે, તેમણે જાણવેલી તાવરતિ પ્રસસનીય છે એવી તેમની જાણીપણા થાવ એટલે જ એ કુમે-શનો આસય છે, એમ અને માનીએ છીએ.

ફરિયાદો કેટલીકવાર હામકી અને છે મદાસમાં હિંદના બર્નર જનરલ રાજાજી થયા, ત્યારે એકેડેમ આમજ કામેલા સરકાર સમા-ગકમાંથી કેટલાક ફરિયાદો મેડી 'અવા "બર્નર જનરલ અગ્રેજ રાજાના પ્રતિનિધિ છે તેને માન કેમ આપાય?" એવી તેમની ફરિયાદ હતી. વડોદરા નરેશ સર્વસવા ત્યામ કનાની નહોતી કરી પછી 'પ્રીન્સ' વિવસે નવગમાં પધાર્યા ત્યારે પ્રજામંડળે સંસ્કાર વરદિ તેમનું અકુમાન ન કહ્યું તે કીક ન કહેવાય. પ્રજામંડળ પ્રમુખે તેમને સરકારી એટલું કાર કર્યું. મદારાજએ બહતી કરી હતી તેનો

ખ્યાલ ન થઈ શકે, પણ એ જૂનો સુંદર રીતે વગર જ્ઞાનાક્ષનીએ સુધારી, પછી કશું ફાઈને રેલ ન હોય. મદદગારની શોધપ્રવૃત્તિ આમજનતાએ તેમને કરેલા સત્કારપરથી સંપૂર્ણપણે પૂરવાર થઈ છે. વચ્ચાળાની સગ-કાગ સ્વપાયા પછી ગળા અને પ્રગળતા નેતાએ વચ્ચે સુંદર સંબંધ બહેર રીતે જોવામાં આવ્યો તેથી પ્રગ્ત દર્શક પામી છે. શ્રીમત પ્રગ્તમાં જોવા શોધપ્રવૃત્તિ છે તેવા જ પૂનઃ પશુ ગૃહેથી એવી આશા ગમીશુ.

વીજળીના ઉત્પાદન માટે વાદ્યસમના ગામમંદિર - બાળક દુનિયામાં સૌથી બીજો મોટો પુરોત્તો બધિવામાં આવશે. જોડામિનિગમ અને સીમેન્સ વાપરી ધરે બાંધી ચક્રાવ-એવા ૫૦૦૦ ઘણે દરવરસે બાંધી ચક્રાવ તેવું કાગ ખાનું રિસ્કી નજીક દમણી ચક્ર કરવામાં આવ્યું છે. કચકાલી ઇન્ડિયન સ્ટીમ શીપ ફાઇનિની 'ઇન્ડિયન ટ્રેડર' દિંદી માસફની પહેલવહેલી માસની સ્ટીમર ઇન્ડિયન જઇ તેથી ઇન્ડિયન-ફિલ્મો દરિયાઇ વેપાર બંધોનેનો એકલા હાથમાં દેવે રજી નહિ એમ અવસ્થા કરી ચક્રાવ. ઉસ્લા નવ માસથી મુજબ સરકારને કોઈકે પેટ્રોલ ઓઇલ મળવું થયું છે એ ઉપરથી દિંદી સરકારને પેટ્રોલની કેવી બજાર ગઢે છે તે સમજી ચક્રાવ. કાચ-દારો માટે સામાજિક વીમા માટે કાચો કાં પછી દિંદી સરકારે કારખાનાની સુવલતા માટે બીસ પચાગ રજુ છે એ નાના મોટાં માસમી કે કાચમ કામ કરતાં સર્વે કારખાનાને સાચું પડે છે. અને એમાં માલીક અને મજૂરો અનેના ચિરે જવાબદારી સાલવામાં આવી છે. દિંદીમાં પોલાલી પેદાશ પણ પડી છે એમ આ મામે જણવા મળે છે.

હાલમાં દરિયાં દેશનું સમાન કરવામાં સિધિલતા સેવતી દિંદી સરકાર જાણે કાચ-માંથી જામીને દેશમાં નેશનલ ઓલિવિય

આપન રંગવા માટે બીસ પચાગ રજુ આરંભે મોટે ચક્ર થતો પ્રવલ્ન પશુકેને નહિવત છે. સમગ્ર દેશમાં હાલ તરત જોઈ લાખ ત્રીસ લગત ઉમેલવારોથી ચક્રાવ કરવામાં આવશે. દેશના પ્રમાણમાં આ સખ્યાબળ તાલ દાર્શન-જનક હાથે છે એ સખ્યા એકલમ વધારવી નોંધ્યો. વળી તેમાં જીવિયાની તાલીમ માટે અવસ્થા રાખવામાં આવી નથી એ ઉપર તાત્કાલિક દૂર કરવી નોંધ્યો.

ક્રીડા આત્મગણ્ય કરી શકે તે માટે બી.પી.માં તાલીમ વર્ષ કરૂં થયો છે. મુ.પી.માં નિરક્ષરતા નિવારણની પ્રક્રિયાને વેગ મળે તે માટે ઉમેલવારે મેટ્રીકનું સર્ટિફિકેટ મેળવતાં પહેલાં વજ નિરક્ષરોને તેજી વાંચતા શીખવ્યા છે. એવું સર્ટિફિકેટ તેને ખતાવવું પડશે આથી જીવમી વધારે એમ કહે માની ચક્રાવ નથી. ઉમેલવારે અર્થ ખર્ચ જ સર્ટિફિકેટ હાવશે એમ માની ન ચક્રાવ. જધાને તેમ કરવા માટે સજવડ પણ ન હોય. મદાસમાં નવ ગિલ્સા સિવાય બીજા વિદ્યાગોમાં કાચની દલી. નેદર મદાસ અપા ત્યારે દિલ્હીમાં આગ્રકેનો વિચાર કરી નવ ગિલ્સામાં કાચની સાવવી હાલ તરત મુલતપી રાખવી એવી સલાહ આપી દલી. પણ ત્યાંના ઉપરિષદો કરાવ કરી એ ગિલ્સાઓમાં પણ જોડાજારથી કાચની સાવવા માટે નિધો કર્યો છે કાચની સત્તર સાવવી નોંધ્યો એમાં મેમત હોઈ ન શકે; પણ તેમ કરતાં આર્થિક પ્રમ આટે આવે તો કરથી ક્યાવેલી પ્રગ્ત જ બીજા કરે મુક્તા વિચાર કરવો પણ જરૂરી ખરો.

પાકિસ્તાન જુદા માટે તૈયારી કરી ગઈ છે એવા સમાચારો દેવે વૃતપત્રોમાં પણ અવર નવર આવ્યા કરે છે કારિમરમાં તે પૂરા જળથી દિંદી સેન્ટ્રો સામનો કરે જ છે અને દિંદી સેન્ટ્ર હોતોની અવટ પગ પગ સપાદન કરે છે એવું કહ્યું નથી. જો એમ

જા દોત તો કશ્ચિત્તમમાંથી નુમ્મલોરોને
ક્યારના થ જમ્યાદી મુઠવામાં આખ્યા હોત
વસ્તુત ત્યાં મુખે હવે વધારે કમ રૂપ લીધું
કે પુત્રો કમિસન સત્તવાદી હિંદ બીને અપ-
રાધી પાકીસ્તાનને સરના અણી નિલુ'ન કરે
વે તે કેમ સ્વીકારી કરે ? દેશનામોને કરે પણ
હવે સપૂર્ણપણે છાણા ગ્લો છે અને તરત
હવે આક્રમણકારક પમલાં સેવાં પડશે. તેના
પરિણામે બીજે શું અસર થાય તેની પણ
સાવચેતી ગમ્મથી રહેશે. 'જેસે મે' ના કરા-
રની મુદત નવેઅગમાં પૂરી થાય, ત્યારે
નિઝમ સોર્વશીમત્વ સપાલ્ત કરે એવું ક્યા
નથી અમેએના સચાત્તમ પાકી પણ અમેજ
ગભરે વાગાપ્રધાન નિઝમ સાથે સીધી
વાલવાલ કરે નહિ, તેમજ નિઝમ
એરે સીધી સધીની વાતો કરે તે તેજો
નહારે તે ઉપગમી નિઝમની સચાત્ત મના-
વિતપણ રૂપરૂપે પૂરવાર થાય છે

લખાઈ માટે જોઈતું પેટ્રોલ હિંદ ક્યાંથી
મેળવશે ? આપણા ગભર સચાત્તમ કરે છે,
"કુનિયામાં અમારા કોઈ કુશલતા નથી."
એ ખરે હરી, પણ આપણે તેમને પૂછી
કહીએ, "તમારા મિત્ર મે કશું છે ?"



**ડોંગરેનું
બાલામૃત**

પીવાથી છોકરાઓ
જીવંત થાય છે



માલીકા—

કે. ડી. ડોંગરે ઈ.

મુબાઈ ૪



પહેલો મિત્ર-તમારી પત્નીની તખીયત કેવી છે ?

બીજો મિત્ર-સારીય છે અને નમણાં છે.

પહેલો મિત્ર-જોડે મને સમજ ન પડી.

બીજો મિત્ર-અજાણે ખરીદી કરવા જવા જેટલી તેની તખીયત સારી છે અને ખરે
કામ કરવાનું હોય, ત્યારે તે માંડી છે.

—મુબારાલી સાહિત્યના વિકાસ અર્થે 'સોલ્ડ ટ્રસ્ટ' તરફથી શ્રી રૂપ હનગની
શ્રાવ વર્ષની એક મેળવણી તૈયાર કરાઈ છે. આ મેળવણી મુબમ્બ, ફર વર્ષે, વિદ્વાને અને
અભ્યાસી લેખક દ્વારા, જોખમાં જોખ એ યોજિક પુસ્તકો લખાવવાનું વિચારણુ છે, તે
અંતે નીચેના સભ્યોની એક સાહિત્ય સમિતિ રચાઈ છે. ડી. જ કૃષ્ણલાલ મો. જવેરી, શ્રી
મનુ કુમેદાર, શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દવે, શ્રી વીરન્દ્ર જીવલલાલ સાહ, શ્રી સોપાન, શ્રી મોહનલાલ
કાંતાવાળા (મંત્રી) અમલ યનાર મેચરા તમામ હકો સસ્ત્ર સાહિત્ય વર્ષે કાર્યાલયને અર્પણ થશે.

—માંડીય સાહિત્ય મંદિર-સુરતની મુબમ્બ શાખાનો ઉદ્ઘાટન સમારણ અણીતા
લાલુ શ્રી ડી. જ. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ જવેરીને શુભ હસ્તે સોમવાર તા. ૬ શ્રી સપ્ટેમ્બરને
દિને શાખાસ્થાને કરે, અનંતવાદી, જાણેશ્વર વૈલસુવનમાં થયેા હતા.

ઓઈલ મીલ તથા કારખાનાવાળાઓને ઉપયોગી
કપ સોલર ડાઇપનું હમારી બનાવટનું

✽ અરૂણ એક્સપેલર ✽

વિદેશી બનાવટના એક્સપેલરોની સરખામણીમાં ઘણા કામ આપે છે
ચોવીસ કલાકમાં ૩૦૦ ટના તેલ કાઢે છે

અરૂણ એક્સપેલર

નાની સાઈઝના ૨૪ કલાકમાં ૨૦૦ ટના તેલ આપે તેવા પણ
બનાવીએ છીએ

હમારી વિશિષ્ટતાઓ

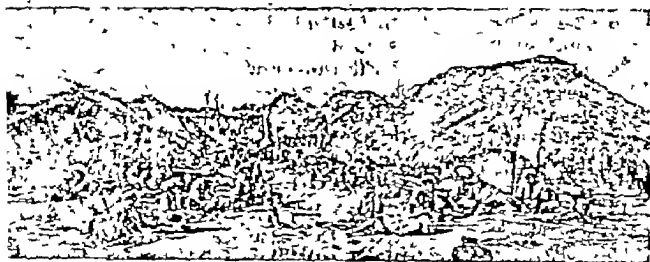
- * ટાપડની મીલને લગતી મશીનરી જેવી કે વોર્શામ, કેમી
હીઝ સ્ક્રાવર, સ્ક્રીનર વીગેરે બનાવીએ છીએ.
 - * ગ્રીટર પ્રેસ પણ દરેક સાઈઝમાં ઓઈલથી બનાવીએ છીએ
 - * કોપરાકટીંગ મશીન બનાવીએ છીએ.
 - * ઓઈલ કસ્ટીંગ તથા વોટર કસ્ટીંગના ઘડીના પજાજ
સુસ્તા તૈયાર કરી આપવામાં આવે છે
 - * દરેક ભાતના મશીનોની ફુલ્લી, ઇલેક્ટ્રીક તથા ગેસથી
ચેલ્ડીંગનું કામ વ્યાજબી દરથી કરી આપવામાં આવે છે
- એક વખત કામ પાડી ખાતરી કરો.

ધી લક્ષ્મી વિજય પ્રાસ એન્ડ આર્યન વર્કર્સ

ચોખંડી, ગોપા દરવાજા બહાર,
વડોદરા.

नवम्बर १९३८

पृथ्वी



समीपस्थता आभरणं ११५

અ. નુ. કે. મ.

સંખ્યા

પાન

૧ સરકારી કાચકૃષ સમિતિને સમર્પણ ર. પ. મ.	૮૩
૨ મ્હારા સંસ્મરણો મી રમણલાલ વ. દેસાઈ ..	૮૪
૩ કમિયું વાસ્તવિક સ્થાન મી. મણિભાઈ દિવેલી	૮૫
૪ મહાગુજરાતનો ઉદ્ધવ અને રાજધાની ડૉ. ચીમનલાલ	૮૫
૫ અપૂર્વ ત્યાગ મી. પદ્મજ	૮૮
૬ વિવિધ જમાનાથી મોજના મી ન. આ. બેશી	૧૦૧
૭ કાઉન્ટ ખનડિદ મી 'ક્યારસ'	૧૦૫
૮ જ્યાંમરે આદમી ર. પ. મ.	૧૦૮
૯ આમાની સેતંગળ કું લીલાબેન મહેતા	૧૧૧
૧૦ વર્તમાન ગાજકાગલુ પ્રો. કે. દિ. સમદાર	૧૧૭
૧૧ સોનાના કતો શ્રી મારિકાંત ચતુર્વેદી	૧૨૪
૧૨ ત્રિતકાગ મોસની શાધ મી પ્રફુલ્લચંદ્ર શાહ	૧૨૬
૧૩ સમુદયજન મન્ય પ્રો. ગોવિંદલાલ દ. ભટ્ટ	૧૨૮
૧૪ 'ઉન્મેષ' પ્રો. કુંજવિહારી મહેતા	૧૩૦
૧૫ સોમનાથને મી કન્હુલાલ ગાંધી	૧૩૨
૧૬ મહામહાવી ઝીણા પ્રો. કે. દિ. સમદાર	૧૩૪
૧૭ પદ્મજો મી ગજરાબેન નાયક	૧૩૬
૧૮ સમાસોચના	૧૩૮

પ્રેસ કમિટીની દોઢેક માસ ચાલેલી દફતારને લીધે જોઈતાજન અને આપી કાઢાયે ન હતો તે આ બધે સાથે આપ્યો છે —સચાલક.

વાર્ષિક સવાજન રૂ. ૧-૦-૦. ખાનદપુરા, વડોદરા.

આદિય સાહિત્ય મંદિરની સાખાઓ અનંતવાડી, જુલેશર, મુનહર અને અણીક, મુરત-એ નાથોએ 'પૂણી'ના સવાજન કરી શકાય છે.

★ પૂર્ણા ★

॥ પૂર્ણા પૂર્ણજલા સમુદ્રસહિતા કુર્ચોત્ત સવા મંગલમ્ ॥

પુસ્તક, ૩]

નવેમ્બર ૧૯૪૮

[અંક, ૪

સરકારની કાયદુપ સમિતિને સમર્પણ

શહેનશાહ ફેરિશ વિલિયમ પહેલાને એક વાર લાગ્યું કે રાજમહેલનો અર્થ ઘણો વધી ગયો છે, માટે તેમ કાયદુપ કરવી જોઈએ. પેના અને તેમ અર્થવા હશે, ચીનો રવણી જવી હશે, નહિ જોઈતી ચીનો ખરીદવામા આવતી હશે, મહેલમા આગયુ અધિકારીઓ નિર્ણય પમારો ખાતા હશે. શહેનશાહને આમાંથી કશું જોઈ કરવાનું ન સૂઝ્યું પણ તેને સૂઝ્યું કે નોકર થોકશીને મફત બળતણ મળે છે તે જોઈ, માટે તેણે હુકમ કર્યો, “હવેથી નોકરોને મફત કોલસા અને લોકડા મળશે નહિ. મહેલનો અર્થ વધી ગયો છે અને તેમાં કાયદુપ કરવી આવરણ છે આ પ્રમાણવારથી દાવજામીઓ દિલ્લીની ધર્મ પછુ નિચારા શુ કરે.”

આ સમયે શહેનશાહનો માનીતો સલાહકાર વિદ્વાન અને હાસ્યરસિક વાન મન્દલિન્ગ હતો. શહેનશાહના આ હુકમ પછી એક દિવસ તે શોકમસ્ત રેખાતો શહેનશાહ સમક્ષ હાજર પયો. શહેનશાહ પૂછ્યું, “કેમ મન્દલિન્ગ, આજે તું નિશાચ કેમ છે ? તને શું થયું છે ?” મન્દલિન્ગે ઉત્તર આપ્યો, “નામદાર, મહેલના સર્વે નોકરચાકરો ફાળી હોય, ત્યારે હું જ્ઞાનદર્માં કેમ રહી શકું ? તેમને મફત મળતું બળતણ તમે અટકાવ્યું, તેથી તે ખરીબોને કંટકો ત્રાસ થયો તેની વમને ખબર નથી.” શહેનશાહે કહ્યું, “જો બધાને તેમની ચોખ્ખતા કરવા વધારે પગાર મળે છે.” મન્દલિન્ગે જણાવ્યું, “ખેર, નામદાર. હું પણ તે સમજુ છું, પણ મારે ત્યા કચરોવજાનતારી ખાઈએ આજે મને સ્કેન્ડલ વકલીફ આપી” મે તેને હાજર પરથી કચરો સાફ કરવાને કહ્યું અને નામદાર તેણે શુ કર્યું તે કહ્યું ? તે છેલ્લા નીચેના પગથિમાંથી વાળતી વાળતી ઉપર જવા લાગી. આમ સાફ કરેલાં પગથિયા પર યજ મૂકી ઉપર ચઢી તે ઉપર પાછું કચરો પાઠવા લાગી. ઉપરથી સાફસુદ કરતાં નીચે આવવુ જોઈએ એમ મે એને પછી સમજ પાડી નામદાર, કાયદુપ કરવી છે ? તો ઉપરથી અર્થ કમી કરતા નીચે આવેલ.”

શહેનશાહ પ્રતીબર વિચારમા પડ્યો પછી તેણે મન્દલિન્ગને કહ્યું, “મન્દલિન્ગ તારું કહેવું ખરું છે નોકરોને મફત બળતણ મળે એવી હું આજ્ઞા કરું છું અને અર્થ કમી કરવા માટેની તારી સૂચના હું હોર્ડ હાઉસ ચેન્સેલરને જણાવીશ.”

સમયો બેકરાં પેટાં પર નહી પણ વાપવડ પર ત્રાપ મારે છે

અનિશ્ચિત વિપ્રસ વાંચને મારા વિદ્યાર્થી બુદ્ધને ઠીકઠીક પડ્યો છે. એ પહેલે વાંચી નાખવું એવું સૂત્ર પણાવ વિદ્યાર્થી-જોના હવનને પહે છે એક બાબુએ મોદન-લાલની આખી કુશન મારા વાંચન મટે ખુલી જઈ બીજી માસ મારા પોતાના જ ધરમા મારાં માતા પિતાના પુત્રીકા પણ સાગ પ્રમાણમાં વાંચવા મળતાં. નર્મજલ, કાવ્ય નિમજ્જન, દિવના મહાપુરો, પ્રાચીન કાવ્ય-માળા, ગુણોદ્યાત્મક ઉદયગમના નાટ્યો, નવલકથાવલ્લિના આગ બામ, નાટ્ય કથાગ્રંથ જેવા પુસ્તકો મારે દાય ચડતાં, સમગ્રજ એટલું સમજતો, અને ન સમગ્રજ લે બાબુએ મુકતો નર્મજલમાં શેવાડુવાની શેલજ વિશ્વનુ લખાણ વાંચી મને એમ મનમાં થયેલ કે સારાં કુટુંબોમાં પણ જે ગિવાજ સાધુ દોષ એને શેલજ કેમ કરી સદાચ જૂતપ્રેતની વિશ્વનાં લખાણો વાંચતાં કરીકરી માર મન બળાવે પોદારી ઉડતું અને જૂતપ્રેત જેવી ઉત્તેજક સજ્જતિ લૂટાઈ જતી દોષ એમ પણ કહી બાસ થતો! સામ્યવાદીઓ મુડીવાદીઓની મિશ્કત વધારે અવરિષ્ઠ ગતે વહેવારી નેહએ- એટલે કે મુડીવાદીના સમયને ઠીક-ઠીક દગલો કરવો નેહએ એમ કહે છે ત્યારે મુડીવાદીઓને એ સિદ્ધાન્તમાં લૂટતો ઉપરેલ મનો લગે છે, અને તેમનું મન એ સિદ્ધાન્તમાં રહેલા અન્યાય અનર્થને નીકાળી ઉરેરાઈ પણ જાય છે એ જ પ્રમાણે સમાજે ગિવાજ કે માન્યતા અમરૂ અવર ના રૂપમાં સમલી નામેલા- હ પ્રકાર કરે ત્યારે

મહિવ સાક્ષિ નહે મહા આશ્ત આવી મન-એ અપેક્ષા દુઃખ અનુભવે છે, અને એ પ્રત્યેક સદામનો કવવા કરીનક ધાન જૂતપ્રેતની કુંજી લાગળી ત્યારે

એટલી ઉરેરાવલી કે નર્મદ, નવલગમ અમરૂ આલ સુધાગર દુર્ગાગમ હવતા જોય તે તેમને હ જતો તે લઈને પણ બાકાતું! મેં કહી જૂત કે પ્રેત જોયું ન દેવ- કહ્યું પણ જોયું નથી દેહ બાલજો મારા હવન દરમિયાન મર્વા દશે, જતાં મેં જલગાયલ કરી નીકાળ્યો નથી કેક મુડીમ જીરાદો હવત નર્મદન થવા દશે, જતાં કાંઈ દુન કહ્યું જોવામાં આમ્ને નથી કેક અત્તનેજે પોતાની છવ્વી પૂરી કરી દશે. જતાં એકે અંપરો નજરે પડ્યો નથી અને પરી કે અપ્સરા નીકાળવાની છવ્વ સ્થાયે સુરેલ કે કાંઈજો નીકાળવાનું સાદસ હવ્વજુ દશે જતાં કહ્યું વાંદા પત્ર અને પોદા વાંસાવાળી મુડેલ કે કાંઈજ કાળગુ તળવા જોલી કાંઈજ કહ્યું રવ્વો પણ નીકાળો નથી મિત્રોમાં, સદવિદ્યાર્થીઓમાં જૂતપ્રેતની વાર્તાઓ મણી આલતી, મનના કાંઈકા અરૂ ઉપર નામ જતી જોડો શાંદ કનુસ મૂત આત્મા પણ અમારી કથનાને લીધોએ ચડાવતો નામ નીકાળવામાં આના ખરા. પરંતુ ધન કારેમો અરૂ- અરે ન્દાની કુસડી પણ- નજર રહામે આવી નથી. ધન ઉપરની ચૂક પણ નીકાળી છે, પરંતુ તે નાજની ચૂક નહીં, માણસની. નામ કરતાં માનવી વધારે અવરૂ છે, નહીં.

આ જ વાંચી જે માન્યતામાં દુ' જગત વિશ્વાસ મગવતો નથી એ માન્યતાને વિદોષ મને બાળપણમાં રૂઝો ન દતો! મન, કથના, સિદ્ધાન્ત કયાં કયાં ફરે છે! કેટલેટલાં ફરે છે! પૂર્વમદ હવનમાં કેટલો મદલતો બામ ભગવતા દશે! બાળપણમાં જૂત સમૂદ મને કયી લાંચ કાલક કે લવાગમ નદોગ આંધુ જોયી દુ તેની તરંગેલુ દરૂ! આજ નિશારી જૂત મુલ્કિએ મારૂ કયુ જગાધુ નથી- અરે

મને આઠો જોયો નતાવીને પણ પોતાનો
પરજો પાડ્યો નથી-છતાં હું તેમનું અસ્તિત્વ
સ્વીકારી શકતો નથી !

આપણી માન્યતાઓની વાત હું બીરી
કરતો નથી. વાંચનના આધાર પ્રત્યાધારતું
બાદ રહી ભણેલું સ્મરણ જ અને ત્યાંનું કંઈ
છું. વાચનને-પરિણામે એવા પણ પ્રસંગો
આવી જતા હતા કે જૂત પ્રેતનું અસ્તિત્વ
ન માનવા માટે પણ હું તત્પર હતો જુના
ગિવાને, જૂની માન્યતાઓમાં ઘડેને માનવીનો
માર્ગ કેમ બાળજી અને બાળજી વધે છે તેનો
એક નમૂનો જ માત્ર આપુ છું

જાને જામ જાદવાવસ્થામાં જ ચાલે છે
એમ નહીં. છપ્તનકા આ વળાંકોમાં મારાં
જ માનવીનો મારાં જની ગંદે છે. જુના
સમકાલના સંસ્કારમાં તે પરી આમલ ભે છે,
જુના સંસ્કાર નવીન સંધિઓને અનુકૂળ થતા
તેને દેખાય છે, જુના સંસ્કાર કદી કદી તાન
જુના ફેડી દેના સરખા જની ફેડ નવીન
સંસ્કારનો આમલ એવા તે મથે છે એકનો
એક માનવી !

મારા બાલ વાંચનને એક બીને ભારે
ટકા મળ્યો અને મારા ચક્રમાંથી અમારૂં
કુટુંબ જરાય ધનિક ન કહેવાય-વતનદાર,
હામાકારનું અમારૂં કુટુંબ અરૂં, પરંતુ પૈસા
જુલુ આજ. ત્રણ ચાર પેઢીનો આ જ આર્થિક
નકરીય મારા દારા પણ એ જ નકશામાં
જોઈવાના હતા અને મારો પુત્ર પણ હજી
અમારા આર્થિક નકશાની જદાગ નીકળી
સક્યો નથી એનીની મહેનત થાય નહીં-
ને કે જમીન ત્યારે તો પ્રણી હતી. પિતા
પ્રિવિવસ-આજની કોલેજના ફર્સ્ટ ઇયર સુધી
ભણ્યા હતા. તેમણે પ્રથમ તો વડોદરા ગાંધી
ની નોકરી સ્વીકારી, પરંતુ પછી સાહસ કરી
જાવ્યાનું અને વર્તમાનપત્ર તેમણે કહાડ્યાં.
અમારૂં મુજબન ઠીકઠીક આજનું છતાં એ
ધનિકનું જીવન કહેવાય નહીં કુટુંબ વતસલતા

જાને અતિથિ સન્કર મારી બાસ્તાવસ્થામાં
ચક્રમાંનાં જાતવચક લક્ષણ મનાતાં સમુક્ત
કુટુંબની જાવના ત્યારે જગવાન હતી. અમારૂં
ધર પ્રશ્ન કૃપાએ ભરચક ગંદે. સર્વા સંભવો
તેમ જ મહેમાનોની અવરજવર સાગ પ્રમા-
ણમાં થતી અને મારાં માતા પિતાએ એ
પરિસ્થિતિને જરા સગવો પણ વિરોધ ક્યો
હોય એમ મારાં જાણવામાં નથી એકલ એ
પરિસ્થિતિને સહન આતી તેઓ તેને
વધારી લેતાં હતાં ધનિકતાનાં લક્ષણ રૂપ
રસોઈના નોટર અમારા ધર્મમાં હતાં નહીં
એકાદ બાઈ નોકર વાસણ મોંઘી જાવ, પૂજા
વાળી જાવ અને પાણી જરી જાવ, શુભદાં
પણ ધૂલે અને પથારી પણ કરે પગ
આપણા જીવનમાં હજી એવી પ્રથા રાખલ
રહી નથી કે જેમાં પત્ર લખીને, આપણી
સમક્ષ પૂછીને, કંઈસે વખતે તો મહેમાનો
આવે! અતિથિ દેવ ફાવે ત્યારે દર્શન દઈ શકે
છે ! આજના જાદવાવસ્થા સંજોગોમાં પણ
હજી એ જાવના મધ્યવી મધ્યવી પણ
આમ છે જ. તે વખતે મહેમાનો અને
સર્વજ્ઞતા ફાવે ત્યારે આવે અને ફાવે તેટલું
રહે એવો હજી ધગવતાં હતાં.

એ જાવના પાછળ રહેલી ઉદારતા હું
જરૂર જમાણુ છું. એનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ પણ
મને સચ્ચિ છે અને પ્રશ્ન કૃપાએ અમારી,
આજની આવેલી પ્રજાસિક્ષા જોઈ વધતે અચે
હજી આમ છે તે આમ ગંદે જીવુ માનસ ચને
અને મારા વચને આપો એવી પ્રશ્ન પ્રત્યે
મારી સહાય પ્રશ્ન પ્રાર્થના છે !

પ્રસન્ન એટલે જ કે એક નોકરથી આજુ
પણ કામ પૂરે પડી શકે નહીં જ એટલે
ધરનાં માણસો જ કેટલુંક કામ માથે ઉપારી
શે. રાત્રે મહેમાન આવે એટલે તેમની પથારી
કુટુંબીજનો કરે કાગણ ચોવીસ કલાકનો
નોકર રાખવાની સક્તિ ત્યારે ન હતી.

અને રસોઈ તો ધનતા સ્ત્રી વર્ગને જ માથે હોવા નાજર કામમાંથી રસોઈયો મળે નહીં. નાજરના હાથ સિવાયની રસોઈ જમાવ જ નહીં. અને રસોઈયાનું ખર્ચ પણ પોતાનું નહીં. એટલે માર્ગ માતા આખા ધરની રસોઈ કરતાં મ્હાનું વ્યસન મારા પરમાં હાથ સમય સુધી ન દબુ અને ત્યારે તે સામાન્ય બની જાયું ન દબું. મ્હા તો મલ્લીમાં જ પીવાય એવી ત્યારે માનવતા હતી.

ધર્મમાં જાજોને જાજોમાં જવાનું હોવા મહેમાનોને કચેરીમાં જવાનું હોવા, અને રૂઝ-લાહને મામમાં મગવા દગવા જવાનું હોવા એટલે સજમન સાકાર સવાયથી એક વાજતા, પુષી જમણોને કાર્ડકમ ચાલુ જ રહે. રસોઈ કરતી જે દલદુ કામ છે, સ્ત્રીઓને માથે મુસ્તી એ વેડ છે, પત્નીની ગુલામગીરીનું એ પ્રતીક છે એવી બાવના ત્યારે આપક બની ન હતી.

એટલે સજમન સવાયથી મારાં માતા નાહી અયોગમાં વહી રસોઈ કરતા અને સાથે સાથે પાકપૂન પણ કરતાં. એક જ કામ એક જ વખતે કરવું એવો નિષ્કાવોનો મત છે, પરંતુ એ મત સાથે આપણી સર્વની સમિતિ હોવા છતાં નિષ્કાવોનો એ મતનો અમલ કરવાની સગવડ આપતા નથી. ખર્ચા કામ સાથે સાથે ઘર શહે એવાં હોવા છે મેવાબાવી નેતાઓ ખાતજો સંમિતિ પણ છે અને તક્લી કિતિ પણ છે. અગમે સવાયતાં વાતચીત ઘર શહે છે એ અધીતી વાત છે. ફગુ અને માવુ એ જન્ને કાર્મોમાં સાન્ય કયુ જ નથી. જન્ને કાર્મો ખર્ચા યાજ તો તેમાં દગલત પણ ન જ હોવા. પરંતુ આવાયી સાથે સાથે ચાલતાં ફગવાના કાર્મોમાં સરજતા ધાવ છે, પટીના પથગાનું વગ્ન જગા પટે છે, અને પટીના ધુગધુગટમાં બાવાનું કાચું સાર માવ છે કે સાધાગમુ તેની પચાતમાં નયો માનાર પચતાં કે નયો સંમિતગાગ પચતાં.

‘ઉત્પાદન વધારો’ ની જમ પાતા આપણા નેતાઓ અને પ્રધાનોએ એક સામગ્રી એક કરતાં વધારે કરી સમાવ એવાં કામથી લાંબી વાદી તૈયાર કરવી જોઈએ. અને તેમ નામો એ કામ ન ઘર શહે એમ હોવા તો એક સમિતિ પણ નીમવી જોઈએ.

માર્ગ માતા રસોઈ કરતાં, ખમને જમાવતાં, સપ્નાખથ સંસ્કૃત ઓરો અને મુજરાતી ગીતો નિત્ય વાતાં. એમાં વિષ્ણુ સદસ નામ હોવા, ગોપી ગીત હોવા, દ્વારામનાં પદ કે મંરણીઓ હોવા અગર ગ્લા પ્રેમાનન્દના મહિના આપ્પાનના ગીત કુકા હોવા આપુ કુવાપ્પાન પણ તેઓ ગોલી જતાં નરસિંહ મહેતાનાં પ્રખ્યાતિયાં પણ સવારે તેઓ કહી જતાં. વચમાં વચમાં ઉદામ કે વલ્લભનાં ગીત પણ સામગવા મગતાં. ધર્મો પર્ણા પ્રખ્યાતિયાં, ગીત, પદ અને કાવ્યોથી સમૃદ્ધ પ્રાચીન સાહિત્યનું જ્ઞાન મને માર્ગ માતાના આ નિત્ય પ્રયોજમાંથી મળી રહેતું. મારી પોતાની જુદી જાતિ તીન હોવાનો ખમ મ્હે સેન્ધો નથી. સામાન્ય જુદિના મારા સરખા જાગકને કાવ્યોનાં ચર્તા નિત્ય આવર્તન એક મુકર રસમર્મ પાક જતી જતાં. મને પણ એ રતોત્રો, પદ, ગીત કે આપ્પાન કુકા કર્ણુ પ્રિય વાજતા. ખરેખર સખનું માધુર્ય સંમિતગાગને અસર કરી જગર મ્હેતુ નથી. અને જે સખદાવધિઓ અસર કરે એ વાગવાગ અવળે પાતાં મરમર્મ પણ જરૂર વસી વતવ. આમ મને અધુરો પ્રાચીન કહેવાતા સાહિત્યનો જનુઅવ અસરતરી રીતે મ્હાગ માતા તરફથી મળ્યો. આજ પણ સજમન આપુ ગોપીગીત, આપુ કુવાપ્પાન કે અપ્પો દનુમાન ગ્રંથ સંવાદ ગોલી જવાતી કુ દિગ્મત ગાંધી સકું ખરે! કુવાપ્પાનના સારા પણ દલદાવક સવારો મારું હલ દવાવી મકન્ય કતા એ મને વાદ છે. ગોપીગીતનાં સુદર સમીતમર્મ અખ્ય ગોલી દલ મ્હે સર સોરવો પગ્યા કરી કરી મેગવી વકિ ધુ-

એ કે સંસ્કૃત ભાષાનું મારું જ્ઞાન
બલકર છે. બાળપણમાં જ્યેષ્ઠ દાદાએ ગામાલ
મહાભારત કે પુરાણોની કથાઓના ટુકડા પઢી
મારી હાથનાં વળણવા માટે એક શ્વેત
સુદિ આપી, તેમ માતાનાં આ સ્વાભાવિક
નિત્ય નિયમ બની થયેલા પાઠ્યોત્તરમાંથી મને
પ્રાચીન કાળ સુદિનો આજો પરિચય થયો,
એ કાળ સુદિ હવેને હવાથી શકે છે એવો
પ્રત્યક્ષ અનુભવ પણ થતો ગયો, અને પ્રેમ
નંદ, સામગ્ર, દયાગમ લાગ મળે તેમ જોઈ જતા
જેવા છે એટલું જાન પણ મને થયું. માતાને
કદાચ ખગડ પણ નહીં હોય કે તેમનાં ચોત
આ દમે આગ હવેને આપ આપી રહ્યાં
હતાં! એ કાંઈ મારા અભ્યાસનો વિશાળ પણ
ન હતો! મારી માતાનો જરાય અમદ ન
હતો કે એ બીજો દુ સામગ્ર અને તેમનો
મુખપાઠ કરી જાતસમૂહ યાદી એની પરીક્ષા
પણ આપવાની ન હતી છતાં ચંદ્રોમાં,
હાથમાં હવે હવાથી નાખવાની શક્તિ છે
એટલું તો મને ત્યારે સમજાયું—અસ્પષ્ટપણે

તેમાં પણ કાળ ઉત્તરારણ્યમાં બહુ
સામર્થ્ય મેળવી શકે છે એવો પણ ત્યારે સ્પષ્ટ
ન સમજાતો અનુભવ પણ થયો કે અભ્યાસી
નથી, વિદ્વાન નથી, શાસ્ત્ર નથી એ જાહેર
કરતા અને જરાય સહાય થતો નથી થયો
નહોતો હોય મારું એ કથન સત્ય છે
પરંતુ મને સાહિત્યનો જાણ છે એમ હું
જરૂર અભિમાન લેઈ શકું અને સુદર અને
કાળ સંપ્રદાયથી મને છે. સાવ નિરૂપણની
બુદ્ધિ બુદ્ધિ હોય મારા હવેને જરૂર હવાથી
શકે છે એ અસહ્યારનાં વર્ષો કરણ મને જરાય
અવગત નથી છતાં આખાં કરણમાંથી

‘એમ કહી આખા અગમી કાંઈ

‘મહા આત્મો ને બોલજી લીધી’

એ અનિરૂપણ વીર વર્ણન વાંચી, બીજી
કાંઈ નહીં તો પણ મારું મન મને દ્યાર
એમનાની પ્રેરણા જરૂર કરે છે મુખ્યપ્રાનમાંથી
માતાને અંતર આવીને અંતર ઉપની દાઢ

રાગને મુને પરદરી, કુવર જે કરાંઈ ત્યાં;
પ્રજ્વળીજુ હું રસીક કેમ? ટોળા વીજુડી મૂલતી જેમ,
ભળવીના જેવી માહતી! તેવા પ્રાણુ જરો
ટળવળી.

એ ધવળી માતાનું બહુ સાફ સાચું જ્ઞાન
વાદ આવ્યાં હતાં મારી આંખ બીની થાય
છે દવારામનું કૃષ્ણવર્ણનનું
સુદર ભાગદશ રસીકું નરણુ સચુરી વાંચે!
હું હુલોટો વચ્ચેર પાળવ મૂકી હું કરી
આખણ માંચે!

એ નરણુ કહી સ્મૃતિમાં રમી જાય ત્યારે
કમ્પર સળધી મારા વિચારો આજ મને તેવાં
હોય હોય એ જાળ કૃષ્ણની માતા પાસે
આખણ માંચી મૃતિ જરૂર મારાં નેત્ર આંખ
બીની થાય ખરી

સાહિત્યનું સિદ્ધિ સાગમાં સારી રીતે
કેમ અપાય એ અનુભવો નિષ્પ્રાપ્તો અને
કેળવણીમાં જરૂર પ્રયોગો કરતા કહી, સિદ્ધાન્તો
ઉપજાવતા હશે, સારામાં સારી યાત્રીનાં હજુ
વિકાસવતા હશે અનુભવે, માતાની ગેસ્ટર
પીરસણના સમયે અણધાર્યું, વલ્લભે સાહિત્ય
સિદ્ધિ મળી જાય છે, ‘નિમિત્તો અભ્યાસ તો
નહી, પણ સાહિત્ય શોખ ઉપજે છે એવો
મારો નમ્ર અનુભવ સદાજ રહ્યું કરવાનું મન
જરૂર થાય છે

ચૂકનું પણ સિદ્ધિસંકેતનામાં મહત્વનું
સ્થાન હોવું જોઈએ માતા પિતાની અને
કુટુંબી જોતોની આસર એ જાળજીવનની
મોટામાં મોટી પ્રાપ્તિ—કે બોલ—હોઈ શકે
એમ સહુ કહે છે ચૂક ખરેખર કલા, સરકાર
અને મુજબતાનું કેન્દ્ર બની રહે એ હજીજા
યોગ જરૂર છે જાણતા સંજોગમાં ચૂકનાં
પ્રાપ્ત અને ચૂકઅવસ્થા અર્થસાધક હોય એ
સંભવિત છે. વર્તમાન ચૂક બાળકોને શું શું
આપી શકે!

આજનાં બાળકો જ્યારે સંસ્કૃતો સખ-
વાની હિન્મત કરે ત્યારે વર્તમાનચૂક વાતા-

નાજાજી ગદે છે અને બન્ને વચ્ચે મેળ
જામતો નથી

પરંતુ પછા પિતાએ તો શિક્ષકની સોદી
ઉપરાંત પિતાનો રૂઠું દક્ષ પણ વાપરે છે,
અને શિક્ષક ક્ષેત્રમાં પિતા અને નાજાજી વચ્ચે
મુદ્દા જામે છે-એટલે કે પિતાની કુરતાનો
નાજાજી જોવા ઘડ પડે છે પિતા માટે એટલી
કડવે નાજાજીની બુદ્ધિ અને સ્મૃતિ પ્રગટિ કરતી
નથી. એટલે શિક્ષકપણ અને પિતૃપણ બેગુ કરી
પિતા તાકાતનો પણ ઉપયોગ કરી નાજાજીની
બુદ્ધિ સ્મૃતિને-તમકાવવા મથે છે માર મારવા
તેજાગ થતા પિતા પુત્રને ગણસ લાગે છે,
અને પુત્રની બુદ્ધિ સ્મૃતિ માગથી કાંતો ફટકો
જાળ છે અમર જડ જાડી બની માગ સાથે
આવતુ મેઘ પણ શિક્ષક મુદ્દા કરવા ના પાડે
છે શિક્ષક બનવા મથતા કે પિતાએ ને મ્હે
કસાઈ બની જતા જોવા છે મહી મહી ગુસ્સે
થતો, ક્યે ક્યે છબુકતો, નાજાજીને દાખમાં
રાખવા ચતત મથતો, જેની હાજરીમાં નાજાજી
અગાધ સતાઈ ન્હાસતા ફરે એવો પિતા
પિતૃપદને લાવક નથી એવા પુણને પિતા
જાતા મરણએ જ અટકાવતો જોઈએ શિક્ષક
આપતા નાજાજી ઉપર સદાજ પણ રીસ ચડી
એમ લાગે તે ક્યે પિતાએ શિક્ષક બનવું
મથે કરી દેવું જાઈએ

શાઈ મુશ્કેલી પિતાને પૂછીએ તો તેને
ઉંચ તેઓ નહોતા આપતા એમ નવી જગુ
તેઓ મારા અજવાલને સુધારવા કરી મથતા
નથી. અને તેઓ છારનજાર અમારા આખા
કુટુંબની પ્રિય અને પૂજ્ય વ્યક્તિ બની ગયા

પરંતુ એકાદ વર્ષે મારે માટે તેમણે
અબાસ સુધારવા ખાનગી શિક્ષકે રાખ્યા
દતા. આજ તો ખાનગી શિક્ષકે શિક્ષક
વર્ષ વજર ફોસેજમાં પણ આપવું નથી જોઈએ
જોઈએ મમ કરી વધારેમાં વધારે જમ્મર મેનાર
મોઢપણ બુદ્ધિમાન વર્ષે હોય તો તે આપણી
ઉચ્ચ મેળવણી આપતા પ્રાઈસરોનો વર્ષ છે.
ફોસેજમાં પણ ખાનગી શિક્ષક થેવુ જરૂરી છે
એ બહુનાગ અને બહુવાનાગ બન્નેને મારે
સરમ રૂપ પ્રસન્ન મરોરો ફોસેજ ધ્વનમાં

વિકસે ન હતો. પરંતુ ઇન્દ્રિય પ્રાથમિક
અને માનસિક શિક્ષકમાં કાંતો જરૂરિયાત
અને અમર માન્યપતી મોટાઈ દર્શાવવા ખાનગી
શિક્ષક પાસે જાળકાને નિશ્ચિત સાળાશિક્ષક
ઉપરાંત શિક્ષક આપવું અર્થ. પરંતુ તે જમ્મર
જૂજ પ્રમાણમાં મારા અબાસમાં મારા
પિતાને જમ્મર મથા નહી હોય તેથી, મારો
અબાસમાં મને બહુ તકલીફ ન પડે એવી
રજા કાવનાથી કે સદાજ મોટાખના પ્રક્ટન
તરીકે મારે માટે ખાનગી શિક્ષકની પણ
ચોખ્ખા ઘડ પ્રથમ લાલજીયાઈ સાદ નામના
શિક્ષક મને બહુવાના પછીથી લીલાધર કમ્મ
નામના એક શિક્ષકને લાલજીયાઈએ જ મારી
જાળવણી કરી એથી મને કેટલી સગળતા
ઘડ તે કુ અત્યારે કહી શકુ એમ નથી
પરંતુ એ બન્ને સગળન શિક્ષકો પ્રત્યે આજ
સુધી મારા સર્જાવ સતવાઈ રહ્યો છે એટલે
તેમણે શિક્ષક જમ્મર મને જમ્મર તો જોઈએ
જમ્મર દરે લાલજીયાઈ તો વર્ષ દોઢ વર્ષ
ઉપર સતર્જવાસી થયા. વડેદરાના જ એ રડીક
ત્યારે ત્યારે કુ તેમને મળતો ત્યારે ત્યારે કુ
તેમના પ્રત્યે ગુરૂ તરીકે આદર રાખતો લીલાધર
શોરે સમય શિક્ષક અપી પ્રિયિત વહીવટના
મુલકી ખાતામાં જાતના મથ દતા એમ રમગમ
લાવે એક મે વખત પછીથી અમે સદાજ મથા
લોખ્ખુ કહી છમ્મુ કે તેમને મળવાનો મોકો
મને મથે, તેઓ પાર્થિક કવિતાઓ લખતા
અને મને શિક્ષક આપતા તે સમયે તેમણે
એક ન્હાનકડે કાવ્ય સમઢ પણ છપાવ્યો
દતો, જેની એક નકલ મને વિદ્યાર્થીને પણ
તેમણે આપી હતી કવિતા લખી શક્તા શિક્ષક
માટે મને જરૂર અભિમાન થાય. તેમની કવિતા
કુ બાવપૂર્વક વર્ણવેલો અને રાંછ થતો.
તેમના કાવ્યોમાં એક ગીત 'હાનુડ થુ જાલે
મોરી પીઠ, જાઈ જામે નાગ કુવાઈ રે' એ
મીંગળાખના પ્રખ્યાત ગીત દાળમાં ઉતાયું
કવુ. તે મે મુખપાઠ ક્યું કવુ જોઈએ આજ
તે કુ લીસરી યોયો કુ દનુમાનની સ્મૃતિની
એક કહી કહી મને શાદ રહી યાદ છે,

જામી પગલમ જાતિ મજથી જતાંયુ
હી નમેજ રતી મજને પૂણ્યુ,
મુરાદિ પામ પડીયા તવ સિય નામી,
ધી વાયુ પુત્ર હનુમત નમામી.

વસતસિદ્ધાર્મી બુધાવધુ આ કાવ્ય
મારી કથોદી દર્શાવે છે પછી તેમણે કાંઈ
જામ્યુ કે નહીં તેની અગત્ય નથી મારા વિદ્યાર્થી
જીવનમાં આમ મેકવિ સિદ્ધકે મને મળ્યાંએક
કિનેગવાળા ગુજરાતી સાળામાં અને બહુ-
વતા સિદ્ધક પ્રેમાનંદ સુન્દરગમ, અને બીજા
ક-કેટલા અભ્યાસની સરવાલમાં મને મળેલા
ખાનગી સિદ્ધક શ્રી લીલાધર બટ નનેની
મારા ઉપર યી અસર કે આજ કદી અસર
લાગવી નથી પરંતુ કવિતા કરવાની તેમની
શક્તિ તેમના પ્રત્યે માત્ર માન વધારતી હતી.

ખાનગી સિદ્ધક ગણવાની જરૂર તેમજ
તેનો શ્યામ જલદી પડી જવાં એકાદ વર્ષ
આમ ખાનગી સિદ્ધક ઘીકુ દર્શ પછી તો
અન્ય અનેક વિદ્યાર્થીઓની માત્રક સાળામાં
અષાઢ સિદ્ધક મારે માટે જન્મ ઘણું ગયું.

એક સિદ્ધકને અમે વિદ્યાર્થીઓ ખીજમાં
“છાયાદર” કેમ કહેતા હોઈયું ? સિદ્ધક
સાદા હતા. વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યે સદાનુભૂતિ
પ્રગટતા હતા સિદ્ધક પણ સાદુ અને રસ-
મય આપતા હતા. “છાયાદર” ને અને
સિદ્ધકને કાંઈક સખજ ન હતો કદાચ, તેઓ
ઉચ્ચ, પહેળા અને કદાવર હોતા હતા
અને ‘છાયા’ નામનું પ્રાણી પણ મજાલુ
દેખાતો કાંઈ પાંદડાં ધરાવી એવો હોય તેથી
અથવા ‘છાયાદર’ શબ્દ માન વિતાની
આકૃતિ સુચન માટે મોં ભરી દેતો પોત્ત
શબ્દ વિદ્યાર્થી વર્ગને લાગી એવો હોય ?
ખીજની પાછળ Casteism કદાચ સિદ્ધ
ઉપનવવાની શક્તિ કારણે જ હોઈ શકે અને
વિદ્યાર્થી સમૂહો કદાચિત્તો શ્યામીનવર્ગ ખીજે
એક નથી. સિદ્ધકની રીતભાવ, મોલ આલ
પહેવેશ, નાની નાની રેબા [mannersism]
તેમના સિદ્ધકની સુરસતા અને નિઃ-
સતા અને તેમના ખાનગી જીવન અવદાનની
પણ વિવેકો વિદ્યાર્થીઓના કુખીનથી દુર
રહી શકતા નથી અને વિચિત્રતા શીધી તેને

દસવાની જાત વિદ્યાર્થીઓમાં સતત આવત
ગંદની હોવાથી સિદ્ધકો કદાચ સિદ્ધો સિદ્ધ-
કની વહેલી પરીણા લઈ નાંખે છે ! આમ
કાંઈ સિદ્ધક ‘છાયાદર’ બની જાય છે, આમ
કાંઈ સિદ્ધક “મુરલી” બની જાય છે, કેટલું
સિદ્ધક “જીવણા નરસિંહજી” બની જાય
છે અને કદાચ કદાચ કેકામરતરો પણ
“નટાકા” અને “ગોટ” બની જાય.

સિદ્ધકનો લાભી પહેળો કદાવર દેખાત
સિદ્ધકમાં ‘છાયાદર’ શબ્દથી ઉપજતી
બળવતા સુચવતો હતો ! કદાચ મારે પાસ
કેટલું દલાવતા સિદ્ધકમાં વિદ્યાર્થીઓને
મુઠ્ઠી નો ભાસ થતો, એક સિદ્ધક મોહતા
મોહતા જીભ મકાર કદાચી દોહને આટતા,
અને ત્યારે વહેળાની એક પોળ છાયાળા
નરસિંહજીની પોળ તરીકે ઓળખાતી. જે
દાહના સુખરેણા વહેળાએ કદાચ મદલી
નાખી દર્શી ! છાયા કદાચતા સિદ્ધક અને
છાયાળા નરસિંહજી આમ કિધ્મીની કિધ્મી
એકતા પામ્યા, સરીરી બેઠી, મજાલુ અને
ઝાઝાવા ભરી માંવણિયાળા કાંઈ સિદ્ધકમાં
નટાકાનો આકાર ઉપજી આવેલો સિદ્ધકોને
દેખાવો અને નાનકડી રાહી કે મારજીયા દેખા-
વમાં અકારોનો ભાસ થતા સિદ્ધક “ગોટ”
બની ગયા !

આમ સિદ્ધકોમાં નામ પડ્યે જતાં, જેમાં,
પાઠશી પ્રેમના વિદ્યાર્થીઓની કદાચના ઠીક ઠીક
કામ કરતી ! કેટલાક નામ પરપર પ્રાપ્ત
દર્શી, કેટલાક નામ અમાગ પુત્રે પાંદડાં કરતાં
અને કેટલાક નામ એવાં દર્શી જેનું કારણજી
આપ્યા સિદ્ધક વર્ગની જનદશીરૂપ બની જાય,
બીજા વિદ્યાર્થીઓ માત્રક મારી કદાચના અને
કાંઈકાંઈ ત્યારે જલદ બનેલી નહીં એટલે
કે સિદ્ધકનું ઉપનામ અટક કે ખીજ પાડવાનો
પણ દુર્ભાગ્ય એક નથી. હુ તો માત્ર એ
ઉપનામ સાંભળતો, કદી કદી પાપાણ્ય સમજાવ્યું
કરતો અને આવા નામ પાડનાર કદાચનાઓ
વિદ્યાર્થીઓની શક્તિ પ્રત્યે પૂનઃપ્રભાવ પૂર્વક
માત્ર નમન કરતો !

કદાચ સમદળજી, સામુદાયિક શક્તિ કે
જનતા જનાઈનનો પરચો પહેલ વહેલી
સિદ્ધકની ખીજના સ્વીકારમાં પડ્યો હતો !

કદાચ પાડી શકે એ વિદ્યાર્થીઓ શુ
નામ ન પાડી શકે ?

હાંગનું વાસ્તવિક સ્થાન

મહિપાલ દિવેરી

[સુભાવના નણીલા પુરાતત્ત્વવિદ્ધ મી મહિપાલ દિવેરી હાંગનું વાસ્તવિક સ્થાન સ્વતંત્ર દિવેરી પ્રાચીન સ્થાનોમાં ક્યાં હોઈ શકે એ વિશે ઐતિહાસિક આધાર અને અધ્યાત્મિક યોગ્યતા પર સુનકર સમીક્ષા આ લેખમાં કરે છે. "પૂર્ણાના" પાઠકા પ્રકારમાં હાંગને સ્વતંત્ર એકતા એ સ્થાન પ્રતિષ્ઠા થઈ ગયા છે એના અનુસંધાનમાં આ લેખ અમે પ્રસિદ્ધ કરીએ છીએ. તાંબી.]

સામાન્ય રીતે રહીએ તો ૨૦° અને ૨૧° તથા ૭૩° અને ૭૪° અક્ષાંશ-રેખાંશ વચ્ચેનાં દક્ષિણ ગુજરાતને સીમાડે આવેલાં હાંગના વિસ્તૃત પ્રદેશનો ભાગ પશ્ચિમ બાજુએ નવસારી પ્રાંતના સોનબદ બારા અને વંસદા રાજ્યની હદ. પૂર્વે સોનબદ તાલુકાનું દરખાસ સાહેબર પગલુ જોનદેશનો પીપળાનેર અને માખણ તાલુકાઓ અને ઉત્તરે સોનબદ તાલુકાની વચ્ચેનાં સમાવેશ છે તેની દક્ષિણ સીમા જોધપુરીની ખીજુની ધોળાવજ સુધી પહોંચેલો જણી સમાવ.

ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ

આ પ્રદેશના જુના ઇતિહાસ વિશે કહી-જદ્દ હકીકતો મળતી નથી, તેમ છતાં એટલું તો સદર રીતે જણી શકાય છે કે અંગ્રેજોએ આ દેશની સત્તા હાથ કરી નવા પ્રતિ રચ્યા તે પહેલાં, હાલ જેને મદારાપ્ટ તરીકે જાણ મળ્યામાં આવે છે એના પ્રતિ આ દેશની જળવાન થતી સત્તાઓ વચ્ચે એ સાધકા હતા તેજ મુજબ હાંગના પ્રદેશ પર પણ જુદે જુદે વખતે જુદી જુદી રાજસત્તાઓ આવી અને અર્થ

હાંગની સદીના પ્રારંભ કાળ પહેલાંના પ્રતિષ્ઠાનના સાત વાદનો માલવ સુત્રિયો, મધ્ય પ્રાંતના વાઘડા, વઘામીના આસુરો, આન્ધ્ર પ્રદેશના રાજાઓ, દેવગિરિના ગુજરાતીઓના વાદો, પાટણના સોલકાઓ અને અમદાવાદના મુસલમાનોની સત્તા હેઠળ મદારાપ્ટના એક અંગ પડે જાયો જવા હતા. હાંગનો પ્રદેશ પણ તે મુજબ એ સત્તાઓની ભૌગોલિક સીમા નીચે ઝળી અને છૂટા થયો છે.

જુદાન મદારાપ્ટ જેને હાંગમાં આવે છે એના એક ભાગરૂપે હાંગનો પ્રદેશ હોવાનું એની જાતીય સરકુતિ અને ગેરવૃદ્ધિ હાંગની એકસરખા પસાના સમજ પૂરાવાને અભાવે, મળી શકતું નથી.

અંગ્રિકા, પૂર્ણા, રોહર, અને સોનબદ તાલુકાના વરવાટમાંથી પસાર થતી ગિરા નદીઓની વચ્ચે આવેલો સમજ વનાવણી-જયો હાંગનો ભાગ હાંગની સાતમી સદીમાં સ્વતંત્ર વન્ન જાતિઓથી વસેલો હતા એવું ૯૧૧૧-૧૧૧૧ રાજકાલમાં આવેલા અને પળપાળા દક્ષિણમાં સમાટ મુલકોશના ફરમામાં જણાવેલ વિખ્યાન મીનાઈ વામી જુલેનસાંજની પ્રવાસ નોંધમાં પડ્યા જણાય છે આ પ્રવાસીએ પોતાની નોંધમાં એ જાતિઓની રહેણીકહેણીને પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે એ જોતાં મદારાપ્ટની જાતિઓ સાથે સામાજિક કે સાંસ્કૃતિક મેળ અંગ સમજ હોવાનું જણાય નથી.

હાંગની તેરમી સદીના અન્તમાં હાંગની આસપાસ અને હાંગના પ્રદેશ પર રહીક રાજવસતી એક શાખાએ સત્તા જમાવી તે પહેલાં આ પ્રદેશ ગુજરાતના મોલકાઓની સત્તા નીચે ગળું જણાય છે.

એટલું જ નહીં પણ પુદ્ધ કાલજનો પ્રદેશ પણ ગુજરાત મેનાવતિ આંગડે છતી કુમાર-પાળનો સત્તા નીચે આવેલો સિમરજન જગ-સિદના ફરમારમાં કોનોગના ગઠિડ રાજના મોલક અને વચસ્વાન નામના એ રાજકુમારો આવેલા. કેટલાક વખત પછી તેઓ દક્ષિણ તરફ ગયા. દક્ષિણ તરફ જતાં માર્ગમાં સોલકા જગજ કાગમાં નામો તથા બિલો મારી

મિષ્ણવગામ કાય કરી તેનો માનિત બન્યો. પચ્ચત્તે દેવગિરિના બાદ્ય ગમગની રચ્યા માથે સજ્જ કરી આસથિતિ (દાહન આવશ્યાક સજ્જાનુ સામ્રાજ્ય બાગ,લાખના દિલ્લાને નામે પ્રસિદ્ધ છે તેમા ગાદી રચાયા. એ રાજાકની સત્તાની કીર્તિમાયી "રાષ્ટ્રોદયક મદામન્ય" નામના પ્રયેમા માવામા આવી જે આ મદાદાન્ય એક ઐતિહાસિક કાવ્ય છે અને સામ્રાજ્યના ગદાકના ગમગાગમાં જ તે પ્રથમ લખાયો છે. એ પ્રથમના ત્રીજા સર્ગમા મોદક વિશે લખતી દર્શાવત તેવર્તા રૂપિ રખે છે -

"ય પિત્યલ્લામવાન્ય તમ ધ્યનીમદા ત્વાદલ મણુલ્લાનિ ॥

લોકામલેપા નય વાલમા કામાત્મસ્ય રાજ લિહ્લાન ॥

સર મુદ્દુનય સમ્રાજ્યના જખાવવા મુજબ ઉચ્ચમા તાપી કાંઠાથી માંડી દક્ષિણમા ખાટ માતાની રેકીઓ સુધીનો અને પૂર્વ પશ્ચિમ માં માનકનો પ્રદેશ જામવાજની સત્તા નીચે લાવાનું જખાવ છે એકલે કાંત્રો પ્રદેશ મદા-ગાંત્રી કાંઠ સત્તા નીચે નહા પણ ન્યનિદ રાજી સત્તા નીચે જ દત્તો એમ મિદ રાજ છે

ગાંત્રોદયક મદામન્યના ઉપાકષાતમા મનુજિતા પુરા નવવિદ ન્વ. દવાય જખાવે છે. ૩ -

'At the end of the thirteenth Century Baglan is mentioned as a district dependent on Gujarat & c. At close of the fourteenth Century on the establishment of Musalman dynasty of Ahmedabad Baglan seems to have become tributary to Gujarat.'

મુસ્લમાનના મુબ્બાન મદાદુગાંત્રી દક્ષિણની અને માદવા પત્તી ગવાર્ગીમાં મુખ્યપત્તના મુબ્બાની જામવાજના મદાકેને મદાન દવાની વિરતો મિનાત મિદરગીમા

મલે છે તારીખ ૯ કિરોજસાદીમાંના ઉફરેખતી જામવાજ મુજગતના લેકાખુને પુરિ મલે છે સોદરે સર દરેકુ પિપચમાત તે કાંત્રમાં કાંકે નહી નહા આવેકુ દાહનુ પિપચમાત અને સામ્રાજ્ય પખ કાંત્રી પારે એટલે મુજરાત સાથે જામવાજના લેકાખમા કાંત્રો સમાવેક ચાં જ નવ છે. મોજસોગો મુજરાત સર દરુ તાર પારી આદન ૬. અદગરીમા કાંત્રી નોધનો એક દવાસો સીમ કાંક સાહમે પોતાના પ્રથમાં આપ્યો છે તે આપારે પણ ગનીમનનો પ્રદેશ તે કાંત્રો જાન હોવાનું જખામ છે દવાયો આ પ્રમાણે છે -

Ain-i-Albani treats Baglan as an independent region, rightly belonging to Gujarat. The Sutra is said to be populated by Kunbis, Bhils and Gondhs & c.

આંદગરેખના સમયમાં સામ્રાજ્યની રાજી સત્તા તોડામાં આવી, ત્રાપણી માન સામ્રાજ્ય-મુજગેના કિત્તાઓ કમળે ગમવા માટે દક્ષિણની મુઝવીમ ચત્તાઓ અને પિત્તાઓ વચ્ચે જે આતાણી આત્મા કરી એ પ્રાણમાં કાંત્રમાં વમતા મિલ નાવશે જુદા જુદા જુધોના કુલ સત્તાધીશ બની રવા દતા. ગારી, દગવાવની, કિરકી, પીપગી, મિલવાગ વગેરે કાંત્રોતોર્ન આમાં મજૂનો રમી જેલ્લો અને એમનો મામાક કમળે પણ દક્ષિણની દમરાગ નતિઓ સાથે નર્દી પણ તાપી કાંત્રના મિલતી-અથવા અને ગામગીપત્તાના નિત્ય સાથે વખારે લાવાનું જખાવ છે "Ahmedabad District" નામક નય રેલારી આ દર્શાવતો વધુ પુરિ મલે છે

આ પ્રસંગે એક બીજા જામત પણ જાનાજા લેવા જેલ છે અન ૧૮૧૮ માં રેલાર આગસા થાં એવી લેખા મુજગાના દક્ષિણના કાંત્રોતો આમલની મીપી સત્તા નીચે જાના ન વખતે પણ કાંત્રો પ્રદેશ

એમની હકૂમતની મદાર હતો અને ખાનદેશ વગેરે છત્તીસગઢમાં ઉપદ્રવ ન થાય' તે સારું ઈચ્છના રાજાએને સાલીઆણી બાંધી આપેલાં અર્થાત્ ઈંગ્લેન્ડ પ્રદેશ મહારાષ્ટ્ર સાથે જોડાવેલાં ન હતો એ કાંઈ પણ દિલ્લેસી ઈંગ્લેન્ડમાં કોઈ સત્તાનો હોય તો તે ગુજરાતની બાબતમાં સરકારનો આધા બાગીઆ વહીવટનો જાગ્રેજે એ સન ૧૮૪૨માં સમસ્ત હાથેનો વેપારી ઇંગ્લેન્ડ કાઢી ઈંગ્લેન્ડ રાજાએને સાલીઆણી બાંધી આપ્યાં ત્યાં સુધીની આ વિગતો છે આ લખાણ વિગતો પરથી ઈંગ્લેન્ડ પ્રદેશ મહારાષ્ટ્રથી છુટો પડેલો અને ગુજરાત સાથે જ સંકળાયેલો હોવાનું જણાઈ આવેલું.

આપારી અને સામાજિક સમર્થન.

હિન્દુની તેરથી બહારની સહીના માળા સુધીમાં મેનબ્રહ્મ, આગ, ગારહેલી અને મુરત એ મોટાં આપારી મધ્યે હોવાનું તત્વારીઅનવેશના દ્વિતરંગમાંથી જણવા મળે છે મદમદ ગુજલના રાજ્ય અમલમાં આવેલા છત્તીસગઢ, દેવગીવા, રૂંદ કવિ વગેરેની નેધિ એનો પૂગવો છે અને ઈંગ્લેન્ડ આપારી સમર્થ આ જાળવે કે હોવાનું સાથે એટલે કે ગુજરાત બાબતે જ હોવાનું જણાય છે. અંગ્રેજ સરકારે સન ૧૮૪૩માં સરકારી ડીપાર્ટમેન્ટ એન્ડ ઓ ઓફિસ સાથેજને મળવા કેપ્ટન મોરીસને ઈંગ્લેન્ડમાં મોકલેલા. આ કેપ્ટન સાથેજ પોતાની મુલાકાતનું લખાણ નિવેદન સરકારમાં ગયું હતું છે તેમાં મુરત આપારીસીના અને તવસારી પ્રાંતના રાનીપ્રદેશમાં મળી ધીર-ધારણના જેવીજ પ્રથા ઈંગ્લેન્ડમાં પણ આલતી હોવાનું જણાવે છે (કેપ્ટન બિટ્સે પણ એ પ્રથાનો ઉદ્ભવ પોતાની નેધિમાં કર્યો છે) આજળ આલતી તેજો પોતાના નિવેદનમાં જણાવે છે કે— " & & that the principal products of the

Dang being teakwood, and the traffic for years having been almost carried on with the mahabhandas of Surat &c &c " આ પરથી ઈંગ્લેન્ડ ગુજરાત સાથેના ગળગીય જોડાણની જેમ આપારી સમર્થ પણ ગુજરાત સાથેજ હોવાનું સાબીત થાય છે અને એના સામાજિક સમર્થો તાપી કાંધના બિંદો સાથે વિશેષ હોવાનું જણાય છે ઈંગ્લેન્ડ સાથે.

ઈંગ્લી વસતિ પર ઉત્તાવળે તેજો જેવી ને પ્રગળે કેકેણની વસતિ અને તેમની બેલીને મહારાષ્ટ્રની એક ઉપ-ભાષા કોઈથી તરીકે કહેનારા કોઈ હોય તો એમના એ જાન પર વ્યાખ્યા જેવું છે કોઈ પણ હેતુસર આમ પ્રતિપાદન કરવામાં આવવું હોય તો એ લેલી પણ રેનીના મહેલ સગ્ની છે.

અરી વાત તો એ છે કે ગનીપરજમાં બોલાતી સમળો બોલીએનાં તાર્કિક દ્રષ્ટિએ તથા ભાષા પંડે છે (૧) સરકૂત અપખસ મએલાં રૂપે (૨) પેડી રૂં પેડીએ ઉતરી આવેલા દેશી રાખે (૩) પ્રાન્તીય સ્વ-કૃત રાખે ઈંગ્લી બોલીને તપાસવામાં આવે તો આ દ્રષ્ટિથી મહારાષ્ટ્રના વાણાની અમ નજીની જણાયો વળા એ પણ ખ્યાલમાં ગળવા જેવું છે કે ગનીપરજની કુખ્ય કોમની કુખ્ય બોલી અને કાંચણની ભાષા વચ્ચે પણ વાર અતર છે કુખ્ય બોલીમાં બહુ બહુતામાં એકથી રસ સુધીના અકોમા "દેન" (બે) અને "તીન" (ત્રણ) એ સિવાયના ગાંધીના અકો ગુજરાતી બહુજાના પ્રમાણેના છે "વીસ" ને બપે "સસ" હસ બોલે છે તે પણ ગુજરાતીનું અપખસરૂપ છે, આ ઉપરાંત પોલી, હરેશ, નારો, હાંધા, (૪) ગુજરાત હાડીએ કાચે (૫) એ જથ્થા ગુજરાતી રાખે છે તેમજ મુંદી (મુંદીકા) આખડુ (કેવું) મુંદી (સોરમ) અને (ખોતર) એ જથ્થા સરકૂતના અપખસ રૂપે છે.

આમ બાબતની દૃષ્ટિએ ડાહ્યાને મદારાષ્ટ્ર સાથે મેળ પડતો નથી આ ઉપગત એક વધુ અનુભવનો ઉતારો જરૂરે આપી શકે એવી માનીએ છીએ.

જમિનેના દાવમાં ડાહ્યાને ઇન્ટરો બાબત બાદ આવકવાડ સરકારના ડાહ્યાના આધારમાંથી દુકુમતના આમે બાજત લગાણ તકરાર આવી આ બાજતમાં અંગ્રેજ સરકારે એક તપાસ પત્ર નીચું અને તેમાં ડાહ્યાને ફેટલાક ગતિઓના જવાબો લેવામાં આવ્યા વડોદરા સરકારના "Selections from the Records of the Baroda State Daug Case No ૧ Vol 1 માં એ જવાબો ઉતારવામાં આવ્યા છે આ એકગણે ગુજરાતીમાં છે એ બાસ ખાત ખેડતારી બીના છે અમાગ આ કથનની પુષ્ટિમાં ઉપલબ્ધતા ૧ ૧૮૫ ઉપર પ્રસિદ્ધ મનેલા એક એકરારનો નમૂનો રજુ કરીએ છીએ -

"કુ પ્રમા વા. બાદ નામક અગ્રધાન ડાહ્યાનીવ બાગના તે મહેંગાન કાતાન હેનકાક સાહેબ હરકાજ આસી પોલીસીકસ વડોદરા તથા મહેંગાન એસ મીસર સાહેબ હરકાજ આસિ રેસીડ યેજાટ

છપ્રા ખાસા ખાન્દેસ સાહેબની કમર વપાઈ મુકામે હાજર થઈ સખી આપુ છુ કે મારી ડાહ્યામાં આવકવાડ સરકારનો નીમે જાણ છે એ વિશે મને પુછુ તે ઉપગથી નહેર કરે છે એ મામોમાં સરકારનો નીમે જાણ ખરા છે x x તેમાં મારી ફાઇ તકરાર નથી તા. ૨૪. માર્ચ મે સને ૧૮૭૨

(સદી) ઘરખા વા મોદસ નાઇકરે પ્રાણપુત્ર સુખાવા આ ગુજરાતી એકગરમાં સદીમાં "એ" મદારાષ્ટ્ર "પ્રાણપુત્ર" સંસ્કૃત અને વા (વરદે) ફારસીનો રબ્દ છે.

આ ઉપગત બીજી રીતે પણ જોઈએ તો જણાશે કે "ડાહ્યા" એ રબ્દ જ ગુજરાતનો છે મી નજાકાક શાસ્ત્રી "ગુજરાતી ભાષાના ઇતિહાસ"માં સમૃત પરથી પ્રાકૃત અને તે ગુજરાતી રબ્દ ડાહ્યા નવાનુ જણાવે છે આ મતવાથી જાણે છે કે ગુજરાતની સાથે ડાહ્યા એકરૂપ જનેમું હોવાથી જ આ એ પ્રેરણા આવુ નામ જન્યું.

આમ એકંદર કડીકત પરથી ડાહ્યાના પ્રદેસનો ઐતિહાસિક સામાજિક અને આર્થિક વ્યવહાર અને મોલીને દૃષ્ટિએ ગુજરાતમાં જ સમાવેશ થાય છે

ડાહ્યાનીમાં અસંખ્ય રબ્દો સમય કરવા માટે એક બાદએ ડાહ્યાનાં સનને રબ્દો આપો, તારે તેજે જવાબ આપો, " પણ ખાહ, તમે એવા રબ્દો ડાહ્યાનીમાં શોધીને લેશા । "

એક મર્મગુણે આતીને પાટિયાં પર લખ્યુ, " કુ સર્વેને મટ પ્રાર્થના કરે છુ " વજાસે આતી તેની નીચે લખ્યુ, " કુ સર્વેનો જવાબ કરે છુ "

દાકતરે આતી તેની નીચે લખ્યુ, " કુ સર્વેને રવા આપુ છુ. "

આ સર્વે લખાણની નીચે એક આમાન્દ માણમે આતી મોદા અમરે લખ્યુ, " કુ સર્વેને પેસા આપી પેપુ છુ. "

" તમામ જાજખનની ફાઇ મહેંગા પતિપૂર્ણ થઈ ખરી ? " " હા, હું નાનો દત્ત, તારે મારી મા માશ માયાના વાજ ખેંચતી તારે મને યાદ કે મામે જાત ન હોય તો તારે । "

મહાગુજરાતનો ઉકેલ અને રાજધાની ૬૬ સીમનસાક્ષ ઓકલ

પ્રાંતિની સામ્રાજ્ય રચના કરવા માટે આમદ રાખનાર દિન્દના દેસ ભકતોને ૪ - જવાહરલાલ નહેરુએ નિર્દાન ૪-૫ વર્ષ સુધી સામ્રાજ્ય સલાહ આપી છે તેઓ કહે છે કે દિન્દસખ ગાંધી ત્યાં સુધીમાં બધી વાતે સ્મિત તથા મજબૂત મધ જરૂરી અને તે વખતે જુદા જુદા પ્રાંતિની સરકારો વિષે હાથ મજબૂતી વિચાર કરાશે. આજે તો દેસ જે કોલકાતામાંથી પસાર થઈ ગયો છે તે જોતાં તેમની સલાહ અમુક બહુલી નોંધીને છતાં મને ભય રહે છે કે પ્રાંતીય અભિમાનને લીધે કદાચ અમુક પ્રાંતો નિર્માણ કરવાનું નહીં થતાં તેની સરકારો નહીં કરવાનો પ્રસંગ જોવા મળે અને મુજબ મદારાષ્ટ્રમાં બહુલ કે દિન્દના દરિયાઈ ગુણ તથા જળ સમૃદ્ધિના આંતરરાષ્ટ્રીય આર્થિક બંધન તથા પચ્ચેની અનેક પ્રાંતો અનેક સ્વતંત્ર દેશોથી મુજબમાં વસેલી પ્રાંતના કિત ખ્યાનમાં હાથ તેને કચ્છ માફક દિન્દસખની સીધી હાથમત નીચે સીક-કમિસનર કે સેફ્ટનન્ટ મનરંગના પ્રાંત જેવો રાખવો નોંધીને કે કેમ વચેરે પ્રસંગ ઉપસ્થિત થશે અને અકાગ્ય પ્રાંતમાં મત બેદને લીધે મન અંતરથી.

ગુજરાતે-મદારાષ્ટ્રને અમલ પ્રાંતની મામણી કરી નથી, ગુજરાતની અસ્મિતાના જ્યોતિષર ઓ. કનેલાલાલ મુનશીએ સ્પષ્ટ નહેરુ કહ્યું છે કે આજે જુદા જુદા સામ્રાજ્ય પ્રાંતો નિર્માણ કરવાનો અને પ્રાંતીયતાને જળ આપવાનો વખત નથી માત્ર મુજબ પ્રાંતીય મુજરાત, સોરાષ્ટ્ર, કચ્છ તથા વડોદરા રાજ્ય એકજ કારણનાર નીચે આવી એકસરતા જળ વાવ એટલું જ તેઓ કહે છે તેમની માન્યતા પાર પાડવા માટે મદારાષ્ટ્રના મુજબ પ્રાંતના કારણનાર નીચે ગ્રે પછી વહેને તે હાલને મુજબ પ્રાંત હોય કે મદારાષ્ટ્ર તથા કચ્છીક

જુદા પડવાને લીધે બાકી ગ્રેસો મુજબ પ્રાંત હોય પરંતુ મદારાષ્ટ્રનો મુજબ માટે જે દાવો છે તે જોતાં મી. મુનશીની મુદત જળ આવે એમ લાગતું નથી, અને મુજબ બહુ મુજબ માટે વચે ને કરાવવામાં આવે તો પશ્ચિમ મદારાષ્ટ્રના મુજબ પ્રાંતીય સરકારના કારણનાર લાજ મળવાનો સંભવ નથી. તેથી મુજબના બાવી સંબધે મુજબનારને જિંતા કરવા હાથ આપણે આપણો માથો નહીં કરવો નોંધી.

મદારાષ્ટ્રનાતની સીમા જળાશ સુધી ઉત્તરમાં અને દક્ષિણમાં દમજ સુધી જુના વખતથી મનાતી આવી છે, તેથી સિરાહી તથા હાંતા રાજ્યો મદારાષ્ટ્રનાતમાં સમાઈ જવા નોંધી. વસતીના હલત મસનને લીધે દક્ષિણની સીમા દમજથી પણ દક્ષિણે-કેટલાકના કહેવા પ્રમાણે વસાઈ સુધી-માગ માનવા પ્રમાણે જોલ-વડ-મોરારી સુધી-મદારાષ્ટ્રનાતની હાથ જળાશ-સકે; તેમ છતાં આ પ્રસંગે જરૂર પડે સમ-જુતિથી અને ઉચ્ચે લવાહીથી ગુજરાત તથા મદારાષ્ટ્રે હાથવચો નોંધી. અને ચોતાને દક્ષિણ હાથ જોલસ જ્યાં આવી સકે તેનો પૂરો જળાશ નહીં, તેથી હાથ આજાગતમાં 'પુસ્ત' મન ગાંધી પૂર્વ તરફ જ્યાં હાથ જોલસી તે સંબંધી જાસ જ્યોતે ઊડવાનો સંભવ નથી સગત મદારાષ્ટ્રીય જાણ જોલસો પ્રદેસ મદારાષ્ટ્રનાતમાં નજ આવી સકે તેમ સગત મુજરાતી જાણ જોલસા પ્રદેસનો મોંઘ પણ જાણ મદારાષ્ટ્રનાતથી જોલ ન પારી લકાવ એ 'પુસ્ત' છે પશ્ચિમ દિશાએ તો દક્ષિણ છે એટલે એ દિશાની સીમા માટે પ્રસંગ ઉડતો ન નહીં.

આમ મુજબ પ્રાંતીય ગુજરાત, સોરાષ્ટ્ર કચ્છ-મુલકી કારણનાર પુરત મદારાષ્ટ્રનાત વડોદરા રાજ્ય, તથા કચ્છ હોયતો હાંતા-સીરાહી વિચસતો મળી મદારાષ્ટ્રનાત અને છે અને

દિ-દસમની મામા દફમત નીચે આવેલુ દરુ
પણ સગણુ તથા બહારી વિકાસની બાજનો
ચિત્તાર જીલ્લો બંધી બાજનોમાં મહાયુગ્મગતનો
એક બાજ જ મજુલો નોંદરો.

બા મહાયુગ્મગત માટે એક જ તર હોય
દરુવાલાયક છે તે તર પછી સમવાય
(unity) દરુપનુ હોય કે દિન્દિય
(unity) હોય એનો વિચાર કરવાનુ
કામ મહાયુગ્મગતની પ્રગ્નએ પુખ્ત ઉમરના
બીપુરોના સાર્વત્રિક મત દ્વારા જે તે એક-
મની પ્રગ્નની સમતિથી કરાવનુ નોંદરો.
દાખલા તરીકે જે વડોદરા ગાંધીની પ્રગ્ન
તથા સૌરાષ્ટ્રની પ્રગ્ન પોત પોતાના એકમના
પ્રાસ પ્રસો અધિક પ્રસો માટે પોત
પોતાનુ જુદુ તર ચાલુ રાખવાનુ હવે અને
મુખ્ય પ્રાંતીય યુગ્મગત, વડોદરા ગાંધી, સૌરા-
ષ્ટ્રનુ સુશુદ્ધ રાજ્ય તથા દરુ એ બાર એક
પોતે સગળી રીતે ચર્ચાતા પ્રસો પૂરુ જ
સમવાય તર, સમવાય મારાસમા સમવાય હાઇ
કોર્ટ વગેરે મહાયુગ્મગત માટે રાખવા જે તે
એકમની પ્રગ્ન હવે તે મહાયુગ્મગત માટે એક
પેટા સમવાય તર (partial unity union)
ગોઠવનુ ચોખ્ખુ મજુલો જુદુ, જે એ સર્વ
એકમોની પ્રગ્નમાં બિંદવ આવતા એટલી
પ્રમળ થઈ હોય કે તેઓ સર્વ વાતો માટે
એક જ તર-નિર્ણયી તર રચના સમત હોય
તો તેમ કરવા પ્રગ્ન ચાર્વ કોમ તોળાથી
બની રોક છે મારા કહેવાનો અર્થ એટલોજ
છે કે જે તે એકમોની પ્રગ્નની દરુના મુજબ
માહાયુગ્મગતનુ તર મોકલાઈ સમવાય તર
અથવા એક તર કરાવનુ નોંદરો.

મહાયુગ્મગતના વડા-બધોગસીય વડા
સુધે પલુ મોકમત નિર્ણયક મજુલો નોંદરો.
મારા બાબત પ્રમાણે હાવની પરિચિતિમાં
વડોદરા રાજ્યની મહાયુગ્મગતમાં મળતા માટે
સમતિ મેળવવાનુ કાર્ય વડોદરાના જે તે

વખતના જવારણિય તંત્ર રાજ્યને મહાયુગ્મગતના
વડા કરાવવાથી સગળ બનશે અને જે મહા
યુગ્મગતની રાજધાની તરીકે વડોદરા સહેગની
પસદગી કરવામાં આવશે તો વડોદરાના
રાજ્યની તથા પ્રગ્ન પણ આખા માહાયુગ્મગત
માટે નિર્ણય મોકલાઈ એક જ તર (partial
unity) ગાંધી માટે સમતિ આપી
પોતાના ગાંધીને પૂર્ણ રીતે મહાયુગ્મગતમાં
મેળવવા (integration) તૈયાર થશે નહીં
જોતાં પણ વડોદરા મધ્ય યુગ્મગતમાં આવેલુ
છે આખાથી રમજુ સુધી ઉતર દરુજુ
સવાઈ જોતાં વડોદરા મધ્ય રજો આવેલુ
જમણાં વળી વડોદરા સહેગનો રાજધાની તરીકે
ચીકાઈ થશે તો મહાયુગ્મગતના સેનિટરિયલ
કેન્ડીય ક્વેરીઓ, હાઇ કોર્ટ વગેરે તર મદિ
એક પેસો પણ ખર્ચા શિવાય મદત
સરકારી બાબત કમિસ્ટોની સર્વ આધુ-
નિક સાધનો સાધે મગવડ મળશે વડોદરા
સહેગનું સેનિટરિયન મુખ્ય પ્રાંતીય યુગ્મગતના
સહેગના સેનિટરિયને (આગેજ રિધિતિ) કરતાં
પાલુ અધિવાતુ છે સહેગમાં ઠેઠોઠાણે સુવ-
ગણે વિશાંતિ રચના નામ સહેગના ફેસ્ટાન
ચોખ્ખી દવા આવવા ચાખ્યા છે તેમ
“ પસિસ પાર્ક ” જેવા વિશાળ ખમીમાં
છે વસતીની ખીચતા બમદવાદ જેવા બારે
બીંદીનિત સહેગ કરતાં વડોદરામાં જોઈ છે
અને જોડા ખર્ચે સહેગના વિકાસ માટે
પુરુગ જશે છે અમરિકામાં વોગિગરન
એ ગર્વત રૂથજે ગાંધીની તરીકે પસદ
થયેલુ છે. ખમણાલી ન્યુયોર્ક નહીં એ
વાત મુજબ છે આમ નિષ્પદ દરુએ જોતાં
વડોદરા સહેગ પૂર્ણ રીતે મહાયુગ્મગતની
રાજધાની થવા પોગ છે. તેમ છતાં તેનો
ગનો વડ કરવામાં આવશે તો વડોદરા રાજ્ય
મહાયુગ્મગત માટે કેન્ડીય નદી પણ સમ-
વાય તર માટે સમત મદ પોતાના આમ
અધિક પ્રસો માટે local autonomy

(સ્થાનિક અવાજતા) જાળવવા અધિક
ધારાસ્થા તથા કારીબારી તત્ત્વ કાનમ ગણ
વાનો અગ્રમદ કરશે અને માત્ર અમિલ
મદાયુજરાતને અપર્જતા પ્રત્યે પુરવ્વ જ
સમવાયતત્ર-સમવાય ધારાસ્થા અધિકારવા
તેનાર થશે. હું માનું છું કે સૌગાંધ્ય સંયુક્ત
ગત્તવ્ય પણ વખતે પોતાનું સ્થાનિક પ્રત્યે
પુરવ્વ અસ્તિત્વ ટકાવી "કેન્ડલ બુનિયત"
મદાયુજરાત માટે ગ્રવાની મેળવતા રહ્યું
હશે. આમ થતા મુજબ પ્રાંતીય ગુજરાતને
પણ અધિક પ્રત્યે પુરવ્વ છુડુ તત્ત્વ ગાળી
અથા એકમેકને સ્પર્ધતા પ્રત્યે પુરવ્વ સમ

વાય તત્ત્વ કસ્ટમ રાખવું પડે. પ્રાંતીય ગુજ-
રાતનું વર્ગરૂપ રિયાસતી મદાયુજરાતની
પ્રગતી બદુમતિ સ્વીકારવા ખુશી કરશે તો
તેઓ ફક્ત અમદાવાદને ગાળવાની તરીકે
કસ્ટમ ગાળી કેન્ડોલ એક તત્ત્વ સ્થાપી સકશે.
ને રાજકોટ, અમદાવાદ તથા વડોદરા એ
રહેતું સમાન ધ્યાન ગ્રે એવી ગાળતત્રની
એકવચ્ચે કરવાની કોઈ મેળવતા ગ્રી સકાવી
કશે તો આ સહેરાનું મદત જળવાઈ ને તે
એકમની પ્રગતિ સંતોષ થશે. છેવટે તો
સાર્વભૌમ મદાયુજરાતની પ્રગતિ જ સર્વ
વાતોનો છેવટ નિર્ણય કરવાનો રહેશે.

ફરિયાદ ફિરિયાદને એક અમેરિકને એકવાર પત્ર લખ્યો, "માસિફોના તમારા લેખો
છપાય તે માટે તમારા લખાણના સબ્બ ફીડ તમને એક ડોલર મળે છે આ - સાથે એક
ડોલર તમને બીજો છે તો તમારા લખાણનો નમો એકસરો." "

ફિરિયાદ "આખા માર એક સબ્બ જવાનમાં લખી મોકલ્યો

અમેરિકનો જવાન આપો " તમારો સબ્બ ને ને કોલર વેચ્યો છે. પોસ્ટલ બાદ
કરતાં રહેલા નફાનો અર્ધો વાચ ૪૫ સેન્ટ તમને આ સાથે બીજો છે. "

જ્યુપિટર જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ

કું. લીમીટેડ

[હેડ ઓફીસ : મુંબઈ]

સર્વે પ્રકારના વીમાનું કામકાજ કરતી અગ્રગણ્ય હિંદી વિમા કંપની
જિંદગી, આગ, મરીન, અકસ્માતના વીમા કે એજન્સી
માટે સદર કંપની

— ઉપર રાસે —

લખો ના મનો —

જી. આર. દેસાઈ

આન્ડ મેનેજર

આદિવા, આર રસો-અમદાવાદ

૧

‘મુખધરાજના કુર્મમ દર્શ ગંગાગદના
બહીખાનામાં કુમારીપ્રાણોનું શુભ ઉદાસ
અવસ્થામાં પોતાના બલિષ્ઠની કપના કરવું
હવું. મુખધરાજ નગસપની વિકટવાદિનીએ
અનેક દેશો પગજિત કરી ત્યાંની કન્યાઓ
પોતાના સમાટને માટે એકઠી કાઢી હતી.
નગસપ કુ તેમ જ વિવશી સમાટ હતો
અને પોતાના ભગિનીપતિ હસના મૃત્યુ પછી
તે મૃત્યુનું કાન્ધુ મીઠું અને બસગમની
શામે અનેકવાગ ગણ એલી ચૂક્યો હતો મી
ઠું અને બસગમે દાગ્દારમાં વાદવોનું સુદ
રાજ્ય ગ્રાપી નગસપના દેવમાં શક્તિ કાઢી.

બાલિકાઓ મિન્ન મિન્ન પ્રદેશોની હોવા
જાણેછીનના કુખની બાલિકાઓની હતી
‘મિત્રવદા, શુ આપણી જાગી એમ જ
પૂજી શકાવી.’

‘ના, સુધેશના, મેં તે પ્રદરીઓ પામે
એમ સાંભળ્યું છે કે સોજ દળગ એકસો ને
આઠ દેશોએ એમી કર્યા પછી મુખધરાજ
તેઓનું નસિદાન કરવાનો છે.’

‘શુ કહે છે, શુ મુખધરાજને એમ કરો
કાંઈ બટકાવી શકે તેમ નથી.’

‘હા, એક વ્યક્તિ છે, ને દારકના થી
કુખ, પગ કાલ તેઓ કર્યાં તે વસ્ત છે
અથવા આમણા આમ પ્રતિ ઉદાસિન છે.’

‘પગ મેં તે સાંભળ્યું છે કે એ તે
ભગવાનના અવતાર છે શુ ભગવાન ભક્તોની
પ્રાર્થના પણ નથી સાંભળતા.’

‘આપણી ભક્તિ સાચી હશે તે જગ
સાંભળશે આવો, આપણે ભગવાનની સ્તુતિ
કરીએ અને મીઠું આમમન દેશીએ
મને તે ખાતરી છે મીઠું ભગવાન જગ
આપણને સદાય કરશે.’

‘મેં સાંભળ્યું છે કે દને કેવળ આ
દેશોએ નાજી છે માટે દને તે ભગવાનને
નેટલા શામ વિનનીએ તેટલું સાચું.’

‘ભગવાન તે હંમેશ આણીના વખતે જ
મદદ કરે છે

૨

ધર્મગજ મુધિહિંગની સભામાં ગજસુવ
જ કરવાને માટે પરામર્શ સ્થર રહ્યો હતો.
ભગવાન મીઠું બોલ્યા, ‘ધર્મગજ, રાજ-
સુવ મગ કરી ધર્મગજ સ્થાપન કરવાનો
આપનો આગ્રહ પ્રસન્નથી છે પગ એમાં
એક મોટી બાધ છે.’

‘ગી બાધ છે.’ ધર્મગજ બોલ્યા

‘મુખધરાજ નગસપ પોતાને સમાટ
દેવડાવે છે અને એ આપના રાજસુવ બાનો
ભગ કરવાની એટલા કરશે માટે એનો નાસ
કરવાની પ્રથમ આવશ્યકતા છે.’

‘આપણે મુખ પગ બદાઈ કરીએ તે
સારું અનુન બોલ્યો.

‘એ વાતનો નિર્ણય આપણે એકાંતમાં
કરવું. અર્થ રક્ષાત વાંછીય નથી.’

ધર્મગજના એકાંત ગૃહમાં મીઠું
બોલ્યા, ‘ધર્મગજ, હું બીમને દાધે જગ-
સપનો નાસ કરાવીશ.’

‘કેવી રીતે? બીમ મદાળણ છે પગ
એકસુ બદ તે જા છે અને આ છે.’

‘બીમના બગને દું નીતિપૂર્વક દોગવીશ,
મુખધરાજને દદ મુદનો કુદગ શામ
છે હમે તજુ જમને તેને દદ મુદને માટે
આવાદન આપીશ અને મને પૂછું ખાતરી છે
કે બીમના દાધે એ દવતો ન ગ્હે.’

કંઈ વિચારી ધર્મગજ બોલ્યા, ‘વાર
તમને શોખ લાગે તેમ કરા.’

૩

મુખધરાજની સભામાં તજુ આદાએ
આઆ તેઓના સરીર તેજસ્વી હતી પર
એમણી એક તે ખરેખર એક મુખધરું
પ્રતીક જ હોવ તેને દેખાતો હતો મુખધરાજ
તેઓનું સ્વાનત કુર્મ અને એમના ગાન
આધી.

‘આપ કાલુ છો ?’

‘મજધરાજે વધુ વિવેચન નહીં કરતાં
આપને હું જણાવું છું કે હું મથુરાતો કૃષ્ણ
છું, આ કીમ છે અને આ અનૂન છે.’

‘કૃષ્ણ, તમે મારા અતિથિ છો માટે
મારાથી તમારે કંઈ બહીવાની જરૂર નથી.
આપના આગમનનું મંગલ !’

‘મજધરાજ, તમને ખબર હતી કે ધર્મ-
રાજા મુષિહિરે રાજસૂય યજ્ઞ કરવાની ઈચ્છા
રાખી છે એમનો આદેશ છે કે મળપૂર્વક
કેંક કાવેલી કન્યાઓ જ્યાંસુધી તમારે ત્યાં
હોય ત્યાં સુધી એ યજ્ઞ ફળીમૂલ સાથે નહીં
ધર્મરાજ મુષિહિરે તમને સંદેશ મોકલ્યો છે
કે આપ એ કન્યાઓને છોડી દો, અન્યથા
એમના અનુજ સાથે ૬૬ મુઠ્ઠાને માટે તૈયાર
રહેો.’

કંઈક દરમિયાને મજધરાજ બોલ્યો, ‘કૃષ્ણ,
કન્યાઓને છોડવાની વાત રહેલી નથી ૬૬
મુઠ્ઠાને માટે હું તૈયાર છું. કાલે પ્રાતઃકાળમાં
૬૬ મુઠ્ઠા મળે. તમને કદાચ એ વાત તો
ખ્યાનમાં હતી કે મજધરાજ ૬૬ મુઠ્ઠામાં કેંકને
છવતો જ્યાં દેતો નથી.’

સ્મિત કરી કીકૃષ્ણ બોલ્યા, ‘શ્રીમતી
સકિત એવું માપ કાલે કાઢી તોરશે.’

૪

મજધમાં વિદ્યુત વેગે વાત પ્રસરી અર્ધકે
શ્રીમ પાંડવની સાથે મજધરાજ જરાસંધનું
૬૬ મુઠ્ઠા મવાનું છે અને કીકૃષ્ણ પણ
શ્રીમ સાથે રાજસૂયમાં આવેલા છે. લોકોનાં
ટાળાં શ્રીમ તથા કીકૃષ્ણને ભેગાં ઉછડી
પરમા જાદૂઈકમાં કન્યાઓને પ્રકરીઓ માર-
ફતે ખબર પડી કે કીકૃષ્ણ શ્રીમ સાથે
રાજસૂયમાં આવેલા છે અને શ્રીમ તથા જરા-
સંધનું ૬૬ મુઠ્ઠા મવાનું છે. કન્યાઓની
સ્તિ અને શ્રીમનાં વિજયને માટે મજધ-
કંઠા દિશુજ અર્ધ મુઠ્ઠા ભેગાં તો વેગના

ભાગમાં નહવં પરંતુ સ્તિ અને વિજય-
ક્રમનાં આવેશમાં સમસ્ત માત્ર તેઓએ
જામત અવસ્થામાં કાઢી આખરે કાલવાન
આવ્યા ખરા એ સાવના જ મળી સુખરૂપ
હતી.

કન્યાઓની કાપા દિવાલોની જાદાગ જાદ
સકતી ન હતી પરંતુ એમની મજધરાજના
તો મજધરાજના શાસનની જાદાગની વાત હતી.

૫

પ્રાતઃકાળમાં રાજસૂયના સુદ મેઘનમાં
૬૬ મુઠ્ઠા રહે મધ્ય. ચારે તરફ લોકોની કંક
લાગી હતી. મુઠ્ઠા રહે વર્તી જ મજધરાજને
શ્રીમની સકિતો ખાસ આવ્યા. પરંતુ
મજધરાજ અનુભવી હતો અનેક ૬૬ મુઠ્ઠા
જેલી ચૂક્યો હતો. પ્રજા સૂપચાપ ભેતી હતી.
વચમાં વચમાં કાવેચની કુનેદ પર શામા-
સીઓ પોસરાવી હતી. પ્રકરીઓની મારફતે
સાંભળવાને માટે ઉંઝા સાથે કન્યાઓ
ભેડી હતી.

મુઠ્ઠામાં મજધરાજ શાકના લાગ્યો. અગ્ર
કીકૃષ્ણ સમજી બધા પીપળાનું એક પાંદું
કાઢી લાવવાને તેના બે લાજ કાપ્યા, ભીમે
સચ્ચ જોળખી મજધરાજના શરીરના બે
લાજ કરી નાખ્યા. જનતા ધણવાગ મુઠ્ઠા અર્ધ
અર્ધ. કીકૃષ્ણે શખનાં કાપ્યા મજધરાજના
મત્રીઓ સાથે આવી કાલવાનને નમન કીકૃ-
ષ્ણવાને જરાસંધના પુત્ર સદેવને બાદી પર
મેસાડવાને તૈયાર કરવા કહ્યું. કાલવાને તરત
આદેશ આપ્યો કે બાદી કન્યાઓને મુક્તિ
આપવી.

૬

કન્યાઓ એ શખનાં સાંભળી
મજધરાજના મત્રી કાપી લીધું જનતાને
જાલજાલ ન હતો તો શ્રીમનું શુ હોય
તરત તેમને ખબર મળી કે તેમને મુક્તિ
આપવામાં આવી હતી. આનંદમાં તેઓ મજ
અર્ધ વધુ.

પગંજુ એ આનંદે સુશ્લિષ્ટ જ હતો. હવે થુ! તેમણે ક્યાં જવું! માતાપિતા તેમનો અનાદર કરશે, સમાજ તેમની ચેષ્ટા કરશે. આર્જન્યતમાં ધોળીના અપવાદે સીતાનો ત્યાગ હજુ સુધી બુલાયો ન હતો. કન્યાઓ એ વિચારમાં ગુસ્સાપાત્ર થઈ થું બજવાન સદાવતા કરશે.

નવન મજપરાગ સદેવ શીકૃષ્ણ અગૂન અને બીમ સાથે વાર્તાલાપ કરતો હતો. બજવાન બોલ્યા, 'સદેવ, તારા પિતાએ જંદી ગમેલી કન્યાઓનાં જીવને નિર્વાદ માટે તારે વ્યવસ્થા કરવી પડશે.'

સદેવ કંઈક ઉત્તર આપે તે પહેલાં કન્યાઓનું લુપ્ત આવી પહોંચ્યું. એક કન્યા બોલી, 'બજવાન, જીવન નિર્વાદના પ્રશ્ન કરતાં દમારે ક્યાં જવું એ પ્રશ્ન વધારે જટિલ છે. માતાપિતા દમારો અનાદર કરશે, સમાજ દમારી દાંમી કરશે. આ તિગસ્કૃત જીવનના કરતાં બજવાન મુક્તિ ન આપી હેત તે સારું.'

સર્વે મૌન દત્તા સદેવ બોલ્યા, 'માતાઓ, હું તમારા જીવન નિર્વાદનો બાર પ્રહાર કરું છું.'

'દમારી પ્રતિજ્ઞાનું થું! જન્મતમાં દમારી જે દાંસી થશે તેની તમને કષ્ટના છે. મજપરાગ, તમારા પિતાએ જીવતાં દમોને રેદ કાપી હતી અને હવે ચતુ પછી વધારે અપહર પરિસ્થિતિમાં મુકી છે.'

સર્વે ચૂપ દત્તા કન્યાઓ બોલી, આવીવતમાં સીતાનો ત્યાગો નિવૃત્ત છે. દમારે પણ થું ધરની માતાનો આશ્રય લેવો પડશે.'

સર્વેની સાંતિનો ભજ કરતાં બજવાન શીકૃષ્ણ બોલ્યા, 'હે દેવિઓ, તમારી જન્મતમાં અપહારિ થશે નહીં. તમે સદાં દારડા

ચાલો અને જન્મત ભણે છે કે શીકૃષ્ણની પત્નિઓની દાંસી કરવી તે પ્રત્યક્ષ ચતુને આમનજ આપવા બગાવર છે.'

સર્વે અમકી ઉઠ્યા, આ થુ! કન્યાઓમાં વજ્રવજ્રાટ થયો અને આવેશના વેગમાં સર્વે કન્યાઓ બજવાનના ચરણોમાં પડી બ્રહ્મ બ્રેવડાવા સાચી એક વખતની અનામ અને તિગસ્કૃતા બાલિકાઓ સમાજમાં ઉચ્ચપદ ધારી જનતામાં આ વાત વિજ્ઞાપીતે વેગે દેવાઈ થઈ રાજગૃહના ચોશાનમાં ઉમેલી માનવમેદની એક સામટી ચિત્કાર કરી ઉઠી, 'શીકૃષ્ણમંદની જન્મ.'

સ્વાર્થી લેખકોએ કલિદાસમાં આ વાતને જુદા જ રૂપ આપ્યું છે.



માલીક:-

કે. ટી. ડોંગરે કં.

સુભાષ ૪

વિવિધ જમાબંધી યોજના

ન. આ. જોશી.

[જુદા જુદા પ્રકારની ખેતી પદ્ધતિનો અલગ અલગ દરો કઈ ખેતી પદ્ધતિ લાગુ પડે છે તે બજવા માટે આજા હિદમાં આ એક જ યોજના તાર કરવામાં આવેલી છે. નિચ્ચાતો એનાં પરિણામોની અવસ્થાપૂર્વક તક જુએ છે. તા' ૫૬]

(૧) યોજનાના ઉદ્દેશ — પછત વર્ષના અસલ ખેડૂત ખાતેદારો કે જેઓ પાસેથી યાદુશરોએ જમીન મેળવેલી તેઓને સદરકુ જમીન પૂનર્વસાહત માટે આપી ફરીથી જમીન જતી ન રહે તેવી બવસ્થા કરવી

૨ જમીન ઉપર ખેડૂતોના જુદી જુદી જતના ખેડ કક્ષોથી તથા બવસ્થાથી ખેતી તથા ખેડૂતોના પોતાના ઉપર થતી આર્થિક અસરનો અભ્યાસ કરવે.

(૨) સ્થળ — જે જામોમાં આ યોજના હાજમ કરી છે તે જામો તીલકવાડા મહાલના આમરોશી ટાપુમાં આવેલા છે આ જામો ક્યાં ગતીપગ જોડાથી વસેલા છે અને તેમની લગભગ બધી જમીનો નાણાં ધોગનાર યાદુશરોના હાથમાં જતી રહેલી છે

(૩) કાર્યક્રમ — ઉપર જણાવેલ ઉદ્દેશ માટે આમરોશી ટાપુના પાંચ જામોની જમીન હાલ જેમ એક જમીનદાર પોતાના ખેડૂતોનું કિત લક્ષમાં રાખી વધુ ઉત્પાદનની દ્રષ્ટિએ બવસ્થા કરે તેમ લીધેલી જમીન ખેડૂતોને આપી વધારે ઉત્પાદન માટે પ્રગત કરવાનું છે — પરંતુ કઈ જતની — ખાતાદાર, જ્યોતીયા, સહકારી, સમૂહ ખેતી વ જમીનદારી પદ્ધતિ વધુ ઉત્તમ મેળવવા સહાય કરે છે તે નક્કી ન હોવાથી આ પાંચ પદ્ધતિઓ નીચે પ્રમાણે પાંચ જામોમાં હાજમ કરી તેનાં પરિણામો નોવા હયું છે

(૧) આ જામની જમીન ઉપર જે ખેડૂતો સેવામાં આવે તેઓને અમુક અપવાદો સિવાય ખાતાદારના કક્ષે આપવા.

(૨) બીજા જામમાં જમીનદાર જેમ ખેડૂતોને જ્યોતથી જમીન આપે છે તેમ

આપવી. પરંતુ સારો જમીનદાર જમીન સુધારવા તથા સારી ખેતી કરવા જેમ મહદ કરે છે તેમ સહાય તથા નાણાંની મદદ કરવી.

(૩) ત્રીજા જામમાં સહકારી ખેતી હાજમ કરવી, એટલે ખેડૂતોના જુદા જવાના ટુકડામાં અલગ અલગ ખેતી કરવાથી જે ફળાવ થાય છે તે અટકાવા પૂરતી નાણાંની મદદ સાથે બધાએ સાથે મળી એક જ કરેલી જમીનમાં ખેતી કરવાની છે.

(૪) ચોથા જામમાં રક્ષિવાની પદ્ધતિ પ્રમાણે સામુદાયિક ખેતી કરવાની છે જેમાં બધા સમૂહમાં ખેતી કરેલી અને સહાય અમર નાણાંની મદદ સરકાર આપશે.

(૫) પાંચમાં જામમાં એક જમીનદાર પોતાની જમીન પર રોજીદા મજૂરોથી ખેતી કરતી પોતાનો ખર્ચ તથા કાક ઉત્પાદનમાંથી હાલ નાણાંનો વધારો મજૂરોને તેમના મજૂરીના પ્રમાણમાં વહેંચી દેવાનો છે.

(૬) પ્રગતિ

આ યોજના માટે સને ૧૯૪૬ ના એપ્રિલ આખરે નીચે પ્રમાણે જમીન સેવામાં આવી હતી.

જામ	વિષા
પાલા	૧૮૭૫-૦
ખેડીયા	૮૨૪-૬
ચોરંગા	૧૭૬૮-૧૬

કુલ ૪૦૬૮-૫

જમીન આપેલી 'સોરી મજેસ દોષ' યોજના પ્રમાણેના કાર્યક્રમ અમલમાં લાવી યકમો નહીં એટલે સ્થાનિક રાત્રીપગ ખેડૂતોને આકારના ૪૫૮ જમીન દરથી ખેડાણ કરવા આપવામાં આવી.

ખેડુતોને ખેતીના સુધારા જેવા કે સુધરેલ પદ્ધતિથી ઊણીયુ ખાતર બનાવવું, ખોજ તથા ગચાવણિક ખાતરોનો ઉપયોગ કરવો, દલકાં ભોખાડી ઝોગરોથી ખેડ કરવો, સુધરેલ બીજ જેવાં કે બાજરી, કાંચર જીવાર વિગેરેના ફાવણ પ્રત્યક્ષ અખતરો કરી બતાવવામાં આગ્રા દત્તા. ખુસ્તી મોસમમાં ઉપર જણાવેલ જમીનની માપણી કરી, યોજનાના ઉદ્દેશને અનુસરી ખેડણ માટે ક્ષેત્રો, બીચરો, ગામઠાણુ શાકભાજી માટે વાડા વગેરે માટે જમીનો અલગ પાડવામાં આવ્યાં હતી તેમજ જમીનના વચમાં જે વાડો કાંચરો ખાખરો દત્તા તે કાપી સાફ કરવામાં આવ્યાં દત્તા દરેક યોજનાની નીચે પ્રમાણુ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી.

૧) ખાતાદાર વતન ખેતી —

ખોડીયા ગામની જમીનના કુદા ડાઘા ખેતરોના કુદાઓ ૨૬ કરી વીસ વર્ષો લગ યોગ્ય ખેતરો બનાવી દરેક કુદાને એક એમ ૩૦ કુદાને આપવામાં આવ્યાં દત્તા આ ખેડુતોને ખાતાદાર તરીકે માનવામાં આવ્યા છે પરંતુ વળતરની ગકમ ભગપાઇ ન થાય ત્યાં સુધી તે સદા હકો બોલતી રહશે નહીં. અને ત્યાંપછી પણ સદર ખાતાની જમીન ફરીથી ધતર ગામ પાસે જતી ન રહે તે માટે પ્રયત્ન કરવામાં આવશે.

સરકાર ધારો તથા જમીન ધારના મહેસુલ જમીન જાય પદ પ્રમાણે નીચેની વિગતે વસુલ કરવામાં આવશે.

૧ ૫૪ સરકાર ધારો

૧૬ " વળતરનું બાજર

૨૬ " વળતર પેટે જમા કરવાના

કુલ ૫ ૫૬

(૨) ગણતિયા ખેતી —

ગણતિયા ખેતી પાંચમા કામની ૧૩૮૮ થીમા જમીનમાં દાખલ કરવામાં આવી છે

આ યોજનામાં ખેડુતોને ખાતાદારના હક રહેશે નહીં. અને યોજનાના ધારા મેરજનું ઉત્ક્રધન કરશે અમર સગકાર તથા ધતર સેલું ન બરે તો જમીન પરથી દૂર કરી બીજાને સેવામાં આવશે. આમાં પચ્ચ દરેક ખેતર વીસ વીમાંનુ રાખી ૪૭ ખેડુતોને એક એક ખેતર આપવામાં આવ્યું છે. સરકાર સેલું નીચે પ્રમાણે જમીન મહેસુલના ૨૬ ૫૪ પ્રતિવર્ગે સેવાનુ છે.

૧ એક જમીન ધારો

૧૬ વળતરની ગકમ પર બાજર

કુલ ૨૬ ૫૬

(૩) સદકારી સમૂહ ખેતી :- સદકારી ખેતી માટે પાલા ગામનો પશ્ચિમ ભાગ ૯૬૦-૧ વીમા સેવામાં અવિલ છે સદર જમીનમાં ૧૦૦ વીમા ખેડણ જમીન માટે ૩૦ સરખો (૧ સબ એક કુદાન સેવામાં આવેલ છે દરેક સમ્મતી જમીન ૪ કુદામાં છુદે છુદે દેખાણે હોવા છતાં દરેકને પોતાની જમીન ઉપરજ કામ કરવાનુ હોયું નથી. પરંતુ જાધી જમીનમાં બધા સબખો એક સાથે મળી સમુદમાં ખેતીનુ દરેક કામ કરવાનું છે. આ માટે કુલ ખેડણ જમીનના કાળી જમીનના ૩ અને રતાળ જમીનનો એક એમ આગ બામ પાકવામાં આવ્યા છે કાળી જમીનના ૩ ભાગમાં દરેક વર્ગે બે કામમાં કપાસ કાંચર અને ત્રીજા ભાગમાં જીવાર એમ ફેગવણી કરી પાક સેવામાં આવશે. જ્યારે રતાળ જમીનમાં બાજરી ફોગણનું મિશળ સેવામાં આવશે.

આપણા ખેડુતોમાં સદકારીની બાબત ઝોણી હોવાથી તથા આસપાસની રેલ્વેક ઉદ્યોગોને લીધે અને સમુદમાં કામ કરવાની તક નથી પદ્ધતિ હોવાથી ખેડુતો તરફથી રેલ્વેક હરકતો થાય છે પરંતુ તેમને સારે માર્ગે દેરી ખેતીમાંથી આ યોજના માફત વધુ મેજવવા સમજ આપી કામ સેવામાં આવે

હે મહેનતનું મથક સરકાર ધારી, દોન વજેર ઉત્પન્નમણી બાદ કરી ને નહો રહે તે દરેક સમયના જમીનના પ્રમાણમજિ વહેંચી આપવામાં આવશે. આ સમૂહ ખેતીમાં ખેડોતો ફળવાઈ ઉત્સાહ બતાવી સાફ કામ કરે તે માટે ખેતી વજેરોનું કામ કરાવવા ય સમયોની કામવાહક સમિતિ નીમવામાં આવી છે ને એસ્ટેટમેન્ટર (યોજનાના અવસ્થાપક) સાથે વાટાઘાટ કરી ખેતીનો વાર્ષિક અને દૈનિક કામકામ ધરે છે અને તે પ્રમાણે સમયો પાસે કામ કરાવવા સૂચનાઓ આપી દેખરેખ રાખે છે.

(૪) સામ્યવાદી સમૂહ ખેતી - સામ્યવાદી ખેતી પાછા મામના પૂર્વ બાજની

૧૨૪-૧૬ વીમા જમીનમાં ગામવામાં આવી છે. આ યોજનામાં પણ ઉપરની સહકારી ખેતી પ્રમાણેજ કામકામ ધરી યગુ જમીનનું ઉત્પન્ન સમયોએ કામ કરના દિવસો પ્રમાણે વહેંચી સેવાનું છે જમીન ઉપર બધા સમયોને સમૂહ દફત છે. ખત અને સરકાર સેવું જમીન ધારાના રહે પટ પ્રમાણે આપવાનું છે.

(૫) જમીનદાર બાત ખેતી :- આ યોજના માટે બીજા વર્ષે જમીન સેવામાં આવશે. ઉપર જણાવેલ દરેક મામની જમીન નીચેના યત્રકમાં જણાવ્યા પ્રમાણે વહેંચી આપેલ છે.

યોજના	નામ	કેવડળ વિ. વ	યોજનામાં ખાસ વીમા	દરેકના દર	ધારણ કરનારા ખોની સમયા	સેરા
ખાતાદાર બાત ખેતી	ખોડીવા	૮૨૪-૬	૧૦૦	૨૦	૩૦	
ખેડોતીયા ખેતી સહકારી સમૂહ ખેતી	યોગ્યના	૧૩૬૮-૧૯	૬૪૦	૨૦	૪૭	
સામ્યવાદી સમૂહ ખેતી	પાલા, યમિમ સામ	૧૮૭૫-૦	૬૦૦	૨૦	૩૦	હુદા જાવા અકિત ખત નહિ
	પાલા, પુવં સામ		૧૦૦	,,	૩૦	
કુલ		૪૦૯૮-૫	૨૭૪૦	—	૧૩૭	

ઉપરની યોજનાઓ પ્રમાણે માણ મોસમમાં વાવણી થઈ જઈ છે અને પ્રગતિ સારી છે.

(૫) અન્ય પ્રવૃત્તિઓ :- સહકારી મજૂરીઓ-ખેડોતો તમામ સમય સાફકારી સાથેના વૃદ્ધી અલોહો હોઈ નેઓ ખેતી ઉપર જ રૂકત નિર્ચાલ ચલાવતા હતા તેઓને ચાના વર્ષમાં બાજુ યોગ્ય વિજેરને માટે નિભાવવાના હોઈ તમા સારી ખેતી માટે સાગ

બીજા ખાતર ઓળાર અને જરૂર વખતે મજૂર લાવવા નાખ્યાં આપવાની જરૂર જણાવાયી અને દરેક મામનું ખેતીનું ઉત્પન્નનું વેચાણ અને ખેડોતના અપન જરૂરિયાતની ખર્ચી આ મજૂરીઓ મારફત કરવા યોજનામાં નક્કી થયેલું હોઈ દરેક મામમાં એક એક વિવિધ કામ સાધક સહકારી મજૂરી સ્થાપવામાં આવી હતી અને તે પ્રત્યેક મજૂરીએ જથ્થા વર્ષે નીચે પ્રમાણે કામગીરી કરી હતી.

સ્વીડન હઈ આત્મા અને તેમને દરેક કુટુંબ રીઝ
ગહેવા આવ્યાને માટે વહેંચીને રાખ્યા હીમચર
અને મેલનઅર્મ જેવા રેતો. જોડે વાત કર-
વામાં પણ મુતસદીપણું જોઈતું. તેઓ કહી-
અને સ્વીડનની સગાંને સગાવવા આવતા
હતા; પણ કહી-તેની જુદીમતાથી તેમના
પ્રયત્નોમાંથી છટકી જતા. એક વખતે તે
તેણે સ્વીડન જઈ આ નગરકુસોને જવાનું
મેલક્યો. “જો પોતેનેનું કામ થયું છે બીજી
વાતો મારા હાથમાં નથી.”

કહી-તેનું પૂછણન નિરાકારી અને સગળ
હતું. હિમચરનો સદેશ તેણે મિત્ર રાજ્યના
વડાઓને પહેંચાડ્યો અને પછી તે ડેનીશ
રાજાને ત્યાં જવાબની રાહ જોતા ગયા હતા.
આપું જન્મત આ વાતપાતનું પરિણામ માટે
આવૃત્તિપૂર્વક રાહ જોવા હવે. આ
સમયે હાંડનના ડેની મેલના રોહરોમના
અમરપત્રોએ રાજે રાજના મહેલમાં
કહી-તેને દુકાંસ ક્યો તોફાર જવાનું
આપ્યો. કે આવા ક્ષત્ર્યતે કહી-તેને તરફી
આપી ન શકાય પણ કહી-તેને આમાં કશું
અપરિત ન જણાયું તેણે ડેનીશન પર આવી
અમરપત્રોએ જે પ્રતી પૂજ્યા તેના સકલ
જુદાસ આપ્યા.

કોણે એક વાગ કહી-તેને પૂછ્યું કે
“તમે જીવનમાં કયા સિદ્ધાંતને અનુસરો
હો ?” કહી-તે જવાબ આપ્યો. “માગ
માગ્યો અતિ પવિત્ર હતાં અને તેઓ
પ્રાર્થનાને અતિ મહત્વ આપતા. હું અને
મારા નાનો ભાઈ અમે નાના હતા ત્યારે

ધણીવાર રમત અટકાવી પ્રાર્થનામાં જતા,
ત્યારે મારા પિતાએ કહ્યું ‘તમે અંતરે ખરો
તે પહેલાં આનંદ કરી લો’ મારી છા-
ત્રીનો આ મુખ્ય સિદ્ધાંત છે.”

કહી-તે જનાડિતને ધોડે બેસવાનો અને
સાવકલ પર ફરવાનો પછો શીખ્ય હતા તેના
હાથગાંઠો જોડે તે ધણી વાર ધોડેસ્વાર થઈ
જતા જોવામાં આવતા હાકારના સમયમાં
પેટ્રાસની અજીત હતી ત્યારે લોકો કહી-તેને
સાવકલ પર બેસી જતાં આવતા અનેકવાર
કેળાતા.

પેસેટ્ટાઈના પ્રશ્ન માટે જ્યારે કહી-તે
જનાડિતને નીમવામાં આવ્યા, ત્યારે આરજો
અને વહુડી અનેએ તેને સત્તાપથી સ્વીકાર્યા
૧૬૪૫ ના કાર્યોથી કહી-તેનું નિષ્પક્ષપાત-
પણું અને કમકામણું જન્મતભરમાં સાબીત
થઈ ચૂક્યું હવે પૂરેથી ઉપર તે મુશ્કેલીના
ફૂલ ને ૨ હતા. સાતિનું નોખલું પ્રાજ્ઞ
કહી-તેને મળતું જોઈતું હવે

સાતિના કાર્યમાં પ્રવૃત્ત આ કશ્વો
મૂર્તિને જન્મશીએ જાળોથી વાંધી નાખી
તેના પ્રાણ લીધા. જન્મત કલા માણસ
માટે સદી સલામત નથી એ સત્ય
કરીથી પુરવાર થયું આ ખૂતીઓ
વહુડી મદમારી હોવાનું માનવામાં આવે છે
જો એ વાત સાબીત થશે તો વહુડીઓના
હિતને પણ નુકસાન થશે. કહી-તે પેસેટ્ટાઈન
અંગે એક ઉપમ શીજના તૈયાર કરી છે તે
સજાથી કુનોમાં વિચારણા થયેલાવામાં આવશે.



હેન્ડર કસેને પેશાની બીજ હતી તેથી તે રિંગ્સ બેઠના મેનેજરને મળ્યો અને એક પાસે
૨૫૦ ડોલર ઉછીના માગ્યા મેનેજર કહ્યું, “તમારી સાખ સારી છે અને અને તમને ૨૫૦
ડોલર આપીશું” પણ તમારા લખાણ પર જમીન તરીકે કોઈની સહી જોઈતી.”

કસેએ તેના મિત્ર ડેનિયલ વેન્ડરને કૌધી કાઢ્યો અને તેને જમીન ગહેવા કહ્યું
વેન્ડરે જવાબ આપ્યો, “હું જમીન તો રહીશ પણ મારે પહોંચીલાની જરૂર છે તો ૫૦૦
ડોલર ઉછીના માગો અને પછી આપણે રકમ અધી અધી વહેંચી લઈશું.”

આ પ્રખ્યાત પ્રશ્નોએ આમ પાંચમે કોલર મેળવ્યા તે કોણે હજી પાછા આવ્યા
નથી અને આ પ્રખ્યાત પ્રશ્નોની સહીવાળું કાગળ હજી રિંગ્સ એક પાસે જ છે.

એકાના સત્યામદમાં વિનવદત નીવડનાર
અત્યામદીઓ માટે નહોતું સરકાર સમારંભ
નહિવાદમાં યોજવામાં આવ્યો, તે પ્રસંગે
સરકાર વલ્લભભાઈ પટેલ વિશે ઉલ્લેખ કરતાં
મદાત્મા ગાંધીએ કહ્યું “ હું વલ્લભભાઈને
પહેલવહેલો મળ્યો, ત્યારે મારા મનમાં થયું
આ જવાંમદ આદમી કોણ છે. ” ઘણાંએ
આજીવ જોધી છ આજ દૃષ્ટિથી જે નિદાળી
સંકષ્ટ દતા તે આજે સારા દિન-દુરતાનની
જનતા સમક્ષ સમોદપણે પૂરવાર થઈ ચૂક્યું
છે સત્યામદ સમયે નીકળે નેતાગીરી, મન-
કાએ ઉત્તમ મુત્સદ્દીમીરી અને સ્વરાજપ્રાપ્તિ
પછી કુશળ વ્યવસ્થા અને સર્જનશક્તિ
દર્શાવી સરકાર પટેલ આજે ગણદેના અનુગમ
નેતા બન્યા છે સત્યામદ સમયમાં મોટા
મોટા અધિકારીઓ જેના નામ માત્રથી કાપી
ઉડ્યા, સત્યાત્યામ પ્રસંગે અંગ્રેજ વડાઓ
જેની સાથે અર્ચા કરતાં કરતા અને જેની
દાહલથી આજે દુરમતો મૂકે છે એવા નગસિંદ
સરકાર પટેલની જન્મશક નિમિત્તે અને પણ
દેશભેદા પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે “ સરકાર
પટેલ થવું છવો ”

સરકાર પટેલે આજે જે સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું
છે તે તેમના અભય, હૃદયમતા અને જે નેતા-
ધીરિને આશાસી છે કેટલાકને પિતાની કીર્તિ,
ત્યાજને લઈને આજીવ આવવાનો તકા મળે છે
કેટલાકે કાંઈ ઉચ્ચપદ પર રહેવા પુરવો દાખ
આપી ઉપર બેઠે છે બીજાઓને જનતા
પોતાના હાથે ઉપર ખેંચી નેતાપદે સ્થાયે છે
સરકારને આમાંની કોઈ સદાચ મળી નથી
પણ આપજાએ જ તેમણે પ્રમતિ કરી છે.
અને એમ કહવામાં તેની પ્રવિશા ઉપગત
નિરુપાર્થવૃત્તિએ તેમને સદાચ કરી છે કીર્તિની
સાધુપતાથી નિર્ભય ગદી દેશના ઉત્કર્ષ માટે
જનતાની એકાગ્ર વહેલી થઈ સાથે માર્ગે

પ્રવાણ કરતાં તેમણે કૌશલ ગણ્યો નથી.
એવી તેમની નિરુપન દતા છે !

તેમના પિતા ધનાઢવ ન દતા એ અફ પણ
સ્વગત પ્રાપ્તિની પ્રથમ અળવળ ૧૮૫૭ માં
અનુક્રમિતિથી અંગ્રેજો સામેના મુદ્દમાં દાખલ થવા
દતા સરકારને પિતા તરફથી પૈસા બંધે ન મળ્યો
હોય પરંતુ અંગ્રેજ પ્રેમ તો તેમણે પિતા છ પાસે
વારસામાં મેળવ્યો. સરકારને બચાવવા માટે
પર આજીવ ઉત્તમ સિદ્ધિ કૌશલમાં ન આવ્યા
દતા એ અફ પણ પ્રેમાળ પિતા તેને ખેતર
લઈ જતા અને કામ કરતાં અફ જોખાવતા
વળી જેવી મુશ્કેલીમાં સરકારે વિલાબાસ કર્યા
તે પણ જાણવું જરૂરી છે, કામદંડથી પેટલાદ
રોજ સાત માસે આવી અંગ્રેજ તણ ચોપડી
બધવા, મેટ્રિક થઈ વકીલ બન્યા, જાતે પૈસા
ગણી, સત્તમ કરી બાદને મેગિસ્ટ્રેટ બનાવ્યા
અને પછી પોતે મેગિસ્ટ્રેટ થઈ આવ્યા આ
અને બાહ્યમિતે કોઈ મેટ્રિકા કે સરકારે એસ-
ગ્રેડેશન આપી ન હતી અને મેગિસ્ટ્રેટ થવા
અથવા ત્યાં પણ રોજ અભિવાર માસે આવી
સિદ્ધિ ટેમ્પલમાં અબાસ કરવાને જતા અને
બદાર કસાક અખચન કરતા. આવો કામ કરી
પરીક્ષામાં પહેલા વર્ગમાં આવ્યા ત્યાં સિદ્ધિવૃત્તિ
મેળવી પરીક્ષા પસાં કર્યા પછી ઈંગ્લેન્ડમાં
કળા કરવા કે મળ કરવા એક પણ દિવસ
વખાંર ન ગહેતાં પહેલી સ્ટીમર પકડી
દેશ પાછા ફર્યા.

વકીલ તરીકે ગોધરા અને મોરસદમાં સારી
કીર્તિ અપાવન કરી. કોઈ અંગ્રેજ ન્યાયાધિષ્ઠ
કોર્ટમાં અરીઓ મુકાવીને સાક્ષીઓને તેમાં
જેવાનું કહી છુલાની કોતા અમદાવાદથી
આવતા મેગિસ્ટ્રેટ પણ આ પ્રથા દૂર ન કરી
સકયા. વલ્લભભાઈ પટેલ મુવાન વકીલને પ્રવ
મવાર આ ન્યાયાધિષ્ઠ સમક્ષ કેસમાં વકીલ
તરીકે ગોખા ગહેવાનો પ્રસંગ આવ્યો. અરીઓ

ફર કરવાને માટે સુવાન વડાએ માગણી કરી, ત્યાં સમસ્ત ઠોડીને જાણે ધરતીકંપનો આચ્છાદ લાગ્યો, મેઇસ્ટ્રેટ પહેલા તો અજાણ ગુમાવ્યું પણ સરદારે તેને બાંધી છોડ્યો કરતો મારી માગતો કરી મક્કો. પછી તો સરદારના નામનો અમલદારમાં એવો અમ પ્રસથો કે સરદાર વડાલાત કહે તે કબજામાંથી અધિકારીઓ ઠોડી બીજા કરનામાં લઇ ગયા.

સુવાન એરિસ્ટરે અમલદારમાં પ્રેક્ટિસ કરી ધંધા સાથે સમાજનેવા પણ યાત્ર કરી ઠોડી-એકાદ ખાસી પહેલી જન્મને આ અમલ સુવાન સમયે પ્રતિરૂપમાં દગવી મ્યુનિસિપાલિટિમાં ચુકાબને સખ જન્મ પ્રસંગવચાવ અમલવાદની મ્યુનિસિપાલિટિના કુશલિષન વડાઓને એવા ખખડાવા કે તેમની જિંદગીની એ બુદ્ધી બધા ! આમળ સરદારના હાથે જ પછી દિંદી ચીફ એક્ઝિસ્ટેન્સ નીમાવા લાગ્યા અને એ સ્થાનેથી પરદેશીઓ ફર થયા. જવન્ટરને મ્યુનિસિપાલિટિના કાગવતો સરદારે વિશેષ ક્યો પણ બદલતિ આમળ તેમનું કમ્પ આમ્પ નહિ, ત્યારે તે સલા છોડી ગયા તે જન્માનામાં આવી દિમત બતાવવામાં જેનું નેઅમ રહેલું તેની કમ્પના કરી બુદ્ધી પણ આમ કાગ રવીકારે તે સરદાર પટેલ નહિ. બીજા ચુકાબીમાં પટેલે તેમનો પણ કોનો ક્યો બદલતિ મેળવી અને મ્યુનિસિપાલિટિનો કમ્પને ક્યો પ્રમુખપદે બીરાછ પટેલે જવન્ટર વાલ્સ રાવને જાણે કેમનેતાઓને માન આપવાની પ્રજા શરૂ કરી, અમલવાદ શહેરની કુસ્તી કગવી તેનું સ્વરૂપ ફેરવી દીધું બરીજોનાના ખરે પડે ફરી તેમને શકત આપી મિલન્ય એક્ઝિસ્ટેન્સ અને કેપમ રહેતાગ પાણી માટે કર ન આપે તેમને પાણી આપવાનું જામ કમ્પે જધા બાબા જન્મ આનું પરિણામ સુ આપવું કે

પણ સરદાર પટેલના પ્રદર્શથી કંપી છેલ્લા અમલદારો વહેલા વહેલા જઈ જઈ ગરીબાના મ્યુનિસિપલ મેળવણી ગરિબ પદતિ અનુસાર શરૂ કરવામાં આવી સરદાર મ્યુનિસિપાલિટિનો કમ્પને લઈ લે તે અમાઈ બાબલા દિવસે જ સરદારે અડી લાખ રૂપિયા પચાસમાં વહેલી દીધા હોય ! અને આ માથા ફરેલ આદર્શને સરદાર ઉપર કેસ કરી મ્યુનિસિપાલિટિને અજિવાગ લાખ રૂપિયા સરકાર પાસેથી નુકસાનીના અપાયા હતા

દેશના લાડિલા સરદારના શસ્ત્રાઓ પણ અજાણ હોય છે સમવાનુસાર તેની તે પસદમી કરે છે. રાસેટ એકટ વખતે ગુજરાતમાં ચરેલી બાંચેક પ્રવૃત્તિના આરોપીઓને સરદારે સર્વેને નિગમગધી ડેગવી મુક્તિ અપાવી સરકારની સામે તે જન્માનામાં ઠોડી સખ ઉચ્ચારે તે દડ પામવું ત્યારે રહેલે લાઇન્સને તોડી વેવલકાગ બોરવી કાડવાના આરોપમાં સરકારે વારેલાઓ નિંદોલ છૂટી ગય તે અજાણ પદના બની નિરપરાધી પર પણ દોષારોપણ કરી જન્મતામાં બંધ પ્રવર્તવાના સરકારને હાથે આ આરોપીઓ છૂટા થાય એવી સર્વે આશય મુજબ થયા એરિસ્ટર પટેલ બચાવ પહેલે દતા છેલ્લી મહીએ તાજનો સાક્ષી ફરી બેઠો અને સરકારી કેસ પાંચેલો ચરો એ સાક્ષી કેમ ફરી બેઠો હશે તે વો તે કે સરકાર જાણે !

દેશમાં અંગ્રેજો સાથેના સત્તામદ સુદમાં પ્રથમ વિજયો મેળવનાર સરદારને દતા. ખેડા સત્તામદમાં સરકાર સામે સુદ નહેરે ફરી પ્રત્યને વિજય અપાવનાર સરદાર હતા. નાગપુર સત્તામદમાં ગુજરાતી સ્વયંસેવકોની ટુકડી પર ટુકડી બેઠેલી વિજયવદ પ્રાપ્ત કરનાર સરકાર જ દતા બીજા પ્રતિભાથી

- ૧ મો મિત્ર—કેમ દોસ્ત, તારા કામ ગુજરી બધો. તે છેવટ-સુધી જાનમાં હતા !
૨ નો મિત્ર—એ કું આજે કેમ કરી શકું ? હજી તેનું વીધ કામે વજિવામાં આવશે.

નેતાઓએ સ્વયમેવકો અને ધૈર્ય મોકલવાને જણાવ્યું પણ સરદારે 'જરૂર પડે માગીશ' એમ કહીને ગુજરાતીઓથીજ લડી લીધું વસ્તુભાષાના ઠાવપેચ તો પૂરા કોણ જાણી શકે ! સત્યામહત્તા યુદ્ધ પરત્વે તપાસ કરવા માટે વિસ્તૃતપણે પટેલ સરદારના પ્રતિનિધિ તરીકે નામપુરા આવ્યા. વિદ્યુત્ક્રાંતિએ વસ્તુભાષાને લઈને જેલમાં સત્યામહત્તા કેદીઓને મળવા જવાની હજી પ્રશ્નિતિ કરી સરદારી પ્રતિનિધિની માગણીઓને ના પણ કેમ કહેવાય ? અને આ અને 'બદારવટિયા' એ જેલમાં ફરી, સરદારની આંખમાં ધૂળ નાખી કેદીઓને પાતો ચઢાવ્યો અને કચળા જતી પરિસ્થિતિ સુધારી લીધી.

સરદાર પટેલને પછી બારકેલીનો વિજય તો કેટકેટલાંતરમાં મસદૂર જાણ્યો છે. આ વચ્ચે કચલી પ્રાપ્ત કરી વસ્તુભાષાએ 'સરદાર' તુ બિરદા મેળવ્યું અને કેમિકાના પ્રમુખ થયા. જવનર વિસ્મન સમાધાન કરવા માટે સરત આવ્યા જવનરે એકલા વસ્તુભાષા સાથે નહિ પણ ત્રણ જણની સમિતિ સાથે વાઢવાટ કરવા હજી પ્રશ્નિતિ કરી જવનરે પાતું કે સોજડી સરદારને કુ-પીમજાતી ન શકે પણ બીજા બે સંખેના કાલે કુ હમમયાવી સમીપ. પણ પ્રતિ-સ્પર્ધાની યુક્તિ પ્રમુક્તિમાં ગુચવાવ તે બીજા સરદાર પટેલે તેમની સાથે બે બાહ્યો લીધી અને તેમને ગ્રચના આપી કે 'તમારે કશું બોલવું નહિ' રેકે રેકેન ઉપર સત્તનમાં ચર્ચા લાગી વખત ચાલી, બાહ્યોનાં કલ્પ મુક્તિ મળાં એકે સરદારને ગુજરાતીમાં કયુ, "સરદાર, હવે જવનર પાસે જડુ કાલાવાલા નહિ કરવો" સરદારે કપો આપતાં તે બીજાને ચેતવી, "મુજાં રેકો, નહિતો કિનારે આવેવું લાલણુ ડુબી જશે." જવનરે ગુજરાતી સમજતો નહિ તેણે ઉત્કણથી પૂછ્યું, "જાદ્યે શું કયુ ?" સરદારે

તરતર જવાજ આપ્યો, "જાદ્યે છે કે આવી સાદી સીધી વાતો જવનરે બે કેમ ઉતરતી નથી ?" બિચારો વિસ્મન બેઠો પાસે બે એક ઘણું વિચાર કરી તેણે સરદારની સર્વે શરતો સ્વીકારી લીધી.

૧૯૪૭માં ગુજરાતમાં આવેલો જલમધ્ય તો હજી લેકાના મનમાં તાળે જ છે. એ રેકે મધ્ય ગુજરાતમાં હાલકાર વર્તાઓ. વિશ્વામિત્રી અને બીજા નદીઓએ માંચ મૂકી. વસ્તુભાષા પટેલ કોઈની ગદ્દ નેવા વિના જનતાની સદાશમાં કોઈના વસ્તુભાષાના સ્વયમેવકોએ આમ પહેલાંકયું ત્યારે જૂને મરતા જમલકારો જાણી શક્યા તેમની પણ એવી કુદરત મધ હતી. રેકના રાહત કાર્મમાં સરદાર પટેલની બવરયાસકિતી સર્વે જાગવજ યવા અને કુરુસ્મન સરકારે પણ મુક્તપણે સરદારની પ્રશંસા કરી. મધનર અને વાહ્યસરોવરે શરતમાં બગી વસ્તુસ્થિતિ નિલાળવા દેશવા વિદ્યુત્ક્રાંતિ પટેલે કમસદમાં વાહ્યસરોવરે ખાલુ આપ્યું. કહેવાય છે કે તેમણે વાહ્યસરોવરે, "નામકાર, આ દિલો મીકાઈ," કરી જાળપાપડી પરી અને "આ દિલો ફગ" એમ કહી મીકાડું ધડું અને નામકારની હજી દેશ કે ન હોય પણ તેમને તેના કુકા મોમાં મકવા પડ્યા. પણ સરદાર પટેલને આવ કુદરતી સતોય નહિ થાય. તેમણે તો નામકારને રેકમાં કુકેટાન પામેલા વિશ્વામમાં પચપાળા પ્રવાસ કરાવ્યો અને આ મધ્ય વાહ્યસરોવરે તાવ પણ ચરનો બીજા પ્રતિભાથી રાહત કાલે માટે પેસા મોકલવા માટે જણાવવામાં આવ્યું પણ સરદાર પટેલને તેની જરૂર નહતી. તેણે સરદાર પામે કુકાળ કંઠમાંથી આદ્યસ લાખ રૂપિયા રાહત માટે દેશાવ્યા અને પીકિત પ્રગતે તેના સ્વયમેવકોએ માદ્યોના માદ્યો પાણી કાલે કીચક કાંટામાં પડે. આલોને મલ પહેલાડી.

સરદારની એકાદ નીતિને લઈને તેનામાં સાધુતા બોલી છે. એમ કાંઈ સમજે તો તેની મનીષ બૂલ થાય છે તેમની વ્યવહારિક ક્ષમિ લોકના સલામત બનાવે છે અને તેમના જનત સ્વાર્થમાં તેનો કદી ઉપયોગ થતો નથી એ તેમની નિસ્વાર્થતા તેમનામાં રહેલી સાધુતાને આભારી છે. વળી દેશના ભક્ષા કે સિદ્ધાંત ખાતર તેમણે નરીમાન, ખરે કે ભોક્ષનો વિશેષ કરી લોકનિદા સદી લોધી એ તેમની મહત્ત્વ સાધુતા કહેવાય, વડી મારાસકાની ચૂટણીમાં બીન કોમિસી મારસી ઉમેદવાર સામેથી નરીમાન ખમી થવા, ખરેજે હિંદી વિદ્ધ મરાઠી સમુદ્ધ રચે. અને ભોક્ષ બાધીનીવિત્તો પ્રતિષ્ઠા કર્યો જવાકર નહેરુએ ભલામણ કરેલો ઉમેદવાર પણ સરદારે સ્વીકાર્યો ન હતો, પાછળથી ખુદ નહેરુને સમજાયું કે તેમનો ઉમેદવાર ચોખ્ખો ન હતો પૂર્વગ્રહ છાડી કાઢી તટસ્થ થાવે આ સર્વ વિચારી ભેજે તો તેને જરૂર સમજાયું કે સરદારે આ ચુકસ્થા સામે ને કંઈ કહ્યું તે તદ્દન આત્મની કહ્યું. સ્વાર્થો પ્રચારને લઈને જનતા બોળવાઈ આવા સાધુ નેતાને, પણ અદનામ ક્રવા ન ચૂકી પણ વિરાટ મોળાઓ સામે આગ્રહ જણાવેલી સરદારે આ સર્વ નિદા દેશના ભલા ખાતર સદન કરી. નરીમાન વિદ્ધ પચ્ચાં માટે તો તેમણે પોતાના માથા ઉપર તપાસ પણ લાદી અને પોતે બોલા નીવડે તો રાજકીય ક્ષેત્રમાંથી નિવૃત્તિ સ્વીકારવા માટે કહ્યું. પણ દેશના સફલાગ્યે એક પારસી ન્યાયાધિષ્ટા નેમને આ ક્ષેત્રમાં તાન નિર્દોષ બાહેં ક્યાં આપી ભારે કસોટીમાંથી પણ અણીશુદ્ધ સહીસલામત સરદાર મહાગ નીકળ્યા પણ તેમની સામેનો બધો પ્રચાર બટકો નહિ. અને આજેય મોઝના મનમાં જે સનખમાં દહા પૂર્વગ્રહ રહી ગયા ક્યો. પણ સરદારે ભોળો જનતાની આ ઉણુપે મનમાં ગમી નહિ. અને ઉદાર ભાવે આ સર્વ વીસરી જઈ દેશની મુક્તિ માટેની પ્રવૃત્તિ બરી

રાખી-સેવા કરવા માટે કીર્તિ સાંપડે નહિ અને જીવામાર મળે છતાં સરદારે પોતાની સાધુતા છાડી નહિ. એવા મહાપુરુષને શંત નહિતો થું કહેણ ?

સરદારી સાળાએનો નહિશાર પુકારવામાં આવ્યો ત્યારે કેટલાક નેતાઓનાં સતાનો અભાસાથે પગેલ મયાં પણ સરદારે તેમનાં છાકરા છાકરીને ચાળગત વિદ્યાપીઠમાં મહેનાં આને પોતાના ઉપદેશથી પોતાના છાકરા છાકરીને પગેલમાં કાઢી મોટા મોટા હોદ્દા ઉપર અન્ધાર નીમી શકે એમ છે, પણ સરદાર એની સ્વાર્થજીતિથી ખર છે સ્વામીનારાયણ સપ્રદાયમાં જે પછો પડ્યા, ત્યારે તેમના પિતા એક પછમાં કાળના અને તે પછના ન્યાય માટે પુત્રને વકીલ તરીકે રહેવા માટે કહ્યું. પણ વધ્ધભાષાએ પૂજનીય પિતાએ પણ રોકા પરખાવ્યું કે, "તમારા પછે ન્યાય નથી એટલે તમારો કેસ લઈ ન શકું." કોટમાં અને કોટ બહાર વિજયવત નીવડનાર આ પ્રખર ધારણાઓ ધારત તો પિતાએના પછને છૂત અપાવી દાખ, પણ સરદારના ન્યાયી હૃદયને તેમ કરવું શ્વિકર ન હતું. આવા ન્યાયી આશુસને તમે સાધુ ન કહો તો કેને સાધુ કહેણ ? પેલા આપી બાઈને મેગિસ્ટર થવા મોકલ્યા પેલા આપી બાઈને નિર્વાહ માટે નમિત કરી દેલ સેવામાં રોકાવા તક આપી અને એ વકીલ બધું પર પધારે ત્યારે તેમના જુટની દોરી છોડી જુટ કઢાડ મોટ ઉતારે-વકીલો પ્રત્યે તેમની આવી અનન્ય ભક્તિ.

હિંદુઓના ભલાવમાં ફજ પડતાં બે ન્યાયયુક્ત સન્દો કહેવા પડે તો સરદાર દિસાવાદ તરફ દળે છે એમ કાંઈ માને તો તે તદ્દન બોડુ છે પ્રતિપક્ષના રાક્ષસી અત્યાચારથી આ સહાય પુરુષનું હાથ કળા કળા છે અને તે પિદાર્થ રોક જનતાના ગણજની વાતો કરે તેમાં કાંઈને-દિસાવાઈની

અધે આવે તો તે માણસ જ રોજી છે સગદારને નિરૂપાયે તેમ કહેવું કે ઠરવું પડી પાકિસ્તાનમાંથી દિલ્હીએ દાખા કાઢવામાં આવે તો તે નિર્વાસિતોની વસાહત કરવા માટે પાકિસ્તાની જમિન જ મેળવવી પડે તે જ જમાનામાં મુસ્લિમોને સ્પર્ધા કરતાં પણ દિલ્હીએ અમકાતા, ત્યારે સગદારે આપ એલે માગ્યું કરી મુસ્લિમોને ઘરે જમવા જતા. ગેર-સદના ખેલ સમયે તેમણે મુસ્લિમોની કાળજી-બારી યુજા કરી હતી, ત્યારે એક મુસ્લિમ ગૃહ સગદારનો આભાર માની અનેક આશી-રોપી તેમને વખાણી લીધા હતા સગદારના મનમાં દિલ્હી મુસ્લિમ માટે બંદબાવ નથી. જેસલમીરમાં એક સાખ દિલ્હીએ શુ ધણે તે કંઈ કંઈ જાણતું નથી, પૂર્વ જમાનમાંથી બાર સાખ ઉપર દિલ્હીએ મુસ્લિમોના ત્રાસથી ત્યાંના પશિમમાં કાગી આવ્યા આવા જના-ચારે સામે સગદારને આથી પચસાં બરવાં પડે તો તેમનામાં કાંઈ વાદ હોવાનું વ્યારેપણ કરવામાં આવે તો તેમ કનારાઓની શુભ નેમ પ્રત્યે જમને સહા ગહે છે વરણત સગદાર વાદોથી પર છે

મદદલે દેસાઈની કાપરી વાંચનારોએ ખબર છે કે સગદાર પટેલને ગંધતાનં જાવાનું, તે બંધીછ માટે રંધિત શીખ્યા, બંધીછને કઈ જાણતું તો તે જાતે તગત દોડી જતા, તેમની મેવામાં ખડે પડે ગહેતા અને તેમનો પડનો મોઢા ઉપાડી લેતા ત્રિસ વ-સ સુધી બંધીછની પડએ ગહેનાર, તેમની નાની માટી કાગળનુસાર વર્તના સગદાર પટેલે બંધીછના રસણ માટે મોઢા પ્રજાપે ન કપો એમ કહેતાં પણ મોઢાની છબે કાંઈ ન વાગ્યા વગી જેમણે બંધીછનાં વચનો આચારમાં મુક્યાં નથી-મુક્યાં નથી તેવાઓ જ આરેકપૂરક આવો પ્રચાર કરે ! જેમણે બંધીછના ચરણે ઇવન ધર્મ દણ, તેના પર આવો આરોપ મુકવામાં આવે એ તો નગી માન કૃપાતા જ

કહેવાવ જામે બંધીં એટલું માત્ર જ મુચ્ચીયું કે આવો મિચ્છા પ્રચાર કરનાગઓએ બંધીછનું ગાંભીર્ય કેટલું આચરણમાં મુકવું છે તે જરા તપાસી જુઓ

સરદાર પટેલ સદા સર્વદા જાગૃત ગહેતા દેશસેવક છે. તેમની અમમચેતાથી દેશ અનેક આપત્તિઓમાંથી ઉતરી આવે છે. વચનાગાની સરકારમાં સરદાર ગૃહમંત્રી તરીકે જોડાયા, ત્યારે ગૃહમંત્રીની સત્તા નદિવત્ હતી-તે દિલ્લી અને જાનમોર-મેરવાડા પ્રાંતમાં સમામ મધ જતી જમિને સત્તા ત્યાં કરે, ત્યારે જાણ સી એયોનુ ચોકકું સિધિધ મધ જાવ તો દેશમાં અપાધુધી વ્યાપે એમ સગદાર જાના-ઉચી જોઈ ચક્રવા તેમણે પ્રવિના ગૃહમંત્રી-ઓની એક સખા મોઢાવી અને આ સખાથી શુ શુ કરવું તેની મોઢા ચક્રનાઓ આપી જાણ. રી. કોસોમાં અમિને અને મુસ્લિમ લીવવાદોએ હતા. દિલ્હીએ પ્રમાણ જાદુ અપ્ય હવ. રાજકિય નિષ્ણાતોએ હવે સ્પષ્ટ પહે જાણ કહ્યું છે કે, સગદારે આ સમય-સગની સાચચેની લાંબી ન હોત તો અખરસ સરકાર કંકાજુસ પડી પડત અમિનેની જોવી જ જાણતરી હતી પણ સગદારનો પૂર્વ તેવા રીધા તે બંધી વગી મદ.

આ જ સમયે સગદારને અધે જાણી કે, કાંઈ નાના દેશી ગાજમાંની કિમતી જાણે નિચ્ચમને બારવે આપવાની પેગી આસે છે. પોલિટિકલ ખાતાના અમિને વડાએ પામેથી સગદારે આ પગલેની માલિની મામી અમિને અમસદારો આતાકાની કરવા જાગ્યા, પણ ના સ્વીકારે તે જીવન અકા સગદારની કાંઈ ઉપગણીથી મિનન અમસદારો પણ નરમ ઘર્ષ જવા. અને સગદારે વચ્ચે પડી આ મુકમાલ થતી અટકાવી દીધી માટે જ જામે કહીએ છીએ કે “સદા સર્વદા જાગૃત ખરે, હમરણક-”

વળી આ જ રક્ષકની કાળજીભરી દેખરેખ ન હોત તો મધ્યસ્થ સરકારને ઉત્સાહથી પાઠવવાનું દિલ્લી કાવત્રાના કેવાં ભાગ પરિણામે આવત તેની સર્વે કલ્પના કરી શકે છે આ ઘટના મોરોના સમગ્રમાં તાજી જ છે એટલે તેનો ઉલ્લેખ માત્ર કરીને અટકીશું.

કોઇ દેશનેતાએ કડકાઈથી બાળક કરી દેશી રાજ્યોને ઢિંદી સમમા નેડાઇ જવાની ધમકી આપી. પણ આણકમ પરેસે બીજા જ દિવસે સુમધુર બાળક કરી રાજ્યોને જણાવ્યું કે, “તમારી હમ્મજ વિરૂદ્ધ તમને ઢિંદી સંઘમાં નેડાવાની કોઇ કુજ પાડશે તહિ.” રાજ્યોનો ફરી ફરી ઉપકાર માવી સરકારે દેશનું જે એકાદરણ કર્યું તે નેધ અંગ્રેજો પણ ચોંચા કરે છે રાજ્યોને બેટી બાઈ કરી તેમને સત્તાવિદેશી કર્યાં, જે અમરમ વસ્ત્રને એક વરસના દુકાળમાં રાખવાનાં કારણે અંગ્રેજો મુત્સદ્દી જ કોઇ રહે. કાળના વહેવા સાથે સરકારનો આ વિગત તો વધતે વધુ દેશીપ્રમાન જણાઈ બસિંજો હાલિલાસ આની સાક્ષી પૂગશે.

એ તેવી મુંઝવણકર્તા પ્રત્નો સરકાર પોતાની વેપક દ્રષ્ટિથી રપષ્ટપણે નિહાળી પ્રખર નિર્ણયશક્તિથી સરજ રીતે સત્તર ઉઠે છે સરકારની માસિક દ્રષ્ટિ બાળક અને તેવા અટપટા પ્રત્નો સરજ થઇ જાય છે અને સરકાર તેના અભિપ્રાયો પોતાની નેડાઇ જવાનમાં બ્રહ્મા કરે છે, ત્યારે તે સર્વેના હલકમાં સોંચા ઉતરી જાય છે ‘સલામતી કાલિન્સિલ કે બીન સલામતી કાલિન્સિલ’ છે એવું સરકાર કહે ત્યારે તે પરમ સત્ત્વ ઉચ્ચારેલે એમ મુજો સંપન્ન છે. કાલિક પ્રસસા આલુ રાજવાલી કશું બસુ સાધી ન સક્ષમ.

કોઇ મિત્રએ વાતવાતમાં પૂછ્યું, “સરકારને ખુનો સમક્ષ બાળક આપવાનું કહેવામાં આવે તો તે શું કહે ? તે પશિત

નહેરુ જેવું એકાદકના ઉચ્ચારવાળું અમિત્ત મોલી ન શકે એ ખરું પણ જે સનાતન સતોથી સામાન્ય માણસ પણ પરિચિત છે તેની પુનરુક્તિ કરી સરકાર સતોષ ન માને. નેહરુનું પોલિટિક્સનું કાપણ જગતના વર્તમાન પરોએ વધાવી લીધું છે અને અને તેની વલિ-ચિત અવલગના કરતા નથી. અને તેની મોગ્ય કદર કરીએ છીએ પણ વાસ્તવિકતા સરકારે આવા સંલોચોમાં જગતના પ્રેમીઓના ઉદ્ધેષ માટે અગિરિકા અને રશિયાને કાર્ય કોગ જેવા વચ્ચે કહ્યાં હોત. આચારી મુક નિવારવામાં ઉપયોગ નીવડે એવી બલહાર મુચનોએ તે વેપક સંકળાવત. બલિનના વલીનટી અને વ્યારિંક પ્રત્નો, એટલે મોળ નિમંત્રણ અને વીટાની સત્તા સંપાદી તે રપષ્ટ અભિપ્રાયો ‘બલ્કલ કલ્ક કલ્ક’ એ સિદ્ધાચારમાં ન સેખાય પણ વિશ્વાસિ માટે તે મદતવનુ નીવડે. છતાં આ માત્ર અમારીજ કલ્પના છે અને તે અહીંજ અટકાવી રહ્યું કારણકે તેમ ન કરીએ તો સરકારને અન્યથે અન્યાય થઇ જવા સક્ષમ છે.

સરકારની કાપા તળમટી છે માટે તેના કાપણો નેરદાર અને છે એમ કહેનારાંએ સરકારની મૌસિક વિચાર શક્તિ વીસરી જાય છે સરકારના સંગીન અને નવીન વિચારોથી તેની કાપા અનન્ય અસરકાર અને છે. એ વિષે અનેક ઉદાહરણો ટાંકી સક્ષમ છે, પણ વિન્તાર કાચે તેમ ન કરતાં, અનુચી કે કાચેસકરે સરકારે સાક્ષિતને પણ સચક કર્યું છે એમ જણાતી સાક્ષરોને પાકારી આવાહાન કર્યું છે કે સરકારના જેવી કાપા મોલી કે લખી તો જુઓ ! તેની જ અહીં વાદ આપું

સરકારનું ‘કલ્પર’ તે એમીકલ્પર છે એ જાહોન યમુરે જાત અનુસવ ઉપરથી લખ્યું નથી, પરંતુ આ પ્રતાપી પુરખના તેને દેવી,

નિષ્ફળ નીવડેલા હન્ડિના જગાણાના આધારે તે લખ્યું છે. દેવિલાઓ નિંદા સિવાય બીજું શું કરે? અમદાવાદ અને દરિયુગના કેશિસ મંડપોને ઉત્તમ કળાથી સુરોક્ષિત કરાવનાર, વિદ્યાપીઠના અમુક્ય પુસ્તકાની સાચવણી માટે કાળક્રમ રાખનાર, ખરે જેવા સમીત કારને ઉત્તેજન આપનારને કષારસિક નદિ તો શું કહેશે? સગદારને આવી પ્રશ્નિઓ માટે અવકાશ જ નથી કેટલાં જવાબો આપે જાણતો હોય ત્યારે તેને ઉત્તરવાના અતીરસ પ્રયત્નમાં શકાયેલાને આવી યુગસ ન મળે તે સમજાવેલાં જાણે છે જરૂર પડે ત્યારે વિદ્યાભ્યાસ કરી ફરદકલાસ મેળવી સંકે, ગીતાભ્યાસ કરી તેના બદવારે અર્થ પટાવી સંકે "મદારેવ, આનતાથી એટલે અગ્નિને ૧" એવે સપાલ કરેલી વિદ્યાનો ફેટલા આપે બદવારે ઉપયોગ કરી શકે એમ છે? અને તો હપ્પીએ છીએ કે દેવનું રાજાત્ર સુદ પાશ પર મૂકી સગદારને ગીતાભ્યાસ પૂર્ણ કરવાને નિશ્ચિત મત્રે બે એમ ઘાવ તો નીતના બનેક અપ્પનોમાંથી જેની ઘણેલી બુદ્ધિભાસવણીમાંથી બેકાને સચોટ સરળ અને બદવારે માર્ગ મળે. પરંતુ સરદારના જ સન્દેશમાં કહીને તો સમાજ સેવકને નિશ્ચિત મળતી જ નથી. સગદારની વિદ્યા બધે કળા ગણિતના વિગેનો પ્રશ્ન જ અપ્રમુત છે તે ગીતા છવે છે અર્થેની લપમાં ભાસે બીજા પડે. એ વીર-પૂરવ 'મુકલાખ' છવે છે, તે આવનું કાર્જ બ્યાસે માટે ગદે છે પૃથ્વીરાજ ઉદ્ધવને તો તેની વસમ્યા જાનાગ ચદ કવિ મળા રહે છે.

સરદાર પટેલ ચર્ચિત જેવા મુસાફરે છે એ ખરે પશુ તેનામાં ચર્ચિતનું જાણવું અને પશુપાત નથી સરદાર પટેલ રેલિન જેવા કાવ' કુચળ છે પશુ તેમનામાં રેલિનનો દુગમદ કે સત્તાસેના નથી આ વીર મુસાફર સત્યતા આમકી છે અને તેમનામાં માંખીછતો રેરાખ છે. માત્ર લિંગમંજ તે દમ્ભેસ છતતા આખ્યા છે એટલું જ નથી, પરંતુ સસાગના દરેક સ્ત્રેમમાં તે સર્વદા વિજયવત નીવડ્યા છે

નવપુત્રના વિધાયક સગદારના હાથમાં ત્ર છે એટલે - જનતાને વિવાસ છે કે 'દમારાં રક્ષક ખડા છે અને આપણે નિગતે જીવી સકારે' કાકિમર ૫૦ આકમલુ શર મર્તાજ સરદાર પટેલ ત્યાં જાઉં પક્ષેઆ, દેદાનાદ સામે પોલિસ પમલુ ભરવામાં આવ્યું, ત્યારે મધરાતે સરદાર ત્યાં કાજગ થયા હવાઈ મુસાફરી માટે શકતરી મના છતાં આ રક્ સગદાર જનતાના દિત માટે સદા ઉપ્પત રહે છે એ ખરેખરે આપણું કળા નથી. તેમને મુલ્ય રહેલુ બને છે, પશુ જ્યારે તે બોસે છે, ત્યારે તે વમદના જેવા પ્રકારે કરે છે

કાળો આલપકાનો કોટ, પાટલૂન અને માથે મેમસોર ટોપી મૂકી કોજગ ઉપર બેઠેલા મુક્યથને ઇ સ. ૧૯૧૮ માં કોષને જોગબાળ કરાવતાં ગાંધીજીએ કહ્યું, " પેલા અકક બેઠેલા તે વચ્ચમજાઇ " સંસારમાં જન્મી જેણે કદી કાગ સ્વીકારી નથી જેઓ દમ્ભેસ અકક રહેતા આવ્યા છે, જેઓ સર્વદા વિજયી નીવડ્યા છે એવા નવપુત્રના મર્ગક, વ્યગતના બ્યાગ વિધાતા સગદાર પટેલ કિદાખ્યાદ !

સહેનસાદ નેપોલિયન એક રિવેસે પુસ્તકોના ઓગડામાં કોઇ ચોપડી શોધતો હતો ને બિચી અમરાઇ પરથી તે મેકાને કોશિય કરતો હતો, તેનાથી પક્ષેથી સહાવ નથી એમ માસંલ મોન્સીએ જોયું, ત્યારે તેણે કયું, " નામદાર, હું તમને એ પાડી આપું? હું તમારા કરતાં કીમો છું " સહેનસાદે કયું, " તમે મારા કરતાં લાંબા છો, "

આગ્રાની શેતરંજી

લીલાવેન મહેતા

“એક દતો નહી રાગ, તેણે વસાવ્યા
તથા મામ જે ઉત્તર અને એક વસે જ
નહિ.”

એથી વરસની અધમાતા સાત વરસના
પોતને વાર્તા કહેતી હતી જાળક પૂરું સમ-
જનો નહિ; છતાં રસબેગ ધ્યાનથી ગૂંચી દતો.

ઢાસીતો પતિ, તેનો પુત્ર અને પુત્રવધુ
શેતરંજી ગૂંચી ગયા દતો. ઢાસાએ કહ્યું,

“હમ હરો શેતરંજી બનાવી બનાવી ઢાસીએ
જાંબ મુમાવી છે અને પણ પૂરું દેખાઈ નથી
શેતરંજી બનાવવાના ધધામાં એક દિવસ
નમારી જાંબ પણ જરૂર. પણ હમ કરો.”

ઢાસીએ કહ્યું, “તેમાં વરસા તથા કુશાર
જે અણપડ અને એક પડે જ નહિ.”

ઢાસાએ કહ્યું, “આ શેતરંજી સુ-હ
જનરો જા ગુમવામાં મારી જાંબનુ તેજ
દરાયુ છે એ વાપરનાગ કોઇ જામણાળી
મારી જાંબ લેપર પજ મુડી આસરો અને તે
હો. પણ શેતરંજી નમુનેદાર જનરો કઈ નહિ
જામણાં હમ કરો.”

છોકેંગી મુમવા લાગ્યા ઢાસો તેમને
અલી તલી સુજના આપતો, જાત કેમ
પાઠવી, ક્યો દોરો કર્યા મેતો તેની સમજ
પાડતો હતો. ઢાસાની જાંબનુ તેજ અગ્ર
હો જોવુ રહ્યું ન હતું ધણીવાર ગુલાની
શેતરંજીને જાંબની નહીં સહ જોતો અને
પછી હામ જામણ કેમ વધારવુ તે કહેતો.

ઢાસો બોલ્યો, “હમ હરો ઉત્સાદધી
હામ કરો.”

ઢાસાએ કહ્યું, “તેણે ધડા તથા પડ,
જે કુદસા અને એક સારો જ નહિ.”

પાંચ માસ પૂરા થયા. શેતરંજી પૂરી
સહ તે સુદર, નમુનેદાર, વિવિધ ગંગા
બરેલી, મનોદર જાતીજ બની હતી. સ્થાનિક
વેપારી તે મેવા આવ્યો.

“હંધ સારી નહિ.” તેણે કહ્યું.

“એક હમર વરસથી-” ઢાસાએ કહ્યું.

“હા, હા. હમર વરસથી તમાગ વાપ
દાદા એ ધધો કરતા આવ્યા છે. તમે શહે-
નસાદો મારે પણ શેતરંજી બનાવી છે. અને
હામ જા શેતરંજી બનાવનાં તમને એક કે
કોઈ વરસ પણ થકુ છે એમ તમે કહો તો
હુ તે માનીશ પણ-”

“એ કેવડી મોટી છે? ઢાસાએ કહ્યું.”

“આ હસો ચોરસ કુટની શેતરંજી
એવો ઘોડા રૂમવાળો કોઈકા થા માસીકા છે.”

“એની જાત તો જુઓ?” ઢાસાએ કહ્યું.

“આપણો જૂનો સમય છે હુ તમને
નિગાસ કરવા માજતો નથી. પણ એ શેત-
રંજીના વેપારમાં મને જોડ જરૂર. છતાં હું
એના ૧૬૦ રૂપિયા તમને આપીશ હામગના
હસમ પર કહું છું કે એથી એક કોડી પણ
વધારે આપીશ નહિ. મારા જામણવાના સાબન
પર કહું કે એમાં મારે રૂપિયા મૂકવા પડશે.
પણ આપણી જૂની ઝેરી-”

હવે ગઠઠ કરતાં સોદો ૧૮૦ રૂપિયે
પત્નો રૂપિયા વધુ આપી વેપારી મહ
યતો, મજૂરને માથે શેતરંજી મુકવી, પેતાની
કુશને મરો અને તે દિવસના સોદાથી મનમાં
સંતોષ પામ્યો.

સોદા દિવસ પછી વેપારીની કુશને
જાવાતનિકાસ કરનાર એક આકલિયો
આવ્યો. વેપારીએ તેને શેતરંજી બતાવી
કહ્યું, “આવી નમુનેદાર શેતરંજી કોઈએ
દેખ્યાં બનાવી નથી આ અમને હારીજગી
છે અમારો સાદજાન મારે આવી એક
શેતરંજી બનાવવામાં આવી હતી પણ
નાદિરસાદો દિલ્હીને આવ્યો મુકી તેમાં તે જાળી
જાત હતી હામગના હસમ લેપર હુ કહું છું
કે આગસો રૂપિયાથી જામણ ન થઈ તેમાં

પણ મને ખોટ જશે. પણ રૂપિયા શોધાઈ રહે, ગજાળની ખોટ ભલે, એ જાણું વિચારી કું તે ચારસો રૂપિયાએ તમને આપીશ. માગ જાપાવાના મોઝન ચારમોથી ઝાઝ ન હશે.”

૩

આકતિયાએ કયુ, “૩૬૦ રૂપિયા આપીશ આપણો જૂનો સખ ખ વિચારી કું તે ખરીદ કરવા તૈયાર થાઉ થું. અત્યારે પગલ ક્યાંથી લાવવા ? માલદાર મુશ્કેલિયનો તો સ્વગાળની ચળવળથી અડીથી ટળ્યા. એને કું ક્યાં વેચીશ તેની મને ખજા નથી. પણ આપણો જૂનો સખ ખ વિચારી કું તે તમારી પાસેથી ખરીદ કરીશ.”

છેલ્લે રકમ કરતાં સોદો ૩૮૦ રૂપિયાએ પત્યો. આકતિયાએ શેતર છ લાકડાં મોકલી. ત્યાં જો જાળમાં આવેલી એક મોટી દુકાનના માલિકને તેણે તે ૩૮૦ પૌંડ વેચી વેપારીએ તે ઉપર ૭૦૦ પૌંડની કિંમતની ચીઝી ચોટાટી એ શેતર છએ પછાનુ ખાન આકપ્પુ સોડ બેસિય એક દિવસ આ દુકા નમાં આવ્યો, તેણે આ શેતર છ લેઈ અને સાતમો પોંક તરત અળી આપી તે ખરીદ કરી ગયો.

તેના મહેસ જોવા મકાનમાં તે પાથરી ચાગ વગસ વીત્યાં ગજાળના મોશમાં મદી આવી અને સોડ બેસિયને દેવાળુ કાઢવું પડ્યું તેની મિશ્કત દગાળ થઈ જઈ સોડ

નં ૪૭ સાથે આ શેતર છ ચાલી જઈ આવ્યો સોડ ૧૬ પોંડમાં વેચાઈ ગયો.

એ સોડના અગીદનારે તે શેતર છ આ પૌંડ વેચી દીધી.

ખરીદનાર જૂની વસ્તુ વેચનાર વેપારી હતો. તેણે તેની દુકાનમાં તે શેતર છ મૂકી. સાલે-દખ-સાલ સાલગદાનની શેતર છ એધુ તે પગ ભેગસ વળગાડયુ અને તેની કિંમત દબાર ઝીની રાખી કાઢ અમેરિકન મીવર પોલન્ટ ને વેચાતી લઈ ગયો.

અમેરિકામાં તેની દસ દબાર ઝીની માટે માસણી થઈ પણ મિવર પોલન્ટ કાઢ પણ કિંમતે તે વેચ્યા માલતો નથી.

૪

ઝાસીએ જાળકને કયુ, “એક હતો નમો રાગ તેણે વસાવ્યા તણુ ખામ, ને ઉગળા અને એક લમે જ નહિ.”

પણ જાળક આક વગસનો યયો હતો તેને આ વાત માટે દને કથી પગવા ન હતી.

ઝાસીએ કયુ, “કઈ નહિ ઉઘમ કરો. ઝાસીની આંખ જઈ છે. મારી આંખ પણ જઈ તમે પણ તમારી આંખ શેતર છમાં મુકી દો. ઉઘમ કરો, ઉત્સાદથી ઉઘમ કરો.”

“ઝાસીએ કયુ તેણે પાયા તણુ પાયા, ને કુટેલા અને એક સાંસી જ નહિ.”

પણ ડોકરો શેતર છની મુંઘણી એકી દમે નિદાળી ગયો હતો.

ખેડત—મયા વગમે તમે મારી વારીના ધગનુ ચિત્ર ચિતપુ તે પછી કાઈ એ પેસાતું રાખ્યુ કે ?

ચિત્રકાર—હા, મને તેના પદરમે રૂપિયા લિપલ્યા ?

ખેડત—એ પણ ખર્ચ અને એ આખુ ધગ મે દેદમે રૂપિયે વેચ્યુ ?

ખેડત—અને આ તમાકુના સોડો છે ?

મહેરી—એને સીમારેટ ક્યારે લાગ્યો ?

હિન્દના વર્તમાન રાજકારણમાં કેટલાએક અવતરના પ્રસંગો જાતી ગયા. અનુક્રમ પ્રમાણે ન લખીએ તો, પ્રથમ પ્રસંગ પડિત નહેરૂએ સર્વ રાષ્ટ્ર પરિષદની સભા સમક્ષ કરેલું બાપજી, એ સૌથી અવતરનો પ્રસંગ સેખા સંકલ્પ, પડિતછના બાપજીનું મહત્વ, બાપજીના વસ્ત્રથી નહીં, પણ તેના પ્રસંગથી માપવું જોઈએ. દેવ. સમ્બુદ્ધ, કોષ, વગેરેથી ધુનિયાનું રાજકારણ સગીન ન થઈ શકે, યુરોપની અપેક્ષાએ એશિયામાં રાજકારણ હવે વિશેષ મહત્વ પકડવું જરૂર, યુરોપનું સર્વોચ્ચ વર્ગ હવે જવું જોઈએ એ જાનતો જાણા અભ્યાસીઓ જાણે છે પણ તે જાનતોને યોગ્યરીતે સંક્રાંતિ કરવી, સર્વે રાષ્ટ્રોના અનુભવી, ખાઈ પી રહેલા, મુઠ્ઠા દીઓ સમક્ષ આ જાનતો રજૂ કરવી, મુઠ્ઠા માટે જોઈતી શામશી નથી છતાં હિન્દુસ્તાન પરચકથી ભર પામવું નથી એવી ધીમતભરી નહેરૂરાત કરવી, પરિષદના પ્રમુખની ખુરસીની જમણી બાજુએ હિન્દના પંતપ્રધાનની ખુરસી પડે, એ જાણુ ચોક્કસ હિન્દુઓ માટે અનુભવ છાતી ધ્રુસે એવો વિરલ પ્રસંગ કહેવાય, અને એ જાણુ પાંતરીસ મિનિટનું બાપજી, કોષ પણ નોંધ વગર, મુખપાટો કરવામાં આવે, એ પડિતછ માટે અને તેમના દેશ માટે ચોક્કસ જર્નલર્સો પ્રસંગ કહેવાય. એ નિમજણ કંઈ પડિતછની ખુશામત કરવા માટે કે હિન્દને બ્રિટિશગભ્વ સમૂહની જગમાં ફસાવવા માટે બાપજીમાં આનું નહેરૂ પડિતછએ ચોતરસિયાની સક્તિ માટે માન ધગવે છે એ જુલુ જોઈએ નહીં: પાકિસ્તાનના કાર્વાદોના માનસ ઉપરના પરાક્રમની શી અસર થઈ હશે ! !.

હિન્દુસ્તાનનો આવો માનકર્ષો દરજ્જો ઠાકવા માટે જુલિની જરૂર છે, તે સાથે તે

માટે ખીછ સામગ્રીની પણ જરૂર છે, તેથી જ વસંતભાઈ પટેલે ચોતાના ૭૪ મા વર્ષમાં પ્રવેશને યાજુ બાપજીને ખજરદાર કર્યા કે, બાપજી પાસે ચોગ્ગ સેન હોવું જોઈએ, તે સેન દરેક વિભાગ માટે પૂરવું હોવું જોઈએ, સેનને મુઠ્ઠા સાદિત સાંપડી શકે તે માટે બાપજી ઉત્પાદન વધવું જોઈએ, અને દેશ-ભરમાં એકતા, શાંતિ, સાક્ષ્ય, ઉત્થમ, અને એકનિષ્ઠા મળી જોઈએ.

x x x

આ એકત બાપજી ગભ્વતરને પડનારી પ્રતિનિધિ સભા બાપજીને બાપવા માટે દાક્ષ પ્રવલ કરી રહી છે, ત્યારે રાજ્ય સેન ઉપર તે એકતા સરદાર પટેલે દેશનાદ, સોગપ્ત મજરાત, મહારાષ્ટ્ર, એરિસ્થા, હિમાચલ પ્રદેશ, મધ્યભારત, મલ્લપ્રદેશ, અને પૂર્વ-પન્થમાં આવેલી પતિયાળા વગેરે વિભાગોના પરતે બાપજીને આપી, કરમીઝ પરતે હજુ પણ નાહી રહ્યું છે, હવે તે પ્રમ અત્યારે તો ઝીણુ જાતી ગયો છે, અત્યારે તો પ્રાંતપ્રાંત વચ્ચેનો ક્ષેત્ર ઉત્તરવરૂપ પકડતો જાય-છે, આ પ્રમ બાપજી ચોતે, બાપજી પ્રતિનિધિ સભાદાર અને કમિસના કરાવો દારા, જીભા કર્યા છે, દીલ્લીની એટલી છે કે તે પ્રમ અત્યારે ક્ષેત્ર કરાવતો ગયો છે, ખાસ કરીને મહારાષ્ટ્ર તે પ્રમને જુલો રીતે ખજવાનો પ્રવલ કરવા માંડ્યો છે, એટલે તે કવાસ વધારે ઉભી થવા પામી છે, એટલે-સુધી કે સરદાર ચોતે મુખર્ધ મુકામે અને ખાસ ખાસ કરીને નાજરુ મુકામે, મહારાષ્ટ્રીય જાણીએ તે માટે ખજરદારી સૂચવી છે આ પ્રમનો ખજાવટ કરવાનો મારો અસલ નથી, તે માટે ખીજે સ્મજે ખુજ ખજાવટ મતી જાય છે, પણ તે વિષે એક આસર્વની કપાકતની પણ નોંધ થવી જોઈએ. મહારાષ્ટ્રીય, મુસાલીઓએ

પ્રથમ સમુક્ત મહારાષ્ટ્રની માન્યતા કરી, તેનો વિદ્વંસના મરાઠી શોષતા વાક્યોએ વિશેષ ક્યો, એટલે સમુક્ત મહારાષ્ટ્રના દિમાગનીઓએ ગુજરાતમાં આવેલો વસંદા, ધરમપુર, ડાંગ, વગેરેનો મહાગાંધીમાં સમાવેશ કરવાની ઉત્કટ માંગણી કરી, તેનો વિશેષ ક્યો એટલે તેમણે મુખ્યતા સમાવેશની માંગણી કરી પ્રથમ સમુક્ત મહારાષ્ટ્ર માટે પૂના ગઝનબગ બનવાનું દંડ તે બદલી નાખી આપણા પાંડેશીઓએ સમુક્ત મહાગાંધીના પાટનગર માટે મુખ્યતા પસંદગી કરી, પછી તેનો વિશેષ ક્યો એટલે મુખ્યતા પણ વિશાળો પાડવાની દિમાગ કરવા માંડી, સાથેસાથે, જે મરાઠો, મોડો, સરખાઓ મુખ્ય માટે તેમની સામા થતાં માંડ્યા તેમની સામે તેમણે આક્ષેપો કરવા માંડ્યા કે, તમે એકપક્ષી છો, ગણધરી માનસવાળા છો, જર્મનીના નાઝીવાદવાળાઓ છો, માલધારીઓ છો, ચૂકીનારીઓ છો, આમજનતાના વ્યસનાગ્રસ્તો છો ! ' મહારાષ્ટ્રીય વાક્યોએ, આ પ્રમાણે, વિવિધ મોગ્યોએ ઉપર કસેટ કર્યો તર કપો છે, કોલ્હના મોરચા ઉપર, ગુજરાતના મોરચા ઉપર, દેવગાંધીના મોરચા ઉપર, કજીકટના મોરચા ઉપર, વિદ્વંસના મોરચા ઉપર, તેમને વાગ્યેજ માંડે આપવાની જરૂર હોવા કે, પેશવાઈ વખતે તેમણે રજપૂતાના, ગુજરાત, મખ્મદિન્દ, શહિદખાન, પળાળ વગેરે ગ્યલો ઉપર વિવિધ મોરચાઓ ખડા કર્યા હતા, જેને પગિજાએ પૂનામાં બિટિય બમસ તર ક્યો હતો !

આ પ્રકારે મેં એક મરાઠી સામનિકમાં ખૂબ માચે માચમાં વાગ્યેલો એક કહેવો મને વાંઠ આવે છે. એમાં એમ લખ્યું હતું કે આપણે મહાગાંધીઓ બે જાતનાં Complex ખમમાં હમેશાં પડતા આવ્યા છીએ એક તો જો કે આપણે ખન પેદા કરવામાં પાંડેશી

ગુજરાતીઓની અગ્રેસાએ પણ પગલે છીએ, તે Inferiority Complex—લઘુતાઈનો ખમ છે, ત્યારે બીજો ખમ એ છે કે, માણે, વાકપટુત્વ, દુર્લભતા, વગેરેમાં આપણે આપણા દિન્દમાં પ્રથમ સ્થાન લઈએ છીએ તે Superiority Complex ! ! મહારાષ્ટ્રના સામનિકે કહેશે આ પાતાના દેવતાઓનો મુખ્ય—બધ છે, એટલે મારે એ વિશે વિશેષ કાંઈ લખવું નથી; માત્ર બધુ એક સામકુ મેવા જતાં મોકુ મળું સમુક્ત મહાગાંધીમાં આવવાનું છે તે પણ જવું ન રહે, તે મારે તેમણે આવેલેત ગહેતુ પડશે ! !

દેવગાંધીનો ઉકેલ જલુ દિગ્મતથી લાવવામાં આવ્યો તે ખરૂ છે, પણ હજુ તે પ્રજા એટલે સગળ નથી, એ વાદ રહેતુ નેહ્યે, દેવગાંધી સત્તા કરાંની પગરખી વસતિના બાવિતુ નિરાકરણ કરવું હજુ બાકી છે રજાકારી હજુ પ્રજા કરતા રહે છે, દેવગાંધીનો ગજવત હજુ યુસ્તીમ લીમતુ માનસ ધરાવતો બધ ક્યો નથી, યુસ્તીમ લીમતુ દિન્દમાં યુસ્તીમે ઉપરતું વખેઈ હજુ મોહું થયું નથી, તેમના મિત્રો Communists માનસ ધરાવતા મોડો હજુ દેવગાંધી આસ-પાસ નેજમાં છે, દેવગાંધીનો પક્ષ કરનારો ચૂંટાપ—અમેરિકાનો મુસદ્દો હજુ અદરજ નથી ક્યો, હજુ દેવગાંધીનાં નાણાંની ઉપશેષ કરતા દેવગાંધીના મુસદ્દાઓ દિન્દ જહાગ નેજમાં છે, અને કાંઈ પણ મુક્તિ—પ્રમુક્તિ દિન્દને દેવગાંધી પગતે અનેક મુજબાંમાં કીતારવા ભજોરથ મચન કરી રહ્યા છે

સરકાર પટેલે હમણાં ૭૪ મા વર્ષમાં પ્રવેશ કર્યો અને આપણે તેમના જન્મદિવસને ખૂબ જીજ્ઞાસે દેવતાએક પ્રત છોડી તો એટલે સુધી મોલી અને લખી મવા કે— સરકાર દેખાને કાંઈ છે, અતરમાં તો તેઓ મળ્યા કે મળે છે— આ નેવા કમળ છે ! ! પાતાના અકિતવ ઉપર બીની કમળવાનો આશય

કરતા પોતાના પ્રસસકોનાં મતબ્દોને વાંચી સગદાર-શુ ધારતા હશે તે તો સગદાર પોતે જ બનશે, પણ સરકારની હકમીને જાણ લેવાની કળા પ્રવર્તન કરે છે તે પ્રસસકોના પોતાનો અતિ જોવા સ્વભાવ પ્રકટ કરે છે એમ આપણે માનીએ તો ખોટું છે. બાકી, ગુજરાતમાં એવી કામગીરી ઉપર આપણે કરતા વિવેચકોને માટે માફ દેવું જોઈએ કે ઉત્તરરાષ્ટ્ર અસ્થિતમાં જે સ્થાન છે તે જુદી ગતિનો છે પણાવપિ કઠોરાસજિ મુકુનિ કુસુમાવપિ। એકોત્તરાણા એતાસિ કોરકિ વિજાતુમર્હતિ॥

એટલે કે, (ઈન્દના આયુષ) વળ્લી પણ કોર, અને પૂલથી પણ કામગીરી, એવા લોકોત્તર પ્રક્રોના મનને કાલુ પારખી શકે !!

સરકારે હમણાં સુધી તો એકદરે કોર, કાક ગજગજુ બતાવ્યું છે, તેઓ ગજગજુ દ્વારે ત્યારે તેમના પ્રસસકો તેમને પ્રાપ્તી જેવી કામગીરી ધરાવનારા અમારા સગદાર, એમ એકસ પ્રસસા કરી શકે છે !! આ અર્થે વેલ્લા વિવેચકોને, એટલી પણ ખબર નથી હોતી કે સસ્તુ સાહિત્યકેત્રે ઊંચાના સરીરને કામગીરીના યુક્ત મદલુ ક્યાં છે, જ્યારે તેમના હૃદયને તો ત્યાં કલ્પિતનો દોષ આરોપ્યો છે !!

અત્યારે તો આપણે-ગુજરાતીના સગદારના વ્યક્તિત્વ વિષે એટલું કહી સંતોષ માનીએ કે, તેઓ નથી લેખકી પ્રજા, નથી સ્ત્રી જેવા કામગીરી હૃદયના, તેઓ વચ્ચી, અનુભવથી, કાર્યક્રમગતથી, અને સદ્વાસથી, દિન્દના બીજા આજેવાનોની આપેલાએ, લોકોત્તર જન છે આ પ્રસસા 'સરકાર પોતે ચોખ માનશે

ગુજરાતમાં નથી દિન્દુસ્તાનનો આવી બીજો કંઈ હમણાં મારી નજરે ચડે છે નથી જુલો, વાલો ત્યાં નથી એમજ બોલે છે, ઉપદેશ આપે છે કે-મદાતમાં માંધીયાના અર્થ સાધાદ ને, સત્તને, પકડી ગણે, વગેરે મારી

માન્યાવસ્થાના વ્યાખ્યાતાઓને અનેકવાર, જ્યાં ને ત્યાં, કહેતા સંભળેલા કે -

ઠકે નેપોસિઅન ફેરને કરવા આ બાદન, સરસ રીતે તો એ જ છે હીજો માતાને જાન અને ગમજુઆત્તે હૃદયમં-દિરમાં આ વિશે દોષ પણ કરી પ્રધાનો, ઉપ પ્રધાનો, મંત્રીઓ, બધા, અત્યારે આજ વાક્યો ઉચ્ચારે છે, પરિણામે આપણે સત્તની રીતે અદિસાની, અને ખુદ માંધીયાની દેહી દરીએ છીએ અને કરાતીએ છીએ !!

આનો વિરોધ સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં જોવામાં આવે છે, ખાસ કરીને વગેરે રાજ્યમાં, સાગ સાગ સાહિત્યની નવીનીએ વખતે આ સંસ્થાઓ મોટા અમલદારોને પ્રમુખપદ શેકાવવા નિમંત્રે છે, એ સાહિત્યકારે આ માટે નીચાથી લે છે કે જ્ઞાતમ નથી, પ્રેમાનંદ, જ્ઞાતી, વગેરે પ્રસસો એવા છે, જ્યારે તો સાહિત્યકારોએ જ્ઞાતમ પ્રેમાનંદ વગેરે ના સાહિત્યના અભ્યાસીઓને વગેરેથી કે વગેરે નવાગમ નિમંત્રે તો તેઓ સાહિત્યના એ ક્ષેત્ર ઉપર પ્રકાશ પાડે, ગુજરાતી સાહિત્યના ઇતિહાસમાં એક નવો ચીસો પડે, જનતાને દર વર્ષે નવા વિચાર સાંપડે, અને પ્રેમાનંદ જ્ઞાતમ, એવર્ધનરામ, વગેરેનું યોગ્ય ધોરણ જળવાઈ રહે અમલદારો આવા નિમંત્રણ પ્રથમ સ્વીકારતા ત્યારે તો આપણને એમ લાગ્યું કે તેઓ અધિકારી માનસ પ્રગવતા હોવાથી માનના લેખી છે, એટલે તેવે પ્રસસે સરકારી ખગે, કાંઈક સરકારી કામ કાઢી જાય છે, પણ જ્યારે લોકમાનિત આપણે સાહિત્ય જનતા ન હોય જ્યાં, આર્થ નિમંત્રણ સ્વીકારે ત્યારે તેઓ પણ, જે મોમજાના માનસ સામે તેઓ એકવાર ધોષણો કરી રહ્યા હતા તેજ લોકોને તેઓ વધ યાદ જાય છે. વિરોધ આકર્ષે તો એ છે કે એ પ્રસસે સાહિત્યનું કશું ધોરણ યદુ નથી, બોગ્ય થાય છે માત્ર અન્યોન્ય પ્રસ

સાનુ, યાવલા ભાવજોનું, અને એથી વધારે યાવલા મેળાઓનું ।। ફેટલાએક સાથે મઠા રહેને આ યાવલાપણુનો એવ સાચો છે એમ પણ જણાવ છે । ને સ્થળે ને શોભે તે સ્થળે તે હોયુ નોંધજે, એ ન બુધામ તો સાર. ખાલી કુ મોસેજમાં બહુતો ત્યારે મુજબમાં પ્રમુખપદે કોઈ શોભે એનું ન મળે તો એક સગ તો ખુરસી ઉપર બેસવા તૈયાર હોય છે ।।

x x x

એક માસ થઈ સર્વે રાષ્ટ્ર પરિવહની સભા પેરિસ યુદ્ધમે મળી રહી છે, છતાં તેણે એક પણ વિકટ પ્રશ્નો નિર્ણય કાઢ્યો નથી ।। કસીંગ, પેલેરયાઇન, મીસ, અલ્બ-સકિત, ઇટાલીનાં સરનાનો, ગોરવજી ન ધગવે તે પ્રશ્નો સામેનો બગર બેઠાવ, ઇન્ડો-નેસિયા, કોગિઆ, ભપાન, જર્મની બર્લિન, વગેરે સવામી હજુ તેની પાસે પડ્યા છે એની સમિતિઓની મેક્સિકો વખતે થતાં ભાષણો પછાત દિન-દેશમાં બજણ નરનારો કરે તેવાં મેજાં કમોજીયી કરેલાં હોય છે !

દરેક પ્રશ્ન હોય તેથી વધારે નિકટ કગવામાં આવે છે !

સમાધાન કગવાની ક્ષમ જ જણાતી નથી. જુદીની, વફૂતવ સકિત, અબ્યાસ, વિદ્વાત બધાની બહી કુરુપેયોય થતો નોવામાં આવે છે. સિતકાવાદ સિવાય કાંઈ નોવાય નથી સરકુતિ આવી દસે તેનો પગલ સરખો કોઇને ન આરે । સહકવતાનો અંસ માત્ર બહીં અનુભવમાં આવતો નથી ખૂશ-પના કે એસિયાના ઇતિહાસમાં સરકુતિની નિષ્ફળતા આટલી હદે નહીં જઇ હોય ।

x x x

ભપાન અને જર્મની સામે લડાઈ બધે થઈ તજી વર્ગો થઈ, છતાં હજુ તે રાષ્ટ્રો સાથે સુલેહનો કગ કગવાના કોઈ આચાર નોવાતો નથી. ખૂશપમાં પણ વિમલ થઈ

છે, પણ-વિમલ પછી ને સમાધાન થયુ તેને મહુ વાર લાગી નથી, જ્યારે આ ૭ વર્ષોનો વિમલ બધે ગો ત્યારે સુલેહના કારણે કમન થતા નથી, એવક, વિમલ વખતે ને કારણે સરા દતા તેમનો છયોક બધ થતો જાય છે, અને પૃથ્વીના મણા વિભાજો ઉપર છતાં ડરાનાં મુકો ચાલી રહ્યાં છે ।।

દરેક મહાવિમલ પછી જનતા કમિશી ચારિત્રકર્મ માય છે, એવો ઇતિહાસનો અનુભવ છે, પણ આ વિશ્વવિમલ ખા યએલી ચારિત્રકર્મતા તો આખા ઇતિહાસને કમવે એવી છે ।।

x x x

બ્રિટિશ રાષ્ટ્રસમૂહમાં દિન-ગહેરો કે કેમ । આ સવાલ એક દષ્ટિએ અમત્વનો છે દિન-દે બ્રિટિશ મદદ, સમાનભાવે નોંધજે છે બ્રિટન દિન-દે નીકામુદની તાલીમ આપી રહે, દિન-દે ઉનોઓ જમાવવામાં મદદ કરી રહે, તો દિન-દેસ્તાન ઇઝરાના રાષ્ટ્રસમૂહને બચાવ કામમાં, કુશમ ઉપર મુમસી લઇ જવામાં, તેને એક રાખવામાં, ગદદ કરી રહે. મહાકામાં, સીસોનમાં, જર્મનીમાં અને અફ્રિકામાં ગહેલાં બ્રિટિશ કિતોને સાચવી રાખવામાં સહકાર આપી રહે રગનો આટલી ઘોવી નોંધજે-ઈઝરા દિન-દે ગળકગણમાં રગમિ-યાનખીરી કગવી નહી, એણે પાકીસ્તાન અને દિન-જતેને સરખાં મણવા, બ્રિટિશ ગાદ-સમૂહમાં દિન-દે વસાહત, વેપાર શેજમાગ, વગેરે માટ સમાન હક મળે, અને દિન-ઉપર પોતાનો કમળે દતો તે વાત ઇઝરા સદાને મારે વિસારે પાડે. પચીસ વગેરોનો કારાર આવી જતનો યઇ રહે.

ઇઝરા દિન-આસપાસ અમુક જતનો બહુ જમાવ્યો છે તે પણ રપટ યઈ જતું નોંધજે. પાકીસ્તાન બ્રિટિશગાદ સમૂહમાં ગહે કે ન રહે, છતાં, પાકીસ્તાનનાં જતે સ્થળો, કગવી અને સાતજાવ-ચિત્તામાં-ઈઝરાને

નીમજબની જમાવટ કરવા માટે મજબૂતાઈ જ, બચાવ કરવા માટે, અને હિન્દુસ્તાન સમગ્રને જમાવવા માટે, ઉપરાંત જાગૃતા ઉપસામગ્રી અન્દામાન અને નાહીમાર યાત્રાઓ દિન્દના કમળમાં છે. તે મરિ આપણે તે જાણુ સાવ-ચેત ગંધે જોઈએ. લક્ષ્ય ખિટિય ગાંધી સમૂહમાં અર્થજત યોગેશ દેવ છે, એટલે જમાવ માટે, ત્યાં ત્રિકામાલી પાસે ખિટિય અગ્રી રહેવાનો, આગ્રી તરફ આગેલા દિન્દ મદાસાબરના સેન્ટરલેસના જેવા યાત્રાઓ અને એકાદ. ખિટિય અગ્રીઓ ગંધેવાના, મુએકની નહેરનો જન્મજન્મસ્ત બહુ ચોક્કસ થયો નથી. એ પ્રમાણે દિન્દ અને ખિટિય ગાંધીસમૂહ, જતેના કિત માટે ક્ષય પંદર કે પચીસ વર્ષો માટે કોઈ કંઈ આવશ્યક છે એવા કરારો ખિટિય ગાંધીસમૂહના બીજા પ્રદેશ સ્થાયી થઈ રહે, ખાસ કરીને લક્ષ્ય, આર્યસેમિયા, અને મધ્યાપ સરકારો સાથે.

ખિટિય ગાંધીસમૂહ માટે આવા કરારો હાલ ઘણી બળવાન થઈ રહે છે. ઈંગ્લેંડ, ફ્રાંસ, મેક્સિકો, હોલેંડ અને લુક્સેમબર્ગ, એ પાંચ રાજ્યો વચ્ચે લક્ષ્યો ઈંગ્લેંડ મુકામે કરારો અને ઉપકરણો થઈ ગયા છે; અને એ કરારોની પૂર્તિ તરીકે ફ્રેંચ, ઈંગ્લેંડ અને અમેરિકા વચ્ચે એટલાન્ટિક કાંઠા થઈ જવાની તૈયારીમાં છે, ઈટલી આ સમૂહમાં બાકી રહે છે, મેક્સિકો અને ગ્રીસનાં કક્ષીક રાજ્યો એ સમૂહમાં રાખલ થઈ જશે, એસિઆમાં ચીન, ઈરાક, ઇરાન, આફઘાનીસ્તાન, જમી પર્ચેરે સ્વતંત્ર ગાંધી એમાં બને, અને પાકિસ્તાન અને હિન્દુસ્તાન પણ તેમાં બાકી જાય, તે અમિ જરૂરમાં અને ઉપર ચીનમાં વધતી જતી રશિયાની સપા સાથે આ ગાંધીસમૂહ સાથે કામ કરી રહે.

ખિટિય ગાંધીસમૂહ એ પારિવારિક માંથી ખિટિય સબંધ નીકળી જાય તે દિન્દ માટે તેમાં રહેવાની સરળતા થઈ જાય એ

માન્યતા કાંઈક અડી દોષભરણી છે, દિન્દને સબંધની માન્યતા નથી જોઈતી, તેને આ ગાંધીસમૂહની ખરી અને ગાંધીની હાથકાંઈ જોઈએ જોઈએ, અસંખ્ય, આ સમૂહ ઈંગ્લેંડ સાથે સહજાએ રહેશે, એટલે ઈંગ્લેંડના અને તેના એક-સોલીવાળા બીજા ગાંધીના સબંધ જાણેસણ એક પારિવારિક તે ચોલી રાખતુ પડશે, તેમાં પાકિસ્તાન, દિન્દ અને લક્ષ્ય, પણ આવી જવા જોઈએ, આ ત્રણ પ્રદેશો મરિ ઈંગ્લેંડમાં Indo-Pakistan Sub-continent-દિન્દ-પાકિસ્તાન ઉપખંડ એ સબંધનો પ્રયોગ જાય તે જાણે સતોષ વળે; માત્ર ખિટિય સંજોગો દર્શાવવા એક બધારનો પ્રયોગ દર્શાવવાની જરૂર રહે છે, British Commonwealth and Indo Pakistan Sub-Continent, એમ કહીએ તો.

ચીનના જામલાઓ પાડવાનો પ્રયત્ન એકાંતીસમી સદીની બળવાન, રશિયાન, ફ્રાંસ અને ઈંગ્લેંડ, એ રાષ્ટ્રોએ કર્યો તેમાં જામીની અને જાપાન સામેલ થયાં, એટલે ચીનની અખડિતતા વટવા માંડી. એ વિશ્વવિમલો થયા, પણ તેથી ચીનને જ ન મળ્યો નહીં, ચીન સ્વતંત્ર પ્રજાસત્તાક ગાંધી બન્યું, તેથી ઉલટો પરસ્પર કુલપ વધી થયો, જે કારણે પાંડેશી સત્તાઓ તેના રાજકેરણમાં વિશ્વેષ હસ્તોપ કરવા માંડી રશિયાએ ઉત્તરના પ્રતિ, મેક્સિકો અને મ્યુરિઆમાં હસ્ત-ક્ષેપ કર્યો, ફારિઆ સ્વતંત્રતાને માટે ચીનથી સ્વતંત્ર થઈ જાયું, એ કે ત્યાં ઉત્તરમાં રશિયાની, તે દક્ષિણમાં અમેરિકાની વજ છે. અમેરિકા નગ્નથી ચિન્તાજામલાઓને પૂરતી મદદ મળતી નથી, એટલે નાનકિંમતી સરકારે લક્ષ્યો જાં મ્યુરિઆનો કમળે એમ્યુનિસ્ટ લક્ષ્યોને આપી દીધો છે, અને તે પણ જાત્યારે મખ-ચીનના પ્રદેશ ઉપર ચીટ માંડી રહ્યો છે.

છે. જામાં, મહાધા, હન્ડોનેસિઆ, વગેરે પ્રદેશોમાં આ પણ લોકોનો મધ્યાની ગઢવા છે, અને દેશનાદમાં પાકીત્તાની માનસલાળા લીધપણના આમન તળે, મહાધા વગેરેમાં મળુરોના મહાધા હોવાના કાલા તળે, કસકાપ મુજબ, વગેરે ભૌદોષિક કેન્દ્રો ઉપર, તે સેપ્તિ ૭મીએ, ૮મી ૨૮મી, કાશ્ચેક કરે છે, ઉત્પાદન એકાદુ કરી નાંખે છે, અને સરકારી નોકરીને સરકાર સામે જાડાણ કરવા ઉત્કેરે છે, આ કારણથી પણ ખિટિય રાષ્ટ્ર-સમૂહની ચોડીઆત પ્રવૃત્તિ, આ પ્રદેશ માટે, વધારે લીધ જનશી, આ બધી દરિદ્રતા ત્રીજા વિશ્વવિદ્યાર્થ તરફ જનવતને પસંદી રતી છે એ લોકો આપ છે, પણ પુલને હજુ વાગ છે પુલ કાવાનાજાઓને એ વિશ્વવિદ્યાર્થના જનુકલેથી એટલું નો આપ મધ જમુ હોવા' નેહ્યે છે, પુલ જાહેર કરતી વખતે ને તેમ હોવા છે તેથી જુદી ન પરિસ્થિતિ પુલ વિગમ પછી પરિણામે છે. ૧૯૧૪-૧૮ ના પહેલા તિય વિશ્વ યુદ્ધ દરમિયાનમાં ને રાજ્યવિધાન યોગે તે હજુ ઈંગ્લેન્ડ, ઈરલેન્ડ અને આમેરિકાને ખુલે છે, અને જર્મની, હટ્લી, વગેરે દેશોમાં, અત કારતાજાભેરી, એવી પરિસ્થિતિ તે પછી થઈ જઈ હતી, જેમાં પરિણામો હજુ સમજાવ જાનને જોડવા પડે છે. ૪ સ. ૧૯૪૮માં ઈંગ્લેન્ડ અને ઈરલેન્ડ જર્મની સામે, પોલેન્ડ અને મેકેસેલેવેરિયાન રક્ષણ કરવા પ્રકાશ આપી પણ અત્યારે તેજ દેશ, અને તેની સાથે આફ્રિકા કોપકસના ન્યુમેરોસેવિયા રમેનિઆ, જલગ્રિઆ, વગેરે દેશ, મિત-રાજ્યોના નહી પણ રાજ્યોના આશ્રિત થઈ ગયા છે, ખુદ મીલમાં એ પછી પરંપર થઈ છે, જર્મનીમાં પૂર્વ પ્રદેશમાં રાજ્યોના, તે પશ્ચિમ પ્રદેશમાં મિતરાજોના અને પાટ નમર નર્સિનમ જાને પશ્ચિમેના, જે સ્થ મધુ છે, ને કાંસ્ટેલને જાણવા ઇચ્છા અને પછી અમેરિકા જર્મની સામે નેહાને પડ્યા

તેજ કાસ કાસ રાજ્યોના રાષ્ટ્રનિરંતરપણું મિત રાજ્ય ગઢે. મતસમ કે, વિશ્વ જાહેર કરવાને સરજા માનવ છે પણ તેના પરિણામો એટલાં બધાં અનિશ્ચિત છે, કે મર્યાબેરી કારતાજી જેટલી જાણ એવી રાષ્ટ્રોની વસે માન છે, ત્રીજા વિશ્વવિદ્યાર્થ ખુદ ઇંગ્લેન્ડમાં રાજ્ય કાંતિ ન થાય તે કહી શકાય નહીં અને ખિટિય રાષ્ટ્ર સમૂહમાં અતર્જિત રાજ્યોમાં શું થશે તે શાં કહી શકે નહીં, ઉપરાંત પુલમાં જેતરેમાં રાષ્ટ્રો પુલથી સમૂહ થાય તે લોકો દરેક કાંઈ કાંઈ નહીં કરે, એ કારણથી રાષ્ટ્રોના સમાજોનો ધર્મ લોકો એ છે કે, પુલનાં કારણોને જેમ અને તેમ લેવાસર કરે કરવાં પુલને કાવનાગ વર્તમાન પસે વગેરે ઉપર તરફારી ગામથી, અને પુલ માટે લેવારી ગામવાની સાથે, રાષ્ટ્ર રાષ્ટ્ર વચ્ચે અને પ્રજાસમૂહો વચ્ચે મિતકાવ વસે એવા પ્રયત્નો કરવા, આ દષ્ટિએ હન્ડોનેસિઆ, મહાધા, આફ્રિકા, પેસેટાલન, કસમીર, વગેરે પ્રદેશોના જનજાઓનું પશ્ચિમેના તાત્કાલિક નિરાકરણ કરવાની જરૂર રહે છે.

સૌરાષ્ટ્રમાં અને દરેક પછી વડોદરા માટે રાજ્યવ્યવસ્થા નહીં કરવા માટે પ્રતિનિધિ સભાઓ તૈયાર થઈ જશે સૌરાષ્ટ્રની સભા માટે નો સુટણીઓ દમણી ચાલી ગઈ છે, અને પૂર્ણિમા આ જાક તૈયાર થઈ વાચકોના હાથમાં આવશે ત્યારે સુટણી પરિણામે પણ બાવી જશે માત્ર એક પ્રશ્ન છે એ સુટણીઓ માટે પસંદ કરવામાં આવેલાં નામે પગવર્તા જાકા બાઈ બહેનોને કાવડાસભાઓ રાજ્યવ્યવસ્થા વગેરે સમજી શાં આસ જાન અનુભવ, છે ખરા કે ઉત્તર જાકા સમાજો માટે સતોપકારક લોકો નહીં મહે.

દિન માટે બાવી સભા તૈયાર થતી હતી ત્યારે રોયેસે પણ જાહેર જઈ સમસ્ત દેશમાંથી સારા સાગ અગ્રણીઓને અને મુમરીઓને નહીં કરેલા, એ પરંપરા સૌરાષ્ટ્ર

માટે શા માટે નહીં કવચમાં આવે નહીં ?
 સૌરાષ્ટ્રની આબોસ લાખની વસતીમાંથી અને
 સૌરાષ્ટ્ર બહાર વસતા સાગ સૌરાષ્ટ્રવાસીઓને
 આ સમય માટે શા માટે સુટવામાં ન આવ્યા ?
 કેટલાક નામે તો એવા છે, તેમને ભાષાનું
 જ્ઞાન પણ બરાબર નહીં હોય તો, ખરેખર
 કોઈક વાખા બરેલી બહુ વડોદરાગાંધી

માટે આવતી પ્રતિનિધિ સમાસદો વિશે આવું
 લખવું નહીં પડે, જૂજરાત પ્રાંત કેમિસ સમિ-
 તિની પસંદગી કરતી સમિતિ આ સુધ્ધાનમાં
 રાખે કરાચી નિવાસ, સ્વેતનરી મેંદ હરવુ,
 અને વસ્તુઓ આ કામની લાગણી માટે ફક્ત
 મોગર બહુલી નોંધે નહીં.
 તા. ૮-૧૧-૪૮ વડોદરા



પત્ની — પણ, તમે છત્રી ક્યાંથી લાવ્યા ?

પતિ — મારી બેન તરફથી બેટ મળી છે

પત્ની — પણ તમારે તો બેન નથી

પતિ — એ ખરે પણ છત્રીના દાંડા પર એવું લખેલું છે.

* * *
 એક ડોકરને પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો, “ જુઝાને કુઝા સોડોનું શું માન તે વ
 નથી છે ? ”

“ હા ” ડોકરએ જવાબ આપ્યો “ તેઓ કોડો સમય અદા વગીસાત કરે છે અને
 પછી સુટાઈને ધારાસભામાં ભરે છે. ”

૩૫૫૧ જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ચેરમેન : શેઠ બી. એમ. બીરલા

પ્રિન્સિપલ ઓફિસ, ૨૧, હરિયાજન, ફિક્સી

દાસના ઘોડાની સમયમાં પણ ૩૫૫૧ની વિજયકુચ અને ૧૯૪૭ માં લગપાઈ કરેલું.

શ. ૨,૭૫,૦૦,૦૦૦નું જીવનના વીમાનું કામકાજ

દરેક પ્રકારના વીમાઓ લખતી સંપૂર્ણ સદર રહેલી સંસ્થા,

જેની સાખાઓ આખા હિંદુસ્તાનમાં આવેલી છે

વીમાના ફક્ત ચૂકવવામાં પ્રણીત હોવાનીતિ.

એજન્ટો માટે કુમાણીની સુંદર તક

મો. બી. એમ. બીરલા —

મો. બી. કે. સેતલવડ,

જનરલ મેનેજર

અમદાવાદ મો. બી. દીપાલ

બેંક સ્ટ્રીટ, ફાઈ સુબક

મો. ત્રીભોવનદાસ કે. પટેલ

અન્ય મેનેજર (લાઈફ)

દિવાળી મુલન, રાવપુરા,

વડોદરા

સોનાના દાંતો

ગાંધીકાંત ચતુર્વેદી

[સ્થિત નવલિકા]

મિત્રો, પણ વખતથી હું મિત્રાની વાત તમને કહેવા માગતો હતો, પણ એક કે બીજા કારણે તેમ કરવું હું ભૂલી જતો અને અશ્વપત આમ વખત વધી જાય છે. મિત્રાને આ દુઃખદ અનુભવ થવાને હું ધાક છું કે એક માસ વીતી જવા છે.

સામવાદ વિકસિત જતા અને મૂઢીવાદના નાશવાળા સંસ્કૃતિમાં આ મુવાન સપાટીએ પણ આ વીગ ક્યા મને પૂરેપૂરી કહેવાશે.

હું જાણું છું તે પ્રમાણે આ બનાવ મોરોમાં બન્યો. અમર કાચ મોરોમાં ન પણ હોય પણ મને વાદ છે ત્યાં સુધી તે મોરોમાં જ બન્યો હોય. આ પ્રસંગની ઘટમાળ મોરોમાં બની હોય તેવી છે પણ મોરો કહેવા માટે માટે કશું જ બ્યમક નથી. વર્તમાનપત્રમાં સ્થળ તો જાણીતું હતું, પણ કાચ માથે અતિહોય હતો હોય.

અને આમ બન્યું મિત્રા એક સમિતિને સમ્મન હતો. એક દિવસ તેના ત્રણ દાંતો તૂટી ગયા તેના માટે તોડી પાડવામાં આવ્યા હતા તેની આપણને ખબર નથી કાચ અતિશય બનામ પ્રવૃત્તિને લઈને એમ બન્યું હતું, કાચ તે આ સાથે અશ્વપતો હતી, અમર તો મિત્રાએ આશ્વાવસ્થામાં પછી મિત્રાએ આથી હતી પોષ્ટી હતી બેરી લઈને આમ ન બન્યું હતું તેટલી આપણને ચોક્કસ માહિતી છે. આમ જનવું જાણ્યું.

પણ ચાલો, એ મોરો આપણે મિત્રા આજ ત્રણ દાંતો બીજા દાંતો તો ઠેકાણે જ છે પણ પેશા ત્રણ-તે અશ્વસ નિર્મળ છેવડી જવા છે.

અને હજી તો એ મુવાન ! અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓ ! આમ ત્રણ દાંતો વિના ગંદવું, તમે પણ સમજી શકો છો તેને નિરસ થાવે

એ દાંતોની ત્રેરકાજરીમાં કેમ જિવાય તે સીટી વગાડી ન શકે ખાતાં પણ મુશ્કેલી થાય. અને તેના વિના સીખારટ કેવી રીતે મોંમાં પકડી શકાય ! અને મોંમાં મોંમાંથી પવન નીકળી જાય તે ! અરે, મોં પણ મોંમાંથી પાછી બહાર બહાર આવે !

મુવાને આ માટે જનવું સર્વ ક્યું—તેણે એ ખાલી પડેલી જગ્યાએ લાખ પૂરી અને તે પર ચેટલીવું પણ વળવાયું પણ તે નિરર્થક નીવડ્યું.

મિત્રાએ મોંમાં પેશા બચાવ્યા અને તે દાંતોના કાકતો પાસે મથો.

તેણે કાકતરને કહ્યું, “આ ખાલી જગ્યા પૂરી ત્રણ બનાવડી દાંત મૂકો.”

દાંતોના કાકતો મુવાન અને બેરકાત હતા તેણે સમિતિના માનસશાસ્ત્રની દ્રષ્ટિએ અભ્યાસ કર્યો ન હતો. તેણે કાચ શરૂ કર્યું અને મિત્રાના મુખમાં સોનાના ત્રણ દાંતો મૂક્યા.

તે કેવા મુદગ દેખાયા તે સંબંધી વર્ણન શકાય એમ નથી મિત્રા મોં ઉપાડે અને કેવું મનોહર દરખ દેખાય ! તમે તે ઉપગ્રથી તમારી નજર ખસેડી જ ન શકો. જાણે મોંદક પીણા !

પણ સમિતિના સભ્યો તેના પ્રત્યે કદરાલી આંખે જોવા લાગ્યા એટલે કે તે બોલવાને કે આવવાને મોં ઉપાડતો, ત્યારે સર્વેનિ દ્રષ્ટિ તેના સોનાના દાંત પર ચોટી જતી મિત્રાને શું થયું ? સોનાના દાંતો મુકાવી તે શું કહેવા માગતો હતો ?

આ સજાથી પુષ્કળ ચર્ચા ચાલી એ અગ્રીમની રીતભાત ક્યાં શાંખી આવ્યો ? એ હજમવળદો લઈ ગયો ? એક સામાન્ય માણસ દાંત વિના ખાલી પડેલી જગ્યા સહિત શું ખોરાક ચાવી અને ખાઈ ન શકે ?

એને સમિતિની સભામાં નિમંત્રિતપણે
આ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત કરવામાં આવતો— આવી
વસ્તુ આપણે નબાવી સર્પ ચક્રોએ ? અને
તેઓએ સિદ્ધાંત આંતર કરાવ કર્યો કે “સોનાના
દત્તોની માલકી ગ્રામીણરવી એ ધરના સામ્યવાદ
અને તેના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોના અસ્તિત્વનો
નકાર કરવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન કરે છે અને અમે
સમિતિના સભ્યો તેની માલકી વિરૂદ્ધ બેદાશ
પ્રકારીએ છીએ, કારણ કે આ કૃત્યથી સામ્ય-
વાદનો નાશ થવા સંભવ રહે છે તત્કાલે માટે
અમે એવું કરાવીએ છીએ કે તેમને બેકાશ
માટેના ફંદામાં આપી દેવા ને માલિક તેમ
ન કરે તો તેને સમિતિમાં ચાલુ રાખવો કે
નહિ તે પ્રશ્ન હવે પછી ચર્ચામાં આવશે ”
[૨૬ એપ્રિલ]

અને આ તકે સમિતિના પ્રમુખે એક બે
વાર પોતાના તરફથી ઉમેરી અલગત તે
જતાવણીઓ અને વડ મિનિસ્ટ્ર દતો તેણે
પણી કહી વચનો કર્યા.

“ હું તમારો પ્રમુખ કંઈ નહીં છું નથી.
હું આ સોનાના વિષય અસાધી સર્પ એવો

નથી ‘પણ’ વખતથી મારો દાવના દત્તો
ભાંગી ગયા છે. તેના મારો મૂલો જ રહ્યો
છે છતાં હું બોગક આવી ચક્રો છું. અને હું
ફેલી રીતે બોરાક ચાલુ છું— તે માત્ર પ્રભુ
જણે દલાય હું મારા અગ્રણીથી જાણિયા
સંગે છું એ બધું બમે તે હોય છતાં એ
બનાવટી દત્તો મૂકાયા નથી. ”

નિવારો મિશા, અલમત, ગડો બેકા-
શના ફંદામાં પોતાના સોનાના દત્તો બેદ
આપવા એ તેને મન મોટું દુઃખ હતું. તેણે
સમજાવ્યું, “ તમારાથી દેખાવું નથી કે
દત્તોને ફંદામાં મળ્યાત બેસાડવામાં આવ્યા
છે— એને પાછા તોડી પાડવા એ મુશ્કેલ છે ”

અને તેણે દત્તો આપ્યા નહિ.

તેને સમિતિમાંથી કાઢી મૂકવામાં આવ્યો
કે નહિ તેની મને ખબર નથી. આ બનાવ
સંબંધી બીજી માહિતી ઉપલબ્ધ નથી પણ
તેને સમિતિમાંથી કાઢી મૂકવામાં આવ્યો હતો
એમ આપણે આની ચક્રોએ

રસ્તે જતા એક જાણીતાને એક મોટા કાષ્ટકે મોટર બસમાંથી પાડી નાખ્યો,
જાણીતાને જોવા મળે કહ્યું, “ તારાથી મારો ફરતે મોટર ફેરવી જવાનું ન હતું ? ”
કાષ્ટકે કહ્યું, “ હું તેમ કરત પણ મોટરમાં એટલું બધું પેટ્રોલ નહીં હોય એવી મને
ચેત થઈ ”

પોલિસ સ્ટેશન પર એક પોલિસે બીજાને કહ્યું “ કેવો નીરસ દિવસ ચોરી નહિ,
જાદ નહિ, મારામારી નહિ, વેદાન નહિ અને છેવટે કાષ્ટક મોટર અકસ્માત પહોંચે મળે ”
બીજાએ આશ્વાસન આપ્યું, “ ધીરજ રાખ મને મનુષ્ય સ્વભાવમાં ધણી મદદ છે
ચોરી વારમાં કંઈ ન કંઈ બનશે જ. ”

ખટાશે સર્પ ફેરી ફરતા ફળાણાએ એક રાદરાગીને પકડી પોલિસને સોંપતા કહ્યું,
“ આ મારા ખટાગમાંથી શુષ્ક પુષ્ક ફળ ભેડાવી જતા દતો ” પોલિસે તેને કંઈ આપતા કહ્યું,
“ કેમ અમ્મા, તું તો આ મનમાં શું સમજે જાણે છું જ પોલિસ મદ બધો ? ”

ચિત્રકાર મોર્સની શોધ

પ્રદુર્લભ રામ

ઈ. સ. ના ૧૯૩૨ ની સાલમાં એક દિવસે સહી નામનું વદાણ ફાન્સથી નીકળી ન્યુયોર્ક પહોંચ્યું. ફ્રાન્સે જીસ મોર્સને મેવાને માટે તેના બે બાઈઓ બહુ જ બાબત હતી. મોર્સ ચિત્રકળા શીખી ફાન્સથી આવતો હતો, તેમને જોઈ મોર્સે તેના હાથમાં રાખેલી નોટબુક હાથની બાઈએ દોરેલાં સુંદર ચિત્રો તેમાંથી એમ સમગ્ર સેવા બાબતનારા બાઈઓએ હીમતી નોટને પ્રત્યક્ષાંતી નજરે જોઈ ગયા. 'ફ્રાન્સે અમેરીકાનો સૌથી પ્રખ્યાત ચિત્રકાર પડે' બીજાએ કહ્યું. ધુણાવી સન્મતિ પ્રદર્શિત કરી.

આવરતા પૂર્વેક ગદ્ ગદ્ જોતા બાઈ પાસે ફ્રાન્સે કહેતા બાઈઓ અને તેણે નેમને કહ્યું, "આ નોટબુક કિમતી છે" તેના બાઈ રીએક્ટે કહ્યું, "કોઈ બાઈ ચિત્ર મળેની ઉમદા હતપના હશે" ફ્રાન્સેએ કહ્યું, "એવું કશું નથી પણ તેમાં એક મહાન શોધની વિષયો છે."

વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર જોતે કહ્યું 'બાંન નહિ તેનો એક ચિત્રકાર શોધક' પણ બાઈઓને અમર હતી કે ફ્રાન્સે અતિ ઉત્સાહી યુવક છે. તેના ઉમંગને લઈને તે સોંકમાં પહોંચી ગયા હતા.

વાહનમાં બેસી પર તરફ પ્રવાણ કરતાં રિસર્કે પૂછ્યું, "તારી શોધની વાત પછી કરીશું પણ તારી ચિત્રકળા વિદ્યાની પહેલાં વાત કર" "મારી વિદ્યાની સારો વિકાસ થયો. હું ઉત્તમ કલાજોને પણ મળ્યો. મેં સારી પ્રગતિ, પણ કરી, "ફ્રાન્સેએ કહ્યું પણ એ વાત પછી કહીશ પહેલાં તો આ શોધ વિશે અને બોલવા દો."

અને ફ્રાન્સેએ શોધ વિશેની દરખાસ્ત દેવા માંડી, "હા જેકસન નામના મુદરચ માંથી કાઢે વદાણમાં મુસાફરી કરતાં હતાં. તેને વિપુલ શક્તિમાં બારે રસ હતો તેણે અને

વાતવાતમાં એક પ્રસંગે કહ્યું, 'એ તેટલી સખાઈનો તાર હોય તો તે પર પણ વીજળી ફાટી શકે' વળે છે અને તે તારના કોઈ પણ બિંદુ ઉપર દ્રષ્ટિઓએ ચાલ તેવી બલવશ થઈ શકે. મારી પાસે ક્ષેત્રો મેગ્નેટ છે અને મેં મુસાફરીમાં એ સંગ્રહી પ્રયોગો પણ કર્યા છે."

ફ્રાન્સે વાત કરતો બટકો અને તેનાં કથનની તેના બાઈઓ પર શું બલવ થઈ છે તે નિહાળતો મૂક રહ્યો. પણ બાઈઓને એમાં કોઈ વિરમ પામવા સગુ જણાવ્યું નહિ."

"તમને સમજ ન પડી "હવે ફ્રાન્સેએ કહ્યું, "સકુપ્ટ તારી નાખી વીજળી તાર પર અને તે રમણે જોઈ શકાય એવી મોડવણ થઈ શકે તો આપણે તારથી સંદેશો મોકલી શકીએ."

તેના બાઈઓને હજી વિશ્વાસપૂર્ણમાં પડેલા જોઈ ફ્રાન્સેએ કહ્યું "વિપુલ પ્રવાહ બટકોમાં ક્ષેત્રો મેગ્નેટ (મોડની નાળના આકારનું તારનું ટોડું) આકર્ષકશક્તિ નાણુકાંચ છે. વિપુલ પ્રવાહ આશુ કરી અને બંધ કરી ક્ષેત્રો મેગ્નેટ પાસે લોખંડના મોટા ચાંચલા લોખંડની બીજી મુઠાવી સકાય છે અર્થઃ વળી તમને અમર છે જ કે વીજળી પ્રવાહ એ તેટલા લાંબા તાર પર તરત ફરી વળે છે અને બાઈઓએ હા બોલી.

"જે વીજળી પણ અતર સુધી મોકલી શકાય છે" ફ્રાન્સેએ સમજ પાડી "તો ક્ષેત્રો મેગ્નેટ પછો દૂર પણ એક લોખંડનો ટુકડો ઉચકા શકે અને વીજળી પ્રવાહ બટકો વર્તા તે ટુકડો પાછો મુકી કેતા એક લોખંડનો ટુકડો મેં મુક કરતાં 'કલીક' અવાજ નીકળે તો બીજા કોઈ પણ વિના માત્ર આ 'કલીક' ના અવાજથી તારના

દોડા મારફતે જમે નેટમે ફૂ સડિયા મોક્ષી
 સકાવ ઠા. એકસને મને વાવ કરી કે તગત જ
 આ વિચાર માગ મજમના રૂપો. હરિવાઈ
 મુસાફરીના આ આવાકિયામાં આ વિચારે
 માગ મજમનો કમળે કરો આમ કમ્વા ફુ
 જત મનાવવુ નોકમે તે વિચારી મે તેના
 ચિત્રો દોર્વા વળી 'ક્લીક' 'ક્લીક' કરી
 ફેરી રીલે સડેશ મોક્ષી સકાવ તેની મે
 એ બી સી ડી. જતાવી તે પણ આ
 નોંધપોથીમાં છે આ મોખડીના કાષ દનત
 કાસર આપે તો પણ તેને દુ તે આપુ નહિ "

પરે આવી ફિન્સે મોર્સે તેની નોંધ પોયા
 કાષાદી મિત્ર બતાવી કમ્, " જુઓ આ રમુ
 માફ જત માત્ર જત માત્ર સડેશ મેરો
 એટલું જ નહિ પણ તે જલે સડેશ
 સમસે પણ આ જાકી એક બાજુ જ
 સડેશ મોક્ષનાર છે આ એક છેડે મે નાના
 કપ ઉપર ધમેકટ્ટો મેગેટ છે કપમાં પાડો
 કારેંદા છે આ લીવગના છેડે એક નાનો પડો
 તાર છે બીજા છેડે સહેજ વજન ટાંચુ છે
 જ્યારે લીવગને કપાવવામાં આવે, ત્યારે તાર
 કપના પારામાં ફૂં છે અને વીજળીનું સકમુટ
 પૂર કરે છે, કારણ કે આ કપોનો ફૂટેના
 તારો બેટરી અને ધમેકટ્ટો મેગેટને વળગાડવા
 છે, ત્યારે સકમુટ વડી જલ છે વીજળીનો
 પ્રવાહ જોડાવ અને વૂટી જલ એવી જવમ્બા છે "

બાઈઓને વંચી સમજ આપતા ફિન્સે
 મોર્સે કમ્, " આ બીજે છેડે સડેશ મેના "

છે જાકી હથેટ્ટો મેગેટ વીજળીનો પ્રવાહ
 આપુ મના સોખકના દુકમ આકર્ષી પદડી
 મે છે અને પ્રવાહ જલ યતા તે દુકમને
 મૂકી દે છે અને 'ક્લીક' જવાજ યાવ છે,
 ત્યારે આ સોલક હામે અને સોલકમાં રાખેલી
 પેન્સિલ પણ હાલી કામળ પર નિશાની પાડે
 છે જ્યારે સુધાઈ માટે પ્રવાહ આપુ ગહે
 ત્યારે પેન્સિલ ટપકુ કરે છે, અને સહેજ વધારે
 વાર પ્રવાહ આપુ ગહે ત્યારે તે નાની આદી
 લીટી પાડે છે આ પ્રમાણે મીડાં અને લીટીઓથી
 જમે તે સડેશ મોક્ષી સકાવ. " પછી મોર્સે
 મીડાં ટપકાવે એ બી સી ડી - માટે ને
 કાષ જતાવી હતી તે બાઈઓને સમજાવી.

બાઈઓએ કમ્ કે તારી શોધ ઉત્તમ
 છે, પણ વ કહે તેવી સહેલી નથી. જતાં
 તારી નોંધ પોયાની કિમ્મત અનેકમજી વધારે
 છે હજાર તો શુ પણ નાખો એવરે કરતાં
 એની કિમ્મત વિશેષ છે આ શોધથી આપણાં
 દેશની ઉત્તમ સેવા થશે. દેશના એક બાજ-
 માંથી બીજા બાજમાં ખગર આપવા માટે
 સરકારને આ તાર પદ્ધતિ પછી ઉપયોગી
 નીવડશે. "

મોડાજ સમજમાં દુનિયાના એક ખૂણેથી
 બીજે ખૂણે સડેશ મોક્ષી સકાવ તેની શોધ
 કરાવું માન મોઈ વૈજ્ઞાનિકને બામે નહિ પણ
 એક માત્ર જિવજાગને બામે જલ છે.

એકુત—પાડામાં થેટા જ્યાં તે તમે જોવા ? પ્રેક્ષકર એ થેટાં કેટલાં હશે ? તમે
 આશરે કહી શકો ?

પ્રેક્ષકર—હા ૧૨૭

એકુત—તફત જાફ તમે એ કેમ જાણ્યું ?

પ્રેક્ષકર—થેટાં બોરીનાઁમાંથી જતાં દતાં, ત્યારે મે' તેના પગો જણી જોવા અને
 પછી કુલ સપ્તાને ચારે બાજી એટલે થેટાની સપ્તા જણી સકાઈ.

સમુદ્રસંગમ ગ્રન્થ



ગાવિન્દસાહુ હરગોવિન્દ ભાઈ

‘શીરસ’ ના આગ્રહ, ૧૯૪૮ ના અઠ્ઠમાં દારા શિક્ષકતા જ્ઞાન, સરકાર, વૃદ્ધ નાતમક અભ્યાસ અને દિન્દ-મુન્નિશમ સમન્વય વિશે નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું હતું, અને તેના ‘સમુદ્રમયમ ગ્રન્થ’ નામના સંસ્કૃત પુસ્તકનો નિર્દેશ પણ કરવામાં આવ્યો હતો. દારાએ પ્રથમ દારાની બાપામાં ‘મન્ન-કિલ મદગાહન’ નામનો ગ્રન્થ લખ્યો, અને પછીથી તે જ ગ્રન્થને સંસ્કૃતમાં લખીને તેને ‘સમુદ્રસભમ ગ્રન્થ’ એ નામ આપ્યું આ ગ્રન્થમાં તેણે દર્શાવ્યું છે કે દિન્દુધર્મ અને હરદામધર્મ એ બે સમુદ્રો છે, અને તે બન્ને મળી જાય છે અર્થાત્ દિન્દુધર્મ અને હરદામધર્મ એ બેની વચ્ચે શરૂ પણ પ્રકારનો ભેદ નથી આ સંસ્કૃત ગ્રન્થમાં જે વિષયો ચર્ચવામાં આવેલા છે તેનું બીજી સંક્ષિપ્ત નિરૂપણ કરવામાં આવે છે

બીજા ગ્રન્થમાં દારાએ જે પ્રકારે આગ્રહ કર્યો છે તે જ પ્રકારે આ ગ્રન્થમાં પણ આગ્રહ કર્યો છે દારા કહે છે કે મધ્ય તિ થીતરાગયિગમશોકસદોદો દારા-શિષ્યોદ્ધ, હવે રાજ અને શીલથી ગદિત એવો દારાશિક્ષક કહે છે તાર પછી દારા કહે છે કે તવનુ ચૈતત્વ વિચારમયે પ્રષિષ્ટ મયા ચક્ષુર્ન પ્રાન્તુયામકિપ્રાયસ્ય મિદ્ધાનાં નિષ્કલ્પાંધવિકામામમાધિકુલજામામિતિ । મધ્ય સ્વ કૈશ્વિકૈશ્વિકૈશ્વિકૈ સહ, વિશેષત ચૈતમ્યસ્વરૂપ જ્ઞાનમૂર્તિસદ્ગુરુ યાવાન્નાન્દ ધન્નં તપસ્યાયા યાનમ્ય સ્ત્રીયુલ્કયસ્ય કૃષ્ણપ્રાપ્તેઃ શાન્તેષ્ઠ પ્રાન્તયાન્ । અર્થાત્ સિદ્ધ, નિશ્ચય કરનારા અનાદિકૃતમાં ઉત્પન્ન થયેલા વૈદિકોનો અકિપ્રાય જાણવાને માટે મને વિચાર આવ્યો, અને પછીથી કેદાદ વૈદિકોના સમાનમમાં આવ્યો, અને વિશેષત ચૈતન્ય સ્વરૂપજ્ઞાનમૂર્તિ સદ્ગુરુ બાબાસાહના

સમાનમમાં આવ્યો, અને તપસ્યા, જ્ઞાન, સારી શુદ્ધિ, ધર્મવાગ પ્રાપ્તિ અને શાન્તિ પ્રાપ્ત કર્યા

સદ્ગુરુ બાબાસાહની સાથેના અનેકવારના સમાનમના અને ચર્ચાના પરિણામે દારાને અનુભવ થયો કે દિન્દુધર્મ અને હરદામધર્મ વચ્ચે ફક્ત સખ્તનો ભેદ છે, ચરતવિક ભેદ નથી (તેમ જ સહ પુનઃ પુનઃ સંગતી ગોષ્ઠીશ્ચાકરં, પરિભાષામેવાતિરિક્તં કસ્યપિ મદ્ સ્વરૂપાધાતો નાપદ્યમ્ ।) આ પ્રકારનો અનુભવ થતા પછી દારાએ આ બે ધર્મોની એક વાક્યતા કરી અને બે ધર્મરૂપી સમુદ્રોનો સંગમ કરી આવ્યો. મતસ્ય દ્વયોરપિ પકયાપ્યતામકરપમ્ જ્ઞાનિનોર્થયોરપિ મતસમુદ્રયોરિદ્ધ સંગમ इति, નામ ચાસ્થાપયં સમુદ્રસંગમ इति ।

દારા કહે છે કે મદાનુભાવી મદાત્માઓનો ઉપદેશ છે કે મતસરતા ગંખ્યા વિના તત્ત્વનું વિવેચન કરવું એ સર્વ વેદાન્તોનું પ્રયોજન છે. તેથી શરૂ જ વિવેચનાની પુરવ જાણ છે કે તત્ત્વનો નિર્ણય કરવામાં કેટલો ધમ પડે છે. વિદ્વાનો અને જ્ઞાનીઓ નિમનથી જાણે છે કે તત્ત્વના નિર્ણયથી પણ મુખ્ય મળે છે, અને કુટિલમતિ ભેદવાદીઓ આ મુખ્ય મેળવી શકતા નથી. વળી દારા કહે છે કે મારા અનુભવ પ્રમાણે તત્ત્વનો નિર્ણય કરીને મારા કુટુંબીઓને માટે મેં આ ગ્રન્થનો આરંભ કર્યો છે, પણ જે સોશિઅલિસ્ટ છે અને વિભિન્ન મતવાળા છે તેમને જ્ઞાન અપવાનું મારું પ્રયોજન નથી, એમ તે દિશામાંથી સત્ત્વનો પ્રકાર આવે તે સ્વીકારવા હું તૈવાગ છું, અને તેમ કરવામાં મને પરમાત્મા તરફથી જ શક્તિ મળે છે

(મત્ત્વ પરમેશ્વરતેય મમ સામર્થ્ય, પરમેશ્વર પથ મમ સદાય ।)

દાગ આ પ્રમાણે પ્રાસ્તાવિક લેખ લખીને સોળ ખડમાં મે ખર્ચોની પરિકાષા અને માનતાઓનો અભેદ દર્શાવી એક વાક્યતા સિદ્ધ કરે છે. જુના જુના ખડોમાં નીચે પ્રમાણે વિવેચનોની ચર્ચા કરવામાં આવેલી છે -

ખડ વિવેચ

૧ પદ્ય મહાભૂતોની વ્યાખ્યા
૨ ઇન્દ્રિયોનું સ્પર્શ
૩ આત્મનું નિરૂપણ આ ખડમાં
દાગ 'અજ્ઞા જ્ઞ' નામની ચોખ્ખી વિદ્યાનો નિર્દેશ કરે છે આ જ્ઞ દરેક પ્રાર્થી જ્ઞતા અને જિંમતા સ્વાભાવિક રીતે જ્ઞા કરે છે. વળી દારા કહે છે કે અમાગ વેદમાં-કુરાનમાં અજ્ઞા જ્ઞનું વર્ણન કરેલું છે, પણ કુરાનને પદનાગ મોઠો તે જ્ઞતા નથી.

અજ્ઞ જ્ઞમાં મહાગ નીકળતા આસમાં સ એ પદ પ્રકટ થાય છે, અને અર જતા આસમાં મહમ એ પદ પ્રકટ થાય છે, અને આતે અથ સોજમ્, (મ) હંસ - તે હુ છ અને હુ તે છુ એ પ્રમાણે થાય છે આજ પ્રમાણે મુદી લોમિ શ્વાસ ક્રિયામાં હુ મલ્લહ તે ખલ્લાહ છે-એ પ્રમાણે અનુભવ કરે છે (અસ્મદેકાત્મવાદિનોડપિ-મુશીમેશિ પણ - શ્વાસક્રિયાયાં હુ મલ્લાહ इति जानन्ति श्वासस्त्वोपरिगमने ह इति, वहिरागमने मल्लाह इति प्रकटीभवति।)

૪ પગરેશ્વરના ગુણો

૫ આત્મા

૬ પ્રાણ વગેરે

૭ આર પ્રકારનું જન્મ આ વિવેચનું નિરૂપણ કરતાં મહારેવ અને પાર્વતીના સ્વારૂપ એક 'બ્રહ્મ જ્ઞાન' નામના સંસ્કૃત પ્રથમથી દાગ અવતરણ આપે છે

સન્દ અને નાદ આ વિવેચમાં દારા જોમગ અજ્ઞવા પ્રણવનું વર્ણન કરે છે

૮ પ્રકાશ

૯ ઇશ્વરનો સામ્પ્રતીકગ અદો મુની સોડોના ઉગત સિદ્ધાન્તનું નિરૂપણ પ્રકાશમાં આપ્યું છે

૧૦ ઇશ્વરની નામે

૧૧ ઇશ્વરનો સામ્પ્રતીકગ કરેલા સિધ્ધાંત અપિઓ વગેરે

૧૨ કિસાઓ

૧૩ પૃથ્વી ખડી સમયેક અને શારાસિક બૂચોલ- કલ્પનાનું વર્ણન કરવામાં આવેલું છે

૧૪ મદાપ્રસવ અર્ધી દારા શેખવાસિલ્લ મચર્મથી અવતરણ આપે છે

૧૫ મુકિત અર્ધી જીવ-મુકિત અને વિદેહ-મુકિત વિરાટપુરુષ બધા જમુના અને સરસ્વતી એ ત્રણનું ક્ષા પિત્રકા અને સુપુત્રના એ ત્રણ નાદી તરીકે વર્ણન- વગેરે વિવેચા ચર્ચામાં આપ્યા છે

૧૬ દિવસ અને રાત્રી જેમાં બ્રહ્મ પ્રકટ અને ગુપ્ત રહે છે તેનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું આ પ્રમાણે આખા મનમાં દારાએ હિન્દુધર્મના મહત્વના વિવેચનોની ચર્ચા કરીને ઈસ્લામધર્મની સાથે એકવાક્યતા કરેલી છે મન્ય ઉપરથી અપ્રત જણાય છે કે દારાને હિન્દુધર્મના સિદ્ધાન્તોનું સાફ જ્ઞાન હતું એટલું જ નહીં પણ આત્મસાક્ષાત્કાર કરનારા મહર્ષિઓનું ઉગત દર્શન પણ હતું મન્યને એવે દારા કહે છે કે વિષ્ણુરૂપ આત્માની ઇશ્વરને અનુસરીને મારા મનને મન્દગ પર્વત બનાવીને સકળ વિકલ્પને દૂરે અને દેવો જ્ઞાનીને વેદરૂપી જમુદ્રનું એ મંચન હતું છે અને તેમાંથી આ પ્રકારનું એક જ્ઞાનરૂપી રત્ન ને દેવો અને દર્શનો પણ સમુદયમન કરીને કાઢી સક્યા ન હતા તેનું રત્ન મે બહાર કાઢ્યું છે દારાનો આત્મા દેવો ઉગત દેવો તેનો સકળ ખ્યાલ આ ઉપરથી આપણને આપે છે આવા પવિત્ર આત્માના વિચારથી ઔર પ્રભેજ અને ધર્માંન્ધ મુક્તિઓ પણ મુસ્લે મળા હતા અને તેને પરિણામે દારાનું ખૂન થયું હતું. આપણે ઇશ્વરીએ કે પર્વતોમાં મુલમાં જ્યેષ્ઠ દારાઓ થાય અને હિન્દુધર્મ અને ઈસ્લામધર્મના એ સમુદોનો સમય સાધી ભાગત વર્ષની સકિત વધારે, ઉપનિષદકાના યુક્તિખની માફક આપણે પણ આજે પ્રભુ પ્રતિ પ્રાર્થના કરીએ કે સદ્દર્શન કરાવશે મા વિદિપાસ્યદે.

તા ૨૬-૬-૪૬

‘ઉન્મેષ:’ લેખક ઇન્દુલાલ ગાંધી.

કુલવિહારી મહેતા

શ્રી ઇન્દુલાલ ગાંધીનો એક નવો સમ્રાટ ગીતા, સોનેટો અને કેટલાક નાના નો કેટલાક સુદૃઢ કાવ્યોવાળો મહાર પડ્યો છે. પ્રચુત સમ્રાટ આપણે પશ્ચિમીયન કરીએ એ પહેલાં એ ક વસ્તુ વધારે સ્પષ્ટતાથી કહેવી આવશ્યક છે આપણા નવીન કવિઓએ જેમ વિષયની મર્યાદા જિતી મૂકી દીધી છે તેમ કમળા દમળા એ સૌએ જાણી મર્યાદા પણ જિતી મૂકવા માંડી છે. જેમ જેમ એ સૌનો જોડો ઉપર હાથ વધતો જાય છે. તેમ તેમ જીવના કટકા કરી નાખવાનું વચ્ચે વધુ છે વળી કાવ્યોમાં વાતચીતની, રાજની વપગરની ભાષા વાપરવાની શૈલી પણ વધી છે આનું પશ્ચિમમાં એ આવે છે કે કાવ્યો માંથી અને કાવ્યોની ભાષામાંથી મધુરતા અને કમ્પ્યુટર ઓછા થાય છે કાવ્યનો વધુ પડે પણ શીમે જાતે છે આ કહેવાની જરૂર એટલા માટે છે કે આમાંથી આપણા કવિ શ્રી ગાંધી પણ મુક્ત રહ્યા નથી ઉન્મેષમાં કાવ્યોમાં પ્રજે ઠેકાણે એમણે જોડેને તોડવા છે અને વાતચીતની ભાષા વાપરવાના પ્રયોગો કર્યા છે પશ્ચિમને કાવ્યનું માધુર્ય કાંઈક ઓછું થયું છે

આખા સમ્રાટના એકસો ચાલીસ કાવ્યોમાં કવિએ કિર્તિપ્રધાન, વિચારપ્રધાન અને વર્ણનપ્રધાન એમ વિવિધ પ્રકારના કાવ્યો આપ્યા છે એ સૌમાં કવિની કમ્પતાના સામર્થ્યનો અનુભવ થાય છે કવિની કમ્પતા બનવામાંની રહી છે એને પૃથ્વી પર ફરવા કરતા આકાશમાં ફીડવું વધારે મમ છે કેટલીકવાર કવિ કમ્પતા રમ્મ ઉપમાઓ અને મનોહર ચિત્રો ખડા કરે છે તો કેટલીકવાર કવિની કમ્પતા ફેવળ તાજમન જની જાન છે

આખા સમ્રાટને અભિધાન આપનાર કાવ્ય ‘ઉન્મેષ’ એ સમ્રાટનું એક સર્વ કાવ્ય છે એમાં નામક પોતાની બત પ્રિયત માની સ્મૃતિ તાજ કરી એને સમાર છે સ્મરણોના પૂરમાં તણાતો નામક પોતાના જૂનાં પ્રસંગો સ્વાગતા સંભાગતા પ્રણી સરસ પક્ષિઓ કહે છે આખા કાવ્ય ઉપર કશું ગંભીર અથવા પચગવલી છે

“ જાઓ, સુતાં સ્વપ્ન તમામ જાઓ
આજે મહાકૃતિસ્થ વાણી-રાજનો,
ઉધારી દો દાર દિશાદિશાનાં
છે આજ સુધાં છુતિ-પગજનો

તિમિરપથતણી ગસારાંદની
ગભીની પથપથસ્થ તારિકા,
અસ્થિતને છતવું નથી દેહકુ
અદી અછત હતી રૂપમાલિકા ”

જેની રસ કરતી પક્ષિઓ આપણને મળે છે આમ છતાં શરુઆતમાં કવિએ કરેલા જાનો પડેલાં કાનને સારો લાગતો નથી એથી કિસપટતા વધી છે એમાં કુમોપતા પણ પ્રજે ઠેકાણે આવી બઈ છે “ તરત જ મને ઉત્તર મળ્યો ” જેની અકાન્ત ભરી પક્ષિઓ પણ છે.

આ ઉપરાંત ‘કમ્પતા મુખી’ ‘આતિથ્ય’ અને ‘અરેશ મેષ્ટતા’ પણ સારાં મધુર કાવ્યો છે એમાં પ્રથમ એમાં કાવ્યપત્રનો ભાવ વણખિ છે અને બીજામાં જીવના છવતનો પ્રસંગ આસેઓ છે ‘કમ્પતા મુખી’ અને ‘આતિથ્ય’ માં કવિએ કમ્પતાના દોર છતાં મહત્તા છે એનાં મધુર રમ્મ ચિત્રો કલ્પનમ છે કુઓ આપણે જોઈએ.

“આવે, આને ઉવાતી કુમકુમહિરણ્યો અંજ-
લિમાં ભરીને સ્વર્નામાં સમરેલી રસછવનકથા
છવવાને નિમત્ત, થોભો, હું પાવશ હું
કમલદલતળાં આસતો ત્યાં ગિરાને લક્ષ્મીયા,
સૌન્દર્યભાવે કવનરસભર્ષા નૈન શણી પ્રતાપી”
(આતિથ્ય)

ઝમિંસમાવ ન્નમ અતરમખૂપામાં
બૃમિતલે સરી વષ નવરત્ર સંખ્યા,
એની મુલાલભા જાતી જોડણીની
જાણ પડીક પછી તિથિરમાં જાણી.

(કમ્પનામુખી)

કેવો મધુર, હૃદયને ધમી નવ એવા
વિશેષ કવિએ આપ્યા છે । સંખ્યાની મુલાલ
ભરી જોડણી અને એની બૃમિતલે સમાવવાની
કમ્પના મનોહારી છે

“ગિરનાર ટૂંક પહેલી” અને “રતુન્જનના
દર્શન” એ પ્રકૃતિવર્ણનનાં કાવ્યો છે એમાં
કવિએ કૃદેશ પ્રકૃતિના દર્શનની સાથે શોડ્ધ
મયન પણ અનુસર્યું છે પ્રકૃતિના દર્શનથી
લાયેલા એ મયનનો ઉદ્દેશ કવિ શોધે છે.
કવિ કહે છે.

“ચડી જગા ચિતનને ચણતરે
મે પાછલી બારી પટાવી ચોક્કમાં
પ્રવેશ કાઢ્યા”

અને એમ પ્રવેશ કરી કવિ પહેલી ટૂંકને
અનુસરી કહે છે

“કલા કૃષ્ણા તાત કનેથી તે તો
અખૂટ કિંવાવર બહેન લીધા
ભામે તને તિલક ચદ્રમાનુ
ને અગ્ને કહુ ખરે ઉવાનુ.”

એજ પ્રમાણે રતુન્જન પા કાતરાવલી
કવિતા નોંધ કવિ મુજવણ અનુસરે છે કવિ
વિચારે છે કે હું કોને નમું કવિતાને કે
મુન્દર મૂર્તિને ?

સૌન્દર્ય ને સવમની સન્નેકલે
જેણે હશે કાતરી આ કવિતા
તેને નમું કે મુદ્દ મૂર્તિઓને ?
વા અમ્બગોથા મણિ મુદ્દોને ?

પણ કવિને આપેઆપ ઉતર જડી નવ છે,
કવિ કહે છે.

“હું તો નમું છું અલી” કલ્પનમાં
મહેકી રહેલી કલ્પની મુજવ રી
આ મૂર્તિઓનાં ભૂતકાલ પમની
બૂલી પડેલી પદ્મસિતે હશે.”

શી. મિમીને કાવ્યોમાં પ્રસ્તાવનો વધારે
શોખ છે. એ પ્રસ્તાવથી એમનાં કાવ્યોમાં
કવચિત ભાવ કે ભામિની પ્રગટિત કે કવચિત
સિદ્ધિસતા આવી નવ છે આથી જ એમણે
લખેલાં સોનેટો એટલા અસરકારક નથી
રચ્યાં નથી. સોનેટનું સ્વરૂપ સુપ્ત છે એ
મુખ્યતા જાળવવા કવિને પડતો મમ જણાઈ
આવે છે અને એનો સંધાન પ્રવલ્ન પણ
જણાય છે. ઉપરાંત એમણે રચાને અસ્થાને
પારેશા હોના અંડોને લીધે પછાં કા ચોમાં
સુસિદ્ધતા પણ જળવાઈ નથી, કવિ રચ્યોને
પણ તોડી નાંખે છે કમ્પનાને બદલે કમ્પના
કે કાતિને રચાને કીરતિ પૂર્ણિમાને બદલે
પૂર્ણિમા જેવા સ્પષ્ટપ્રયોગો કરે છે. સ્પષ્ટ
સાથે લેવાલી આ દૃષ્ટ અસુખ જાને છે અને
એવા પ્રયોગો કાનને ડુઝીકર પણ લાગતા
નથી.

અચલન મુલાન કવિ પાછો હૃદયભ્રમ
મધુર ખીતો ખાતો યથો છે એ એક આનંદની
વાત છે. પરંતુ ખીતોમાં સફલભાવ, સાદુ
કે જનીર ચિતન સરળ પ્રતિકા દારા રજુ
કવાની કલા આપણા મુલાન કવિઓમાં
શોધાને જ સિદ્ધ મળે છે મી. ગાંધી પણ
પોતાનાં ખીતોમાં લાવતી ગજુઅન સરળતાથી
કરે છે કશું પ્રસન્ન આસેખતા એમનાં ખીતો
જુલુજ મુન્દર અને મધુર છે એમનાં કાવ્યોમાં
આવી જતો પ્રસ્તાવ એમનાં ખીતોમાં નથી
‘મગતીનુ રુદન’ ‘આખી અણી દીગીભોમે’,
‘તારે દાર’ ‘એની અસવાર’ નજીતાવાળાં
અને સૌન્દર્યમુક્ત ખીતો છે એમનાં ગીતોની
શાખા ધરાય છે. સૌક્યોલીના પ્રયોગો પણ

મીતોમાં ક્યાં છે અને કેટલીવાર 'વસતરો' જેવા સ્વદેશી વાપરી નાનાભાણીય પ્રયોગો પણ કર્યા છે એમનાં મીતોના લાભ પણ મધુર અને વિશદ પકડનાળા હોઈ આવેને અનુરૂપ છે

આખા સમદર્શન અવસોહન પૂરું કરતાં પહેલાં એક બીજી વાત પણ કહેવાની ફરજ

પડે છે એમણે ને પોતાના સમદર્શી હાથપગની ચોકમાઈ અને રહી બેઠેલી હાથપગની શુદ્ધિ માટે વધારે આગદ ગાળ્યો હોય તેો હીક થાત. આજણા સન્મતિદ મરિઓ અગ્રી બસો અને અશુદ્ધિ પ્રત્યે ઉદાસીન ગમે એ અશુદ્ધિ તો ગણાય જ

સોમનાથને

તારા સમરણની રાખ પર
ને કંપનાની પાખ પર
હહેરાતી ફીટી હલી તારી ધળ મે એક દિ'
એ ગોરવાહિત શુંબને પર આધમી અરધી મૂઠી
ખડિલ તારા અંગ પરના માવ રૂઝાયા નથી
હૈયા અમનથી પચ્ચરોના પ્રાણ બુઝાયા નથી
વિષજંઝા એ પશુઓની પ્રણલ
આજ પણ થમરાવતી સ્મલ-જલ-સકલ,
પણ આજ હું નિર્જીવ નથી
અરૂખરૂ ખરતાં પાન નેવો ગુપ્ત તારો સ્વનથી
કોટિકોટિ કંઠનું ઘડાસ્તવન
તારા પુરાતન પચ્ચરોમા સીંચશે પુનર્જીવન,
રાખમાંથી રત્નશિલાઓ ધશે,
એ શૂન્ય ગાગરતટ ફરીથી શિવસ્તવને જાગશે

ધન્દુલાલગાધી.

પૂર્વ કાશ્ય સીમ આર, પૂર્વ કાશ્ય નાઈ.
એ મૂળ એ આ જગાણી લીડીમ્મ પસી

મહમ્મદઅલી ઝીણુ

- કે દિ હામદાર

ઇ. સ. ૧૯૪૮ ના સપ્ટેમ્બર માસની તારીખે કરાચીથી પાકિસ્તાનના જવનર-ગળ રલ મહમ્મદઅલી ઝીણુ મળ્યું થયાના ખબર સારી દુનિયાએ જાણ્યા પાકિસ્તાને ત્રણ દિવસની હડતાલ રાખી અને આખીસ દિવસના શોક જાહેર કર્યો, બ્યારે હિન્દુસ્તાનમાં મુસ્લીમોએ એકાદ દિવસ હડતાલ પાળી, અને શાઈ શાઈ સ્થળોએ સવાઓ ભરી કે લોકપ્રતિ નિધિ સભાઓએ આલની બેઠકે શોકના ડગલે મહાગ પાઠી બે મિનિટો આટો કામકાજ બંધ ગાખ્યાની જાહેરાત કરી.

મહમ્મદઅલી ઝીણુ જન્મસ્થળ કરાચી હવ, તેઓ કરાચીમાં જ રહેનવિધિ પામ્યા

ઝીણુનાં કુટુંબની હકીકત તેમના ઇવત્તા કે મરણ બાદ જાણે જાણી નથી, તેમણે પોતાનું ઇવનચરિત્ર આત્મકથામાં વર્ણવીને જાણતને આપ્યું નથી, દુનિયા એટલું માત્ર જાણે છે કે, તેમને એક જહેન છે, એક પુત્રી છે, અને તેમનું લગ્ન પણ વર્ષો અગાઉ તબાકર ખાનશાન પારસી કુટુંબની કન્યા વેર થયું હતું

ઝીણુ મહમ્મદઅલીના બાપનું નામ છે, તે તેમના કુટુંબનું અવટક નથી વરણિયતિ એવી છે કે, મહમ્મદઅલી ખોળ કુટુંબના હતા, અને ખોળ શોશમાં બાપનું નામ હિન્દુ હોય, તેા યુવતું નામ મુસ્લિમ હોય, એટલે ઝીણુ એ મહમ્મદઅલીના બાપનું નામ હતું તેમના જન્મકાતા માતાના નામથી દુનિયા હજી અજાણ છે હોયા વખત અગાઉ વત-માનવનોમાં પ્રસિદ્ધિ થઈ કે યુવકમાં તેમના એક શાઈનું મરણ થયું છે ત્યારે જ જનતાને એવી જાણ થઈ કે મહમ્મદઅલી ઝીણુને કાઈ કહી સમાજ તેણે એક સમા હતા

ખોળએ મુસલમાનો છે, અને સાથે હિન્દુઓની કોઈ કોઈ સામવાયિક મુનવતાઓ

ધરાવે છે કહેવાન છે કે ઇગિનથી એક શીયા પચી મુસ્લિમો હિન્દમાં આવી કચ્છ-કાઠિયાવાડના હિન્દુઓને ખારમી સદીમાં મુરદો બનાવ્યા. એમ કહીએ તો સાલે કે, ખોળએ મુસ્લિમો છે, અને હિન્દુઓ પણ છે તેઓ પવત્રબગને માને છે, પણ ઇશિરના અવતા-રિત્વને પણ માને છે, ને કે તેઓ મૂર્તિને પૂજતા નથી ખોળઓનાં ખોળખાનાં વૈષ્ણુ વોની હવેલીઓ જોવાં એકદમ સાદા હોય છે તેઓ કાઠિયાવાડી બોલી બોલે છે. યુવો માથે બાર માથામાંથી વીટ છે, કમરે બેટ રાખે છે, ચોરણાઓ પહેરે છે, કાંઈ કાંઈવાગ દ્રમાં પોતિમાં પણ પહેરે છે, બ્યારે કીઓ અણિયાઓ પહેરે છે, અને અઠધી પાટલીએ કાઠિયાવાડી સાલેા જોડે છે ખોળઓ કાઠિયાવાડનાં સહેરામાં અને મામામાં વસી થયા છે અને અનેક કુટુંબો મુમલ, કચ્છ, આંદિશ જઈ સુખી થયા છે મહમ્મદઅલી આવા એક જાણત કુટુંબમાં કરાચીમાં જન્મ્યા હતા અને છઠ્ઠાં હતા, ને કે તેમના કુટુંબીઓ સૌરાષ્ટ્રમાં આવેલા એકવારના ખોળ સંસ્થાનના પાનેલી નાના કસબાના રહેવાસીઓ હતા, એમ કહે જાણવા મળ્યું છે રહેવની મુલાકારી કરીએ તો પાનેલીથી એકાદ કલાકમાં ગાંધીજીનું જન્મસ્થાન પોરબંજર આવવી જાય છે ! !

ખોળએ મુસ્ત આખાખાનીઓ હોય છે, ને કે મહમ્મદઅલીએ કાંઈવાગ આખાખાની વિખ્યત્વ સ્વીકારેલું જાહેર થયું નથી !

મહમ્મદઅલી ઝીણુ કાઠિયાવાડી બોલી જાણપણમાં ધેર બોલ્યા કર્યો, યુનજમાં પારસીઓ, ગુજરાતીઓ, વગેરેના સહવાસમાં વર્ષો થયાં આવ્યા હતા એટલે ગુજરાતી ભાષા લખી વાંચી જાણતા પણ કર્યો, પણ તેમણે કરી તે સ્વભાષા ઉપરનો અનુરાગ જાહેર કર્યો ન

હતો, ઉપર, બાંધીછાએ એકવાગ ગુજગતીમાં
પન લખ્યો હતો, એમ ધારીને કે સ્વભાવમાં
પતની આપણે થાય તો મદમદખલી કાંઈક
પીમને, ત્યારે તે પતનુ ઇમેજ સ્પષ્ટીકરણ
કાંતી વેળા બાંધીછાની દેકરી ઉપર દેકરી
તેમણે મુસ્લિમ લીમની કમિટિની બેઠક સમક્ષ
એક વાર કરી હતી

મદમદખલીએ કગતીમાં દરમદગાવ
વિખનવાસ જેવા આગીશ વકીમો પાસે ધધી
કરો છક કર્યો, મુબઈમાં હિન્દુ અને પારસી
સોસિયલિસ્ટો મારફત બ્રીફ-Brief-લખ
લાખોની કમાબી કરી, પણ સિન્ધના તે જ
હિન્દુઓ સામે અને મુબઈની તે જ હિન્દુ
જનતા સામે બચકર બદાગવડુ ખેંચ્યું.

મદમદખલીએ પાકીસ્તાનની સ્થાપના
રી, ઇસ્લામને હિન્દમાં સ્વતંત્ર ગાલ્લ દેહસો
વર્ગો પછી અપામ્યુ, પણ તેમની એક પછું
“નેશીયીતકીર” માં ઇસ્લામની બૌગવ્રાસ
વાંચવામાં આવી નથી મદમદખલીના સારિત્ય
કળા સ્થાપત્ય ફિલસૂફીના શાખ વિષે ઇસ્લામી
જનતા કાઈ જાણુદ નથી તેમની જાહેર બોલી
જોગજોની બાંધીછાની હિન્દીથી આજળ મઈ
નહોતી, તેમનું અગ્ની બાળાનું યાન કાઈ
નહેવ જોગજો મરજીમાં નહીં, પણ
જોગજોનામાં બંદખી કરે છે, મદમદખલી
નીમાં કે મુબઈમાં કાઈ એવે-એવે બંદખી
કરી હોય એવી ખબર હજુ સેક્રેને ઘઈ નથી
ત્યારે ત્યારે તેઓ મરજીમાં જતા ત્યારે
તેઓ પાકીસ્તાનનો ઉપદેશ આપતા, બાંચે
જ તેમણે કુરોનને સગળવા કે સમજાવવા
કાંઈ ધર્મ-મંદિર કાંઈ સ્થળે પ્રવલ કર્યો
હોય, હોય. મદમદખલી ઇસ્લામના મોરા
સર્જક મુબઈ વરફે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા

મદમદખલી જનહે જીવનને કાવલ-
બાજની અને પ્રથમ પકિતના આગેવાનની
દૃષ્ટિએ જોતા હતા પોતાનું સ્થાન હમેશાં
પ્રથમ રહેવું જોઈએ તાલાકાઈ, ફિરજાદ
જાખને, બાંધીછા વિગેરે હિન્દી આગેવાનો

સામે રહી પ્રથમ કમિસમાં કામ કર્યું, તેઓ
કાંતિકારી નહી પણ સદમ કાવલમાજ હતા,
એકઆગમતા બોગી હતા. એટલે રીક
પ્રવૃત્તિને પોતાના પક્ષના હિત સામે ઉત્તમ
રીતે લંકાવી દેવાની મુક્તિ બરાબર જ
જતા હતા. મદમદખલી Constitutional
નિયમોની હદમાં રહીને લડવાવાળા
હતા. પાકીસ્તાન માટે તેમણે હાલ આપી
ત્યારે પણ તેઓ હમેશાં ઇ. સ. ૧૯૪૫ ના
કાવગની ઇ. સ. ૧૯૪૪ ના મેની ૧૬ મીની
બ્રિટીશ જનહેરાતની અને ઇ. સ. ૧૯૪૭ ના
જુનની ત્રીજીની જનહેરાતની વાતો કરતા
હતા, અને નિયમ બહાર જવું હોય તો
બીજા ભેગા મારફત કામ લેતા હતા

ઉત્તાદ વકીલ જે કેમ્પ લે તેનો જવાબ
બરાબર તેણે કરવો જોઈએ ખુનીને નિર્દોષ
કાવવામાં વકીલની ઉત્તાદી પૂજા થાય છે
સાચાને જોડા કાવલુ, જોડાને સાચુ કાવલુ
તે માટે જીજી મોટી સ્લીમો બેગી કરવી,
સાચ જોડા પૂરાવાઓ અને સાકોદો બેગ
કરવા અને નબળા ન્યાયાધીશ હોય તો તેને
દવાવી પોતાનું કામ કરી લેવું જો ઉત્તાદ
વકીલની કાવલત અણાય છે

મદમદખલીનું મોકજીવન, જનહેરજીવન
વકીલાતની ઉત્તાદીની દૃષ્ટિએ માત્ર વિચાર
પાત્ર ઘણ શકે છે, બીજા દૃષ્ટિએ નહી. તેઓ
ઇ. સ. ૧૯૨૧ સુધી કમિસમાં રહ્યા, ત્યાર
પછી તેઓ કમિસના ગાજકજુથી નિરૂપ
થયા, ઇ. સ. ૧૯૩૩ થી ૧૯૩૭ સુધી
ઈંગ્લેન્ડમાં વસવાટ કર્યો ઇ. સ. ૧૯૩૭ માં
મુસ્લીમ લીજની આગેવાની લીધી, અને
કમિસ સામે જેઠાદ ઉપાડી, તે વકીલાતના
ધંધાની દૃષ્ટિએ વિચારપાત્ર ઘણ શકે છે

કમિસ બ્રિટીશ સામે સદહાર કરે તો તે
દેસકોદ કરે છે, કમિસ બ્રિટીશ સરકાર સામે
પડકાર કરે તો તે મુબઈમાં રોક કરે છે
કમિસ એસિજાની વારે થાય તો તે હિન્દુ

આશાન્ય સ્થાપવા પુષ્ટિ છે, કેમકે અરબી, સ્પેશી, હાન્સી, હરિજન સંપ્રદાય, વગેરેની વાંદો કરે તો તે ફાલ કરે છે, એની વહીસને યાજ્ઞી ક્ષત્રિયો કરી મહમ્મદઅલીએ મુસ્લીમોનું અને હરી લીધું કેવળમદના વિદ્વાન સિદ્ધમા-એની ગાંધીએ માનતાએને તેમણે મુસ્લીમોની દુરમતોની માનતાએમાં ગણવા માંડી માંધીછ જેવા આગેવાનોના ગળ-કરણીને વાળીગણાથી ક્ષી તેમણે છગાપૂર્વક તેનું વગોણું કરવું શરૂ કર્યું કેમકે હરિજનોને સાચા ક્ષત્રિયો તેને ફાલ કરેનાગ મહમ્મદઅલીએ જાણતા હરિજન તોએ-મ મળતે પાકીસ્તાની રાજધાની કાંગ્રીમાં પ્રધાનમંત્રીમાં સ્થાન આપ્યું. માંધીછ મુસ્લીમ જનતામાં દલક પડે તેવો પ્રચાર તેમણે કરવા માંડ્યો. માંધીછ નવાખાલી તથા તે લીમના વૃત્તવિવેચક ડાન-ડાનગ તરફથી એવી જાહેરાતો મુજબમાં આવી કે માંધીછનો પૂર્વ જાણતો પ્રવાસ હિન્દુ મુસ્લીમ ક્રાંતિ આપવા નહીં, પણ સર્વ પ્રકૃતિને સુધારવા માટે ચેન્નમ્મેલો હતો. અમદાવાદ, મુંબઈ, કલકત્તા, લાહોર, પેશાવર, કોચી, કર્ણાટી સ્થળોએ હિન્દુઓની અને સિંધોની સત્તામણી થાન વો તેઓ ચૂપ રહેતા, પણ તેને જાહેર મુસ્લીમોના એકવાળ વાંચી જાવ, જેમકે અલીગઢના વોક્ષન વખતે, તો, હાલકાલકાલેકાલી તકરીશ ઉપર તકરીશ મહમ્મદઅલી હોયે જાવ એવું વહીસાલી માનસ તેમણે પાકીસ્તાન સ્થાપા માટે જતાવવા માંડ્યું.

પરિણામે તો ઇતિહાસ જતાવી શકે, વર્તમાન જતાવી શકે નહીં હિન્દુસ્તાન અનેક વાર અડિત થયો છે, તો અનેકવાર તે પાછો એક સ્વ થયો છે. મહમ્મદઅલીના પુરાણી મુસલિમો તેમને જાણ્યે અનેકવાર બેસી જતા હો મુસ્લીમ તવાનીઅમાં અનેકવાર નાપ સામે જાકરી શરૂઆતએ ત્રવરજીવી નવાપતા થયા છે, ગ્રામીનોદ કરી અનેક અધિકારીઓ નજા સુલતાનોથી અને

પાશ્ચાત્યોથી ત્રવત્રન થઈ જતા છે, અનેક સુલતાનોએ શાહજહાંઓના ખુન કર્યો છે, શાહજહાંઓએ નાપના ખુન કર્યો છે, બાધ્મીએ બાધ્મીનો લોહી પીધા છે, મુસ્લીમ તવાનીઅ સ્વામીનોદ, પિન્નોદ, જાતનોદ, મિતનોદ, પ્રજનોદ, એવા અનેક અવગણ્યોથી અરપૂર છે. પાકીસ્તાન તો તેનું એક દશીત માત્ર છે.

સમજ થવા હોત તો, મહમ્મદઅલી હિન્દીના દિવાને આમમાં અનેકીવાને ખાસમાં શાહજહાંની જાહેરજાહથી અનુભવી થઈ જાત હોત, લઘુમતિ મુસ્લીમોને સુખે બાએ દિન્દના રાજકારણમાં ગોડવી થઈ જાત હોત, અને હંદાગર, બોપાળ, રામપુર, મુનામક, ટોંક, જલાત, સમીન, પાલજુપુર, વગેરે મુસ્લીમ રીવાસોને દિન્દની ગળજણમાં વિધિપ્ર ન્યાન અપાવી થઈ જાત હોત સમજા હોત તો મહમ્મદઅલી દિન્દના મહમ્મી સકરી બાને અખડિત નાખી તેને એસિયાની સર હારી લેવગરી થઈ જાત હોત, સમજા હોત તો પાકીસ્તાનને સિદ્ધો માટે હજીક અમેરિકાની લાચારી કરવી થઈ ન હોત, હિન્દુસ્તાનને જોગહની વસ્તુઓ માટે મુરોપ અમેરિકાની ખુશામત કરવી થઈ નહીં.

પાકીસ્તાનના દુર્ભાગ્યે, હિન્દુસ્તાનના દુર્ભાગ્યે હિન્દુ મુસ્લિમના દુર્ભાગ્યે એસિયાના દુર્ભાગ્યે મહમ્મદઅલી એકના બે થયા નહિ હિન્દુ મુસ્લીમોના વિરોધી પ્રિટિશરોનાં મદદથી તેમણે નવા મામ કોષો લાખો હિન્દુઓ અને સિંધો પરચાન થયા, તેટલાજ મુસ્લીમો પરચાન થયાં મુસ્લીમોની દિન્દમોની પરચાની સ્થ નહીં મહમ્મદઅલી થોતે પાકીસ્તાનને પૂર્ણ પહે સિંધિ કરી સજા નહીં હંદાગર વરતમાં અતર્થત થઈ જયો! કરમીર કોણ નહિ કરાર, પાકીસ્તાનમાં જયો! પહાણીસ્તાનનો જમ પાકીસ્તાન સામે અનેક વર્ગો રહેશે! હસ્તમા સાતિ વધવે છે એવ અબ્નાસીઓ કહેવા આપ્યા છે, મહમ્મદઅલીના પાકીસ્તાનમાં અતારે તો સાતિ નહીં, પણ ઊગાટ છે પ્રભુ મહમ્મદઅલી ડીપાને આપમાને ગોંતિ આપ્યા!

વંચાખના એક દિવસે એક માસના, તુલે તાકના પડછાનાને કહ્યું, “ તું પડીકમાં રાત્રી અને પડીકમાં જમણો જઈ મારી શાંતિનો સમ કો છે ”

અને પડછાનાને કહ્યું, “ હું એમ નથી કરતો જો એ બાકાસ તરફ જો સૂઈ અને જમીન વચ્ચે રહેતું પેટું એક પવનમાં પડીકમાં પૂર્વ તરફ અને પડીકમાં પશ્ચિમ તરફ દાસે છે ” અને તણખલાએ જોયે જોયું અને તેણે પ્રથમવાર એ વૃક્ષને જોયું અને મનમાં વિચાર્યું, “ માર્ગ કરતાં મોટું તણખલું દેખું. ”

અને તણખલું મૂકે જતું.

પ્રેમ અને ધિક્કાર

એક જાણીએ એક પુરુષને કહ્યું, “ હું તને ચાહું છું ” અને પુરુષે કહ્યું, “ તારા પ્રેમને અનુરૂપ અણ મારા હૃદયમાં છે. ”

અને જાણીએ કહ્યું, “ તું મને ચાહતો નથી ” પુરુષ તેના તરફ એકાદ ટોચે જોઈ રહ્યો અને કહ્યું જોશ્યો નહિ. ”

ત્યારે જાણીએ ચીસ પાડી કહ્યું, “ હું તને ધિક્કારું છું. ” અને પુરુષે કહ્યું, “ તારા ધિક્કારને અનુરૂપ અણ પણ મારા હૃદયમાં છે ”

રેતી ઉપર

એક માણસે બીજાને કહ્યું, “ વરસો ઉપર બરતી વેળાએ સાકરીની અણી લગી મેં રેતી ઉપર એક છીડી લખી, લેખી તે લાંચવા દશ થોભે છે, અને તેનો અજારે ૫ બૂસાવ મેં નવ લગી તેઓ કાળજી ગણે છે ”

બીજાએ કહ્યું, “ મેં પણ રેતી ઉપર એક છીડી લખી હતી, પણ તે જોટ વખતે લખી હતી અને વિશાળ સમુદ્રના મોજાએ તે ધાઈ નાખી છે. પણ તમે શું લખ્યું દર તે તો કહો. ”

પેલા માણસે કહ્યું, “ અદ બહારિમ ” પણ તમે શું લખ્યું દર ?

બીજાએ જવાબ આપ્યો, “ આ વિશાળ સમુદ્ર કું નિંકુ માત્ર છું ! મેં એમ લખ્યું દર ”

સ્વપ્નાં

એક માણસને સ્વપ્ન આવ્યું અને તે જાગ્યો, ત્યારે તે જાગી જામે બમે અને સ્વપ્નના અર્થ પૂછ્યો.

જોડીએ કહ્યું, “ તારી જગૃત અવસ્થામાંના તારા સ્વપ્નાં લઈને મારી પાસે આવ, તેના અર્થ કું તને સમજાવીશ, પણ તારી કેષ દરમ્યાનમાં સ્વપ્નાં પર મારા હાથલગુ કે તારી કમખનાનું ચલણ નથી. ”

રાત્રી પૂરતી

એક વ્યક્તિ એક માણસને કહ્યું, “ મારા મુળે રાત્રી પૂરતીમાં જાહેરે છે, અને હું તને મારા કૃષ્ણ આપીશ ”

માણસે જણને કહ્યું “ જાણજે કેના સમાન છીએ ! આગ મળે પછી રાત્રી પૃથ્વીમાં મરેલાં છે અને ફળ આપવા માટે ગતી પૃથ્વી તને દક્ષિણ આપે છે, અને તે સામાન્ય સ્વીકારવા રાત્રી પૃથ્વી અને શીખવે છે ”

અદલા બદલી

એક વખતે આર ગસ્તા બેજા મળે ત્યાં એક કવિને એક મૂળ્ય પત્રિકાનો બેટો યથો અને જાને વાતે વળગ્યા. તેમની વાતચીતમાં પ્રત્યેક પોતાનો અસતોષ અક્ત કર્યો ત્યાંથી વનદેવતા પસાર થતા હતા તે જિજ્ઞાસુ રહ્યા, અને તેણે જાને પુછ્યોના ખબરે પોતાના હાથે મૂક્યા. અને અદ્ભુત થટના બની- જાને માણસની મરીનો અદસો ભૂલ્યો યથો. અને તેઓ છૂટા પડ્યા, પણ વિચિત્ર વાત છે કે, પછી કવિએ પોતાના હાથમાં સગતી, રેતી જ અનુભવી અને મૂળ્યમાં આખો મીઠો અને તેના હાથમાં તેને માત્ર ફરણ વાદળ જ જણાયું

રાજદંડ

એક રાજાએ તેની પત્નીને કહ્યું, “ મેં આ ૧૦ ખરી ગણી નથી. તું એવી હલકદ અને અસમ્મ છે કે મારી રાણી મવાને લાગત નથી

તેની પત્નીએ જવાબ આપ્યો, “ સાહેબ, તમે તમારી જાતને રાજા તરીકે ધારો છો, પણ તમે એક ખાલી ધડા જેવા છો. ”

આ વચનોથી રાજા ક્રોધે બગાયો અને તેણે હાથમાં ગાજદંડ લીધો અને એ સોનાનો રાજદંડ ગણીનાં કપાળમાં માર્યો

આ જ ઘણે દિવસે કમઘરે ત્યાં આવ્યો અને તેણે કહ્યું “ મહારાજાધિરાજ, દેવના ઉત્તમ દારીજરે આ ગાજદંડ જનાર્યો હતો. અદસોસની વાત છે કે એક દિવસ આપ અને રાણી સાહેબને લોકો જુલી જશે પણ પેદી દગ પેદી આ મુદ્દો રાજદંડ મુ ગણજ હરી સાચવી રાખવામાં આવશે. અને જોનાથી તમે રાણી સાહેબના કપાળથી લોકો કાઢશું છે, માટે તેનું મૂલ્ય હવે વધી ખુબ છે અને તે વધારે થોડ રાખવામાં આવશે ”



એક વિદ્યાર્થીએ દોડતા જતા બીજા વિદ્યાર્થીને રોકીને પૂછ્યું, “ કેમ દોડત આવેલી નથી જતાવળ ? ” બીજાએ કહ્યું “ દમજી જ આ દેહદંડ ખૂંદ લીધી છે અને દોડતો એટલા માટે જાઉં છું કે કોલેજમાં પહોંચું ને પહેલા કલાક બીજા આજ્ઞાતિ પદાર પડે એવી મને હેસાત રહે છે !

મેરી કારેલીને કમજી પૂછ્યું હવે કે “ તમે હવે કેમ નહિ કરતા ? ” ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો, “ મને હવે માટે શી જરૂર છે ? મારી પાસે કુતરો છે તે પૂરો છે, પોપટ છે તે જોડે મોસે છે, ચૂસો છે તે કુમાડો કરે છે અને બિચારો છે તે આખી ગત બદાવે રહે છે. હવે મારે પતિની શી જરૂર ?

સમાલોચના

નવનીતા—જા. ૧લી. ડિ ૨-૧૦-૦૦ પાક ૫૬ ૩ ૪ પ્રકાશક: નવચેતન સાહિત્ય મંદિર, ૨૪૫૬ બદ અમદાવાદ

જાણા, જાનાના નીર, ચંદા વિ. નવસકથાના અપ્પીતા લેખક શ્રી હંદ વસત્વણ એમની પ્રથમ વાર્તાઓ ગુજરાત સમક્ષ રજુ કરે છે

વાર્તાઓ સામાન્ય રોજીદા જીવનમાંથી વળાઈ લેવા વાંચકની રસજાગૃતિને સંતોષે છે. અમાજના નીચલા ઘરના લેખો-અમલોઓ લેખકના પ્રિય પાત્રો હોય તેમજ, દર્શન જીવન રજુ કર્યું છે.

‘ગીતગોવિંદની ઠંડી રાત’ અને ‘કાવલ’ અને કથા કથક અરુપ્પ રાજે છે, ‘મનુ’ હનુમાનજીની ટેકરી, અને ‘કોમલ’ આલેખન સુદર યુગ છે

ગજરાએન નાયક

સગન પ્રેમ—સે. અમાજના નૂ ‘સોદ પ્રકાશક’ નવચેતન સાહિત્ય મંદિર, ૨૪૫૬ બદ અમદાવાદ

વિજેતા, વસુધા અને અતે હનુપ્રેમ નામઅવાલેલી આ નવલ અન્ય નવસકથાઓમાં જુદી જાતની આવે છે. નવલકથાના તાવક અનિષ્ઠને મૂલતર સાન્નર્ભા અપૂર્વ રસ દેવા તેની ખરી પ્રિયતમા કાજ છે એ પણ તે ઉવટ મુખી સમજી શકતો નથી. એને તો પૂર્ણતા પેરાળમાં સતાળાલી લદ્દીના ન્ચામી જનવાની પૂન સાગી છે ગત દિવસ પશ્ચિમ કરી પોતે એક માદનિમ ઈન્ડો-કોનો માલીક બને છે ગુજરાત અને સાગમે દિલને આવા અનેક અનિષ્ઠાની જગ છે એવા શ્રી અમાસાલ સાદનો અગ્રણિ નિર્દેશ છે

પરંતુ પસાદ જતી લદ્દી ખજાલી દિલો પજાર કરવાની લેખક તમમા સેવે છે.

ગજરાએન નાયક

ભગવત ગીતા (અધ્યાય ૧૫)—સે. અને પ્ર. ૨૦ પ્રતાપગય મ. મોદી, આવનચ ૦-૧-૦૦

આધુનિક વિવેચન સાત્તની દૃષ્ટિએ ભગવત ગીતાના પુરોત્તમ યોગજુ યે. પ્રતાપગય મોદીએ દેરુ વિવેચન ગીતા, અને પ્રાચીન પ્રચીના અન્યસના ગુજરાતી વિવેચનો માટે તરીકે દિશાનુ સચન કરે છે

આ નાની પુસ્તિકામાં આખા પુરોત્તમ અધ્યાયની એકતા પ્રસ્થાપિત કરીને ગીતાના ખરા અધ્યાયો ગીતાની પુષ્પિતામાં જન્માચ્ચા મુજબ ગોચ વિધાનાં જુદાં જુદાં પ્રકરણોમાં છે, અને તેમાં આગળના હાન્ડ, લેખેત, નોન્સર કે ગ્રીઓન્સ અથવા ચકર, રામાનુજ, વસુધા કે નિગ્નિદાદા આચાર્યોનાં તત્ત્વજ્ઞાનની માફક એક સગમ વિચાર સરળી રજુ થઈ નથી પરંતુ દરેક અધ્યાયમાં એક વિષયને અધ્યવર્તી રાખીને, દાર્શનિક સિદ્ધાંતોની ચર્ચા કરવામાં આવી છે અને આ સિદ્ધાંતો એક બીજાથી સ્વત્ત્વ ગીતે ગીતાના મુખ્ય વિષય અર્જુનને કાર્વગત જનાવનાં કાર્વમાં વૃષરાવા છે એ યે. મોદીની માન્યતા ધણી મુજબ અર્થે સફળ જન્માય છે. તેમજે જ્યક્, અધ્યક્ સેવ્ર કોન્સર વગેરે સંપ્રદાય અર્થમાં ચર્ચાઈ ગીતેત ગોક્કમ તત્ત્વજ્ઞાનન પ્રતિષાદન જોયું છે,

પંદરમા અધ્યાયનું સંપૂર્ણ વિવેચન, તેનો અનુવાદ અને નોંધ તેથી આપીને
ગીતાના પંદરમા અધ્યાયની પ્ર. મોદીએ ગુજરાતને એક સુંદર અને નવીન દ્રષ્ટિ આપી
છે એમ નિઃસંશય કહી શકાય.

આપુ—લે શ્રી મીનુ દેસાઈ કિ. ૧-૮-૦ પ્ર. એન એમ ઠક્કરની કંપની મુમબ. ૨.

મહાત્મા બાંધીછતાં અત્યાચાર અનેની એક કરણ પ્રસ્તિત આ સુંદર કાવ્ય છે, શ્રી.
મહાત્મા બાંધીએ લખેલી પ્રસ્તાવનામાં પણ એક જ કા અત્યંત સચોટ કાવ્ય રસના આપ-
ણીમાં આપું છે

રાહેરની શરી —એ. જાની દસાઈ. પ્રકાશક મતિ પ્રકાશન લિ. અમદાવાદ (કિમત
રૂ. ૨-૮-૦ ૫ ૧૭૪

રાહેરના સમાજ-જીવનનું એક પચાસી જેટલે તેની શરી સેખકના સંપર્કમાં કરીએ
તો શરી જેટલે રાહેરના જાગૃતી જીવનના આસ પૂરતા રહેશે રાહેરના નવા વિકાસમાં
શરીએ જીવન જેટલું વિકૃત થયું છે એનો સુન્દર ચિત્રણ સેખકે આપીને પુસ્તકમાં
આપ્યો છે સેખકની કસમમાં સાચું છે પ્રાચીન-અર્વાચીનના બેઠી વલનાતમેક વિચારણા
છે તેમજ દ્રષ્ટિ અને સ્વચ્છ ગુણમાં આપણા રાહેરની શોધકરનને સજ્જતી નાની જાગૃતીનો
તાદરસ અને વલસરપણ ચિત્રણ રજુ કરતી સંપદસક્તિ અચકાર પાસે છે આદિથી અંત
સુધી આપુ જ પુસ્તક ખૂબ ગ્રાણ છે. ગુજરાતી સાહિત્યમાં આવા સુંદર પ્રાંતો ઉમેરે
કરવા મારે અને સેખકને અભિનંદનો છીએ

સ્વી કા ૨

ગુણાન અને કંટક—લે. શ્રી રમણલાલ વ દેસાઈ પ્ર. મે. આર. આર. શેઠની
કું. મુમબ. ૨ કિ. રૂ. ૫-૦-૦ અપ્સરા લાલ ૩ લે. શ્રી રમણલાલ વ. દેસાઈ. પ્ર. મે.
આર. આર. શેઠની કું. મુમબ. ૨, કિમત રૂ. ૫-૦-૦ પનવર લે. શ્રી સ્તેફનિમ, પ્ર. મે.
આર. આર. શેઠની કું. મુમબ. ૨. રૂ. ૩-૦-૦ જ્યોત અને જગાળા (બીજી આદિતિ) સેખક
શ્રી સુનીલાત વ. લાલ પ્ર. બાંધવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત કિ. રૂ. ૪-૮-૦ દુધગંગા
(ત્રીજી આદિતિ સુધારા વધારા સાથે) લે. શ્રી અવિનાશ આસ. પ્ર. મે. એન. એમ. ત્રિપાઠી
કું. મુમબ. ૨ કિ. રૂ. ૩-૦-૦ ગુજરાતજીને પગસે લે. શ્રી સાંતા બાંધી પ્ર. મે. એન. એમ.
ત્રિપાઠી લિ. મુમબ. ૨, કિ. રૂ. ૨-૮-૦ આ અનુ શ્રી ' નિર્મળકુમાર ' પ્ર. નવચેતન
સાહિત્ય અદાર-૨૪૫૬, અમદાવાદ ઉન્નિષ—લે. શ્રી મહાત્મા બાંધી પ્ર. આદિતિ કાર્યાલય,
મોરબી કિ. રૂ. ૩-૦-૦

ત્રિવિધ તાપ—લે. ગોવિંદબાઈ રા અમીન પ્રકાશક આર. આર. શેઠની કું. લિ.
મુમબ. ૨. કિ. રૂ. ૨-૦-૦

એક દરિયા કાકતને પૂછ્યું " કાકત અને સારૂ થશે કે ? " કાકતે પીરખ
આપતાં કહ્યું, " શીશર ને કોરે, તમારો જેમો આનો કયો અર્થ થાય, પણ કે નોંધ
તમને જરૂર સારૂ થાય."

“મને વાંચવાનો શોખ નથી!”

આત્મ કહેનારા પદ્ય ઘણા બાકી અને બહુનો શુદ્ધરાતમાં નજરે
પડે છે તેમાં બાકી અને બહુનો નીચેનું કોઈપણ પુસ્તક
વાંચવા માંડી, જે પ્રકરણ પછી તેને પાછું મૂકી દેવા વિશે
અમારો પાકાર છે. ‘શોખ નથી’ ની વાત બુદ્ધીજન
જવી પડશે. વાંચવાનો શોખ નહિ, સગની
આપોઆપ ઉત્પન્ન થશે, એવો
અમારો દાવો છે

શ્રી ચૂનીલાલ વર્ધમાન શાહ કૃત

વિષયક	રૂ. ૪૫૫	રાજકલ્યા	રૂ. ૪
ભસ્મરૂપા	રૂ. ૩૫	નીલકંઠનું બાણ	રૂ. ૩૫
તપોવન	રૂ. ૩૫	પ્રણય અને પરિણય	રૂ. ૪૫
કર્મયોગી રાજેશ્વર	રૂ. ૪૫	ન્યોત અને જ્વાળા	રૂ. ૭૫
દેયાની વાટ	રૂ. ૪	એકલ વીર	રૂ. ૩૫

શ્રી ચંદ્રનારાયણ શર્મા કૃત

પરાધીન	રૂ. ૩૫૫	જનલગ્ન	રૂ. ૪૫
--------	---------	--------	--------

અવાંચન રોગનું સર્વોત્તમ ઔસડ

ઈન્દ્રજીવ	રૂ. ૩	એતુખંધ	રૂ. ૨૫
-----------	-------	--------	--------

અસાધ્ય ગણાતા રોગીઓ માટે

બકેર પટેલના ૨૪ ભાગ- રૂ. ૧૩

એકજ પ્રમાણપત્ર

શુદ્ધરાતની એક આશરપત્ની જણાવે છે મારી દીકરી ‘રમા’ને
વાંચવાનો નિષ્કલ્પ શોખ ન હતો. હું પણ છટું પણ કંઈ વાંચેજ નહિ.
પછી બકેર પટેલ દાયમા મુક્તાંજ તેને વાંચવાનો શોખ આનાદ લાગ્યો.

સંખો અંગર મળો :—

ગાંધીજી સાહિત્ય મંદિર

અનંતવાડીને નાદિ
મુલેશ્વર, મુંબઈ

દવાડિયો ચક્રો,
મુરત

ਪ੍ਰੇਮ



[ਸੁਖ ਵਿਵਾਹਾਰ ਪੂਰਨ ਹੋਈ ਨਹੀਂ]

[ਸਿਨਘਰ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀਆਂ]

અનુક્રમ

	લેખક	પાન
૧ છવ્વતી સદ્ગીમાષ	૨. પ. મ. ..	૧૪૧
૨ પત્તરનું પાણી	મી. મ. ..	૧૪૨
૩ મદારા સસ્તરવો	મી. રમણલાલ વ. રસાઈ	૧૪૩
૪ બધ શુધામી	મી. 'પ્ર' ..	૧૪૪
૫ એ કોણ હતો ?	મી. મણિલાલ દિવેદી..	૧૪૫
૬ વાસનાનો ખત	મી. પદ્મ ..	૧૪૬
૭ મુલોતર પુનઃપટનામાં આનું સ્થાન	મી. ગજસુખેન નાયક	૧૪૭
૮ અમેરિકન ખેડો	મી. પ્રફુલ્લચંદ્ર રાહુ..	૧૪૮
૯ માણકીનું ધન	કુ. લીલાવત્હેન મહેતા	૧૪૯
૧૦ અમલુ આ	મી. શશિકાંત ચતુર્વેદી	૧૫૦
૧૧ અગાનો કાકડો	મી. પ્રફુલ્લચંદ્ર રાહુ	૧૫૧
૧૨ હાથરની શાખમાં	મી. ગજસુખેન નાયક	૧૫૨
૧૩ અગિયાર	મી. કુલવિહારી મહેતા	૧૫૩
૧૪ વર્તમાન રાજકારણ	મી. કે. હિ. હામણ..	૧૫૪
૧૫ સ્નેહાલિત કવિતા	મી. કુલવિહારી મહેતા	૧૫૫

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧-૦-૦ જાનદુગ, વડોદરા.

અગિયારસાદિત મહીરની સાખાઓ અનતવાડી, જૂએશર, મુજબ ૨ અને કલપીક, અરત-એ સ્થળોએ 'પૂર્ણા' ના લવાજમ ભરી સંગ્રહ છે.

પૂર્ણા મહત્ત મેળવવાની યોજના

વિવાધીઓ તથા આશ્રમેને મહત્ત પૂર્ણા

એક સદ્ગૃહસ્થે આવતા વર્ષે પૂર્ણાની સો નકલો હાઈસ્ક્રુલ અને વિવાધી આશ્રમેમાં વહેવવા માટે અમને લવાજમો આપવા સ્વીકાર્યું છે તો જાવી સો અસ્થાઓને 'પૂર્ણા' એક વરસ મહત્ત મળશે જે સંસ્થાઓએ આ યોજનાનો લાભ લેવો હાય તેમણે તરત નીચેના સરનામે પત્ર લખવો પહેલા સો માગણી કરનારાઓને આ લાભ મળશે લખો —

શ્રી હ. પ. ક.

C/o 'પૂર્ણા'

જાનદુગ, વડોદરા

★ પૂર્ણા ★

॥ પૂર્ણા પૂર્ણજલા સમુદ્રસાદિતા કુર્પાત્ સવા મંગલમ્ ॥

[પુસ્તક, ૩]

દિસેમ્બર ૧૯૪૮

[અંક, ૫]

જીવતી લક્ષ્મીબાઈ

વરસેક દિવસ પર દેશમાં બ્યારે કામીવાદે ઉગ્ર સ્વરૂપ લીધું હતું ત્યારની આ વાત છે હિન્દુ મુસ્લિમોએ એક બીજાને સ્થળે સ્થળે કાપવા લાગ્યા, ત્યારે શુરત્રાંવ બિલ્લાના ધારત મામે આ ગનાવ બન્યો હતો. આ નાનકડા ગામને સરકારી મુસ્લિમોએ ઘેરી લીધું પણ ધારત ગામવાસીઓ કાયર ન હતાં એ કંઈ મળ્યું તે લઈ તેમણે આક્રમણકારકોનો સામનો કર્યો.

અપાઝી આખો દિવસ ચાલી સંરક્ષક ટુકડીના માણસો માકતા તેને હંસા નામની એક યુવાન બાટ ઓકરી પાણી લઈ જઈને આપતી એ બહારૂર ઓકરી કોઈ પણ ઠર રાખ્યા વિના બચસત વિસ્તારમાંથી માયા પર એક અને કાખમાં બે માટલા રાખી પાણી વહી લઈ જતી ઠલાકો સુધી આ કાર્ય કરી તેણે બચાવ કરનારાઓને ઉત્સાહિત રાખ્યા.

પણ હદલા કરનારાઓનું સંખ્યાબળ મોટું હતું સાજ પડી. સંરક્ષક વોરો માકયા, એમનાંમાં નિરૂત્સાહ પ્રસર્યો. હંસા પાણી લઈને જતી હતી, ત્યાં રસ્તે તેને એ લાગી જતા આમયુવકો મળ્યા. હંસાએ તેમને રોક્યા, તેમનાં હથિયાર પોતે લઈ લીધાં અને એક યુવકને પોતાનો પહેરવેશ આપ્યો અને તેના પોશાક તેણે પહેર્યો. પાણીના ભેડા દેડી દઈ તે ટોઠવી બચાવ કરનારાઓની દારમાં જઈ બિભી.

હંસાને આમ તેમની સહાયમાં ઉભેલી નેઈ માકલા યુવાનોમાં ઉત્સાહ વધ્યો. તેઓએ અપૂર્વ શૌર્ય દાખવી એવી પ્રબરહતાથી હુમલો કર્યો કે આક્રમણકારકો પાછા પડ્યા. આમ બાજી પહોંચેલી નેઈ ગામડિયાઓ વધારે ઝનૂનથી લડવા લાગ્યા અને આ હલલામાં હંસા મોખરે ધુમતી હતી. થોડા જ સમયમાં ગામડિયાઓએ હુમલોને પરાજિત કરી લગાડી મૂક્યા. યુવાનબાટ કન્યા હંસાની શૂરવીરતાએ આખા ગામને આમ આપત્તિ અને વિનાશમાંથી ઉગારી લીધું. વીરતાના દિવસો હજી વીતી ગયા નથી એ સત્ય હંસાની પરાક્રમકથા પુરવાર કરે છે.

પથથરનું પાણી

વાસલી વાપરા વીત્યા, વાસલી રંગ વીતતો,
પ્રભેની હોલિકા જેવો ચેત્રનો સૂર્ય જિતો

સૂઝા યયા વાવ, તળાવ, ફૂવા
પાતાળ પેઠા, ગરિતા પ્રવાહિતા
વિહુસ અતઃસહિલા બને, બને
અલોપ સુવે રસનિર્જરે બધે

બ્યારે ના પીગળે દેખા “મૂઢુનિ કુસુમાદિપિ,”
“વજ્રાદિપિ કઠોશલિ” ઓગળે ઓઠલાં તકા

એ તો હતો પથથરનો પહાડ,ની
બેઠેળ કાયા, શિર ભાડકુ હતું,
ભય કરે બાહુકળુ સ્વરૂપેતું,
તે ઓગળે નિર્જરના હુકાળમાં.

દીપે દીપે દ્રવે કાયા આખી દેખું ન ઓઠણું,
બાહે છે બાહે બાહે મોલી મોલી કાકળનાં ઘણા
આમાસે જલની જરૂર ન પડે ત્યારે બધે છે જલ,
સકાતે જલનો ન ચોપ પડતો ત્યારે હે જલ,
ગ્રીષ્મે છે જલટાંચ, છુ; જનતણા કંઠે પડે કટક
તે વેળા સહુ ફળદા ગિરિવિના કન્નૂસ, હે ના રસ
ગાળો ખાધા કરી જેણે તે પાપાણુ-કલેવર
નિર્જરે પ્રેમના વારિ, ના વારિ ઉર-અમૃત
ધીર, ગલીર આત્માઓ રાજે ગળે ન સાંયદે,
ભાગ્યાના લેરુ એ ઘાશે બ્યારે બીડ ખરી પડે.

“૩”



વિદ્યાર્થીઓ સિક્ષકાની ખીજનાં નામ પાડી પોતાની રમૂજ વૃત્તિને, કે સિક્ષક પ્રત્યેની વેરવૃત્તિને જ ખીસાવે છે એમ કહે આપણે માનીએ. પરંતુ માત્ર આ હળવી વૃત્તિની ખિલાવટ એજ કાંઈ વિદ્યાર્થી ઇવનતુ મુખ્ય એમ ન કહેવાય વિદ્યાર્થી ઇવનતુ બંધી પામ્યું છે, અને તેનો અરુચક કે અર્ધરુચક ખ્યાલ આવી કિસ્સાવસ્થામાંજ આવે છે. અભ્યાસમાં બંધીરતાનો કાસ ખરો. અભ્યાસનો ઉદ્દેશ સમગ્ર નથી, બહુવાર્થી ઇવનકેમ પલટાઈ જશે, જ્ઞાન અને સંસ્કાર પ્રાપ્તિ થશે, માણુષ્યાઈ આવશે, એવા એવા વિચારો માત્ર નિમ્ન લક્ષણ પૂરતાજ કદાચ આવે. પરંતુ પરીક્ષા અભ્યાસની બંધીરતાને રુચક કરે ખરી! આપણે પરીક્ષા પદ્યાર ન કરી છાત્રોએ એમ બને, હું પણ નપાસ થયો છું, અનુભવ લેઈ ચૂક્યો છું, પરંતુ પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ ન થઈએ એ કમે તો નહીજ ઉપર ન મર ન આવે એતો કીક કમળી ઉચ્ચત જલ્દી બૂલાઈ નવ જાને છત્રી ક્યાએ આવી સામાન્ય ભૂલથી ભુલ તરી આવવાનું માનવીના મોરા કાબને બહુ ન પણ થમે! ૫૦૦ નપાસ થઈ આપુ વર્ષ જગ્યાનુ એ જરા ખુએ ખર. એનાં એ પ્રસ્તુતિ વર્ષવામાં રસ થટી નવ, અને એનાં એ સિક્ષકાનાં મુખ આખા વર્ષ સુધી ફરી ભેલાં કરવાં એ પણ બહુ હચ્છાઈય તો નજ લાગે. ઉપરાંત આપણી સાથે બહુતા વિદ્યાર્થીઓ આજળ નામ, અને નીચેના વર્ષમાં બહુતા-સહજ નહાના-વિદ્યાર્થીઓ આપણી એકે કઈ નવ એ યિતિ જરા અપમાન-જનકે જરૂર લાગે! એટલે પરીક્ષાની સાથે સંકળાએણે પરિક્ષામ અભ્યાસમાં બંધીરતા રહેજી લાગે.

પરીક્ષાની પ્રથા વિશ્વ મધ્ય મધ્ય કહેવાય છે અને હજુ પણ કહેવાય છે પરીક્ષાનાં સ્વરૂપ આજાં પોતાનાં બદલાય છે પણ અર્ગ. આખા વર્ષનો અભ્યાસ ત્રણ કલાકે કે ત્રણ ચાગ દિવસ ની પરીક્ષાના અકસ્માતમાં પૂર્ણ ન્યાયસદ તોળાતો નથી એમ પણ કહેવામાં આવે છે. પરીક્ષકની અબત વિચિત્રતાઓ પરીક્ષાનાં પરિક્ષામને જગા દલાવી મૂકે એમ પણ માનવામાં આવે છે સખ્યાનય પરીક્ષક ઉમેદવારીને તપાસતાં પરીક્ષકનુ મનજ પહેલા અને છેલ્લા ઉપરપત્ર વચ્ચે ભુલ ભુલ પ્રકારની બરમી અનુભવે, અને એ પારાનું દયન નયન પરિક્ષામ ઉપર કીક કીક અસર કરે એ પણ સાચુ. પરીક્ષકને પણ પ્રિય અપ્રિય સિધ્ધો હોય, અને કદાચ સિદ્ધારથ કે સ્વામી પરીક્ષાના ઉદ્દેશને આજળ પણ ખનાવે. છતાં સંપૂર્ણ ન્યાય મળે એવી પરીક્ષાપદ્ધતિ અપૂર્ણ માનવી હજુ સુધી ઘડ્યો નથી એટલે પરીક્ષાની પદ્ધતિ-વિશ્વ આજો પોતાના બદલાઈ કરીને પણ પરીક્ષાને નામે થવાનું જ રહે છે. પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ ન થનાર વિદ્યાર્થી પરીક્ષા વિશ્વ મધ્ય મધ્ય કહી રહે એમ છે ઉચ્ચ ક્યાએ ન આવનાર વિદ્યાર્થીનાં માગ્યા પરીક્ષકના પક્ષપાત વિષે પણ શીરીલાઈ કરી રહે એમ છે. બનતા સુધી અભ્યાસમાં ઉચ્ચસ્થાન પ્રાપ્ત કરનાર વિદ્યાર્થી પરીક્ષામાં પણ ઉચ્ચ સ્થાને આવી નામ છે, અને પરીક્ષામાં ઉચ્ચ સ્થાને આવનાર વિદ્યાર્થી જ મધ્ય ખર ઇવનમાં ઉચ્ચ સ્થાન ભાગવે છે પછી એની ક્યાએ ન પહેલનાર વિદ્યાર્થીઓની આજ્યાઈ ઉચ્ચ ક્યાના વિદ્યાર્થીને ગાબણીયો, વેદીયો કહી કામે લેતાય મેળવવા થમે! પરીક્ષામાં આમ વ્યવહારનાં કેટલાક તત્ત્વો રહેલાં છે ખરડે ભુજ પ્રસંગે પરીક્ષાની વ્યવહાર

દાલી નામ પણ ખરી છતાં પરીક્ષા વિદ્યાર્થી વર્ગમાં જોઈ પ્રકારની બળીગતા જરૂર પ્રેરે છે.

રમત બહુ બલોગતા પ્રેરે તત્ત્વ ન બહુ. એ શોખ બની રહે છે, ઊછળતા રૂવિગ્ની વાદ્ય બને છે, રમણ પ્રેરે છે અને આછી સ્પર્ધાનું તત્ત્વ જીવનમાં દાખલ કરી બધા આંખા વિદ્યાર્થીઓમાં આછી બલીગતા લાવે છે. રમતમાં ટોચે પક્ષપત્તિની વૃત્તિ બહુ થોડા વિદ્યાર્થીઓમાં હોય છે અને તે શુભગતમાં તો વળી પછીજ લગવી બની જાય છે. મદારાદ્રી વિદ્યાર્થીઓની સખ્યા જોછી હોવા છતાં શોખ અને સ્પર્ધાદાક્ષી દ્રષ્ટિએ તેઓ શુભગતી વિદ્યાર્થીઓ કરતાં જરૂર હિમ્મત રધાન પ્રાપ્ત કરે છે. આમ રમત શુભગતતા વિદ્યાર્થીને તો 'ધણ' ખરૂં જોભાણૂં કે ટીપ્પણ કરવા જેવું હિમ્મત રહિન તત્ત્વ બની જાય છે. કુ રમતો દીક દીક. જાજો અને ફિટ મુખ્યત્વે કરીતે. પરંતુ તેમાં ઉપર આવવાની સ્પર્ધા નહતી.

ફિટનો વધતો જતો શોખ વિદ્યાર્થી જીવનમાં જુદા જુદા સ્વરૂપ પણ લેતો. આમ તો એ રમત વ્યવસ્થિત અને ખર્ચાળ. અમુક સાધનો વગર તો એ ગમાવજ નહીં. એને માટે વિજ્ઞાન મેદાન જોઈએ, મેદાનમાં માપ સરની જમીન જોઈએ. 'સીઝન' કે 'ડયુઝ' નામના બોલ-દડાની જ તેમાં આવશ્યકતા ત્યારે રહેતી. રદામ રદામે જ્યુ જ્યુ રટપસ જોઈએ, બેટ જોઈએ, ત્યારે રમત રીતસરની ગમાવ ને કે સારી રમતનો ડોળ દરવા માટે પાંચ-સેઝાડાં અને ઝાંઝ પણ જરૂરી હોવાનું આંધ્યાં બાગ પહર બિંદુઓ હોય તો રમત ઠીક ઠીક ગમાવ. પરંતુ એવી સપૂળ સાંધનસજ્જા રમત વ્યવસ્થા બધને 'સેન્સ રુલ' માં લાગે મળતી.

પરંતુ એ જાહ્નગી રમતનો શોખ વિદ્યાર્થી જીવનમાં એવો પ્રવેશ પામતો દતો કે ત્યારે રીતસરની રમત રમતા ન હોઈએ

ત્યારે એ પાંચ મિત્રો મળી ન્દાની મોટી ગમે તેવી શેરીમાં બમે મેદાન જમાવી દેતા 'ક્રીટ' તો ખાસે હોય નહીં, એટલે ઊછળતો, ન ઊછળતો ગમે તે બાલ, અગર સારા રમતાગજોએ નિર્ગત બહુ ફેંકી દોષલ સીઝન કે ડયુઝ બાલનો અવસૈય, તે નહીં તો છેવટે સ્પર્ધાનો ફેરી દોષ પણ કામ લાગતો. રટપસને બહુને જોયા રહી શકે એવા વાલ કે લાકડાના દડા અગર ખાસના રાડા કે કગડી પણ ઉપયોગમાં લેવાતા—અરે કાંઈ નહીં તો વૃદ્ધી ધટાની ગાંઠવધુમાં બમે રટપસે સ્પર્ધા લેતા રીતસરના બેટ ન હોવાથી અમારી આ શેરીની રમત બેટકલી નહીં. બેટને બહુને દેવદારના પાટીયાં અને છેવટે છુજાં મેવાના પાવા કે ધોધાણાં પણ બેટની બરજ સાગતાં, અને અત્યંત બલોગતાપૂર્વક બમે 'રન' મેળવતા, જીતતા અને હારતા પણ અરા હારવાનો પ્રસંગ મોટે ભાગે ન્દામાં પછની 'અચાઇ' નું જ પરિણામ હોવાનો ! આપણી બાળાવાલકાની કે રદામાં પછના વધારે ઠીકભધી આપણે દારીએ હીએ એમ માનવું લગભગ અશકય હોય. રદામાં પછની સુચાઇ, અચાઇ, અચાઇ અને દાવાગી વગર આપણે દારીએ જ નહીં એવી દર માન્યતા આપણા પરાજ્ય પ્રસંગે ઉપસી આવતીજ પરંતુ રમતમાં એ પક્ષ હોવાથી, અને હાર જીતના પ્રસંગે બને પક્ષમાં આવતા હોવાથી સુચાઇ દોષાદની વહેંચણી લગભગ સમાનતાપૂર્વક થતી. બમે દારીએ ત્યારે રદામે જીતનાર પક્ષ 'અચાઇ' કરી બધો હોય રદામેપક્ષ હારે ત્યારે અમારો વિજ્ય અમારી અચાઇનું પરિણામ રદામાં પછના મતથી હોય ! શેરીની રમતમાં 'અચાઇ'—વાવાધીશની જરૂર જ થઈ રહે ' અને 'અચાઇ' હોય એવી મોટી દરિયાઈ જોમાં પણ આપણે અને દોષમુક્ત ક્યારે ખાંએ હીએ ? એમાંથી રહી ટપડી પણ

પકાવ. પરંતુ રમતનો શોખ પાછો બીજો દિવસે બનને પહોંતે જોવા પણ કરી દેતો !

કરી એની એજ રમત અને એની એજ જાતમાં ! પહોં જામે જાણવા !

આપણા રાજકીય અને સામાજિક જીવનમાં પણ હજી રમતઉદારતા-Sport temperament ક્યાં પહોંચે છે ?

હજી શ્રીશ્રીઓમાં અને મામડાંમાં ધોવડાણનું ખેલ અને ચીંધગાંની દડી વડે રમાતી ક્રિકેટ હું નીકાળું છું ત્યારે મને વડોદરાના સુલતાનપુરા તથા મંડીયાદની શ્રીશ્રીઓ વાઘ આવે છે, જેમાં હું માગ મિત્રો સાથે આ દુનની રમત રમતો ! આજ સદા એકજ રજા કરે છેઃ આવડી શ્રીશ્રીઓમાં જમે મેદાની રમત થી રીતે શોધવા હોય.

જીવન પણ કમળના જે છે ને !

જીવનમાં ઉપજતી સકારાત્મક મોકળાઈ પણ એક માન્યતાજ છે ને !

-કાનકલા જીવનમાં કેટલેટકું આપણે સમાવીએ છીએ ? જન્મ અને મરણ વચ્ચેની આપણી દેશદેશ પણ ક્રિકેટ સરખીજ છે, નહીં ? 'આઉટ' તો થવાનું જ ! 'રન' કલાકીને, કે કલાકાવ વખરે !

કુટુંબ, કોઈ ત્યારે પ્રયત્નિત નહીં ગુજરાતની દીકરાસને એ જોરદાર રમતા હાવે પણ નહીં હજી પણ ક્યાં હાવે છે ? ગુજરાતે ક્રિકેટમાં 'રણજી' કે 'વિજય મરમટ' આપણને આપ્યા એ આપણા જીવન જરૂર. પરંતુ ગુજરાતમાં હજી કોઈ આનંદ જન્મ્યો દેખાતો નથી.

આમ રમતો! નહી, પણ પરીક્ષાનો મોઝપરોણો અભ્યાસને સફળ જલોર બતાવતો.

રમતની હરિદ્રાઈ કે શોખ હળવાશ કરી ચલ્હીરતા ઉપજાવતી. શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીમિત્રોનાં હાથ મિત્રોની હળવાશ ચલોર અભ્યાસને ચમકે આપતી. આસપાસનું અખવસ્થિત વાંજન કાંઈ કાંઈ નિરાસા પ્રેરતું. કાકુરિમક જીવન આખા સાહિત્ય એવ આપણ.

પરંતુ વિદ્યાર્થીજીવન સમાજમાંથી પણ મજાં મજાં મેળવે છે શું ? કેટલું ? ક્યાં ? એની સમજ પૂરી પડતી નથી, એની ચોકસાઈ બરી નોંધ પણ ગવી સકતી નથી. સ્મરણના અકોડા પણ વ્યવસ્થિત સાંકળ રચી સકતા નથી અને એમ બંધિતનું જીવન બંધિતને કે સમાજને એટલું મહત્વનું કવરથી હોવ કે તેની જન્મભરની નોંધ તે કે બીજું કોઈ ગમેજ ગમે !

જોતાં ચલોર અસરો વિદ્યાર્થીજીવનમાં સમાજ કેમ ઉપજાવે છે તેનું એક દર્શાવ હુણી સકે એમ નથી.

જોધરાના સફળ દેસાઈ રાવ સાહેબ ભાઉગવ આપાદી ગુરૂ પ્રશ્નિમા અને કાલિંકી પ્રશ્નિમાએ તેમના બે મિત્રો સહ અવરજ વહેરે આપતા, અને માથા પિત્તની મેમી બંને અમારે તાંજ ઉતરતા. એ સ્થિતિ-સપન્નપ્રતિષ્ઠિત જગીરદારની સાદાજાબદુજ શિક્ષણીન હતી. જમણા અને હવેલીમાં રહેનાર એ ચક્રસ્થ જમાગા ન્હાનકલા, સંકેતસમર્થ સામતા ગદમાં આવી એવા સમાઈ જતા કે કોઈ મોટા માણસ અમારે પ્રેરે અગ્રજા છે એમ અમને સાજવ નહીં ન્હોંવાનું પાણી કલાકી મેવાની પણ તેમની તૈયારી હોય અને પોતાનાં વજન નીચોળી નાખવાની પણ તૈયારી હોય અમારું કુટુંબ કીક કીક રહેતું, અને રસોઈ સફુની મારાં માતા કરે. ભાઉગવ દેસાઈ પકતને પીગસવા માટે પણ તત્પરતા દર્શાવે તેમને એ બધાં કાર્યો ન કરવા દેવાય. એમાં અમારી ન્હાનમ. પરંતુ આજના યુગમાં મહેમાનો, અગ્રિય મર્ઝ પડ્યા છે, પોષાતા નથી એમ દીકા કરતી વખતે આપણે એટલું તો વિચારવાનું રહે છે જ કે મહેમાન તરીકે આપણે શું અવરજાનો વિભાગ બની જઈએ છીએ, કે શું અવરજાને હવાથી નાખવું ભારણ બનીએ છીએ !

અપતિત રિયતિ અને પ્રતિષ્ઠા અંગે વિશિષ્ટ આનને પાત્ર હોવા છતાં ગુરુતુ અબ બની જતા ભાષિતમણ વડોદરાના એ સ્પષ્ટ વર્જના એક સાધક હતા. આપાદી પૂર્ણિમા એ આર્થ ધર્મના સર્વ વિભાગોમાં આન ગુરુ પૂજનની તિથિ. આચાર્યો, સન્નાયીઓ, ગુરુભાવ પ્રેરતા સતોતુ પૂજન શિષ્યો એ શિષ્ય દિવસે કરી કૃતકૃત્ય થવા એમ માને. આર્થ સંસ્કૃતિમાં ગુરુતુ-આચાર્યનું સ્થાન બહુ ઊંચુ છે ગુરુ પૂજનની પ્રથામાંથી ધણી ધણી અનિષ્ટ અને રાગમનનક હૃદયસ્થિત આપણા જીવનમાં પ્રવેશ પામી ભૂટી દતી. છતાં ગુરુ પ્રત્યેનો પૂજનભાવ આજ સુધી પશુ શિષ્યો પાસે ગુરુ પૂજન કરાવે ગમે છે. આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિ ઉપાદી ઉપર સાક્ષાત્કરનો માર્ગ દેખાડનાર રાઢનર-ભેમિશ બરેબર પૂજનને પાત્ર મણાવાજ નોછો-નો આપણે ઉપર તથા અધ્યાત્મમાં માનતા હોછો તેા ! પ્રમુખાસિતો માર્ગ દર્શાવનાર પ્રમુ નેટ્યુજ મહત્વ પામે એ સ્વાભાવિક છે આર્થ માનવતા પ્રમાણે ગુરુવેદ્યા ગુરુવિષ્ણે ગુરુવેદ મહેશ્વર જેવી મહત્વાને પાત્ર છે. એક મુંદર, ભમિં જરી-કદાચ કપીરની-કાબ રમના હિદુમુતલિમ બાજનીદિ કાજન સમારંબની મેરુઆતમાં બાબ છે જે મને પશુ-કાપણથી ન બૂલાવ એમ શાહ રહી જઇ છે. ગુરુ ગોવિંદ દોનો ખરે ! કાસો સાગુ પાવ ર બલિહારી ગુરુવેકી ! ગોવિંદ દોનો જતાય ! આમ ગોવિંદે કરતાં પશુ ગોવિંદના દર્શન દેરાવનારે ગુરુની પૂજનઅમતા આપણી કાર્વનામાં જીડી ઉતરી મઇ છે, જેનો અનિરેક અખો સરખા વાસ્તવવાદી પાસે એમ પશુ બવરાવે છે કે

ગુરુ કાધા મેં ગોઢુજનાય !
ધરડા બજાને માલી નાય !
ધન દરે ! ધાગો નવ દરે !
એવા ગુરુ કમ્પાણુ શુ કરે ?
... ..

ગુરુ થઇ બેરો હોસી કરી !
કરે પહાણુ, સરે કમ તરી !
એવ સાધક વર્જ વડોદરામાં સ્થપાવેા એક એવો વિશિષ્ટ વર્જ હતો કે જે આર્થ-સનાતન કહેવાતા આપણા ધર્મને વિશુદ્ધ તેમજ શાસ્ત્રીય રૂપે સમન્વયવા મામતો હતો

આજણીસમી સદીની છેલ્લી વીથીમાં 'સુમાગ' ની રદામે એક ધાર્મિક વલણ જન્મ્યું, જેનો આર્થસમાજ, યામોસોરી તથા મણિલાલ નજીવણ સરખા વિદ્વાનોતો અધ્યાત્મ માર્ગ અદત આવિષ્કારપ મણાવ. ગુજરાતની આ ધાર્મિક હીલઆલમાં એવ સાધક વર્જનું સ્થાન બહુ મહત્વતુ છે એ વર્ગે સાહિત્ય પશુ ધત્તુ અને સાહ્યાપ્ત, તેમ ગુજરાતના સરકારને એણે લખિતબર્ણે એક એક પશુ આપ્યો, જેને પરિણામે ઉમિછ રંગવણી લીધેલા ગુજરાતી સમાજમાં પશુ આપણી તિરસ્કૃત યતી પ્રાચીન સંસ્કૃતિ માટે સરુભાવ અને સન્માન ઉત્પન્ન થવા. એના યથાપક મી નૃસિંહાચાર્યનો જન્મદિન ધત્તુ કરી શાંતિકી પૂર્ણિમાએ ઉજવાતો અને ગુરુ પૂર્ણિમાએ તેમના પુત્ર થી ઉપેન્દ્રાચાર્યનુ ગુરુ પૂજન જીજ્ઞાસા થી નૃસિંહાચાર્યને રહે કહી નીકાળેલા નહીં તે સમયે તેઓ વ્લિંક થવા હતા અને ગુરુપદ તેમના વડીલ પુત્ર થી ઉપેન્દ્રાચાર્યને મળ્યું હતા એ બને ઉત્સવોમાં કાજરી આપવા બાઉરાવ દેસાઇ ગોધરાથી વડોદરે આવતા અને અમારે ત્યાં ઉતરતા.

માગ પિતા ધણા જ rational જુદિ રતીકૃત આચાર વિચારમાં જ માનનારા હતા. પ્રાચીન અવગ્રીન કોઈ પશુ ધર્મ, પય, માર્ગ કે ધર્મ સમૂહ પ્રત્યે અત્ન કયો સરુભાવ પશુ નહીં, અને અત્ન કયો અભાવ પશુ નહીં. કોઈનુ યોડું કરતુ નહીં અને કોઈનુ ખરે છત્તુ નહીં એ એમની માનવતા. તેઓ ધણી વાગ પોતાનો મુદ્રાલેખ — motto અમને કહેતા:

પીપા પાપ ક્યું નહીં ।
તો પુણ્ય ક્યું સો વાર

ધર્મમાં તેઓ અવસ્થ માનતા, પરંતુ નિયત ધર્મોમાં ધર્મરતી જે કાલ્પનિક મૂર્તિ જોવી શક્ય છે તેવા ધર્મમાં તેઓ માનતા નહીં. ધર્મર એ કોઈ અમશ્ય, અશર્ય વ્યવસ્થ શુભ અમૂર્ત સંકિત છે એવો કોઈ તેમનો ખ્યાલ હતો. તેમના ઉપર પ્રાર્થના સમાજની સારા પ્રમાણમાં અસર હતી અને પ્રાર્થના માળામાંનાં સ્તોત્રો અને કાવ્યો તેમને ધણાં બધાં હતાં

છતાં તેમની ઉદારતા અને મત સહિ-ખ્યુતા એટલી બારે હતી કે અમારા મોક્ષાળના કાકાજી સામંજાણની મૂર્તિ અમારા મોક્ષાળમાં મોઈ ન રહેતાં અમારી પાસે આવી ત્યારે માગ પિતા તેની સેવા પણ કરતા અને મારાં માતાનું મન દુઃખાન નહીં એ હમે અધીણ પણ પાળતા તેમને મેન. સાધક વર્ગ ઉપર ખાસ પ્રકાર ન હતી છતાં કાકી-રામજી અને મારા પિતા વચ્ચેની મૈત્રી જીવન બર આધુ રહી.

આ વર્ગ શુ છે, તેમાં શુ કામ શક્ય છે, એમાં વિશિષ્ટતા શી છે એનો કશો જ ખ્યાલ ત્યારે મને પણ ન હતો. માતાની પગમ વૈખ્યવતા અને પિતાના પ્રાર્થનાસામ્રાજ્ય વિચારો એ બેની વચ્ચે મારા ધાર્મિક વિચારો ધરાતા ગ્રહેતા હશે. સાચુ શુ અને ખોટું શુ એની વિચારસંકલિત ત્યારે જરાય ખાસેલી નહીં. અને ખાસેલી વિચારસંકલિત પણ અને સાચી ખાસાવટ છે કે કેમ એ તો કાણ જાણે 'આપ' સમાજ અંગે થોડું સાહિત્ય જોવાનું હતું અને મુખાગની આવના પણ કહી કહી મન ઉપર અધ્યાસ જતી હતી

- મારાં મોટાં કોઈ જન્મ નહાની વનમાં મુજરી થતાં હતાં. તેમના એક પુત્ર બળેન્દ્ર રામ દેસાઈ બંજોજ તરીકે અમારા જ ધરમાં ઉછર્યા અને બાપના વધે મારાથી તેઓ સહજ

મોટાં, એટલે અમારા કુટુંબના હોકરામાં તેઓ નેતાનુ માન પામતા સચકત, આનંદી, રમણ અને વ્હાલરહોવા હોવાથી તેઓ આખા કુટુંબમાં સફળતા માનીતા પણ હતા અમારા પણ કંઈ સુધી એક કિવસ તેમણે મને સાચમાં શીધા અને જીતી કીધે આવેલા નિસિદાચાર્યના મંદિરમાં સંજો મને ભેટ બધા. હું કદાચ સેકન્ડ સ્ટેન્ડમાં ત્યારે બચ્ચો હોઈશ કાઉંગવ દેસાઈ આ મંદિરમાં જ આવે છે એવી મને ખબર પણ નહીં

મંદિર સામાન્ય માદર કરતાં જુદુ જ હતું. મંદિર કરતાં એક સરસ બજારનો ઘાટ બહારથી દેખાતો. ઉપગની સજાંજ ગેસેરીમાં અગ્નિ ભેડી હતી, મોટાં વ્યાખ્યાનગૃહ સરખા દોશમાં પ્રાણ-સાધના બેઠા હતાં સ્ટેન્ડ જોઈએ રંગ મધ્ય ઉપર નિસિદાચાર્યની મે તથા મોટી મોટી જીપીઓ મુક્તવામાં આવી હતી જીપી ઉપરથી મી નિસિદાચાર્ય બહુ દર્શનિય વ્યક્તિ સામતા હતા મારા પિતાએ તેમને જોવલા ખરા. તેઓ કહેતા કે મી નિસિદાચાર્યના દેખાવ બાબતે અને આકર્ષક જરૂર હતો. ત્યજે રમજે મંદિરમાં તોગણો, ખવન પતાકા અને મુખક મુંબાર મોઢાંબા હતા. વ્યાખ્યાન વાતાવરણ સ્વચ્છ અને કલામય દેખાતું હતું. બેઠા વધેલા સાધકો પણ ટોપી પામડી ગઢિત, કોટ અચરખા વચર માત્ર ધોળાં ધોતિયાં અને ધોળાં ખમીસ કે પહેરણ પહેરી બેઠા હતા અને ધણા ખગના દોશમાં સદુષ્ટ દેશ ક્રેસ્ટી નામનું પુસ્તક જોવામાં આવતું હતું. કેટલાક વાંચતા હતા, કેટલાક વાતો કરતા હતા, કેટલાક બનીશતાપૂર્વક સ્થિર દૃષ્ટિ રાખી બેઠા હતા ગંગમંદપ ઉપર ખજવાની પાંખ જેવાં ઉજળાં વચે અને લાંગા-વાળ વાળા કિશોરો તથા મુવકો અવરજવર કરતા હતા અને વાલો મોઢાવાતા હતા

દમદમ લેવાં સમાર બે મને સાંત જનાવી દીધા, એટલું જ નહીં, આવડી મોટી સભ્યમાં

મીત બાવામાં આવે તો નિહાન સંગેચ
પ્રેરતો સુગાર આવળ ન જ આવે.

નસીવાલા આગે દમારે દેશ

તેરી સવિરી સરત આશ મેસા

નસીવાલા આ ને દમારે દેશ

એ મીત કિશોર અને યુવાનોમાં ત્યારે
પ્રિય યશ પહેલુ બાપ બધાજ. બમે પણ
બધાને નસીવાલાનુ નામ એ મીતના સુગારને
જમના જળ છંદી પવિત્ર જનાવે પણ 'ખર
છતાં ધરમાં' સંવરી સુગત' અને 'આશ વેશ'
પોશારતો કંઠ વડીસોની સખ્યતાને આજુગ
નપણુ પડે એને જાહેરે દિવસાધક વળતો
અધ્યાત્મ ઉત્ક્રાંતનો પરિચય આપતો માઠ
જરૂર મેઘના પણ સંગેચ વચન માધ સમાજ
પ્રાસી ! જાગે હવે તે દેશ

જ્યા ન જાતી મતિ બનકુશ કસેશ

પ્રવાસી ! જાગે હવે તે દેશ

નાટકના લોકપ્રિય જનતા રાજકાળનો
સામીય સંગીત ફાવે વેટસો વિશાધ કરે છતાં
જનતાને કંઈ ક્ષપથી, સરજતાથી, આવકાગ
પૂર્વક ચડી જવાની એ લોકપ્રિય રાજાની
ચકિત કોષથી તિરકમરી સકાવ એમ નથી
લોકપ્રિય જનતા હાજ પણ વિજયી બજાય

અને એ હાજ સુગારમયી ઉચ્ચીકરણ
પામી વિરાજ લાકિત બધાં જાનતરસમાં ઉતરે
ત્યારે ખરેખર એ અજબ વૈવિધ્ય પાતે છે
અને જુરી લગનું આકર્ષણ પ્રાપ્ત કરે છે
એમાં સદાય નહીં

આનો અર્થ સામ્યેજ કોઈ એમ કરે કે
સુગારમયી જાનત રસમાં જવું એ સર્વદા
ઉચ્ચીકરણ—Sublimation નું સ્વરૂપ છે !
સદ્ગતી માફક મને પણ સુગાર રસ જમે છે.
પરંતુ તે સમયે આવા સ્પષ્ટ અર્થ મને
સામ્યેજ આવ્યા હોય.

આ પછી વર્ષમાં બેવાર ઘણાં પ્રેમસાધક
વર્ણના ઉત્સવોમાં—અને આસ કરી તેમના
કીર્તન કાર્યક્રમમાં એક અજબવા મોત
તરીકે મ્હે હાજરી આપવા માંડી. મળેન્દ્રભાઈ
સામે હોય તો કીક. નહોય તો પણ આ
કામ મર્મી મ્હે અચૂક જવા મોકલું.

ગુરૂ પૂજન મારી અલ્લાને ખૂચું.
ગુરૂનો જીરી પોશાગ અને ગુરૂના ચરણ
સ્પર્શના અર્થ મને સાધકાથી દૂર અને
દૂરજ રાખી રહ્યો.

જીવનમાં બમણું હોય તે અપનાવાય
અભિમાન, અહ પણ પછા પછા સત્યોને
આપણાથી દૂર રાખે છે.

હોસ્પિટલમાં પાટાપુરી બાંધી પડેલા એક યુવાનને પર્મગુરુએ સલાહ આપી,
“ હસો એટલે તમારું કુઝા ઝાણુ થશે. ” પેલાએ કહ્યું, “ હસું ! હવે મારી સારી
નિદ્રામાં કશી હસીશ નહિ. બીજાની પત્ની પ્રત્ને જોઈ હસ્યો તેથી તો મારી આવી
દશા થઈ છે ”

×

×

×

×

વગ્ની બજતરીના કારકુને એક માણસને પૂછ્યું, “ તમે પત્રકમાં તમારા પિતા અને
માતાની ઉંમર ૧૩૧ અને ૧૨૮ જણાવી છે, પણ તમારાં માતાપિતા એટલી ઉંમરના હોઈ
ન શકે. ” તેણે જવાબ આપ્યો, “ જા માટે નહિ ! તમારા પ્રશ્ન એવો છે કે તેઓ જીવતાં
હોય તો તેમની ઉંમર શી ? તેઓ જાજ હયાત હોત તો તો તેમની વય એ જણાવી
તેટલીજ હોત. ”

*

*

*

*

પ્રશ્ન—“ તમારા પિતાજી શું પંથ કરતા હતા ? ”

ઉત્તર—“ તે એક સાદુ કર્તા ”

પ્રશ્ન “ તે વાસીકું વાળનાર, લંડારા કે બેઠના ત્રિચિત્ત હતા ? ”

(સર સત્તરજનના દીવાનખાતા પાંચી પડે છે પડે છે પરમાં જાણે વટાળની ઘૂમરી ઘૂમી જઈ હોય ને ચાલ તેવી ધૂળિયો અને અમ્મવરિથત તેનો દેખાવ છે)

એમાં સરસાહેબનો પાટલી પુત્ર પ્રિયજનન પ્રવેશ છે અત્યારે નવી રાત પડી છે છતાં હજી ચર્મ મતની કિધમણી દમણજ કીધો હોય એવા એના વાળ, વસ્ત્ર, અને વદન છે. ચિંતાભારે નમેલી આંખે અને મૂડીએ તે આંધા મારે છે)

પ્રિ.—(એપાલી ઠાકરે ચડતા) કમજબત કિતાબ ! વાંચવા શેધી ત્યારે તો જડી નહિ અને અત્યારે ક્યા પાતાળમાંથી ફરી નીકળી ? (ઈપાકો લાઇ ખારી જઢાર બા કરે છે. ફરી એ જણુ જાણે લગી મીન અને પછી મેજ પર મૂકેલા પંખાને ધક્કો લાગતો) પડ, દરામજોગ પડ. પડવાને કમણી પગ ઊઠ્યા ? જળતા મયોગથી ચાંપ દમાવી દમાવી ચાક્યો ત્યારે તો તું ન દાહ્યો કે ન ચાહ્યો, જડ જેવો જાણે સમાધિ ચઢાવી બેઠો અને અત્યારે ક્યાથી ઇવ આંચો ? નિમકદરામ રંબેરંગી રંબે તને રંબો, કાકુરદેવતા પેઠે તને ચોકખો રાખ્યો, ફુલાવ્યો. ફુલાવ્યો છતાં જીડ પડો ત્યારે નિમકદલાલ ! પાછા નીકળ અહીંથી. બધા મથા છે ને તું શા માટે રહ્યો ? મારે ઇવ આવ્યા ! (કિચકીને તને પગડે છે. મોટા મથાક થાય છે)

(સમીજીને એક નવનોવના પ્રવેશ છે, ને શાનો એ અવાજ થયો તે જાણવા ચારે બાજુ જુએ છે એ નગરમાં કશું છે તેની અંતિ મંદ છે. એકે વાદળાના પાછળે શ્યામ અણુ પડ્યા છતાં હાલે તો છે સુદરજ તેમ કાંઈ આકતના ઝોળા તમે આનમુખી ક્વલ છતાં તેનું કપ દાંડુ રજી નથી આ નારી પ્રિયર-જનની પત્ની પ્રેમસિદ્ધા છે.)

પ્રિ.—એ શું પડ્યું ?

પ્રિ.—(પૂર્વવત) આમ પડ્યું, આશખન પડ્યું, કુચરો ડાહ્યા, રિયે માંચ મૂકી.

પ્રિ.—પ્રલમની પમરણ મંડાવાં ત્યારથી એ બધું તો ક્યુ જ છે પરંતુ આ રે શાનો મનકા થયો ?

પ્રિ.—(પૂર્વવત ધૂનમાં ને ધૂનમાં) તો કદાચ ધરતી કંપી દશે. હાવાનો ધૂમવાદ થયો દશે. એ બધામાં શુ ક્યુ તે જેવા જાણવાની જોટથી સુધસુધ કું ખોઇ બેઠો છું.

પ્રિ.—તે કહેવાની જરૂર નથી પહેલીજ તમને વર્તો ચકું છું કે તમારી છુદ્ધિ બહો મારી જઈ છે ! (પખાને દૂર પડેલો જુએ છે. સ્થમક છે.) અરે ! આને અહીં કાણે ફેંક્યો ? એ તો મેજ પર દોલ.

પ્રિ.—(પૂર્વવત અર્ધ રવજત) મેજ પર ! મોટો માદ્યોનો બેટો અરેને તે મેજ પર ! આકતાં તો ચૂક આવે છે ને મેકલું છે કીચે મેકલું પાછને અત્યારે તો પગાકીને જ હોક્યો પણ ફરી આકટમાં મડ્યો તો બામીને ફેંકા કરીશ.

પ્રિ.—ઈ ! હવે સમજાવું કે શાનો મનકા થયો દલો ? તમને તે શું કહું ? ધડીકમાં ખડિયો પાછા છે તો ધડીકમાં ખસતો એ નિમાગ નિશ્ચયે તમારું શુ જવાકું ? કાનો ખાર કાનો પર કાલો છે ?

પ્રિ.—હવે કાલી થતી જ અહીંથી ચિજાવલી !

પ્રિ.—કલે હું એવી તો જોવી. પરંતુ તમે જુડિકામ જેવો વેશ નહિ બદલો ત્યાં લગી દેખાશે ત્રીમઢા જેવા.

પ્રિ.—વેશ બદલું ? ક્યા હજારે ? જળા-તારે વિધવાની નિર્જાળા એકાદથી કાની છે છતાં વેશ બદલું ? વેશ બદલાવી દલ : દર્શને મોકલવો છે ?

પ્રેમ-દાસદાસીએ રૂચણાં લીધાં તે કષ્ટ
માગ વધે કે દોષનો ટોપસો માગ માથે
દાસવે છે ! કહેા તો હું બનુ તમારી દાસી
પ્રિમ-તે એક દિવસ દાસી મળ્યા તો
મરી નહિ ભવ.

પ્રેમ-એમ ! તો તમે કહેતા હો તો
માથે સુંકેાં લઈ બુનર કરવા નહીં ! માથે
મિકુ લઈ પનખટે નહીં ! અને માગમો કોઈ
પૂજ્યે કે બલિ શાહવાળો ! બલિ પશુબારી
કોણ છે તુ તો કહીશ કે સર સત્વજનની
પુત્રવધૂ કહીશને ! બહુ સારું કેખાશે તમારું,
મારું તે માગ પિયરતુ !

પ્રિમ-તુ જ બહીથી, મારૂ માથુ ન
ખા. તારે તો મોટા જીએ નહી કાઠાની દવા
ખાવી હતી ! કેઠ મસાનપાટે નથી બોલેશ કે
નથી પડેશ, નથી સજા કે નથી સાજરીત.

પ્રેમ-નવા બજારમાં ગહેવાનો ઉમળો
તમનેય ક્યાં ન હોનો ? વળી બાળે તો
'ભરવરતીમાં સ્મરણો સળંગ' છે. બાળે
'સહેદર કે સર્મા કેઈ કોઈની પદ્યે નહિ મડે,
'સહુને સહુની પરી છે

પ્રિમ-તોય તજેમા હોત તો વાત જુદી
હોત. સહર સમયે તો સ્નેહગીતી કસોટી છે

પ્રેમ-પરતુ ધરે ધરે આજ સારો ત્યારે
કોઈ-કોઈનું નથી થતુ. બાપણા માછની ધરમ
કરમનાં સેખાની વાર્તા નથી સંભળી. બાળે
એ સેખા સેવાવાનો વખત છે બા કયામતના
દિવસે તો કહુ સહુવે હોડો સે, તયા લાગ્યુ
બોજવે. બાળે બાપ બાપ નથી અને પુત્ર પુત્ર
નથી. પેટની જુવાળામાં બધી સજાઈ હોમાઈ
બધું છે

પ્રિમ-પણ બાળે ક્યાં ક્યામતનો
દિવસ છે ?

પ્રેમ-બાળે કેવળ ક્યામત નહિ પરતુ
ક્યામતની પણ ક્યામત ખડી થઈ છે ! એક બાજુ
દાસદાસી, આમાબેવા, ચોપદાર તે ચોખાદાર
બધાવ હડતાળ પર અને બીજી બાજુ રિજીની,

ગેસ, તાગ, ટપાલ, ટ્રેન, ટેલિફોન, નળ,
બર્બુથ બંધ બાળે બાપણે હતે દાસે પડે
પાંજળા અને છતાં ધને બાળે બૂખ્યા છીએ.
બતારે બાપણે છીએ છવતાં 'છતાં
મરેલાં, બાણે કે કમરમાંથી જીરેલાં સળ.
ક્યામતનો દિવસ આથી વળી કેવોકે કે વધારે
કપરો કે દૂર હશે ?

(હુ બાળકનો રોવાનો અવાજ)
પ્રેમ-આ બાળાએ તો ફરી રોવા માંડ્યું.
દાસગદા બાઈ સાસુજીએ માંક માંક ઉપારો
આપ્યો હતો.

પ્રિમ-તે વને બાળકને ઉપાહતાવ નહિ
બાવડ્યુ કે માને બોલાવવી પડી.

પ્રેમ-ક્યાંથી આવડે મરતી મરતી અને
પ્રેમમાંથી તમે અને ક્યારે નવરી પડવા દીધી
હતી કે એ કળા સંખિવાની અને કુરસંક
મળી એવ.

પ્રિમ-તો જા બાળે તો કુરસંક કુરસંક
છે. તારી બધી કળા બજમાવ.

પ્રેમ-એ બજમાવેશ હોખટ છે બૂખ્યુ
બાળક તે વળી જીથે.

પ્રિમ-બૂખ્યુ છે તો ધેરવી કે

પ્રેમ-મારા લોહીથી ધેરવુ ત્યારે, નથી
ધાવ બાવી કે નથી દૂધવાળો બાળે એકસું
પાણી તો એને બાવતું નથી.

પ્રિમ-એકલા પાણીથી તે વળી ચેટ
લગાવ ? જા કોઈ ખાટી ગીદી કે ચોરસે
ખવરાવ.

પ્રેમ-તે તરફ પણ એ ફરજી નેતો
નથી. એને તો ધાવવુ છે.

પ્રિમ-તો જા ધવરાવ. તુ એક દિવસ
ધવગીત તો રૂપરૂપીનુ રૂપ નહિ થતી નવ.

પ્રેમ-સો કહ્યું કે ધવરાવ એટલે જ
છતાં દૂધ કોવરડું હતુ ત્યારે તો તમેજ
વહેલા વહેલા ધાવને લઈ આવેલા. દવે બાળે
દૂધ કેવી રીતે ઉતાઈ ? અને રૂપ ધવરાવી
વાત એ કરી હતી કે તમે !

પ્રિ—(ચિદામને) હવે મારું માથું ખાવું મુઠ. હવે નહિ ઉતરે તો ખાખાને કહેજે કે એક બચકું બરે અને લોહીની ધાગ ધાવવા માડે.

પ્રે—ઉપાય તો મહુ સારો થોધી આપ્યો ! (મેઢી પરથી અવાજ એ બાબી ! બાબી !)

પ્રિ—જા, જા, કમીગતે રાતો જોઈ તેના કુમારકાકાનું કાળજી કપાઈ બહુ.

પ્રે—પણ હું જાણતે શું કરું. એ તો બા જાયો.

પ્રિ—એમ ! ટૂંકમાં તારે અને મુખે જાવવા દેવો નથી. તો ભલે કામ્યા કર આ સગસા-માનના ઉંઢરકા વચ્ચે. હું જ મારી મેળે સ્વપ્ન જાઉં છું (નળ છે અને સગસાદેખની પુત્રી ચિત્રપ્રકા પસી આવે છે પ્રેચ્છિકાને તેના આડખતો હાસેલો લાગે છે)

ચિ—બાબી !

પ્રિ—જાહેનખાઈ ! જરા જોઈને આંસતાં હો તો ! કેવો પકો લાગ્યો !

ચિ—માફ કરજો બાબી. મારે જરા ઉતાવળ હતી !

પ્રિ—કોઈ વરધોકામાં જવાનાં દરજી. વેસ તો વરધોકામાં જવા જોવો જ છે.

ચિ—વરધોકામાં ! બાબી સાહેબનજીનીને સજીયારી મોકલાવે, તો તે નળ ને !

પ્રિ—સજીયારે મારી હથરાત. કુ કંઈ તમારા ધરની દાસી નથી

ચિ—ના બાબી તેમને દાસી કહેવાય ! તમે તો આ ધરનાં મહારાણી. હજમાવો, તમારી સેવામાં દાસી હાજર છે.

પ્રિ—મારી દાસી પછી ચળે. પ્રથમ પોતાના દાસી ચળે તો પણ નસ.

ચિ—તે તમારા કહેવા લગી

પ્રિ—તો પછી આ કુવડન અવતાર જોવાં થીલે ફરે છે !

ચિ—કુ કુવડ ! ને તમે પચિની !

પ્રિ—તે તો આગસીને પૂછીએ તો ખબર પડે.

ચિ—એમ ! !

પ્રિ—જુઓને આ તમારા વાળ ! મળે પ્રોક્ષના પૂછાતી સામગ્રી

ચિ—ને તમારા ! કુબરી ચક્ષીનો માથો કે જટાળા જોતીની જટા

(“બાબી બાબી” બોલતો સરસાદેખનો બીજો પુત્ર કુનાગ પ્રવેશે છે)

કુ—બાબી ! શો અપડો માંચો છે !

પ્રિ—એ તો નજીક જોળાઈના બે પડીના કંઠા

કુ—કંઠા ! ના, ના, ના, ચિદામને એટલે ચલેશનો પૂડો અને ક્યાં હાંડ્યો !

ચિ—કુમાર અમે વધેલ હોયકું તો ભલે પણ તને કરાવા નહિ આવીએ.

કુ—બાબી ! તમે તમારે જાઓ ને જાપાને સમાસો અને હું સમાસીય આ ભમરીનો દસો

(દસવી દસતી પ્રેચ્છિકા ચાલો નળ છે.)

ચિ—કુ તે શું બાળને ખાઈ જતી હતી કે વહારે દોડી ચાલ્યો !

કુ—તારો અદેશ તો જોવુંજ કહી રહ્યો છે જાણે કે દમજી કોઈની ફાડી ખાસી !

ચિ—(હાત પડી) કુમારભાઈ ! તારે ખસેન વધારે કે બાકી !

કુ—જો વહાલ કરે તે વધારે તો માગ પગ કોઈ દિવસ વહાલ ક્યું છે !

ચિ—વહાલ કરે ક્યા ઉમળકું. મારું એક જ જોટલું કામે તો કરતો નથી.

કુ—હા ! હવે સમજાવું કે નસજોરો કુસાવતી નિહલીખાઈ શા માટે મીઠી ભજતાણી ખન્ના છે કંઈક કામ કરાવવું દરજી

ચિ—કામ તો છે જ. અને તે મારે તો કુ તને મોંઘતી હતી. પણ વચમાં બાબી લડી પડ્યાં.

કુ—તો ફરમાવો મહેન બા. સેવક તૈયાર છે.

ચિં—અકારાઈ પગથી મારી વીજાની પેટી ઉતારી આપને.

કુ—એટલીય નથી કિનરતી ! ટેનીસ ગમે છે ત્યારે તો હાથમાં દસ મરદનું નેગ ખતાવે છે

ચિં—ટેનીસની વાત જૂહી અને આની જુહી.

કુ—જુહી એટલે ? ટેનીસ રમીએ તો મોટાં હથેલાઈએ ને વીજા કીચકડિં તો ઘસી થઈ જવાય, એમજ ને ?

ચિં—તું તારે વીજા ઉતારી દેને બીજી પગાવ શીદને ?

કુ—તો જ નથી ઉતારતા. અને કંઈ તારા ચાકર નથી.

ચિં—અસ જ્યો પાછો સ્વભાવ પગ ? ફાણ જાણે ફાણે તને સેવાસમિતિનો સભ બનાવ્યો છે !

કુ—એ બનાવ્યો છે મારી સેવાએ. અમારી આખી જીવણીમાં અને ફાઇ જાંટી રાહત નથી. અને સોનાના ચાંદ મળ્યા છે તે અમસ્તા નહિ હોય.

ચિં—એજ તો નવાઈ છે ! જીવણીની સ્પર્ધામાં તો તું મોઢાળા કુઠારા ઉપાડે છે અને અહીં ધરમાં એક તજખાદુ'ય ઉપાડતો નથી.

કુ—ને તું ધરમાં કંઈ મોટી ધામ મારી નાખે છે ?

ચિં—કું વીજા વચાકું છું. ચિત્રો દોરું છું, સંગીત ચાલે છું. તને આવડે છે એ ?

કુ—હા ! મહુ આવડ્યું ! હવે રહેવા કે-ફિશિયારી એ ચિત્રો ને ગીતો આપે આવા કામ નથી આવતા.

ચિં—તારા ચાંદ તો કરીને ખવાતા હશે, નહિ ?

કુ—ચિર મને ચીકવ નહિ નહિતો . ચિં—નહિતો શું ?

કુ—તારા વીજા ને વાળ નો કાંઝીને શૂંકો કરી નાખીય.

ચિં—મહુ ચારે દેખાઈય.

(સરસાદેબની પત્ની સીતાદેવી પ્રવેશે છે. તેનું મુખ ચિતાવર છે. આંખ બીની છે. અવાજ બળભળો છે.)

સીં—શો કમરો માંડ્યો છે હાક-ચિં ? વખત વિચારીને તો વર્તો. (સ્વગત) નિચારા બૂખે તરસે ચીડિયા બની વળા લાગે છે.

ચિં—મહુ આ કુમારને કંઈ કહે.

સીં—શાંત થા ચિર, શાંત થા. હુ કુમારથી મોટી. તારે સમજવું નોંધ્યે

કુ—આ, હું તારા ગિરોજ છું નજાં-કોળાઈ જાડગાં દર્તા. તેમને હાકાવતા હું વચ્ચે પડ્યો તો મહેન મને મોટી પડી. જાણે કે જુ જુ કરતી કમરી !

સીં—ચિર ! આ તને શામે ?

ચિં—આ, આખરે તે પછુ વાઇનીય પથ લીધો, હું જ છોને અળખામણી છું. જાણીએ આવવા તો દે. (ધૂધવાતી ચાલી જાય છે.)

સીં—ચિર ચિર

કુ—જા, હામે જતી. જવા દે.

સીં—કુમાર ! બાજની આફતની કમ કરતા હજુ તારા મનમાં નથી વસી ?

કુ—વસી છે, જા વસી છે. બૂખે બૂખે આંતરમાં અમળાય છે જ્યાં હજુ અમર પડતી બાકી રહે ? વળી .

સીં—વળી શું ?

કુ—હામે મારી પરિક્ષા છે.

સીં—હરો.

કુ—હરો ? તે તો મરુતું નિરાંતથી કે 'હરો' પરંતુ મારે તો મહુ દુઃખિયાનું બાકી છે

સીં—તે શું હું 'વાંચવા લાગું' ?

કુન્—તુ વાંચે તે મને શું કામ આવે ?
સીન્—તો કહે, તુ મારી પાસે શું કરાવવા માગે છે ?

કુન્—વધારે કંઈ નહિ કેવળ એક ફાનસ લાવી આપ એટલે બસ.

સીન્—કયાંથી લાવી આપું ?

કુન્—તે જાણતો હોત તો કુ લઈ ન આવત, તને પૂછવા આવત.

સીન્—કુમાર ! આપણા ઘરમાં ફાનસ નથી.

કુન્—તો મીઠુબત્તી આપ

સીન્—તેવ નથી.

કુન્—તો હવે હું શું કરું ? કુ જરૂર નાંધાસ થનાનો. બાબા વગસની મહેનત ફાનસ જપ્તાવી

સીન્—કુમાર ! તને તો કેવળ પરીક્ષાની પરી છે.

કુન્—તે બીજાં બધાંની ચિંતા પણ મારે વિદ્યાર્થીને કરવાની ? તો પછી તમે વડીલો શું કરશો ?

સીન્—કુમાર ! કોષ ન કર. આજ તને દીવો આપુ છું

કુન્—હવે કયાંથી કાઢીશ ?

સીન્—માછળની કેવસેવામાંથી.

કુન્—તે તો બીનું કાઢિયું. એનાથી તે વળી વચ્ચાનું ચોપડીઓની માત્ર પૂજા કરવાની હોય તો ખીનો દીવો ચાલે. નાહી એ ઝંખા દીવે વાંચવા બેસું તો આંખ વગરનો થાઈ. નથો જોઈતું મારે એ કાસીમાનુ કાઢિયું જો મારી સામે લાવીશ તો એને લાત મારીશ

સીન્—મૂખ ! ઝંખો કહે કે ઝીણું કહે. છતાં પૂજાપરનો ખીનો દીવો હવે તેથી આજે આ ઘરની લાજ રહી છે રાત્રીના કોપણ અધકારને ટમટમતા એકલા તારા જીવો જે કાસીમાનો દીવો આ ધગમાંથી પાડે તેથી રહી છે તે જૂની ન જા.

કુન્—એ દીવાનું એટલું બધું થત છે તો પછી ઝોરડે ઝોરડે એની પધરામણી કરાવોને. બાબા ધરનેજ કાસીમાનું પૂજાપર જનાવી દોને.

સીન્—તે તારા કહેવા લાગી હું ઝોરડે ઝોરડે બીનાં દીવડિયાં મૂકવાની છું.

કુન્—તો મૂકજે પણ એ બધા જમાનાનું જૂત, જૂતદીવો મારા એવાગા ન લાવતી (જાન છે)

સીન્—(સ્વમત) આ હાકરાઓ શું કોમ માને છે કે હું જાણી જોઈને કોમને જૂઞ્જાં ગણુ છું, તરુનાં ગણુ છું (જાતી પર હાથ મૂકી) આ હાકરાનો પ્રેમ તો કહે છે કે એમને મારું માંસ જમાડું, મારું રક્ત પીવાડું પરંતુ નરમાંસભક્ષણનો જમાનો વડી બચે છે એટલે શું કરું ? મુખા દાસદાસીઓએ એક દિવસ આજળથી ચેતાવ્યાં હોત તો આ વારો ન આવત. પણ પરીખાં ગુલામોનું શું બળું કે આવી હડતાળ પાડે. આ કે કુદરતેજ વર્તાઓ છે કુદરત દુનિયાની કસોટી કરે છે સગસાહેબ આજે હાજર હોત તો કપાલે હાથ દઈ બેસી ન રહત. જમે તેવા છતાં તે રહવા મગ્ન. હું બાઇડી માણસ શું કરું ? અને પેલો પ્રિયરજન તો બાવડીનીય બાવડી નીવડશે તે માથે મોટે ઝોટી પડશે રહશે છે. (જાન છે)

(સર સાહેબ આવે છે એ લાંબી મુચ્છાકરીએથી આવ્યા છે તે તેનાં કપડાં અને ચહેરા કહી ગદ્યો છે)

સન્—(એક પુરુષી પગ ફસાઈ પડી) અધકાર, સર્વત્ર અધકાર રહેતન પર અધકાર, નજરમાં અધકાર અને ધરમાં અધકાર, એણું બધું છે તે અંજન ગમતાન-શાંતિ ઉમેગાઇ છે રસ્તા ચમચામ, જાતીઓ ખાલીખમ અને મડિયાં ધરે પહોંચે તો તે પણ જાણે કમગમતાન એ મંબજિયા ક્યાં મૂકે ?

જોતો નથી આ તારો બાપ જેસી રહ્યો છે તે, (ઝોરમાં હિંદુ બધવા વિચારી પસાર થતાં કંઈક બવાન થાય છે તેથી મનજિઓ બાબો એવો આશાસ પામી) સાક્ષાત્. અત્યારમાં જિંદગી એવો હતો કે એ ટોપી ને લાકડી. પછી બૂટ કાઢ (ટોપી ને લાકડી અંધકારના ઝોળાને બાપે છે તે બૂટ કઢાવવા લખાવેલા પગ પર પડે છે) હજી નથી બાબો (હટીતી ગટન દગાવે છે પણ તે વાજતી નથી) બાબો બધાયેન અને ચીકવવાનો સપ ક્યો છે કે શું ? કે પછી કોઈ માનવી બાગે બધાને કીધારી દીધાં છે (પગમાંથી બૂટ કાઢી મેળ પર જોરથી પછડે છે.) હવે તો જામરી ને કોઈ (સીતાદેવી સવેન બાવે છે)

સી—(આશ્ચર્ય સાથે) તમે બાબો !

સ—ક્યાંથી ફૂટી તીક્ષ્ણ, કબરમાંથી કે શું !

સી—સાચું કહ્યું તમે બાબો પર જાને ધોગમાં બહુ દેર નથી.

સ—તે અત્યારમુધી બધાં અંદર દટાઈ મૂકાં હતાં !

સી—દટાઈ મગવા માટે પણ કોઈ માટી વાળનાર નોંધ્યો તે કોઈ નથી એટલેજ દટાવાનું બાકી છે.

સ—કોઈ નથી તો ક્યાં બધાં ? બધાને સામટું કોળજિયું બાબુ ?

સી—બ્રજજિયુ તો કેમ કહેવાનું બાકી બધાને વાહુ કે વાંચર તો હિપાકુન છે.

સ—સાનુ વાંચર ?

સી—હડતાળનું.

સ—તે નોકરીએ હડતાળ પાડી છે પણ તે તો પાડી નથી ને ?

સી—હુ હડતાળ પાડીને ક્યાં જાઉં ?

સ—તો પછી બા વિમાની હસ્થાનો અધારપિછારો સીને પાસથો છે ?

સી—હું નથી પાસથો એ.

સ—તો કાલે ?

સી—એ બાપો બાપો પસારાયો છે આવીના જોરે આલતી ધડીઆલ આવી બધ થતાં બધ થઈ જાય છે આ કહેવની આજે એજ દટા છે.

સ—કાલે કરી એ દટા ?

સી—અમલવીઓની સામુદાયિક હડતાલ તાર, ટપાલ, ટેલિફોન, ટ્રામ, વિજળી, નળ, બધાં બધ થતાં જીવનજીવન દહેર મરણ પધારીએ ચૂક છે, !

સ—માગ વઢાલા મળે પણ પગ કીંગ છે ! મથતગતિ પણ મરતી સૂઝી છે ! એમને ખમર નથી કે આ રાજ કેમિસ સરકારનું છે, પોપાનાઈનું નથી સદવારે એની વાત. પણ હા, અત્યારે એકાદ દીવો નો કર.

સી—દીવો દાનો કર ! નથી કાનસ, નથી મીજીનતી, નથી તેલ કે નથી દીવેલ.

સ—મિત્રને કહેવું હોય ને બજારમાંથી લઈ આવત.

સી—મિત્રને જો બજારમાં જાય તો પછી નોંધ્યો શું ? એ તો કહે છે કે હું સરકારેજનો પુત્ર, કોલેજનો પ્રિન્સિપલ તે બે બકામનો તો કરે જનુ ત્યારે ને, અને બજાર બધ હોય તો ફુકાને ફુકાને જઈ બીજા માથુ ત્યારે ને.

સ—માછની ઝોરડીમાં આરતીના દીવો કશે ને !

સી—છે.

સ—તો જાં લઈ આવ એ પીતા દીવા. (સીતાદેવી જાય છે) ડાહરતે મોકલતી જાને.

(સર સાહેબ આટા મારે છે પ્રથમ પ્રવેશ છે ચિરપ્રથા તે પહેલાં જેવી જ પ્રમાદીન છે)

ચિ—(લાકડી) ખપ્પા ! ખપ્પા ! તમે બાબો !

સ—હા ચિર બાબો. પણ તારી આ દટા !

ચિન્—નહાવા પાણી શોધ્યું તો પાણી-
જારી ખાલી, પહેરવાં કપડાં શોધ્યાં તો તે
ધોખીના બરે પછી બીજું શું કામ ? આ
એક દિવસ તો એક જીવ જીવે લાગ્યો
(કુમાર પ્રવેશે છે)

કુન્—માયુ !

સન્—(કુખડ સ્વરે) બાઈ ! તાર
થનબનતું શોવત ક્યાં બધું ?

કુન્—જુખના ચૂલામાં બળી ગયું

(પ્રિયરજન પ્રવેશે છે.)

સન્—પ્રિય ! મદિલ થયો છે કે શું ?

પ્રિન્—ના બાપુજી ! જ્યારે તો મદો
નથી પણ સહવારે કીકીય તારે તો તેવોજ
કીકીય.

સન્—પ્રિય ! બાવી નજળાઈ તને
જાળવી નથી.

પ્રિન્—જાને કે ન જાને પરંતુ માગથી
દાહવાસીનાં કામ નહિ થાય. કાંઈ જુએ તો
શું કહે !

સન્—જાને કાંઈ બધાને જાણ મરતા
જુએ તો શું કહેશે તેનો ખ્યાલ નથી ક્યો !
ખ્યાલ કે ખ્યાલ અને તો કંઈ સજડું નથી
જુદિ બહેર મારી બઈ છે

(સીતાદેવી આવે છે)

સન્—દીવો ક્યાં છે ?

સીન્—માછ કહે છે કે દેવમંદિરનો
દીવો મારા હાથમાં નહિ જાળે.

સન્—તો શું આપણે અધારામાંજ
રહીશું ?

સીન્—ના માછ પોતેજ દીવો લખે
આવે છે.

સન્—એમાં પણ તારું સ્વપ્ન પત્યરતું
છે કે પોતું એવું માતાવું ! મા જોવી મા
જવતી મર્મ છે ને છોકરો જુખા રાખ્યા,
તરસ્યા ગાખ્યા, નદી કદિ બજતો છે છતાં
કાંઈ નાદયુ ધોયુ નથી. લગા જલખાંડારના
કિનારે બધાં પાણી વિના ટળવળે છે આદા
(સુલેગ પર વધ્યા પથરાય છે.)

ચિન્—બાપુજી ! તમેજ શું બાંકુ ગાંકું
મેસો છો ? પાણી નદી પર જાળે તે પીવાય.
તો પછી સકલી ચીજરી રોગ દાખજ અને
અમારામાં શો ફરક ? વળી નદીમાં નહાવાય
પણ કેવી રીતે ? આરે તરફથી ઉપાકું. ત્યાં
નહાયા મેસીએ તો માનમર્જા કેમ રહે ?
અને વળી સરદી લાગી જાય તે તો વધારામાં.

સીન્—સાંભળ્યું હવે આપણું જીવનજ
એવું છે કે બાપજીથી બધા ફરે તે થાય
નહિ. આ જુએને ઘરમાં ધાન્યનો કાઠાગ
ભર્યો છે છતાં બધાં જુખ્યાં ગદ્યાં છે ?

સન્—રહનાં છે તે તમારી બાળસે
લાસવજીને કીકરી તણ તણ જણ્યાં છે. તોય
શેર જોરની ખીજડી ન રંધાઈ.

સીન્—મારી ચિલા ખડકાને તે પર
રણુ તારે મગમાં નથી બૂલો કે નથી ઈંધણું.
પછી શંધીએ ધાનાધો ?

સન્—તો શું બધાંએ જુખ્યાંજ સવાનું
છે. (સ્વત્રત) ના. ના તો તો આપણી
માણસાઈ લાળે. મારાથી એ નહિ ખમાય.
આ તે શી અવસ્થા ! પરત્રતતા ! ગુલામો
પર સગદારી કરતાં કરતાં ધણીએ પણ
ગુલામ યદ બધા. જાળે જાળે હોતે જાળે
અપજ, હોતે ધને નિર્ધન અને હોતે બન્ને
ઉપવામી છીએ કેવી ગુલામી ! જો વિદ્યા !
જો વિદ્યાન જો સરસાર ! જો સખતતા !
તમે જામને મુક્ત ક્યાં છે કે કેવી ! વંત !
જો જતરમતર ! તેં જામને દલાવ્યા
ફુલાવ્યા, બપરે ચડાવ્યા, જલમાને કુલાવ્યા
પરંતુ ઉશ્ચે સરવાળે તો જનાવ્યા છે પાંચગા.
જો વિદ્યા ! જો વિદ્યાન ! દોટા દર દોટા
તમે જામને આપજા ક્યાં, ફૂળગા ક્યાં, બરે
સ્વસ્ત્ર ને સત્ર વિનાનાં નાયતાં દાહપીજ
જનાવ્યાં જાગસથી દુ અને જમમાં દત્તા.

નાચતી કૂટલી ને ચણચાર સજ્જેલી પૂતળી
 સજ્જવ દતી એવુ એમ માનેશું. પણ દાન -
 આને જનનું જતરમતર અણું એટલે એ
 કંપૂતળી જડ બની બેઠી છે. (આટલું મારે
 છે. અગિર્ણાં બામળે છે ઢોઢ કડે છે)
 બસે જે સમુ તે ઠીક થયું આવા આધાત
 ધિના અમારી બાળ ના ગેપકત અને આવી
 સળને લાગનાજ દલ.

(જદાગ દાંડી પીટાન છે મધગતે લરકર
 આવી પહોંચશે ને સહેરનો કળતે લઇ બધા
 બવંદાર થાણુ કરશે)

ત્રિ—દાસ ! સાલ્યા દડતાલીવાઓને
 દવે ખબર પડશે. સદવાગ થતાં બધા કામ
 પર નહિ ચડે તો મારે કાલથી મૂઠું ઉઠાડવી
 શરૂ કરવી (ક્લીન શેવ પર દાસ નાખે છે.
 અજીર વાતાવરણુ દળતુ બને છે)

સ—લરકર આવે જાગ નહિ પણ આવે.
 અને આવે તો દડતાલીવા દારે કે નહિ પણ
 દારે. પાગલ આશરે પાગળા થયા છતાં દણ
 પાગલ આશરો મેપર જ ઈતમાર !

(એક દાયમા લાકડીનો ટેકો અને બીજા
 દાયમાં આગનીનો દીવો લઈ જઈ માછ
 યવેશે છે)

મા—સગુ ! આવ્યો બાઇ.
 સ—દા મા, આવ્યો.
 મા—મદુ કપરો કાળ આવ્યો બાઈ !
 સ—દા મા.

મા—સગુ ! અમાગ વારામાં આવુ ન
 હતું. ઘસ ાગી તો તાગ બધા બપાવા
 પણ ગામતા પરતુ તે છતાં તેઓ ચાકરના જ
 તાલે પગે ચાલવા પડે એટલા પરાધીન ન
 હતા બર્સ ધગમાં તે બૂએ નદી મગતા

સ—મા દવે દું આવ્યો છું હુ નોદસ
 કે જમે પણ એજ બાપા બપાવાના પુન
 હોમે. જમે મૂજા નહિ ગીએ

મા—દાસ આખરે તું જદાગ નીવડશે.
 બાકી વંડી ત્વાગથી જમાને પોગસ ચડાવુ છું

છતાં કાદને પાનો ચમો નહિ અને તો.
 એકાદશીનો અન્ધાસ છે પણ આ છોકરા,
 ભેને બીચારા કેવાં લેવાઈ બધા છે.

સ—મા. લાવો બા દીવો, એના
 ઉભરામાં બધાનાં મુખ ઊભળ્યાં બનાવી હો
 છુ કે નહિં.

(જઈ માછ દીવો આપે છે અને બાબા
 તેવાં લાકડીએ ટેકતાં જાય છે)

સ—સાંબળો સવે, બા બારતીનો દીવો
 નથી પણ આપણા બાપાદાદાનાં ઔરવનો
 દીવો છે અત્યાર સુધી એ પૂનાધરમાં જ
 ટમટમતો હતો દવે એની બા દીવાન-
 ખાનામાં રચાપના થશે અને એના પ્રકાશમાં
 આપણા રવામથી નવજીવનના ખજરણુ મંડાશે

ત્રિ—એટલે !

(જદાર દડતાલીવાઓનુ ગીત.)
 બાઇ ગમ બાઇ રામ
 રામ મોલોઓઓ બાઇ રામ
 જઇ સલાઆઆમી બાઈ રામ
 જઇ સલાઆઆમી બાઇ રામ

સ—એનો જન્માન આ દડતાલીવાઓનાં
 ગીતમાં છે એમની શુભામી તો મરશે કે
 જીવશે તેનો દછ દવે દિસાન થશે બાકી
 આપણી શુભામી તો બાજીથી રહ છે.

સી—તેવળ કહેશું એટલે શુભામી નહિ
 જાવ.

સ—પણ આપણે જેવળ વાતો નહિ
 કરીએ, પણ જે કહેશું તેનો અમલ કરશું.
 એ અમલનો આરંબ થશે આપણી હાસે
 ગયેલી ખીજડીથી.

(જદાર નદી કાંઠે બઝાનો બાસ થાય છે.)
 કેમાર ! આ યાત્રી તાપણી દશે !

કે—દડતાલીવાઓ શુભામીનો ચાકીઓ
 બાસ છે.

સ—એમ ! તો કાબા રહે ! શુભામીની
 એ જનાવરી જિતામળી દું અજારા લઇ
 આવુ ને આપણા ધગમાં તેની સાચી જિતા
 શૂલામાં ચાવુ કરીએ.

ચિન્—તે બાપુ તમે બળતા બળારા લાવશો કેવી રીતે ?

સન્—સખર, જબરા ના. તેનોય ઉપાય કરીએ. કુમાર !

કુન્—બોલો બાપુ !

સન્—પેલી તારી હેઠા સ્ટીક લાવી આવ. (કુમાર લેવા નય છે.)

સન્—વહુબેટા ! તમે જાઓ ને તમારી સારામાં સારી સારીઓ સારામાં સારી શા માટે ? અને વધારે પણ શા માટે ? એક સાદી લઈ આવો. ને ચિર ! ઘન તારા તેલ, ધુપેલ શા માટે છે જે હોય તે લઈ આવ.

સીન્—એને બધાંતે શુ કરવાં છે ?

સન્—ગુલામીની હોળીમાં હોમવા છે.

પ્રિન્—એટલે ? શુ બહોં હોળી કરશો ?

સન્—વખત આવ્યો તેમ કરશું. બાપી આવ્યારે તો એ બધાંમાંથી હું એક મઠાસ બનાવીશ અને તેને પેલી ચિત્તામાંથી લગાવી લાવીશ

સીન્—આવા અધાગમાં એકલા નહીં રહે જશો ?

સન્—હા જઈશ. અને સાચમાં ઘન ચાલ એક મેડું લઈને. નદીથી પાણી પણ રેતાં આવશું. ચિર ઘ પણ સાથે આવ. રસ્તામાંથી બહુ કાઢી વણી આવશો તો ચૂસો ચેતાવવામાં મુશ્કેલી નહીં પડે. પ્રિવ ! ઘ બા પુરશી, મેજ, ખાટલા પાટલા જે હાથમાં આવે તેને સાંચી સાંચી ઉપણાં તૈયાર કર. વહુબેટા તમે જાઓ ગધવાની તૈયારી કરો અને કુમાર ઘ બગીચામાંથી ઉટે લાવી તારી બાળીને ચૂસો માંડી આવ

આને આવશે બધાજ કામ કરીશ અને સદિવાગ મમથી રાધિલી ખીચડી ખાઈ પારણાં કરીશું.

પ્રન્—બાપુજી તમને આપણનો આજો કાશરો કે શું ?

સન્—ના. એ આપણ નથી પણ છે સત્યવ્રત ઈશન.

પ્રિન્—સાડી કુમારની હોળી, પુરશી ટેનશની બાંબોડા એ સત્યવ્રતન !

સન્—હા. એ જ સત્યવ્રતન ! વૈભવ-વિલાસને આમોદ-પ્રમોદે આપણને પરાધીન કર્યા છે. આને એ પરાધીનતા તોડવી છે. એ ગુલામી સોનાની મેડી છે તેથી તેને તોડતાં કુન્ન તો થશે જ. પણ એ કુખમાંથી સાચું સુખ, કામમદું સુખ, ખરી સ્વાધીનતા જન્મશે.

પ્રિન્—બા તો ફરીથી જાંબલી થવાના પથરણ !

સન્—પ્રિવ ! તારી વિદ્વાને સભતા શ્રુતી ન. અને ફરી માણસ થા. માણસ ન હોવું એજ જાંબલીપણ છે. માટે બા તારા બાપનો બોલ ગાળ ને કશુ તે કરવા માંડ.

બહુજી હઠતાલીવાઓનું ગીત.

હેઠ પટ્ટી બાઈ રામ, બાઈ પટે બાઈ રામ,
ઉઠ છટ્ટી બાઈ રામ બહુ છટે બાઈ રામ,
બાઈ ખૂલી બાઈ રામ,
પાંખ ખૂલી બાઈ રામ,
બાઈ સલામી બાઈ રામ,
બાઈ ગુલામી બાઈ રામ,

રામ એ... સો...એ... એ...બાઈરામ

(પડો પડે છે)

એક નાની ડાહરી દોડવી સૂઝમાં જઈ અને તેની સિંધિલને દણ, “મારે ત્યાં બાળકનો જન્મ થયો છે. તમે તેને નેવા આવો.” સિંધિલએ કહ્યું, “હમણા નહિ. તારી માતા તદુરસ્ત થાય અને પછી ફ. આવતી.” ડાહરીએ દણ, “તમે જબરાઓ નહિ. એ રામ ચોધી નથી.”

સત્ગુરુ સહીના પાછલા ભાગમાં અને બ્રહ્મારુ સહીના પૂર્વાર્ધમાં દેવમાં પીઠાગાના ઉપદેશો વધી જતા હતા.

પીઠારાજોનાં તીર્થોમાં ધાર્મિક ગામ પર ઠપારે વૃદ્ધી પડે અને ધરને બેઠાન મેઠાન કરી ચાલી જાય છે. કંઈ બેસે. ચેતો નહીં જાય. એ જાણે છે કે જાણે છે. એ સમયે પીઠારાજો નવસારી અને તેની બાજુ બાજુના ગામો પર પણ આવે વૃદ્ધી પડતા.

એ જામનામાં નવસારી પાસેનું મરોલી પશુ એક પરબળું બળુવું અને મરોલીના અનાવિષ દેશાધિની જેમ તેના દેશોદીઓ પણ જામીરો બોલતા વાંસી ઉડાવે. ફરીયાદો કંઈ મીઠાના બાજુમાં હતા અને તે મેવા મરોલી-બાજુની દાસની બાજુમાં વળુવુંની બાજુ-જવરથી એ સુની વાટો. ત્યારે ખજ-બજતી હતી. મીઠાના પ્રવાહ ત્યારે મરોલી ગામના કાઠાઓને પસાડે નહીં પણ સુનીન તાજાના કનસાડ બામના તળાવના બાજુથી મરોલી નહીં કંઈ કરાખડ ગામ તરફ કમલ ત્રાસે. બાજુ બાજુ પસાડે સામગ્રી તરફ જતો હતો સામગ્રી મુખ પાસે બાજુથી જરતીના પાણીથી જામતા કંપના થતો. ખારપાટોના બાજુ નદીના સામા દિનારાથી સુરત ઇસ્લાના તલબોર ગામના તરફના વિસ્તારમાં પથરાયેલો હતો. બાજુ તે નદીએ કરાખડની બાજુ છે. બાજુ એ મરોલીથી પણ પાછી કનસાડ બાજુ ખસવા માંડે છે. મીઠાના બાજુ નવા પ્રવાહના સમયનો બાજુ બતાવે છે.

એમ કહેવાય છે કે એ જામનામાં એક વખત કેટલાક પીઠારાજો સુદક્ષિણ કરતા તલબોર ગામ પર વૃદ્ધી પડ્યા મરોલી અને ત્યારે તેઓ મરોલી પરબળામાં ધસી આવનાર છે એવી ખબર મળતાં મેઠાના દેશકોષ ઉઠી જતા. સૌ પોતપોતાની માલ-

મિશ્રતા કે સામાન વગેરે કરવાની ધસમસરમાં પડ્યા. દર દુર્ઘટી ધસી આવતા મુઠીબર માલ સોનો સમય જામી સામી ટકર બાપી મારી કંઠાવવાના વિચાર કરવા કરતાં એવા પ્રસંગોમાં પોતપોતાની સહાયતા સીધી સેવાના અપતર અભાવવા તરફ વળતા. માનસ બધાઈ ચલુ હતું બાજુ આવે, દમણુ આવે, જો દેખાતા અને હવે શું થશે એવા જ કંઈ કંઈમાં સૌ અધમુખા જેવા થઈ જતા હતા, ત્યાં એક મંદિરો બાજુ મેઠાને પડ્યા અને પીઠારાના ધાર્મિક દેશો પાડી દેવાનું બીકુ તેણે બંધાયું. કરાખડ અને મરોલી વચ્ચે નદી કંઈથી ઉતરી જાય દિનારે જામેલા કંઈ (બીકુ) નગમ કાઢવું) માં કંઈક પણ પડ્યાં જામતા અને ઉપાડતા તે પીઠારાજોના પડાવ તરફ ધસે જતો હતો જે કાંઈ માલસોએ બાજુ સાદસની વાત સાંભળી તે એને મરોલીનું પશુ બળી બાજુપણી નિશાની તરીકે મેળવા લાગ્યા પણ સમાજના આવે માનસ સિરપાવની પરવા કરી સિવાય તે એક તેમ પર બાજુ ધસે જતો હતો એની તેમ હતી—“ બાજુ મારે પીઠારાજોને દેશો પાડી દેવા ” એ સામા કાંઈનો લખાયું કંઈ અને બાજુમાં ધરતી બાજુની કંઈ થઈએ ત્યાં તે પીઠારાજો પણ ઉડે અને મારા પર છુટો માલ લાદી નદી કંઈ બાજુ પડેલા.

પીઠારાજોના આવવાની ખબર મળતાં બાજુ દોડી દોડી નાસી જઈ લખાઈ બેસ્યા ગામ બોધમાંથી તે કાંઈ પીઠારાની ગ્રંથમાં કામ લાગે એવું માણસ આવેશુ નહીં અને અજાણી નદી બાજુની એમનો મનસુરો મરોલી પરબળામાં વૃદ્ધી પડવાનો હતો એટલે એ નદી સહાયતા ઉતારે એવા કાંઈ બોધમાંની ગળેની પકડવાની તેઓ પેગમીમાં જ હતા ત્યાં નદીના પડ તરફથી માણસ આવતા દેખાતા તેમને થયું કે જલ દને બેઠો જા છે નદીની

પારથી આવનારો છીણુ રસ્તાનો. જાણકાર જ
હોય એટલે જોયો એ કંઈ આવ્યો કે તરત
જ તેમણે એને પકડી રસ્તો બતાવવા કહ્યું.

આ માણસે પણ જોરો પગ કાઢી પણ
બગાડના સિલ્હો કે ફરજોની નિશાની બતાવ્યા
સિવાય કંઈ કંઈને જણાવ્યું —

“ભુલો, બાને દરીયાની પાસે આવેલો
નહી એટલે બરતીના પાણીની ચટાઈતરનો
એના બાઈઓ લોલા કાઢવનો બરપૂર હોય
એમાં ચાલવામાં મહેનત રહેલી છે વળી
છતાંવલે પણ મુકવાથી લપસી પડવાની પણ
જોસત રહે માટે કાઢવામાં દાખીને પણ મૂકવો
નોકે નહીંમાં પાણી વધારે નધી પણ બગતીના
પાણી આવવાનો વખત થયો છે એટલે તમે
મારી પાછળ એક પછી એક ચાલશો તો
કદાચ પાછળવાળા માટે બળ થશે થશે. એનાં
કર્તા તમે લાંબી સીધી દારમાં જોડવાઈ મારી
પાછળ પાછળ આવો અને બાઈ સાહેબ, મારી
મહેનતની પણ થોડી કર કરો.”

અવુ આવુ કહેવાથી પીઠારાએને પણ
એની વાત પર પ્રતિભાવ થયો. અને તેના
કહેરા મુજબ સીધી દારમાં જોડવાઈ. તેઓ
નહીના કાઢવ તરફ ઝડપથી આમળ વધવા
લાગ્યા. છંટ અને થોડાંઓને પણ સપાટા
બગતી તેમણે કાઢવામાં નાંખ્યા અને દાખી
દાખીને પણ માંડવ માંડવા મદા મુસીબને
પાંચ-પદર કદમ આગળ તો ગયા પણ પછી
તો પાછા ફરી સહાય એમ પણ ન રહ્યું
અને કદમાં પણ દાખી આગળ ધસવા પ્રયાસ
કરે તેમ તેમ તે કદમાં છંડા અને છંડા
છતરતાં જાય જનાવરો પણ ચેટ સુધી તેમા
ફસાઈ પડ્યાં અને છતાંવ નીચે છતરતાં જાય
સખા દાખના આંખાં અધારા પથગતા
સુધીમાં તો એ આખી ટોળીને ટોળી બળા
સુધી કદમાં છતરી પકેલી જણાઈ સ્વાર થતાં
પીઠારા ડેટલેક છે એની કુપાદતી તપાસ

કનરાંઓને નહીના પટમાં કાઢ કાઢ જનાવ-
વરના મુશ્કેલી ભાગ કાઢવની ઉપર જણાવા
સિવાય માંતવીનું નામ નિશાન જણાવ્યું નહીં.
આમ કુપી મારીથી આમલી સાંજની
કદના પાટમાં પીઠારાઓની આમળ ધસવાની
બમમલ જોનારા તો સાનમાં એ બધું શું
જાની બધું એ સમજ થયા અને જે જવાંબે
આ જાણીમ ટોળા પાસે પહોંચી એમતો
આવે કહ્યું ફેર કવવાની સફળ તરફીમ
અજાબી પગથાને આકૃતમાંથી ઉગાડી,
તેના પર સો આકૃતીન ઘઈ ગયા પણ કહે
છે કે પીઠારાઓને મોખરે કવ માંડતો અને
કાઢવામાં છતરતા જતાંઓને પણ દાખીને મૂકાની
સાંજ સુધી કાઢવ કરતો એ પણ અખા
બાદ નીચ પરોઢે સામે કાઢે દેખાતો નહીં
આ પછી પીઠારાઓની કાઢ ટોળી એ વિશ્વા-
મમાં ફરકી નધી પણ ત્યારે જગજાની પ્રગળા
જુઠા કાઢ થતાં જમાવવા ખાતર પોતાની
દેહના કાન આપી પીઠારાઓના આ કાઢવવાં
કરનાર બેવડી જાતીનો એ કાણુ હતો ? કહે
છે કે એ હતો સાચર બેખારી ટોળી કામતો
એક બાવીર.

જુતાવળેમાં અમથદા રાખનારામાંના
કાઢ જુના જુના તરફી એવી વાત બહુ
નિશ્ચયપૂર્વક કહેવામાં આવે છે કે મજાસે
બાઈ અને કરાજટની વચ્ચેના નહીં કોઈના
સામી પાણુના પટ પર જ્યાં પીઠારાઓ
કદમાં સમાઈ અજોલા એ તરફ જમાસ-જોડ-
સની કાઢ કાઢ કામી ગાતે “આમે, મોટો
આમે મોટો” ના જણે કાઈ પોકાર કરે ન
હોય એવા પડમાં આજ પણ સંજોગ છે
અને નીતરતી રોડના આજ અજગવાળીમાં કોં
શીઝાંઓના મોટા એળ જણે કાઢતા ચાલતા
નરોંસ એવે બાસ લાય છે. ધાડ ધાડના
જોખા રવી થયા

ચરાશી બરમઝી દાંડેમી ઝરમઝી, ફુકાનદારી નરમઝી, વાત મરમઝી, દલાલી
બેચમઝી, આડત ધમઝી, જીર દોલત કરમઝી.

[૧]

ઉપાસખના આવસ્તીના નવરસોડી પુત્રો હતી પિતાની ઘાટી હોવાથી, અદિતિય સોઈની સાથે તેનમાં અભિમાનની માત્રા પણ વિશેષ હતી તેનું સોઈ એક લોકવાયકા પ્રમાણે સર્વત્ર જાણે છે હવેવાનું એ રૂપમાં મોદિત થઈને અનેક સુવર્ણ આવસ્તી આવતા, પરંતુ ઉપાસખનાના ઉદ્ધત અને શુષ્ક ઉત્તરે સમિળી નિરાશ થઈ પાછા વ્યાજના જતા તેના આવાસમાં સુરોની બીડ દમેશ નહેતી, પરંતુ હજી સુધી તેને કાઈ સુખોજ કાંત મળ્યો ન હતો.

[૨]

“ઉપાસખના ! આ તારું સોઈ સર્વની જાણરતે પણ લાગે છે એ રૂપની પ્રસંસા હું તપ્પરીયાથી સમજાવતો જાઓ છું તમારા રૂપના સ્થાન પછી આ સોઈથી અંકિત, તમારો ઉપાસક જાઓ છે.”

“અરે ! તમારા શબ્દોથી હું ખૂબી પ્રસન્ન થઈ છું. પરંતુ ઉપાસકની ઉપાસના મદલુ કરવી કે નહીં એ તો ઉપાસની ઇચ્છાની જાણ છે.”

“હેવિ ! હું ધમરતે હાજર નાથી હું છું કે મારી ઉપાસના શુદ્ધ અને દિવ્ય છે.”

“શાળપુત્ર ! જાજ શબ્દો લક્ષ્ય પ્રત્યેક પુણે અહીં ઉચ્ચાર્યા છે.”

“તો પછી ત્યારે એમ સમજવું કે આગ્ર પ્રેમની તમને જરવાદ નથી ?”

“એ પ્રમાણે જો હું પ્રત્યેક પુણના પ્રેમની જરવાદ ગણુ તો વિશ્વિત થઈ જાઉં.”

“મારા પ્રેમમાં હજી આમી દોષ તો હું તે સુધારવા તૈયાર છું.”

“મારે એ બધી વર્ગ અર્થમાં ઉતરવું નથી. મારે તમને સંસ્થિતમાં રહેવું પડે છે કે નહીં તમને જરી સકું તેમ નથી.”

‘મારા હૃદયને આમ ચૂર્ણ કરવાથી તમને શી લાભ થશે ?’

‘મારો પ્રેમ જેળવ્યા વગર મારા પર પ્રેમ શખનાર પગિણામને માટે થોડે જ જવાબદાર છે, હું નહીં.’

ઉપાસખના અંત. મુવક શેરીવાર સુધી ચૂપ રહ્યો. અંતિમાં અંતિ બરાબ આખાં, તપ્પરીયાથી આવરતી સુધી રસ્તે આવતાં સેવેશ સ્વપ્નો પટ્ટી પડ્યાં તે જલાર આંખો અને રૂપ આસર તરફ જોતો જોતો ચાલવા લાગ્યો.

[૩]

પ્રાતાઝાળને સમય હતો આવરતીના દારો સુધ્ધા મુકાવાં સેવિતું આવાજમન રસ્તા પર થવા લાગ્યું. ઉપાસખના મારી પાસે લેલી હજી વિચાર કરતી હતી નીચે જતા આવતા સોમાની દ્રષ્ટિ એની જારી તરફ રવાનાવિક ખેચાતી શેરીવાગ પછી એ મુવકો પીડેશ્વાર થઈ આવતા દેખાવા. તેમની પાછળ જીભ શેરાક નોકરી અને વાદનો હતો. તેમના વેશ પરથી તેઓ પરદેસી લાગતા હતા એક મુવક અપૂર્વ કાલિવાલો અને મહાન તેજસ્વી એકેશવાલો હતો અને બીજો એક સાધારણ માણસ જેવો લાગતો હતો. પ્રથમ મુવકની દ્રષ્ટિ રાજમામ તરફ હતી. અને દિતિયની દ્રષ્ટિ મારે તરફ સોઈના નિર્ગમ્યમાં કરતી હતી. ઉપાસખના પ્રાસાદ આમળ આવતાં જ દિતિય મુવકની દ્રષ્ટિ ઉપાસખના પર પડી, અને તેનાથી જનાવાસે બોલાઈ મયુ. ‘બોલ ! કેવું અદિતિય સોઈ ?’ પ્રથમ મુવકે સ્વેગ ઉપર દ્રષ્ટિ નાંખી મુખ નીચું કરી લીધું અને આગળ ચાલ્યો. દિતિય મુવક પણ ચાલ્યો.

ઉપાસખનાએ પણ એ મુવકને જોયો અને તેની અન્નમનસ્કતાને પણ પારીને જોઈ. તે નિચાગમાં પડી. અત્યાર સુધી કાંઈ પણ

માણસ એનું મુખ જોઈને તે તરફ જ પોતાની દષ્ટિ ગાળ્યા વગર રહેતો નહીં. પરંતુ આ સુવકને ઉપાસમ્મના સૌંદર્યનું મુખ કંઈ પણ ન લાગ્યું. કાલ્ય પોતે કુરૂપ હોઈ સૌંદર્ય પર તિરસ્કાર બતાવતો એમ હોય પણ એ સુવકને માટે હવે નહીં ઉપાસમ્મના વિચારવા લાગી, સુવક ખસેા સુંદર હતો, તેજસ્વી હતો, અદ્યાર સુધીના આવેશ પ્રણયપ્રાપ્તિઓની માફક નિર્લેખ્ય પણ ન હતો, તેની ધોડા પર ભેસવાની હળ પણ વીરશક્તિ હતી ઉપાસમ્મનાને લાગ્યું કે તે સુવકની પાછળ આગાત રીતે આકર્ષણ રહી હતી. આકર્ષણનું પરિવર્તન છતાંસામાં થયું. તેણે તરત પોતાના બુદ્ધિને બોલાવ્યો.

“ભારત ! તું પેલા બે ધોડેસ્વારોની પાછળ જા, અને તેમની સર્વ હકીકત લઈ આવ !” ઉપાસમ્મનાએ કહ્યું.

“વારૂ બહેન !” ભાગત બોલ્યો અને બંને ઉપાસમ્મના ફરી વિચારવા લાગી સુવક સુદર અને સર હતો એમ તેને ફરી-ફરીને લાગ્યું. એકાએક એક કાચો નાણું કંઈક સ્વરે ઢસી પડ્યો. માનવ ભૂતિની નિર્જનતા પર, સંભવ પાછળ નિષ્ફળ હોવાના સૌંદર્યની ધૂટતા પર.

[૫]

આવસ્તીની રાજભૂતિસિદ્ધાંતામાં તે સુવક પોતાના બુદ્ધિ સાથે ઉતર્યો. સર્વ વસ્તુઓને બ્યવસ્થિત કર્યા પછી તે સુદર સુવક બોલ્યો, ‘આનંદ ! આપણે અહીં ત્રણ દિવસ રહીને બંધોબ્યા જઈશું.’

‘જેવી આપની ઈચ્છા’ આનંદ બોલ્યો. આપણા પર્વતનો વૃત્તિર્ધર પુરો થવા આવ્યો છે પરંતુ મેહિયા કંઈપણ સંભાળાર મળ્યા નહીં.”

“આને મારા ધારવા પ્રમાણે આપણને સંભાળાર મળવાં જોઈએ.”

‘હીક જોઈએ સંભાળાર મળે છે કે નહીં’

‘આને નિત્યકર્મમાં પડ્યા ઉપાસમ્મનાને બુદ્ધિ આવ્યો, આનંદને બહાર બોલાવ્યો અને સર્વે હકીકત પૂછી ‘મારા સ્વામીનું નામ સમુદ્રગુપ્ત છે અને એકિના નગરશૈકના પુત્ર છે, હમે મુસાફરીએ નીકળ્યા છીએ, ગાજવંદ સુધી ફર્યા પછી હમે પાછા એકિ જઈશું’ આનંદે કહ્યું.

‘અહીં મુશમ ફેટલા દિવસ સુધી રહેવાનો છે ૧ ભાગતે પૂછ્યું,

‘ત્રણ દિવસ સુધી રહીશું અને બંધોબ્યા જઈશું’ આનંદે કહ્યું.

[૬]

ભારતે આવીને ઉપાસમ્મનાને સર્વ હકીકત કહી ઉપાસમ્મનાએ સમુદ્રગુપ્તને પોતાને ત્યાં બોળાવેને માટે નિમત્રણ મોકલવું ભારત બંધો, ઉપાસમ્મના ફરી વિચારવા લાગી. એકિના નગરશૈકને ત્યાં સરદિની કંઈ જોડ તો નહીં હોય તે ફરી તક કરવા લાગી, સમુદ્રગુપ્તને સૌંદર્ય તરફ પણ નિરાસકતિ હતી. તેણે પોતાના પિતાને પૂછ્યું કે જો તે સમુદ્રગુપ્તને પરણે તો તેમને કંઈ વધિ હોય તો અગર આપવી પિતાએ અનુમતિ ફર્યા ઉપાસમ્મનાને સમુદ્રગુપ્તનું આકર્ષણ કેમ કરવું તેની સમજણ પડી નહીં. ૩૫, લેક્ષ્ય મૌવન, કળા, વૃત્ત્ય બધું એક પછી એક વિચારી બેઠું પરંતુ તે કંઈ નિષ્ફળ પર આવી રહી નહીં. જેને આને પ્રવીત થવા લાગ્યું કે પોતાની પાછળ ભટકતા પ્રેમીઓની પ્રેમ મેળવવાની નિષ્ફળ એણેઓમાં જે પ્રમાણે કાંઈક વખત સ્થિતિ પ્રમાણ બંધ્ય હવે, તે જ પ્રમાણે તેનામાં પણ આકર્ષણતા પ્રમળ આકર્ષણે સ્થિતિ પ્રમાણ મટવા માંડ્યું હવે.

૭

આનંદે આવી સમુદ્રગુપ્તને કહ્યું, ‘દેવ આને આપણને નગરશૈકનું આમત્રણ છે.’

સમુદ્રગુપ્ત ચમક્યો અને પ્રશ્ન કર્યો,
'આમ તુમને આમ આમ તમ આપવાનું
કારણ ?'

"એમને તમારો પરિચય મળ્યો છે
માટે જ કદાચ હોય !"

"વાર ! નગરેશને ધન્યવાદ કહેવાની
દે !"

તે વિચારમાં પડ્યો એવિધી નીકળ્યો
ત્યારે તેની પત્ની અરુણાએ અજાત બવની
આકાંક્ષા ઉઠાવી હતી અને જતા ના કદમુ
દગુ, પરંતુ તેણે પત્નીનો કાચ પકડીને યથા
લીલા દત્ત કે કોઇ પણ વ્યક્તિનો કાચ જો
અરુણા પર આવશે તો તે સત્વર પાછો
આવશે. અરુણા કંઈ સૌંદર્યની પુતળી ન
હતી તેમ જ કંઈ કુશળ પણ ન હતી, પરંતુ
તેનું હૃદય એક સતીન હૃદય હતું સ્વામીની
સતત સેવાથી તેણે સમુદ્રગુપ્તનો પ્રેમ અને
સન્માન જાન્યે પ્રાપ્ત કીધો હતો. સમુદ્રગુપ્ત
તેને સાંપી બેસતો હતો. હજી સુધી પણ
આબો ન હતો માટે તે સ્થેજ બંધિત હતો તે
વિવિધ પ્રકારની સ્ત્રીસુલભ કુશળ કરવા
લાગ્યો.

[૮]

ઉપાસમનાએ ભોળાઈની શ્રમથી પ્રયુગ
અને પ્રયત્ન એકી કીધી હતી. તેના પિતાએ
સમુદ્રગુપ્તનું સ્વાગત કર્યું અને જાને ભોળાઈ
કરવા લાગ્યા. સ્ત્રીઓને જાણે મોઢો રાજ
માર સાથે ઉપાસમના પોતે જ જીતવા
લાગી. પરંતુ તેણે જેણે કે અનિયમિત તેના એ
રાજમાર તરફ ઉઘાટ દતો. જમતાં સમુદ્ર-
ગુપ્ત બોલ્યો, 'નગરેશ ! તમારી પત્નીએ
કદ પૂર્વે જે મુદ્દા વાળીઓ જતાં
છે તે નિર્દેશ ઉત્તમ છે' નગરેશે એ
જાન્યું. ઉપાસમનાને શેષાંશ મળ્યો.

'હા !' ઉપાસમનાના પિતા બોલ્યા,
'ઉપાસમના પાંદડાંમાં પળી જ કુદર છે'

'તમારા જનમાત્ર ક્યાં છે ?' સમુદ્ર-
ગુપ્તે પૂછ્યું.

'ઉપાસમના હજી કુવારી છે, હમને
સુરોગ વર મળ્યો નથી' નગરેશે કહ્યું.

'જરે, એ રત્ન કાઈ કાગ્યસાળી જ
પામશે' સમુદ્રગુપ્તે કાંપ્યું.

ઉપાસમનાને લાગ્યું કે જાણે સમુદ્રગુપ્ત
તેનો પ્રયત્ન જાણે છે. તે વધારે હર્ષથી
પીરસવા લાગી

[૯]

જન્મા પછી સમુદ્રગુપ્તને ત્યાં જ રહેવાનો
આમ્રક કરવામાં આવ્યો. ક્યવાતે મને તેણે
તે હજી ગાંધી ગતે બારી પાસે કોઠો રહી
તે સદમતે જોવા લાગ્યો. આ બધા આતિથ્ય
તરફ તે ઉદાસ હતો. તેનું ચિત્ત અરુણાની
બચાવ માટે વ્યથા હતું. એકાએક કાંઈના
આવવાનો અવાજ સાંભળી તેણે પાછળ જોયું
કરમાની ઉપાસમના ઉભી હતી. 'અતિથિ !'
તે ધડકતે સાંધે બોલી, 'તમારા આતિથ્યમાં
કંઈ ખામી તો નથી'

'ના, હું તમારો કૃતજ્ઞ છું.' સમુદ્રગુપ્તે
કહ્યું. ઉપાસમના ચૂપ ઉભી. ફરી શું બોલવું
તે સૂઝ પડ્યું નહીં. હવેમાં તમુલ મુદ્દા સાંધી
રહ્યું હતું સમુદ્રગુપ્ત પણ ચૂપ રહ્યો, થોડી
વાર પછી ઉપાસમના બોલી, 'મારે તમને
કંઈ કહેવું છે'

'શું' ? -

'મારી એક વાચના છે, આશા છે કે
તમે મને નિરાશ નહિ કરશો'

'માગથી જનકું ફરીય પણ વચન આપી
શકે તેમ નથી'

'પરંતુ એ વસ્તુ અસંભવ નથી.'

'તો કદો ! હું વિચારી જોઈશ !'

'તમે કૃપા કરી મને પત્ની રૂપે મદજ
કરો !'

સમુદ્રગુપ્ત અતિ ધર્મો થોડીવાર પછી
તે જંબીર યદ્ય મ્યો. ઉપાસમનાથી બોલ્યું
તો મ્યું પણ તે એક આગળ પાંદડાંની માફક
ચમક કાંપવા લાગી

‘એ અટક્ય છે.’ સમુદ્રસુપ્તે કહ્યું.

‘કાગળ ?’

‘હું વિવાહીત છું અને મારી પત્ની એકાંત છે. હું માફ હવે તેને આપી શક્યો છું.’

‘શું પુરો એ સ્ત્રીઓ નથી પરણ્યા ?’

‘વાસનામય પુરોને હું આદર’ નથી માનતો. એક પત્નીવત પાળનાર પુરોત્તમ રામચંદ્રને હું આદર’ માનું છું.’

ઉપાસમ્બનાને આ શબ્દોએ તરેલું વીધી નાખી, તેણે પોતાનામાં રહેલું બળ એકત્ર કર્યું અને ફરી બોલી, ‘શું પુરાતન સુમયમાં બે પત્નીઓ પુરો પચ્છતા ન હતા ? રામચંદ્રના પિતાને શું ત્રણ રાણીઓ ન હતી ?’

‘હૈયો ! એ તો પેતપોતાના આદ્યોની વાત છે.’ સમુદ્રસુપ્તે વાત કાપી નાખી

ઉપાસમ્બના સ્તબ્ધ થઈ ગઈ એકાએક બૂલાયેલી વાત માફ બાવી તેણે ત્રણ તાળાઓ પાડી સુદર નાગવિનાઓ સાજ સામે ત્યાં આવી. ઉપાસમ્બના બોલી ‘અતિથિ ! મારી વૃષ્ટતા માટે ક્ષમા કરજો ! આજે તમને હું આવરતીનું સુંદર બાન અને વૃત્ત બતાવુ છું.’

બહુકાઓ નૃત્ય કરવા લાગી. ઉપાસમ્બના સમુદ્રસુપ્ત પાસે આવીને બેઠી કહી કહી તે સમુદ્રસુપ્તનો સ્પર્શ કરી દેતી હતી. સમુદ્રસુપ્ત પણ રોમાંચનો અનુભવ કરવા લાગ્યો તેનામાં પણ કૃત્રિમ ઉત્તેજના આવી. તેણે પીવા માટે પાણી માંચું ઉપાસમ્બનાએ પાણી પાડ્યું સમુદ્રસુપ્તને લાગ્યું કે તેના સપયનો બંધ હાલી રહ્યો હતો અને કદાચ એક પ્રબળ મહાથી વૃત્તી પણ જશે ઉપાસમ્બના પોતાની કૃતજ્ઞતા પર ખર્ચ અનુભવવા લાગી સમુદ્રસુપ્તમાં ઉન્મત્તતા વધવા લાગી

એકાએક ધોડાની ટાપનો અવાજ સંભાળીને સમુદ્રસુપ્તે જારી પાસે આવી જોયું તો તેના જ એક માથુંસ ઊભે હતો

‘શું છે ?’ સમુદ્રસુપ્તે પૂછ્યું

‘આનંદે કહેવાબધુ’ છે કે માત્રા પત્ર આપ્યો છે અને આપણે સત્વર જવાનું છે.’ તેણે જવાબ આપ્યો.

સમુદ્રસુપ્તના હૃદયમાં કારણો પડ્યો ઉન્મત્તતા એક ક્ષણમાં વિસિન થઈ ગઈ. તે તરત જારી વાટે કુદી પડ્યો ઉપાસમ્બના ‘ના, ના’ કહેતી જ રહી ગઈ તેણે જારી પાસે જઈ જોયું તો સમુદ્રસુપ્તના એક પગ-ચાંચો રક્ત નીકળ્યું હવે પરંપ્ર તેની ડરકાઠ કરી વચર તે જૂલે આલી કાપિલા ધોડા પર સવાર થઈ પૂરપાટ ચાલી નીકળ્યો.

[૧૦]

ઉપાસમ્બના ચંતવતું ઉભી રહી ધોડી વાર પછી તેણે તરત પોતાનો રથ તૈયાર કરવા કહ્યું અને તે પણ પાછળ ચાલી નીકળ્યો.

સમુદ્રસુપ્ત પોતાની કૃત્રિમ કુબંજતા પર બંધિત થતો મારતે ધોડે અતિથિસાળામાં આવી પહોંચ્યો આનંદે ખમગ આપી કે અરુણા અત્યંત કઠિન રોજથી મસ્ત હતી, અને સત્વર પાછા આવવા કહેવાબધુ’ હવે તેઓ જૂલોને પાછળ આવવાનું કહી સત્વર ચાલી નીકળ્યા

ઉપાસમ્બના અતિથિસાળામાંથી ખમગ મેળવી સમુદ્રસુપ્તની પાછળ પુર વેગે દુરથ દોડાવવા લાગી રાત્રીની નિરવતાનો ભાવ કંટો તેનો રથ પવન વેગથી દોડવી લાગ્યો સમસ્ત રાત્રીની દોડ પછી પણ એ સમુદ્રસુપ્તને પકડી ન શકી પ્રાતઃકાળ થયેલ એક જગ્યાએ બે માથે જતા હતા અને જન પૂર ધોડાની ટાપનો નીકળતો હોવાથી તે કંઈપણ ન શકી કે સમુદ્રસુપ્ત કઈ તરફ મથે હતો એકાએક તેણે એક કમણને જોયો તેને પાસે બોલાવી પૂછ્યું ‘બે ધોડેસ્વાર કયે રસ્તે ગયા છે ?’

અમણુ પ્રથમ ઉપાસમ્બનાને જોઈ થમરથી
જાને પછી સાંત સ્વરે બોલ્યો, 'પૂજ્યાનું
પ્રયોગના !'

'આવશ્યક કાન' છે. હું તને એક સદસ્ય
સુવર્ણમુદ્રા આપીશ' ઉપાસમ્બનાએ સાધ્ય
આપી

અમણુ ખડખડાટ દરમી પડ્યો અને બોલ્યો,
'ને અમણે રાજપાને ત્યાંયું' છે તેને સુવર્ણ-
મુદ્રાનો શોધ નથી'

ઉપાસમ્બના સાંત ઝેલી. ધારીને અમણુ
તરફ જોયું થમણુ દસીને ફરી બોલ્યો,
ઉપાસમ્બના ! મને જાણખ્યો !'

કઈક પત્રિચિત લાગે છે અગ 'ઉપા-
સમ્બનાએ કહ્યું

'હું તણ્ણીલાનો ગજપુત્ર ચંદ્રેશ્વર !'

ઉપાસમ્બના આશ્ચર્યથી અમણુના તરફ
જોવા માંથી

'શિસ્તવારની પાછળ જ્યાંયું' કાંઈ કમરણ ?
ચંદ્રેશ્વરે પૂછ્યું

'મારો એક પ્રેમી મારો નિરાશ કરીને
જાય છે તેને પકડવા !'

'પકડીને શું તેનો વધ કરશો ?'

'ના માફ કર્તવ્ય અર્જણ કરીશ'

'તેના નાશવાનું કમરણ !'

'તેની પ્રથમ પત્નીની બીમારીનો ખત
આવવાથી'

'એનો અર્થ તે એ જ છે કે એ તમારો
તરફ તે ઉદાસ છે, તમે પાછા જાઓ ! ને
અક્તિ બીમાર પત્નીને મટિ આ પ્રેમણે
વ્યથિત થઈ જાય છે તે તમારા સૌન્દર્યમાં
ફસાય તેમ નથી.' અમણુ બ્રામ દસી દરમી.

'પરંતુ હું તેને લીધા સિવાય જ્યાંયું
નથી !' ઉપાસમ્બનાએ બાગપૂર્વક કહ્યું

'તો મારે તમારાજ સંબંધોનો પ્રદાર
તમારા પર કરવો પડે છે તે પુણ્યનો પ્રેમ
મેળખા વખત તેના પર પ્રેમ રાખવાથી ને
પત્રિચામ આપરી તેના જવાબદાર તમે થશો,
તે નહીં.'

ઉપાસમ્બના મુદતી માફક જોઈ રહી.

'જરા વિચારી જુઓ !' તમે કેટલા મે
પ્રેમીઓને તિરસ્કાર્યા છે ? કેટલાઓ પાસે
આત્મકત્તા કરાવી છે ? અને આને તમે જ
એક વિદ્યુત પ્રેમીની માફક એક સંવેદી
મુદત્યની પાછળ દોડો છો ! તમારા અપરાધ
અસંખ્ય છે તમને આ શિક્ષા મારાજ ન
છે' અમણે મ્હેણાં આગતાં સાથે નામ પણ
તોલ્યો

ઉપાસમ્બના પુતળાની માફક આ મુદ્દો
સાક્ષી રહી હતી. અમણુના મુદ્દો હાથોના
ધાનું કામ કરી રહ્યા હતા. મોડીવાર પછી
ઉપાસમ્બનામાં અભિમાન પાછું આવ્યું લાગ્યું
તે બોલી, 'અમણુ ! ઉપાસમ્બના ને કાવમાં
સે છે તેને પૂછું ક્યાં વખત રહેતી નથી. તેણે
જ્યતમાં જન્મી પરાજય જાવશે નથી.'

'ત્યારે આ પરાજય વિના જીવું શું છે ?
આપની ઇચ્છા હોય તો કામી બાજુને રસ્તે
જાઓ ! પરંતુ તમે નિષ્કળ જ થશો. એદિના
નગરેશ્વરનો પુત્ર મનુષ્યપરમા એક દિવસ આત્મા
છે, એ તમારી જાળમાં પોતાનું કર્તવ્ય કદી
પણ ભૂલશે નહિ.'

'જેકું હું કે તે કર્તવ્ય કેમ નથી ભૂલતો ?'

'અમણુ ખડખડાટ દરમી. તેના અધ-
દાસથી વન માછ ઉડ્યું, તે ફરી બોલ્યો,
'ઉપાસમ્બના ! બનાદર પામેલી રાઈ રૂપ-
અર્ચિતા પોતાના રૂપનો જર્વ છોડી, બનાદર
કરનાગને પ્રિયજન અણી તેની પછાદે દોડે
ત્યારે અરણ્ય કદરૂપી લાગે છે'

આ મુદ્દેએ ઉપાસમ્બનાના પર ધારી
અસર કાઢી. તે દિર્ઘવ્ય વિમુદ્ધ ઝેલી રહી.
અમણુ ફરી બોલ્યો : 'સમસ્ત રાત્રિના જામ
ગણથી તમે દસાંત લાગે છે, અર્થે મારી
કુટિરમાં વિભામ લો ! મારા સંબંધ પર મનન
કરી જુઓ ! પછી તમારી મગજ પ્રમાણે
કરો !'

ઉપાસન્મના માણની માફક ટાંગાઈ
 મમલે એક મિઝાનું બનાવી બાપુ.-તે સૂતી.
 તેને બાજની વાત એક માફ આવવા લાગી.
 પોતાનાથી તિરસ્કાર પામેલા પ્રેમીએ આ
 વસ્તુસ્થિતિનો કેવો ઉપયોગ કરશે, તે તે
 વિચારવા લાગી. વિચાર કરતી તે સૂતી તેણે
 જ્યારે જોયું. સ્વજન, મિત્ર, પ્રેમીઓથી તિરસ્કૃત
 તે એક વચનમાં ડુબી ગઈ હતી એકએક
 એક મનજીત હાથે તેને જાહેર કાઢી. તે
 હાથ ચડકેટનો હતો. તે ચિત્કાર કરી બેઠી
 થઈ મઠી ચડકેટ બચવાન છુદ્ધની ઉપાસનામાં
 લીન હતો. તેનો ચહેરો સીમ્મ હતો. ઉપા-
 સન્મનાને જાણત થયેલી જોઈ તેણે પૂછ્યું.
 'વિશ્રાંતિ પૂરી થઈ! બોલો હવે પાછા
 જવું છે?'

ઉપાસન્મના બોલી, 'મમલું! મારે પાછા
 નથી જવું.'

• 'ના, ત્યાં જવું નથી જવું.'

• 'ત્યારે ક્યાં જશે?'

'બચવાન છુદ્ધના રાજ્યમાં એ જન્મતમાં
 પગાજન જાણે ન હતો. બાજે જાણે છે.

હવે કરી જન્મતમાં નથી જવું.' ઉપાસન્મના
 નાએ કહ્યું.

'દ્રષ્ટા લઈ શું કરેલા? ઉપાસન્મનાના
 વર્તનથી સજાત થયેલા મમલું પૂછ્યું.'

'જન્મતનું કમ્પાણી કરીય, સર્વેને પરા-
 જનનું મહત્ત્વ સમજાવીય, વાસનામય જીવન
 કરતાં કતંગર કેટલું સુંદર છે તે સમજાવીય.'

મમલું સૂપ બેઠો ઉપાસન્મનાએ રમ
 પાછો મોકલ્યો. પછીથી પિતા માતા સ્વ-
 જનોએ ધણીને સમજાવી પણ તે જામન રહી.
 તેણે સર્વેને આ જ જવાબ આપ્યો. ઉપાસ-
 ન્મના જન્મતમાં આવે તો એક દિવ્ય સદેશ
 લઈ જ આવશે.'

[૧૧]

ઉપાસન્મનાએ દ્રષ્ટા લીધી, જાને જન્મ-
 તના કમ્પાણીમાં લાગી બધ. જે અભિમાનથી
 જાને મનાઈથી તે જાધા સાથે પહેલાં વર્તી
 હતી તે ટેકાડી મિશુણી તરીકે તે-વધારે પ્રેમથી
 સમસ્ત જન્મતાનું કમ્પાણી કરવા લાગી. જન્મત
 તેના આ વિચિત્ર વર્તનથી આશ્ચર્યચકિત થઈ
 વિધવિધ કષ્ટનાઓ કરવા લાગ્યું.

એક મોઝલ બોલ્યાહ પોતાના ઉકારાને એક પ્રાંત ઉપર સુખ્ય તરીકે મોકલતા નીચે
 પ્રમાણે ઉપદેશ આપે છે—

ચલ, ચલ, એસે એસે ચલ, જલકે મત ચલ,
 કમુંજી તેર પાઈ કે નીચે હજારા જાતે હે.

* * * * *
 એક સજી આવેલી એક મુવક દાક્તર પાસે ગયો. દાક્તરે તેને બારીકાઈથી
 તપાસ્યા પણ સોજાનું નિદાન ન કરી શક્યો. ઉપર દાક્તરે તેને પૂછ્યું, "જઈ કાસે તમે
 કાઠ મુવત્તમે મુખનો ક્યાં છે?" મુવકે એ વાતનો સ્વીકાર કર્યો, ત્યારે દાક્તરે તેને કહ્યું,
 "તે એક મોટું કાઠ લીપરડીક વાપરે છે તે મૂછી હાલો." મુવકે જવાબ આપ્યો,
 "અરેરે! દાક્તર, એતો કેમ પૂછાવ? હું તેને પૂરી જોળખતોયે નથી."

* * * * *
 ચામડીના દર્દીના નિષ્ણાંત દાક્તરને કહેણે પૂછ્યું, "તમે ચામડીના નિષ્ણાંત
 છા મટિ બનાવો?" દાક્તરે કહ્યું, "જલુ કારણે છે. મારા દર્દીઓ અને રાત્રે જવાડતા
 નથી, બીજી તેઓ એકાએક મરી જતા નથી જાને બીજી તેઓ કહી સારા થતા નથી."

યુદ્ધોત્તર યુનર્ધટનામાં સ્ત્રીનું સ્થાન. ગજરાબેન નાયક

૧૯૩૧ ની કરાળી ક્રિસિસમાં પશ્ચાત્તર યુગના નાતરિક્ષિતા દહીનો ઉગવના આધારે નાટીય યુનર્ધટના સમિતિ મામણી કરે છે કે સ્ત્રીને પુરુષના દહી સમાન હોવા નોંધ્યે, પુરુષ અને સ્ત્રીના જગતના સગા હોવા નોંધ્યે, બનેને સરખી તરફ મળવી નોંધ્યે અને બનેની જવાબદારી પણ સમાન રાખવી નોંધ્યે. જાતિયભેદના દારણે સ્ત્રીને કાષ્ઠ ધંધા-ગૃહી આકાત ગાળી લકારી નહિ. પૂરા સમાન રક્ષક પ્રાપ્ત કરવા માટે સ્ત્રીને લગ્ન કરવું પડે એવી રિવાજ નક્કી ન લેવાય. લગ્ન કરે કે ન કરે પણ તે સમાન દહીની અધિ-ધારી છે એવી કારણેસર વ્યવસ્થા ગાખવી એવી સમિતિની માલખી છે. વ્યક્તિને ગૃહસ્થ અથવા લેખવુ નોંધ્યે અને તદ્વુસાર કૃપાઓ વિમાર્જ કરવા હેતુ.

સ્ત્રીને પુરુષના જેટલાજ મતાધિકાર ગ્રંથે અને તે પુરુષ સાથેની સામાન્ય સુર-ક્ષીમાં મત આપી શકે એટલુંજ નહિ પણ ગૃહપત્ર દેરા માટે ઉમેલવાર જતી શરે એવુ ધારણ કરે ગાખવું પડશે.

અમજ દાખ્યાના સ્થાને સુચિદિત નસો ગાખવી અને તંદુરસ્તીના પ્રમધમાં મુલાવડમાં સ્ત્રીઓને સારી માલખત મળે એવી યોજના સગદારે ગચવી નોંધ્યે. ખાસ કરીને ગૃહ ગેજો પ્રસારે નહિ તે માટે સરકારે કાળજી રાખવી પડશે અને અનિચ્છનિય વ્યક્તિઓ સત્તાન ન હાવના કરે તે માટે તેમની પ્રજ્વલનસહિત સગદારે ગાળી મૂકી નાખક કરવી એવી બહામજી સમિતિ કરે છે.

સામાજિક વીમા પદ્ધતિ સરકારે અખ-લાગ કરવી અને તેમાં સ્ત્રીઓને મુલાવડમાં અકરમાવ યાજ કે માંડવી આવે નો નિર્માણુ ફેલી ગકમો મળે એવી વ્યવસ્થા જરૂરી છે. વળી એવા પ્રસંગે જાળકની મલખત માટે પણ સ્ત્રીને કષ્ટ ગમ મળે ને આવસ્થક છે. જરૂરી છે.

પ્રસવ દાણે અને જાળક માંડુ પડે તે સમયે સ્ત્રીને આશુ પમારે રળ મળવી નોંધ્યે. 'યોડિયલિટ' અને 'જાળકો' ઉપાધવા પડશે. તેથી કામ કરતી સ્ત્રીઓને રાહત મળશે. સરકારી નોકરીમાં કામ કરતી કે કામનામાં મળૂરી કરતી સ્ત્રીઓને સરેને સ્ત્રી લાખ મળવો જરૂરી છે.

સરકારી નોકરી કે મળૂરી અમર તો પગકામ કરતી હોય-કુકમાં જમે તે વ્યવસાયમાં સ્ત્રી પ્રવ્રત હોય, તેમાંથી તેને રાજ આરામ માટે સમય મળવો નોંધ્યે, જયેરે અમલના સમયે ધરકામ કરતી સ્ત્રીઓને આરામ મળે તે માટે તેને અમુક કલાક કામમાંથી નિવ્રત રાખવી જરૂરી છે.

સ્ત્રીઓ અને પ્રાણેને સગા જ નૈતિક જખેનો નોંધ્યે દિલમાં મળે ત્યાં જન્મમાં હોય તે સખા દિલી મેખાશે, પારેથી માખાપ કે મા કે ખાપથી હાવના સયેલ્યા પુખત વવના યાજ તાગ - પહોના ૭ આસમાં પોતે કપા દેશના નાતરિક રહેવ માંડે છે તે પસક કરવાની તેમને છૂટ દેતી નોંધ્યે દેશમાં જન્મેલા દરેક જાળકોને સામાજિક, આર્થિક અને સગવળી વિપવ સગા તરફ મળવી નોંધ્યે. પરચિત કે અપચિત માખાપથી જન્મમાં છે એવો પ્રમ તદ્વન અસ્થાને છે યુનાઈટેડ સ્ટેસે અખત્વાર દરેક જાળકના દહી સજધીતો કારણે દિલ સરકારે પસાગ કરવો જરૂરી છે વાલીઓને જાળકોને ગુલામી કે ધર્મના જખનમાં જકરી શીધાં હોય તો તે પુખત વવનાં ઘર્તાં તેમાંથી મુક્ત ધર્મ શરે. પદરથી જાળ વવનાને મળૂરીમાં રાહત નહિ અને અલગથી જોઈ વવનાં પાસે ગમે મળૂરી ન કરાવી જાળકોના-ખાસે કરીને બનાધાના દહીના સગલુ માટે એક નવુ સરકારી ખાવુ જોશુ જરૂરી છે.

સરખા કામ માટે સરખી મજૂરી મળે
જેવી જવરયા આવરજા છે. કાષ્ટપણ્ય ધર્માર્થ
સ્ત્રીઓને સ્ત્રી હોવાના જ કારણે પ્રવેશ કરતી
જાટકાવી સહાય નહિ. સ્ત્રી અને પુરુષ મજૂ-
રાના સામાન્ય મરજો હોવાં જોઈએ અથવા
સ્ત્રી મંડળની જરૂરિયાત નથી સ્ત્રીઓ
ધરકામ કરે છે. તેઓ આર્થિક બદલો પુરતો
આપી ન સહાય છતાં તેની સપૂર્ણ કદર તો
રાખી જોઈએ.

દેશમાં સામાન્ય સિવિલ કોડ રાખવી
સરખાતમાં જરૂર જણાય તો એ કોડ સ્વીકારે
તેને જ સાચુ પડે અને સ્ત્રીઓના અત્યારના
પ્રવર્તમાન કાવવા હેઠળ બંધે રહે. દેશના ગમે
તે નતનાં ધર્મનાં માણસો પોતાનો ધર્મ
ત્યાંથી ક્યાં વિના બીજી જાત કે ધર્મના
માણસને પરણી શકે એવો સિવિલ મેરજ
કોડ સરકારે ધરતો જોઈએ.

વળી સજ્જન માટેની સમગ્ર પુખ્ત વયની
સમગર અને સ્ત્રીઓ કસસ : પ્રતિ
કરવી પડશે. વળી એક પ્રતિ અને એક
પત્નીવ્રત માટે કસસ કરવા જરૂરી છે. જરૂર
સજ્જન નોધાવવા જરૂરી છે. દુરાચાર માટે
સજ્જન મળવી જોઈએ. અને સ્ત્રી પુરુષ
તે માટે માનણી કરી શકે અથવા
તેમાં નોટિસનો યાદગર, નાજાની સલાહ
કસસિ જવરયા રાખવી પડશે. વિધવાઓ
ને પણ કાષ્ટપણ્ય હકમાંથી બાકત રાખી
સહાય નહિ. સ્ત્રી અને પુરુષોના વારસા
હકો સમાન રાખવા આવરજા છે હિંદુ અને
મુસ્લિમ કાયદાના આધારે, સજ્જનના આધારે.

પરણિત જવરયાના હકો જોખવવા માટે સ્ત્રી
શક શકે છે તે હકમાં રક નાતલ કરવી
સ્ત્રી સમિતિની માગણી છે.

સ્ત્રી પુરુષો માટે સહજગવણી રાખવી
અને અભ્યાસક્રમ પણ સામાન્ય રાખવો.
સ્ત્રીઓમાં શિક્ષક શિક્ષિકા અને ગણવા
જરૂરી છે ધણી સ્ત્રીઓ પૂરી જગવણી લઈ
સહતી નથી તેઓ સામાજિક કાર્યકરો બની
શકે તે માટે તાલીમ મળે એવાં સ્ત્રી
ઉપાદાવાં જેવી કલ્યાણ સમિતિ કરે છે.

ગળાકારના પરિણામે કોઈ સંસદમાં
બની હોય અર્થે તો પ્રસવ સ્ત્રી, પ્રાણમાતક
નીવારણ સંભવ હોય તેવા વખતે તે કનુકેસર
રીતે નિષ્ક્રિય પાસે મર્જાત કરાવી શકે એવા
કનુકેસર જરૂર છે, આવા પ્રસોના ઉદ્દેશ
માટે અને સામાજિક જરૂરિયાત માટે સરકારે
‘મિનિસ્ટ્રી ઓફ હોસ્પિટલ એન્ડ’ ઉપાદાવી
જેવી કલ્યાણ સમિતિ કરે છે.

પરિજામની સ્ત્રીઓને પોતાના હકો માટે
સક્ષમ, સહાય પડી છે, પણ હિંદી સ્ત્રીઓના
સહકાર્યો તેમને ખાસ મળવળ વિના સમાન
હકો મળતા નથી. મહાત્મા ગાંધીની
રાજકીય મળવળની સરખાતે હિંદી સ્ત્રીની
મુક્તિની સરખાતે થાય છે અને નવાં રાજ-
વધારણાં તેમને સપૂર્ણ હકો મળશે એ
નિશ્ચિત છે સમિતિની ઉપયુક્ત માનણીઓ
માંની સરકારે કેટલીક તો સ્વીકારી લીધી છે.
અને બીજી તેમને મળી રહે એવો પ્રયત્ન
નવા રાજવધારણાં આવશે. સ્ત્રીઓને
મળતી આ નવી જવાબદારીનો તેઓ સહુ-
પરોચ કરી જતાવશે જેવી જોશ ગાંધીશું

અસ્તમાતમાં સપાવેલા એક મુદ્દરથી મોટો જોખાવી પોલિસે તેનું નામ પૂછ્યું,
ત્યારે તેણે કહ્યું, “મકનંદ નયુલાઈ” પોલિસે કહ્યું, “એમ મને નહિ બનાવાય.
તમારું અરજ નામ આપો.” પોલિસે વિચાર કરી સખાવ્યું, “સખો જોવધનશમ
આવવરામ-ત્રિપાઠી” પોલિસે ખૂબ સુધે તે નામ પોતાની મપરીમાં દપકાવી લીધું.

સ્મશાનમાં બેસી એ જૂતાં પાતો કરતો દેતા એક બીજાને પૂછ્યું, “દેવત, તારો
ય મત છે ?” મનુષ્યોનો અસ્તિત્વમાં માને છે ?”

અમેરિકન ખેડૂતો

પ્રકાશન સંસ્થા

કુટુંબના સર્વે માણસો જ્યોતરીમાં લખે છે. મુનાઈડ સ્ટેટ્સમાં પોલિટિકલ કોર્સ માણસો ખેતીના વ્યવસાયમાં શોધાયેલા છે અને ખેતી કરવા માટે તેમની પાસે ૧૧૫ કરોડ એકર જમીન છે. ઇ. સ. ૧૯૪૭માં તેમણે ૧૩૭ કરોડ છુલ્લ મેકે અને ૧૧૭ લાખ માંસી ફીલ્ડ અને ૧૦૦ માંસ માટે બે કરોડ વેનિસ લાખ જનાવશો વેચ્યા.

કુનિયાના ધણા દેશોની માફક ખેડૂતો પણ નાના નાના ખેતરોની ખેતીથી મિશ્રિત પર ગુજરાતે ચલાવતા ધણા ખેડૂતો છે. ધણા નાના ભાગ પર સરકાર ખેતી કરે છે. છતાં દેશમાં મોટા મોટા બોયરો અને સરકારી જમણના વિશાળ પ્રદેશો છે ખેડૂતો બહુ ઓછા રીતે ખેતરોના માલિક છે અને મોટા ભાગે નવેજ તેમાં તેઓ ખેતી કરે છે. ખેડૂતોના ૧૭૬ ભાગ માલિક ખેડૂતો છે અને તેમના બાકે કુલ ૭૮૪,૦૦૦,૦૦૦ એકર જમીન છે અને તેમાંના ૨૬૭,૦૦૦,૦૦૦ એકરમાં જનાજ ચાલે છે. બેસેલે ખેતી કરનારાઓની સંખ્યા ધીમે ધીમે ઘટતી જાય છે અને એવા ખેડૂતોની સંખ્યા હાલ ૧,૮૫૮,૦૦૦ છે.

છેલ્લી પચ્ચીસીમાં ખેતરો મોટાને મોટા થતા વધ્યા છે. ખેતરનું સરાસરી ક્ષેત્રફળ હાલ ૧૬૫ એકર છે. ૧૯૨૦ કરતાં સરાસરી ૬૬ ૪૭ એકર ખેતર દીઠ વધુ છે એક હમર એકર ઉપરનાં ખેતરોની સંખ્યા ઘણી વધી જાય છે. આથી ખેતરનું સરાસરી ક્ષેત્રફળ વધુ છે એ ખર્ચ. પરંતુ કમ કમરથી નાનાં ખેતરોની સંખ્યા પણ વધી છે એ નોંધવું જરૂરી છે તથાસમાં માલમ પડ્યું છે કે કમ અને ૧૮૦ એકર વચ્ચેના ખેતરની સંખ્યા ઘટી જાય છે.

કૃષિવંશોને લઈને મોટાં ખેતરોની આવ રચના વધી છે ખર્ચ, કેટલાક દેશો અને રાજ્યોમાં વંશોથી ખેતી કરવામાં આવે તો ઘણી સારી ઉત્પન્ન આપે છે એમ બેનુકવળી સામિત થઈ જાય છે આ પરિણામથી વર્ગીકરણ અને સમૂહોનો મોટાને મોટા બનાવે છે એ ખર્ચ પણ અસુધ માલ રાખતા જે ખેતરો એ છે કે નાના ખેડૂતોને આથી કમ નુકસાન થાય નથી. જોઈએ આપણે ઉપર નોંધ તેમ નાનાં ખેતરો સંખ્યામાં વધ્યા છે તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે સહેરોમાં રહેનારાઓ નાના નાના ખેતરો ખરીદી બેસેલે આપે છે; સહેરોમાં મોટરવાહનની સમજાને લઈને ખેતી કરે છે અને સહેરોમાં જાય છે, કેટલાક સહેરોમાં પોતાના નાના ખેતરોમાં માત્ર ફળ અને રાકાશાળ ઉગાડે છે, ધણા સહેરોમાં નિવૃત્ત થતાં પોતાનું નિવૃત્ત જીવન પોતાના ખેતરમાં ગાળવાના આસુને જમીન વેચાતી સધ રાખે છે.

મુનાઈડ સ્ટેટ્સમાં એકર સાકે સાખ ખેતીની મિશ્રિતો છે. કેટલાક કુશળિયો જે ખેડૂતો ખેતરમાં સીમાં આવી વરવા હતા તેમને પોતાના મૂળ દેશમાં જમીનની માલીકોને હક ન હતો, તે હક તેમણે ખેડૂતો પ્રાપ્ત કર્યો. ખેડૂતો જમીનના માલિક રહી શકે એ સિદ્ધાંત તેમને અતિમિલ્ય હતો. અને સરકારે તેમને મદદથી વચાહત માટે જમીનો આપી તેમની આ માન્યતાને ઉત્તેજન આપ્યું.

પહેલા વિશ્વવિમલદ જગાઉ પણ અમેરિકન ખેડૂતો પાસે મોટાકાર હતી, હાલ તેની સંખ્યામાં અતિશય વધારો થયો છે, ત્રીસમા શતકમાં અમેરિકના વિશાળ ક્ષેત્રફળ પર વીજળીના તારો ફરી વળ્યા અને ખેતરોને વીજળી મળી અને મામડે મામના રસ્તાઓ ચાલેરો માંધવામાં આવ્યા સહેરોમાં સરળતાથી

જાન ન થકે એવા એટોનાની સખ્યા જાતિ અસ્થ છે. પાસે મોટરકાર અને મોટર સોરી છે. આખો દિવસ ખેતરમાં કામ કરી તે સાંજે આનંદવિહાર માટે સહેરમાં જઈ થકે એવી તેને હવે સર્વ સખવડો છે.

ખેતરોના મધ્યસ્થળે સાળા રાખવામાં આવે છે અને એટોનાં છોકરાં ત્યાં જસમાં બેસી બહુવા જાય છે. જાહેર વ્યવસ્થા, સીનેમા, નાટક કે વત્ત માટે એટો તેના કુટુંબ સહિત સહેરમાં વારંવાર જાય છે, કરતાં પુસ્તકાલયો તેને વાંચવા નોંધતાં ચોપડા પહેંચાડે છે સજ્જમ ફરકે એટો વર્તમાન પત્ર અને સામયિકો મચાવે છે. આ પ્રમાણે તે વર્તમાન જાણતના પૂરા સસર્જમાં ગહે છે આ સજવડમાં હવે ફરિયાનો ઉમેશ થયો છે અને આથી જાણતમાં જનતા દૈનિક જનાવોથી તે માહિતયાર રહે છે.

મણા એટોએ પહેલાં જ્યોતિષ તરીકે કામ શરૂ કરે છે. ખેતર અને ઘર તે બાદે રખે છે અને જ્યોત ને શાકું તે અમણી નાણામાં આપે છે. પણ હજી એવા કેટલાક એટો છે તે નાણામાં નહિ પણ જ્યોતમાં માલીકને પાત્રો દિસેા આપે છે. આમ કરતાં જાણત રહેલી રકમથી તે પછી ખેતર વેચાણું રાખે છે. જ્યોતિષને ખેતર વેચાણું એવા માટે સરકાર સારી રકમો ઉછીની આપે છે એટલુ જ નહિ પરંતુ એવીકામમાં શકાયેલાં મજૂરોને પણ સરકાર પૈસા ધીરે છે. માત્ર 'જ્યોતવધારે' પસાર કરાંથી એટોનાની રિયલિ સંજીન સતી નથી પરંતુ તેમના ઉર્કર્મ માટે બીજી મોજાઓ અખત્યાર કરવી મજૂરી છે એવું આપણી સરકારે જ્ઞાનમાં રાખે તો કિંદના કૃષિકર્મોને અમુદન સાધી શકાય.

ગોસમી પક્ષિ માટે, ખાસ કરીને કેટલીક જાતના ફોલા માટે અમુક શુદ્ધિમાં સંજ્ઞાવધ-મજૂરોની જરૂર જોવા થાય છે. મોટા

એટોને સેકડે અને કેટલાકિને હજારો મજૂરો નોંધજી છે આ માટે આ દેશમાં ફૂર્તા મજૂરો મળે છે. તે વરસની અમુક શુદ્ધિમાં એક વ્યવસ્થા અને બીજી શુદ્ધિમાં બીજા વાચમાં મજૂરી માટે જાય છે આમ કરતાં તેઓ મણી વાગે દેશના એક છેડાથી બીજા છેડે પણ મણીવાર જાય છે કાચમતાં મજૂરો કરતાં આ કામ ચલાઉ મજૂરોને વધારે મજૂરી મળે છે. કર્તા મજૂરી મળેથી, તેમજ એટોના સિરનામા અને બીજી વિષયો આપવી સહેરોમાં સરકાર કમેરી ચલાવે છે. મોટા જાણે આ કામ ચલાઉ મજૂરો માટે એટોજ રહેવાને માટે ઘરો આપે છે પણ કર્તા એવી સવવધ ન હોય તો પ્રાતિક સરકાર પોતાના સિરે એ જવાબદારી લે છે સ્થાનિક સંસ્થાઓ તરફથી મળતા લાભોથી આ મજૂરો વંચિત ન રહે, તેવી સરકારે હવે વ્યવસ્થા કરી છે. આ મજૂરોનાં જાળો કિષ્કણ અને તદુરસ્તી માટે હવે સરકાર ખાસ મોજાવધ વિચારી રહી છે.

એટોના પ્રશ્નો પર હવે સરકાર ખાસ જ્ઞાન આપે છે કિંદી એટોએ એક અમુક થાક રાખવા જેવી હડીકા એ છે કે જી. સ. ૧૮૬૦ ના અગસામાં અમેરિકન સરકારે સહેર વિષયો પર વધારા પદ્ધતિ જ્ઞાન આપી માઅજનતા પ્રત્યે કુલ્લિ જતાવ્યું, ત્યારે એટોએ પોતાના સવજન માટે સધી સ્થાપ્યા અને રાજકિય અને જન્ય પ્રવૃત્તિઓ ઉપાદી લીધી. સખજળથી એટોનાની જરૂરિ-યાતો પર વધારે ને વધારે સરકારે જ્ઞાન આપવા માંડ્યું. કિંદી એટોએ જ્ઞાનું જનુકગણ કરવું તદન આવસ્થક છે આ એટો મંડળોએ માહિતી આપિસે પણ જોલી છે અને તેઓ એટોને નોંધતી માહિતી અને સખ્યા આપે છે.

પ્રાતિક અને મધ્યસ્થ સરકારના સહકર્મથી જાળીન પ્રાંતની મોટી રકમો મળે છે. તેઓ

બેતીવારીની દોષેને ચલાવે છે અને દુનિયા બેતી વિષયના નિષ્ણાતો સરકારી નોકરીમાં છે. તેઓ ફેલોશીપમાં ફરતા રહી બેટોને અકિતિત માફિતી આપે છે ઉપરાંત સખ્યા-નધ સી નિરીક્ષકો સગર રાજ છે તેઓ માન્ય વિશ્વનમાં ફરતી રહે છે અને બેટોની કોઓને બેતી અને અન્ય કળા વિષયક માન આપે છે. તેઓ જાતે કાજ કરી જતાથી એ કોઓને સિદ્ધિ આપે છે

બેટોને માફિતી અને સિદ્ધિ આપીને સગર તેનું કાજ પૂર ચુક માનતી નથી પણ બેટોને બેતીની ઉત્પન્ન કાલકારક રહે તે માટે સરકાર પૂર પાન આપે છે. ત્રીજાના કાલમાં તેમજ અન્યરે પણ સગરને આ માટે આસ પમલાં સેવા પડ્યા છે. બેટોની પેલાસની કિમત તેણે ખરીદી પડતી વસ્તુઓની કિમત વધવા સાથે વધવી જોઈએ એ સરકારની કુખ નેમ છે. અને તે માટે સગર પૂર પાન આપે છે. બેટો તો આપણી સગરે અનાજના ભાવ પર અકુશ મૂકે છે અને બેટોને જોઈતી વસ્તુઓ કેસીન, દવા, કાપડ વિગેરે મોઢી કિમતે સેવી પડે છે આપણી સગરે આ બાબતમાં અમેરિકન સરકારનો પદો સે તો કીક

વળી સરકાર કુવા, નહેર, ખાતર અને ખીજ અનેક સજવડે માટે પૂર પાન આપે છે બેટો તેના પ્રતિનિધિઓ પાસામેન્ટમાં શુ કરે છે તે ઉપર ખાન રાજે છે એટલે એ સબો પણ બેટોનો દિત વિષે પૂરતી કાળજી રાજે છે બેટો સખના પ્રતિનિધિઓ વોશિંગ્ટનમાં રહે, છે અને તેઓ પાસામેન્ટના સબોને જોઈતી માફિતી વખત વખતે પૂરી પાડે છે બેટોને આપુ સખન કરવું જરૂરી છે

સરકારની આ મદદ છતાં અમેરિકન બેટો સગરને પગલ મની ગેલો નેમી અને તેઓ મિળને સ્વતંત્ર રહે છે. સગરની નિષ્ણાતોના સખનો તેમને જોખ લાગે તોજ તે અખતાર કરે છે અમુક કાલમાં અમુકજ પાક કરવો એમ સગર સખના કરે, પરંતુ બેટોને જોખ લાગે તોજ તે સખનામે તે અખતાર છે, તેને કીક લાગે તેમ તે બેતી કરે એમ એ સપૂર્ણ સ્વતંત્ર છે આ બાબત પણ આપણા બેટો વિચારવા સરખી છે

[નર્ટિન કાર્લુકના સેખમાંથી ઉપરની માફિતી લીધી-છે]

દુકા નજરનો કાટપાટણમાં સગર કપેસો ગુદસ્થ રસ્તેથી જતો હતો, ત્યારે સખત પવન આવ્યો અને તેની ફેટ છીડી અખતારે પકડવા તેણે એક ડાપરાની નજીક ટોચાદાક ફરી મુજા ત્યાં ડાપરામાં ગેલો સી બહાર નીકળી અને તે ગુદસ્થને પૂછ્યું, “બેટો આમ દોઢાદોડ સા માટે કરો છો ? ગુદસ્થે કહ્યું, “પવનમાં છીડી જતી મારી ફેટને પકડવા કુંઝાશિય કર છું” પેલી બાજીએ કહ્યું, “તમે તો મારી મરદીની પૂઠે-પડવા છો ?”

એટલે અસ્માતનો ભોગ મનેસો મજુસ વકીલ પામે, મયો અને કહ્યું, “મારે કેસ કરવો છે પણ મારી પાસે પેસા નથી.” વકીલે કહ્યું, “કુ કટીનન્ટ પર કેસ લાખસ.” અસીસે પૂછ્યું, “કટીનન્ટ પર એટલે ?” વકીલે સમજાવ્યું, “કટીનન્ટ પર એટલે આપણે કેસ દારી જાએ તો મને કશું ન મળે અને આપણે કેસ છતાંયે તો વખતે કશું ન મળે”

માલકીનું ધન

લીલાચેન મહેતા

ધનિયો સોળ વરસનો થયો, ત્યારે તેના મા બાપો કોસેરામાં બે દિવસના અતરે વારા કરતી મરી ગયાં. મા બાપો હતો ત્યાં સુધી ધનિયો કાંઈ દિવસ વાંકો વળ્યો ન હતો તેઓ રળતાં અને ધનિયો આળસમાં છવન યુગરતો પણ હવે કશું કર્યા વિના છુટકો ન હતો એક એકતરતે ત્યાં ચાર આનાનું કાઠિયું નકકી કરી તેણે આગ દિવસ લાકડાં ગીરી એક રૂપિયો મેળવ્યો. આ રૂપિયો લઈ ધરે જતાં તે ચાર રસ્તે જ્યાં માથે બધિલું-ફાળિયું ઉતારી વિશ્રાંતિ લેતા બેઠો એ સમયે ત્યાંથી ગુલાળીઓનું ટોળું પચાર થતું હતું. તેમાંના કેટલાક બાંધકામી ધનિયાને બિખારી સમજી પાછ પૈસા ઘનમાં ભોંય પર પડેલા તેના ફાળિયામાં નાખ્યા. ટોળાંએ, આપેલાં ઘનમાં આવી બેઠાની પછી હતી. ધનિયાએ એ જુલ્મી ભોંય તો તે એક રૂપિયો પાંચ આના અને બે પાઈ થયાં.

હવે ધનિયાને નવો કિમિયો સૂઝ્યો ચાર દિવસ પરસેવો છતાંયે, ત્યારે તે એક રૂપિયો કમાયો અને ફાળિયું પાક્યું, ત્યારે તેને થોડી મિનિટોમાં રૂપિયા કરતાં વધારે મળતર પ્રાપ્ત થઈ. તો બીજા માથવી યુ' જોડી? ફરેક દિવસે ગુલાળીઓના ટોળાં ન મળે એ ખરું, પરંતુ ધનિયો જન્મે સહેજ યુધ્ધો તો હતો જ. આ બોલ તેને નવા ધંધામાં સહાયકારક નીવડ્યો એટલું સમજવા એટલો તે ચતુર પણ હતો જ.

જગ વધારે યુધ્ધો ચાલી આછછ ઠાથા વાલા હતો ધનિયો હવે બીજા માથવો બન્યો. ધંધો ધંધાને શીખવે તે પ્રમાણે તેણે આ નવા ધંધામાં કસ્ટ, કુસળતા સંપાદન કરી. કોઈને તે "ભજવાન તમારે જાણુ ફરે" તો કોઈને તે "સંકર ભોળો" કહેતો. એક પક્ષીએ તે "બખ" સોભાવ વહેતો તો

બીજા પક્ષે તે અખૂટ દ્રવ્ય કે અનેક સંતાન કે ઘીમાંથી આપતો. 'તથા દિવસના બૂખ્યાને કાઈ આવડું આપે' એવી રાડ પાડતો તો કદિકે 'દિમાસબ જવા નીકળેલા સાધુને કાઈ ભોજન આપશો.' એવું કહેતો. ક્યારેક ઠક-કાઠિયો તો બીજા વેળા નરમાશથી ઘીન વચ્ચે ભોસતો.

આમ ધનિયાનો ધંધો ઠીક ઠીક ઝૂમ્યો અને તેણે પૈસાનો સારો સચય કર્યો. તે એકમાત્ર મથો રહી રહે એટલું તેને મળ્યું પણ મળાં ઠંજુસ સ્વભાવનો તે તેનાથી પૈસો ખચી જ નહિ. તે એક જુલ્મી કે વાસી વજુસેલું બીજા માગી આવે, પણ કમચી વેકતો નહિ. આમ તેની પાસે પૈસાનો ઠીક સચય થયો.

પણ આ પૈસા સાચવવા કેમ? તે પોતાની નોટા કરાવતો અને પોતાની પાસે કામમ રહેતી લાકડીના પોલાણમાં તે રાખી મૂકતો. તે લાકડીને પ્રાણની માફક સાચવતો. દિવસે તે લાકડીને કામમાંથી ન ઠાડતો અને રાત્રે તે પોતાની પાસે રાખીને જ ઉપતો. કેટલાક બિખારીઓ સાકુશરોને ત્યાં પૈસા જમા રાખે તે ધનિયાને પસંદ ન હતું. કેટલાક બિખારીનું ધન સાકુશરો પાછળથી ખાંઈ જતા તે ધનિયાની નાજુ જઘાર ન હતું. ચતુર ધનિયો આમ ઉતરામ તેણે જુલ્મ હતો તે જાણતો કે મરજ બઠિ અને વિધા પાડે.

ધનિયાએ આ ધંધામાં પ્રવાસે પણ ઠીક કર્યો. સહેમાં બાગેમાં જગાના સ્થળેએ તે પથ્થે ફરી વળ્યો. તેને વિચિત્ર અનુભવો પણ થયા. માણસની પરીક્ષા કરવામાં તે હવે કુસળ બન્યો. સુરતી કે કાઠિયાવાદી, જમદારવાદી કે મુનાબરો આરવાદી કે અખાવતી તે માણસને ભોળાં ધનિયો કળી જતો.

કાને પાસે ફેટકુ અને કેમ કરાવવુ તેની કળા તે શીખી બધો હતો. કાદને આઠ આપલો કે રેશવેના નોકરોને કિમિયો બતાવતાં પણ તે અચ્છાતો નહિ. જરૂર પડે ડહાંઓને જાલીજીદી પણ આપતો.

કમીરવડ આજળ મેલો જાઓ ત્યારે તે શુદ્ધસતીર્થ જયો બિખારીઓની દારમાં તે પણ બેસવા લાગ્યો તેની પડોશમાં એક દાથે પત્રે લુહી બિખારણુ બેસતી. પનિયાને તેની નોંઢે ઝોળખાણુ યદ, પછી બાદ પગિચ્ચ યતાં બનેલે વગવડુ તરફિ ગ્હેવા નક્કી કર્યું. પ્રેમના ઉમળકાને જ વશ થઈ પનિયાએ આ બિખારણુ-પનકોને આ તરફિ સ્વીકારી હતી એમ ન હતુ પણ તેની અપભ્રતા વડે સારૂ થન પ્રાપ્ત કરી યદ્યપી એમ અગર પનિયો સમજા બધો હતો.

અને જન્યુ પણ તેમજ. ધનકી તેના કરતાં વધારે દાન પ્રાપ્ત હતી. સાંજ પડ્યે ધનકીએ મેલો કરેલા પેસા પનિયો સહિસેતા અને તે કમચ નોટામાં ફેવવો ધનકીને પણ અચ્છા ખર્ચ માટે તેમાંથી કર્યું સેવા રેનો નહિ. ધનકીને આ રૂચરું નહિ પગ ધનિયાનો તેને દમોસાં ધાક લાગતો.

આ બુઝલને એક ઠોકરો અવતર્યો. તેને પનિયા માફક ખુદ હતી જોટહુંજ નહિ પણ ધનકી માફક તે ભૂસે પણ હતો આ બેઠા-ઘૂતાથી પનિયો ખજો ગણ થયો. આ અપખ જાળક ધનિયાને ધધાર્યાં ધણું ઉપરોઝી નીવડી એવી અગુર પનિયાની સમજ હતી.

અને જન્યુ પણ તેમજ. જામદગુ પ્રદક્ષન કરી તેઓ હવે કીક બીજ મેળવતા. ધનિયાની સમદબોરી ચાલુ હતી. બીજો પણ ખાપ જીવિજ મખખીચૂસ નીવડ્યો. તેનાં માખપ ગુજરી બર્ગ, ત્યારે તેને મલેહી પુછમાં તેણે વધારે કરવો ચાલુજ રાખ્યો.

બીજો એક દિવસ વરસાદના તોફાનમાં નહીના પૂગમાં કુબ્યો પણ એક ખારવાએ તેને રેશમથી બદાર કાઢ્યો. બીખાના પછીથી તેણે હાથ લાંબા સમય સુધી દલાબા અને બામ કરી તેણે બીખાથી પીવાન બધેલું પાણી બદાર કાઢ્યુ અને તેનો છવ છગારી લીધો.

પણ બીજો જાકા જ્યે સ્થ બધો તેની લાકડી કર્યાં તેની અને તેના બાપની મુદી એમ નાચ પામે તો બીખાણું મચ્ચ કેમ દેઠાણે રહે ? બીજો નહી તીરે બામ તેમ બદ્ધથો. નહીના કરકા પરથી એક મદાન વડ નહીમાં મુકી પડવા હતો. એ વડની કાંખળમાં બીખાની પ્રાણુચિત્ર લાકડી નહીના પાણીમાં તરતી આવી બદ્ધી હતી અમિજાને અણુ પ્રાપ્ત થાય અને બાનંદ મલે તેટલો દર્ષ બીખાને ઉપજ્યો.

પણ બીખાને હવે નવા ચાનતો ઉદવ થયો. તેની સર્વ મુદી નહીમાં પસડાઈ બઈ હોત તો તેને ખારવાએ બદાર કાઢ્યો નહોત તો ? બદાર કાઢી તારાધિક ઇસાને કરી તેણે પીધેલુ પાણી બદાર ન કાઢત તો તેની મુદી નાચજ પામત. ખુદ તે પણ નાચ પામ્યો હોત. તો હવે પેસે અદલ્લી કણુચાઈ ન કરવી. બાજના દર્ષમાં ચેંકા બરશી તો ખાવાંજ નોંક્યો. એમ નિમ્મન કરી બીજો સવેરમાં થયો અને એક મોટા કંદોઈની ડુકાને પહોંચ્યો અને તેણે અધો શીખ બરશી માંથી

બીખા પાસે છૂટા પેસા ન હતો. તેથી તેણે સમદેહી નોટમાંથી એક કાઢી કંદોઈને નેઢ આપી. કંદોઈએ નોટ લીધી અને બામ તેમ તે નોટ ફેવી ને નેવા લાગ્યો અને પછી તેણે બીખાના મ્હો પર નજર દેરવી. બીખાએ પૂછ્યું, "શુ નોટ મોટી છે ?" કંદોઈએ કહ્યું, "ના" બીખાએ કહ્યું, "ત્યારે અને મિદાઈ આપી દો અને ખાજીના પેસા આપો" કંદોઈએ કહ્યું.

“નોટ ખરી છે પણ હજાર રૂપિયાની નોટ સરકારે મલખુમાંથી ફરકરી છે. માટે તેની હવે કશી કિંમત ન બાવે.” એમ કહી કઢોળ્યે તેને નોટ પાછી બાપી.

બીજાએ એક પછી એક એમ સર્વે નોટો તેની સાકડીમાંથી પકાર કાઢી. હજાર હજારની જાતિય નોટો તેના માખાપની બંને તેની સચિત મૂઢી. જત્રીસ હજાર રૂપિયા. સરકારને એ શાપ બાપવા લાગ્યો. જીવનમાં ભેગા કરેલો પૈસો બામ ખરબાદ થાય? બીજાને શું કરવું તે કંઈ ન સંચયુ. કઢોળ્યે મળકમાં ઠણું કે “આ નોટોની હવે કશી કિંમત નથી, પણ પુગણી વસ્તુઓ સંમલ કરવાના મારા શેખને લઈને ફુંકેશ

નોટના જે પૈસા બાપીલ. મારા બેકરબા! એ નોટ પ્રેમમાં મઢી મરમાં ટાંમસે. તમારી જત્રીસ નોટનો એક રૂપિયો બાપુ.”

બીજાએ જત્રીસે નોટો કઢોળી પર ફેંકી. કઢોળ્યે બીજાને એક રૂપિયો બાપીલો તે તેણે તેને પાછો બાપીલો અને અર્ધો શેર મિઠાઈ માગી. બામ રૂપિયાની મિઠાઈ બંધાવી તે ત્યાંથી રસ્તે પહોંચે ‘મિઠાઈ’ ખાતાં તે વિમાલસભુમાં પહોંચે, “હજી બીજા મામલો માલુ રાખવી કે મજૂરી કરવી?” તે એક બંને અશક્ત હતા અને બારે શ્રમ કરી શકે એમ ન હતા. તેને બાધીછનો રેડિયો ચાલ બાવ્યો. ‘ફું’ ઠાંતીલ. બંધ’ અશક્તો માટે રેડિયો શુદ્ધ સ્થાપીલ. ” આ નિર્ધાર પર આવતાં તેના વલન પર કિંમત અમકયુ.

નેશનલ

દાદો

વિટા

મોલ્ટ

(૧.) ૨ ગાલતંબી
નળજાં, મહાગ્નિ ફરકરી.
નેમ બંને તારવણની તાકોત
આપનાર શોધીવિધક શોધિક
મહુર પીણ.

જે વિચાર્યાં વણીય,
ગાનસિક મુમ કરનારા, અને
વલવરસાર્યા કોવત સાચ-
વનાગ માટે બાસ જાપોચી



દાદો નેશનલ કેમીકલ

બોન્ડ ફાર્માસ્યુટીકલ વર્કસ લિ.

રેજિશન ધાસે, નવસરની.

[સંગીતન નવસિકા]

ચેડા વખત ઉપર જ હું સેનિનશ્રેષ્ઠમાં
ગેતી એક અમુલ્ય સોને ઝાળખતો હતો.
તેનો ધણી મોટો સોવિયેટ અમલદાર
હતો. તે હોશિયાર, ઉત્સાહી, અને સમાજ-
વાદનો ભક્ત હતો. એ કે તે મૂળ બામડેનો
હતો, અને તેણે ક્રમેજની કેળવણી પણ લીધી
ન હતી, છતાં તે ધણે અનુભવી હતો અને
એને તે મિદિયમાં બાપણ કરી ચકતો. તે
ક્રમેજીસિયન, ક્રાંતક કે સાયન્ટિસ્ટ સાથે પણ
લેલી હતી ચકતો.

પણ તેની પત્ની પેમેન્જિયા ન વાંચી કે
લખી શકતી તેઓ બને સાથે ઘરેમાં રહેવાં
આવ્યાં પણ તે કંઈ લખી નહીં. તેને પોતાની
સરી કરતાં પણ ન આવડે.

તેનો પતિ બાપી ધણે નાખુશ રહેતો
અને તે વિંડુ થુ કરવું તે તેને ચકતુ નહિ
તે અતિ વ્યવસ્થામાં રહેતો. પત્ની રહેતો અને
તેને પત્નીને બહાવવાની નવગણ ન મળતી
તેથી તેને ધણું લાગતું.

તે વારંવાર પત્નીને કહેતો, " વ્હાલી,
તું વાંચતાં કેમ ન શીખતી ? તારી સ્ત્રી
કરવા નેટલું તો શીખ. સરીઓથી અજ્ઞાન
અને જાજલીપણામાં ખૂટેમો આપણે આ દેશ
કરે પ્રગતિ સાધી અધઃપતનમાંથી બહાર
નીકળીએ છે આપણે સર્વજન અધિકાર અને
નિઃશ્વરતા નાખુદ કરીએ છીએ અને બધી
તું એમોશનલરસ કુટનતા કિરેકરતી પત્ની ન
વાંચી કે લખી શકે ? બાપી મને શું સલાહ
આપ છે તેનો તને ખ્યાલ નથી ? "

પણ પેમેન્જિયા માત્ર દાંધા દહાણી નેને
કહેતી " હવેન, આવી નકામી બાજત મટે
તું છા મટે કુખી થાપ છે ? વાચવા
લખવામાં હું મારો અમલ છા મટે
બજાડું ? હું નાની હતી તારે જળી નહિ

અને હવે આ મોટી ઉમરે માગથી પેન
ચકતતાં ન શીખાવ. હું કોશિય કરું, તો પણ
હવે રહેટ પર માગથી લીટી દારી સદાવ
નહિ અભિગાજ વળે નહિ. હું શું દામ કહું ?
નાના હોશર મટે—આગેવાનો મટે અમલ
ઉપયોગી છે હું તો બાકીની જિંદગી પણ
કાળે જ બેચી કાઢીશ "

" અરે, પેમેન્જિયા ! "

છતાં તે એક દિવસ ઘેર બાળપોથી લઈ
આવ્યો. " પેમેન્જિયા, આ મે, તારા મટે
કેળવણી વિષયક અવતન સંધિ બોળનાં આપારે
મોટાંજિયા મટે બહુતાં શીખવાનું પ્રથમે પુસ્તક
લઈ આવ્યો છું ? હું જાતે જ તને બહુતીશ
અને મહેરમાની કરી લેલીશ કરીશ નહિ. "

પેમેન્જિયાએ કશી લેલીશ કરી નહિ, પણ
ધુધુ ગિમત કરી તેના કાચમાંથી બાળપોથી
લઈ, કોઈક દિવસ કોઈના બાળકને તે ઉપ
યોગી નીવડશે એમ વિચારી તેને કપાટનાં
આનામાં મૂકી.

એક દિવસ તે શકિવાનું લઈને બેઠી તેના
પતિનો કોટ સુધારવા દતો તેની બાંધ કાઢી
જઈ હતી. તે બેઠી મોલ દાંધામાં લઈ, કોટ
નીચે ગળી શીવવાનું કાર હતી હતી,
તારે કોટમાં કંઈ ખખડાયું.

" યસા દમો ? " પેમેન્જિયાને વિચાર આવ્યો.

તેણે ખિસ્સામાં દાંધ નાખ્યો કાગળ
દતો સુદઃ અધઃવાળો—સ્વચ્છ કાગળ—તેમણી
અજાગની સુમધે આવતી હતી.

સાજકા તેના હાથે આંચકો અનુકર્યો.
" હવેન મને કહેતો નહિ હોય ? " તેને વિચાર
આવ્યો, " તે કહેલી યુવતીઓ સાથે પણ
અવદાર કહેતા દર્દી અને મારી પીઠ પાછળ
હું અમળુંને તે કહેતો દમો ? "

તેણે ક્વર નેકું, કાગળ બહાર કાઢ્યો,
પણ તે વાંચી શકી નહિ.

વર્તતા ન આવડવા માટે તેણે જિંદગીમાં પ્રયત્નવાર આનિ અનુભવી. “કામળ મારો છે કે નહિ તેની મને પરવા નથી.” તેણે વિચાર્યું, “પણ એમાં શું લખેલું છે તે હું જાણીશ મારા જીવનનો આધાર એ જીવર છે કદાચ હું મારે માગ પાછો જઈ ખેતીનું કામ કરીશ.”

તેને અજાણત થયો, આવેશ આવ્યો ખેતી તેનું હૃદય ભરાઈ ગયું. તે રડી, ધવેન વિષેની નાની નાની વાતો તેને સંભરી હૃદયમાં થોડાં અઠવાડીયામાં તેને તેનામાં ફરફાર થયેલો લાગ્યો. તે હવે રાજ મૂળની સભાળ ગમતો અને તેને કંઈક કદાચ સાફ કરતો. હવે તે કાંઈ પણ મરુતિવાર ધીતો અને ટોપી પણ નવી મૂકતો.”

પેસેન્જિયા કામળ જોતી બેઠી અને તેની આંખોમાંથી પુવારાના નીર મારફત અંધુ વહ્યાં અસખત, કામળમાં શું હતું તેની તેને ખબર ન હતી તેને વર્તતા આવડતું ન હતું તેને આરાખડી પણ ન આવડતી કોઈ અભવજાને કામળ જતાવતાં તેને પાક લાગ્યો.

આખરે તેણે રહવાનું પૂરું કર્યું કળા દત્તા, ખાનામાં પત્ર મૂક્યો, કોટની બાંધને થીવડાં મૂક્યાં, અને ધવેનની યેગ આપવાની રાહ જોવા લાગી.

તે મેર આવ્યો, ત્યારે પેસેન્જિયાએ પોતાની અસ્વસ્થતાને ધવેનને જરા પણ ખ્યાલ આવવા નોંધેલો. તે વધારે દાંત જની, સરગતા અને ભાગપૂર્વક વાતો કરવા લાગી અને ધવેનને જણાવ્યું કે, “હવે મને કાજવાનું બમરો, અકાજુ હોવું અને હવે ખરાખ લાગે છે.”

અસખત ધવેનને મલો આનંદ થયો “હવેમ”, તેણે કહ્યું. “હું તને જાતે જ સીખવીશ.”

“વાર અને સીખવો.” પેસેન્જિયાએ કહ્યું અને તેણે તેની મૂઝા તરફ ધારી ધારીને

જોયા ક્યું. વળી તેના હૃદયમાં આવેશ લાગ્યો અને તે અધુરુષ થઈ.

મહિનાઓ સુધી પેસેન્જિયાએ રાજ અભ્યાસ જારી રાખ્યો તેણે ધીરજથી કામળના અસરો સખેડામાં બેઠેલા પછી કામળનાં વાક્યો સંઘેલી જોયા, રાજ સાંગે તે કળાટમાંથી રહસ્ય બધો પત્ર બહાર કાઢી છુપો અર્થ સમજવા મત્ત કરતી

પણ તે કંઈ સહેલું ન હતું.

મલો મહિનાઓ પછી તે લખેલું વાંચી શકતાં શીખી.

ધવેન જોકે સવારે કામે બધો, ત્યારે પેસેન્જિયાએ ફરીથી કળાટમાંથી પત્ર બહાર કાઢ્યો અને તે વાંચવા બેઠી.

સુદર અસરો વર્તતાં તેને મહેનત પડી. પણ કામળમાંથી બેઠતી સુખધીએ તેને ઉત્તેજિત રાખી. કામળ તેના પતિ જીવર હતો.

માનીત્ય નિરાદર ધવેન, તમને મેળવી આપવાને એ વચન આપેલું તે જાળવોથી આ સાથે મોક્ષ હું મને આશા છે કે તમારી પત્ની એ તમને માસમાં ધોતતાં શીખી જશે અને વચન આપો કે તમે તેને શીખવી દેશો. અકાજુ રહેવું કેટલું ખરાખ છે તે તેને સમજાવશે.

સવત્સરી ઉત્સવની તૈયારી કરતાં આપણે આખા દેશમાંથી નિરસરતા નાણુદ કરવા જનતા નધા ઉપલો. ચોછએ છાએ પણ આપણે આપણું કુટુંબ જ ભૂલી નહીં છીએ.

આ પૂર કરવાનું અને વચન આપો.

મેરિયા મોહિતા.

પેસેન્જિયા પત્ર એ વાર સાંઘત વાંચી મઈ અને ફરી વાર કંઈ વિચિત્ર કટાંગાની કાચણીથી રડી.

પણ વિચાર કરતાં તેને સમજાવું કે ધવેન અને તેની પરચિત જિંદગી સુખી હતી, એ ખ્યાલે દાંત થઈ અને જાળવોથી અને પત્ર અને કળાટમાં મૂકી દીધા.

ઉપર કરતાં કાલા લોહા વાગવાર કપન કરે છે કે સરીરમાં ખાતરકાતિ ઉમે (એપેન્ડિક્સ) અને ગળાના કાકડા જેવા નિરૂપયોગી ભાગો છે. ઉદાહરણ તરીકે નિવશાનુસાર વાનરમાંથી નગ થયો પણ તેની અગાઉની અવસ્થાના આવા ભાગો અનુપમા અવસ્થિત રહી ગયા છે અને તે બાકી કાકડાને નથી મોટા ભેગા કે નવા પર બંધાવવા સિવાય બીજા કશા ઉપયોગના નથી. હાલતાં કાલતાં લોહા ગળાના કાકડા કપાવે છે અને તે કાલતાં ત્વગથી લોહા એપેન્ડિક્સ કાઢી ન આવે છે. પશ્ચિમના ડેટલાક દેશમાં તે વિદ્યાર્થીઓ કાકડા પકી ખાઈ કરીને તત્કાલ એપેન્ડિક્સ દાવતા નાન છે કે પાછળથી એની પીડાને કમી બન ન રહે એની અમમ્યેની તેઓ ગમે છે!

જો કાકડા મોટા હોય તો 'ટ્રિપેરીઆ' થાય, પણ ક્યારેક અસન કિનામાં મુસોલી અનુભવી ગહે એમ લોહા કહે છે જો કાકડા નાનો હોય તો તે ક્લાસ મેસે છે એમ તેઓ કહે છે. તેમાં રહેલ પડ ધાવ તો તે દેહમાં ઉતરી સરીર અગાડે, હાલ નળગુ પાડે અને છેરે તે વિદિવાથી તલન અટકી રહી મજબૂત થઈ ધાવ છે એમ તેઓ કહે છે.

આ વિષયમાં ઊંડા ઉતરી અભ્યાસ કરનારાઓએ સ્થાપિત કર્યું છે. કે ઉપરુદ્ધત માન્યતાઓમાં તથા નથી હા. ત કાકડામાં પડ કે જંતુઓ હોય તેથી કાકડા અધિમત્ત બન્યો છે એમ માની શકાય નહિ પણ તકુરત માણસોના તકુરત કાકડામાં આવ્યા જંતુઓ નેવામાં આવે છે, એટલું જ નહિ પણ સાગ નળગા દેહના કાકડામાં સાગ દે જંતુઓ ન હોય ત્યાં જંતુઓ રોવાનું નેહ્યો. જંતુઓ પકડવા માટે જ કુરતે સરીર રચનામાં કાકડા ગમ્યો છે તે તેનું

કાર્વ ન કરે તો તેનો ઉપયોગ થોડો જાગવાઈ ઉંઝર ન પડે તો જાગવાઈ મેની.

કાકડા કટલીક વાગ કહે છે કે 'તમારા કાકડામાં કાણવાળા પડે થઈ છે (Cystic) કાકડા પડે વાળા Cystic થયો છે. દરે કાકડાને આવે બારે યજ્ઞ ઉચ્ચારે એવે રહીને જરૂર અભરામણ ધાવ. આતો વરુવ. ગુલાના પ્રવેશદારો છે એમાંથી જંતુઓને આકર્ષવામાં આવે છે, પણ લોહીમાં સફેદ રજકણો તેનો નાશ કરે છે. કાકડાને જંતુઓનો મારો ઉમ હેય છે અને કાકડાની પ્રતિકાગ્રહિત ઓછી ધાવ છે તેવા સમયે કાકડા અધિમત્ત બન્યો કહેવાય. કાકડાની આ જિભારી તાજ જ હોય તો સરીરની પ્રતિકાગ્રહિતથી તે થોડા સમયમાં મેજમુક્ત બને છે કાકડા વાર જંતુઓનું આકર્ષણ એવું કારે હોય છે કે કાકડા સાથે થઈ નળ, કાકડા મોટા થઈ નળ છે, કાકડા પડ સફેદ પડ બાહે છે, કાકડા પડ સફેદ ચાંદુ પણ પડે છે. પણ આ પરિસ્થિતિ બીજા ઉપયોગથી સુધારી શકાય છે.

કટલીવાગ આ પીડા કાકડાને અધિમત્ત કરે છે, ત્યારે તેના પડોના કાણા પણ કપાય ગયા હોય છે, પડોના નિકાસ થતો નથી અને તે સરીરને અગાડી બીજા રોગો પણ ઉત્પન્ન કરે છે એવા કાકડાઓ સર્જના કાપી કારે છે. નદિતર પક્ષીવાર એ નિકાગમાંથી સર્પિય જેવી જિભારી ઉઠાવે છે, આવા અધિમત્ત કાકડાઓ પણ બીજાથી સુધરી શકે છે. તેને કાપી કાઢવાની જ જરૂર હોતી નથી. વળી વધારે તપાસ કરતાં દરે પૂગવાગ થયું છે કે કાકડા કપાવી કાટેલા માણસોમાં પણ કમીયા અને દાવગેજનું પ્રમાણ સમુદાય હોય છે.

ફેટલાકાને કાઢ્યા પર કે કાઢ્યા નહયક તાળવામાં શુમકું આવ છે અને હાં સખત પીકા પામે છે. આ રોગોને *Quarantary* કહેછે. પણ એમાં પણ કાઢ્યાને કાપી નાખવાની જરૂર જીકો થતી નથી. એ શુમકું કોરી પર પ્લેકર કાઢી નાખવામાં આવે તો હાં રોગ મુક્ત થાય છે શુમકામાંથી બધુ પણ કાઢી નાખવુ જોઈએ નહિતર એ બિમારી પાછી ઉતરે છે.

કાઢ્યે જંદમસ્ત જણાય કે તેને કાપી કાઢવે એ જણે સામાન્ય નિયમ થઇ પડ્યો છે કાઢ્યે સાફ કરવાથી, જંદોનો ચેપ દૂર કરવાથી રોગ નિમૂળ થઇ રહે છે. માત્ર કાઢ્યેજ નહી, પરંતુ *adenoids* (નાકના મસ્તકવાળા છે એ સ્તનનળી પરના માંસનુ યુગ્મ) પણ સાફ કરવુ જોઈએ. આંખોની ઉપયોગથી આ કરી શકાય છે. વળી *Sinuses* નાકના હાકાકાનો ઉપરનો છે એ જગ્યાઓમાં સપાટાવ તો પણ કાઢ્યે બગડે છે. સખત કાઢી વેળા પણ આવું બને છે તો તે થળ કારણ દૂર કરવુ જોઈએ. *Sinuses* (નાકના હાકાકાનો ઉપરનો ભાગ) નુ દારૂ મૂકવું રહે તો તે કરી વ્યાધિમસ્ત થયો નથી એવું નિષ્ણાતો જણાવે છે. ઉપમ કાઢતરોનો અભિપ્રાય છે કે માત્ર આંખોની ક્ષિપાથી આ દુરસ્ત રાખી શકાય છે

કાઢ્યે કાપી નાખવાની ક્રિયા એ પહું નાનું જોપરેશન કહેવાય છે, પરંતુ તેજી થઇક ક્ષિપમાં સપાટાઈને મગધ પાગલ જેવા દાખલા બન્યા છે. વળી કાઢ્યાનો સર્વ બામ કાઢી નાખવો જોઈએ. એ કુઈટ માર્ક છે જરા જોઈએ બામ પણ રહી જાય તો કાઢ્યે પાછો જીગી નીકળે છે, ફરી પાછી પીકા થાય છે અને ફરીથી યાજ્ઞિકા કરાવવી પડે છે ફેટલાક હાંજોને કામમની ચરહી થાય છે અને પછીથી તે હમમાં પીકાય છે. કાઢ્યે કાઢ્યા પછી મધ્યાં જાળકોનાં જલ તાળવુ સકાય છે, ફેટલાકને લકવો પણ થાય છે કાઢ્યા વિનાના જાળકો લકવામાં વધારે સપાટાય છે એવો એક વૈદકિય અભિપ્રાય છે. એક નિષ્ણાત કાઢતરે કહ્યું છે કે “ ત્રીસ ઉપર જાંનીમારી કાઢતરી પ્રેક્ટીસમાં કાઢ

પણ જાળકોના કાઢ્યે યાજ્ઞિકાથી કાઢી નાખવાની સલાહ આપવાની મને જરૂર પડી નથી જોપણિ ઉપચારથી કે સર્વ જાળ હાંજોને એ રોગમાંથી મુક્ત કરી શક્યો હું.” એમેરિકામાં એક વાગ એક રસદાવક અખતરો કરવામાં આવ્યો હતો પ્રાથમિક શાળાઓમાં કણ્ઠતા હજગ જાળકોને કાઢતરની એક ટુકડીએ તપાસ્યાં અને જણાવ્યું કે એમાંના કે કામનાના કાઢ્યા કાઢી નાખવા જોઈએ. બાળીનાં બીજા તદ્દન તંદુરસ્ત છે એમ આ ટુકડીએ ખાતરી આપી. બાળીના રહેલાઓને બીજા કાઢતરોએ તપાસી જણાવ્યું કે તેમાંના કે બામ ધી જાળકોના કાઢ્યા કાઢી નાખવા પડશે બીજાઓ તદ્દન તંદુરસ્ત છે એવો તેમનો એકસ અભિપ્રાય હતો અવસિષ્ટિ રહેલાં તંદુરસ્ત જાળકોને બીજા કાઢતરો સમક્ષ લઇ જવામાં આવ્યાં, તેમણે તેમથી પણ કાઢ્યાનાં રોગી જાળકો કાઢ્યાં. આ ક્રમમાં છેવટે માત્ર ૬૫ જાળકો જ તંદુરસ્તીનું સર્ટિફિકેટ મેળવી શક્યાં

એ વસ્તુસ્થિતિ આવી હોય તો એક કાઢતરની સલાહ સંકળી કાઢ્યે કાઢી નાખવા તદ્દપર મધું એ મુખાઈ કાઢ્યું છે. જાળકો હજુ પ્રુપ્ત વયના થાય તે અમાઉ કાઢ્યે વ્યાધિમસ્ત થાય તો ઉપરની મોટી ભૂલ યથેલી ચલાવ. વળી કાઢ્યે તદ્દન નિષ્ક્રિયોની કાય કોય તો બગ્ગ કે પીક ઉપર મૂકવાને જણે એમાં ઉપરે મૂક્યો છે તે તો વળી બગ્ગર ભૂલ. પરંતુ વસ્તુતઃ એ ભૂલ નથી પણ કાઢ્યે એજ જગ્યાએજ મૂકવામાં આવ્યો છે શરીરમાં જતાં જગ્યાઓને તે પકડી લે છે. સ્નાયુને વધારે કામ કરવુ પડે ત્યારે તે જરૂર મદદ થાય. તેથી તેને એકદમ કાઢી નાખવો ખોટું છે વળી બૈવેકાઓએ તો કાઢ્યે કાઢવી નાખતાં પહેલાં પછો વિચાર કરી જોવો જોઈએ કાઢ્યે કાઢ્યા પછી કંઈ બૈવેકાઓના સાદ બગડી યવના કે વિકાર પામ્યા છે માત્ર આંખોની ક્ષિપથી નાક અને જણુ સપૂર્ણપણે સાફ રાખવામાં આવે તો કાઢ્યાને તંદુરસ્ત રાખી શકાય છે. એજ ક્ષિપથી બગડેલા કાઢ્યે કાઢતરે પણ છે એવો અનુભવી નિષ્ણાતોનો મત છે.

[અસિદ્ધ નિશ્વાનની કથાઓ]

મે માણસો ખીણમાં ચાલે જતા હતા, ત્યારે એકે પર્વત બાજુ અરિષ્ટી ખતાવી ખીનતે કયું, “વેસો આશ્રમ દેખાવ છે ને ! ત્યાં એક માણસ રહે છે તેણે દીર્ઘ કાળથી સસાર ત્યાગ કર્યો છે તે ઇશ્વર સિવાય બીજું કશું આ દુનિયામાં શોધતો નથી.”

અને બીજાએ કહ્યું, “તે તેના આશ્રમ અને આશ્રમની એકાંતતા સદૃશ સસારમાં જ્યાં આપણા મુખદુઃખમાં સમભાગી બની, લક્ષ્મીના નૃત્યોમાં નૃત્ય કરે અને મરણ પામેલા સમયે રૂદન કરનારાઓ સાથે રૂદન નદિ કરે ત્યાં મુઘી તેને ઇશ્વર મળશે નહિ.”

બીજો માણસ આ બધું જાતરમાં સમજ્યો અગે, છતાં તેની સમજ વિરૂદ્ધ જવાબ આપ્યો, “તમે સમજી કહો છો, તે સાથે હું સમ્મત થાઉં છું; છતાં હું માનું છું કે એ સાધુ સારો માણસ છે. શું એવું નથી હોતું કે બધા અસપ્ત્યોની દેખીતી ભલાઈ કરતાં એક સારો માણસ એકાંતવાસથી તથા શ્રેય દેશે છે ?”

બેઠેઠ અને પતંગીઈ

એક સાંજે એક પુરુષ અને એક સ્ત્રી દમ્પતીની બાડીમાં સાથે-મુસાફરી કરતાં હતાં તેઓ જગાઈ ઠરી મળ્યા ન હતાં

પુરુષ કવિ હતો અને તે સ્ત્રી પામે એકા અને તેને આનંદિત કરવાના આરાધ્યો તેણે કેટલીક પોતે ગમેલી અને બીજી બીજાએ રચેલી વાર્તા કહેવા માંડી -

પણ એ બોલતો હતો ત્યારે તે સ્ત્રી ઝીપ ધરતી હતી. બાડીને દીમે લાગતાં ઉત્પાડોને વાચ્યો લાગ્યો અને સ્ત્રી જાગી ગઈ અને બોલી, “એ-દા અને બેઠેઠની પાતાનું તમે કરેલું અર્થક્રિત્તણ હું વખાણ છું”

અને કવિએ કહ્યું, “બાઈ સાહેબ પતંગિયા અને મુલાખ ત્રિયે ગમેલી મારી પોતાની વાર્તા હું તમને કહેતો હતો, તેઓ એક બીજા સાથે કેમ વર્તતાં તે મે તમને જણાવ્યું !”

નદી

વિરાળ નદીવાળા કાઠીયા પ્રદેશની ખીણમાં મે ઝરણાંના બેઠાં મળ્યાં એક બીજાને કહ્યું, “બાઈ તું ક્યાંથી આવ્યું ? અને તારો માર્ગ કેવો હતો ?”

બીજાએ જવાબ આપ્યો, “મારે મારે મુશીબતો વેડવી પડી છે ખાણી ખેતવારી પવન ચક્રીનું ચક્ર જાગી બધું અને મને નદેશમાંથી ખેતરમાં ધાવનાર નિષ્ણાત એકત મુશ્કેલી ગમે છે આપો દિવસ આજનમાં માત્ર બેસી નવી તમને ખાવા કરતાં એકો ભોજોએ કરેલી મહાકાની દુર્ગંધ વહેતી હું માર્ગે કરી આવ્યું છું. પણ બાઈ તારો પથ કેવો હતો ?”

અને બીજા કહે જવાબ આપ્યો, “મારો માર્ગ જુદો જાતનો હતો. મુશ્કેલીનાર પુરુષો અને લગ્નજીવિતાઓમાંથી હું માર્ગે કરી આવ્યું છું” અને એકો માર્ગના આલાઓ બરી મારામાંથી પાણી પીવા મારા કિનારે એકી બાગમાં તેના ગુલાબી પત્ર પાણીમાં ઝળઝળાવતા અને મારે રહેતે મધુર સંજોતો જવાબ આપ્યો એક કે તમારો માર્ગ મુખી ન હતો.”

તે પહે નેરોએ મોટા જવાબે કહ્યું, “આમે, આમે, આપણે, દરિયે જવાનું છે, ચાલો વાતો ન કરો મારી-સાથે ચાલો. આપણે દરિયે જઈએ છીએ. ચાલો, ચાલો, મારી સાથે થતાં તમે તમારો આતરી કે શોકમન પ્રવાસ શ્રી જશે. ચાલો, ચાલો. આપણી માતાં સમુદ્રના વિશાળ કબજામાં આપણે સમગ્ર જઈશું ત્યારે આપણા પસના સર્વ સુખદુઃખો આપણે શ્રી જઈશું.”

બીજી પ્રવાસી

એક વાર મને બીજી પ્રવાસી મળે. તે પણ સ્થેન ચકર જણાયો અને તેણે મને કહ્યું, “હું પ્રવાસી છું મને ધણીવાર લાગે છે કે હું વામનોની પૃથ્વીમાં ફરું છું અને મારું મનજ તેમના મનજ કરતાં ધગતીયો સિતેજ ક્યુનિક શીટ દર છે, તેથી હું વધારે ઉચ્ચ અને વધારે સ્વતંત્ર વિચારો ઉત્પન્ન કરું છું.”

સત્ય કહું તો હું માનેલીઓમાં ફૂટો નથી પણ તેમના ઉપર રહું છું અને તેઓ ઉપાકા બેતરમાં મારા પગલાં માત્ર નોંધ લે છે.

“મારા પગલાંના કદ જાને આકાશ વિષે તેમના મતભેદો ચર્ચાતા મે તેમને અનેકવાર સંબોધ્યા છે. કેટલાકો કહે છે કે, “જ્યોતિના સમગ્રમાં એક મહાકાવ્ય રાસસ પૃથ્વી પર ફરતો તેના એ પગલાં છે.” ત્યારે બીજાઓ કહે છે, “આ તે દર દરનાં ધૂમધેનના ખરેખરા અર્થ છે.”

“પણ તમે મારા મિત્ર, તમને તો અંતર છે જ કે એ પ્રવાસીના પગલાં છે, બીજું કશું નથી.”

દિવાના

શીકા, મુદર અને આશ્ચર્યકત વલનવાળા એ પુત્રાનને હું દિવાનાશુદ્ધના ભગવાનમાં મળ્યો.

બાહ્ય પગ હું તેની પાસે બેઠો અને મે પૂછ્યું, “તને શા માટે અહીં રાખવામાં આવ્યો છે?”

આકાશમાં તે મારા પ્રતિ નોંધ રજો અને પછી બોલ્યો, “આ પ્રસ જરોજ છે, છતાં હું તમને તેના જવાબ આપીશ મારા પિતાએ મને તેના જેવો જ બનાવવો હતો અને હું કદાચ જેવો થાઉં એની મારા કદમની ઈચ્છા હતી, મારા જાન્ય જેવો થાઉં એમ મારી માતા ઈચ્છતી. સાચા બેઠતા માત્ર બનેલી મારે અનુસરવા માટે સપૂણ આદર્શ છે એમ મારી મેન કહેતી મારા જામની સલાહ હતી કે મારે તેના જેવા મનમુદ્દર કસરતખાન બનું.”

“મારા-સિદ્ધાંત-વલવેલા, સમીતટાઓ, અને તક વિચારક દરેક મને પોતાના જેવા જતાવવા નિષ્ફળ કરેલો.”

“તેથી હું અહીં આવ્યો છું આ સ્થળ સ્વસ્થ જણાય છે અહીં કંઈ નહિ તો નહું હું જઈ શકું છું.”

પછી તે મારા તરફ એકદમ ફરીને બોલ્યો, “તમને પણ ફળવણી અને સારી સલાહને લીધે અહીં આવવું પડ્યું છે.”

અને મે જવાબ આપ્યો, “નહિ, હું તો આ સંસ્થા જેવા-માત્ર આવ્યો છું.”

અને તેણે કહ્યું, “હા, હું સમજ્યો દિવાનની પેલી વાણી પર આવેલા દિવાનાશુદ્ધમાં ખરેખરામાંના તમે એક છો.”

‘આરાધના’ના કાવ્યસમઢથી જાણીતા સયેલા પ્રા. મનસુખલાલ ઝવેરીનો આ એક નવો કાવ્યસમઢ બહાર પડ્યો છે. પરંતુ ‘આરાધના’ના ક્તાં પાસે જો આ સમઢમાં આપણે ઈચ્છા પ્રકારના કાવ્યસમઢની કે સહિતના વિશદ વિકાસની અપેક્ષા ગાળીએ તો તે નિરાશામાં જ પરિણમવાની ‘અભિસાર’ માં ‘આરાધના’ની કાદીનાં કાવ્યો જવહસે જ મળે છે, કેટલાંક ઉદાહરણ છે, કેટલાંક સોનેટો છે, ખંડકાવ્યો છે અને કેટલાંક પાદપૂર્તિનાં નોંધકણો છે.

સૌથી પહેલાં એમના ગીતો વિશે વિચાર કરીએ. શ્રી ઝવેરીનો ગીતો સખવાનો પ્રયાસ એ બુજાગતી કવિતા સાદિત્વમાં આવતું એક પ્રત્યાપતી તત્વ છે એમને ગીતો રચવાની કાવટ નથી એ તો કોઈપણ વાચક પ્રથમ નજરે જ જોઈ શકશે. ગીતોમાં કાવતી જે સચોટતા અને તીવ્રતા જોઈએ, લખતું સૌન્દર્ય અને રવતું માધુર્ય જોઈએ, અને વસ્તુચિત્રની એકાગ્રતા જોઈએ તે એમના ગીતોમાં નથી. એમનાં ઘણાં ખર્ગ ગીતોમાં એક પ્રકારની સિધિલતા છે અને એથી કાવતી તીવ્રતાનો અભાવ છે એમાં શબ્દોની કસમત અને તરલ સિવાય રમ્ય કંપના પણ જોઈ શકે છે.

અક્ષિત ગીતોમાં રસની જમાવટ અને કવિસચોટતામાં મધ્યકાલીન કવિઓને ખાલુએ મૂકીએ તો પણ કવિ નંદાનાલાલ કે શ્રી ખજરદારને આપણાં કુવાન કવિઓમાંથી હજી સુધી કોઈ પહેલી શક્ય નથી શ્રી ઝવેરીનાં અક્ષિત ગીતોમાં કાવ અને જીર્મિની સમ્યાસ નથી. જ્યારે જ્યારે સમ્યાસની અભાવ હોય છે ત્યારે ગીતનું આશુ હસેવગ સિધિલ બની જાય છે અને ગીત ફિક્કું પડી જાય છે. સમઢનું પ્રથમ ગીત “હરિ આવો” જોઈએ

તો એમાં ખજર મિલનનો જે તલસાટ, જે તમજા, પ્રભાવિત કરતી જિર્મિ અને કંપના જોઈએ તે એમાં નથી આથી ગીતની પદ્ય આવતી નથી, આની જોડાનોંધ એવા પ્રકારનું કવિ નાનાલાલ કે ખજરદારનું એકાદુ ગીત મૂકી જોઈશું તો આ બેઠ ૨૫૯ થશે. “ચિન્નિ-ધર ગોખુસ આવો” એ ગીત પણ આનું જ છે ગીતોના દાખની પસંદગી પણ એવી છે કે એમાં કાવતી વિશદ પદ્ય જમાવતી નથી. વેદનાથી બાકુળ અનેલા હરન, અને ગોખુસ આમતુ જે પ્રકારનું વાતાવરણ ઈપજનું જોઈએ તે ઈપજનું નથી.

“નાચે” નામના ગીતમાં વર્ષાના સમયનું વર્ણન છે પરંતુ એ ગીત વર્ષાનું વાતાવરણ જમાવતી શકતું નથી. “નકા નાચી રત્નો ધનધીર” માં મેખની હાથલથી ધનધીર ધરાયી અને મેખના તાકવ જેવા બનકર પડછદ વૃત્તની કંઈક રૂઢતા અને વળી એમાં રહેલા માધુર્ય અને સુખતાના જે કાવ સવા જોઈએ તે ગીતથી કાન નથી એની સાથે ગીતનું “રાજા તોરા કુબરિનામાં મોસે ઝીજા મોર” સરખાવીએ. તરત જ પ્રતીત થશે કે કેવળ સંબોધની સુંદર પસંદગીથી આ મધ્યકાલીન કવિત્રી કેવું જાનુપમ રમણીય વાતાવરણ સર્જી શકે છે.

આમ છતાં જે ગીતથી આખાં સમઢનું અભિધાન થયું છે તે “અભિસાર” ગીત સાથે છે. એમાં સષ્ટિને એક વિશ્વકુમારી કંપી છે અને તે કોઈકના અભિસારે નીકળી છે એમ કવિ માને છે એમાં કંપનાનું ઈશુવન છે અને રમ્યતા છે અને અભિસારે નીકળેલી વિશ્વકુમારીનું વર્ણન મનોહર છે.

એમનાં ઉદાહરણ કાવ્યો. ગોતા પણ એક પ્રકારની નિગાસા-જગ્યાથી. એમનાં પ્રથમ શાં માં પણ ઘણું કાવ્યે નિષ્ફળ પ્રજ્વલન

હાલો છે. એટલે વાવની એકવિધતા આવી જાય છે. એક જ પ્રકારના કાચ વિશે હાલો સખવાનાં હોય ત્યારે આવી એકવિધતાનો સ્વસ્થ રહે. પણ એ વાવની રજુઆત ચાતાદારા થાય તો એ એકવિધતા ટાળી શકાય. પરંતુ એવી માંદગી બધી મળતી નથી. “ટકુ જ એવું નથી તો.” કે “આમુ ન હાં શાયતો.” કે “મુજને સમયો કસો.” હાલોમાં આલો એક જ પ્રકારનો કાચ પ્રદર્શિત થાય છે.

“દાદા” અને “સસુતને” એ હાલો સ્વજન વિગતનાં હાલો છે અને એમાં કવિ પોતાના હૃદયના કાવો સારી રીતે વ્યક્ત કરી શક્યા છે. છતાં પણ હાલોની દીર્ઘ-સૂચતા અને સિધિસતા ખરેખર છે “શુદ્ધિ ને સિદ્ધિની પરી.” “મહોત્સવ ખુમારીનો.” “સખે જ વસ ના.” એ પ્રાસંગિક હાલો છે. એમાં પ્રથમ શબ્દ રાજકોટમાં બચાવથી સાદિત્ય પરિષદ વેળાએ સ્વાગત શબ્દ તરીકે લખાયું છે, બીજું ચીમુરતી યાતના પ્રસંગે લખાયું છે અને ત્રીજું પ્રાસંગિક હાલોમાં મુખ્ય પ્રાસંગિક હાલો નેટુ જ છે.

પરંતુ કવિ જેને “રતાવણિ” તરીકે ઓળખાવે છે તે ચીદ પાદપુતિનાં હાલો જરાય રત્ન કે તેની આવણિ નેવાં લાગતાં નથી જેમ વર્તમાન મુલાવરાઓના સમા-ગરોમાં કેટલીક પદ્ધતિઓ પર બચ્ચ નામક નેકલણ લખાય છે એવા પ્રકારનાં એ હાલો જણાય છે. હાલો તરીકે એનું મુખ્ય અંતિ અર્થ છે.

“કનજ જેવી છતાં તમ આંખ,

આ કાલિષ કટારી છે.

નથી દિલ તોય છે દિલદાગ,

બસિદારી તમારી છે.”

આને આપણે નેકલણથી જરાય વધારે મહત્ત્વ આપી શકીએ નહીં. અને લાગે છે કે

આ “રતાવણિ” તો આખોય વિમાન છાદી દીમા હોત તો સારું થાત.

શ્રી ઝવેરીને વધારેમાં વધારે ફાવટ ખડક હાલો સખવામાં છે અને એમનું અનુક્રુપ પરંતુ પ્રભુત્વ પણ પ્રસસનીય છે એમનાં ખીતોમાં આવી જતી દીર્ઘસૂચતા કે સિધિસતા જંદોળક હાલોમાં હોય છતાં ખીતો નેટલી પારદર્શક બનતી નથી. જો વધારે એકામતા જાળવી શી ઝવેરી ખડક હાલો લખે તો વિસિષ્ટ પ્રકારનાં ખડક હાલો મુજબતાને આપી શકે. વળી શ્રી ઝવેરી હમણાં હમણાં વિવેચક બનતા જાય છે એટલે એમની હાલની સર્જનશક્તિ વિવેચનની વિશ્લેષાત્મ શક્તિ નીચે દર્શાવ બધ છે.

આપણા સમગ્ર સાદિત્યમાં અને ખાસ કરીને કવિતા સાદિત્યમાં જોઈ આવી ઝળ છે. એમાં જાય જાયમાં એક પણ એવો શબ્દના-પાત્ર સમઢ બહાર પડ્યો નથી. આમાં શી સ્નેહરશ્મિનો “પનઘટ” જોઈ અપવાદ છે. વળી વિચાર પ્રધાન હાલોનો જે વટાળ ફીક વર્ષ ઉપર ઉત્પન્ન થયો હતો તે ધીરે ધીરે ધીરે ધમતો જાય છે અને આપણા કવિઓ ખાજા ખીતો સખવા તરફ વળ્યા છે. શ્રી હમાસ કરને “આતિશ્ય” કે શ્રી ઝવેરીને “અભિચાર” કે સ્નેહરશ્મિનો “પનઘટ” લખ્યો અને એનું પચ કરણ કર્યો તો એમાં આપણા ઉપર ખીતો ફરી. આ પરિવર્તનનાં કારણો શોધી શકવા અતિ આવશ્યક છે. શુ આપણા કવિઓને વિચાર પ્રધાન અને અંગ્રેય હાલો હાલો નહીં કે પછી એનાથી ધુણે ધવા ખીતોદાર એમને વધારે લોકપ્રિયતાનો સારું પ્રસંગ જણાયો કે પછી રશિયો પર ચાવાને મટ થતી માંચ અને એમાંથી થતા આર્થિક કાયદાને લીધે આપણા કવિઓ અને તે અંગ્રેય હાલો રચવાના દિમાવતી કવિઓ આઠખાંના. એનાં યમે તે કારણો હો છતાં મુજબતી કવિતા સાદિત્યમાં ધીરે ધીરે આવવા આ પરિવર્તન નોવનીય તો છે જ.

આણ માસના ગાજકારણમાં મુખ્યત્વે આટલા પ્રશ્નો બહાવી રાહવા. (૧) પેરિસ મુકામે મળી રહેલી સમન્ત રાષ્ટ્રસમુદ્ધની એકક (૨) ચીન (૩) હિન્દી રાજ્યવ્યવસ્થાને બદાવનારી પ્રતિનિધિસભાનું કાર્યકાળ. તેમાં પ્રથમ આપણે પેરીસ મુકામે થએલી કાર્યવાહીને તપાસીએ.

આ કાર્યવાહીમાં મુખ્યત્વે (૧) પેરેસ્ટાઈન (૨) ઇશ્વિયુ આફ્રિકામાં વસતા હિન્દી અને શાહસ્તાની પ્રજાઓને શાયેતો તાની સરકારનો વર્તાવ (૩) કાસ્પીયર (૪) બાલુકાકિત અને લશ્કરી સરનામ ઉપર નિયમન (૫) લશ્કા વગેરે નવીન રાષ્ટ્રોની રાષ્ટ્રસમુદ્ધમાં હાથમસ થવા માટેની ખરજીઓ, એટલી લીકાં કંતો આવી નામ છે પ્રથમ પેરેસ્ટાઈનનું પ્રકરણ જોઈએ. આ પ્રકરણનું રોકકુ બલ્યારે એટલું શુદ્ધ ગુચવાજોલુ છે કે તેના નીચેના ટુક મુદ્દતમાં જાએજ આવી રહ્યો, એ ગુચવાડો વધતો જ નામ છે, રાષ્ટ્રસમુદ્ધનાં મોટાં રાજ્યો છરાદા પૂર્વક તેને વધારતાં નામ છે. જેથી બને ખસો, અથવા તો ત્રણેય પક્ષો, પરસ્પર લડી, ખસાઈ નામ અને રોક પક્ષ રાષ્ટ્રસમુદ્ધનાં ત્રણ મોટાં રાજ્યો પૈકી કેઈ એક એકનો-આમિત ઘષ્ટને રહે આ બીસ બલ્યારે તો ભગંકર ઘઈ ઘઈ છે, અને તેથી એશિઆનાં નાનાં મોટાં રાજ્યોને મોટા પદાઈ પાઠ શીખવાનો રહે છે

આ પ્રશ્નની પૂર્વ પીઠીકાને જગા આપણે જોઈ જઈએ. ઇ. સ. ૧૯૧૪-૧૯૧૮ના પ્રથમ વિશ્વ વિમલ વખતે ખરજી પ્રજાઓને ટુકોની સત્તાથી સ્વતંત્ર થવાનું મન થયું ટુકોં એ વખતે જર્મની અને ઓસ્ટ્રિઆ સાથે રહી ઇંગ્લેંડ, રશિયા અને ફ્રાંસ, અને પછી અને ગ્રિક સામે મેદાન-એ-જર્મની પડ્યું હતું, એટલે તેની પશ્ચિમ નમળી કરવાનો મિત્ર

રાજ્યોએ નિમ્ન ક્ષેત્રો પરિણામે છાક, લેન્ડાઈ, સિરિઆ, પેરેસ્ટાઈન, મેસેટોન ટ્રાંસજોર્ડાન અને મિસર ટુકોંની સ્વતંત્ર થવા, ખરજી અને ટુકોં ઇસ્લામી ધર્મના દર્તા, ટુકોંની સસ્તનત આ અગળ મુદ્દલ ઉપર આગે વર્ષો થયાં હકુમત બોજવતી હતી ટુકોં સુધતાનોની એ મુદ્દલ ઉપરની હકુમત આસ ત્રાસદાયક તો હતી જ નહી, છતાં જોજળીસમી સહીની શરૂઆતથી જ ઇંગ્લેંડ અને ફ્રાંસ આ એશિઆઈ પ્રદેશમાં પોતાની વાજ જમાવવા પ્રમત્ત કરી ગયાં હતાં, અને ટુકોંની સસ્તનતના કટલા એક મોટા જામલકારોને છુપી રીતે ધુસતાનો વિરુદ્ધ ઉદ્દેગતા હતા ૧૯૧૪-૧૯૧૮ના મહાયુદ્ધ વખતે આ ઉદ્દેગથી પરાક્રમ્યો પદોંથી ખરજીને સ્વતંત્રતાનો લાઠવો મિત્રો રાજ્યોએ બતાવ્યો, જળમા તમામ ખરજી પ્રજાઓ ફસાઈ દિલ્લા મુસલમાનો ટુકોંના પક્ષમાં રહી ટુકોંના પક્ષમાં રહી ટુકોંના મિત્ર તરીકે ઈંગ્લેંડને મળતા હતા તેમને થામ છદ્દ દિ-લ્લા લશ્કરી જળ વડે, ઇંગ્લેંડ પેરેસ્ટાઈનનો કબજો કર્યો ઈરાક પદાવી લીધું અને ઇંગ્લેંડને કબજામાં રાખ્યું તેમજ સાથે ફ્રાંસ સિરિઆમાં પખપેસારો કર્યો અને ટુકોંની હકુમત આ પ્રદેશોમાંથી ખસી જઈ એટલું શાક રાખવું પડે છે કે નેહસલમતી સલામતી મટિ આ પ્રદેશ ઉપરનું ફેવ વર્ચસ્વ વેરમી ચોદમી સહી નેટલું જુદું હતું આમી પ્રજાઓને એમ થયું કે પોતે સ્વતંત્ર થઈ થઈ છે, પણ સ્વતંત્રતા એ તો માત્ર મુમજળ જેવી ટુક મુદ્દતની જ હતી. મિત્ર રાજ્યોએ આ સ્વતંત્ર થયેલા પ્રદેશોમાં એક મોટી ફાટકાટ પાડી તેમજે ટ્રાંસ જોર્ડાનના અમીરને આણુ પેરેસ્ટાઈન બળી નવા મટિ ઉત્તેજન આપ્યું ઉપરાંત મુશાપના નાણી છુટકા વફ-

દિઓને "તેમણે પેસેસ્ટાઇનમાં વસાવવાનું" વચન આપ્યું. આ વસવાટને ઇચ્છિતા પ્રધાન બાકરે કામદેસર આંતર રાષ્ટ્રીય સ્વાસ બનાવ્યો અને National Home for the Jobless-વહુદીઓ માટે પેસેસ્ટાઇનમાં રાષ્ટ્રીય પ્રદેશ અપાવવો હતો. તેને બદલે એ વહુદી પ્રદેશ ત્રણ રાષ્ટ્ર થઈ રહે એવો પ્રયત્ન આ રાજ્યોએ શરૂ કર્યો. અમેરિકા ઓસ્ટ્રેલીયા વગેરે પ્રદેશોમાં વહુદીઓની વસાહતો થઈ રહી એવું હવે, પણ તે તરફ ઇંગ્લેન્ડ પૂર્વક બેઠેલકારી જતાવવામાં આવી, અને મુરોપના જુદા જુદા પ્રદેશોમાંથી બગીચ તવંઠર અમણ બચેલા એવા તમામ વર્ગોના વહુદીઓને ઇચ્છે અને ખાસ કરીને અમેરિકાએ ધન આપી, પેસેસ્ટાઇનમાં વસાવ્યા. આ લોકો શ્રેષ્ઠો પહેલાં એશિયાઈ પ્રજાસમુહો હતા, પછી તે તેઓ પ્ર. સરકારે બાપાઓ, મુરોપિઅનો થઈ ગયા હતા. તેમણે તેમનીવ જેવા વેરાન પ્રદેશોને નબળતસમાં કર્યા પણ તે જ સાથે પૂર્વ એશિયામાં સમુદ્ર તટે, મુસ્લીમ ગાંઠ સમૂહ વચ્ચે વહુદી મુરોપીય અને અમેરિકાની સપતિથી તર થઈ બચેલા જન સમુહને વસાવી મિત્ર રાજ્યોએ બરખી-સ્વતંત્રતાને ભવંઠર કટીકા માર્યો. સ્વતંત્રતાની લાસ્ય મોટી હોય છે એટલે ઇ. સ. ૧૯૧૮-૧૯માં બરખી પ્રજા-ઓએ તે લાસ્યને માન્ય રાખી, જેના પતિ-જાગે અત્યારે તેમને શોષવા પડે છે. અત્યારે સ્થિતિ આ પ્રમાણે છે પેસેસ્ટાઇનના વહુદીઓને સ્વતંત્ર રાષ્ટ્ર બોલ્લિ હોય જે માટે તેમને અમેરિકાની અને રશિયાની મદદ છે, દ્વાસ બોલ્લેન પ્રદેશના અગમ અમી-રને વધારે મુલક બોલ્લિ હોય એટલે તે અજબુલા અમીર પોતાના અરજ સહધર્મી-

ઓથી જેમ ઇસ્લામી ઇતિહાસમાં અમણ આવ્યું છે તેમ વિખુટા પડી ગયો છે, ઇન્જિન સિરિયા લેજનોન હેઠલિય ઇરાક વગેરે બરખી રાજ્યોને બેમાંથી કાઢવાખત પસંદ નથી, આ પ્રદેશોમાં તેમની સમુદ્ધિ છે એટલે તેમની સ્વતંત્રતા પરતવ્રતામાં પતિ જુમી બઈ છે અમેરિકા વહુદીઓને મદદ કરે છે જ્યારે ઇચ્છે અમોને મદદ કરે છે, અમેરિકાની સપતિ અપાર છે જ્યારે ઇચ્છે પાસે હવે હિંદના સરકારના સાધનો રજાં નથી. ગાંધીસમુહની પતિવદના બધિવેસનોમાં અર્જાઓ થાય તે પતિવદ સમિતિઓ નીચે સમાધાન પચો નીચે એ સમિતિઓના અને સમાધાન પચોના સમાસદો

ડોંગરેનું
બાળામૃત
 બાળામૃત
 બાળામૃત

માલીક:—
કે. ડી. ડોંગરે. ડં
 મુંબઈ ૪

રનેહાંકિત કવિતા

કવિ-વિદ્યાર્થી મહેતા.

વર્તમાન ગુજરાતી કવિતાની સર્જના-
સભિમાં એક અગ્રણ્ય પ્રકારની જોડ બાજ
આવતી જણાય છે. માસિકમાં પ્રગટ થતાં
શબ્દો અને અક્ષર પડતા નવા શબ્દસમૂહો
ઉપર દૈનિકાત કરતાં આ વસ્તુ સહેલો જણાઈ
આવે છે. ઉપાધ્યક્ષનો સંગ્રહ 'આતિથ્ય'
એમના આગળ છે. શબ્દસમૂહો કરતાં પછે
જનરલે નિવરણો છે. શ્રી મનસુખરામ
એવેગીને 'અગિસાર' એમના 'આગવના'ની
સરખામણીમાં સાવ વિગતો છે. એક વાત
નિર્વિવાદ છે કે ૧૯૩૦-૪૦ સુધીમાં જદાર
જેવા શબ્દસમૂહોની સરખામણીમાં અત્યારે
જદાર પડતા શબ્દસમૂહો જરાય જણાયાત
નથી. વળી આધુનિક ગુજરાતી કવિતાનું
એક બીજું લક્ષણ પણ જદી મોટી લેવું
પણે ૧૯૩૫ના અગેવવાના વટોળ પછી
આપણા કવિઓ વળી પાછા ઓતો લખવા
તરફ વળ્યા છે. એનાં અને તે શબ્દો દો
બેમાં મિલેવું તો સાચું છે કે અત્યારે કવિ-
ઓ ઓતો લખવા છે અને ઓતોમાં જેમને
ફાવટ નથી એવામાં પણ ઓતો લખવા
પ્રેરણા થઈ છે.

આથી પરિમિતિમાં તાજેતરમાં જ
જદાર જેવો શ્રી રતેદગરિમનો નવો શબ્દ-
સમૂહ 'પતપટ' એક આદાના ગરિમ જેવો
છે. એમાં કવિની સક્રિયતા જોઈ જણાતી
નથી પણ એથી જ વધુ એમાં એમની સક્રિયતા
તપતી વિદ્યમા અને વિદ્યસ દેખાય છે.
અત્યારના મહત્ત્વમાં એ ઓતો આસ
વિદ્યમા છે.

એદગરિમ પ્રવાતલ ઉમિદકવિ છે અને
જે ઓતો મનાવે પણ તે જેમ 'અર્ધ'માં
તેમ 'પતપટ' માં પણ એમજે પછી જ એ
પ્રકારની ઓતો આપે છે. ઓતો લખવામાં
એમની દરેકની ઓતો તે અગમ અગમ છે.

એમનાં કેટલાં વર્ગોનાં લોહાને કારણે
છે. આમ બધાં એમણે વિચારપ્રધાન મન
ઉદાયક શબ્દો પણ લખ્યાં છે અને
સૌમાં પણ એમની નૈસર્ગિક અને પ્રાચીન
સક્રિયતા દર્શન થાય છે.

એદગરિમના ઓતોની સૌથી પ્ર
વિસિષ્ટતા તે એનાં લાજની લક્ષ્ય
મધુરતા છે. એમનાં ઓતોનાં લોહામાં લેવે
છે. એવાં સાથે ઉદાયક શબ્દો
કર્તા નાનકડું ઉમિદગીત લખવું થયું
છે અને કલાકારની સાચી કલા માં
છે. રતેદગરિમને એ કલા સાધ છે. તે
ઓતોની મહત્ત્વના લાજની લીલાતા જે
માપુર અને તે લક્ષ્યે તો એ સૌ
રતેદગરિમ સિદ્ધ કવિ જ રહેવાના, એ
ઓતોમાં મિલનનું માપુર છે, વિદ્ય
તપસાટ છે, આદાનાં રમ્ય હિરણી
પ્રજ્વળના મધુર પ્રસંગો છે, પ્રકૃતિનાં મુ-
ચિત્રો અને માનવજીવનમાં તેમનું નિર્મ
ર એમના રાષ્ટ્રપ્રેમનાં ઓતોમાં રાષ્ટ્રપ્રેમ
આવના આર્થજીવી તથા, સૌંદર્યના ઉભ
તે પૌરુષના જેમ છે.

'પતપટ' સમૂહમાંનાં ૧૦૮ જે
શબ્દોમાંથી લગભગ સારું જોઈએ ઓતો
એમાં પ્રજ્વળ ઓતો છે, અગ્નિઓતો
પ્રાસંગિક ઓતો તેમ જ રાષ્ટ્રઓતો
'આવજો' માં પ્રેમી પ્રેમીને શાંતિ
સાંજે સંગરવિચારે કિનારે મોસાલે છે. ૬૫
માં સમી સોજનું દાગળ લીધું દોગળ
"આ તો તીની જની મધગાળ" જે
લાજની પધાગમણી પટ નથી. "લગ
'ગુલાઈ', 'જખજખ' નાં છે, 'જખજખ
નોતારે' એ સૌ સુન્દર આવાજના
મધુર ઓતો છે. 'માત્રમ રાત' માં વિનમ્ય
તે એક જ લગાડ છે. અને તેની જેમ
માત્ર એક જ વિનમિ છે અને તે જે

“જાને કુદરતે જાતે જાણુ કે, સુવં જાહે ન જાણે પરાંડા ! અજવાણે એકના અનેક થતાં બાણે, માટે તો બે મરી એક થવાનાં કેડાં.”

એમનાં ગાઢગીતો પણ એવાં જ આવેશ વાળાં છે. “રાષ્ટ્રધ્વજને” અને “સ્વાધીનોત્ત” ગીત” એ મુક્તપ્રાપ્તતા પોષકરની પ્રતીક છે તેમાંનું ખીજું તો આપણા સમૂહને માટે બહુજન બહુજન અને ગુજરાતનું સમૂહગીત થવા જેવું છે એમાં સ્વાધીનો કહે છે

“સ્વાધીન, અને સ્વાધીન ! સદા સ્વાધીન જામે સૌ ઉત્તરશિર મુક્ત જાજાય છે એમ અમારી સુક્ત અભય વહે સમીર.”

‘માતૃતા એકદે’ એ સ્વાધીનની તમન્ના નિશ્પન્ન ગીત છે અને તેવાં લખેલો આમનો કરતો આલોચનની સ્વતંત્રતા કાળે નવ્યુવાન નીકળી પડે છે અને જાહે એવો સાદ પડે ત્યારે કાણ બચાગી સ્પષ્ટ રહેતો હશે !, “ની હરેસુતાં માનવી જામે ને ધરતી પાડે સાદ ધોરતા કહે કાણ બચાગી” ગુલના ભોરીજનાદ.”

આ તો, ઘણાં આ સમૂહમાં ગીતોની વાત પણ ગીતો સિવાય કોી સ્નેહરશ્મિએ ખૂણું સારાં વિચાર અને ચિંતન પ્રધાન તેમજ ભૂમિ અને લાવ્યપ્રધાન કાવ્યો આપ્યાં છે.

જે કાવ્યના નામથી આપ્યા ૨ સમૂહનું અભિધાન થયું છે તે ‘પતંધર’ કાવ્ય ધણું જ રમ્ય છે એક કાવ્ય આપણાં જીવનમાં-આજે પણ-સામકાલિમાં પતંધર જાજવાનો બાજ બાજવો હોતો નારીજીવનનો એ વિચારો હોતો. અને અનેક ઉદાહરણો એ મુક સાક્ષી બની ગઈ હોય પ્રથમવાર સાસરે જતી કન્યા જતી વેળા પોતાના સાથી પતંધરને વિષાદપૂર્ણ નેત્રથી જોઈ લેતી, પ્રજાજનતા તાપમાં મુસાફરી કરતો પથિક ત્યાં વિચારો આવા યોજાતો આ સૌ બાવ કવિએ જનીવ

મધુગતાથી ગીતથી છે. કવિ પતંધરને એક સુન્દર અર્થ આપે છે. અને બીજાં ‘ભોગે’ નથી, એને એકાદ પણ નથી નાંખ્યું એ તો માત્ર એટલું જ જ, કહે છે કે ‘હું મત્સ્ય’, છું અમર ! એટલું જો હું પ્રકૃષ્ટ” તો મારે બસ છે અને અનંતમાં કવિ પતંધરને ચિરસ્થાયી દાનતવનકારી સ્વતંત્ર પ્રેરવા પીનવે છે.

‘વર્ષામતે’ કાવ્ય એ વર્ષા સમયનું સુન્દર પ્રકૃતિ ચિત્ર છે એમાં મેધ અને વીજને કવિએ દમ્પતી તરીકે આલેખ્યા છે.

“નાચો જાહી દે નટરાજ મેધ

નાચો સખી મેધની વીજને-બા

છે દમ્પતી આદિ તમે સુધન

અન્વેષ્ય દેશે હલતાર બુધ્યા”

૧૪મી પ્રકૃતિનાં આ તત્વોનું દામ્પત્યથી સાથ નિરાણું છે આનંદજનનમાં જોવામાં આવતા પ્રજાસત્તાજીવી વિષયતા એમાં નથી વિચ્છિન્ના આખા સ્નેહમાં માનવવંશની વીજા મેસુ વાગે છે મરણ કવિ કહે છે તેમ.

“અદત ઘાતો છું મેનું જાહી”

કવચિત જગ વટીજ હેનું ત્રીજી”

‘એક પ્રજાધીને’, ‘મીઠી સબમ’ ‘શુદ્ધ પરદેશતણી કથા” કાવ્યો પ્રજાનાં જુદાં જુદાં બાવો આલેખતાં કાવ્યો છે.

મી. સ્નેહરશ્મિ પ્રધાનતાઃ કિર્તિકવિ હોવા છતાં એમણે ધણાં સાગ વિચાર અને ચિંતનવાળાં કાવ્યો પણ આ સમૂહમાં આપ્યાં છે એ વર્ગમાં સૌથી સરસ કાવ્યમાં છે ‘ખાતસુદત’, એ કાવ્યમાં કવિની ચિંતન સક્રિય પૂર નકારમાં ખીલી છે સંકાર અને સજનની સાથે મગધી સાલતી પ્રકૃતિની આ લીલા કવિ પ્રતિષ્ઠાને વિચાર કરી કરી મૂકે છે કવિ વિચાર છે કે માનવી જેને

સંસ્કૃતિ. કહે છે અને જેમાં સદાય સદાગ
ચાલ્યા કરે છે એ સાચી સરકૃતિ છે બગી ૧
છતાં કવિને એટલું તો લાગેજ છે કે અંદારમાં
સગંનનું બીજ ગળું છે આમ છતાં કવિ
શાંતિ તો શોધે છે માં વસુન્ધરાના બોળામાં
“જળે શાન્તિ, સ્થળે હો અન્તરિક્ષમાં
છવ માત્રે હળે શાંતિ શાંતિ હો શાંતિ વિધમાં”

‘જનતા’ પણ એવું જ એક ચિન્તન-
પ્રધાન કાવ્ય છે એમાં જનતાનું સનાતન જળ
પ્રાપ્તુ દાખ્યુ દખાપુ નથી અને એ જ્યૈતિ
દાસિક દ્રષ્ટિએ નિષ્પાય છે

એકદશિમ પીડિતોના પણ કવિ છે. માન-
વીની પ્રત્યે હોય કે પણ પ્રત્યે હોય કવિ-
હૃદયને બળબળાવી મૂકે છે ‘વરદાન’ અને
‘મુક્તિ’ આ પ્રકારનાં કાવ્યો છે ‘વરદાન’
માં સિવ પાસે દીનભાવે આવેલો છવ પોતાનું
છવ વરદાન મળતાં જરાવ નેટલીય કૃતજ્ઞતા કે
નમતા દાખવ્યા વિના ચાલી જાય છે
અને સિવને નિ પાસ નાંખતો કરી મૂકે છે

“નિઃશ્વાસે શોચતાં એવું ભજતો છવ મૌનને”
‘મુક્તિ’ કાવ્યમાં માનવીની પણ પ્રત્યેની
નિષ્કૃષ્ટતા છે આખી જિન્દગી જાત પીસીને
માસિકની આકરી કરી પણ જ્યાં દૃષ્ટાવચામાં
કાવ્ય જર્જરિત થઈ ત્યારે માસિક નિષ્કૃષ્ટ
મની પીડવા લાગ્યો અને છેવટે મૃત્યુ એ જ
મુક્તિનો માથે રહ્યો.

‘મહાતા ઇતિહાસનું પાનું’ એક સરસ
કટાક્ષ કાવ્ય છે જે જનતાને સુધારવા અને
શાંતિ આપવાનો ડોળ કરે છે એ જ જનતાના
સાચા શોધકો હોય છે અને એવા ડોંગીઓ
ઉપર કટાક્ષ છે. ‘અર્ધાંક મંજલ’ કાવ્ય એક
રમદારી કવિતાનું કાવ્ય છે એમાં સત
અસત અધિકાર અને દિસક બળનો સપર્ષ
અને સતનો વિજય કવિ દર્શાવે છે આ
સંધર્ષ દરેક મુખમાં આસતો આવેલો છે.
આમ આ સમગ્રમાં વિવિધ કાવ્યો છે. એ
સૌમાં કવિ નવે નવે રચે છે અને છે, કવિની
સાચી અને વિશદ શક્તિ પણ દેખાય છે

છવ કવિ તેમ આપણી જિન્દગીમાં
સગંનસકિતમાં આવતી જાય છે, વિગદો
પ્રમદ મળેલો આ સંસ્કૃતિ છે, આશાનાં રમ્ય ફિરજો છે,

જનની મધુ પ્રસંગો છે, પ્રકૃતિનાં સુંદર
ચિન્ત્રો અને માનવજીવનમાં તેમનું નિષ્પણ
છે એમના રાષ્ટ્રપ્રેમનાં બીનામાં રાષ્ટ્રપ્રેમની
આવના સ્વાર્થજીની તમજા, શોર્ષનાં ઉજળા
ને પૌરુષનાં જોમ છે

‘પનપટ’ સમગ્રમાંનાં ૧૦૮ નેટલાં
કાવ્યોમાંથી સમગ્ર સાદેક નેટલાં બીતો છે
એમાં પ્રણવ બીતો છે, સક્તિબીતો છે
પ્રાસંગિક બીતો તેમ જ ગાદ્યબીતો છે.
‘આવજે’ માં પ્રેમી પ્રેમસીને શોધક રમ્ય
સાંજે સરોવરિયાને કિનારે બેઠાં છે ‘દુખ’
માં સમી સાંજનું ઇજન દીધું હોવા છતાં
“આ તો વીની જતી મધરાત” કહી
નાચકની પધાગમણી થઈ નથી ‘તાગ’,
‘જુદાઈ’, ‘બખર નાંવી રે’, ‘કોણ ફરી
બેઠાવે’ એ સૌ સુંદર માથાવેવવામાં
મધુર બીતો છે ‘માઝમ રાત’ માં પ્રિયતમાની
તો એક જ તમજા છે અને તેથી એની જે
માત્ર એક જ વિનિતિ છે અને તે એ કે

૩૫મી જનરલ સારા- અને બીતામાં જેમને એવાઓ પણ બીતા લખવા

ન જાય છે.

આવી પરિસ્થિતિમાં તાજેતરમાં જ
બહાર પડેલો શ્રી સ્નેહરશ્મિનો નવો કાવ્ય-
સમગ્ર ‘પનપટ’ એક આશાના રશ્મિ જોયો
છે એમાં કવિની શક્તિની ઝોટ જણાતી
નથી પણ એથી ઊંઘડુ એમાં એમની શક્તિની
વધની વિશદતા અને વિદાસ દેખાય છે.
અત્યાગના સમયમાં એ એની પાસ
વિશિષ્ટતા છે

સ્નેહરશ્મિ પ્રધાનત ઊર્મિકવિ છે અને
એ ગીતે બીતાકવિ પણ છે જેમ ‘અર્ધ’માં
તેમ ‘પનપટ’ માં પણ એમણે મણાં જોઈ
પ્રકારનાં બીતા આપ્યાં છે બીતા લખવામાં
એમની હથોટી એવી તો અગ્રસ જામી કે

ઝોઈલ મીલ તથા કારખાનાવાળાએને ઉપયોગી

કપ ઝોહર ટાઇપનું હમ્મદી બનાવટનું

✽ અરુણ એકસપેલર ✽

વિદેશી બનાવટનાં એકસપેલરોની સરખામણીમાં ટબલ કામ આપે છે

ચોવીસ કલાકમાં ૩૦૦ ડબ્બાં તેલ કાઢે છે

અરુણ એકસપેલર

નાની સાઈઝના ૨૪ કલાકમાં ૨૦૦ ટબ્બા તેલ આપે તેવા પણ
બનાવીએ છીએ.

હમ્મદી વિશિષ્ટતાઓ

- * કાપટની મીલને લગતી મશીનરી જેવી કે વોર્શીંગ, કેમી-
સ્ટીંગ સ્ક્રબર, સ્ક્રીનર વીજેરે બનાવીએ છીએ
- * ડ્રીસ્ટર પ્રેસ પંપ હરેક સાઈઝમાં કોર્ટરથી બનાવીએ છીએ
- * કોપરાકટીંગ મશીન બનાવીએ છીએ
- * ઝોઈલ કાસ્ટીંગ તથા પોટર કાસ્ટીંગના કાગીના મણુજ
સસ્તા તૈયાર કરી આપવામાં આવે છે
- * હરેક જાતના મશીનોની ફુલ્લી, ડ્રેક્ટરીક તથા એસથી
વેલ્ડીંગનું કામ બાબતી કરી આપવામાં આવે છે

એક વખત કામ પાડી ખાત્રી કરો.

ધી લક્ષ્મી વિજય પ્રાસ એન્ડ આર્યન વર્કર્સ

ચોખંડી, ગોયા દરવાજા બહાર,

વડોદરા.

હિન્દની પ્રથમ વિમા કંપની

૭૫ વરસની સેવા કરી ૭૬ મા વર્ષમાં પ્રવેશી ચુકી છે.

ઇ સ ૧૮૭૧ મા પ્રથમ પોલિસ્ટી થઈ કરી આજે ૨૫ કરોડ

ઉપરાંતનું કામકાજ ચાલુ અસ્તિત્વમાં ધરાવે છે,

૨,૨૫,૦૦૦ ઉપરાંત કુટુંબોને રક્ષણ આપ્યું છે,

માત્ર છેલ્લા કાપકામાંજ ૧,૩૦,૦૦,૦૦૦

રૂપિયાના કાવા ચુકવ્યા છે ૩૮ ૫ કરોડ ૪૦ લાખ ઉપરાંતનું

કૃત, પોલિસીની ઉદાર ચરતો, વીમો કે એજન્સિ દેવા

ઉત્તમ કંપની.

બૉમ્બે મ્યુચ્યુઅલ લાઈફ એસ્યુરન્સ સો. લિ.

વિમા કે એજન્સી માટે લખો :—

મોહન સન્સ એન્ડ કું.

મુંબઇ ઇલાહા અને મધ્ય હિંદના ચીફ

એજન્ટ :

૧૨૫, મહાત્મા ગાંધીરોડ,

કોર્ટ, મુંબઈ, ૧

વર્તમાન રાજકારણ

(પાન ૧૮૫ નું આશુ)

એસ્ટ્રાધનમાં જન્મ, થોડીવાર મુખ્ય બ્રહ્મી જન્મ, દરમિયાન દરેક પધને મુખ્ય સામાજી મળી જન્મ એટલે જળી મુખ્ય યારુ થાય તેમાં વડુદીએ કાવી જન્મ, એટલે સમાજાનની નવી દરખાસ્તો ગળુ થાય, જરબો ધમપજાક કરે, થોડું હરે, પાકીસ્તાની મુસ્લીમો કરાવે કરે વળી સમાધાનના પ્રવાસો થાય, વળી પક્ષ-પક્ષી આસે, તેમાં એસ્ટ્રાધનના સોશીની પૂરી પરેશાની થાય, ક્રાંતિ, ઇચ્છક, રચિના અને રીકા, વળી દરમિયાન થાય, જાવી રીટ બટપટ, મુક્તિઓ, ખુનરેજ, વગેરે દોષોની પુનરાવૃત્તિ આત્મા જ કરે, અને રાષ્ટ્ર-સમૂહની પરિવર્તની મર્યાઓનો જાત આવે જ નહીં. વસ્તુસ્થિતિ જાતારે જાવી છે જે સામે વડુદીએ એસ્ટ્રાધનમાં જાવી વચ્ચે છે તેઓ દવે ત્યાથી અજાણતા નથી, જમીર અમદુલાને એસ્ટ્રાધનનો ધેર-વડુદી પ્રદેશ દવે ગુરતમાં મળી જવડો, હિન્દુ વગેરે રાષ્ટ્રોએ જે સમુદાય- Federal-અવરચા મુજબી છે તેઓ જામલ હદી નહીં થાય, તેહની સપત્તિ પડેદાઓ પાસેજ રહેશે અને અરબો તે સપત્તિનો વહીવટ કરીશકે તેમ નથી, હમેશાં આ કુટ રહેવાનીજ અને જે જરબ પ્રજા પુર્ણની સહવનતમાં મુખી હતી તે જરબ પ્રજા સ્વતંત્ર થઈ, પણ, મુખી તો નહીં જ રહે રાષ્ટ્ર મુસ્લીમ રાજ્ય તેમને જ પક્ષમાંથી હોડવી સકશે નહીં. એશિયાનાં નવીન રાષ્ટ્રો માટે આ મોટા પદાર્થમાં છે, સ્વતંત્રતા અથે મોટી મુલ્ય, પણ મુરોપ અમેરિકાના રાષ્ટ્ર રાજ્યની જીલ્લામાં તો તેમણે આવવું જોઈએ નહીં. પાકીસ્તાન જ પદાર્થમાં હીજરી!

બીજી પ્રજા દક્ષિણ આફ્રિકાની હિન્દી વસાહતનો છે, આ પ્રજાનો નીકાલ રાષ્ટ્ર સમૂહની પરિવર કરી સકી નથી, તેનો નીકાલ તેને મોજ રીતે કરવોજ નથી. હિન્દી થીલા એક સાખની પ્રજા યોલોસો કરી થયાં દક્ષિણ આફ્રિકામાં, મુખ્યત્વે, ટ્રાંસવાલમાં અને નાંતવમાં વસી છે, તેમને આફ્રિકાવાસી તરીકે મજુવા આપણે કરીએ છીએ; મેલનનુ પ્રધાન મંડળ તે મજુના કરવા ના પારે છે, એટલુંજ નહીં, પણ, જવાબથી આપણે આપણે દાવો

રાષ્ટ્ર સમૂહ સમક્ષ નોંધાવ્યો ત્યારથી, મેલનનુ પ્રધાન મંડળ હિન્દી વસાહતો સામે બચકર નવા કાવડાઓ કરે છે, અને તેમના સાખના જે જૂના કરારો દતા તેનો હોડે મોકલ બાંધ કરે જન્મ છે, એટલુંજ નહીં, આ મોટા લોભને નૈઋત આફ્રિકાનો મોટા પ્રદેશ પોતાના મુલકમાં જોડી દેવો છે, જે કાજમાં તેમને ઇચ્છક અને અમેરિકા, અને ગાંધીની સહાનુભૂતિ છે ખરી વાત તો એ છે કે આફ્રિકા અને એશિયા, એ પ્રદેશો ઉપર ધોર વર્ણની પ્રજાઓનું વચ્ચે દવે જોણું થવા માંડ્યું છે એની આ પ્રથમ જામિકા છે, થોડા વર્ષો પાદ આ પ્રદેશ ના કમળ માટે એશિયાજ અને મુરોપીય રાષ્ટ્રો વચ્ચે કામિલ બચકર સમામ પણ થાય મેલન પ્રધાન મંડળ હિન્દી થોડી વસતી ને પ્રજાઓનોના સમાન અધિકાર આપે તેમ તેમનું વચ્ચે આ પ્રદેશ માટે ગુરતમાં જોણું થવાનું નથી, પણ ધોર વર્ણની પ્રજાઓ પોતાની સસ્થિતિના મિથ્યા મોકમાં એટલે સુધી પડી મથા છે કે તે મોકથી તેઓ એક દમ છુટી ચકરો નહીં. અને તેમની સામે ખુદ આફ્રિકાની આદિવાસી પ્રજા ન થાય ત્યાં સુધી તે મોકળજમાં તેઓ રહેવાના જ, સિવાય કે તેમના જ આજેબાની સમજ જન્મ, અને ખરા ખિસ્તીવાદથી કે પછી રચિનાના કામુનિકરથી તેઓ આદિવાસીઓને સમાન હકક આપે, તેમને સમૂહ બનાવે, અને જેમ પૂર્વે રામના સામાજ્યમાં બધી સસ્થિતિઓ અને પ્રજાઓ એકત્વ જનુબવતી સજ જાક હતી તેમ, અવિજ્ઞમાં, ધર્મના બળે, કે રાષ્ટ્ર નવીન વાંદના બળે, એ બધી પ્રજાઓ એક ગસ થઈ જન્મ જાકી રાષ્ટ્ર સમૂહ પરિવરની લાંબી મર્યાઓ થી તો દક્ષિણ આફ્રિકાનું વાતવરણ ઉલટું વધારે જરમ થવા પામ્યું છે.

કરમીનું કાકડું પણ એ લોકોએ એવું જ ઉલટાવી માંડ્યું છે અનેખાર પક્ષ પાકીસ્તાને મુનો કજુલ કરી જતાં તેને પગાળવામાં આવે છે પાકીસ્તાની લશ્કરે અને આઝાદ કરમીરનાં માણસોએ જીક સસ્થિતિના લાકામાં અવસી-સોનો નાથ કર્યો તે તરફ કમી દષ્ટિપાત કરવામાં આવતો નથી, માત્ર કરમીરી પ્રજા બદુમતિએ મુસ્લીમ છે, એ દલીલના મોઢા

તમે, પાકીસ્તાનના તે પ્રદેશ ઉપરના આક્રમ-
કનો જવાબ કરવામાં આવે છે, અને દિંદ
સરકારની ધીરજ, અને શીખ અમલદારના
મંત્રી મહેમુદની મુશ્કેલીઓ એ, તરફ મેદાનકારી
ખતાવવામાં આવે છે, દિંદ સરકાર મુદ્દ
જળમાં અદિઆવી સરકાર છે એટલે પાકીસ્તા-
નના હાવપેચ અહીં આવી રહે તેમ નથી
નહિસેકેઈઈઈ, અમેરિકા, અને કદાચ રશિયા
પણ, દિંદને નવી મુશ્કેલીઓમાં કિતારત, એ
ચોક્કસ છે.

• ચીનનો ફર્મવ જવા માટે પદાર્થ પાડ છે
વાદ રહે કે ચીનમાં કાષ્ટ થઈતી સરકાર
અમેરિકા આશિન, ઈંગ્લેન્ડ આશિત
સરકાર છે- તે સરકારના આગેવાનો ખિસ્તીઓ
છે તેમનો સરકાર અમેરિકાનો અને ઈંગ્લેન્ડનો
સંકાર છે, તેમને અમેરિકાની અને ઈંગ્લેન્ડની
મદદ છે; પણ આ ચીની સરકારનું ગાળવન
સહેલુ છે, એમાં કશુંવાદ માટે લખ કર અ
સમતા છે, તેનાજ પિકારીઓ લાંબીવા, સ્વાર્ધા
અને ક્રોધ પેદા છે જ્યારે તેમના દરીક
કમ્યુનિસ્ટ પક્ષનું ઉત્તર ચીનનું ગાળવન
દાનુષ્ય છે અને તેને ગિલિઆની ઉત્તમ મદદ
છે આઠ આઠ વર્ષો થઈ ચીનનું પશ્ચિમ મુદ્દ
આવી છે, પણ દવે જ તેનો નિદાસ આવી જન
કેમ જણાય છે. એમક તેની મારે જઈ રહે
કેમ નથી; તેની પાસે નથી નાણું, નથી
લશ્કર, આજણીકથી સદીમાં ઈંગ્લેન્ડ ચીનમાં
પ્રવેશ કરેલો, પણ તે વખતે તેને દિંદના
સરકારની મદદ હતી; અત્યારે હેઝોખોનો
જવાબ કરવા માટે પણ ઈંગ્લેન્ડને શીકર રહે
છે, અને ગ્રામી પદાર્થો સિવાય બીજા
લશ્કરો ત્યાં જઈ રહે એમ નથી. જાપાન
ચીનની વારે આવત, પણ અત્યારે તે અમે-
રિકાથી પાછાનીત થઈ ખુદ છે, ક્રાંત્ર
અત્યારે ઈંગ્લેન્ડથી પણ વધારે લાગારીમાં
આવી રહુ છે, માત્ર અમેરિકા ચીનને
જવાબી રહે, અમેરિકાએ ચીનને અત્યાર
શુધી જે મદદ મોકલી તે મદદ પૂરતી
નહોતી; ઉપરાંત ચીનને અત્યારે માત્ર
નાણું અને લામગીરી મોકલતા નથી; અત્યારે
તે ચીનને મોટી લશ્કરી મદદ, લશ્કરી
સપ્લાઈ, નાણાની મદદ, તેના ચોરવાઈ મનેજાઈ

અર્થતંત્ર અને ગાળવન, અને તાત્કાલિક
વિસ્ફોટન, એ નોંધેલો છીએ, અને એની
વિશાળ મદદ માટે અમેરિકા એકલે હાથે
તૈયારી ખતાવે છે કેમ તે વિચારમસ્ત વિષય
છે, અને તેમ અત્યારે તો માથ મેડો
પુરુષાર્થ જ ચીનને જવાબી રહે, અને ચીન
પક્ષે તો જાપાન, ઈરિઆ, ફિલિપિન, અને
તિબેટ, પણ એ મદદાલય કોમ્યુનિસ્ટ
રાજકારણથી આશિત નહી રહે, તે જાણ
કે જાણ, મહાવા, અને દિંદીચીન સુધી
પહોંચી જવાની, પૂર્વ જાપાન તેથી વચિત
કદી રહે નહી, અને પાકીસ્તાનના પછી એ
મદદાલય બાદ દિંદને ધમખાળા કરે, અને
આફ્રિકામાં પણ પોતાની નાચમાં લપેટી લે.

દિંદની રાજકારણનો મુખ્ય પ્રશ્ન,
અત્યારે તો, આપણી રાજ્યવ્યવસ્થા પડતી
આપણી પાર્લિમેન્ટમાં આસતી સ્ત્રીઓ વિશેનો
છે આ સ્ત્રીઓ અત્યારે જુદું જાણી, અને
લણવાગ, નિરર્થક શ્રેય એમ લાગે છે, કાંઈ
ધરે એમ પણ જણાય છે કે જોનાર સભા-
સદો તો પોતાનું પશ્ચિમ ખતાવવા વધારે
ઉત્સુક હોય એમ જણાય છે આથી, રાજ્ય-
વ્યવસ્થાના મુદ્દાના કેટલાકે મુદ્દાઓ તો
નિર્ગર્થ નથી લામત્યાં આ મુદ્દામાં
Discussionનું પ્રક્રમ રાખવાની થી જરૂર
હતી અમેરિકા, આપણે, રિપબ્લિક, ગિલિઆ, વગેરે ગાળેલી રાજ્યવ્યવસ્થાઓને
વાંચી આપણા અવવાસીઓએ દિંદની રાજ્ય
પડતામાં જનાવસ્થક તત્ત્વો તો મુશ્કેલી રીધાં
નથી મુશ્કેલી લાવામાં કિલ્લેટતા જણાતી નથી
એના અર્થ માટે કેટલાના કમ્યાએ અલદલતમાં
જતો રમે જતો કારે પૂરી રીતે ધણ તે
આપણે નવી રીવાસતોની રાજ્યવ્યવસ્થામાં લાગતી
છે એના કેટલાં સમાસદો રાજ્યપડતાના
મુદ્દાઓને સમજ રહે છે તેમના કેટલા સેશિયો
પુર દિંદની રાજ્યવ્યવસ્થા સમજ છે આપણે
રાજ્યવ્યવસ્થાઓના કુચરો ખૂબ જોળ્યા
તેમાંથી અનેક કિદરો આપણે કાઢ્યા
છે અને કિદરો જ એ વ્યવસ્થાને કદાચ ફોલી
આપે, જ્યારે કંઈ મુશ્કેલી વાતુ છુ ત્યારે મંથ
એમ લાગે છે કે આપણા આગેવાનોએ અનેક
જૂનાનવા ચિહ્નોને રાજ્ય વ્યવસ્થામાં પા-
લ્યા જતાં એ વ્યવસ્થાના લેખને જલદી દુભેય
ખાલી રીધો છે.

પૂર્ણા



૧૯૪૬-૪૭-૪૮-૪૯-૫૦-૫૧-૫૨-૫૩-૫૪-૫૫-૫૬-૫૭-૫૮-૫૯-૬૦-૬૧-૬૨-૬૩-૬૪-૬૫-૬૬-૬૭-૬૮-૬૯-૭૦-૭૧-૭૨-૭૩-૭૪-૭૫-૭૬-૭૭-૭૮-૭૯-૮૦-૮૧-૮૨-૮૩-૮૪-૮૫-૮૬-૮૭-૮૮-૮૯-૯૦-૯૧-૯૨-૯૩-૯૪-૯૫-૯૬-૯૭-૯૮-૯૯-૧૦૦

વિદ્યાભિજ્ઞ

વડોદરા

અનુક્રમ

અનુ	વિષય	લેખક	પા.
૧	કીચેથી લુઓ	ર. પ. મ.	૧૯
૨	અદાગં સરમગ્જો	મી રમણલાલ વ. દેસાઈ	૧૯
૩	મુખાતબી ઓપમા	મી પંદર	૨૦
૪	હૈયા દોડ દાવદાની ગુનેવાલી કવિતા	મી કુંજવિહારી મહેતા	૨૦
૫	નર્તી કુદરત વિદ્યાનના મગ્જે બૂકે છે	મી ભગવતીપ્રસાદ પુરોહિત	૨૧
૬	બદાગવટિયો	મી 'મ.	૨૧
૭	ખટખટ	ર. પ. મ.	૨૨
૮	પહેલું પ્રનામ	ક. લીલાંગેન મહેતા	૨૨
૯	ગેસિનને લક્ષુ નથી	ર. પ. મ.	૨૨
૧૦	બોમ્બા ખતો	ર. પ. મ.	૨૨
૧૧	'મુક્ત' ચીતની ઓચો	મી ગજરામેન નાયક	૨૩
૧૨	સમાસોમના	" " "	૨૩

હોમિયોપેથિક દવાખાનું

ગરીબોને ખાસ ઓછામાં ઓછી ફી

જો આપ ઠાઠ પણ રાજના લોગ ગન્યા હોય તો અમારી કાર્મચીમાં ખાસ હોશિયાર ડૉક્ટરની દેખરેખ નીચે દવાખાનું ઓછવામાં ખાવું છે તો

આજે જ મુતોકાત લો, સલાહ મફત.

જે. પી. પંડીત એન્ડ કું.

ભૂતકીચાંપા, વડોદરા

તરી

ર. પ. મહેતા

જાન્યુઆરી ૧૯૪૬

વાર્ષિક સવાળમ રૂ. ૧-૦-૦

★ પૂર્ણી ★

॥ પૂર્ણા પૂર્ણજલા સમુદ્રસહિતા કુર્ણાત સદા મંગલમ્ ॥

પુસ્તક, ૩]

બાન્યુઆરી ૧૯૪૯

[અંક, ૬]

હિંચેથી જુઓ.

એક સમજુ ફાર તેની પવિત્રતા મટી જણીતા થયા હતા તે જાણતા, ત્યાં તેની આશીર્વાદ મેળવવા તેની ફરતે સોફાની ઠંડ વળવી. આ નિરાશિમાની પુરુષ સોફાને સગળ સળેમાં સફુરેજ આપતો. તે એક પ્રસંગે ફરતો ફરતો જાણનાના આગદ ચહેરામાં પહોંચ્યો. તેની કાર્તિ આરદના. કેપુટિક મેટ્ટરેટ મદમદ નખીના કાને પહોંચી હતી અને તે પણ ફારના પ્રસંગે જ નહીં. મોટા ઓફિસરોને સાધુ સંતોને પગે પડતા જોઈ આશ્ચર્ય પામવાની જરૂર નથી. તેમને પણ આત્માને લેખાઈ રહ્યાનો હોય છે. કદાચ તેમની એ જાણિયાત સવિદ્યેય હોય છે. કાળાજાતીઓ અને જમજીવીના પરસેવાથી કાટિયામીય જનતાઓ પોતાના તમ જનના સાત્વનાઈ પર્મ સ્થળેએ મોટાં કરતો કરે છે. એથી તેમને ખરી સાતિ મળે છે કે નહિ તે તો તેઓ જાણે.

કે. મેટ્ટરેટ મદમદ નખી ફારને પોતાને ઘેર લઈ ગયો અને તેની સારી આમતા સ્થાપત કરી. આમદ કરી તેને કેટલાક દિવસો સુધી પોતાના અનિયમિત તરીકે રાખ્યો. નિત્યના બેવચાનમથી અવલોક કરી નખી ફારના સત્સંજમાં પોતાનો સમય વિતાવતો. સંસારની ઉપાધિઓથી તમ ચરેલા તેના જનને આથી ચણી સાતિ મળતી.

ફાર સાથે વાર્તાલાપ કરતાં એક દિવસ નખીએ પૂછ્યું, "સાંઈ જાવા, તમે સાગ દેસમાં પર્વટન ક્યું છે તો આપને એક પ્રશ્ન પૂછું કે તમને ક્યા સ્થળે વધારેમાં વધારે પવિત્ર પુરુષો મળ્યા ?" ફારે તરતજ જવાબ આપ્યો, "હરદારમાં. હું સાગ દિ-ફુસ્તાનમાં ફરી જાયો છું-પર્વટોમાં અને ગુફાઓમાં, ચહેરામાં અને જામડે. સાગ અનુભવે પરથી હું નિમત્તપણે માનું છું કે હરદારમાં સૌથી વધારે પવિત્ર પુરુષો છે."

ફારનો ઉત્તર નખીને અચ્ચિત્ત નીવડ્યો. તેણે કેટલેક આવેશમાં ફારને કૈયુ, "સાંઈ જાવા, જ્યારે હું પવિત્ર પુરુષો વિશે પૂછું છું, ત્યારે હું મુસ્લિમો વિશેજ તપાસ કરું છું એમ તમારે જાણવું જોઈએ." ફારે સાતિ ચિત્તે પ્રત્યુત્તર આપ્યો, "મેટ્ટરેટ સાહેબ, હિંદુ શું અને મુસ્લિમ શું? પર્વટની ટેચ ઉપર ગઈ આપણે તળેટીમાં જોશ્યા માણસોપર નજર ફેરવીએ તો તેઓ સર્વે આપણને સરખાજ લાગે છે. તેમ પ્રજા કોયેથી આપણને સર્વેને જુએ છે તેની નજરમાં સર્વે સરખાજ દેખાય છે. પ્રજાની નજરમાં ધર્મો વિશે ભેદભાવ છે એમ માનવાની બંધર બૂધ કર્યો નહિ. સપજાનો એક જ ઈશ્વર છે અને બધા ધર્મોના માણસો તેના સંતાનો છે."

ત્રેય સાધક વર્ગ તરફથી છપાતાં પુસ્તકો અને માસિકોનો ખસે બાજ મ્હાગ પિતાનાં જીવખાનામાં છપાતાં. એ વર્ગે પણ ધાર્મિક સાહિત્ય બહુ વિપુલ પ્રમાણમાં જન્યું છે. ચારેક તો માસિક મહાકાળ, પ્રાતઃકાળ, પર્વપ્રવજ અને યમદડ. વર્ષમાં બે વાર સદુપદેશમેયી પ્રમટ થાન, જેમાં સેજો અને કાવ્યોનો સમાવેશ થયેલો હોય. ઉપરાંત 'મર્તિ પૂજા' 'ન્યોપચાર' 'પ્રજ્ઞાચર્ય' 'ખીરી ખીવાના જેટલાવડા' જેવાં સદજ ઉપમેયી ન્દાનાં મ્હોટાં પુસ્તકો પણ પ્રમટ થાય. શ્રી ત્રિસિદ્ધાચાર્યના મથો તો દતા જ, અને તેમાં 'ભામિની બૂલણ' ના ચાગ બાજ ઠીક ઠીક શેષકથિવ જનના દતા મારી વાંચન અપટમાં એ ગાસિકો તથા જન્ય ન્દાનાં મ્હોટાં મથો આવી ગયા

એટલું તો કમુલ કરવું પડશે કે મથોની પણ જીવન ઉપર બારે અસર ઉપજે છે, અને એ અસર વિવિધ પ્રકારની હોય છે. 'મીતા' ની અસર અને 'સાન ગાજ ગદસ્ય' ની અસર જુદી જુદી જ હોય. ગીતા વાચીને માનવી ચાનધેયો કે ભક્તિધેયો બની જાય. પ્રેમધેયો નહીં ન્યારે "મુખાઈની શિશી" વિષે વાર્તા વાંચવાની મથે ત્યારે માનવીના હૃદયમાં જ્ઞાન કે ભક્તિની છાયા જીવજતી નથી એમાં તો જેને પ્રેમ કહેવામાં આવે છે એ બાવ મ્હુટ થાય છે—પ્રેમ ધેસજ ન ઉપજે ત્હોય! વાંચનની જીવન ઉપર થતી અસરનો ખ્યાલ કરીને જ અમુક વયમાં અમુક પુસ્તકો જ વાંચવાં એવો વહીસોનો કે સિદ્ધ-કોનો આમ્રદ છેક સમજ વમરનો તો અણી ન જ શકાય.

ત્રેયસાધક વર્ગનાં પુસ્તકોનો એક તદન ધાર્મિક દતો. છતાં ધાર્મિક મથોમાં પણ

બેદ હોય છે. કેટલાક મથો Techiyaલાં ચાત્રીય વસ્તુને ઉકેલવારા હોય છે, ન્યારે કેટલાક આપણી સાજણી ઉપર ચોટ લગાડનારા હોય છે. 'વિશ્વવંધ' તરીકે એ વર્ગનું માન પામેલા ધી હોટલાલ જીવજીલ, જેમને 'માસ્તર સાહેબ' તરીકે પણ જોળખવામાં આવતા હતા તેમનાં લખાણો આપણા હૃદયને વાળે એવાં અસરકારક હતાં માનવીને ઉત્તેજીત કરે, સદવિચાર તરફ સતત અભિમુખ રાખે, વિચાર અને હૃદયને સકુચિત જઠા-માંથી દૂર લેઈ જઈ પ્રકુલ અને પ્રસન્ન બનાવે, માનવ ચાકને ઉતારે તથા પ્રેમજી આપે એવા પ્રકારનાં તેમનાં લખાણોએ તે જુગના માનસ પરતુગમાં બહુ ચારો બાજ લગજી કહી શકાય જે અમર મહાત્મા માંધીના શેષ ઉપજીવતા તેવી જ નૈતિક છતાં ઉતેજક અને પ્રકુલ અસર થી માસ્તર સાહેબના લેખ ઉપજીવતા—અલગત, એમાં રાજાદીય શોક નહીં પગ નિલ વ્યવહારમાં ક્ષેત્રમુક્ત અને દિશ્મતવાન બનાવતા તેમના લેખ અને બહુ જ ગમવા લાગ્યા, અને એ વર્ગના સાહિત્ય વાંચન પ્રત્યે અને જન્યજસ્ત આકર્ષણ ઉપજતું.

એ વર્ગે ખીજ પણ એક સરસ સાહિત્ય સેવા કરી છે. સાંખ્ય, યોગ, મીમાંસા, દૈત, અદૈતનાં ચાત્રીય પરંપરા શરણસુને શરણતાથી સમજાવ એવાં વિવરણો પણ એમાં આવતાં હતાં. કુતરકલ્પી પ્રેરાઈ એવા કંઠજી વિષયો તરફ નજર કરતાં આછી—પાટળી સમજણ એ વિષયોમાં પણ પડી જતી.

આમ ત્રેય . સાધક વર્ગનું સાહિત્ય મ્હાગ દાર્શનિક સુધીના અભ્યાસ જીવનમાં અને તે પછી પણ-બહુ નિશ્ચિત અસર ઉપજતી શક્યુ. સાદું, સાદું સ્વચ્છ જીવન માળવાની એમાંથી ખૂબ ખૂબ પ્રેરણા અને મળી, અને

મહાકાળ તથા તેમાં આવતી 'યોગિની' ની વાર્તા વાંચવાની મનેકારે આકાંક્ષા રહેતી. ફેટલાક સમય પછી અનેક કારણોને લીધે મહારા પિતાનું અપખ્યાનુ નરેશ યમુ અને એમ સાધક વર્ગનાં પુસ્તકો સહજ પ્રાપ્ત કરવાની તક ચાલી બધે છતાં મને એ વાચનમાં લાગેલો રસ મને અત્યંત વિચિત્ર માર્ગે પ્રેરી શક્યો. 'મહાકાળ' કથા અપખ્યાનામાં ઉપાય છે એ મેં શોધી કઢાડ્યું અને એ અપખ્યાનામાં કામ કરતા અમારાજ અપખ્યાનાના એક 'શુક વાઘ-ડ઼' ફેસવરાવતો પત્રિકા વધારી 'મહાકાળ' અપવાના અને અધિવાના દિવસોમાં ફેસવરાવતી સિદ્ધારસ વડે 'માઈન્ડિંગ' ખાતામાં જઈ 'મહાકાળ' વાંચી આવતો હવો ' વર્ષો સુધી આ વર્ગનું સાહિત્ય મેં આ હમે વાંચ્યું.

એ સાહિત્યનો આજસુધી તુ મળ્યો છું હું સારો માણસ છું એમ જાતી ઠોકીને મારાથી કહી શકાય એમ નથી કદાચ અવશ્યે માગ હવેમાં સમકાલ છે, છતાં આજી પાતળી સાન્નિવહતા મહાગમાં આવી હોય તો તેનો ખાસો એવ સાધક વર્ગના સાહિત્યે નાખ્યો એમ કહેવામાં હું સત્ય કહીશ છું હું બહુ કોપી નથી, કદો માણસ છું-અર્થા માણસના આપક અર્થસહ, ઉકે અવિવેકી નથી એવો ફેટલોક જમ મારે માટે ઉપસ્થિત થયો છે, અને તે હું જાણુ છું પણ ખરો. એ જમ ઉપજનવવા જેટલો દેખાવ કરવાની પણ મારામાં સહિત આવીએ મી. હોટલાઈટ જીવનલાક્ષના 'મહાકાળ' માં આવતા એવો વાંચીને. બહાનનકાદના દેખાવથી પણ જીવન બહો આજી પસાતી હોય તો તેમ કરવામાં શી કસત છે!

વળા હું એ સાહિત્યને પ્રતાપે વ્યસનોથી 'મચી ગયો છું' મહારા પિતા-પાનના બહુજ શાખીનું એમની પાન-વ્યવસ્થા અને પાન

જમતાની ક્રિયા અમાગ ધરમાં એક વિચિત્ર કાર્યક્રમ રૂપ જણાય. પરંતુ હું પાનની, સોપા-રીની કે તમાકુની ટેવમાંથી પણ બચી ગયો હોઉં તો તેને માટે મારે આ વર્ગના સાહિત્યનો આભાર માનવી રહ્યો.

આમ તો માગ ધરના વાતાવરણમાં કાંઈ જાતનું વ્યસન ન હોય મહારા પિતા પાનનો શાખ ધરાવતા હતા મહારા માતાના સુખત આચાર વિચાર અને સહુ ઉપરની કાક નજર બીડી મીઠાઈ તરફ પણ જવા દે એમ હવેજ નહીં છતાં સાળાના વાતાવરણમાં, મિત્રોની સોબતમાં ફેટ ફેટલા એવા શાખ માણસને વળગી જાય છે કે તે જીવનકરના સાથી બની રહે છે-પછી ધરનું વાતાવરણ બને તેવું કાક હોય.

પરંતુ આજ સુધી કાંઈ ટેવ, આદત કે વ્યસનથી હું બચી શક્યો છું એનાં મુખ્ય કારણ ધરનું વાતાવરણ અને એમ સાધક વર્ગના સાહિત્યનું વાંચન.

મહાનું વ્યસન મને પડી ગયું છે પણ તે મહુ મોકુ બાબુ કાલેજમાં.

ગમે કાંઈ એમ માને કે હું નિર્બંસની છું એવી માન્યતામાં અભિમાન સેવુ છું. રહેડે ભાગે ફેટલાક જરૂરમાંતો માનવીને વ્યસની કે નિર્બંસની બનાવે છે. ઘણી ટેવો દેખાડેખીથી પડે છે અને વ્યસનરહિત માણસો જ માનવતાના અવતાર હોય છે એમ મેં કદી માન્યું નથી. મહાગ ફેટલાયે મિત્રોને બીડી કાર્ડનું વ્યસન છે—વ્યસન નહીં હોય તો તેની હોજતો નથીજ એમનાં ઘણા મિત્રો મહાગ કરતાં વધારે સ્થાનત, વધારે મજાતાવકા, વધારે પર-જાણુ અને વધારે સારા છે. નિર્બંસની નિષ્ક્રિયતા કરતાં વ્યસની કુમળાસ કાંઈ પણ સન્નિગમાં વધારે સારી. વ્યસન રહિત કણુસ કરતાં વ્યસની હોદાગ જરૂર વધારે ઉચો અને નિર્બંસની હોવાનો—અને તેથી

નીતિમાન હોવાનો ધમક સેવનાગ તેતા કરતાં
હી હી સુગપાન કરી શરમાતો પાપી
વધારે સારો નિર્બંસનીપણાનો—નીતિમતાનો
ધમક એ બીજાં કોઈ પણ પાપ કરતાં
વધારે મોટું પાપ છે. બચ્ચન સારૂ નથી
પણ નીતિનો દેવ—કે નીતિમતાનું જોરદાર
માન એ તે ખરાબમાં ખરાબ માનવ કષ્ટ
છે નીતિ ધમક માનવીને ગણેશ બનાવી દે
છે—પિશાચ બનાવે છે નીતિના ખાનમાં
બીજા બધાનો તિરસ્કાર કરનાર નીતિ ધમકી
અત્યંત કરતાં પણ વધારે અસ્પૃશ્ય છે એવા
નીતિમાનોને અહીં નીતિ પણ પત્યર સગમી
બારૂપ બની નવ છે.

હું તો માત્ર મારા જીવન અંગે ક્યાં
ક્યાં રમરણો ઉપયોગી નીવડ્યાં છે એનીજ
ચાંદી કરી બહુ છું, બચ્ચનથી દૂર રાખનાર
સાહિત્ય જરૂર નોંધ મારે અને મારા સંગે
જોડેને જનુકાવ મહાકાળ પ્રાતઃકાળ અંગે
થયો હોય એવો સભવ છે એ સાહિત્ય
વર્તનથી

૧ નિર્બંસની ગહેવામાં મને સહાયતા
મળી.

૨ કોઈ ઉપગ—મન ઉપગ—કાણ
રાખવામાં નિર્જનતા નથી એવી માન્યતા
નજૂત થઈ

૩ આર્થ સરકારે જીવનમાં કેવી રીતે
ઉપયોગી થઈ પડે છે એનો ખચો થયો

૪ ધર્મ અને દર્શનો વિશે સદૃશ કુપ્રદશ
નજૂત થયું જ્ય-નો વિચાર કાંઈ ઘાટમાં
આવ્યો—જોકે ઇશ્વર હજી જડ્યો નથીજ

૫ જૂના અને નવા સમ્રાટનો સમ-
ન્વય શક્ય લાગ્યો ધર્મ પ્રત્યે પ્રતીક અભાવ
આવતો, પ્રતીકો ઉમળકો આવતો. એ કામા-
ગોળ સ્થિતિમાંથી એક પ્રદાગનો ઉદાગ સમ-
ભાવ જૂના નવા વિચારો માટે નજરો થયો.

આ બધી સ્પષ્ટતા હું આજે કહું છું.
ત્યારે આ સ્પષ્ટતા નહતી. આજની માફક

ત્યારે હું દેશ નહતો. અહીં પાછળ નજર
કરતાં જે જે બળ થઈ બની મને દોરતા
હતાં તેમને શાંત કહું છું. મોટા જીવન એટલે
ગુજરાતની સામાન્યતાનું જીવન. એ સામાન્ય-
તાને પ્રતીક નહોતી મોટી વ્યક્તિબલ કે
સામાજિક શક્તિને સંભારું છું ત્યારે તો હું
એ વર્તનના પ્રભાવે વહેલો ઉઠતો, વહેલો
નહોતો, ખાન પણ ધરતો, અને સામાન્ય
નિર્જનતાઓ દૂર કરવા સજ્જન પ્રયત્ન પણ
કરતો. એમાંથી ખાનની કિંવા મને હજી પણ
હી હી સાન્નિધ્ય છે ખરી. ખાનમાં
ઇશ્વર મને કે નહીં એ તો હું કહી શકતો
નથી ઇશ્વર સંજોગો માન્યતાઓમાં કાંઈ કાંઈ
પલટા આવી ગયા, અને હજી પણ આવે
છે ઇશ્વરને હું જોઈ શક્યો નથી, જોગબી
શક્યો નથી, અકાંઈ શક્યો નથી. પરંતુ
આપણી આસપાસ—ઉપર નીચે સર્વત્ર શૂન,
ખાનડ અને સત્યનો મહાસાગર રેલી રહ્યો
છે એવી આખી ધોખીને કરેલી કલ્પનામાં પણ
બહુજી સાન્નિધ્યરૂપ ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે
એટલે તો જનુકાવ મને જરૂર આજ પણ
થાય છે. ત્યારે હું પદાસનવાળી આંખો
મીઠી ખાન ધરતો આજ એ દેખાવ રહ્યો
નથી પરંતુ જાતિબદ્ધતા કે ઉમતાની વચ્ચે
હું ક્યુવાર હાથમાં આંખ ફેરવું તો એ
જૂની ટેવ મને સાન્નિધ્યનાં દર્શન જરૂર કરાવે છે.

એ વર્તનના અજેવાનોને હું જોગબનો નહીં
તેમના મેષ વાંચતો અને કહી કહી ઉત્સ-
વમાં જઈ તેમનાં વ્યાખ્યાન સાંભળતો.
વર્ષો પછી મો. ઉપેન્દ્રાચાર્યનો મને આજ
પરિચય થયો. પરમ સફળ તરીકેની તેમણે
મારા ઉપગ જાણ પાડી હતી. મો. સુરેશ્વર-
ચાર્યનો પણ મને પરિચય થયો, અને મારા
જીવન ઉપગ મારી અસર કરનાર વર્તનના
વહીવટ તરીકે હું તેમને જરૂર સન્માનું છું.
કોસંગ અને ત્યાગપછી એ વર્તનના સાહિત્યનો
પરિચય પ્રતીક થયો. મો. હોદાલાલનો 'ક'

વિદ્યાર્થી' હતો ત્યારનાજ સફળતા પામ્યા હતા. શ્રી ઉપેન્દ્રામાય' તરફથી મેણી પ્રસિદ્ધ થતી ચલી. પ્રજા ઉપર તેમજ મારા ઉપર ત્યારે ઉપજેલી અસર હજી શુદ્ધાઈ નથી. એ કે અસર વધતી ચાલી નહીં.

આતો એક પ્રવાહની વાત થઈ બીજા કંઈક પ્રવાહોએ અને મતિ આપી હતી. વાદ કરવા સરખી એક એ બાબતો નોંધવી જરૂરી થાય છે.

સિતોરમાં વિદ્યાર્થીઓએ 'પ્રતાપ નાટક' કરેલું તે મ્હે જોયેલું, અને કદાચ નહીં જોયા બાબ પણ લીધેલા. મેળાવાઓમાં આતો મારેલાં અને સંજ્ઞાઓ એ દશ-૩૫૬-નાટ્યોને ૨૨ આગમાં વધતો જતો હતો. હાઈસ્કૂલ અને કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ Social Gatherings ને એક સમેલનો-કરતા અને તેમાં નાટ્ય પ્રમેણે પણ થતા. કોઈ સારા નાટ્યના દુકાઓ વિદ્યાર્થીઓ ભાજવતા હું' કદી છુપે પુસી એ દસો જોઈ આવતો.

અમારી 'અચરજ'માં બાવા મેળાવા થતા નહીં. એનો અને અસરોષ હતો. મારા બાદકો બજે-દશાઈ તથા બીજા કોઈના દીકરા ઇન્કુબન, મારા જ્યેષ્ઠ રક્ષણના મિત્રો સાન્નિધ્ય, મુલકાઈ, ચિટ્કલાઈ, તેમજ શા. બ. હરોએ વિદ્યાસ કંઠાવાળાના એક પુત્ર સ્વ. ગમ્મુલાઈ તથા પુત્રીના પુત્ર શ્રી નરેન્દ્રલાઈ શેઠ જોયો બાજ પણ વડોદરાનાં જાહેર જીવનમાં અમરવાન બોલવે છે-તથા શ્રી બાસ્કરરાવ ચૌબકરાવ શેઠ જોયા મિત્રોને મેલા કરી અમે અમારું જ્ઞાનદા સમેલન અમારા ધરમાં જ કરતા. પહેલા એ સ્વિસથી ઉત્સાહ ઉપર, પછા બાંધીએ અને ફેરવીએ, મુજરાવી ઇન્કુબન પાંખે મારી અમદી દશને પાત્ર બનાવવા મધીએ. કંઈકથી હારમોનિયમ તળલાં, આવે, કંઈકથી સીતાર તબ્લ અને-દશાઈ, અને-ઇન્કુબન બહુ સરસ- માતા પિતાના પ્રેમના મહાનમાં અમે રહેવા-આવ્યા

હતાં રસ્તા ઉપર આવેલું એ મહાન અને એની જોડમાં આવેલું બોલાઈ માતાનું મંદિર બાજ અસ્તિત્વમાં નથી ત્યાં મેહાન બની બસ છે. પગ ત્યારે તો નૂતન વિશ્વાસ પ્રેસનું મહાન વિશાળ શાળા હતું. એક મ્હેરો બંધ પણ સમેલન થોડા હતો. અમારા ઉત્સાહ વર્તી એ જણ સમેલનો સર્વા-જેમાં ઉત્સાહ સિવાય બીજું કંઈ જ નહીં હોય પ્રાર્થનાતો બાજની માફક ત્યારે પણ મહત્વનું સ્થાન ભોજવની પરંતુ એ પ્રાર્થના મં તે ઇશ્વરની હોય, અથા મની હોય કે સરસ્વતી માતાની હોય. તે સમયે હિંદુ માતાનું અસ્તિત્વ નહીં હોય. કદાચ હરી ત્યોજ અમારા સુધી એની જાણ આવી પહેલેથી નહીં.

મગનાં માણસોને તો આ ઉત્સાહભર્યા દશ જોવા વગર છુટકો નહીં. અંક બાજ મેનારનાં સમા નકાલાં પણ કદાચ આવે અને કોઈ આવે ન આવે તેની ફરજ અમારા સરખા આવેતન નરોને હોય જ યાની ' કોઈ છુએ, ન છુએ, કોઈ નખાણે કે ન વખાણે ત્યોજ અમારા સમેલનો અમારે મતે પૂણું સફળ થતાં અને તેનો અમે અર્થ પણ મેતા. પોતપોતાના મનથી સહુ સર્વો નુષાં એકમે કોઈની દીકા સાંભળવાનો પણ અમને અવકાશ આપે જ રહેતો.

મારે શુભ એ હતું કે ધરનાં વડીલો એટલે માતા પિતા તરફથી આવી પ્રશ્નિઓમાં કદા વાધા મેવામાં આવતો નહીં. ઉલટ કૃપા અને હાસ્યભર્યું જે તેજન મળ્યા કરતું.

હું ધારે છું કે નાટક કરવું અને નાટક જોવું સહુને મમતા હોવું જોઈએ. અવાજની પ્રિયતા ત્યારે પડી એક હતી 'કરણ તેની અસ્થિત બાપા અને તેનો અસ્થિત અભિનય એટલાં વધી ગયાં હતાં કે આજી પાતળી સમ્પત્તોને પણ પકડે લાગે. સમાજ અસ્થિ-સતતને આવકારતો નથી. એટલે બનતા સુધી શિષ્ટ સમાજ અવાજને બંદી કરેલો હતો, અને કોઈએ માટે તો અવાજનાં ગારજી

ભાગ્ય દોષ !-ને કે ભવાઈ ખુલ્લા ગત્તા ઉપર, યોગાનમાં, મદિગા ગજમંડપમાં કે ધર્મશાળાઓમાં થતી, એટલે એને બાગ્યાં દોતાંગ નદી સમાજ Prudish-આપસો જાણે ન થાય. પરંતુ એથી એણે બિભત્સ અને અસ્થિસ બનવાની પણ જરૂર નથી.

રામલીલા એ નાટકનો બીજો પ્રકાર-એ શામકમાં છતરી ખેંચે દત્તા. સહેરો સુધી રામલીલા જાય એ આવી સહતી.

અરવામાં જવાતા ગોપી કદાનના સવાદો અભિનયની દૃશ્ય એ આવતા નહીં.

સહેરને રીક્ષવા નાટક કપનીઓ સારા પ્રમાણમાં આવતી.

જ્યાં નાટક એ જીવનનો 'પાસ' પ્રતિષ્ઠિત વિનાય રજાતો નહીં. 'નાટક એટલે' વજન' ક્રવા સરખાં દ્રવ્યો રજાતો-ને કે ધીમે ધીમે સારા નાટકો જોવાની સ્વયં સમાજે હીક હીક સરખાત કરી હતી 'નાટકી,' 'નાટકીઓ,' 'નાટકવાણી' જેવા શબ્દોનાં સારા પ્રમાણની દીકા અરવામાં આવતી હતી. નાટક જીવાનુ જમનુ સતુને, પરંતુ એની સાથે ચોટલી દળવાસ ચાલુજ દત્તી, એટલે નાટક જોનારને પણ પ્રતિષ્ઠિત કેભાવા મોટે પદાના આવવા પડતાં. પદાનાં આ પાને પણ સોફા નાટક જોતા ખગ જામ સામાજિક રજનમાં જવાઈ તથા રામલીલા દહણી દૃશ્યો છતરી મર્ધા દતા અને 'કપ'નીઓના નાટકો વધારે અને વધારે પ્રતિષ્ઠિત બનતાં જતાં દતા.

વડોદરા એક શાખાન સહેરો છે. જામ કાવાઈ મુખાઈ જેટલુ પન વડોદરામાં નહીં, પરંતુ શોખ જન્મે સહેરને દક્ષ માટે એવો. મુખાઈની મુખાઈ મુજગતી કપનીની પ્રતિષ્ઠા ત્યારે એટલી બધી હતી કે તે મુખાઈથી બદાગ નીકળતીજ નહીં એમ કહેવાતુ. વડોદરામાં આરા વિધાયીજીવન દગ્ધાન મારખી, વાંકાનેગ તથા દેશી નાટક સમાજ

એમ ત્રણ મડળાઓ આવી પોતાનાં નાટક ભજવતી જતી.

'દેશબદ્ધ' પત્ર અને 'અપખાનુ' ત્યારે ચાલતાં, એટલે નાહેગત કે અપખાનુને જરૂરે હીક હીક પ્રમાણમાં 'પાસ' મળતા. 'પાસ' એટલે કિંમત આપ્યા વગર દ્રવ્ય જોવાની પગવામી આવતો ફકો. એ 'પાસ'ની ક્યારે મહત્તા. ત્યારે તેમજ આજા એ મેળવવા ત્યારે માથાફૂટ દહણ પણ સોડો કરે છે એટલે જાને સત્તાધીશ વર્ગ 'પાસ' મેળવવા પોતાની સત્તાને તેજસ્વી બનાવી રાખે છે પોશ્વિત ખાતુ તો બદોનસ્તના કાગ્જે બધા પ્રવેશ મેળવી શકે - અને તે દક્ષ અધિકાર - સદા એને ના પાડવી એટલે જાદત નોતરવી.

મેહરરૂટો પણ સત્તાધીશ ! જાને નાટક કપને નાટકની પરવાનગી આવવી, રાત્રે જ્યુક સમય સુધી નાટકો અજાવવાની મુદ આવવી, ખુશાઓ વધારે ઝોલી કરવી; આવી આછી જાછી વિચિત્રતામાં મેહરરૂટો અને સુધરાઈના અધિકારીઓ પણ 'પાસ' મેળવવાનો દક્ષ કરેજ.

મુશકી અમલદારોની આમે પ્રતિત આરે' જાનપતવેરાનું કામ પણ ત્યારે મુશકી ખાતેયીજ થવું હતું - કદાચ ત્યારે જાન પતવેરે વડોદરામાં નહીં હોય એટલે કમાણી કપનીને યાવ કે ન યાવ નો પણ તેમજ ચોપડા મુશવાની તેમનામાં આરે વાક્ષા રહેલી હોય.

અમલદારના દક્ષ સાથે એની ક્યેરીયો દક્ષ જરૂર જોડાપસોજ હોય ! એટલે જ્યારે કોડોના 'પાસ' મળતા ક્યેરીના માથામે 'પાસ' પણ મળવા જોઈએ.

અને આ 'પાસ' તે- આખા નાટક બના પાસા.

અમલદારી તત્તોષી સદાજ આજા વધતાં અપખાનું માથેનો કાગ્જો મળે, જા 'પાસ' મળે અધિકાર, મેળવે.

અને પત્રની સત્તા ઉપર નાટકની વખા-
ણનો અને જાહેરાતનો આધાર રહેશે હોવાથી
પત્રકારો અને 'તેમના કુટુંબી જતેને પણ
'પાસ' મળવાનું જોઈએ.

ઝોળખીતા અને મિત્રો પણ ઠીક ઠીક
પ્રમાણમાં હોય. માલીફનો ઝોળખીતા તો હોય,
પણ સાથે સાથે, મહત્વના 'એક્ટરો' ને
પણ ઝોળખીતા હોય.

એ સર્વની-અને કોણ જાણે પીળા કે-
લાકની- 'પાસ' સમય નાટક વાળાંજોતે
કરવી પડે. કેટલાક ગુલામો તોફાન ન કરે
એટલાજ ખાતર તેમને નાટક મફત જોવાનો
અધિકાર મળે છે એમ પણ સાંભળ્યું છે.

'પાસ' મળે એ સફતી પુરાલીનો
વિષય 'પાસ' મેળવવામાં આવે પણ ખરે
અને તે મેળવનાર કરતાં એ મેળવનારના
કુટુંબને વખારે જવો એના ઉપર અમલદાર-
ગની પ્રતિષ્ઠા અને મહોદાદ પણ મળ્યા
ખરી! પાસ ન મળતાં અમલદારને બલક
અવમાન હાજે! અને કપનીની ખજાર લઈ
નાખવાની મગમી તથા તેમની પણ ખરી!

નાટક કપનીના માલીફ અને વ્યવસ્થા-
પદો પણ બારે અનુભવી હોય છે, એટલે જે
તે સત્તા કે જે તે સમયના પ્રમાણમાં સ્વયં
આપતા પણ હોય છે. પ્રસંગાનુસાર તેઓ
કહું, ચૂપ કરે છે, અને પ્રસંગાનુસાર તેઓ
લગી લગીને આદરસન્ધાર પણ કરે છે.
પુરશોજોની એક એ હાજ તેઓ આવા
'પાસ' પારીઓ માટે રાખે છે, અને તિ-
રહાર પૂર્વક આવા આગળોને 'મુકુટ',
'દામદી', 'પ્રદાન' જેવાં નામો
આપી પોતાની કિમ્મત વાળી લીધાનો સ્વતંત્ર
મેળવે છે.

આવા તાલકો, સીતેમા કે કસો મફત
જોવાની હિતમાં સચાનો તોર અને નિષ્ણ-
ત્વ મિત્રજી જુગ-દેખાઈ આવે છે ધણી
સેઈ બેઠેલી મોઢપણ પ્રવૃત્તિ પોતાના માલનો

મલો જુગ માત્ર અને એના ઉપયોગ કર-
ના જુગ એની કિમ્મત આપે એજ નામ
વજાન પગલું હજી મફત નાટક સીતેમા
જોવાના બીજારીવેક કિંમત પ્રચલિત છે.

હું પણ એમણી મુક્ત ગદી લખ્યો નથી!
મફત મેળવવાની આપણી આવી હિત-
મણી મળેમું સ્વગત પણ મફત મળેલા
માલ જેવું તો નહીં નીવડે. અધીજીએ તપ
કમું, કાંઈકો તાજ પહેરો અને ગોળી આઈ
પ્રાણ આપ્યા અને આપણે મધા!

મગનાર કોઈ નીકળતો હોય તો તેને
આજણ કરી પાછળ થોડી અલ્પોઈ મજાવી
Gatecrashing કરી ધુસી જવાનો તેમની
વાળા 'મુકુટ'ોને, 'પ્રદાન' મળેલા સ્વગ-
તમાં જે હાથ આવ્યું તે જોઈઓ છબી,
કુલદાર અને આંકીના તાળા કુમીથી માંડી
પ્રધાનપદ કે હકિમપદ સુધી જે મળ્યું તે
મૂલવવા આપણે તત્પર છીએ. જરૂર પોતાના
સુમરિદ્ધ કદા મિત્રમાં મિત્રનાં પ્રમાણ કાંઈ
નહીં તો છેવટે થોડાં પેટોલનાં કપનો પણ
મળે તો તે સેવાની પણ આપણી તૈયારી
છે!

નાટક મફત જોવાનો આપણો મોઢ ઠીક
ઠીક વ્યાપક છે એ જુદાં જુદાં સ્વરૂપો
પારણ કરે છે. કચેરીમાંથી મફત મળે
પેન્સીલ લાવવામાં કે વગર ટિકિટ 'મુસાફરી'
કરવાના જિસાદમાં આપણી ગુલામી અને
બિચારી દીકરીકે જાણી નીકળે છે.

મનની વિચિત્રતા પણ એવી છે જ
એમાં કશું જોડું થઈ હોય એમ કાઠને
લાવડ નથી! એટલું જ નહીં, એમાં હજી
અધિકારની ભાવના જામત થાય છે!

પ્રેસ અને પેપરના સાલીક તરીકે મારા
પિતા પાસે 'પાસ' કદી કદી આવતા અને
અને નાટકો પણ જોવા જતા. હું
વિનોદ રહેતો, એટલે તેના બારે ઉપયોગ
રખો નહીં પણ ત્યાર પછી પણ ઠીક ઠીક
નાટક જોવા-મળતાં, અને નાટકસંસ્થા મોઢ

ન્હાનપણથી કૃત્યન્ન થયો વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં માનવ હૃદયમાં જસેયો રીકાસર ખાસેયો હોતો નથી, એટલે પણ પણ સાફ લાગે છે. નાટ્યશૃંગારની જાગ્રત મેદની, પદ્ય, પ્રકાશ, અંધાર અગ, જવલ, મહેલ, દેહખાનું, મંદિર, નદી, વરસાદ એ સર્વ રંગ મધ્ય ઉપર સાચાં લાગે છે. સુતપાર અને નદી - ખાળાઓ ત્યારે નાટ્યનાં આવશ્યક અંગ - પ્રવેશદ્વાર સુખ્યાં લાક્ષણિક સારાં પુસ્તક કોને કુખ પડે ત્યારે આંખમાંથી આંસુ પણ આવતાં, એ સુખી થાય એટલે આનંદ થતો, નિદુષ્ટોની જગમગમાં ખડખડાટ હસવું પણ આવતું અને આંખું દર્શન સાચો, ઇવત પ્રસંગ હોય એમ જોવી અસાધ્ય કષ્ટ દિવસ સુધી આશુ રહેતી દેહલાંકીત જગ્યા પણ સ્મૃતિમાં જગાઈ જાય, જોમાંથી જાળ પણ દેહલાંકી પુકાઓ વાદગી જોવા રેખાય છે જે નાટક જોઈએ તે સારું લાગે. એમાં કાંઈ વાંધા પડતું ત્યારે લાગે જ નહીં Overacting, understating જેવાં શબ્દો ત્યારે આવતાં નહીં. ઘરવીર સિવાઈ, મદદાર, અપરાધ દારો, જમતસિદ જેવાં નાટકો ત્યારે જોવાં દતાં.

આજ સુધી આ નાટક પ્રેમ આસ્થા આવે છે એટલે નાટકોના સળવ દર્શનાં કમ દેશવ ન પણ સચવાય. જમતસિદને બદલે બીજું પણ નાટક જોવું હોય. પગલું એ નાટ્યદર્શનની કિંવા હજી સુધી ચાલે છે. ઇંમર સાથે યાન વધે છે જોવી એક સચાવના

છે સાચી ખોટી ટાણ જાણે ? કું તાત્કાલ-નિદાપરસ્ત પણ થયો છું. નાટકો કેવા ફેરફાર માંડે છે એ સળખી બાપલો પણ કહે છું. જતાં નાટકો જોવાં હજી સુધી વગે છે ખરાં!

આવી અસર ઉપજાવતાં નાટકો ઉપરથી નટ જવાની વિદ્યાર્થી વર્ગમાં ઈચ્છા હોય એ સમજી શકાય એવી છે. એટલે જાને ન્હાનાં મોટાં ધગનાં અંકમાં સમેલતો ઉત્સાહ પૂર્વક કરવા અને તેમાં જાંમ લેનાર મિત્રો પણ મળી આવતા. પર તરફની કેટલી અમલ્ય ન દતી, ઉચ્ચ માતા પિતા એ વૃત્તિ પ્રતે સદાનુકૃતિ પણ દર્શાવતાં. સંખીત, દ્રશ્ય, શ્રાવ્ય પ્રસંગોના અભિનય મનમાં રમે અને તે પારજી અભિનય કરવાનું મન પણ થાય. કાચ થઈ દેને નહીં એમ અભિનય કર્યો પણ દશે.

સપ્રસન્નમાં જાહેર રીતે અનુવર્ણનો લાભ મળે એ ખાળોકા કે કિશોરો કેમ જતો કરે ?

મદારીની અસરકારક ગમતો અને મુદ્ધ મોટાં જાહેર અભિનય પણ અંદર અંદર અને અજમાવતા.

મદારા મિત્ર નાગેન્દ્ર મજુમદાર પોતાને મટિ ખજીવાર કહેતા :

‘આ નાટ્યના દેહમાં તરખાળો આવ્યા આવી વસ્યો છે.’

હું એ વાક્ય પ્રત્યે સમજાય દર્શવિતો, અને મને એ વાક્યમાં મારા આવતો ‘પાંચી સંજગતો !

ચેલ્ટર રોટના વિખાસ નોકર યામે એક દિવસ રોટને કહ્યું, “સાહેબ તમારી નવવાધાઓ ખજી સારી છે. મને તે ખજી ઉપયોગી છે, મારીયો પર જાઉં અને એક લઈ તે વાંચવા માંડું કે તરતજ એવી જાઉં છું !”

અધ્યાત્મિક ધન સંપત્તિ શું વિલાસનાદુ
પ્રત્યક્ષતા પર પામે છે તે બધીએ જોના
જીવનની બાજુ ઊંડી દીધી હતી; સર્વ
સમર્થતા સુધારે ધેરીને બીજા બનાવે, સર્વેને
એમ લાગતું હતું કે શ્રેષ્ઠ શ્રેષ્ઠ બાધી
પીડિત હતા તેના પુત્ર સુધારે સામે બાધીને
પૂછ્યું: 'પિતાશ્રી! તમારું મુખ જોતાં એમ
લાગે છે કે તમે શ્રેષ્ઠ બાધી કંઈ
અનુભવી રહ્યા છો; ને બાધની શ્રેષ્ઠ બાધા
અપૂર્ણ રહી અંધ હોય તે કૃપા કરી કહો,
હમેશાં વધારાકિત પૂર્ણ કરવાનો વત્ન કરીશું.'
શ્રેષ્ઠના અધરો પર રિમત રહેવું; તે મહાકષ્ટ
જોવાના: 'ને...રા! આ બધું ધન મેળવવા
જતાં મેં મારા મનને શાંતિ નથી મળી.'

'જેવું કાળુ?' સુધારે પૂછ્યું:

'એ કંપાઈ કરવામાં મેં જે બીજા
નિર્દોષને રાખ્યા છે; જે બીજા પાસે
આત્મકલા કરાવી છે તે સર્વે હમણાં મારી
નજર સમક્ષ તરવરે છે. હું કંઈક છું કે
તું જો ધનમાંથી એક લાખ સુવર્ણમુદ્રા
સુપાત્રને દાન કરી દે.' શ્રેષ્ઠ કહ્યું.

'પિતાશ્રી! સુપાત્રનો નિર્ણય કેમ થાય!'

'તારા અંતરાત્માને પૂછી જોજે, જન
તમા સર્વત્ર શોધને. બીજાની એક મુદ્રા પણ
કોઈ સુપાત્રની હાથમાં અંધ તો તે પુણ્ય
પ્રતાપથી હું શાંતિ પામીશ.' શ્રેષ્ઠ જવાબ દીધો.

'પરંતુ હમને તે શી અનર પાડશે?'
સુધારે પૂછ્યું.

'જેટલા આ મારા બાળાની કદાચની
માળા હો. ત્યારે જો વધી જાય ત્યારે તું
જાણુજે કે તારો પિતા પરમ શાંતિને અને
પુણ્યક્રિયાને પામ્યો છે.' શ્રેષ્ઠ એમ કહી
માળા આપી,

સુધારેને સતેજ થયેલ તેણે માળા લીધી.
શ્રેષ્ઠ ઠાંત અને નિરવેશ થઈ બેસ્યા. તેણે
પ્રત્યક્ષ થયું.

ઉત્તરકિનાથી નિવૃત્ત થયા પછી સુધારેને
સુપાત્રને શોધવાનો વિચાર કરવા લાગ્યો.
તેણે જાહેર કહ્યું કે શ્રેષ્ઠના પ્રત્યક્ષ દિવસની
વાર્ષિક તિથિએ તે એક લાખ સુવર્ણમુદ્રા
દાન કરશે. તેણે પોતાના મિત્રને સાથે લીધા
અને જુદા વેશો સુપાત્રની શોધમાં નીકળી
પડ્યા. આવસ્તીમાં બાળાને એક ધર્મશાળામાં
મુકામ દીધો. સાંજના ધર્મશાળામાં બીજા
મેં મારો જોવા આવ્યા. રાત્રે ત્યારે સર્વે સ્વપ્ન
ત્યારે સુધારેને જોઈતી અનર સંબંધી વાત
ચીતના પાયા સંભળાયા.

'વિલાસનાદુનો પુત્ર પિતાના પ્રત્યક્ષ
દિવસની વાર્ષિક તિથિએ લાખ સુવર્ણમુદ્રા દાન
કરવાનો છે તે તે સાંભળ્યું છે.'

'હા હું' પણ ત્યાં વખતસર પહેંચી
જઈશ.

'અરે! તારી પાસે બાળકું ધન છે,
જ્યાં પણ તું ત્યાં જશે?'

'તેમાં શું? વધારે ધન મેળવવું જોઈએ.
પાપ નથી. તું પણ આવ, જોજે-તો અંધ-
હું એની પાસે કેવી ચટ્ટરજીવી ધન હશે છું!'

'હીક, હું પણ તે સમયે જાંબીલ.'

બીજે દિવસે તેઓ આવસ્તી ઊંડીને
ચાલી નીકળ્યા. રસ્તે સુધારેને રાત્રીની વાત
પોતાના સાથીને કહી: તે પણ જો સાંભળી
વિચારમાં પડી એક સંજાનો સમય થયો
ત્યારે તેઓ એક બ્રામર પાસે આવ્યા,
બાંધે તેમણે એક સાધુને પીપળાના વૃક્ષ
નીચે આનંદ્ય મોંઘા જોયા: પ્રલિપાત કર્ણ
પછી સુધારેને કહ્યું: 'મોંઘા! બાળાની રાત્રી
જુનરવા સ્થાન જોઈએ છે.'

વત્સ! મારી કુટિર તમાગ માટે ખુલ્લી છે. સાધુએ સિમત કર્યું.

“હું તમારો ઉપદાગ મણિ છું” એવું સુદર્શને આમાર અર્પણ કર્યું. ગતે તેઓ વાતે વળ્યા. સાધુની ગાનપૂર્ણ વાર્તાથી સુદર્શનને ક્ષેત્રિય થયો. એના અનર્થાનુયુક્તે! ક્ષેત્રિય થાને પાત્ર દત્તો. ક્ષેત્રિય એ જનધર્માનુયુક્ત કષ્ટાણ કર્યો.

પ્રોતિજ્ઞાનમાં જ્યારે તેઓ ઉડ્યા અને સાધુને સ્વધર્મનાં જલ્લામાં કંઈક મુદા આપવા વચ્ચેમાં હાથ નાખ્યો તો સુદાની ચેલી ત્યાં નહોતી. સુદર્શન સમજી ગયો. સાધુને કહ્યું: ‘મહેસોજા! આપનાં ઉપદારને જલ્લો વાળવાની મારી કબજા છે. પરંતુ હવે હું મારી જાણે કરું નથી.’

સાધુ બનીર સ્વરે બોલ્યો ‘વત્સ! હું ઉપદાગતો બહોળો છું. તેથી અતિથિ સેવાએ મારો ધર્મ છે, એને જલ્લો લેવો એ પાપ છે.’

સુદર્શન નમસ્કાર કરીને આગળ ચાલ્યો: તેના મુખ પર સંતોષ હતો. તેણે આગળ જાણમાં જલ્લો ફરી સંખી પેશ મેળવી લીધા.

ગતે ચાલતાં એકાએક અવાજ સંભળાયો: ‘હાથ ફેંદાચ! આ પીડામાંથી બચાવો!’ તેઓ જાણી અવાજ આવતો હતો તે તરફ જવા એક અનુબંધના હાથ પણ બાધી તેને ત્યાં નાખી છૂટ મેલ પત્રાકન કરી ચલ્યું હવે. જાણી કીમતથી તેના કંઈક કંઈને ખેનિ કોઈ અગાત બપની સચના આપતો હતો. સુદર્શને તેના હાથ પેઠા હાથા અને તેની એ કિંમત કરનારની બાબતમાં પૂછ્યું.

‘જાણે! મારી આ દલા કગનાર ગગન ગૂંદની બહિષા મુદતના છે. હું એની સાથે નિઃસ્વીકૃત વિલાસમાં રહી મારી અલગ સંપત્તિ, બ્રાહ્મણ છું. જમાતાવના બાળક અગ્નિથી હું જળી રહી છું. મને જો ફરી

કોઈ ઘોડી સંપત્તિ આપે, તો હું બહિષ્કારની મોહનગમાંથી બચવાનો સુધ પડે. કરવામાં જીવન અર્પી દે.’

સુદર્શનને જગતનું કષ્ટાણ કરવાની કષ્ટવાળો આ માણસ સુધાન હાથો. તેણે તને કહ્યું: ‘આ પત્ર લખતે અભિપ્રાય ન, ત્યાં તને એક સહજ સુવર્ણ મુદા મળશે.’

સુદર્શનને આમાર માની તે ગયો. સુદર્શને માળા તરફ જોયું, માળા જમની તેમ હતી. સુદર્શને મેંડાયો, તેઓ આમળ ચાલ્યા.

વાગજુસીમાં આવી તેઓએ એક રથના પર મુદામ કરી નવરમાં તેઓ કરવા નીકળ્યા. એક રથાને પ્રદરીઓમાં પેગાડેલો એક માણસ ફરતો ફરતો. તેઓ ત્યાં ઘોડના, અને પૂછ્યું: ‘જાણ! કેમ રહે છે?’

તે બોલ્યો: ‘હું નિર્લેપ છું, પરંતુ રાજગાથી મને મતલબ આપવામાં આવે છે. મારાં જી પુત્રાનું હવે શું થશે?’

સુદર્શને તેને આવાસન આપી તેના પર તરફ તે આબો. એણે જોયું તો ધરમાં કોઈ, હવે નહી. પાંચેસમાં પૂછ્યું તો જણાવ્યું કે ‘અપરાધીની જી વસ્તી સંપત્તિ લઈ નાસી જઈ હતી.’ સુદર્શનને તે મૂર્ખ અપરાધીની મૂર્ખતા પર હસવું આવ્યું. તે પાછો વળ્યો: ‘સુપરખને હાન આપવાની તેની અદલા અપૂર્ણ રહી.

વાગજુસીથી સારનાય જતાં રસ્તામાં એક માણસ દલા ઉત્પન્ન કરીએવું મુખ કરીને બેઠો હતો. સુદર્શને તેને પૂછ્યું: ‘જાણ! તને શું કુખ છે?’ તે બોલ્યો: ‘હું એક દરિદ્ર બાલક છું. પુત્રીને પગલાવવાના પેશા નથી માટે કુખી છું.’

‘પુત્રી પગલાવવાને માટે ફેટલા દમની જાણવશતા છે.’ સુદર્શને પૂછ્યું.

‘ફટકદલ સુવર્ણ મુદાથી કાપ થઈ ગયો છે.’

‘વાહ, હું આ પત્ર લખીને આવેલા છું, તને ત્યાંથી દ્રવ્ય મળશે.’ એમ કહી સુદર્શને બાલકને પત્ર આપ્યો. બાલક પત્ર લખીને આવેલો. સુદર્શનને લાગ્યું કે તેણે સુપાત્રને પત્ર આપ્યું છે પરંતુ માળા તે બેઠેલી તેમ હતી. તે ખિન્ન થઈ બાલકને આશ્વસન આપ્યો:

સારનાથથી પટલીપુત્ર જતા રસ્તામાં તેણે એક પથ્થરને જોયો. તે મોટેથી જૂમ મારી બીજા માગી રહ્યો હતો: સુદર્શને પથ્થરને એક સફળ મુદ્રા અપાવવાની સજ્જતા હતી, પરંતુ માળા તે અવગત હતી. તે વધારે ખિન્ન થયો. બાલક જતાં જોને લાગ્યું કે, અરે સુપાત્ર મળવાનું મુશ્કેલ હતો.

પટલીપુત્રથી રાજગૃહ જતાં, રસ્તે તેણે એક માણસને દરિદ્રી માટે સલાવત બોલતા દ્રવ્ય ઉપરાવતો જોયો. તેની બોલવાની છટાથી ખુશ થઈ કોઈ ત્યાં જીત્યો હતો.

સુદર્શને એક સફળ મુદ્રા ત્યાં જોઈ આવી દરિદ્રીના કામ માટે જોતો ઉપયોગ થઈ જાયો તેને સંતોષ થયો: પરંતુ તેણે બધાં માળા તરફ જોયું તો તે હજી આખીજ જોતો ખિન્ન થયો.

રાજગૃહે આવ્યા પછી સુદર્શને પાંચ ફરવાનું નક્કી થયું. સુપાત્ર ન મળવાથી તે ખિન્ન થયો હતો. પાંચ ફરવાને આખો દિવસ એ સંખરને સમયે રાજગૃહમાં ફરતો હતો એક ટેકાણે એક સુંદર ઉદ્યાનમાંથી વિલાસીઓનો ઉન્નત પ્રવાહ, અને સમીપ સજાળાવ હતો. છતાં સુપાત્ર ત્યાં જ નહોતો. તે એક વારાંખનાની સાથે ત્રણ ગાઉ પુરવો દારૂ પી રહ્યો હતો. તેમાંથી એક કોઈએ જોયું અને બેરથી જૂમ પાટીનાસી થયો: સુદર્શને મદાગદેન તેને જોઈ ખેંચ્યો. તે તેજ પુરવો હતો, જે દ્રવ્ય મળવાથી જીવનના કષ્ટાણમાં જીવન અર્પણ કરવાની

ઈચ્છા દર્શાવતો હતો: સુદર્શનને તે તાત્કાલિક નિર્ગ્યુહાન માટે પમાતાપ થવા લાગ્યો.

પાંચ ફરતાં એક બામમાં એક ગૃહની માંજી કામ થઈ જોઈને તેણે એક માંજી વાસીને પૂછ્યું: ‘આ કોનું પર જમાવ છે? જવાબ પરથી તેણે જણાવ્યું કે તે દરિદ્રીના રાજગૃહની સેવા કરનાર ત્યાગી પુરવો જેને તેણે એક સફળ મુદ્રા આપી હતી, તેનું પર જમાવ હતું. સુદર્શન મુગ્ધ થયો એ દાન પથ નિરર્થક હતું એમ તેને લાગ્યું.

એક સુંદર મહાનની આજ્ઞા આપીને તેઓ બેઠકના પાસે એક અતિથિશાળામાં મુકામ કર્યો. અધિકારમાં રાત્રી પોતાનું સામાન્ય મકારતી આવી. માત્રાંજીમાં સુદર્શન જરા વહેંચો થયો, તેણે જોયું કે એક સુંદર મહાનમાંથી એક સુંદર પાલખી નીકળી. કંઈક નવું ધ્યાનથી તે પાંચ આશ્વસન. ઉપાત્ર આમન પૃથ્વી પર થવાની તેવારી હતી. તે પાંચ આશ્વસન: એક જગ્યાએ આવી પાલખી બેઠક: જગ્યા તેને પરિચિત હતી: પાલખીમાંથી એક પુરુષને મકાર કાઢી મેલાવ્યામાં આવ્યો. પાલખી પાછી ફરી. સુદર્શને જોયું તો પંચ દર્શન સ્વરે થયેલાં કરવા લાગ્યો. સુદર્શને પાસે જતાં ‘નિવસ્ય’ કે પંચ સેના પરિચિત હતો. તેને મુગ્ધ થઈ પાછો ફર્યો. માળા કેમ ન વધી તેનું રહેલું તેને લગ્યું.

સારનાથથી વારાણસી આવતાં સુધી થઈ એ સુદર્શન અને તેના સાથીએ પાસેના જમમાં રાત્રી બિતી કરવાનો નિર્ણય કર્યો. જામમાં ઉત્સવ હતો: કોઈને ત્યાં થઈ હતો અને સમય અને ઉત્સાહપૂર્ણ સ્વરૂપ વારણ હતું હતું. વારાણસીની પ્રખ્યાત નતંકીનું વૃત્ત બદિ થવાનું છે એમ પણ તેણે જાણ્યું. સુદર્શનને વિચાર આવ્યો કે એ વૃત્ત પણ જોયું જોઈએ. તે પણ દર્શનમાં જોઈને મોઢો. મોટી વારે તે લમ ઉત્સવના અધિકારતા પધાર્યો.

સુદર્શન ચમક્યો : તે અધિષ્ઠાતા તે જ બાઈચુ હતો, 'કે જેની પુત્રીના લગ્નને માટે એણે કબજી મદદ કરી હતી. તેણે જેણે કે તેના દ્રવ્યનો કેવો ઉપયોગ થઈ રહ્યો હતો. બાઈચુને ત્યાં લગ્નક્રમ કરવો યોગ્ય ન પારી, તે ત્યારથી ચાલી નીકળ્યો : નિરાશાના વશગમ તો એવા ખાવા લાગ્યો :

સુદર્શન હતાચ યાદને અપોખ્યા પાછો ફર્યો : રસ્તે તેને એ જ પ્રશ્ન ડુખી કરી રહ્યો હતો : 'સુપાન શેણ ?'

અપોખ્યાથી કદ ચોળન દૂર એક બામમાં જ્યારે તે પહોંચ્યો ત્યારે કંડીની બીવણતાએ, એને રાત્રી ત્યાં જ વિતાવવાની ફરજ પાડી : તે સ્થાન શોધતો કરવા લાગ્યો : એક દરિદ્ર બેઠકની કુપરી પાસે અપોખ્યાને તે અટકી ગયો. અંદર કંઈ વાતચીત થતી સાંભળી તે ઠાન કંઈ સમજવા લાગ્યો :

'આ વૈરે પણ તમારા જમીનદારે કંઈ જ ન આપ્યું ?' અપોખ્યા એનો હતો.

'ના, કંઈ જ ન આપ્યું; ઇન્કુ' કંઈ જુનો દિસાજ ખતાવીને કંઈ કે કંઈ જુનું મહેસુસ પણ બાકી છે !'

'તો શું આપણે મહેનત કરી પહેલાં જમીનો ઉપયોગ પણ ન કરી શકીએ ?'

'ના.'

'વાહ ! ત્યારે આ મર્યાદા શું થઈ ?'

'પ્રથમ જેવો માથે બેઠો છે. તે સર્વની સંભાળ રાખશે.'

સુદર્શન હવે વધારે સાંભળી ન શક્યો : તેણે કુપરીનું બારણું અખડાંધું : એક જગ્યાએ

પુરૂષે તે ઉપાક્રમ : સુદર્શને રાત્રી પસાર કરવાની માન્યતા ઠાપી : પુરૂષે તે સ્વીકારી અને ધરમાં દરિદ્રતાનો અખડ નિવાસ હોવાને લીધે અતિથિ સત્કારમાં આમી રહે તો તે માટે કમા કરવા કહ્યું. સુદર્શને પોતાનું બીજનું ખાલી એક કામગીરી તો પુરૂષના પુત્ર પર જોડાઈ. પુરૂષને એક મુદ્રા આપી જામચણી દૂધ લાવવા કહ્યું. પુરૂષ દૂધ લાવ્યો. ગળ કરી સર્વેએ પીધું, અને બાળકને પુણ પાનું. સુદર્શન એક પત્ર લખવા બેઠો. પત્ર લખી તેણે તે પુરૂષને આપ્યો, અને બીજે શિવસે અપોખ્યા જવા કહ્યું : પુરૂષ પત્ર વાંચી ચમક્યો અને બોલ્યો : 'બાઈ ! મારે એટલાં બધાં ધનની અવસ્થામાં નથી. મને તો માત્ર એ વખત મોજાન અને વચ્ચે મળે તો મેં બંધ છે.'

સુદર્શને કહ્યું : 'તારા જેવા માણસો બીજાનું દુઃખ સમજી શકી અને તેને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરી એ પારીને જ એ આપ્યું છે.' તે પુરૂષ સુપ રહ્યો. બાવેના ગુદથી તે સ્તબ્ધ થઈ બેઠો રહ્યો : સુપાવૃત્તિ અને ફૂંડને લીધે બાળક કિલકિલી કરવા લાગ્યું : સુદર્શન ઉઠ્યો, બાળકને રમાડવા લાગ્યો : એકએક બાળકના હાથમાં માળા અપી જઈ અને જોરથી બેચેલી તે વૃદ્ધી બધ : સુદર્શન બાળક વધે જાય તો બાળકના, કિલકિલાટમાં તેને બચવાનું મોં કુણ્ણને સજનજુનો ઉપદેશ સંભળાવવા લાગ્યો.

"દરિદ્રાનુ ભર કીંતેય
આ પ્રવૃત્તિરેખનમ્"

આખી નિંદ્રાથી તમારી અને ઉંચકી આસો પણ ગાઈ વાર થોડી થયો માટે તેને નીચે ઉતાર્યો તો તે તરત કહેતી, "કંઈ જ નહીં."

છેલ્લા હોદ્દા હાયકાની ગુજરાતી કવિતા કુલવિહારી મહેતા

નરસિંહ મહેતાથી શરૂ થયેલી આપણી ગુજરાતી કવિતા ઠેકે દ્વારામ સુધી ખસેલી વર્ષના બાબામાં જણે એક જ બીજામાં દાણી હોય એમ કાંઈ વાર શક્તિનો પ્રચાર કરતી તે, કાંઈ વાર દુનિયાની વિષમતાથી ત્રસી છીડી છપ્પર શક્તિમાં અપ્રસન્ન થાયતી, તે વળી કાંઈ વાર રાધાકૃષ્ણની પ્રણયલીલાનાં અનોરમ મધુર ખીતો ખાતી એક સરખી રીતે વહી. એમાં અમો અને દામળ વધતે એકે અસી અપ-વાદરૂપ રસા.

જણે એના વિષય અને આકારની એક-રૂપતા કે એકવિધતાનો એકદમ બદલો વાળી દેવાનો હોય તેમ નર્મદથી શરૂ થયેલી અર્વાચીન કવિતામાં બીજાં સો વર્ષે દરમ્યાન એના વિષય પરત્વે તેમજ એના આકાર પરત્વે અનેક પ્રયોગો થયા એની અર્થદાનાં ૫૬ વહી મળ્યાં. પરિણામે આપણી આ કવિતાની સરિતા સહિસસંપન્ના જતીને વહેતી ચાલી. પરંતુ સરિતાનું પાણી કેવળ નિર્મળ નથી હોતું. એમાં માર્ગમાં આવતા અનેક પ્રદેશોને અનેક પ્રકારનો કચરો પણ ભેગો થાય તેમ કવિતાની સરિતામાં પણ સારા-નગસાની સમૃદ્ધિ ભેગી થઈ.

નર્મદથી શરૂ થતો આપણો અર્વાચીન મુદ્દા પરંતુ એ મુજબાં પણ પ્રસ્થાન આપણી અનુકૂળતાને મઠિ પાડીએ. નર્મદથી એટલે લગભગ ૧૮૫૦ થી શરૂ થતું પહેલું પ્રસ્થાન ૧૮૮૭ સુધીનું. ૧૮૮૭ માં “કુસુમમાળા” પ્રગટ થઈ ૧૮૮૭ થી શરૂ થતું બીજું પ્રસ્થાન ઠેક ૧૯૨૦ સુધીનું અને ૧૯૨૦ થી શરૂ થતું ત્રીજું પ્રસ્થાન. આ છેલ્લા પ્રસ્થાનમાં આપણી કવિતાએ ખાસ કરીને ૧૯૩૩ પછી જે પ્રગતિ સાધી તે કદાચથી અવસોડી જવાનું આ લેખનું પ્રયોજન છે.

૧૯૩૩ નું વર્ષ એક સીમાના વર્ષ તરીકે અત્યંત નું વર્ષ છે. આ વર્ષની અસપાસ કવિતામાં અંગ્રેજી, વિચારપ્રધાન, શૈક્ષિકપ્રધાન અર્થે અને ચિંતનપ્રધાન જેવા સિદ્ધાંતના પ્રસારો ચર્ચાવા લાગ્યા આ વરસો દરમ્યાન નાનાલાલની અસરે સખી થઈ અને કાન્તની અસરે પણ સખી થઈ જતાં મા. કાકોરની અસરે વધી એ અસરે તો આપણી એવતા પ્રિયતા થઈ, એકની એક વાત રટવા કરવાની આપણી રુચિ અને ભાવના મસ્તી પણ થઈ, અને એને રચાને દિગ્ગોચર જાતિની વિચારપ્રધાન કવિતા આપણને મળી. આપણા કવિતા સાહિત્યમાં આ પહેલો એ એક જગતી કથન બહુપાત્ર પ્રેમ કાકોર આ પછીનાં વર્ષો દરમ્યાન કવિ કુસુમનું સ્થાન ભોજવી રજા એમણે પાડેલો ચોલો એક વિશાળ સપ્રદાય જેવો જની રક્ષો અને તેમાં અનેક દિશામાંથી જનુનાથી આવેલો ભળવા લાગ્યા.

૧૯૨૭ આ સમય દરમ્યાન જેવો આ નવી અસરથી જરાય રમવાના વખત પોતાનું કામ કરતા જ્યાં એ વિષે સહેજ ઉત્સેખ કરી લેવો થોડું બહુરો એમાં સૌથી પહેલાં કવિ નાનાલાલ અને સહિતજ આ બંને કવિ એની પ્રવૃત્તિ આ વર્ષો દરમ્યાન ચાલુ હતી. ૧૯૨૭ નવીન કવિતાના પ્રવાહની સાડી અસર એમના ૫૨ થઈ નહીં. ઉપરાંત એમના કવિતા સર્જનોનો નિષ્કર્ષ ગુજરાતને કેટલાંય વર્ષો પૂર્વે મળી ગયોલો એટલે એમની પાસે લખા-રેની આશા પણ કેમ રાખી સકાય? આથી એમની કવિતા પ્રવૃત્તિ ૧૯૩૫ પછીનાં વર્ષો દરમ્યાન વધારે ખાન એજનારી નથી.

એવા બીજા વિદ્યમાન કવિ ખનરદાર પણ આ વર્ષો દરમ્યાન પોતાની કાન્તપ્રવાહી આવતા રજા છે. ૧૯૨૭ નવીન કવિતાનો વાદ એમને

ઝાંઝો રૂપસ્મી નથી. આમ છતાં “દર્શનિકા” જેવું ચિંતનપ્રધાન સુદીર્ઘ કાવ્ય એમણે આપ્યું છે. નવીન કવિતામાં સોનેટ એક અગત્યનું લક્ષણ છે તે એમણે જાણ્યું છે. ઉપરાંત સોનેટનો પ્રકાર પોતે જ ગુજરાતી કવિતામાં લખાયેલાં કોઈ એવો પણ એમનો હાથ છે. કેટલાક કુદરતી દેશભારતનાં ઝીનો તેમજ ભગ્નો પણ એમની કદમચાપિયાં મળ્યાં છે. પ્રતિભાવો લખવાની કળા એમની સુપ્રસિદ્ધ છે અને એ રીતે એમણે “લખેમીતા” ના ૭૫૫ પ્રજટ કર્તા છે હમણાં જ “ઝાંઝી બાપુને પવાડે” નામથી નવીન રૂપે ઝાંઝી એવન નિરૂપણ કાગળ પ્રજટ કર્યું છે. આમ છતાં અમરદારની જાસઝ આ ગુજર્માં જલ્દી જીજી જ રહી છે.

સ્વ. શ્રી ઝવેરચંદ મેઘાણીની કવિતા આ વર્ષે દરમ્યાન આધુ હતી. સાહિત્યનાં અનેક યોગોની જેમ કવિતાના યોગમાં પણ એ ધૂમી પૂજ્યા છે એમનાં ઝીતોનો બાવાવેગ, દાળની મક્ક, મોગ સજ્જની પચંદમી અને વિવરને ... રૂપે વ્યક્ત કરવાની કલાએ એમને ગાજી સાવરનું જિરજ આપ્યું છે એમનાં મૌલિક કાવ્યો ઉપરાંત જંગમી અને અગ્રેજી કાવ્યોના અનુવાદો પણ એમણે કર્યાં છે. મેઘાણી પછી વાર મૌલિક કવિ કવતા એક અનુવાદક તરીકે વિદેશ સજી છે. ‘સ્વી-દ્રવીણનાં કાવ્યો આની સાક્ષી પૂરે છે. તળી કક્ષુરસનું નિરૂપણ કરવામાં મેઘાણી અગ્રણિમ છે. મૌલિક કાવ્યો હોય કે અનુવાદ કાવ્યો હોય પણ કાવ્યનું હાર્દ પકડી લઈ વિવરને સચોટ રીતે બાવેલ-પૂર્વક રજી કરવાની કલા તો મેઘાણીની જ.

નવીન કવિતાના જે પ્રધાનાચાર્જ બજાવ છે તે માં જગતગામ કક્ષારની કવિતા પ્રવૃત્તિનું આજે અવસોહન કરીએ એમનું જ્ઞાન ગુજરાતી સાહિત્યના દર્શનદાસમાં વિદિષ્ટ છે. પડિતધુમના પીઠ સજ્જનાદ સમ કાલીન કોષે પોતાની કવિતાનો ઉત્તમ

કાલ તો પડિત ધુમનાજ આપો હોવા છતાં નવીનોના એ પિતા જેવા માર્ગદર્શક ગુરુ જની રક્ષા છે. ૧૯૧૭ની સાલની જાસપાસ બકાગ પહેલા “બજાગ” ના પ્રુતકમાં “પ્રેમનો દિવસ” “જાશેલજી” અને “વિરજ” ના ગુર્જના કાવ્યો જેવાં પ્રાસાદિક, મધુર અને લલમલ કાવ્યો એમણે ૧૯૩૫ પછીનાં વર્ષોમાં આપ્યાં નથી. આજ છતાં એમનાં ઉપરુક્ત કાવ્યોમાં પણ એમની વિશિષ્ટતા રહી છે. ત્યાર પછીનાં વર્ષો દરમ્યાન વિચારપ્રધાન અર્થધન કવિતા વિરેની એમની માન્યતા વધારે દદ અને ઉપગવટ ઘરાલો અગમ્યતા અને જગજટ સંબંધી કાવ્યની રમતા ઓછી થઈ છે. ઉપરાંત “મારાં સોનેટ” અને બજાગની બીજી આદિતિમાં જે દેરદારો આમમાં કાવ્યોમાં કર્યાં છે તેથી પણ કાવ્યના નૈસર્ગિક સી-દર્શને અમલુ પડ્યું છે. પરંતુ આ નર્ધાં વર્ષો દરમ્યાન પ્રો. કાકોરનું અજલનું અને અતિ મહત્વનું કાર્ક તો એ છે કે બાવનાની અમ-જામાં અટવાતા કવિઓને એમણે નવો માર્ગ ચીંધ્યો છે, કેવળ શિર્ષિ જ નહીં પણ વિચાર એ પણ કાવ્યનું અતિ જાવરપક જાંબ છે. યળી સચીતનુ તત્ત્વ પણ કવિતામાં જરૂરી નથી અને વિચારઅક્રિત માટે વધારે અનુકૂળ તો સજામ પ્રવાહી ૭૬ જ હોય એમ પ્રતિપાદિત કરી પૃથ્વીને નવું રૂપ આપ્યું છે. પોતાની પ્રખર વિદ્વાતી કવિ-તાનું પરીક્ષણ કરી એમણે નવી સૃષ્ટિ જણી છે અને એ જ રીતે સાહિત્યના દર્શનદાસમાં એઓ અમર રહેશે.

‘વિષ્ણુચાન્તિ’ અને ‘વિશટ પ્રજુવ’ નાં જ્ઞાન જ્ઞાનાર શ્રી. ઉમાચંદર જેથીએ ‘વંજોત્રી’ અને ‘નિશીથ’ દ્વારા પોતાની પ્રતિજ્ઞાના અમકાગથી ગુજરાતને મુખ જના-થી રીજી પ્રો. કાકોરથી ચર્ચ થતી નવીન કવિતા એમના આ સિખમાં વધારે રહુદ

મધ નવા વિચાર, નવી ઊર્મિ અને નવા વિષયોના નિરૂપણથી ગુજરાતને નવા તેજ મળશે, નવી દૃષ્ટિ મળશે એવી આશા જણા સેવાતી મધ ત્યાં તે 'કવિની સક્રિત માત્ર કવિતાથીજ સંતોષ નહીં પામતા નાટક, નવસ્રિક્ષ અને નવસ્રક્ષાનાં સ્ત્રોત્રોમાં પણ ઘૂમી વળી. પરિણામે કવિતા ઉપર એ વધારે કેન્દ્રિત થઈ સકી નહીં કવિતામાં એમણે વિવિધ પ્રયોગો પણ કર્યા. 'પ્રાચીના' માં મહાભારત અને બીજા પુરાણોમાંથી પ્રસંગો લઈ તેને માત્ર નાટકનું કવિતાદેહીરૂપ આપી આવીએતાની દૃષ્ટિથી નિરૂપણ હતું. કવિની પ્રતિક્ષાનો પહેલાનો અમકારો 'આતિથ્ય' માં જણા પડેલો જણાય છે. એમાંનાં ઘણાંખંડો કાવ્યોમાં પ્રાણુતત્ત્વની ઉલ્લેખ, સિધ્ધિલતા અને ક્રિયજ્ઞતા વગેરે છે. કદાચક કાવ્યો ઉપર ગીતાનું પ્રભુત્વ છે, છતાં 'નેપથ્યે નર્તીકાતે' જેવું સર્વાંશ સુન્દર કાવ્ય પણ મળે છે. કદાચ એ આપણા આ પ્રતિકાશાળી કવિ પોતાની સર્જનસક્રિતને કવિતા ઉપર કેન્દ્રિત કરી ગુજરાતની ઉલ્લેખ પૂરે એવી આશા રાખીએ.

નંદી નીરમયો દક્ષિણે તો વરસેના દળે માતર ઉમાત કરતા. નેદિયા લાઇ જેવા કવિ મી. સુન્દરમ્ 'ક' માનવી માનવ થઈ તો પણ 'નું' સૂત્ર લઈ માનવ કરતાં પંજુ જો આ પાંચરીએ પહેલેવાની પ્રવૃત્તિમાં પડ્યા - મી. અરવિન્દના આશ્રમમાં જ્યાં પછી એમનાં કાવ્યોમાં રહસ્યવાદ વધુ પડેલો દેખાવા લાગેલો અને લીધે એમનાં કાવ્યો એકાંશી બનવા લાગ્યા. ગુજરાતને મધુર કૃત્યો ગીતો સભાગવનાર સુન્દર રમ્ય પ્રજુષ કાવ્યોથી ગુચ્છ કરનાર, વળી વચ્ચે વચ્ચે ક્ષણ બચત બની કદી વાણી પણ સજાગાવનાર, ધડીમાં પૂસતા ક્ષણ જ સજાગાવ ઉપર કદી પ્રજુષની રમ્પિતમાં ભમનાર કે ૧૩-૭ ત્રી. સોલકને ઉઠાતી - નેનાર : સુન્દરમ્

'તત્ત્વના દ્વંપણ' માં અસ્ત થઈ તેનાં કાવ્યો સભાગાવે તેથી ગુજરાતને સંતોષ નહીં થાય. એમાંનાં કાવ્યોમાં રહેલી માનવતા બોલો થઈ, એમાંનાં ગીતો પણ આરંભ મનનાં અને દલે પ્રજુષકાવ્યો તો સભાગાવ કદાચી છતાં કોઈક વગર ઉપર કુમારમાં પ્રમટ થયેલું એમનું ગીત 'આ લકરી જલ સાગરની' એમની પૂર્વની યાદ આપી જાય છે. કદાચનાની રમ્પતા, ભારતી મોહકતા અને કેવળ સૌન્દર્યની દૃષ્ટિએ સુન્દરમ્નાં કાવ્યો કેટલીક વાર ઉમાત કરતાં કરતાં પણ ચડે છે.

મી. પૂજાલાલ રહસ્યવાદમાં કાવ્યોમાં સુન્દરમ્ના સહયોગી છે. એમાંનાં સર્વોત્તમ કાવ્યો તો 'પાંગિત' માંજ મળ્યાં જ્યાં ત્યાર પછી પૂજાલાલનો વિકાસ પાર્શ્વ પ્રમાણે દેખાયો નહીં અને કેટલીકવાર તો એનાં જાણે લખવા ખાતરજ લખતા દેખા. એમાં પણ લાંબે છે પૂજાલાલની કવિતાસક્રિત અપેક્ષિત વિકાસ નહીં સાધી શકી એ એક એક જનક છતાં સાચી હજીકત છે પૂજાલાલ અને સુન્દરમ્ મધ્યકાલીન કવિઓની જેમ મોખ્ખેક સપ્રદાવતાં ગુચ્છાન બાતો સપ્રદામિક કવિઓ તો નહીં બની જાય એવો લાગ જરૂર લાગે રહે છે.

'નીંદરે ધરતી સુતી રહે' કે 'વીણા જગાડી આજ-કેલે' જેવાં મધુર ગીતોથી ગુજરાતને ડોહાવનાર મી. સોલેરેક્સ પોતાની સક્રિતાના સાતત્ય અને વિકાસનો પરિચય એમનાં નવા સમક' પનમટ' માં પણ આપે છે. એમનાં ગીતોની મન્યુતા, લખ, અને જાવનું સૌન્દર્ય અત્યંત આકર્ષક છે. વળી ગીતોમાં જગાળી રાજકાળની નવીજ રીત એમણે આપી છે. ગુજરાતનાં સ્મૃતકવિ તરીકેનું એમનું સ્થાન નિશ્ચિત છે અને મેઘાણીની નેનાનેક છે એમનાં કદાચક કાવ્યોમાં પણ એમની સક્રિતાનો પરિચય મળે છે 'એકાદમ જલક્યાંમ' એ 'એમનું'

ઉત્કાન્તિવાદ નિરૂપણ સરસ ચિન્તનપ્રધાન કાવ્ય છે. એમનાં કાવ્યોમાં આસાવાદ અને આતુરતાનો તરવરાટ છે.

અહીં બીજા તથા કવિઓ વિશે પણ ઉલ્લેખ કરી સહ્યે મી. કેશવ શેઠ, મી. દેવગજી પરમાર અને 'કુસુમાકર' ના નામથી જાણીતા કવિઓ મી. રામકૃષ્ણાદ ત્રેપાળી કાવ્યપ્રવૃત્તિ મુખ્યત્વે આ પ્રવાહથી નિરાળાજ રહી છે. પરમારનાં ગદ્યો અને દેવગજીનાં ગીતો સરસ છે. કેશવ શેઠ અને 'કુસુમાકર' ના ગીતો અને કાવ્યો ઉપર કવિ ન્હાનાલાલની ખસર ધણી મોટી છે એમનો આ નવીન કવિતા અને નવીન કવિઓ ત્રેકે મેળ આપ એમ નથી કેશવ શેઠના રાસો પણ સોદામિય વળે છે.

જેમને આપણે કવિ તરિકે મણાચરા જુલી મધ છાંએ તે મી. ચન્દ્રદાસ મહેતા 'કાવ્ય કાવ્યો' અને 'રતન' આપીને ગજશ્મિનો ૧૨ કરવાને પોતાની કાવ્યપ્રવૃત્તિ આટલાંથી નિષ્પાદિત કરી છે. આ દ્વારા કાવ્યજ્ઞાનના નિર્માણ અને જાગૃત એકત્વ નિરૂપણ કરી કવિતા સાદિત્વમાં અનેકો કાવ્ય પ્રારંભ કર્યો. આનો પ્રકાર ગુજરાતી કવિતાસાદિત્વમાં નવીન છે એમ નહીં પણ જાતસાદિત્વમાં પણ જાડુ જોડો દરેક એમનાં આ કાવ્યોનાં કુણુ રસની વેષકતા પણ અદ્ભુત છે. એમની કાવ્યપ્રવૃત્તિ આમ અટકી જાય એવી ગુજરાતને જોઈ જ મન છે.

આરાધનાના 'સ્તોત્ર' મી. મનસુખલાલ કનેરીની કાવ્યવૈદી સરસ્વતી સંપ્રદાયી બરપૂર છે. છતાં એમનો એ સરસ્વતી સંપ્રદાયી વપરાય જાય નીવડતો નથી. પરંતુ કાવ્યમાં નવીન પ્રકારનું માધુર્ય આણે છે. 'આરાધના' માં દેખાતી એમની શક્તિ એમના બીજા સમ્રાટ 'અભિસાર' માં ધણી ઉતરતી ક્ષણી દેખાય છે. એનું મુખ્ય કાણુ તો એ છે કે એમને ગીતોમાં કાવ્ય જોડી છે. છતાં એમણે

ગીતો સમવાનો આમ્રક સેવ્યો છે. વળી મુસાવરીની સહારજની કવિતાની જગ્યામાં પણ દેસાઈ જતાં એમની કાવ્ય શક્તિને ખમવું પડ્યું છે. એમના કાવ્યોમાં મુખ્યત્વે જાગૃતતાને જાહેર કરવાનો પ્રયત્ન જોવા મળે છે. છતાં ખંડ કાવ્યોમાં મનસુખલાલ જાડુ સફળ કવિ તરીકે રહ્યા છે. ત્યાં આ પ્રયત્ન પણ જાડો નથી. પ્રવાહી અનુકૂળ ઉપરનું એમનું પ્રશ્નત્વ નેપિતીય છે. આ એમની વિશિષ્ટતા છે. મી. મનસુખલાલ પણ વિશેષ જાગૃતતાની ધણી સેવતા દેવાણી કવિ મનસુખલાલ વિશેષ મનસુખલાલ તમે દર્શાવેલા છે.

મી. ચન્દ્રદાસ મહેતાનાં કવિ'કાવ્યો ઉપર નરસિંહરાવની ધણી મોટી ખસર છે એમણે રાસ, ગીતો, બાજનો અને 'ખંડકાવ્યો' પણ લખ્યાં છે. 'કદમ્બ' નું કાવ્ય પુનઃપ્રજ્ઞાના કાલમાંથી નીપજતી એક સરસ કાવ્યપ્રસરિત છે એમના રાસોમાં આસ એવા બચકારા નથી પરંતુ મી. મહેતાનાં બાજનોમાં સાચા રિહતો ગજાર સંજ્ઞાવ છે. 'પખાણા ધોધ' બદ દેહીને ક્યાં આસિવા છે છ' કે' કણુ કણુનો જામક ફૂ ને ઘ' ફુનિયાનો દાતાર' કે' કમતા' કમતા એમને કદી દે લાધી' જેવાં ગીતોમાં દલસપ્તિતા અને અનુભૂતિની તીવ્રતા છે.

'જોરસી' 'અદિત મૂર્તિ' અને 'શ્રી-મેળ' ના મેળમાં મી. હન્નુલાલ માધીનાં કાવ્યોમાં કવિતાનાં ઉત્કૃષ્ટતા જાડુ સરસ રીતે મળે છે. પરંતુ કવિની કવિતા મોટે ભાગે ધરતી પર ચાલવાને જાહેર જનજામિની રહેવાનું જ પસંદ કરે છે. એમણે 'જીવનનાં જળ' જેવું સુંદર કાવ્યસિદ્ધિ કાવ્ય આપ્યું છે. એમના કાવ્યોનો મોટો ભાગ કવિ'કાવ્યો જ છે. એમનાં કાવ્યોમાં પણ પદરાટ વધી જવાથી પુનઃકવિત્વ કે વિવિધતા જાગી જાય છે. એમનાં ગદ્યોમાં ગીતો ધણી સરસ છે. પરંતુ પુનઃ, વધવ,

કાવ્ય લેવા વિષયો પર લખાયા, કવિતા દેવાથી એકવિધ નવી નવ છે.

બારાણસના તખ્તસુધી લખતા થો. બાનુસંકર બાસે પણ કાવ્યો ઉપર દામ અજમાવ્યો છે 'કેડી' ના સમદર્શી બદાવ પટેલા કાવ્યો ઓછા પ્રમાણના જ છે. ગેમના કાવ્યોમાં પ્રાણતત્વ, સવેદન કે અનુભૂતિ નથી. નવીન કવિતાનો એકે એક દોષ એમાં મૂત સાવ છે. કાવ્ય તરીકેનું મૂલ્ય એમના કાવ્યોનું નહીં જ ઓછું એથી શ્રી. બારાણસ કવિ તરીકે તો ખૂબ ઉતરતી કાઢીના છે.

'સાન્ધ્યગીત' ના કવિ શ્રી કેસક ઉપર અખરાલગની ધણી મોટી અસર છે એમના કાવ્યોમાં પણ મોટે ભાગે કવિતાનું પ્રાણતત્વ નહીં ઓછું છે એમના કાવ્યોમાં કિંદૃષ્ટતા પણ ધણીવાર વધારે પ્રમાણમાં જણાય છે. ઉપરાંત ભિન્ન, વિચાર કે ભાવની ઉણપ પણ સાલે છે. એ પણ લખવા ખાતર લખતા દોષ એમ ધણીવાર જણાય છે આ રીતે એમનો પણ, એકલે એવો વિકાસ થયો નથી આધુનિક કવિતાના સજા, દોષો એમના કાવ્યોમાં જણાય છે.

પરંતુ ગુજરાતે જેમને જરાખર વિજયના નથી તે 'પ્રભાત નર્મદા' ના કવિ, શ્રી પતીલનો ઉલ્લેખ બહોરી કરી લઈએ. પતીલના કાવ્યોમાં અનુભૂતિ, સવેદન અને ભાવ છે એમનો ફારસી, સાહિત્યનો અવગ્રાસ જોડો છે વાચકો ફારસી, દક્ષીણી અસી. પણ પ્રબળ લખી છે ઉપરાંત ફારસી અને ઉર્દુ સાહિત્યની અસર નીચે ગુજરાતી કવિતાના હોશમાં એમણે અનેક નવા પ્રયોગો કર્યા છે. એમની કવિતામાં ઉર્દુ અને ફારસી શબ્દોનું પ્રાચુર્ય થઈ જવાથી કવિતામાં મુજોબતા વધી જાય છે આમ છતાં એમની કવિતામાં સાચો, રસુક છે જે ગુજરાત જરાખર ઓળખી શકે નથી.

શ્રી. કાંચનકાંસ માણેક ઉમ્મદા, કેટલાક વૃદ્ધોની મોહનો દામ-પ્રતિકાઓ, અને ક્યાંક

કાવ્યો ઉપર અજમાવતા લાગ્યા છે - 'બહેરામશાહ સુધીએ' ના શીર્ષક હેઠળ 'જનન-ભૂમિ' માં એમણે રાજદારી, તેમજ, ખીજા પ્રસંગો ઉપર પુરાણની દબે કટાક્ષો કર્યા છે અને એવાં પ્રતિકાઓ લખવામાં એ સફળ પણ થયા છે આ ઉપરાંત એમણે કેટલાક સરસ પ્રાસંગિક કાવ્યો પણ આપ્યા છે, બાર-તની, સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્તિને ટાલે લખાયેલું 'કોમે બાજુ રહીએનું સપનું સુનેરી' એવું જ એક સરસ પ્રાસંગિક કાવ્ય છે.

'કાઢિયા' ના લેખક શ્રી. કૃષ્ણલાલ શ્રધરાણી તે દેસ છાંડીને પરંદેસ વારી થવાથી એમની કસમની પ્રસાદી આપતા અટક્યા છે. છતાં 'કાઢિયા' ના લેખક તરીકે ગુજરાતના એ એક આસારપદ, કવિ તરીકે અક્ષમા દેતા. એમના કાવ્યોનો પ્રવાહી પૃથ્વીહર, લાવના અને કલ્પના એમની સામી કવિતા શક્તિની આશી પુરવા, પૂરતી છે.

સુદીર્ઘ કશ્વપ્રચરિત 'જનની' ના રચનાર શ્રી. રઘુભાઈ દેસાઈ પણ દબે કાવ્યો રચતા, લખે, થયા છે પ્રસંગોપાત એમના કાંઈ મીઠા સામયિકમાં દેખાય છે.

'પ્રતિષ્ઠા' ના લેખક શ્રી. ગમસ્તિક અગલવાળા અને 'કાઢિન્દી' ના કવિ શ્રી. નાથલાલ દબે કિચતા કવિઓમાં અમે છે. એમના સમ્રોહમાં ભિન્ન પ્રકારના કાવ્યો મોટા પ્રમાણમાં છે ગીતો પણ એમણે આગ પ્રમાણમાં લખ્યાં છે શ્રી દબેએ, કાવ્યોમાં વ્યવસ્થિતની, જાણ વાપરવાના, વિવિધ પ્રયોગો કર્યા છે. 'પિત્તાભિન' 'કાલિન્દી', સારા કદી શકાય એવાં કાવ્યો છે આધુનિક કવિ તાનના પણ દોષો એમના કાવ્યોમાં પણ દેખાય છે. ધણી કાવ્યોમાં વિચાર અને કલ્પનાની, પશુતા અને પ્રવાર, સાખલી આવી નહીં શીસાપૂર્ણ થઈ થાય છે.

બહોરી લલચાજ મૂલાઈ પ્રયેશા છતાં એક સાચા કવિ, તરીકે અજકારો આપી મએલા

‘દીવ્યશિલાના લેખક’ પ્ર. એટલે પ્રજાલાષ પટેલનો ઉદ્દેશ્ય આવરમક છે. જીવનની ખરીબીને જે કદજી અનુભવ છે, સમાજમાં ખરીબીનો જે ધોર અનુભવ થઈ ગયો છે તે એમણે ખૂબ સમજાવ પૂર્વક પોતાનાં કાવ્યોમાં નિરૂપે છે એમનાં આ પ્રકારનાં કાવ્યો એમની નૈસર્ગિક અને પ્રાસાદિક સહિતને પ્રદર્શિત કરે છે. એમનાં કેટલાંક છૂટાં મુક્તકો પણ સુંદર છે.

બર મુવારનામાં મત્તુ ખાંચેલા બીજા બે કવિ શ્રી નીતમ અને એવિન્દ રવામીનો ઉદ્દેશ્ય પણ કરી લઈએ. નીતમને નામે લખનાર મોહન દક્ષક પર ખગદ્દારની ધણી અસર હતી, એવિન્દ આમીનાં કાવ્યોમાં દેશ-પ્રેમની તમના, સામાજિક અન્યાય ચિંતાવવાની ધમક, પ્રજા અને મૈત્રી આદિના કાવ્ય બ્લક થાય છે. આ બન્નેને કવિતાની દૃષ્ટી નથી ખગદ્દાર બેઠી કે મત્તુએ તેમને ઉપાદી લીધા.

અહીં નવીનોની પહેલી પેઢી પૂરી થાય છે નવીનોની બીજી પેઢીમાં કેટલાંક તો હવે રિપર થવાની રિપરિએ પહોંચ્યા છે અને પોતાનાં કાવ્યોની પ્રસારી પણ સમય રૂપે આપી પણ છે.

આ સૌમાં પ્રદાદ પારખ અને રાજેન્દ્ર સાહેબ આચળ તરીકે આવે છે. ‘બારી પહાડ’ અને તાજેતરમાં જ પ્રસિદ્ધ થયેલા ‘સરવાણી’ સમજના કરતાં પ્રદાદ પારખનાં કાવ્યોમાં કાચા કવિ તરીકેનાં લક્ષણો છે. એમનાં ખીટો પણ સારાં છે. રાજેન્દ્ર સાહેબ કુમારમાં વાર-વાર પ્રસિદ્ધ કરેલાં કાવ્યોમાં અવિચ્છન્ની ઉત્તમવળ આસાનાં ચિહ્નો આપી દીધાં છે. એમની કલમમાંથી હજી વધારે સારા કાવ્યોની આસા રાખીએ છે. ચિમનલાલ બદ, અંબાલાલ બાસ અને ચિમનલાલ બાસ પણ અવાર-નવાર પોતાનાં વિક્ષિપ્ત કાવ્યો આપતા રહ્યા

છે. એમાં ચિમનલાલ બદનાં ખીટો અને ચિમનલાલ બાસનાં કટાક્ષ કાવ્યો સારાં બહુી સ્થાન ઝેલાં છે.

એં સિવાય મોદિનીચંદ, પ્રભાકર રાવળ, વેણીભાઈ પુરોહિત, ઉચનચ, સ્વપ્નરશ, જાનામી જાનત પાઠક, રમણ પાઠક, ઉપેન્દ્ર પંડ્યા, પાગલશર્મા, બુપેન્દ્ર વઘીય, નટવરલાલ દેસાઈ, કુમુદચંદ મહેતા, નાનુ દેસાઈ વગેરે હજી ઉમતા કવિઓનો ઉદ્દેશ્ય પણ કરી લઈએ. એ સૌની કવિતા કલા વિશેષતઃ મુદ્દાકન કરવાનો સમય પાક્યો નથી એમનાં કેટલાંક ખાસ પક્ષી કરતા કવિઓ છે. તો કેટલાંક ખરાખર પક્ષી પાકતા થઈ ગયેલા છે એ સૌને હંમેશાં ઉપર સરસ કાળ છે. કથના, ગદ્ય, કાવ્ય છે બાવની વિચારની અને કવિની પરિપક્વતા ને કે હજી થઈ નથી છતાં એ સૌ આપણી કાવ્યબની ઉત્તમવળ આપતા છે.

આ ઉપરાંત ‘રૂપ’ ને નામે શ્રી ગમનાગણ પાકે પણ કેટલાંક કાવ્યો લખ્યાં છે એમનાં કાવ્યોમાં પ્રજા કાવ્યો વિશિષ્ટ અને ‘હજી એ ન બાંધે મારો આતમરામ’ જેવાં ખીટો પણ ખ્યાન બેંગે ઝેલાં છે. શ્રી.

રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈએ પણ ‘નિકાશિકા’ નામનો કાવ્યસંગ્રહ પહોર પાડ્યો છે. એમનાં કાવ્યોમાં પણ નાટકને અનુકૂળ ખીટો તેમજ કેટલાંક સાત્ત્વીય રાજોવાળાં ખીટો મુદર કદી સ્થાય ઝેલાં છે.

પારસી કવિઓમાં જહાંગીર દેસાઈ તેમજ મીનુ દેસાઈ આચળ પકતા છે એમનાં કાવ્યો મુખ્યત્વે જુની રૂબનાં અને જુની પ્રજાલોકને અનુકૂળ લખાયાં છે. આથી નવીન કવિતામાં એમનું સ્થાન નથી. છતાં જહાંગીર દેસાઈનું ‘ગાલસો’ નામક કાવ્ય નવીન કવિતાનો આકાશ આપી ગય છે.

આ વર્ષે ફરમાન ઓ-કવિઓમાં તો મુખ્યત્વે બે જ નામો નજરે પડે છે. શ્રી જયમન-બહેન પાંદકણ અને શ્રી જ્યોત્સ્ના શુક્લ. આ બંને કવિશ્રીઓનાં કાવ્યો નવીન પ્રજ્ઞાસિનાં નથી જયમન બહેને હૃદયમદ્દ કાવ્યો તેમજ રાસ, ગીતો અને બાળકાવ્યો પણ લખ્યાં છે. એમની કાવ્ય-પ્રવૃત્તિ લગભગ ૧૯૨૮ થી શરૂ થઈ ૧૯૩૮ સુધી અવિરત આકુ ઋદ્ધિ છે. 'તેજ-છાયા' નામના કાવ્યસંગ્રહમાંનાં કાવ્યોનો પ્રધાન સ્તર કૃષ્ણ છે. વળી કાવ્યો આત્મલક્ષી હોવાથી કવિનાં કાવ્યો છે, એમાં ઓ-જીવનની

વિષયતા નિરૂપતાં 'કામલ રાણી' ને 'વાહલી' સગ્ગ કાવ્યો છે

શ્રી જ્યોત્સ્ના બહેનનાં કાવ્યોમાં રાસ અને ગીતોજ પ્રાધાન્ય ભોજવે છે વળી એમના ગદ્યો અને ગીતો પ્રાસજિક વિષયને જ સ્પર્શતા હોવાથી તેમાં ચિરજીવન અક્ષરો છે છતાં 'હું જાણુ જોઈ ને મને દેશી સંભરે રે' જેવા ગદ્યમાં તત્કાલિન પરિસ્થિતિને સચોટ રીતે નિરૂપવાનો સુંદર પ્રયત્ન છે.

(અક્ષતન કવિતાના શુદ્ધરૂપ વર્ણવતો આ લેખનો ઉત્તરભાગ આવતા અંકે)

ન્યુપિટર જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ

કું. લીમીટેડ

[હેડ ઓફીસ : મુંબઈ]

સર્વે પ્રકારના વીમાનું કામકાજ કરતી અગ્રગણ્ય હિંદી વિમા કંપની
જિંદગી, આગ, મરીન, અકસ્માતના વીમા કે એજન્સી
માટે સદ્દર કંપની

→ ઉદાર રાશી ←

લખો વા મળો —

જી. આર. દેસાઈ

આન્સ મેનેજર

માધિયા, ચાર રસ્તા-અમદાવાદ

કુદરત અને માનવ દર્શના પથકાન્ત અને અગ્રિમ વર્ગ છે. પોતાના ઉત્પત્તિ કાળથી માનીને આજ પર્વતનો માનવ કૃતિકાસ આપણી પામે આ એક વાત સ્પષ્ટ કરે છે. સંશયોથી પોતાના સુખસાધનો અને કૃતિઓ માટે માનવગતિ કુદરત સાથે ઝડપી આવી છે એવું એ મધ્યન કાળ પછી ચાલુ થયું છે આ મધ્યન માનવ જાતને કટકાવ મદામદ્ય સાધનોની અમૃત બેટ આપી ચૂક્યું છે 'સાથે સાથે શાંતિ દસાદસ સમા અલબોળ જેવા પ્રયત્નર અનેતી પછી બેટ મરતાં એ ચૂક્યું નથી આધાતને પ્રત્યા-પાત સર્મા સ્વર્ગનામક અને વિનાશાતમક બળો કુદરત પામ્યા મનુષ્યપ્રજા પ્રાપ્ત તો જરૂર કરી ચકી પરવૃત્તો તેના વચાવોગ ઉપ-મોદમાં બાળ મૂલી, કુદરતના મરદકધનમાંથી મરેલી સિદ્ધિઓને રવો કુરુપયોગ થઈ રહે છે તેનો પ્રયાદ, અને અન્યેદ પુરોયો જન મનુષ્ય માનવ જાતના બાલિ વાગ્મો વ્યાગજ ન્હુ ક્યો છે. બર્તિત બાલ સમુદમાં નજરે પડતી એકાદી મીઠી વીંટી સમાન કોઈક પ્રજાએ આ સિદ્ધિઓનો ઉપયોગ માનવ દેશાખ્ય મદિ સર્વાંગ નદિ તો પછી અનિકાંચિ તો જરૂર ક્યો છે

જગના અપ્રતિમ દમને પગિજાએ જગી પર્વત કાનિત્યી રચિયામા સર્વ માનવના સમાન દરને માનવી તે અવનાવની માનિયેદ મરદા અસ્તિત્વમાં આવી મૂડીને મન્દગીને બેદ નેજે નામંદુર ક્યો. અસમાન દરો અને તરો ઉપર પોતાનો પળે ઉડાગ્યો. માનવ વિમલ-માનવ પ્રનતિના અંતરગત પ્રત્ય માતી તન્વેતિ કુદ દેશમાં આખ્યા અને પગિજાએ આજે ત્યાં અસમાનતા એ અમર્શ મુચક શન્દજ જગી રહ્યો છે. આ મર્વ ત્યાં બી શક્ય-નવી રહે છે. વિજ્ઞાનના અમ

જનતાના સદકાગ્યી જ્યાં આજે પ્રનતો દરેક વર્ગ ને દરેક મનુષ્ય સમાન દરને સમાન તરોનો ઉપયોગ આજી રહ્યો છે. સેનિન ને રેસિન જેવા સ્વધારાને ચિતકાની વેપા દરિએ તરત બેધ લીધું કે માનવ વિશાસ માટે વિજ્ઞાન એ એક અજલનુ અજ મતી રહે તેમ છે. ધીર ધીર વિજ્ઞાનને અમરજ (રોપક) વર્ગના દાશમા સરવૃદે લેયો' બેધ રહ્યા. વૈજ્ઞાનિક સચોધનોના પગિજાએ પ્રાપ્ત થતી સિદ્ધિઓ શોધ વધતે દાય મદતી ચાલી પરિજાએ ચોષિત વર્ગ વધારે ને વધારે શોષાતો આશ્યો. આ અનિદ રચિવન મુતધારોની નજર જાકા ન હકી શક્યુ. અને એટલેજ રચિયામાં વૈજ્ઞાનિક ને કળવળી વિવલ સમાનતા ઉપર જનુજ આન અપાયું અને પગિજાએ તાનું વિજ્ઞાન એટલે પ્રોસરોનું-નિષ્કાતોનું-કે આધન-દાદનોનું-સામાન્ય જનતાનાં માથાં પકતી નાપે એવું વિજ્ઞાન નદિ. પરવૃત્ત ત્યાં સાચુ વિજ્ઞાન તો એ જનુ કે જેને સામાન્ય માનવી પછી સમજ શકે, જે તેમના પ્રજાતિ પચને અજવાળી રહે. રચિવન જો પુષ્ટ અને બાળકની ગોમાં જીતરી એવુ આ વિજ્ઞાન આજે આખી કુનિયાને અકિત કરી ગ્યું છે

વિજ્ઞાનનો ઉપયોગ તો બધેજ થઈ ગયો છે પરવૃત્ત રચિયાનો પ્રકાર તો સર્વથી નિગલોજ છે. અદનામાં અદના માનવથી તે સર્વેપ્ય અમરજા પર વિજ્ઞાનનું એક શરુ પ્રનુવ દેવ છે. રહે જનુને સામાન્ય વિજ્ઞાનનું-બાલ કરીને પ્રાયોગિક વિજ્ઞાનનું- (applied science) જ્ઞાન આપવામાં આવે છે. પોત પોતાના વિવ પુગતા તેઓ વિજ્ઞાનના તેદકા સંતમાં નિષ્કાત બની રહે છે. રચિવન ખેતતરી દર્શના કૃતિવિજ્ઞાન મદિ અજના દેવ છે તે પ્રાપ્ત કરીને જગે છે.

વધુને વધુ પ્રમાણમાં 'જોગકનું' ઉત્પાદન કેમ થાય. દૂધને દૂધની બનાવટા કેમ વધે, એને માટે દરેકા તેના વૈજ્ઞાનિક વત્તા આજુ ફોજ છે. ને સારી રીતે સમજે છે કે કોઈપણ દેશની ઉત્પત્તિ દેશના ઉત્પાદનના વધારા પરજ અવલમેલી ફોજ છે પેટી અને મજૂરીનું સજ તેમની ગોળમાં ઉતારી દેવામાં આવ્યું છે. અને એટલે તે વધતી જતી માનવ વસ્તીના પ્રમાણમાં ખાંચ પડાઈનું ઉત્પાદન વધારવા કાર્યશીલ ગલી પોતાના દેશનું કુલોનું ઇવન વધુને વધુ સરજ બનાવવા પોતાનો કાજો નોંધાવી ગલી છે આવા તેના સદકારી કા થોના પ્રત્યાખાત રૂપે બીજા કમચારીઓ પણ પોતાની મહેનતથી તેનું ઇવન તેટલુંજ સરજ બનાવે છે વૈજ્ઞાનિક પધ્ધતિએ ખેતીવાડીમાં કામ થાય-વધુમાં વધુ ઉત્પાદન થાય-તેટલા માટે સૌવિધેય સરકાર બનવું જીવન કરી હરે છે. અને પરિણામે આને આપણે નોંધ ગલા 'હીએ કે અનેક વખત દુષ્કાળના પળમાં સપડાવું રસિયા અને દુષ્કાળના કાચથી વિચુકત બની રાક્યું છે.

બૌદ્ધિક ક્ષેત્રમાંની રસિયન પ્રજાતિ આપણે 'મણી' વિસ્મયકરક છે. આમ જન-તાનાં એ 'વિજ્ઞાને પેગીલી કાન્તિ સ્પર્ના સ્ત્રોતોમાં આજી 'દીધી છે. આજીમણી કાળ મજૂરીને ખતિ'સોદી કરાતિ એ કાજો ફોજસો, તેની 'પાછળ મજૂરીને માનવસકિત દોરા વેકાતી અટળક રાષ્ટ્ર ફોજત! આ જી રસિયાનો વધતા 'જલ્દ પ્રિયનને વિચિત્ર લાગવા 'માક્યુ રસિયન વૈજ્ઞાનિક મે-ટલીવ ને અમેઈ વૈજ્ઞાનિક 'ફોજસેના' વિચિત્ર લાગતા સુખનને તેમણે બોવકાણું. 'માક્યુ ને માક્યુ 'સુધી 'ખાજો ખોદવાને 'અલે 'ખાજુમના 'ફોજસો ખાજુને તેના અનેસો ફોજસેના 'ઉપયોગમાં લેવાવા માંડ્યો અને આ ગેસનું ઉત્પાદન પ્રમાણ પણ ફેટલુ વિપુલ! હળસે દન બંદાર કાંઈતી એક એવી 'અનેક ખાજો-

માના 'ફોજસામાં ફેટલા વિપુલ પ્રમાણમાં ને ફેટલી સકિતશાળી વાયુ ઉત્પન્ન કરી રાકાય? અતિઉચ્ચ બનેલા આ વાયુને નળાઓ, દારા કારખાનામાં લઈ જવાવામાં આવે છે. 'ફોજસાનું જળતણ મટી સર્વ ઠંડાણે સર્વને સુલભ એવા આ વાયુનું જળતણ વધારવા માંડ્યું. તદુપરાંત આ સકિતશાળી ગેસના બીજા બે પલાજ અત્યંતના ને મહત્વના ઉપયોગો ખાનમાં લેવાયા. જળવિદ્યુતચત્રોની માફક વાયુ વિદ્યુત ચત્રો - Gas turbines- શોધાયાં અને આખા રસિયામાં વિદ્યુતના મુનિટની કિંમત મૂળ કિંમતના પંચમા ભાગ નેટલી પણ ન રહી એ કાળો ફોજસા પછવાડે વેકાતી કાળી મજૂરી નાણાં-વળી તેમની હેરેર મારેના વેગનો-વઢાણો ઇત્યાદિનો ફેટલોએ ખર્ચ જવાવી રાકાયો. ગેસના ઉત્પાદન માટે ત્ના નોંધેની મોડકાં ખાજુ સજાવનારા-ફોજાક વાયુનું ફોજાજુ નેનારા ને મોડકાં નોંધે તેનું ઉત્પાદન માપનાગ. આ સિવાય પણ બીજા ફેટલાક નોંધે પરવ પહેલાં કરતા ફેટલા અલ્પ : પ્રમાણમાં! આવી એ પ્રમ ઉભે યશે કે આતો ઉલ્ટી નેકારી વધી. 'પરંતુ નહિ. રસિયન વિજ્ઞાન આવા પ્રકોના વિસ્તર શોખા વગર ફજલુ સરવૈજ નથી. અતિઉચ્ચ આ ફોજસેસમાં એવીજ પુષ્કળ મગમ કરેલી વગળ પસાર કરાય તો? માર્બન (Carbon) પ્રાણવાયુ (Oxygen) હાઇડ્રોજન (Hydrogen) અને નત્રવાયુ (Nitrogen) ના તત્ત્વો ભેગાં-થાય. આ ચાર તત્ત્વ એટલે લગભગ આખું પ્રાણીન રસાયણ શોખ. અર્થના 'અંજાય નેહિ એટલા બધા સંયુજો (Compounds) ઉત્પન્ન ફેરી રાકાય. આ 'રસાયણોના સરોધનો માટે ફેક-ટરીઓ 'ખોલવામાં આવી 'સુદા પેટલા' ઇજ-નેશને મજૂરી ને 'વધુ કમવડ' ભર્મા ને વધુ 'કેવા 'જીનિયવળો. 'મહાનોમાં કામ મહ્યુ. તદુપરાંત જિંદગી ગાળાને વધુ 'સારી' રીતે

આજે તેઓ ગસાવણિક સેનામાં કામ કરી રહ્યા છે.

હવે તો ઉડેટા આપણને એ પ્રશ્ન થશે કે એટલા પ્રયોજાને કામ કરનારા હોય તો આટલા વિપુલ ઉત્પાદનને પહોંચી કેમ વળાય ? ગણિતન સ્ત્રીઓએ આ પ્રશ્નને યત્નવત્ જવાબી દીધો છે. યુદ્ધ સમયમાં પોતાના કાર્ગ હાગ સેવા સમર્પણી દેશસેવિકા સ્ત્રીઓ તરફ માનની નજરે જોવાય છે. શાંતિના સમયમાં મોટા કામના સ્ત્રી સમુદાયને ગૃહકાર્ગ સિવાય બીજું કાંઈ ખાસ કાર્ય નથી હોતું. જ્યારે સોવિયેટ રશિયામાં યુદ્ધ સમયે કે શાંતિ સમયે ગણિતન સ્ત્રી ને પ્રગ્વ ખભેખભાં ચીલાવી ને કામ કરતાં જોવા છે. સ્ત્રી પ્રરતના તાત્વિક બેટાની જગત્ત જીવજણના ત્યા નથી કરવામાં આવી માતૃત્વના તેમના દહતો પૂરેપૂરો જાલર કરવામાં આવે છે. તેમજે અર્થેથી કે અર્ધ-વાની મેવાઓ ખાલ માતૃત્વના સમય દરમ્યાન આશુ જમરે ગત્તઓ જને વૈદિક સજ્જતા આપનામાં આવે છે. સર્વજ્ઞ તદુરત્ત વર્તા દરેક સ્ત્રી કામે લામી જાય છે પોતાના પતિની પોતાની ને જાળજોની દરેક જરૂરિયાતો પૂરી કરવાની દક્ષિત હોવા છતાં યા માટે ? દરેક ગણિતનને માટે ત્યાં કામ—મહેનત એ જોરવતો વિષય છે કામ ત્યાં ૧૮ કોશ રશિયનોની સેવા ને નૈતિક કરજ મનાય છે.

કામ કરવાના સમય દરમ્યાન ગણિતન જાળજોનું ધાલનપાલન કોણ કરતુ દર્શાવે જાની પણ જીવજા ત્યાની કરકારે કરી રાખેલી છે. માતાના નોકરી સમય દરમ્યાન તેના કાજખાનામાં જ આવેલાં જાળસિદ્ધિય કેનોમાં તેમની સજાગ કાજકબરી રીતે રાખવામાં આવે છે જીવિજના યા નામગિદા પ્રત્યે સર્વત્ર મક્ત કેળવણીનો પ્રગપ કરેલો છે. માનિટેટ સંધના પ્રમુખનો પુત્ર ને સામાન્ય પ્રમણીનો પુત્ર એક સાથે કોઈ પણ જાનના

બેઠ વિના મનમમત્ત શિદ્ધિય મેળવી શકે છે ત્યાં જાળક એટલે જાળક જ બીજું કાંઈ નથી.

પ્રગતુ જાહેર આરોગ્ય દેશની ઉન્નતિ માટેનું પ્રથમ જાને જીવજનું સોંપાન છે આ જવાલ ગણિતન મૂલધારોના મજજમાંથી પળવાર પણ દૂર થતો નથી. આપણે ત્યાં ધણુએ સ્ત્રી પ્રયોજી કક્ત કરી જ હોવાના યુનાસગ જ ને કેટલીકવાર યોગ્ય જાને ધણુવાગ જિલકુલ વૈદક્ષિય સાગવાગના અજાણે આશુ પામે છે. સોનામાંકોને ત્રાજવે માનવ જિંદગી તેણી સકાવ. જીવન દેશમાં આ કામ છે. ગણિત એ માનવ જીવનની કિમત ધનદોષ તના દબથી ધણુ ઉચ્ચ રચીકારી છે. દરેક મનુષ્યને આધુનિક પદતિએ વૈદક્ષિય સાગવાર મેળવવાનો દક્ક છે ને તે તેને મળે છે આમ જોવા જાકરમાતના પ્રથમે જાનો ઉપયોગ કરવો એ જેટલી જાહેર સજામતીની દક્ષિએ સગકારની કરજ છે એટલીજ કરજ મનુષ્ય જીવન જાગવવામાં રહેલી છે ઉપકાર તરીકે નહીં પણ નૈતિક કરજ તરીકે એક શ્રીમંત પોતાના જિમાગ પુત્ર માટે નિપ્જાત કોશક રતે કરી રહે. “જે શી ધાય ને જે જમ” ધાય ને કરી પણ મારા ધાલને સારો કોશ.” યા માટે કરી જ પિતા પોતાના પુત્રનું ચલ આંસુ કરી આંખે જોઈ રહે. કરી જ જાનમે છે કે સમાજે કરી જ જાનમે છે મારો કક્ત પેસાના અજાણે આશુ કોઈપણ કોશકે ન જાનવા પામે એટલા માટે કોશકે કોશકે આધુનિક સાધનોથી નિપ્જાત કોશકોથી સુસજ્જ હોસપિટલો જોસવામાં આવી છે. દરેક માનવ દેહ ત્યાં મક્ત સારવાગ પામે છે. માનવ જીવનની અમત્વતા કેટલી મનાય છે તેને કહ જાલ નીચેના ધણવા પશ્ચી જાની યાકી. આકરમાત કે એવો લવકો જીવજે કોશમસ્ત કે જીમને સારમાં સારી દબક ને તાત્કાલિક સાગવાગની જરૂર હોય છે જેનું જીવન મિનિટોને સંકરેના કિસ્સા મક્ત

હોય તેવા દર્દીઓ માટે મોસ્કોમાં એક Emergency hospital ખોલવામાં આવી છે. હમણાં ઓછામાં ઓછા ૭૦૦ ખાટ-ધાને ૧૦૦ કુશળ ડૉક્ટરો એવીસ કલાક દુગ્ધ ૫૦ હાજર રહે છે આવા આકસ્મિક દર્દીઓની સંખ્યા ૬૦૦૦૦ નોટલી એક વર્ષ દરમિયાન નોંધાઈ ચૂકી છે. આકસ્માતની ખબર મળે નજીકના સ્થળેથી એમ્બ્યુલેન્સ મોટર છૂટી દહીંને ટાંચ એટલી ઝડપે એક સેકન્ડ પછુ ગુમાવ્યા સિવાય કોસ્પિટલમાં લાવવામાં આવે છે, જ્યાં તેને માટે ડૉક્ટરો પણ રાત્રી નોંંઈનેજ મોંઘા હોય છે.

પ્રભ મોટે આ સર્વ કરી છૂટતી સોવિયેટ સરકાર પ્રત્યે દરેક રશિયન માનને ઔરવ્યુક્ત નજરે લુએ છે. દેશની કોઠકડીના સમયે સરકારને સ્થાય કરવા વિના વિલમ્બે દરેક રશિયન તૈયાર રહે છે. જત મહાપુર દરમિયાન આપણે એ નોંંઈ પણ યકવા છીએ કે પુખ્ત વયના દરેક સ્ત્રી પુરુષ પોત પોતાની સસ્થાદારો સરકારી તાલિમ પામેલા હોય છે. પ્રત્યેક સસ્થામાં સરકારી તાલિમ ફરજિયાત હોય છેજ. દરેક રશિયન ઔરવ્યુક્ત આવી તાલિમ મેળવે છે. સરકારી દટીએ પણ રશિયન સ્ત્રી પુરુષમાં ખાસ બેઠ નોવાતો નથી. જ્યાં વિશ્વયુદ્ધમંજર સો કે હજાર નહિ પરંતુ અસંખ્ય સ્ત્રીઓ પોતાનો કિમતી કાષ્ઠા સહર્ષ નોંંધાવ્યો - છે. કેટલીએ સ્ત્રીઓએ જોખમ પાવસેટો ટેક ચલાવનાર તથા એછાનીચાં તરીકે જીવવળ કારકિર્દી મેળવી છે. આને પણ એવાજ ઉચ્ચ સ્થાને રહી અજ્ઞપના - ક્ષેત્રમાં એ કામ કરી રહી છે એમાંની કેટલીક સંખ્યા ઉચ્ચ કોડીની જમ લઘાર પણ જની યકે છે. લોકવિખ્યાત સ્ત્રી ડૉક્ટર મીમતી જોરીનેવેચા આને લખરમાં મુખ્ય વૈદ્યકિમ નિરીક્ષક Chief Brigadier Surgeon છે. મેજરવેમેન્ટીના મીઝોકુસોજા લ્હાઈમાં પ્રખ્યાત યદ ચૂકી છે આને બોલ-

રની પાવસેટ ક્રેડીની તે કેપ્ટન છે. આવી વીર સ્ત્રીઓ ત્યાં બીછ બધીએ છે. જ્યાં સ્ત્રી સક્રિત પણ પોતાના દેશના-પોતાની સસક્રિતિ ના રક્ષણાર્થે મેદાને પડે તે દેશની પ્રજાને પરાછત કરી યકાય ખરી! એ હવાઇ કિસ્સા કહીએ મૂતિમંત જની યકે રશિયન પ્રજાની છત્તુ કાગ્જ અમેરીકા અને બ્રિટનની બધી મારી ટેકો, બધાં વાંકા બોજરો ને એવાં કાંઈ સાધતો નહિ, પરંતુ સ્વદેશ માટે લોકોની ઉમ્મદ છુદ પણ વકાવી દેનાર દેવ પ્રેમી રશિયન સ્ત્રી-પુરુષોનો સહકારજ કહી યકાય.

સરકારનો લુસ્સો ટકાવી ગાખવા સોવિયેટ સરકારની વિચારસરણી પણ અનોખીજ છે. બીછ સરકારોની માફક એને સરકારી જાવધુઓ ની સાથે વેસ્થાપકો ઉભાં નથી કરવાં પડતાં. પ્રજાની નેતિક લાખના ત્યાં બધી જામી છે. આવી પ્રજાએને દરેક રશિયન વિધારની નજરે લુવે છે. દરેક જાતની ગમત જમતો, શીશ્મ સસ્થાઓ, તેના અભિનેત્રીઓ, સમીત કાઠીઓ, નાટ્યકારો વગેરે તેમનું મનોરંજન કરવા હમેશાં આનંદપૂર્વક દેશના રક્ષણકારોની સેવામાં હાજર હોય છે. તેઓ પણ જામ કરવામાં પોતાની જાતને કૃત્તૃત્વ ચરેલી બહે છે.

એકલા સૈનિકોને મટિજ નહિ પરંતુ સામાન્ય જનતાના આનંદ પ્રમોદને માટે પણ આવી અગ્રેક સત્તવડો જીભી કરવામાં આવી છે. અલખત કોઠકડીને સમયે સૈનિકોની જરૂરિયાતને પ્રથમ પસંદગી આપવામાં આવેલું. લખખ સર્વ કોડીમાં મુત.પ્રાપ્ત છવન જાળતી નાટકકાળાઓ અઘી નિમમિતપણે કુશળ અમિતેતાને અભિનેત્રીઓ દારા લોકોએ નાદેજ રલુ કરે છે. લુહી લુહી ૬૦ લાખાઓમાં જમવાતા નાટકો માટે ૨૫૦ તો એકલાં રાષ્ટ્રિય થીયેટરોજ છે, માત્ર જનતા માટે ૩૦૦ માત્ર થીયેટરો પણ રચાયાં છે જ્યાં ૧૦૦૦૦ અધકારો પોતાની કલા રલુ કરી રહ્યા છે.

સોવિયેટ શીશ્મ સરચાઓની શીશ્મો દ્વે તે આપણા દેશમાં પણ લોકપ્રિય બનતી જાય છે. આમાં એક જનતાની શીશ્મે આપણને જોવા નથી મળી શકતી. કદાચ જાને વિદ્યાનને સમન્વય સાધતી એ શીશ્મો આખા રશિયામાં છુટથી ખતાવવામાં આવે છે. ધર્મિયો રીપેર કરવાના નાનામાં નાના પ્રધાપી માંડી-માત્રિક ઉદ્યોગને જીવતાં પ્રાણીઓની ચરીર વચનાનું સપૂર્ણ વ્યવસ્થિત પ્રધતિસરનું જાન પચરની ચિત્રોમાં આપાય છે. દરેક ઉદ્યોગને સખતાં આર્થ સળંગ રમીન ચિત્રો ઉતારી સામાન્ય જનતાને ખતાવવામાં આવે છે અને આ રીતે આખા પ્રજાનું ધર્મગ પ્રજાની ફેજવણી અધ્યક્ષો દ્વારા આપાય છે. આ રીતે ફેજવણી કહી શકાય છે. દેશમાં ખ્યાત છે.

જાને છેલ્લે સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં રશિયાની પ્રવૃત્તિ ઓછી આશ્ચર્યકર નથી કાનિ પછી ૧૯૦૬ જુદી જુદી રશિયન આખાઓમાં ૭૦૦ કરોડ ચોપરીઓ પ્રકાશન પામી ચૂકી છે. ૧ કરોડ ૨૦ લાખ નકલો, એકલા ટાલકોબની કૃતિઓની જ છે. દુકર્મ દરેક વર્ષે ૨૫,૦૦૦,૦૦૦ ચોપરીઓ ૨૫,૦૦૦ લેખો પ્રકાશન પામે છે. ને એટલી જ ડકપરી લેખો અરીદ કરી લે છે. છતાં દળરેને પોતાને જોઈતાં પુસ્તકો મળે સાવચેતીઓમાં સાધ કરવી પડે છે પૈસાના અભાવે નહિ, પણ પુગતા કામગીના અભાવે.

આ સર્વ ઉપગ્રથી બહુએ માને છે ને કદાચ માનતા દરેક રશિયામાંથી ધર્મને તો

દેશવેદો જ આપવામાં આપવામાં આવ્યો દરેક સોવિયેટ સંધમાં, દરેક સ્વતંત્ર છે. પછી ધર્મ તો મળે નહિ? ત્યાં દેવોમાં ત્યાં મરણોમાં બીજા, દેશોના પ્રમાણમાં દળરે પણ ત્રીપુરો એક જ ધર્મ ધર્મર પ્રત્યે પોતાનું અણુ અણુ કરવા પ્રયત્ન કરે છે. કહેવાતાં લોકશાહી રાજ્યોના દેવોમાંથી દેવો દેવોએ વિશ્વમુકમાં મોરકાના Achaemenes Clarch નેટલો સક્રિય કાળો આવ્યો, દેવો દેવોએ રશિયાના દેવો નેટલી પોતાની આવક માનવ પ્રજાને નાઝીવાદની ચૂકમાંથી છોડાવવા અર્પણ કરી! વિદ્યાનનું વધુ જવાં વધા મોઝ જાન માનવને ધર્મગની વધુમાં વધુ નજીક પેચી જાય છે. જો સત્વ રશિયાએ પોતાના આચારોથી સિદ્ધ કરી, જતાવ્યું છે.

આવે જાનુની ગમત જોઈ સર્વથી વિકાસ ત્યાં સત્વ જાન્યો છે. ફેજવણી ને લોકશાહ્ય વિદ્યાનને પરિણામે કમધેનુ કુદરત પ્રાપ્તિ રશિયન વિદ્યાન બહુવ પ્રાપ્ત કરી શક્ય છે. ત્રીપુરને બાળકોના વિદ્યાને અસાધ્ય એવી વસ્તુઓ સાધ બનાવી દીધી છે. ત્યાં જનતાનું આરોગ્ય સચવાય છે વિદ્યાનથી જનતા ફેજવણી પામ છે વિદ્યાનથી બાળકો ઉછેર છે. વિદ્યાનથી સરકાર લે છે. વિદ્યાનથી દુકર્મ વિદ્યાનમય વાતાવરણમાં રશિયન બાળક જન્મે છે, ઉછેર છે, જીવે છે, ને મરણ પામે છે. ફક્ત ત્રીસ વર્ષોમાં આવા વિદ્યાનના સદાગતના બળે, કુદરતને પોતાને સરજે કુકાન્તુ રશિયા આજે સમગ્ર રાષ્ટ્રોને વિશ્વનું પમાડતું અમરમાને આવી ઉભું છે.

વેરલમિનરટર રહસના પ્રખ્યાત હેડમાસ્ટર ડૉ. જુલિય વિલે એક વાત-કહેવાય છે કે 'ઈન્ડો-ચના રાજ્ય આજે બીજાને રહસ જતાવવો તેવો સોચીક નીકળ્યો. ત્યારે તેણે પોતાના આશ્ચર્યથી કહ્યું 'હિતારી ન-દતી તેણે. ગળને રહસ, 'તમારા માનકર્મ, પણ હું, કહ્યું હિતારી ન-દતી, કારણ કે એ જુલિય-કરતાં જાવતમાં મોઝ મોરો આજુસ છે. એવું મારા, વિદ્યા થોંઓ માને તે મને પરવડે નહિ.'

કારતકના મેળામાં ફોજ નથી જવું ? ત્યાં યોગ જન્ય છે ને સાદુકાગ જન્ય છે, સ્ત્રી ને પુરુષ સાથે જન્ય છે, દુદ્ધ ને બાળક સૌથી પહેલાં જન્ય છે, જીવ ને નીચ એક બીજાને આડતાં જન્ય છે

એવો વૌહાનો મેળો આજે વીખરતો હતો એ દિવસના આનંદ—કસોબના ઉમંગે વાંદિયાં યથેલાં યાત્રાળુઓ ઝાડાં જોડી સમી રાજે માળે વળતાં પખીઓનાં ટોળાં પેઠે કસબવાદ કરતાં પોતપોતાનાં બાંને જતા હતા

માડાઓમાં વિધવિધ વાતો થતી હતી બજારના બહારના દલી તેમાં બહારવટિયાં વિશે ચર્ચા ઉપરથી

એક જલ્દે કહ્યું. “બહારવટિયો હોય છે તો માવજુ પજુ તે જમસના જનાવજુ જેવો ફર હોય છે”

“સાચું કહ્યું પેસે કહાડે ખંડામાં કોમાંના એક જલ્દે જીવાનનેય ખાખો કાન કોતરડી નાખ્યો હતો”

“કાનમાંના કુડળ સહેલામાં ન નીચળા એટલે જીવાના હોડ પરથી જીરૂ તોડી સેતો ફોપ ને એમ એણે કાન તોડી લીધો હતો”

“એમનાં તો ડેરા જ પત્થરનાં પડેલાં, મારખી કોઈને મનમટા કે નકટા કવવાને હાથ કેમ ઉપડે ?”

- એ પછી જાત્રાગરમાં ચૂપચાપ બેસી રહેલી અલખા બોલી “જમ્યાય બહારવટિયા એવા નહિ હોય.”

“તુ કહે છે એટલે નહિ હોય, એમ ? એ તો જમ્યા એક જ મારકાનાં કાટલાં છે” એક પ્રોદ સહચારીએ અલખાને દબાવતો હોય તેમ જવાબ આપ્યો.

“હુ માનુ નહિ. એમાંના ખસુને મા હસે, ખંડેન હસે, જાળક હસે અને એવાં મા ખંડેનવાળા પોરાની માખંડેન ઉપર હાથ નહિ ઉપાડી શકે.”

“તો જા કોઈ બહારવટિયાની મોઢમાં ત્વચી નાક વગગતી કે કાન વમગતી થઈને નહિ આવે તો મારી મૂછ મૂઠાવી નાખુ.”

એ મોહનાર બાંધ જીવાન હતા, ને એ મોહતાં મોહતાં મૂછ મરડતા હતા બજારનાં મોહતાં બંધ કરી એમાં જાણે કે મોટી બહાદુરી જતાવી હોય એવો ભાવ તેના મુખ પર રમવા લાગ્યો.

પરંતુ ખરી બહાદુરી બનવવાની વેળા આવી ત્યારે તે હાથમાંની ડાંચ પકડી મૂકી રૂચક થઈ ગયા,

અલખાનું ડમણિયુ એક નેગિવામાં પેસવા જવું હતું. તેવામાં એના સામે છેડેથી ધા ચલ્યાય. “કોડો! કોડો! ચોર! ચોર!”

બધાં નાસવા લાગ્યાં. જેને જે રસ્તો જડ્યો તે રસ્તે તે છૂ થઈ ગયું. એણે સાચા કારતક મહિને કમોસમનું માવજું મધું હતું, તેનાં વાળાં હજુ મેરાપેલાં હતાં, એટલે રાત બંધારી હતી. એવા અધઃગર્ભાં ઝાઝાડીના ને બેખડકાકાતા ઝાળાઓએ વૃદ્ધિ કરી હતી, રાતને કારમી બનાવી હતી. એવી કાળી રાતે અલખાની દુકાડી ખેરવિખેર થઈ ગઈ. અલખાને ખબર પજુ ન પડી કે જધાં થઈ ગયાં ?

અલખા મૂળ ધોળકાની પજુ મોટી થઈને રહેતી હતી મુખઈમાં. વૌહાના મેળામાં તે આજે પહેલપહેલી આવી હતી. તેથી તેને વનવચ્ચાના રસ્તાની ખબર ન હતી સાચે “ચોર ચોર” નો ઝોકારો, સાચે મેલલી રાત ને પોતે વચ્ચાવાટથી અળણી, એવી સ્થિતિમાં તે મુઝાઇ. કંઈ તરફ નાસવું તે તેને ન સમજાયું.

ચોરીવારમાં બધું શાંત થઈ ગયું. જાત્રાળુઓની દુકાડીઓથી માંજતા વચ્ચા એ રાતે રમવાનીની સ્તબ્ધતા ધારણ કરી. એ સ્તબ્ધ.

તાની વચ્ચે અભયા ને કમણિયુ પણ
સ્તબ્ધ બિભા.

એવામાં એની પાસેથી જ ત્રણ માગ
આદર્શો પસાગ થયા. તેઓ નેણિયાના
ગોદામાં એકલું અડધું બાકું ને એક બાક
કોએલાં નોંધ પોતે યથા બિભા. બધા અંદર
અંદર ઠાન કરવા લાગ્યા.

“શિકાર સારો છે”

“બાકું કમણિયુ બરેલી છે”

“અને વળી છે પણ એકલી”

ત્યાં તો રેનેલ્ડ્સન સુરે અભયા બોલી
“તમને બાકું કરે, મારા વીગા. ને ધોળ-
કાતો રસ્તો જતાવો તો.”

એ સાંભળી માર જણામાંથી એક આ-
મળ આવ્યો. તેણે હાથને ઈશારે બીજાઓને
આંખા રહેવા મુશ્કેલ. અભયાની સામે આવી
તે બોલ્યો.

“ક્યાંથી આવો છો બાકું?”

“વૌકાથી વીરા?”

“ધોળકે જવું છે?”

“હા બાકું.”

“એકલાં જશો?”

“તો બીજો સમવારો ક્યાંથી લાવું?
ને લાઈ હતા તે તો મને અને બાકું
છોડી નાસી ગયા.”

“કેમ?”

“ચોર ચોરની જૂઝ સાંભળાને.”

“તે તમને ચોગતો કર ન લાગ્યો કે
હજી જામાં છો?”

“ના નથી લાગ્યો. હું રહી મુંબઈની
મેં બહારવટિયા જોયા નથી એટલે ઉસ્ટાની
મને તો તેને જોવાની ઉમેદ છે. પણ તે
નસીબમાં નથી. ચોરો પણ ચોરી કરી
લાય્યા અથા લાગે છે.”

“તો બાકું તમને વધી નહિ હોય તો
હું તમને માકું નેહી ધોળકે પહેલિયા કરું”

“મને તો વધી હોય વીરા? બરેલી હું
તો તમારી-મારા વીરાની અમ્યાં બાકું.
પરંતુ તમને એટલી બધી તરફી આપવાનો
છવ આશતો નથી તમે તમારે વાટ ચીધી
હો એટલે હું જાણુ. ધોળકા કષ્ટ હવે બધું
આધે નહિ હોય.”

“હા, ધોળકું આપુ તો નથી પણ
તમારા આખા સરીરે ધરણાં છે એટલે
એકલાંબુલાં એક કમણુ ન જવામાં જોખમ
છે”

“તો બાકું, મારી ના નથી આસો,
આ હું તો બેઠી કમણિયામાં”

આને ધોળકાની કચેરીમાં કાલાઈ કાળાને
મે વર્ષની સળ થઈ છે વૌકાથી આવતા
જાત્રાળુઓને લઈવાનો તેના પર આશય
હતો. એની પાસેથી પ્રદામાલ તો નહોતો
જકથો પરંતુ જાત્રાળુઓની સાક્ષીઓના જોરે
તે અપગાધી ઠર્યો છે. માત્ર એક જ જાત્રાળુ
અભયાએ સર્વથી છુદી સાક્ષી પૂરી હતી
તેણે કહ્યું “કલાઈ ચોર હોય તો હું ધર-
ણાની બરેલી એકલી અડધી બીજી હતી તેને
તે લૂટતે નહિ!”

સળ થવા છતાં કાલાઈના ચહેરા પર
કોઈની નિસાની ન હતી તે બાકું કષ્ટ
ધોળકે આવવા તૈયાર થયો ત્યારે જ તેને
આંખ પરિણામનું જાગમ સંકેતું હતું તેના
સાથીઓએ તેને વાપો હતો. “અથા,
વાધના ગોદામાં ન જા.” છતાં તે આંખો
હતો

ધોળકાના પાધરે પહેલિયા જોગથી
લૂટાઈ નાસી છુટેલા જાત્રાળુઓએ તેને
જોગ્યો. “પકડો પકડો પેલા બહારવટિ-
યાને! કાપ્યાલેખ યજ્ઞોક્રમશઃ જતીને ક્ષેત્ર
કમણિયું લાંબા બેઠો છે.”

કાલાઈ ચોર હતો, છતાં શા માટે
“હાલો કમણ” નાનો હમે? શા માટે

નેખમ વઢોરી ધોળકે આંખોં ફરો :

એવા પ્રસનો જવાન એ હતો કે અમ-
શએ તેને બાઈ ફરો હતો, અને બાઈ યથા
પછી તે જામિનીને બરરાતે ભગવતકામાં
એકલી ને અડલી જવા દે :

સળ ચઈ ને સિપાઈઓ કાશાઈને લઈ
જવા આંખા કંથેશના ગિવાજ મુજબ
કરીને પૂજામાં આમ્મુ. “સબાવઢાયામા
કાઈને મળવુ હોય તો મળી શે.”

કાબાઈ મનમાં મનમાં અજણાયા. “મારે
સર્જા હોત, મા હોત કે બેન હોત તો હું
ચોરજ થયો ન હોત.”

પરંતુ કાબાઈ બૂલ દરતો હતો સગી મા
એક સગી બેઢેનથી પણ વધારે આતુરતાથી
એક જણ તેને મળવા માગતુ હતું. એ હતી
અમશા તેની ધરમતી બેન, તે બાઈ પાને
આવી બોલી.

“બાઈ, જાણુ હવે તો મને મળવા
શા માટે આંખોં ?”

અમશાની આંખમાં આંસુ હતું. તે બેઈ
કાશાઈની આંખ પણ બાઈ બની. અમશાની
આંસુ ચીકની હતી પણ કાશાઈનાં તો હતાં
ફરનાં. તેના જેવા અભાજિયાને આંખે બેન
મળી હતી તેથી તેને તો આનંદજી હોય ને ?
તે લાચરૂપીમનાં જગમગા સ્વરે બોલ્યો :

“બેન, હું એ માટે આંખોં કે તે
મને પીરો ફરો.”

“બાઈ, જાણીને તે શો સાગ મેળખો !”

“જકુ મોટી. તેવું મૂલ યું બતાવું ?
હું કેમાં હોઇશ ત્યારે ઘું મને સલામતી.
હું ત્યાંથી છુટીશ ત્યારે ઘું મને વધાવશે.
એ મળ્યું છે તે મોટામાં મોટા સ્થાન મળ્યો
છે.”

મ્યુસોસિનીની શાસનકાળ અખ્યાન એક ઇશાલિકને બીજાને પૂછ્યું, “ખિસ્તી ધર્મ”
અને સરમુખત્યારીમાં શું તફાવત છે ?” બીજાએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો, “ખિસ્તી ધર્મમાં
બધાને માટે એક માણસ મરી જાય છે, સર મુખત્યારીમાં એકને માટે બધા મરી
જાય છે !”

કહેવાય છે કે નોએલ કાવેરો એક વખતે લન્ડનના પ્રખ્યાત વીસ પુસ્તકાલય પર ગયો
લખ્યા તેમાં જણાવ્યું કે “જકુ માલમ પડી અધુ છે, માટે નસામ તો નાસી- જાઓ.”
બીજી સવારે વીસેવીસ પ્રખ્યાત પુસ્તકો ઉર્મિ-ક કોડી થયા !

અમેરિકાની વડી ધારાસભાના પાસ્ટરી એલવર્ડ એલેક્ટ હેઇમે ધારાસભામાં પ્રાર્થના
કરી. પછી કોઇએ તેને પૂછ્યું, “હેઇમે, તમે ધારાસભાના સભ્યો માટે પ્રાર્થના કરી
હો ?” હા. હેઇમે કહ્યું, “નહિ, હું સભ્યો પર નજર ફેરવુ છું અને પછી દેશ માટે
પ્રાર્થના કરું છું.”

એક દેવે એક સ્ત્રીસને પૂછ્યું, “તમે સ્ત્રીસો પૈસા માટે શા માટે લડો છો ?”
અમે દેવે તો અમારી પ્રતિજ્ઞા ખાતર લડીએ છીએ.” સ્ત્રીસે કહ્યું, “જેની પાસે જે ન
હોય તેને માટે તે લડે.”

એકમન્ડ ગોસ અને કમ્પ્લુ, એમ. રાહેલી લન્ડનની બધામાં ચલ્યા અને લેયુ તો
જસમાં ચિહ્ન બીઈ હતી એસે પૂછ્યું, “તમે કાનિયાગ હોને, ખરૂં તે ?” રાહેલીએ
કહ્યું, “નહી, મારી પુત્રી કાનિયાગર છે, હું તો નાસ્તિક છું.” આ સબ્બે ઉત્પાડ્યોના
કાનપર પડેલી લખાણ જધા ઉતરી પડ્યા અને આ બે લેખકો નિરાતિ જસમાં મેલ

ફટગાઠ સોમી ગાજાવિહારીઓ આજ્ઞા
પણી ખટપટ દરે છે એમ ધણીઓ ગળે
છે પણ તેની વિજયોની માહિતી સર્વ સામાન્ય
હોતી નથી ઝોખપીસમી સદીમાં વડોદરા
વાસીઓ મુળમાં ફેવી બારે ખટપટ દગતા
તે જેમ્સ આઉટગામના બારે અને ચીવટાઇ
બર્વા પ્રત્યોના લીધે વડો પાડવામાં આવી
હતી તે ૫૪ આપણે અહીં જોડતી નજર કરીશું.

જેમ્સ આઉટગામ દિલ્હી પ્રથમ ૧૮૧૬માં
આવ્યો અને ૭ વર્ષની મોકરી દગ્ગાન તેણે
એવી કુશળતા બતાવી કે ૬૫નિ સગ્રહારે તેને
બીસ લગ્ન કરના છપરી તરીકે ખાનદેશમાં સ્વતંત્ર
જગ્યાએ મૂક્યો પછી ઈ.સ. ૧૮૩૬માં તે
મહીકાંદાનો પોસ્ટિટલ એજન્ટ નીભાયો, ત્યારે
તેને નાજરની 'ખંધાઇ, સોલ અને ૬૫૮નો
પ્રથમ અનુબંધ થયો આ વખતે કોઇ નાજર સારા-
ખાખી ગુજરાતમાં સોરો કરતો હતો તેણે તેના
વડામાં મહેસુલ, દિવાની ઈ ખાતાઓમાં
અમદાવાદ, ભરૂચ અને મુગતની કચેરીઓમાં
શાખલ કર્યા હતા નાજરો વ્યક્તિત્વને નાજર
સમૂહના સામાન્ય દિતાર્થે પ્રત્યક્ષ રહેતા
દુકર્માં તેઓ લક્ષણના ગોટાની માફક એકબીજા
ને વળગી રહેતા આમલીવાગ વાગસાઇ કેસમાં
સારાખાખી સગો કોઇ જગ્યાએ બેસે બીજો
નાજર દોલતગામ બેચ મળી રૂપિયા આઇ અપ
હતા અને કેસનો ચુકાદો બેચો અપાવ્યો હતો
જેમ્સે આઉટગામે ફરીયા તપાસ કરી ખરો
નિર્ણય આપ્યો અને આ બે નાજરો પર કેસ
કર્યો. પણ આઉટગામ ઘોડા વખત માટે રજા
પર ગયો, ત્યારે તેમણે કેસ અમદાવાદની કોર્ટમાં
ફેવી નખાવ્યો. કેસ ૨૬ જાતલ દરી
ઉવટે તપાસ સમિતિ નીમવામાં આવી, જગ્યાએ
હય ન થયું પણ દોલતરામને સરકારી નોકરીમાં
થી બગતરફ કરવાને હતું. પણ તેને જાહેર
રીતે કાઢી મૂકવામાં ન આવ્યો અને માત્ર
ખાનગી પરિષદે ખાતાઓમાં મોહલવામાં
આવ્યા. આ માટે ૨ ખટપટ.

ગોગારના દોષારના કામચીસદગ મોતી
એવર્ષને આમલિવારા કેસમાં બેચી સાક્ષી
આપી હતી એમ આઉટગામે પુગવાર કર્યું.
દબે તને મોકલ સગ થયો એવી આઉટ-
રામને પક્ષી ખાતી હતી. પણ મુળ સરકારે
તેને છોડી મૂક્યો. તેના પર કેસ કરવામાં
આવ્યો ન હતો, માત્ર તેના ૫૪ તપાસ
મુકાબ હતો એમ સગ્રહારે નિર્ણય આપ્યો.
આ ખટપટથી કાલેસા આઉટગામે ખુદ કોષાર
પર કેસ મૂક્યો કોષાર ગુન્હેગાર પુરવાર
થયો. પણ આઉટરામને ખટપટ ફેવી થાયે
તેની પૂરી અબર ન હતી ૭ માસ પછી
ચુકાદો આપવામાં આવ્યો અને તેમાં કોષારને
નિર્દોષ ઠરાવવામાં આવ્યો. માત્ર તેણે રેસિડે
પ્રત્યે અલગ વર્તન ગણ્યું હતું ૨ શુ ખટ-
પટ ૧ કમીશન આજળ બોટું બોલ્યા હોય
તેના ૫૪ જૂઠી સાક્ષી આપવાનો કેસ ન
ભાય એવો કાપ્દો મુળ સગ્રહારે કર્યો.
બીજા બેને આઉટરામ સપાવવા ધાગતો હતો
તે આ ફેરફારથી તેમ ન કરી શક્યો.
લુઆઓ હટકી બધા એવી જળરી ખટપટ
કરવામાં આવી હતી

કોઇ ખાનદગામે મેસટનો પત્ર આવક-
વાડને આપ્યો નહિ તેને બગતરફ કરવામાં
આવ્યો પણ મુળ સરકારે અતિ ત્વરાથી
દુકમ મોકલી તેને પાછો નોકરીમાં રાખ્યો.
કોઇ કાદુપતે ખાનગી કાગળે બાયકવાડ
સગ્રહારને આપ્યા અને લખ્યે લીધી હતી તે
માટે મેસેટ તેના પર કેસ કર્યો. મુળ સર-
કારે તાત્કાલ દુકમ કાઢ્યો કે કાદુપતે લખ્યે
લીધી નથી તેને છોડી દો. મેસેટ તેને એ
ખાસેપમાંથી મુક્ત કર્યો, પણ ખાનગી કાગળે
બીજાને આપવાના ગુન્હા માટે કેદમાં ગાખ્યો.
તે માંદો છે માટે મુળ સરકારના દુકમથી
તેને કોઇ અંગેજ કાકતર નેવો આવ્યો અને
સચનાનુસાર દોલતગામે અભિપ્રાય મેળવ્યો

જેટલે દાદુપતને મુક્ત કરવો પડ્યો. કેવી ખટપટા આલવી હશે તેની કલ્પના કરે !

રાજપીપળાના મોતીલાલ પ્રજ્ઞોત્તમની ખટપટ સજ્જતે દીપી ગયે તેવી હતી. તે કંપની સરકારની રાજપીપળાની પોસ્ટિંગ્સ ઝોન નીચી કારકૂન હતો. જુદાઝોએ લેટેસો માલ પોસ્ટિંગ પાછા મેળવતા તે મૂળ માલિકાને પહેલિયા કરવાને જાણે મોતીલાલ ખાત જતો અને કલાવાદવામાં તેનો હાથ હતો. એ રામ્સેએ તેના પર કામ ચલાવ્યું, ત્યારે મુળ સરકારે તેની નક્કી કરી. તેના પછી આવના ઓરિજિને પણ મોતીલાલે સામે સખત હાથે કામ લાંબુ, વળી મોતીલાલે રામ્સેને પણ દસ હજાર રૂપિયા લાંબુ તરીકે આપવા કર્ણ દતા તેની ખજાર તેલે મુળ સરકારને આપી હતી. પણ સરકારે રામ્સેની પણ નક્કી કરી. મોતીલાલનો કેસ પૂરા કરવા મઠિ રામ્સેએ થોડા અઢવાલિયા રાજપીપળા રહેવા મઠિ માળજી કરી પણ મુળ સરકારે તેનો અસ્વીકાર કર્યો.

પછી કટ્ટાનિની નીમણક થઈ તે બદલ વારંધુ નીવડ્યો મોતીલાલ પરના આરોપો બધા ખોટા હતા. મોતીલાલ નકરી નેવો નિર્દોષ હતો. કેટલાક ફેવીલાઓએ તેનું નામ ખોટું સડાવ્યું હતું. મુળ સરકારે કટ્ટાનિની પ્રસન્ન કરી.

પણ મોતીલાલની મુશ્કેલીઓના અત ન આવ્યો. પોતાના અંત લાલ મઠિ ઝોલિ-સના રેકર્ડમાં મોતીલાલે ખોટી નેધિ કરી હતી. મેલેક પાસે ખરી અને ખોટી નક્કીના મજબૂત પુરાવો હતા તે મુળ સરકારને માલ રાખવેજ પડે એમ. હવે સધરલેન્ડ સમક્ષ કેસ રજૂ થયો અને સધરલેન્ડને ગુન્હે-ખારે મોતીલાલ પ્રત્યે કસી સહાનુક્રમિત ન હતી. પણ સધરલેન્ડના હાથમથી વસ્તુત-કેસ એવી સેવામાં આવ્યો. સરકારે દુકમ

કર્ષો કે સધરલેન્ડે કામ ચલાવવું પણ આરો-પીના ખચાવ સામે હાથમથી સરકાર પર મોકલવા સરકાર મુશ્કેલી આપશે. અને સરકારે મોતીલાલને કસી સિદ્ધા કે દંડ ન કર્યો. માત્ર ખાનગી રીતે નોકરીમાંથી મુક્ત કર્યો.

પણ થોડા સમય પછી સધરલેન્ડે મોતી-લાલ પર લાંબુ સેવાનો આરોપ મૂક્યો પુરાવા મજબૂત હતા. વળી એવી જ બુલમાળ્યો બીજા આરોપ મૂકવામાં આવ્યો. પણ મુળ સરકાર મોતીલાલ પ્રત્યે ક્ષમાળુ હતી. તેલે પહેલા આરોપ માટે સરકારે સ્થાન હોવાનું જણાવ્યું. હવે મોતીલાલ નોકરીમાંથી છૂટા થયો છે એના પર કામ ચલાવી તેને વધારે સિદ્ધા કરવાનો શુ અર્થ એમ સરકારે જણાવી તેને જતો કર્યો.

પરિણામે મોતીલાલ મુળ સરકારમાં મોટી લાભવન કરાવે છે એવી તેની પ્રતિષ્ઠા વધી. છૂટા થયેશો મોતી-લાલ વડોદરા સરકારને ત્યાં નોકરીએ આવ્યો. ખરી તેલે થોડા જાવા પર લાંબુ આપવાનું કાવતરું ગમ્યું સર નેચરન કાર્નેકને રૂ. દસ લાખ, વિલિયમને ખરી લાખ, રીડને આઠ હજાર, ચીફ્ફુને છત્રીસ હજાર દો પાઉન અને બીજા પરચુઝ રકમો મળી એક લાખ દસ હજાર પણ યુરો ખર ન આવ્યો. પણ ખટપટીઓ મું કરતા તે આ ઉપરથી સ્વેચ્છ સમન્વરી.

નોંધનીયતાના કેસથી પૂર્ણ નિર્ણય વકરેશો અધિકારાર છે આ પ્રમાણે વડોદરા ખટપ-ટીઓનું મોટું કેન્દ્ર બન્યું હતું ખુલ્લવતરે પણ એવીજ ટીકા કરી હતી. ખટપટીઓ વડોદરામાં હતા એ ખજ પણ ખટપટ આલવી મુંખમાં તેના નામદાર ખવતરે ઉદ્દેશ્ય ન કર્યો પોતાની સરકારના સમ્મોને એમ લાગેને ?

[વડોદરાવાસીઓની ખટપટનો વિરોધ રસિક લખ આવતાં બધે]

આખરીય સ્વીયમાં આપણે યોગ પ્રથમ આવે, કોસવડમાં આપણને પહેલું ઇનામ મળે તો આપણે હર્ષોન્મત બનીએ છીએ, પણ પછી અમારા કસ્ટોમરના રમુછ કોઈ ‘પહેલુ-ઇનામ’ એટલા સખ્દો કહે તો તે નિઃશ્ચયે દિલ્લીગ થઈ તરતજ હાથ જોડી આપણને વિનવે, “મહેરબાની કરી એ વાત વાદ ન કરો.” રમુછને એકવાર પહેલું ઇનામ મળ્યું હતું અને તેથી તે દુઃખી થઈ બધા હતા પણ વાત મેં જોડી રીતે માંડી અને તે સફળાતથી કહેવા દે.

અમારા કસ્ટોમર વીસેક હજારની વસ્તી છે. કમવાની આજ્ઞાએ ત્યાં બે ત્રણ વરસના માળામાં એકાદ સરકસ આવી પડે છે તે પ્રમાણે પદરેક વરસ પર સ્થામનમૂર્તિનું સરકસ આવ્યું હતું. સ્થામનમૂર્તિના કસરતના પ્રયોગો સરકસ જોવા માટે મોટા આકર્ષણ રૂપ હતા. કસ્ટોમરના તેમજ પાસેના જામોમાંથી બહુ યોગ્ય તે જોવાને ઉઘટવા અને સ્થામનમૂર્તિને કમાણી પણ ઠીક થઈ.

પણ સર્કસ ત્યાંથી ચાલી બધું તેની આજ્ઞાથી ગત્રે તેણે મોટી વસ્તુઓ ઇનામ કાઢી કાઢી તાપ્તી ખુરસી, મકાસ, તણ, એવી પરચુરણ વસ્તુ સાથે સૌથી કિમતી એક સ્ટીમશોલર હતું સ્થામનમૂર્તિના શરીર પાછી તે સ્ટીમશોલરને ફેરવવામાં આવતું અને તેને સ્ટેજ પર લઈ જઈ ન ચલી કોણ જાણે કેમ સ્થામનમૂર્તિ નિરુત્તર થવા છત્તેતો હતો કે શું તે ઇનામી વસ્તુઓમાં સ્ટીમશોલર પણ કાઢી નાખવા માગતો હતો.

કમની વારવારની આજ્ઞા કે અમ ક્યાં વિના ખન મેળવવું એ જોડું, હતાં મનુષ્ય સ્વભાવ હજી મહત્ત્વ દ્રવ્ય મેળવવાની સાલજ માંથી ઉર્મો નથી તે અને તે દિવસે જોડું મુનામની દિટ્ટો બહુ ખપી, પછી વાગ એટલાં, મોની જલેસાત થવા માંડી. કોઈને

ખુરસી તો કોઈને ટેબલ કે તંત્ર મળ્યા. પણ સૌથી કિમતી વસ્તુ સ્ટીમશોલરની જલેસાત ઉઘટે થઈ. સ્ટીમશોલરની કિમત કમ પચાસ હજારની કે વધારે હતી, એ જોના બાજે જાણ છે તે જાણવા સહુ આગર જાના. ઉઘટે ન જર જોવાયો અને એ જાજ્ઞાળી ન જાવ આપણા રમુછનો નીકળ્યો રમુછ અજાત ખુરા થયો.

મિત્રો અને જાળખીતાઓ રમુછને અભિનંદન આપવા લાગ્યા તો મિત્રો તો રમુછ પાસે મિત્રજાની માનવા લાગ્યા. રમુછએ કહ્યું, “પણ એવું કુશું કરીશ ?” મિત્રો કહ્યા, “રમુછ તું એના કટકા કરી વેચી તોએ તને લોખંડી સારી કિમત મળશે.”

ઇનામ છતનાગજો પોતાની વસ્તુઓ ઉપાડી બધા પણ રમુછને સ્ટીમશોલર કમ લઈ જવો તે સમ્યુ નહિ. તેણે તેજ એનું કાંજાગને કહ્યું, “તને મહેનતાવું આપીશ માગ વાડીમાં તે તું મૂકી જા.” કાંજર ના પાડી મારાથી કહેરના ગસ્તા પરથી તે કાંજી ન લઈ જવાનું !” રમુછએ આમરમાં પૂછ્યું, “તને સ્થામનમૂર્તિના શરીર ઉપરથી જ તે અધાવતાં આવડે ? એમ ?” પણ કાંજર તે સાંભળ્યું ન સાંભળ્યું કરી ત્યાંથી ગસ્તે પડી જયો. રમુછ માલીકને મળ્યો અને તેને પોતાની મુશાલત જણાવી. માલીકે આજ્ઞાસન આપ્યું “કાંસે સાંજ સુધી અને બહાર છીએ ત્યાં સુધી તે બાંસે બહાર ગઢેલું, પછી તમે તે લઈ જાઓ.”

રમુછ બંદે જયો પણ રાત્રે તેને જાણ ન આવી. જીજ દિવસે સર્કસ ઉપડી જમ. પછી રમુછ વધારે વિમાસજમાં પડ્યો. મુનિસિપાલિટીએ બે ત્રણ દિવસ પછી તેને સ્ટીમશોલર ત્યાંથી ખસેડી લેવાને નોટિસ આપી. કસ્ટોમરો એનું નીકળેને કુદી વળ્યો પણ આ સ્ટીમશોલર ચલાવે એવો તેને જાણ

તે મન્યો એ એન્જની કંઈ કરામત ન જુદી હતી જેવે તે મ્યુનિસિપાલિટીના પ્રમુખને મન્યો તેને ચેતાની મુરેલી સમગતી પ્રમુખ સ્વભાવે બહો હતો અને તે રમુજને જાળખતો હતો, રમુજની વાત સદાનુસૂતિપૂર્વક સાંભળીને સલાહ આપી. "તમે એ જમીન ભાડે રાખો. મુધરાઈને મહિને દસ રૂપિયા આપશો. પછી તમારી સમગ્ર રેડીમ્પ્શન લઈ જાઓ." આ નિકાલથીર ઘુછ પુલ થયો.

એ ત્રણ માસ વીતી જ્યાં રમુજને હજી એ રાશરની મિત્રા તો હતી ન પણ તાત્કાલિક કંઈ જાણ ન હતી એટલે તેને વિષે સ્નેહ બેટીકર જન્યો હતો તેણે પણ પાટ પરી જોયા હતા પણ એકે જમ-લમાં મૂકી જામ એવો ન લાગ્યો પણ રમુજની નિર્ગત લખ્યા કાળ ટકો નહિ. એ મ્યુનિસિપલ મેદાનમાં પોલિસેની વાર્ષિક રમતોની હરિફાઈ થવાની હતી તે માટે મ્યુનિસિપાલિટીને તે જગ્યા જોઈતી હતી હવે પ્રમુખ રમુજને મદદ કરી શકે તેમ ન હતું. તેણે નિશ્ચયે તે જગ્યા ખાલી કરી આપવાનું રમુજને કહ્યું નોટિસ આપી.

હવે રમુજને ઝાપઘી કામ આપવાનું હતું- કામ મિત્ર પાસેથી જસેક રૂપિયા છછાના લીધા, એ વેગ જમવાનું અને રાજના એ રૂપિયા મળૂરી આપી. તેણે પચાસ મળૂરી રાક્યાં. રેશન પર માલબારી કેટલાક કલાક રાકવાની હતી તેના કાષ્ટરને પંદર રૂપિયા આપવાના નહીં કરી તેને રેડીમ્પ્શન હા-રવા લાઇ જાવ્યા. દોરમાં જાંધી મળૂરી રાશરને જેવવા લાગ્યા. માલબારીનો કાષ્ટર રાશરની બતિની દિશાનું નિયમન કરતો મોઠો અને રમુજ અને તમારો જોવા બેઠો મહેલ અનેક નવરા પ્રેક્ષકોના આનંદ વચ્ચે રિધર થઈ ગયેલો રાશર ખસ્યો.

રાશર પહેલાં મહત્તિથી પણ પછી ત્વરાથી ચાલ્યો. તેને મેદાન બહાર ફાંદવામાં

આગ્યો અને દરે તે ધોરી ગતી પર માર્ગ કરવા લાગ્યો. જમલાઓની દાર આગળથી તે આગળ વધ્યો. આમ માર્ગ કાપતાં તેણે જાણ કરી કે શું તે સમગતિ નહિ, પણ એક જમલાના પાછા કંપાઈ-કામ જામ જમલાનો કંપાઈ-કામ દીવાલનો કેટલાક જામ તોડી તે જમલાની વાડીમાં લાખસ થયો. મળૂરી પછી તેને પાછા વાળી ન શક્યા. જિંજાલુ નીચાલુ જમીનની એવી લામ આવી કે તે સમગ્ર મોટી જમો મળૂરીએ વધુ મહેનત કરી-મુક્તિ પ્રમુક્તિ આજમાવી જોઈ પણ રાશર તો જાણે જમીનને મોટીજા મયો હતો.

મળૂરી ચાક્યાં. કાષ્ટર કામ ખજિરી હતરી પડ્યો. રમુજને કોઈ સન્દેશમાં ચેત-વણી આપી પણ મળૂરી પાછા કામપર ન આવ્યા અને મળૂરી માટે તરાયું કરવા લાગ્યા કામ પૂરું કર્યા વિના મળૂરી ન ગયો એમ રમુજને લીધે કરી પણ મળૂરી ટોળાના મિત્રજા અંકુશમાં ન હતો એ ચારા જાણે વચ્ચે પરી રમુજને સમગતી મળૂરીને મળૂરી જાપાવી અને મામલો શાંત જાન્યો.

આ પૂરું ન થયું એટલેજ પકાર કરવા જ્યેલો જમલાનો માલીક ત્યાં આવ્યો. ચે-તાના જમલાની કંપાઈ-કામ દીવાલ તૂટી ગયેલી જોઈ અને વાડીમાં સેધા દેત જોયેલો જોઈ તેનો પિત્તો છિજ્યો. જો સેધા વચ્ચે ન પડ્યા હોત તો રમુજ તેના કુમલાનો કોઈ જનત. જમજા સેધા માલીકને શાંત પાડવા રાશર, તે દરમ્યાન બીજાઓ રમુજને ત્યાંથી સુપસુપ રીતે સહિષ્ણુમત ઉપાડી લઈ જ્યા.

દીવાલ સુધારી આપવા, વાડીમાં ચેતું નુકસાન બરપાઈ કરી આપવા અને રેડીમ્પ્શન રાશરને તોડીકથી ખસેડી લઈ જવા માલીકે રમુજને નોટિસ આપી. મુધરાઈને બાક, આપ્યું, મળૂરી આપી એમ રમુજને ખરજ થયો- છતાં હજી તે રાશરને રાશર પાડી

સહ્યો ન હતો, તેને પહેલું ધનામ મલ્યુ તે મટિ તે પોતાને નસીબને સાપ આપતો હતો. આ બધા કેમ યાજવી તે તેને સમજાતું નહિ. તે તેજસ્વિનશ્રી દેવતા, જૂત પિતામ્ અને દેવીની પ્રાર્થના કરતો. “કાઈ મને આમાંથી જીતશે”

નિરાશાનાં વાલ્યો ચોમેર ફરી વળ્યા હોય છે ત્યારે કલાક મુક્તિ માટે પ્રકાશ દેખાય છે ને? કાઈજી કશું છે ને કે આપણાથી સદન ચાલ તેના કરતાં વધારે કુચ મેણ આપણને આપતો નથી રમુછ બળાઈન કુચલાજનમાં ફૂલો હતો ધરવગને હવે તેની વધારે કસોટી કરવી એ ઠીક ન લાગ્યું. એક મળસે કેમ્પાને સખત ધરતીકરનો આચાર લાગ્યો. કાઈક પરો પડી ગયાં, કાઈ ટેકરા ભેરી ગયા અને કેટલાક ખાકા હતા ત્યાં ટેકરા થયા કાઈને લાગ્યું લાગ્યું અરુ પણ કહેરીઓના સાગ નસીબે માણસોની દુખ-દાનિ મધ ન હતી અને સવારે બજારના માલીકે જોયું તો વાદીમાં સ્ટીમરોસર ન હતો તે જાણ ચોળતો વાદીમાં બહાર નીકળ્યો. સ્ટીમરોસર પડેસો હતો તેની નજીક એક કુવો હતો. તેના બાળામાં શેસર બગડી પડ્યો હતો અને કુવાનું મોં સલજક રીતે બધ મધ બધુ હતું.

આ વાતની રમુછને ખબર પડતાં તે વધારે બજારપો હવે માલીક કુવો પાછો

બોલાવી આપવા માગ્યું કર્યો. વળી દળસેક રૂપિયા ખરચ કરવા પડ્યો! પણ શેસરને તે કેમ ખસેડી શક્યો?

બજારના માલીક રમુછને મળવા આવ્યો, ત્યારે રમુછ જતો હતો. માલીક રમુછને કહ્યું, “રમુછ ખુશ થાઓ હવે બમગવા કશુ કારણ નથી યાદા પાડીએ બસ મધ દીવાલ સુધારવા માટે હવે હું તમારી પાસે ખર્ચ પણ ન માનીશ અને વાદીના નુકસાન મારે પણ કશુ નહોતું ન માનીશ. આ કુવો પૂરી દેવા મારે મને કુધરાઈએ નોટિસ આપી હતી અને તે પુરાવતાં મને ખસ્યો ખર્ચ માત્ર તમારા સ્ટીમરોસર મને તેમાંથી બચાવી લીધો છે અલગત માલીકની આ વાત સંભળી રમુછ ખુશ થયો. માલીક પણ આવા પરિણામથી આનંદમાં હતો રમુછને ખૂબ, “તમને સ્ટીમરોસર મારે બાકાં અને મળ્યું રીતો કેટલો ખર્ચ થયો હતો?” રમુછએ કહ્યું, “૧૪૦ રૂપિયા.” માલીકે તે રકમ રમુછને બધી આપી ત્યાંથી બાનુભારી આવી નીકળ્યો.

આ આનંદમાં રમુછને સતનારામજીની કથા કાની એ ખર્ચ પણ શેસરે જીતી કરેલી મુસીબતો તે હજી વિસરી શકતો નથી અને “પહેલું ધનામ” એવા સપ્તેશ તેના મન પર પડે તો તે હજી ચોંકી ઉઠે છે.*

* સંક્ષિપ્ત

એક જોડીએ એક મુદસસો દાખ જોઈ જૂતમળ ઉત્તરતાં હલ્યું, “તમને અગાઉ ને વાર મોટી જોડો વેંકી પડી હતી!” મુદસસે કહ્યું, “નરામગ, જોડીજી, હું એકવાર કોર્ટમાં કેસમાં દારી ગયો હતો અને બીજા કેસમાં હત્યો હતો, ત્યારે જને વખત મારે-મોટી જોડો સદન કરવી પડી હતી.”

રટેલિનને લડવું નથી

૨૫ મ.

[એડગર સ્તોના 'રટેલિન મરટ હેવ પીસ' પર એક દ્રષ્ટિપાત]

એડગર સ્તોના આ પુસ્તકના પ્રકાશનથી યુરોપ-અમેરિકામાં ઘણો ખળભળાટ ભૂંચ્યો. કેટલાકને લેખિકાની શાણી સમજાએ બધી બધી તે બીજાઓ લેખક રશિયા પ્રતિ પક્ષ-પાતી વધણુ દાખવે છે એવા આશયો પ્રકાશ-કુનિયામાં આને મેજ રાખેલા અમેરિકા અને રશિયા બળવાન છે અને અમેરિકા વધારે બળવાન છે. તે ધારે તે 'ગ્રીનુડ' વિશ્વયુદ્ધ અટકાવી શકે એમ છે અમેરિકાએ રશિયાને પૂરે સમજવા મત્ત કર્યો નથી, તેની સુસી-બતોનો ખ્યાલ ક્યો નથી, તેની ફરતે કિસ્કો-બંદી રચી છે, કગારો સુસ્તપણે પાળ્યા નથી, તેનો સહકાર લાખ્યો નથી છ આશયો લેખક સચોટ વિચાર સદ રજુ કરે છે.

૭૦ લાખ કરતાં વધારે રશિયન ઇનિફા અને ૬૦ લાખ કરતાં વધારે બીજા રશિયન નાગરિકા જર્મન પક્ષના લડવૈયાના હાથે અથવા વિશ્વયુદ્ધમાં મર્યા હતા. સમગ્ર વિશ્વદર્શા જેટલા અમેરિકાનો મર્ણ તેના કરતાં એકલા રટેલિનશ્રેણીમાં વધારે રશિયનો કપાઈ ચૂક્યા હતા અને જપ્તાન સામે લડતા જેટલા અમેરિકાનો મરી બધા તેના કરતાં એકલા ખાગ-કેવના યુદ્ધમાં વધારે રશિયનો માર્યા બધા હતા અમેરિકાના રશિયન ઇનિફાનુ મરણુ પ્રમાણુ અનુક્રમે ૧ અને ૨૪ મિલિયનનો-જિંદગી, કેનેડા, દ. અમેરિકા, ઑસ્ટ્રેલિયા, ન્યુઝીલેન્ડ, ઇન્ડોનિયા, ગ્રીસ, ઇટાલી, હોલેન્ડ કે-આર્ક અને બેલ્જિયમના સૈનિકોની સગ-ખાંભણીમાં રશિયાના સૈનિકા દસ વણા મરી ગયા. હિંસાસિમા પર એટલ મોજ નાખી વિશ્વક છતાયો નથી, પણ રશિયનોના અક્ષમ પ્રતિમર અને મોટા અસિદ્ધાનોથી જર્મન ફળની પીડ તોડવામાં આવી હતી. રશિયાએ

આ અપૂર્વ અસિદ્ધાનો આપ્યા નહોત તે જર્મનો આને ન્યુયોર્કમાં વિજાનની શોધબોળ કરતાં એકા હોત.

જર્મનોએ રશિયાના ૮ લાખ ચો મા. પ્રદેશનો કબ્જો કર્યો હતો, તેમાં તેની કે વસ્તી, કે લાખની કેસસાની ખાણ, અરધા લાખનું વીજળીક મળ અને અગધા ભાગના ચીસ અને બીજા ઉદ્યોગો આપ્યા હતા અને સહેરોના ૩૦ થી ૬૦ ટકા ભાગો નાશ પામ્યા છે.

એકલા યુકેનમાં ૪૦ લાખ સેકોને યુક્ષ કે Leanton માં રહેલુ પડે છે એટલાં તેના ધરો નાશ પામ્યા છે. અડી કગારો સૈનિકાના ધરો જર્મનોએ નાશ કર્યા હતા. આ નાશનો ખ્યાલ આપતાં રતો કહે છે કે કેસિરોનિયા અને બીજા તેર મોટા ઇન્ડોના સર્વે ધરો નાશ પામે તેટલો આ વિનાશ હતો. ન્યુયોર્ક, સિકાગો અને બીજા પકર મોટાં સહેરોનાં સખળાં પર નાશ પામે તેટલાં ધરો રશિયામાં નાશ પામ્યાં હતાં આ વિખત ઉપરથી વાંચકોને રશિયાની ધરેલી જિનવિચ્છન્ન ક્ષાનો રહેજ ખ્યાલ આવશે. રશિયાએ સદન કરેલું નુકસાન ધરપાઈ થઈ શકે એમ નથી છતાં અમેરિકા આને તેને મદદ નહિ કરતાં શાહીવાદી પ્રભુદે મદદ કરે છે અને કગાર પ્રમાણુ જર્મની પાસે રશિયાએ લેવાના ફંડમાં પણ અંતરંગીયો ઉમ્મ કગવામાં આવે છે

સરખાતમાં એડગરનો કહે છે કે અમે રિટનો રશિયાને સમજી શકતા નથી તેનુ કારણુ એ છે કે રશિયન ભાષાથી લેખો અગ્રાત છે. રશિયનો 'લેક્ટાલી' 'ફિસિ-રોનુ નિકદન' એટલે શુ કહેવા માગે છે તેની સમજુતી આપતાં લેખક જણાવે છે કે રશિયનો 'સમાધોરો' ને અમેરિક-

ત્રાને જીવોને બોલે છે ત્યારે તેઓ 'દુઃખેન વગેરે શબ્દ સંચાલકોને નહિ પણ જીવોના વેચી કુશિરો અનેકા અમેરિકનોને સંબોધે છે. દોહિતનાં શબ્દો અને કારગીરી કલ્પોમાં પણ જાપાની અધ્યાનના લીધે કેવી ગેરસમજ થાય છે તેના કામલા લેખક ટીકે" કહે છે કે અમેરિકામાં ગણિત વિષે ધાર અધ્યાન પ્રવર્તે છે

સામ્બાવના વિનાશના અર્થે જ એવા વિશ્વ વિગ્રહ થયો હતો એમ રશિયા માને છે અને રશિયાએ તેમાં છત મેળવી સાબિત થયું કે સૂઝીવાદ કરતાં સામ્બાવદ સારો છે આ છત પછી સુરોપના કામમ બધ રહેતાં હોય રશિયા માટે ખુલ્લો જોવી તેની માન્યતા હતી તે બાળે ફળીશુત થઈ નથી. રશિયાના સામના વિના વિશ્વભૂ પરિણામ વિપરિત આવત. ખુદ અર્થિક દૃષ્ટિ છે કે "સિલ્વર ને લાવ" અને નિર્ધન વિનાશ ગણિત પર સાધ્યો હતો તેમથી કાંઈ બીજી સરકાર ઉતરી રાખી નહોતી" સમ્બાવધ ફેરિનિયન અને ઓરિટ્ટન ઝેનિક્સે સિલ્વરના આદેશથી લાખોની સમ્બામાં રશિયાને કાપ્યું છે, તેમને માટે બાળે અમેરિકાને ચિતા રહે છે પણ રશિયાને માટે સદાનુભૂતિ રહેલી નથી રશિયાએ બસો અમેરિકન મિલિયન કોલરનું નુકસાન સદન થયું છે તેના પેટે તે જર્મનિમાંથી યત્રી લે છે તે માટે કાંઈ ફરિયાદ ન કરી શકે. રશિયાએ નુકસાન વધુ થયું છે તેના કરતાં વધારે રક્ષા અમેરિકા બાળે તેના વિશ્વવ્યાપી જર્મનિને એક વરસ ખાળવામાં લાગે છે

જર્મન આક્રમણના બોચ અનેકા બીજા દેશોને કોરેડો રૂપિયા અમેરિકા બાળે છે પણ સૌથી વધારે લાતના સદન કરનાર રશિયાને માટે તેને કહેવાને એક સાથે શબ્દ નથી. પ્રીનસેન્ડમાં રશિયાએ એકલા હાથે કબ્જે કર્યો છે એમ અમેરિકા રશિયા પર આરોપ મૂકે છે પણ અમેરિકા એકલા જાપાનને

કબ્જે કર્યો તે વાત અમેરિકા સ્પષ્ટ બરી રીતે લેલી જાય છે યુગોસ્લેવિયા વિ. બાલ્કન દેશોમાં રશિયાએ કબ્જન રચ્યું છે પણ અમેરિકાએ ગણિત કરતે કિલ્લેજા કરી તે લેલી જાય છે કાટેનસનો માર્ગ ગણિત માટે ખુલ્લો કરવા દેવામાં આવતો નથી, છતાં બાળે મધ્ય એસિયાના તેલના કુવામાં રશિયાને કામ મળતો નથી, રશિયાએ બધેથી પોતાનું લક્ષ્ય બેંચી લીધું છે પણ પશ્ચિમ સુરોપ, ગ્રીસ, જપાન, વિ. રશિયાએ અમેરિકા લક્ષ્યે પડ્યાં પાડ્યાં છે જપાનના સંસ્થાનો પણ અમેરિકા વકીવટ કરે છે, સુરોપમાં તેમ કાફી ફરે છે અને ઉપર સમુદ્રમાં પણ અમેરિકાની કિલ્લેજા કરી છે લક્ષ્યે વ્યૂહરચનાથી રશિયાને આકાશિક રીતે જ ગુંથળામણ થાય ને

અમેરિકા-ઈન્ડો-પશ્ચિમના દેશોના અગેવાન છે, અને એસિયામાં રશિયા અમેરિકા છે એવી વાતો રશિયા હસી મટે છે, એસિયામાં પણ બાળે અમેરિકા વર્તવ છે, મધ્ય એસિયા, જપાન, હિંદુ આફ્રિકા, તુર્કી, અને ઓસ્ટ્રેલિયા વિગેરે દેશોમાં અમેરિકાની હાથ વાજે છે, એસિયામાં ગણિત પાસે છે શુ ? પૂર્વ સુરોપની ચુલ્કામાં અમેરિકા માધુ મારવા ચાહે છે પણ પશ્ચિમમાં ચુલ્કા લીખો પ્રમાણિકપણે થાય છે કે નહિ તે ઉપર તે લક્ષ રાખવું નથી એવી આરોપ રશિયા અમેરિકા પર મૂકે છે વળી સુએઝ પનામોને આંતરરાષ્ટ્રીય કબ્જામાં મૂકવા અમેરિકા ના પાડે તે ગણિતને અર્થિકરણ લાગે ને ? લગાઈમાં નાશ પામેલા અમેરિકા કરતાં વધારે રીપબ્લિકનોને-ફ્રંકોએ મારી નાખ્યા તે તટસ્થથી બાળે ગિ ક નો નોર્થ ગ્રીસ તેજ અમેરિકાને વિનાશરણ રશિયાને આક્રમણકારક રહેતાં ખમાઈ નથી

સેનિન અને રોસિન માનતા કે સાત-અઠવાઈ બાળે સામ્બાવદ જાતેમાં બને છે

શકરી નહિ-તેમને લાગેજ છુટકો. પણ એ માન્યતા હવે પરિવર્તન પામી છે. આ બંને પક્ષોના સૈનિકો દિલ્લર સામે સહકાર રમી લાગ્યા છે. ખુદ રૅસિને તેના પ્રત્યક્ષની નવી આદર્શિમાં એવી લાગણી આપસ્પૃક્તાની જરૂર નથી એમ લખ્યું છે. ગણિયા વિરૂદ્ધ અંગ્રેજોએ પોતાના શીનલેન્ડમાં જે જાણી લીધાં કર્યાં હતાં તેના લીધે લાગણીની જરૂર ત્યારે જણાઈ હતી પણ હવે પરિસ્થિતિ પરિવર્તન પામી છે. ધર્મના બદલાના હેઠળ ક્ષિત્તિ ધર્મે અનેક મુદ્દો અને અત્યાચાર કરાજ છે, છતાં સ્મિતિ બાદમાં હવે ઇન્કવીરીશનલ કોર્ટ વિગેરે ત્યાજ્ય કરવામાં આવ્યા છે. આંતરરાષ્ટ્રિય સામ્મવાદી સંસ્થા તે જ પ્રમાણે હવે ગંદ કરવામાં આવી છે. ને કે તેથી આંતરરાષ્ટ્રીય સામ્મવાદી સ્થળવળ ઝાણી થઈ નથી એ ખરું, પણ લાગણી દષ્ટિએ એનું વિસર્જન થયું છે એ મોટો લાભ કહેવાય એમ મને માને છે. વળી હવે રશિયામાં પણ ધર્મ માટે છૂટ છે એટલું જ નહિ પણ રશિયન સરકાર દેવભાને પણ માટ આપે છે. વળી ગણિયન લશ્કરે વિગ્રહના અંતે ધણી દેશમાં કબ્જો કર્યો હતો છતાં ત્યાં તેમણે સામ્મવાદી સરકાર સ્થાપી ન હતી એટલે સામ્મવાદ હવે આંતરરાષ્ટ્રિય લક્ષ્યે રહ્યો નથી એમ સ્તો માને છે.

અને રૅસિન પર વિશ્વાસ રાખીને જ ચાલે એવું સ્તો કહેતો નથી સુસેઢની વાતો કવવામાં આવે તેમાં ખરડોડ બને પક્ષોએ કરવીજ પડે. રૅસિન છૂટાછૂટ ન આપે તો વાતો આખળ ન આવે. પણ વિગ્રહ દગ્ગાનની બંને પક્ષની હકીકત ખ્યાનમાં લઈ શું તો જણાશે કે એવી વાતાવટમાં રશિયાને નોંધપ મળ્યું નથી એટલું જ નહિ પણ તેણે ધણી બાબતોમાં નમણું આપ્યું છે. ચીનમાં રશિયાનું દલ્લવાખ-લશ્કર હવે તે તેણે તરત ખસેડી લીધું, પણ અમેરિકન લશ્કરે વરસ

દિવસ પછી ચીન છોડ્યું. વળી સામ્મવાદી-ઓએ સામ્મવાદની તરફેણ કરી બીજા પક્ષોને મુખોસ્સેવિનામાં દબાવી દેવા માટે મોટું બરમાલું કર્યું. પણ ગણિયાએ અન્યાયી સૂચન નકારી કાઢ્યું. આ બંન્યુ ત્યારે એકબર સ્તો ત્યાજ્ય હતો. એ પ્રમણે બીજા દેશમાં પણ અન્યાયની હકીકતો આ પ્રત્યક્ષમાં રજૂ કરે છે.

આજી ૬૦ લાખ રશિયનો માર્યા બધાનું જણાવવામાં આવ્યું છે, તે ઉપરથી બીજા કેટલા ધાન્ય લેણેલા હશે તેની કલ્પના કરી શકાય. વિગ્રહ વખતે મલેલી અમેરિકન મદદ અટકી ગઈ છે, આને ગણિયામાં ધણીને રહેવા ધર નથી, સારા બટની નેડ કે સારા કાઠ એક કુટુંબના માણસો વારાહરતી બિરતે એકબર વાપરે છે રશિયાની યોજનાઓ બોળમે પડેલી તે પાછી લાયક થવામાં આવી છે એ ખરું પણ વગસો પછી ૧૯૬૦ કે તે પછી ૧૯૫૫ની યોજનાઓ સાધ્ય થઈ બરાબર છે તેમ માલ તો પણ ઉત્પાદનમાં તે અમેરિકાની ધણી પાછળ રહેશે. વળી સાન્ડાન્સિસકો અને પોસ્ટલર્મના કારારમાં રશિયાએ છુટછાટ આપીજ છે અને ઇરાન વિ. સ્થળોએથી તેણે તરતજ લશ્કર ખસેડી લીધું હતું.

ફુનિયા છૂટી લેવાને એલેક્ઝાન્ડરે નોંધ્યું સામર્થ્ય આને અમેરિકા પાસે છે. માટે તેના છિરે મોટી જવાબદારી છે હવે જન્મત રાજ-કારણમાંથી અમેરિકા અલગ ગઈ છે તેમ નથી એમ પણ તેણે લાદ રાખ્યું નોંધ્યું. વળી ગાળતીતિ અને વેપારને કશું સબંધ નથી એ માન્યતા બ્રામક છે એ પણ તેણે લાદ રાખ્યું નોંધ્યું. પલ્ડર્ જાંદર પર જપાને હુમલો કર્યો ત્યાં સુધી તેને અમેરિકાએ સત્ત્વ સરન્ગમ અને લોખંડ વેચ્યું, તેજ પ્રમાણે ફ્રાન્સ અને ઇન્ડોનેસિયા વિ. દેશમાં પણ તેણે લાદ્યક સામર્થ્ય વેચ્યું રાખી એ જોડું કહેવાય એટલું જ નહિ પણ અંતે અમેરિકાનેજ હાનિકારક છે એમ સ્તો કહે છે. વળી

વેપારના ઉત્તેજન માટે અપાતી છુટના બદલામાં એવી સ્થાન મેળવનારા સામે જ વધારે બળથી સામનો કરવો પડે છે તેથી ગંધિજી ધનનો વધારે અપવ્યય ચામ છે એમ સ્તો કહે છે. વળી ચીનમાં અગ્નિ-શ્વપ્ત-શિક્ષાને અમેરિકાએ એકમાત્ર મદદ કરી તેનો બદલો ચીન સાથેના વેપારથી કદી મળી શકે એમ નથી. આમ જાહેર-સામગ્રીનો વેપાર કરી પાછળથી મુદ્દમાં ઉતરી કે વેપાર કરીને અમેરિકાને માત્ર આર્થિક હાનિ જ ચામ છે તેના બીજાં કોલાહલો સેખક પ્રત્યક્ષમાં દર્શાવે છે.

વળી રશિયા સામે અમેરિકા નિમદ્ધ કરશે તો તેનું રાષ્ટ્રીય દેવ ૧૦૦૦ બિલિયન ડોલરનું થશે, ઉપરાંત લાકડામાં શતે તો પણ તે પોતાની રાજકીય સરકારમાં પગિર્વાન બેટકાવી શકશે નહિ. તેમાં આવનાર ક્રાંતિ તો કોઈથી ખાળી શકશે નહિ. વધાનામાં કોહાજી વરસમાં અમેરિકા આર્થિક ડંકામણ અનુભવશે એવી આજીવી નિષ્ણાતો કહે છે. તો કહે છે કે એ અપતિ ધાર્યા કરતાં જલ્દી જાણી થશે.

એકાગ્ર સ્તો સચના કહે છે કે

૧ કેટલપણ ત્રીજી પક્ષની હાજરી વિના અમેરિકાએ રશિયા જોડે સીધી વાટપાટ કરવી.

૨ રશિયા જોડે અમેરિકાએ આર્થિક સહકાર ગમેવી આને રશિયાને બનેક

વસ્તુની મોટી જરૂર જે, આથી અમેરિકાને મોટો વેપાર મળશે.

૩ અન્ને દેશોએ વિશ્વશાંતિ માટે એક પ્રયાસો કરવા

૪ સામાન્ય રાજકીય હેતુઓ સાધવા, પરસ્પર વિરોધી હેતુનો સમન્વય થઈ ન શકે પણ કેટલીક બાબતોમાં તો સહકાર સાધી શકાન એમ છે એક બીજાને અનુકરણિય છુટ આપવી પડશે.

૫ હેસિઝમનો નાશ કરવો જોઈએ. હેસિઝીઝમના બને છુદા અર્થો કહે છે પણ ચર્ચા કરી સામાન્ય વ્યાખ્યા બાંધવી જોઈએ.

૬ અન્ને-બની સરકાર સમજવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ.

બીજી ઘોઠી સચનાઓ કરી સેખક કહે છે કે આ નીતિ અપભ્રમ કરવામાં આવે તો અમેરિકાને હાલ એક બીલીયન ડોલર ખર્ચ મામ, પરંતુ તેનું વળતર સાફ મળશે અને જગતને ત્રીજી વિશ્વયુદ્ધમાંથી બચાવી શકશે. અમેરિકાને રશિયાને સમજવા કેસિય કરી નથી રાષ્ટ્રિયને પણ તે માટે કેટલાક અર્થ જવાબદાર છે રશિયન ઉજુપો પણ સેખક મુકતપણે જણાવી છે પણ અજાણના સામ્વાદમાં હાલ પહોં દુરક પડ્યો છે. તેની અમેરિકાને ખબર નથી. અન્ને-બનો સપર્ક સાધી વાટપાટ ચલાવવામાં આવે તો જગતનું બાવિ ઉત્તરવલ્લખનરી એવી સેખકની માનવતા સાથે સર્વને સમ્મત થયું પડે છે.

પાપ કબૂલ કરવાના આસરથી એક કુવાન હાકરી ડબ્લીનના કાધગ હીલી પાસે અક્ષના હીલીએ પૂછ્યું, “શુ પાપ થઈ ગયું?” હાકરીએ કહ્યું, “કુ રાજ સવારે અરીસામાં મારું ચેહો જોઈ, ત્યારે મારા સૌંદર્ય માટે જર્વથી પ્રસાદ જાઈ છું.” હાકરીએ કહ્યું, “ચિન્તા ન કરો. એ પાપ નથી, એ માનવામાં માત્ર તમારી ભૂલ ચામ છે.”

૨-૨૦૨૬ અર્થિકની પત્ની પોતાના પતિ માટે મત માગતી એક ચુટણી વેળા ફરતી હતી. તે એક એકાને મળી અને તેને પોતાના પતિને મત આપવા કહ્યું, એકાને કહ્યું, “૨-૨૦૨૬ અર્થિકને કું કદી મત આપીશ નહિ. તે રાજ સવારે અગ્રીયાગ વાગે તો પચારીમાંથી છોડે છે.” સેહી અર્થિકે કહ્યું, “એ પોટી વાત છે. તે રાજ સવારે વહેલા છોડે છે. કું તેની પત્ની એ વાત તો જાણુજ ને?” એકાને તગત જવાબ આપ્યો, “તમે મારા, પત્ની હો તો કું પચારીમાંથી છોડુજ નહિ.”

કેસેજનો અભ્યાસ પૂરો કરી 'હવે ધધો કરવો કે નોકરી લેવી' એમ વિભાસણમા પહેલા યુવકે જાવી અને એક વખતે પૂછ્યું, "હવે હું શું કરું તે મને સલાહ આપશો?" "તમારી શિક્ષણથી હું માહિતગાર નથી" એ કહ્યું, "તમને શું ગમે તમને તેની મને ખબર નથી એટલે તમે અમુક નોકરી લો કે અમુક ધધો કરો એવું હું તમને નિર્દેશ પૂર્વક કહી શકી ન શકું પણ એક વાત હું તમને હઠતાપૂર્વક જણાવી શકું. ગમે તે કરો ગમે તે નોકરી કે ગમે તે ધધો કરો પણ 'બોમ્બ બનો' "

મારી જાવી સલાહથી યુવક અમકથો, માગા મચળની સ્મરતા વિશે તેને મુદ્દા જીજ્ઞાસી હશે એ ધીંગળા આપતાં તેને બાગ-પૂર્વક કહ્યું, "મારી કાળજી ચક્ષુ નથી બોમ્બ બનો એમ હું તમને કહું, ત્યારે હું તમને સર્વોત્તમ સલાહ આપું છું. એમ સમજશો. એજ ખેર, એજ આઈ" રાખી તમે મહેનત કરશો તો તમે જીવત છવી જશો. સલાહમાં પ્રગતિ કરવા સક્ત આપતાં પરિચયના પરિતોએ અતેક પુરતો લખ્યો છે તેમાં આજ સલાહ આપી છે. ફેર માત્ર એટલો જોઈ છે કે તેઓ સલાહ માટે ૨૧ વિલિયમ કે સો વિલિયમ લે છે અને હું તમને મફત સલાહ આપું છું. કદાચ તેથીજ તમે મારી સિખામણની શિશ્મત ઝોળી સમજો છો.

પરંતુ તમે જગા વિચાર કરી જોશો તો તમને સમજાશે કે જીવતમાં જોણે જોણે પ્રગતિ કરી છે, તેઓ બોમ્બ બનાવતા તેમણે જીવનમાં શું કરવું છે કે તેમણે શું જીવવું છે એ એક વાર નહીં કર્યા પછી તેની સાધના પાછળ સતત અમ દરતાં બોમ્બ બનાવતા. તેઓએ શાંતિસિદ્ધિમાં એવી ધૂનથી મરી

ગદેતા કે સંસારની બીજ વસ્તુઓ તેઓ વિચારે શકતા. એમાં બોમ્બ શબ્દ જતા, માટે જ હું તમને કહું છું કે બોમ્બ બનો.

"વિદ્યા એ ત્રીજું નવન છે" એ સત્ય વિશે કદાચમુકા દીકા કગતાં કાઠ્ઠિ લખ્યું છે કે હા, વિદ્યા એ ત્રીજું નવન જરૂર, પણ એ ત્રીજું નવન ખૂસે છે, ત્યારે એ નવનો જન્મ જન્મ જન્મ છે "વિદ્યાનો જન્મકાર શુભ" હોય છે એમ એનું કહેવું છે અને તે સાવ ખોટું નથી.

પ્રેક્ષિતર 'બાઈટ' છે નું 'પારિત્ય' વાંચી પ્રુદ પ્રેક્ષિતર 'આલો, ફરીથી આવીશ' કહી પોતાને ધેરથી આત્મા જામે છે, વાત સર્વે જાણે છે સાથે બોજી શા માટે આજે કરવામાં આવ્યું છે એવા પ્રેક્ષિતરના પ્રશ્ન ઉત્તરમાં પત્નીએ કહ્યું, આપણા વિવાદને આજે પચ્ચીસ વરસ પૂરાં થયાં છે." પ્રેક્ષિતરે પૂછ્યું, "પછી આપણે લગ્ન કર્યાં કે?" એવી બનેક ગમુદ વાતો પ્રેક્ષિતરે વિશે છે તેઓ તેના અભ્યાસમાં એવા પ્રવૃત્ત હોય છે કે બીજી વસ્તુઓ વિચારવા તેમને સમય જોતો નથી. ન્યુટને ખાંડ કે નહિ તે તેને શાક ન ગહેવું. તાની મિલાદી માટે નાનું બને મોરી મિલાદી માટે મોટું નાકાર જોઈએ એવી ન્યુટનની સમજ માટે આપણને આશ્ચર્ય થાય. પરંતુ તે આપણી માફક સંસ્કારમાં તેનું મનજ પગેવી રાખતો આજેજ વૈજ્ઞાનિક શોધો કરી શકત, તે તેની શોધમાં એવો મહિમા મળેલો હતો કે તેને બીજું કશું શાક ન ગહેવું. તમારે ન્યુટન જનવું છે તો બોમ્બ બનો જો તમે એમ કશો તો જાણ વિવિધ ભાવ્યમયથી નવજા "પુરેશ" કરતાં તમે પણ બહાર જોડી જોઈ એટલો કમ તો ખરો

નિર્માણ કરેલા ધ્યેય પર સ્થિર દ્રષ્ટિ ગામનારે બીજી વસ્તુઓ દેખી શકેતો નથી તેનું સાફ ઉદાહરણ વિઘાટી બાજુનું પૂર પાડે છે. તેને પાસે ભોજાઓ, ઝાક, ડાળી, પાન કે પક્ષીના બીજા અવશેષો નથી દેખાતા તે માત્ર પક્ષીની એક આંખ જ જુએ છે એ આદર્શ સિદ્ધ કરેલા હોય તો તેને બીજી વાતો ભૂલવી જ રહે છે ત્થી, સત્તાન અને એક-આગમમાં મિત્ર પરોવાય તો તે તેનું બદલ્યું છે તે વિન્નતા જનવા માટે તેણે પોતાના આદર્શ પાછળ ધૂન મચાવવી પડે છે સ્ટેશનના રહેવામાં બાજુ કે તેને ત્યાં ૧૦૫' છે તો તેણે જવાબ આપ્યો, " વેચી કાઢો " તેને વેચાગીજ ધૂન હતી તે તાવના માપને ધોરના બાવ સમજ્યા માત્ર બાજુનાળીઓ જ આવ્યા ત્યાં જાતી રહે છે

વિષયનાગની ડાહ્યો તમને રસ્તે ભોજાવે પણ તમારે પાણું ફરી નેવું નહિ. પાણું ફરી નેનાગને જ ડાહ્યું બારણે છે ઢોડવાની શરતમાં હિતનારે નીચું નેહ દોરેજ ગામનું પડે. રસ્તે સોનાની છટા વીણવા ન હોવા રહેનારને છેવટે મુંઝવે કન્યા ને સોનાની છટા બને મળે છે

વિટસન ચર્ચિસ નાનો હતો ત્યારે કાકરા ઝાડવી બુલક રચના કરી શકાઈએ શકતો ને મોટપણે જન્મતાના અપૂર્વ વિમલમાં વિન્નતા બન્યો. કિટકરે આજેન સોહીનો વારવાર લેક્ષેષ કરી જન્મતને અમોઝે બાજુ. અદિસા અને અરખાની વાતો સતત રટી બાંધીજી જન્મતાના પદમળવરની પક્ષિમાં વિરાજવા, મુરિસમો ભુદી પ્રભ છે એવી વખત કવપતે કાવમ વાતો કરી જિન્દગી પાકિસ્તાન સ્થાપ્યું. જન્મતાના ઇતિહાસના કાંઈ પણ મહાનપુરુષના જીવનની સમીક્ષા કરેલા તો સમજીએ કે તેઓ કાંઈ એક એવી સિદ્ધિ પાછળ ચાંડા બન્યા હતા માટેજ મહાન થઈ શક્યા મહાન થવું છે તો ચાંડા બને.

મકતાના જીવન તપાસો તો એ સ્વયં સચોટપણે પૂરવાર થયેલું જોશે. નરસિંહ મહેતા કે સુદામાને સંસારની કષ્ટ પરી હતી ? રામધૂનમાં ગાંડા બનેલા હનુમાનની રજેરજે ગમ શબ્દ અક્ષિત થયો હશે સાફ ભોજન પોતે આરોગ્યનાર મકતાને જ્ઞાન ન હતું કે જાણવાનને તે અજીવું આવવાનું પીરસી રહ્યો હતો. ગાંડાની માફક હક કરો તો જ વિદ્યાના ફૂલ પીએ છે. ચૈતન્ય નાચતા ફૂટતા અને ભોલી નીકળે તેમ તેમનું શિર પટકાવ પણ તે વિષે તેમને કશું જ્ઞાન ન રહેતું એમ તે પ્રજા ભક્ષિતમાં તમ્લીન જન્મતા તમારે જા રહે સ્વચ્છાગર તરવો છે તો ચૈતન્ય માફક ગાંડા બને.

જન્મતમાં વિષ્ણુનાત બનેલા કિટકરે નાનપણમાં ગાંડા માફક કિટક ગમતા હતા તેમને ગમવાં મોલને બેટ જ નોંછતું એવું કશું ન હતું નાનું પાકિયું કે કંઈ પણ ચાસે અને તે ન હોય તો રજરજો ઢુકે એ અને પેન્સિલ બધને લેસન વાંચવાના જાણી તેનાથી તેઓ કિટક રમે, વિજ્ઞાના ધગ્ગમ રમનારાં જોને બીજી બધી બાજુતો થાડ ન રહે પણ વગસો પગ ગમેલા કાંઈ હાથના આવન પાન ચાર ગમનાગમો વચ્ચે વહેંચાયેલા અને રમામેલાં તે વગર ચૂકે મોલી જાય. બાળી ધૂન હોય તો જ મહાન રમનાર થઈ શકાય. ધોડાની રેશની જ ધૂનમાં મચ્યા રહેનારા પતિ વિષે ફરિયાદ કરતાં તેની પત્નીએ કહ્યું " જોને અમારી અમીતિયે પણ થાડ નથી ! " પતિએ તરત જ જવાબ આપ્યો, તારા આરોગ્ય ખોટા છે ને વગસે અને ને દિવસે જાણિ-અરતાં મહાગમનો ' જિતેન્દ્ર ' ડાળી જીવ્યો હતો તે દિવસે આપણાં લગ્ન થયેલાં ! "

એક રાત્રીએ મોડું રહેજે જાંબાબુ અને જાંબાબુ પછી તે જોવા માટે ઉપર-પુચ્છા પગ મડ્યો, ત્યાં તેને ચકરી આવી પાછા હિતવાની પણ તેની ઇંચત નથી એ જોઈ નીચે જોડેસો કડિયો રાત્રીને આસિદ્ધનથી

નવાજવા લાગ્યો. રાજા બીજા માનવો વિચરી
કેવે બરાબ કઢિવાને સિદ્ધ કરવાના આદ
પદી ઉન્નન્ત જની નીસરહીના પવધિના
ઉતરવા લાગ્યો કઢિવાએ પછી સમગળ્યું કે
“આપની જખરામણુ જોણી કરી તમારો
પ્રાણુ ઉભાગવાનો આજ ઉપાખ-હતો. તમારો
ચિત્તમાધી સર્વે વાતો દૂર કરી તેને મારા
પર કેન્દ્રિત ક્યું” તો આપ નીચે ઉતરી
સક્યા.” રાજાએ તેને પછી મોકલું છનામ
આપ્યું.

મહાન માનસશાસ્ત્રીઓએ કહ્યું છે
કે જેવા વિચાર તેવા આચાર. તમારા
જીવસાધના જ વિચાર કરો તો તેમાં
જીવસ જીવણી બનશે. મારે જ કું તમને
કહું છું કે તમે જાને તે ધર્મો કરો પણ
તેમાં તમે બાંધા જાતા વિચારની એકમતાથી
પતંગિયું લામરી કે લમરી પતંગિયું જની
જાજ છે તે સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરો દુઃખમાં કહ
તો બાંધા જાતા.

પ્રજાતિ સાધવાની શક્તિ આપતા ઉત્તમ
પુસ્તકોમાં કહ્યું છે કે ‘તમારું ધ્યેય નિર્માણ
કરો અને તે જાણે તમે સાધ્ય ક્યું’ હોય
તેમ રાજા સાંજ સવારે વધારે નહિ તો થોડી
મિનિટો વિચાર કરો. ધારો કે તમારે ધનિક
જનવું છે. તો તમારે કેટલા પૈસા કમાવા છે
તે વિશે ચોક્કસ રકમ આશિ અને ચોક્કસ
મુદત બધી. ધારો કે તમને વસ્ત્રમાં પાંચ
લાખ રૂપિયા કમાવા છે એવી ચોક્કસ
મર્યાદા મૂકો. અને તમે પાંચ લાખ કમાયા
હો અને તે ખર્ચો છે એવા રાજા વિચાર
કરો. રાજા સ્વપ્નર સાંજે તે કષ્ટનામાં ખર્ચો
વાડી મોં કે જાંજલા બાધિ આ પદ્ધતિ
અખતાર કરતાં તમે જરૂર તમારું ધ્યેય
સિદ્ધ કરશો એમ ખુબીઓ કહે છે સારાંસ
કે તમે શેખચલી જાનો તો મહાન થશો.
કષ્ટનામાં વેપાર વધારી ધર બાંધી લખ કરેલા
પ્રજાવિવાર સુધાન કરેલા શેખચલી જેવા
તારો રચો. થીનો ધાકવો ફૂટે તેની બીલ

કુલ હગ્ગત નથી, પણ તમારા તરંગી મહે-
લો છોડશો નહિ શેખચલી જાને થીનો
ધાકવાની વાત આપણી સમક્ષ ખોટી રીતે
ગુણુ કરવામાં આવી છે, એમ તંદુ માનસ
શાસ્ત્ર જણાવે છે ઇચ્છાઓનું પ્રજાતેતમ
બળ છે એમ નવીન માનસશાસ્ત્રે પુગવાર
ક્યું” છે. જેવી ઇચ્છા રાખશો તેવા બનશો.
કષ્ટપત્રનો કિમિસો આપણા મનમાં રહ્યો છે.
તેનો ઉપયોગ કરી જાણો. મહેલ બધી,
લખ કરો, સંપત્તિ સુધાન કરો. તરંગી
જાનો, વાતાનો શેખચલી પ્રજાતિ સાધી ન
થક્યો હોય તેવું કારણ થીનો ધાકવો બાંજી
મધો એ ન કહ્યું, પરંતુ તેણે તરંગી રચવાનું
ઊંડી રીતુ એ હવે

ભગીરથ કાર્યો કરનારાઓ સર્જાતમાં
બાંધામજા લેખાય છે સ્વેચ્છાની નહેરે જોડ-
નાર, અમેરિકા શોધનાર, મહાન વૈજ્ઞાનિક
શોધ કરનારાઓ, હિમાલય અને ઉત્તર
ધ્રુવના પ્રવાસ એકનારાઓ તેમની કારકિર્દીના
ખારને જીવતને બાંધાજ સાધ્યા હતા મહાન
ગોશલ સદેનશાહતની સામે માયુ ઇચ્છાનાર
પ્રતાપ કે શિવાજી જીવહાર કુલજ કાલાઓને
સર્જાતમાં શેખચલીજ સાધ્યા હતા. મહત્તા
પ્રાપ્ત કરનારાઓ દુનિવાની નજરે પ્રથમ
તો બાંધાજ દેખાયા. જોડેન જોડે ‘જોડેન
સમકાલીનો ક્યાં કાંઈના લેખતા હતા’
મહાન યવું તોય તો પ્રથમ બાંધા જાનવું
આવશ્યક છે

કવિ, મધ્યકાળને પણ એવીજ ધૂનમાં
કાવ્ય રહે છે જાજતાં કીર્ત્યાં તેમને તરંગો
કીર્ત્યા હોય છે. પણા લેખકોને ઉત્તમ
વિચારો અને વસ્તુઓ લેખમાં મળે છે. તે
તેઓ જાજતાં રૂપકાવી મે છે. પોતાના વિષય
સામે તદુપ થનારા ઉત્તમ લેખક જાને છે.
ફેંચ રાજાકલિના લખેલો પ્રથો જળી જ્યા તે
કાલકાંઈને ફરીથી લખી કાલના; તે પોતાના
લખવામાં એવો તદુપ હતો કે તેમ કરતાં

તેને હજીત આપી નહિ. ડુકમાં સર્વ છાહી નમારા ધ્યેયમાં મર્યા ગઈ અને વિજયી થાઓ. આતની એકમતા એ મુખ્ય વસ્તુ છે. ન્યુટનજ આવાનું વીસરી જતો એવું નથી પણ ધણા સમર્થ વેપારીઓ પોતાનું આવાનું ભૂલી જાય એમ મે જાણું છે. પંડિત મેખરામ મુસ્લિમોની કે કુગનની ભૂલો વિશે વાત કરતા અચકાતા નહિ. તેને તેમ ન કરવા માટે મસ્જીદાર ચેતવણી આપવામાં આવી હતી, છતાં એ તો તેમની ફરજ સમજી તેમ કર્યાજ નતા. એક વાર બજારે જવા ત્યાં આવી સમાજજોએ બજાર કોર્તને કરતા સુધસમાં નીકળ્યા, પંડિત થોડે જાહેર ભણા ગઈ પ્રવચન કરતા આમ સુધસ મુસ્લિમોની ફરજ આજણ બાબુ. બજાર કોર્તને અટકવા પણ પંડિતજીએ તો પ્રવચન શરૂ કર્યું. ધર્મોપ મુસ્લિમો તેમના પર કુમરો કરશે એમ પંડિતજીને ચેતવવામાં આવ્યા બાપજી ન કરવા માટે આર્થ સમાજજોએ અનેક વતવણી કરી પણ સમજ પડિતને થયી પગવા ન હતી. પંડિતે તો પ્રવચન ચાલુ રાખ્યું જોધતા અટકવા અને જ્યે તો તેમના સર્વે મોતા મુસ્લિમો હતા પંડિતજીના કુગન વિષેના આધાર સાતનાં વચ્ચે તેજો સાતવાધર્મ સાંભળી રહ્યા હતા. ‘શરવી’ સમાજજો તો કમારનામ પંડિતજીને એકલા ચૂકીને નાસી ગયા હતા તેની પંડિતજીને ખબર ન હતી.

પોતાના આદર્શ માટે આવી તન્મયતા હોય તો જગત જીતવું સહેલું છે બીજે નજર ન જાય માટે યોગ અને ધાર્મીના બળદને જેમ આજે અધારી નાંધવામાં આવે તેમ તમારા ધ્યેય પર સતત નજર રાખો અને બીજું સર્વે ભૂલી જાઓ. ધ્યેય સિવાયની ધર વસ્તુઓ પ્રત્યે આધિના બને તો જીત તમારી છે. મુઢો કે ગાંઠા બને.

એકલા એ દાખો સાંભળી બચુની બા ત્યાં દોહતી આવી અને બોલી “તમે કોને કહ્યો મૂકો છો ?” બુવનને જોઈને કહ્યું, “તમે એવું કહ્યું કરું માનશો નહિ. એતો બાંકો છે.”

“જાણે તો ઘં દારી,” મે બાંકો બનવાનો અર્થ સમજાવી તેને કહ્યું, “હું જાણી બન્યો હોત તો આવો નકામો ન રહેત પણ—” પણ શીમતી એ કહ્યું, “બાંક નહિ. એક વાર તો તમે એવ. બાંકો બન્યા “હતા—” હા, હા, ” અને શરૂ આવતાં કહ્યું કહું ક્યારે ?”

શીમતીએ રિમત કરી પછી કરી નજરે કહ્યું. “નહિ.”

બંબીર બનેસો યુવક પણ મદ રિમત કરી અમતે બનેને નમન કરી ત્યાંથી નીકળ્યા.

એશિયન કેમીકલ ઇન્ડસ્ટ્રીઝના

પ્રખ્યાત

❀ પ્રતિમા બારસોપ

❀ એશિયન ચોરસા

❀ સાધુનો બૂકો તથા

❀ સુગંધી તેલો.

ઘેર ઘેર વપરાય છે હરેક ઘરને પોવાચ તેવા સસ્તા બાવો છે.

પોસ્ટકાર્ડ લખો તો ઘેર ભેઠા વડોદરામાં માલ મલશે.

ગાંધેગામ ઉમદા શરતોથી એજન્ટો જોઈએ છે.

એજીસ :—હજીદરવાનીપોળ, મંગળબજાર, વડોદરા

‘મુક્ત’ ચીનની સ્ત્રીઓ

ગજરાધિન નાયક

હિયુ બાળક હતી, ત્યાંથીજ તેના પિતાએ તેના વિવાહ એક હાકગ નેડે કર્યો હતો. હિયુએ શૌરનમાં પણ મૂક્યો, ત્યાં તે અતિ રૂપવતી બની તેના લાસ્યસુ પિતાને કુમતિ સુઓ, “હિયુને વિવાહ તોડી નાખી શકાય તો ફાઈ બીબી નેડે તેનું સ્વપણું કરી તેની સારી કિમ્મત મેળવી શકાય.” વિવાહિત કુમાર બાળસુ અને નકામા છે એવી તેણે હિયુને સમજાવી પછી તે કુમારના બાપને મળ્યો અને કહ્યું, “મારી હિયુ ને મદાકાશ અને અતિ ખાઉધરી છે, કામ કરવે બાળસુ અને પ્રચ્છ સુદ્ધિની છે.” હિયુના પિતાના મોઢેની જ બાવી વાતો સાંભળી તેનો વિવાહ તોડી નાખવામા આવ્યો.

એક પચાસેક વરસના વૃદ્ધના વેર હિયુનું લક્ષ્મ કરવામાં આવે તો સારી રકમ આપવા તૈયાર હતો. બાપે હિયુને કહ્યું “એ તો પચ્ચીસ વગસના યુવાન જેવો છે, ઉમદા છે” બાવી વાતો કરી તેણે હિયુની સમ્મતિ મેળવી છતાં પાસેથી સારી રકમ પડાવી પણ હિયુ એ છુટ્ટાને નોતાજ કપાઈ ગયું. તેની કરચલી પડેલી મામડી અને સુલ્લ-કડી કાપ નેંધ હિયુ અવેશમાં તરતજ તેના ઘર બહાર નીકળી આવી.

ગમે એકલી મહારાજેલી તે જતી હતી, ત્યાં તેને છુટ્ટારાએએ આંતરી. છુટ્ટારૂની ટાળાનો અમેવાન એક સસકત આકર્ષક યુવાન હતો તે હિયુ પર મુગ્ધ થયો. એજ યુવતી નેડે તેનું વાફાન થયું હવે એમ યુવકને ખબર પડી તે હિયુને પોતાના ઘર લઈ ગયો અને તેને પત્ની તરીકે રાખી છુટ્ટાને કાને આ વાત પહોંચતા તેણે એ બંનેને ટાઈમાં બેસાડ્યા અને તે કેસ છવી ગયો. યુવાન હંપતિએ અપીલ નોંધાવી. ઉપલી ટાઈનો વડે ન્યાયાધિષ્ટ સહાયએ વિચાર-

લીધ મુદરચ હતો. તેણે યુવાનોની તરફેણમાં કેસનો નિકાલ કર્યો.

ચીની મામાપો પુત્રીઓ વેચી શકે, તેમને એમ તેની નેડે પરજાવી શકે, વગેરે ઉપર અને સામુસસગ ત્રાસ વર્તોવી શકે એવી યુવામી સ્થિતિમાં ચીની સ્ત્રીઓ ઇવન યુનગટી હતી તેઓ મરીમ મરપ જેવી રેસાઈ જતી. તેમને કરી સ્વતંત્રતા ન હતી નતાં વસ્તીને લઈ ટકા કામ અબજુ હોય ત્યાં ચીની સ્ત્રીઓ તો મેળવણી કમીથી પામી હોવા વળા બાજુ પર્વત ચીનમાં હાકરીઓના પગે નાનપણથી સજ્જત બાંધી તેને વધતા અટકાવી દેવાની પદ્ધતિ હતી. જેમ પગે નાના તેમ ચીની સ્ત્રીની ખાન-દાની વધારે સેખાતી આવી સ્ત્રીઓ કામ-ધંધા માટે અટકત બનતી. વળા મસુર વર્ગની સ્ત્રીઓ પર મરીવાડી આક્રમિકતા અનેક ત્રાસો વર્તતા મુક્ત પ્રદેશની ચીની સ્ત્રીઓએ એ યુવામીમાંથી કવે મુક્તિ મેળવી છે અને તે સમાજ અને રાજની ઉપમેાગી અને જવાબદાર વ્યક્તિ બની છે આ પંચિર્વાન જેસા દાવકમાંજ વધુ.

ચાંચિ-કે રોકનો કામિટિજ પણ અને સાચવા દી ઓ. ખભે ખભા મિલાવી સામાન્ય કુશન નાપાનીઓનો પ્રતિમુર કરતા હતા પણ જપાન મુદ્દમાં સંડોવાયુ અને ચાંચને એમેરિકન અને બ્રિટિશ મદદ મળતાં તેણે સામ્યવાદીઓને પ્રચ્છકાર્યા. અને આ એ પછો વચ્ચે રચાયેલો સહકાર પૂટી પડ્યો જપાન વિશ્વમુદ્દમાં કાપુ” પછી આ એ પછો અન્ધોન્ધ સામે લડવા લાગ્યા. આ એ પછેનો મેજ વલે જ કેવી રીતે? જાપાન સામે ઝડપનારા સામ્યવાદીઓ કેવા હોસ-ત્વથી ચાંચ સામે સહનતા પૂર્વક લડી રહ્યા છે તે જખત જાણે છે. જાપાને જે મોટા

મેટા જમીનદારોને પંપાળ્યા હતા, તેમને જ આજિ પરિગણ્યા. એ ખેડૂતોનું અસ્તિત્વ હતું, ત્યાં સુધી નીચલા યુગના લોકો તેમના ગુલામ રહીને રળતા જમીનદારો મજૂરોને જૂઝ મજૂરી આપે કે ન પણ આપે. તેમને તેમની જમીન પર મકામોમાં પત્થર ફેંતરી ગુફા ખનાવી રહેવાની છુટ આપવામાં આવે તો જમીનદારે મજૂર પર મકાન ઉઠાવતા બતાવી છે એમ લેખાય.

પણ સામ્બવાદીઓની પુનઃકંઠનામાં જમીનદારોની જમીન મજૂરોમાં વહેંચી આપવામાં આવી. 'યુક્ત' પ્રદેશમાં આમ બનતાં રેમિટાંજ પદ્ધતિ સામાન્ય માણસો આ વતન રચના પ્રત્યે આકર્ષાયા વળી આ માટેના પ્રચાર કાર્યમાં ચીની સ્ત્રીઓએ મોટો ભાગ ભજવ્યો. આ નવીન સમાજ રચનાના સામે વર્ણવી રેમિટાંજ પદ્ધતિ લક્ષતા તેમના સજાઓ પર પત્ર પર પત્રો લખ્યા. આ પત્રો લાંચી ધણી રેમિટાંજ સૈનિકો સામ્બવાદ પ્રત્યે આકર્ષાયા અને સ્વાસ્થને હોડી સામ્બવાદમાં ભળ્યા.

વળી ધર મદાગ ન નીકળતી સ્ત્રીઓ યુદ્ધમાં ભાગ લેવા સાગી ગામડેયો પુરોરો યુદ્ધમાં સૈનિક તરીકે ગજુમિ પર બધા લેખ, ત્યારે છુટાકુઓ કે દુસ્મનો ગામ પર આક્રમણ કરે તેને ચીની સ્ત્રીઓ પ્રતિકાર કરતા શીખી. મુલતીઓ આવા કાર્યોમાં નેત્રાય તે આધિકારીઓને બચાવ નહિ. સ્ત્રીઓએ પ્રથમ ધર સમાજનું નેષ્ટિએ વડીલોના પૂર્વમદ ટાળી ચકાવ એ ઉદ્દેશથી સૈનિક કાર્ય કરતી આ ચીની હાકરીઓએ રોજ સવારે એ દલાક વહેલાં છોડી ધગકામ આટોપી લેવાનું શરૂ કર્યું. તેમના આ વર્તનથી વડીલોના મનનું પણ સમાધાન થયું. પ્રથમ ગૃદદાય પૂર કરીનેજ તેઓ ગામડીય પ્રજાને દાય ધગતી આધી વડીલોના વિશેષ જાણે ચપો.

ફેટલીક મુલતીઓ તો ટૂંકરીઓ ૨મી યુદ્ધમાં લડવા સાગી, ફેટલીક સૈનિકોને સજા આપતી રજુમિ નજીક કાર્ય કરવા સાગી, વળી ફેટલીકો નો પુરોરોની પણ આવેવાન બની મૂડીવાદીઓને શિક્ષા કરવાના કાર્યમાં પ્રવૃત્ત બની ફાઇ સમાજ અને શિક્ષણના કાર્યોમાં રોકાઈ જુની લખપ્રથા ત્યાજ્ય કરવામાં આવી. મુલતીઓ હજીનુસાર લખ કરી રહે અને જરૂર જણાય તો છુટાકા પણ મેળવી રહે એવી વ્યવસ્થા અમલમાં આવી અગાઉ જમીન વિતાવતા સામાન્ય માનવીઓ સાથે લખ કરવા માટે મુલતીઓ તત્પરતા દર્શાવતી નહિ મજૂરો ખેડૂતો બન્યા અને તેઓ સળતાથી કન્યાઓ મેળવી રકબા વળી સમુદાય કુટુંબોના ત્રાસો પણ અલક્ષ્ય થયા. આ ફેરફાર આજે તદ્દરથ નિરીક્ષકને પણ નુદુ જેવો લાગે એ ખરું, પણ તે નુદુથી સાધી રકબો ન હતો, પણ તેની પાછળ અસાધારણ શ્રમ અને અસાધ્ય શુદ્ધિ ખગ્યામાં હતી.

ગામડાની અચાન પ્રજાએ અચાન વિચારોનો રાજ્યાવરમાં સામનો કર્યો સામ્બવાદીઓ ચીલકાપે જે ફેરફારો કરતા હતા તે ગામડીયોને અશ્ચર્યકર લાગ્યા. પ્રથમ અતિ ઉત્સાહમાં સામ્બવાદીઓ આ ન સમજ્યા. પરંતુ જહી તેમને તેમની બુદ્ધ સમજાઈ, ત્યારે તેમણે "સુધારા" ની વાતો પકતી મૂકી અને જાણકારોને બચાવો "સુધાર કુટુંબો ગ્યો" એવાં મૂલ્યો તેમણે પ્રચારમાં અખત્યાર કર્યા. જાણકારોના ક્ષિતની અને આર્થિક લાભોની વાત મામજનતાને બળે ઉતરી. કોની પાસે કેમ કામ કરાવવું તે સામ્બવાદીઓ સારી પેઠે સમજે એમ આ ઉપરથી રપપ સમજ રકારો નવી સમાજ રચના માટેના "સો સ્વાત્ત્વ" અને "સમ સ્વાત્ત્વ" ના શરૂ કરેલા સત્રોનો તેમણે ત્યાજ કર્યો. ખેડૂતોને રજ પડે એવાં નવાં સત્રો અજનાવી તેમણે કાર્યો પ્રચાર કર્યા.

મોટા કુટુંબો એકઠમ નાના કુટુંબોમાં ફેરવી ન શકાય. વહીવટ હોય તેજ કુટુંબને આગેવાન બને એ પદ્ધતિ ક્યાંયી દેવામાં આવી તેના બદલે હવે કુટુંબના માણસો તેમને મુખી ચૂટીને નીમવા લાગ્યાં. વધુ હોય તેજ ધરનેા પસંદગી કરે એમ હવે ગણ્ય નહિ, પણ કુટુંબની ફરક સ્ત્રીઓને પરકામકાજ પ્રમાણસર વહેંચી આપવામાં આવે છે તે ઉપરાંત સ્ત્રીઓ કાંતે, વણે કે શીવે તેની કમાણીનો ફોળાજ કુટુંબને આપે અને ફોળાજ પોતે રાખી રહે એવો નિયમ કરવામાં આવ્યો. આ વ્યક્તિયત હકથી મોટું આર્થિક પરિવર્તન સાધી શકાય અને કુટુંબની સ્ત્રીઓ વધારે કમાણી કરવા મહિમાદિ સ્પર્ધા કરવા લાગી મોટી ફેક્ટરીઓ વિના આ પ્રમાણે ચૂકવણીગો ખીલવા લાગ્યા અને પ્રદેશને નોકરું કાપક ઉત્પન્ન કરી શકાય છે

હિન્દુસ્તાનના સંયુક્ત કુટુંબોમાં આવીપ્રયા શક્ય કરવા જેવી ખરી.

પત્ની ક્યારે પડે યાવ તો તે વાત પતિને કહે નહિ. જો વાત તે પતિને કહે તો જમ્મ અદસ્ત થઇ જાય એવી વહેમી સ્ત્રીની હતી. વળી તે ભૂત, ડાકણ અને બુવાઓમાં ચાનતી. નહ મતરથી રામ કાઢવાના પ્રયાસોમાં બુવાઓ ઠારકા પણ સ્ત્રીઓને મારતા. આ બધા વહેમમાંથી આ સ્ત્રીઓ મુક્ત થઈ છે

આવન કે નાટક સમારંભ સ્વચાર્ય સ્ત્રીની સ્ત્રી કાર્યકરોનું કામ પૂર્ણ થઇ નથી. પણ તેઓ મુક્ત અને સિદ્ધ થઈ ઉપરાંત સમુદાય વલણ કે ભીજ ગૃહસ્થીઓની અભિવૃદ્ધિ માટે સતત પ્રયત્નો કરે છે તેઓ ખેતી કરે છે, લગાડમાં લગતા સેનિટોને દુર્ગમ વ્યાપ્ત પ્રદેશ ઓળંગીને દલિયારો મુપસુપ લઇ જઈ આપે છે. તેમણે Dare to die 'મરવાની દિ મત કરો' ની ઢુકડીઓ જીવી કરી છે.

'મુક્ત' પ્રદેશના કેટલાક ભાષમાં મહિલાંજિ પડે મોઈ વાર છત મેળવી સત્તા જમાવી, ત્યારે તેમણે કેલ કુશ ક્યાંયી ફરતી મુવતી-ઓને મોંધી મોંધી ફેલાંત સિધા કરી હતી બાલ કપાતી ફરતી મુવતીઓ સામ્યવાદી છે એવી સંમાન્ય માન્યતા છે. આવી વાતનાંઓ તેમણે સદન કરી હતી. મકાન ત્યાંઓ આપી-તેઓ નહું સજન સજન કરી ચંદ્રા છે

મોઈ એકવાર સેનિટો કુ જલા રહી એક નિવત કરેલુ નિશાન ઓળખાર કરી વીધવા પ્રસિધ કરતા હતી, ત્યાં એક સ્ત્રીની માતા આવી સેનિટોથી નિશાન વીધી ચકાવ નથી એ નોંધ હતી તેણે કહ્યું. " મને મડુક આપો, હું વીધુ " તેણે પહેલાજ ઓળખારે ઓળ વર્ણવનું મખરવ જિંદુ વીધુ. સેનિટોએ કહ્યું, " એ તો અસ્માત " હોકરીએ ફરીથી મડુક કાચ ધરી બીજા ઓળખારે પણ તેણે વર્ણવનું મખ તમમિદુપર ઓળો તાકાને મારી મોઢને હજી 'અસ્માત' કાચ જમાવ તે સહી



માલીકા:-
 કે. ટી. ડોંગરે. કં
 સુખધ ૪

નિવારણાર્થે તેણે ત્રીજી, ચોથી અને પાંચમી વાર જોખી છોડી અને પૂર્વવતઃ નિશાન વીધ્યુ. તે યુવતી પ્રજ્ઞ સૈનિકાની કેપ્ટન બની. 'પાંચ વામ' તરીકે ચીનમાં મથકર અનેલી વ્યક્તિઓ પાંચ ચીની બોલોતું છે તેમણે અનેક પરાક્રમે કરી જનતાનું હૃદય છતી લીધું છે. અનેક ચીની સ્ત્રીઓની શોધેલાઓ અતી ખ્યાલ સક્ષમને જીતે આવી સક્ષમ

એમ નથી.

ગણતંત્ર દાવે નિર્ધારે કરી ચક્રાવ, તેમાં યોદ્ધાઓ આડે ન આવે તે માટે સવારે બે કલાક વહેલાં ઉઠી ચુકદાવે બોટોથી સેવાની પદ્ધતિ ચીની યુવતીઓએ અખતવાર કરી વડિલોનું મન મનાવી લીધું તે દિવસે યુવતીઓએ વિચારવા સરખી ઠેા ડેઝ.



નેશનલ

દાદા

વિટા

મોલ્ટ

(૧) ૧ રાતરથી
નખખાઈ, મથકિ દુરકરી
તેમ અને તાકતની તાકાત
આપનાર મોર્નિંગ ટોનિક
મધુર પીણ

જે વિવાહી વગીસ,
મનસિક શ્રમ કરનારા, અને
ખવન-યામા દીવત સાથે
વાગર માટે ખાસ ઉપયોગી

O-VIT

દાદા નેશનલ કેમીકલ
એન્ડ ફાર્માસ્યુટીકલ વર્કસ લિ.

સ મા લો ચ ના

ગુજરાત જીને પગસે પગસે લે. મી સાતા વાંધી પ્ર. મે. જોત. એમ. ત્રિપાઠી
સિ. મુખાઈ ૨ કિ. રૂ. ૨-૮-૦

ગુજરાતજોના સામાજિક, આર્થિક અને રાજકીય પ્રશ્નતિનુ દુક કાપી 'અવલોકન' કરણ
આ પ્રસ્તાવ આવાકગદાવક પ્રકાશન છે સહિઓના ઇતિહાસમાંથી મહત્વના મુદ્દાઓ લઈ ઓછા
બાબતો હોડી દેવામાં લેખિકાએ પ્રયત્નનિવ વિવેક બતાવ્યો છે વિષયની રજુઆત એવી
રસિક સૈલીમાં કરવામાં આવી છે કે પ્રસ્તાવ સર્વેને વાંચતા બને એવુ નન્યુ છે

જ્ઞોત અને જવાળા. ખંડ ૧-૪ પુ ૧-૨ કિ દુસ્રે રૂ. ૭-૬-૦ લે. મી
ચુનીલાલ સાહ. ડે. વારીવ સાહિત્ય મંદિર સુરત.

સિદ્ધસ્ત ઐતિહાસિક નવલકથા લેખક મી સાહ ગચિત નવલકથાની આ બીજી
આવૃત્તિ છે મધ્યકાળની સમાજ જીવનશૈલીનો ચિત્રણ આપતા આ નવલકથા પ્રેમના બે વિસ્તૃત
સ્વરૂપો લેખકે સફળતાપૂર્વક આલેખ્યા છે વિચારણુ વિલાસ અને તરંગી સામગ્રી શુદ્ધ
લેખક પ્રેમ તણુઓ - જ્ઞોત જવાળા થઈ આખરે કારમમાં પરિણમે છે વિલાસ પતિ
પાછળ અગ્નિપ્રવેશ કરવી નથી, પરંતુ અસ્ત્રીય જીવન જનતાની સેનામાં સમર્પે છે.

મહત અને વિભજીકાનો દાખલિક વિકાસમય પ્રેમ, તેમજ બંનેના કરુણાન્ત પત્ન,
તેમના અનાચારી, સમાજની દાખલિક બક્તિઓની ઠીક ખ્યાલ આપે છે.

કથામાં એકબીજા રસતુ સુમેળન પશુ ચોખ ન છે બહામગગની. દેશોવવાની
કળાતો અદ્ભુત ન છે. આખી કથા સાધાન્ત વાંચી જતાં કથાન રસજાતિ થતી નથી.

ગાજરાધિન નાયક

રાષ્ટ્ર વચ્ચન સગદાર વલ્લભભાઈ લે. મી અનાલાલ નારજીમ જોરી. કિ રૂ. ૩-૦-૦
પ્ર. વલ્લ ગુજરાત પ્રકાશન મંદિર, ૪૪ જરીવાલા નિહિડન, ચોપાટી, મુંબાઈ

ઐતિહાસિક કથા મજરી લખી સોફિસ્ટ જનેલા લેખક મી જોશિએ જીવનચરિત્રો
લખવામાં સફળતા પૂર્વક હાથ અગમ્યાઓ છે. સગદારના જીવનની નાતી મોટી નહિ જાણેવામાં
આવેલી અનેક બાબતો લેખકે સમપૂર્વક એકીકરી અહીં રજુ કરે છે. આ મહાપુરુષની
દિદાઓએ બહુ મોટી કલર કરી છે અને દછા ચોખ કર વઈ નથી સુખ સૈલીમાં સરકાગના
જીવનની અનેક ક્ષેત્રની પ્રતિઓ આલેખણ આ પ્રસ્તાવ વાંચકોને પ્રેરણાત્મક નીવડશે.
મી જોશિના આ પ્રયત્ન સમગ્ર ગુજરાત નિ.સંસથ વધાવી લેશે.

ગુલામ અને કટક લે. મી રમણલાલ વ. દેસાઈ. પ્ર. મે. આર. આગ. શેકની કુદ
મુંબાઈ, ૨ કિ. રૂ. ૫-૦-૦

દિલ્લી એક્સપ્રેસમાં પાચેક વગસ ઊપર મુસાફરી કરતા ઈમેન્ડ જન્મ આવેલા એક
કાકદર જોડે સાહિત્ય વિષયક ચર્ચા થઈ તેણે મી દેસાઈના 'આત્મનિરીક્ષણ' પ્રસ્તાવની

મુક્તપણે એટલી પ્રશ્ન સા કરી કે ત્યાં સુધી તેની સોદાગ્રિયતાનો અમને પૂરતો ખ્યાલ નહોતો. પણ તો બીજી રીતે પણ જાણવા મળ્યું કે 'આત્મનિરીક્ષણ' ગુજરાતમાં અતિ સોદાગ્રિય નીવડ્યું છે 'આત્મનિરીક્ષણ' જેવા બીજા ચાર પુસ્તકો એટલે કુલ પાંચ આ મધ્યમાં જેમાં સમગ્રી પ્રકાશકે પ્રસિદ્ધ કર્યા છે એમાં માનવી પશુની દૃષ્ટિએ એ સર્વોત્તમ વિષય છે. ગુજરાતના એક ઉચ્ચ નવલકથાકાર એક ઉચ્ચ નિબંધકાર તરીકે જ્યાં રજુ થાય છે. બ્રહ્મીનર અને રાજદંડિ-ડના વિશ્વવિખ્યાત નિબંધો જોઈ શી દેશાઈના આ સેઓ સરખાવી જેવા જેવા છે આ પુસ્તકના વર્તમાનથી મેંકિતે શી ગમજલાલના મનુષ્યો અને વિચારો જાણવા મળે છે. પ્રાસંગિક પ્રશ્નો અને વર્તમાન જનાઓનું સેખી નિષ્પક્ષપણે અવલોકન કર્યું છે અને જરૂર પડશે રાષ્ટ્રોષ કે છતર પક્ષો પર ટીકા કરતાં તે અત્યંત નર્મી. બાગમમ વિચારો પણ શી દેશાઈએ તેમની અનોખી વિનોદી શૈલીમાં રજુ કર્યા છે તેથી આ નિબંધો રસજેર વાંચી શકાય છે શી દેશાઈના નિબંધો ભેગા કરી એક મધ્યમાં આપવા માટે પ્રકાશકોને અભિનંદન થો છે

મેના ધાપટ પ્રયોજક, શી અગવિન્દ નર્મદાશકર સાહી દિ. ૩-૮-૦ પ્ર. મે. જીન. જોમ. ત્રિપાઠી સિ. મુંબઈ, ૨

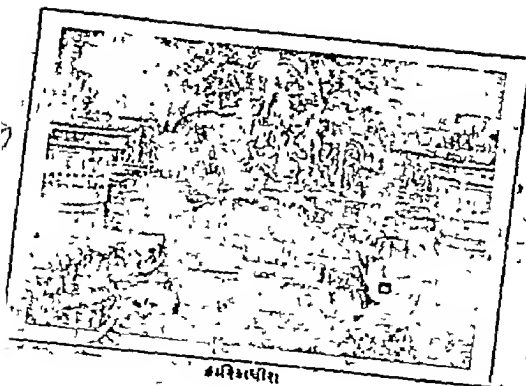
કવિતામાં લખામેલી દષિ શામળની સોદાગ્રિય વાર્તાઓ સાગરપે જાડી સાગ વલ્લમાં રજુ કરવામાં આવી છે શામળની વાર્તાઓ અમગવન અમેજી સાનવિશમાં પણ કવે પ્રસિદ્ધ થો છે તે ઉપરાંત તેની મહત્તા સમજી શકાયે. શૈક્ષણિકના નાટકો ભેગા વાર્તાઓમાં રજુ કર્યા તેવો આ શામળ કાગ્ગો વિનોતો પ્રવલ આવાગગદાવક છે

સ્વીકાર: ચિત્રાદેવી અને બીજા નાટકો.—મે. શી ઉન્નુલાલ ગાંધી. દિ. ૩-૦-૦ પ્ર. અતિયિ માર્ગાલય, નેચનલ મેડિકલ રોડ, મોરબી (કાઠિયાવાડ) સર રાપુરજી વ્યમનજી બીલીમોરીઆ કિમત રૂ. ૫-૦-૦ મે. શી અમેજાલ નાજીજી નેચી પ્ર વલ્લ મુજરાત પ્રકાશન મંદિર, ૪૩, જરીવાસા નિરદીજ, ચૌપાટી, મુંબઈ ૭.

દૂધગંગા—મુધારા વધારા સાથે ત્રીજી આવૃત્તિ મે. શી અવિનાશ બાસ કિમત રૂ. ૩-૦-૦ પ્ર. મે. જીન. જોમ. ત્રિપાઠી સિ. મુંબઈ, ૨, મેજરે ક. જી' નાર રચીન ચિત્રગણી કેનેડર. મે અભિનંદન ઉન્નરદ્રીજ સિ. ની કાવરી

डेप्यारी ३८४६

पुष्प



मन्त्रालय

અનુ

વિષય

સેખક

- ૧ મુકળને નાના દેશી
- ૨ સ્વામી બાવારે
- ૩ મુન પુરુષ નાથ
- ૪ મ્હારા સરમરજો
- ૫ વાગામનો શાહુકાર
- ૬ પ્રભુની શોધમાં
- ૭ ખટપટ
- ૮ હેમલા દોહ દાવમની કવિતા
- ૯ "અનુભાવના"
- ૧૦ "સુનીબા"નો આવારો
- ૧૧ સિદ્ધની પુત્રી
- ૧૨ ગોસોદ
- ૧૩ મજાકની વિચારમાળા
- ૧૪ વર્તમાન રાજકારણ
- ૧૫ નોંધ

- શ્રી ગજરામેન નાયક
- શ્રી પ્રબસમ
- શ્રી ગણેશપ્રસાદ વર્મા
- શ્રી રમણલાલ વ. દેસાઈ
- શ્રી 'પ્ર.'
- શ્રી 'કીજુમ્'
- ૨ પ. મ.
- પ્રો કુજવિહારી મહેતા
- પ્રો કુજવિહારી મહેતા
- શ્રી અણ્ણિલાલ દિવેદી
- શ્રી ગજરામેન નાયક
- શ્રી શશિકાંત અનુવેદી
- શ્રી વિજયરામ દેવ
- પ્રો કે. હિ. કામદાર

સમાલોક — રજીસ્ટ્રાર પરાગણ મહેતા

પૂર્ણા સર્વાસિય
આનંદપુરા, વડોદરા.

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧-૦-૦

પગદેશ માટે ૧૨ વિભિન

શુદ્ધક પ્રતના ૦-૮-૦

લવાજમ ભરવાના સ્થળો

મુખ્ય — ગ્રાંધીવ સાહિત્ય મંત્રિ હર, અનંત વાહીના નાદે, ભૂલેખર

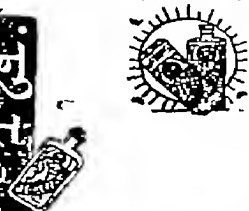
મુરત : — ગ્રાંધીવ સાહિત્ય મંત્રિ, કલપીક સાખા,

નવસારી — શ્રી જાદન ન્દાનાભાઈ કાદ, ગાંધીસાહેબની હવેલી.

ડોંગરેનું

ખાતામુત

પીવાયી છોકરાઓ
ગ્રાંધીયુદ્ધ યાત્રા



માલીક:—
કે. ટી. ડોંગરે. કં

મુખ્ય ૪

★ પૂર્ણ ★

॥ પૂર્ણ પૂર્ણજલો સમુદ્રસહિતા કુર્યાન્ સદા મંગલમ્ ॥

પુસ્તક, ૩]

ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૮

[અંક, ૭

યુધ્ધ અને નાના દેશો

અસિલ શિશ્યાન

ગજરાધેન નાયક

એક વાર લીલાં મેઠાનમાં એક મેદુ અને મેદુ ચરતા હતાં. મેદુ' પર તરાપ મારવાને તત્પર થતું એક ગરૂં વર્તુલો લેતું ઉપર જાયે બેઠતું હતું. પોતાના બક્ષને પકડવાને ગરૂં નીચે ઉતરતું હતું, તેજ કાણે મેદાને અને તેનાં જવાણને પકડવાના આશયથી બીજી ગરૂં ત્યાં આવી પહોંચ્યું. અને ગરૂં વચ્ચે યુધ્ધ બાગ્યું અને તેમની લડકર ચીસોથી ગગન ગઈ ઉઠ્યું.

મેદાંએ બેંચું જોયું અને તેને આશ્ચર્ય ઉપજ્યું તે મેદાં તરફ દુર્ચ અને તેને કહ્યું.

“ તાત, કેવું વિચિત્ર કે આ જે હમણા પ્રાણીઓ એક બીજા પર હુમલો કરે છે ? શું વિશાળ આકાશમાં તેમને માટે પુરતી જગ્યા નથી ? મારા બચ્ચા પ્રાર્થના કર, પ્રભુની પ્રાર્થના કર કે તારા આ પાપધારી સાથાંએ વચ્ચે શાંતિ પ્રવર્તે !

અને મેદુ એ માટે ઈશ્વરની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યું.

બીજા સમુદ્રો

એક માછલીએ બીજી માછલીને કહ્યું, “ આપણા આ દરિયાની ઉપર બીજો દરિયો છે, તેમાં બીજાં પ્રાણીઓ તરે છે અને આપણે અહીં રહીએ છીએ તેમ તેઓ ત્યાં રહેવાં છે ”

બીજી માછલીએ ઉત્તર આપ્યો, “ મરી કહ્યના, જો તે તારી કહ્યના માત્ર જ છે તમને ખબર છેજ કે કોઈ પણ પ્રાણી આપણો દરિયો છોડે, જારે તેનાથી એક તમ્મ માત્ર વેગળુ થઈ પકાડે રહે તો, તે મરી જાય છે, બીજા સમુદ્રોમાં બીજા જીવો રહેલા છે તેની તારી પાસે કદ સાબિતિ છે ? ”

શ્યામ બાયા રે

શ્યામ બાયા રે !

બહેા, ઘનશ્યામ બાયા રે !

શ્યામ.

ગગનમહિં નિર્મલ નિર્મલ ઘનશ્યામ ઢળ્યા છતરાયા,
પૃથ્વી પટ પર સતામુકેહી રમે શ્યામ છુપાયા.

—શ્યામ.

ખડાવરૂં કરનારા શિશુઆંખે ખડાવરૂં ખડાવરૂં ભાળે.
મોરતણી ંઠી ગરદનમાં શ્યામ છટાધી ચાલે !

—શ્યામ.

જલાશયે ઘનશ્યામ છુપાયા. શ્યામલ તુલુમાં સૂતા
નીલમલિમા કંઠજુહુદય ઘનશ્યામ હસે આભૂતા !

—શ્યામ.

ગોર ગોર હમકો નહિં બાવત, બાવે સાંવરી કાયા.
સાવરી સાંવરી કાયા ઢેરી લાગી ગઈ કે માયા !

—શ્યામ.

અભરામ

યુગ પુરૂષ બાપુ

યુગપુરૂષ એ બાપુ કમ દિગ્ગજિરિ સમા
પતિતપાવતી જેવી વરી જીવન જાનંદવી
તપતી રહિતો ત્રાસે જસસ જેમ ઘાંતી,
જુદ થી જીવને બાંધા કરુણા પ્રેમથી કાળી,
મીતા ગાઇ અનાદિત કર્મપથ ઉન્નતવી,
જુદમે અસત્ય અનાથ વિદારવા અમૂલવી.
મૂળી સાદ નવા પ્રાણે મુદા મરદો થતાં
અર્થે બાપુ તણા, મર્થે બાબુ અમર શું થયા ?
ત્રાસ્યા પાપે કુદ કેપટ ને વેગથી નૂકે ઝડપ
વિમાસે, પ્રાચિત અમિકુપે છે ન શોષિતસ્નાને !
બાપુ દેવે જસન, લીધે તે કાળ બફાં જોળી
લાધી રાતિ નહિ, જાજ બપું, ધૂમી, યાદી બવા, ને
આત્મા મા'ત્મા સમિષ સદસ ત્રાદી ત્રાદી કરતાં,
દીધા થી ગમ મત્ર વળી મોદી સદ પાપ ધોવા
આખ્યાયિકા નીલકંઠ તણી અપવાદે રદી ના,
મૃત્યુ વેદી પર બસિ બધિ અઢિતા સાંધવા ના ?

શારદામસાદ વર્મા

જ્યાં જોઈ ને પ્રસંગો તો જામે એવા મેળવાઈ કે જેમાં અમારો અભિનવશૌભ સંતોષાવ. Reality—વાસ્તવવાદની ચુલકમાં ત્યારે જામે ફસાયલા નહીં અને વાસ્તવવાદની બધું પ્રસંસા કરીએ કે તેને માટે માથું પટકવા જેટલો અમલક રાખીએ ત્યોવ કદાચાં અનુકરણનો જ પાયો હોવાથી નાટકની વાસ્તવતા પણ બદલાયા કરે છે. વાસ્તવતાનો અતિ અમલક ગાંધીએ તો સિવાઈતું નાટક સિવાઈતે સ્વર્જમાથી બોલાવ્યા સિવાય કશ જ શકે નહીં, પ્રતાપનું નાટક વેરેદાર, અમલકવાદ કે યુગાધર્મ રમી યમન જ નહીં, એને માટે મેવાડની આખી ભૂમિને રમણમિ બનાવવી પડે, અકબર, સલીમ અને માન-સિદ્ધને પાછા ઇવત કરવા પડે અને શામારાનો ધન સમૃદ્ધ કરી સર્જવો પડે. શુદ્ધ કે અશુદ્ધ નાટક ગુજરાતી ભાષામાં રચાય જ નહીં; કારણ વાસ્તવવાદે ભણતુ નોંધ્યો કે શુદ્ધ અને અશુદ્ધ ગુજરાતીભાષા બોલતા ન હતા; ગુજરાતીની ત્રીજી પેઢીએ પહોંચીએ ત્યારે શુદ્ધ અશુદ્ધ વાસ્તવભાષાને વળગી યશન વાસ્તવવાદની પ્રેક્ષાને મર્જાદા હોવી નોંધ્યો.

અમારા ફરોમાં અમને વાસ્તવવાદ જરાય નડતો નહીં. રોપીમાં પીણું બોસતા બરોબર રોપી મુઠ નની જતી કમરનો પટો કોટ ઉપર દેખાય એમ લાવતા બરોબર અમને સિપાઈ ઉપસી આવેલો દેખાતો. પામલી અને જેસ નાખતા બરોબર અમારો નટ શૈલ બની જતો, એના એજ નટને સ્પર્શે સુરવાળ પહેરાવી અને રાજકુમારમાં ફેરવી નાખતા, અને વટી જાય એવી દોરી એને જ કાઢી બાધીએ તો એનામાં સદુએ

ફેદીતી કપના કરી લેવાની હતી. ઘસરવાનો દેખાવ કરતાં સિપાયાની ફૂલ સજવન થતી રૂમાંક કે પહેરણુ વડે સરીરને પગો કરતાં અને મીઠમનો તાપ અનુભવતા ઝામચીનો સિંદાસન બનતો અને ઈંધુ રુદ્રક કેદખાનાનું રસન બની જતું.

શા માટે નહીં? આખું જીવન પણ કપના જ છે ને? કપના પણ માનવ જીવનની એક મહાન વાસ્તવતા શું નથી?

અમારા અભિનવ પ્રયેજો વધતા માલ્યા, જે મારા આખા અભ્યાસ જીવન સુધી પહોંચ્યા. બેન્ચ રુદ્ર-લીન ઈમેલ વર્ષ સુધી તો અમારા પ્રેક્ષનું મહાન અમારી રમણમિ બની રહ્યું હતું.

અભિનવને ફેલવણીના એક વિભાજ વરતિ મજવાની પણ એક સહાવના સિદ્ધાંત શાસ્ત્રીએએ વિકલાવી છે. અમારા જેલ સિદ્ધાંતના પ્રયોગ તરીકે નહીં, પરંતુ નાટકના અનુકરણ અને થતા હતા એમ લાગે છે. બળ નાટક ત્યારે હતા નહીં. એટલે અમે અમારી મેળ વસ્તુવિધાન કરી લેતા અને રમણમિ ઈશ્વર કેશુ બૃહી જવાન, અબર યુલ બદલ અમે થાય તો વળા તેમાં નવી વાસ્તવતા જોશાવી!

પ્રેક્ષની પાસેજ, એક મહાન ચક્રાને, બોલાઇ માતાનું મંદિર આવતું હતું. વડેદાર રાજ્યના એક વંશપરંપરામત સરકારનું એ મંદિર. એને જોટલે બાંજ વેચાવી. બંધનું પીણું હવે ધણું જોણું થઈ ગયું છે એ પીણું fashionable-સિદ્ધ રતિ તરીકે હવે ગણાયું નથી. ઘરાબ, પશિમી હબનો ઘરાબ સિદ્ધ પીણું બની ચ્યુ છે બાંધી ખપ વાળી આજની સરકાર તો માર મારીને પ્રાગને

નિષ્કંચની કરવા માગે છે, અને તેમાં બાંજ તેમજ સરાજ અને ગદાને તેણે જોડાઈ જણાડી છે એવું પરિણામ જે આવે તે ખરું !

બોલાઈ માતાને જોડાયે ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં બાંજ પીનારા બેગા થતા. મંદિરમાં જતાં કે આવતાં કેટલાક માણસો અવસ્થા બાંજ પીતા. દર્શન જોટકુજ એ મદત્વનું કાન દોષ એમ માની ભાવિકા પૈકા આપી તેવાર બાંજનું પીણ પરીહતા, અત્યંત પૂજ્યભાવ પૂર્વક ખાલા કે લોટા આગે એક 'બ બ' બોલાનાય' અથવા 'જબ મા વિજયા !' તો કાન નાક કરી એકદમ ટીપુ માનપૂર્વક માથે સજારી ખાલો કે લોટા બટકાવી જતા. પરના માતા પિતાનું વક્ષ્ય એવું ખરું કે બ્રહ્મના સમવર્તી વસ્તુઓનું નામ પણ ન દેવાનું. છતાં ઇવનમાં ન જોવા જેવું, ન સંભાળવા જેવું કેટલેક સંભળાવ છે ! અને ગોચર છે !

એ મંદિરમાં જાતેજપતો થેટા જકગના વધ પણ થતો હતો એમ સંભળેલું. સરમાગે એ દરજ નજરે દહી પડેલું નહીં. પ્રાણીનાં બસિદાન આપી દેવ દેવી પ્રસન્ન કરવાની માન્યતા આટલી જક ધાવી કેમ બેઠી દને એની સમજ સમાજસાઓએ જ આપી સકે. વર્ગો પછી કલકતા જવાનું મદારે થયું અને સુપ્રસિદ્ધ કાસિનાં દર્શન એવો કલકતાની મુકાદરીનું અવસ્થા બાંજ ગણાય. કાસિની મૂર્તિ વિકરાળ દોષ એ સમજી શકાય. તેનાં દર્શન દુઠું કરી શકે. પગલું મંદિરના અંતર્યામાં ગએલાં વધ રથાન, મંદિરના ડાખા અને વેચાતો પ્રસાદ નિદાણી બીજવાર દેવીનાં દર્શનની દરજા દુઠું કરી જ શકે નહીં ! વધ થતા ન હોય તેવોજ સમજ પસદ કરી દુઠું દેવીનાં દર્શને ગયો હતો. સને ૧૯૧૮-૧૯ નો એ પ્રસન્ન ધર્મ બને, ધર્મને નામે. કેટલેક અંતરે

ઇવનમાં પ્રવેશ પામી ગયાં છે એવો વિચાર માનવીને લક્ષગવી મૂકે એમ છે.

પગલું મંદિરની અંતર્યા બાલુ સાથે તેમની કેટલીક સારી બાલુ પણ વિસરવા સગપી હોતી નથી. માનવ જાતે કેટલેકી સસ્કૃતિઓ મંદિરની આસપાસ રચી છે ! આર્થ સસ્કૃતિનું એક મદત્વનું બાલુ દર્શન તેનાં મંદિરમાં સમાવશું છે. મંદિરની આસપાસ સહેરા ગ્યાનાં છે એ તો આપણે દક્ષિણ દિશામાં જાણ પણ જોઈ શકીએ છીએ. મંદિરના મદત્વ પ્રમાણે દિશામયી શત્રાણોએ દેવદર્શને આવે છે. મંદિરની આસપાસ જગરો જામે છે, મકાનો નિર્માણ છે, ધર્મશાળાઓ રચાય છે એ દરજ થઈ પણ સદજ જાણીતા મંદિરને નિદાજતાં સ્પષ્ટ થશે. હિતગુજરાતનું જલ્દયરાતું ધામ, કાશિના ગુણોદ્યનું મંદિર, જેમજાનાં અંબાજી, માલધરનું લક્ષ્મીનારાયણ મંદિર : આવાં સ્થળો નિદાજતા બરોબર મંદિરની આસપાસ ગામ કે શહેર કેમ કિયાં થઈ જાય છે તેનો ખાલ સદજ આપી સકે એમ છે.

એ મંદિર પાછાં સાવજનિક કલાધામો પણ ખર્ગાં !

કલાધામ તરીકેનો મંદિરનો ઉપયોગ તેનાં ચિત્રો, મૂર્તિઓ, સજ્જાગ, પ્રકાશ અવસ્થા, સ્વચ્છતા અને વિધિમાન સમાધાન છે એમ નહીં. એની એક જલ્દુજ સુંદર સામાજિક, સામુદાયિક અસર મારી ગાંધા-વસ્થામાંજ મેં અનુભવી.

જાપજાનાના મકાનમાં ગદેય આગા પછી એક વહેલા પ્રકારે જાતે બરોબર કાંઈ સુદગ સમીત મુગવલિમાં કુ મુકાઈ ગયો હોઈ એવો મને ખાલ થયો. પહેલાં તો મને જામ થયો કે એ સમીતમાં કુખરો રચી કદ દેતો ! પગલું ખાનપતિ સંતિજતાં તો એ એક વાદ સમજાવ વાજતો હતો એમ સમ-

નયુ' ખાવુ સુદર વાઘ સંગીત આટલામાં
હ્યાં વાજવું હશે ! મેં કોઈને પૂછ્યું નહીં.
ધણી - વસ્તુઓ ન સમજતા છતાં જાણકો
કોઈને પૂછતાં નથી એ સામાન્ય જાણ સ્વ-
ભાવ છે—એ કે પૂછવા માટે તો તે બધું
પણ ન ગમે એવી સ્થિતિ પણ ઉપજતી
રહે છે !

કેટલોક દિવસે હું મધગતે જામી બધો
પાછો એની એ જ મોઢક સૂગવડિ ! જાણે
જાણતા કે જિયતાં એ સંમિશ્રણ જ કરીએ !
સંગીતનો ચાતા હું જાગ પણ નથી. ત્યારે
તો મને સંગીતની ઉ-માદક અસરનો ખાસ
નજ હોય. છતાં રાત્ર તાઘ સુર સમજતા
વચર એ વાઘ સંગીતે મને જગાડ્યો અને
જિયમાં પણ એના બચ્ચકાર વાજતા જ રહ્યા

દિવસના કોલાહલમાં, શાળાના બેવ-
સામાં એ સંગીત સંભળાવું નહીં અને
સુંદર સ્વપ્નની માફક તે દિવસ થતાં વિસરાઈ
જવું. કેટોકેટલાં સરસ સ્વપ્ન આપણે જાણતા
જાગ્યે જાગી જઈએ છીએ ! છતાં એક
સાપાકળે રસ્તા ઉપરના કારે મોંઘાડ વચ્ચે
ફરીથી એ સુગ્ર પ્રવાહ સંભળાયો. બહુ
નજીકમાં જ એ વાહો વાજતાં હતાં ! મોંઘાઈ
માતાની મંદિર સ્થાને એક જિયો માળ
આવ્યો હતો—એની નીચેના કામમાં ત્યારે
મુસલમાન ધર્મિયાણીની ડુકાન હતી એ
માણમાં મોંઘડીયાં આ સંગીત રેલાવતા હતાં !
મોંઘાઈ મંદિરનો જ એ બેવચ્ચા વિભાજ
મંદિરને સરકાગ તરફથી નીમણુંક મળતી
હોય, કે સગકાગ તરફથી જ એ મંદિરના
મોંઘડીયાંની બેવચ્ચા થતી હોય : એટલું
મોંઘડું કે મંદિરને અર્ધે એ સંગીત કાઢેકમ
નિત્ય, પહોરે પહોરે, બેવચ્ચિત રીતે આત્મ્યા
જ કરતો હોય.

શરણાર્થીએ એવું મુખ્ય વાઘ તખલાં
હોય કરતાં જુદી જ હજારો સમવાય—

ન્દાની ઘાટીથી વચાકવાની આજિણ્ણી
નહિ. એક સતત સુર આપણ વાઘ. Droop
પણ મારું સરણાર્થી કદાચ એ પણ હોય.
આ મોંઘડીયાં ટકોરખાનાં તરીકે
ઓળખાતાં મુખ્ય મંદિરને અર્ધે આવા
ટકોરખાનાં બેવચ્ચ હોવા જ જોઈએ. રાત
હોય કે દિવસ. પ્રહર પ્રહરની શરૂઆત આ
વાઘ સમજીજ સ્વી જોઈએ. સમય સમયની
રાજદારી એ વાહોમાં સંભળાય. આસપાસ
ગાંતીની શાન્તિમાં તો સંજગળ બંધા માઈલ
સુધી કદાચ આ સંગીત સંભળાય. એ
સંભળવા માટે નહીં શી, નહીં પાસ, નહીં
ડીકીટ ! સમય જતાં માટેનું એ સંગીત.
જેમ મંદિર સાર્વજનિક—સદુને દર્શન માટે
ખુલ્લું—તેમ આ સંગીતનો ઉપજોગ જેને
કરવો હોય તે કરે ! મંદિરની મણી અણ-
મળતી જાગવો સાથે કેટલીયે પસદ થઈ એવી
જાગવો સુધી ન જોઈએ.

મને ત્યારથી એમ તો આજુ' આજુ'
લામવા જ માફક કે જનતા સંગીત સાથે
સુવે અને સંગીત સાથે જ છું એવી આ
આજુ' મંદિરની બેવચ્ચા કામગીરી અને બ્વા-
પક હોય તો કેવું ! મંદિરની કેટલીક જન
સેવામાં આ સંગીત કેન્દ્ર—મોંઘડીયાં—ટકોર-
ખાનાં જરૂર અમરચાવે છે. જુદી જુદી
સેરીઓ, મહોત્સવા અને હતાઓની વચરમાં
આવતાં મંદિરો જનતાને સંગીત પરિચય
કરાવતાં જાય, સંભળનારની ચિત્તા હળવી
કરતાં જાય, અને જરૂર કામો ઉપગત જીવન-
માં જીવે પ્રવાહ છે એમ જાન કરાવતાં
જાય એના કરતાં વધારે સારું જીવું શું
હોઈ શકે !

શિનોરના બચ્ચપતિ મંદિરમાં મોંઘડીયાં
વાજતાં અને તે હું સંભળતો તે વખતે જાણે
એ વાઘ સમૂહ સમય ક્ષણવાણું સાધન હોય
એટલી જ મને ખબર. બરોડાગના મોંઘાઈ
માતાના ટકોરખાનાંએ મને સંગીતની અસર
સમજતી.

આજ પછી વડોદરાના વિદ્યુત મંદિરમાં કે રાજમહેસના દરવાજા ટોકરખાનાં વાગે છે. ત્યાંથી જતાં આવતાં વાઘ સમૂહ વાળતાં સંભળાય તો હું હજી ત્યાં જીભો ગદી-ઠોઈ ન દેખે એમ જીભો રહી-સરણાઈ સાંભળું છું.

નવો મુળ જૂનવાણી વિસરવા માગે છે અને તે વિસગાય એ પછી ઠીક છે છતાં ન વીસરવા સગપી કમી જૂનવાણી પ્રમાણે એમ મને પૂછવામાં આવે તો હું જરૂર કહું કે મંદિરો બધે નાંધ કરે, પણ મંદિરોનાં ટોકરખાનાં પ્રસૂને ખાતર નાંધ ન કરે.

સંગીત રાષ્ટ્રપ્રીતોમાં બીલીચાખાનની ઘરણાઈ વખણાય છે. રેડિયોમાં અને જલસાઓમાં તેને સ્થાન મળે છે એ શુભ ચિન્હ છે. વડોદરાના ઘરણાઈ નિખ્યાતો પણ ઉચ્ચ ક્ષેત્રના એક વખત હતા આજ એવાથી પૂર પોપણ ન મળતું હોવાથી તેમની આવડતને જરા કાટ ચઢી ગયો એ કલ્પીત છે. છતાં હજી પણ જયોદે ગજમહેસને દરવાજા ઘરણાઈમાંથી આવતા સારવના સૂર કે સંખ્યા-કાળે વાગે તો બિદામ જેણે સાંભળ્યો નહીં હોય એણે સાંભળવા પોતે થાઈ નથી સાંભળ્યું એમ કહેવાતું મને જરૂર મન થાય.

શ્રીમત સવાશરાવ મહાગજે તો સંગીત ઉપર અનેક પુસ્તકો લખાવી પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે. એમાં ઘરણાઈ વાદનતું પણ એક પુસ્તક છે એમ જ્યારે મને ખબર પડી ત્યારે એ ગજવીની સરકાર સેવાનો વિચાર કરી તેમને નમન કરવાનું મને મન થયું.

આજના વિદ્યારે રેડિયો અને બ્રોડકાસ્ટિંગ દ્વારા સંગીત પ્રચારની ધણી ખાસ શક્તિઓ જોબી કરી છે. સરકાર એ બ્રોડકાસ્ટીંગને સરકારવદ્દિ માટે વાપરવા મોકલે મોકલે પ્રયત્ન કરે છે એ સાચું. પરંતુ સરકારનો જ અગ્રણી પક્ષી આસવું સંગીત કેટલી સ્વતંત્ર ખિલાવટ પામશે એ કહેવું આજ વધારે

પાતું થશે. “અપની સરકાર” પણ રેડિયો વ્યવસ્થાને સંસ્કાર વર્ધન કરતાં પ્રચાર વર્ધનનું સાધન વધારે અણતી હોય એમ થાય છે. પરદેશી સરકારને વર્તમાનમાં નિખ્યાત અનેક સ્વદેશી સત્તાધારીઓ પોતાના વિરુદ્ધ થતી ટીકા કે ટીકાના આજ યાસને પણ ગુજાણવા મળે છે એનાં ઉદાહરણો મળ્યાં જાડી આવે એમ છે. રેડિયો રેલવેનાં ઉપરીઓ દોસ્તી કે મુજબતી સત્તા પ્રુરશી વિરોધના નિર્દોષ ઉદ્દેશનું પણ નોખમ વહોરવા તૈયાર નથી. આપણે ઈન્દિયો સગા ઉઠાગ અને સદિધ્વ હજી નથી થયા એ તો આપણે જોય જાડી સ્વીકારી લઈએ એમ વધારે સારું.

એટલું તો ચોક્કસ કે બ્રોડકાસ્ટીંગદારો સંગીતનાં જૂનાં સ્વરૂપો, સદ્ગતિ બધે એવાં સ્વરૂપો જળવાઈ રહે અને તેમને સર્વોપયોગી બનાવી શકાય એવો સંભવ જરૂર જોઈ શકો છો.

ઠાવવાદને બ્રોડકાસ્ટીંગમાં પણ પક્ષો પહેર વાગતાં ચોષદીખાતો ઠાવકમ અજમાવવા વિનંતી કરું. અજમાવક કરવા જેવી છે—જે કે ગુજરાતી ભેષ હજી નિખ્યાત રેલવે ઠાવકદારોનાં ખ્યાન ઉપર કહી ન આવે એ પણ હું નાહું છું!

છતાં કહેવું જોઈએ કે એ જૂની મંદિર પ્રમાણ નવી હોય સંજ્ઞાન કરવા સરખી છે. સંગીત સાંભળતાં સુવું અને સંગીત સાંભળતાં ઉઠવું એ બંધિત જીવનનો જ નહીં, પણ સામાજિક જીવનનો પણ આદર્શ હોઈ શકે. વર્તમાન યુગનાં અનેક સારીરીક માનસિક ધર્મલોની અસર પડાઉંવા “પણ સમૂહ સંગીત—વાદ સંગીત ઉપયોગી બની શકે એમ છે.”

પ્રાચીન નાટકમાં કે કથાઓમાં જાડીજો અને વૈતાલિકો સમય સમય અને રૂપ રૂપ

અનુકૂળ ગીત આઠ વાગ વખતે રાજવંશી
ત્રી પુરોને સુવાડતા અને જગાડતા હવે
પ્રજા સત્તા ઉપર આવે છે પ્રજાવંશી ત્રી-
પુરોને પણ આ સગીત પહેંચાડવાનું સાધન
વર્તમાન વિદ્યાને ઊંચું કરી આપ્યું છે
સાધન છે એટલે તેનો સરૂપપોષક થશે
એવી આશા જરૂર ગાંધી સહાય.

હવે બોધાઈ માતાનું મંદિર એના જૂના
સ્થાન ઉપર રજૂ નથી. સાર્વજનિક સુખાધારી
અર્થે અને મોક્ષના વસ્તાની જરૂરિયાત અંગે
એ મંદિર બીજે સ્થળે ફેરવાયું છે. બિચારા
હિંદુઓનાં દેવ દેવળ પણ વટી રહે છે, ફરી
રહે છે, ફેરવાઈ રહે છે! મુસ્લીમોની કમળ
મસ્જિદનો એક કાંકરો પણ ફેરવતાં દિડું
રાજ્યોની સુદાં હિંમત ચલાતી નથી!
હિંદુઓની બોધાઈ માતા સરખી એજ
સત્તામાં એક મસ્જિદ બાવી છે એ મસ્જિદ
ખસેલાવો પ્રવલ નિષ્કૂળ નીવારો છે એમાં
હિંદી માનસનો ખજોખજો ઇતિહાસ સમાઈ
થયો છે.

આજનું દિંદી રાજ્ય તો પોતાને ધર્મ-
અપ વચરનું મનાવવાનો પ્રવલ કરે છે.
હિંદુઓનાં મંદિરોમાં ફરીજનોતો પ્રવેશ
કરાવવા નોર કરતાં સત્તાધારીઓ મુસ્લીમ
ધર્મસ્થાનોનાં દુલ્લો હર કરવા કમરો કરી
રહે છે કે કેમ એ વિચારવા ધરણ છે.
ફરીજનોતો મંદિર પ્રવેશનો કુ તિરોષી
નથી જ. કું તો માત્ર આપણી રાજસત્તાના
માનસનો જ ઉલ્લેખ કરૂ છું. હિંદુઓમાં
જેમ બહુ પત્નીત્વ સ્વીકારે હવે તેમ મુસ્લી-
ઓનાં પણ છે સમ આગે આપણા રાજન
ધારીઓ હિંદુ કાયદાને સુધારવાની બહાદુરી
કરી એક પત્નીત્વ હિંદુ સમાજને માથે ઢોળી
બેસાડે છે જે વ્યવસ્થા હિંદુઓ માટે સારી
બહુમત તે જ વ્યવસ્થા ખ્રિસ્તીઓ માટે
પણ સારી કહેવાય. ખ્રિસ્તીઓમાં એક
પત્નીત્વ કાયદા કરાવવા ધર્મઅપ રહિત
સરકાર હિંમત કરશે તે દિવસે કું આપણા
નેતાઓની હિંમતનો બનવાદ આપી સગીત
ત્યાં સુધી નહીં જ.

રજૂ કાંઈ એમ માને કે કું બહુ પત્ની-
ત્વનો દિમાગતી છું બહુમતનાં હવનમાં એક
પત્ની પણ બારે થી જાય છે!

પરંતુ આમ મારાં વિદ્યાર્થી વ્યવસ્થાનાં
રમણોમાંથી આજળ આવી કું તો માટે આજળા
રાજકારણમાં વચ્ચું છું? ચોખરીવાની આપી
અસર બસાઈ મઈ રાજકીય અચ્છિા કેવી કેવી
નિરર્થક મરમી આપણા હવનમાં કાયદા
કરે છે તેનો ઉપરનું કમન એક નમૂનો છે-
અને એ નમૂના તરીકે જ તેને ચર્ચા
રહેવા હશે છું. આ જોતાં એ ફક્ત બુચાવાને-
જુલવાને પાત્ર છે

એન્સક્રુસનાં ત્રણ ધોરણો મેં પૂરાં કર્યાં.
મને વાદ છે કે કું ત્રીજા ધોરણમાં પહેલે
ન જરૂર પાસ થયો. એની ઇનામો પણ મળ્યા-
પુસ્તકાધાર. પણ એ બહુ વર્ષોની વાત!
એમ પણ બને કે પહેલાં નજરની અને
ઇનામની કમનામાં એ બન્ને બાબતો ન
મળ્યાં છતાં જની બધ હોય એવો બમ પણ
મ્યુલ આકાશ બારણ કરી બેસે! પહેલાં બીજા
ધોરણ માટે નહીં, અને ત્રીજા ધોરણ માટે
તો જ બમ કેમ મનમાં ગદી થયો દરો?
કું થારૂ છું કે એ સત્ત્વ કડીકત છે નહીં
હોય તે પણ એક અપરાધન તો છે જ,
કે મારું હવન એવું મહત્વનું નથી કે કાંઈ
અબચારી પાછલાં ફૂતરોની તપાસ કરી મને
પોટો પાડવાનો મમ ભે!

એ પ્રાથમિક ઇન્સ્ટ્રક્શન સિસ્ટમમાં ઇન્સ્ટ્રક્શન
અવગણ મેં કર્યું છે, અને એની વિચિત્રતા
એ અનુભવી.

મારૂં વાંચન માત્ર રજૂ: એટલે અવગણ
ઉપરતનો વાંચનનો શાખ.

ફિક્ટની રમતમાં પત્રમાં મહિલા-બીજી
દેસી ગમતો માત્ર રાખીને.

એવસાધક વર્તનો પ્રાથમિક પરિચય થયો-
નેના સાદિત વાંચનમાંથી માટે અંતિમ
કરવો નેહએ એવાં મારૂં માટેનાં શુભ
પરિણામ આપ્યાં.

અભિનય તરફ ઠીક ઠીક અસિક્કન્ડી
ઉત્પન્ન થઈ.

સગીતની અસર અજુબાવે મારાથી કીલાઈ
આમાર સિધિસતતાનાં - બાવાપીવાની
હોઈ હરવાના પ્રસંગ કદી કદી બાવી અના.
કોન્સેસની એક બેઠકનાં મેં દાગરી
આપી સુરેન્દ્રભાણને નિહાળ્યા.

આશુ ગોવર્ધનગમનાં પણ હર્ષન કર્યાં-
તેમનું મહત્વ સમજનાં વચર,

વાંચવા જ નહિ-વસાવવા જેવાં રત્નો

જેમણે વાંચ્યા છે તેમને પૂછીને પછી જ

વસાવોને !

મહાદેવભાઈની યાત્રી	જા	મહાભારતનાં પાત્રો	બા
અવતીનાથ (ધૂમકેટ)	જા	કન્દમળ (માવાળી)	૩
અવતીનાથ (ચૂનીલાલ)	જા	લોક ભાગવત (નાનાભાઈ)	પા
બ્રહ્માંડના ક્ષેત્ર (૧-૪)	૧૮	કથાકલ્પગી શુદ્ધ (૧-૨-૩)	૧૦
કાગવાન પરશુરામ (ચુનશી)	પા	રગતરંગ (જી આમ) ન્તોતીન્દ્ર	૧૦
ન્યોત અને જવાળા (ચૂનીલાલ)	લા	પાનનાં બીડાં (ન્તોતીન્દ્ર)	૩
ઝંઝાવાત (૨ વ. દેવાઈ)	૫	દીપવધ (ખડિશર)	પા
પરશુમેન (ચંદ્રનારાયણ)	અ	રાક્ષસિ (રાખાલદાસ)	પા
ઉલ્કા (ખડિશર)	જા	રૂપમતી (ચૂનીલાલ)	૪
કર્મચાગી રાજેશ્વર (ચૂનીલાલ)	જા	લોહીની કિમોરત	જા
વૃક્ષસી ક્યારો (મેખાણી)	૪	અરેશર કોરવાળા	જા
ગાંધી જીવન પરોઢ (નવજીવન)	૮	પ્રજ્વળ અને પરિજ્વળ	જા
રાજકુત્યા (ચૂનીલાલ)	૪	તારુવાળા (પેટલોશર)	૩
જીગર અને અમી (ચૂનીલાલ)	૫	પાટણની પ્રજ્વળા (ચુનશી)	૪
રાજકુત્યા (ધૂમકેટ)	જા	અપવાસદાસ ક્યારોચ	જા
સુખોદર ગામી	૫	અખમિલ (લો. દીવડિયા)	૬

વી. પી. ટપાલ ખર્ચ જુદું.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર

૬૨ અનંતવાડીને નાકે
મૂલેશ્વર, સુબાઈ નં. ૨



હવાડિયો ચલેલો
સુરત

અંધાલયોની સંપૂર્ણ વહી પૂરી પાડવામાં આવે છે.

પૂજ્યમ બસો પાંચસોની વસ્તીનું નાનકડું ગામ હતું. ત્યાંની વસ્તી મરવાની આળસેજ શુભવી હોય તેવી અધમૂવી જેવી લાગતી હતી એ ગામમાં રાતિના પહેલા પહેરેજ બહુ સુમસામ થઈ જતું. મઠાણમાં ટમકતા એકાદ ભૂતિયા દીવા જેવે દીવે ઓછ રડ્યા બહુ ધરમાં બળતો જણાતો તે પણ આ સુમસામ અને અધમૂરીની ભયજગતમાં વખારો કરતો હતો

એટલે માછીને આવતા હતા એટલે સુધ જતા દારૂઓ આપીજતા નવામાં એકજુ ખાતા એટલે સોડી જતા, અને ડેન્વાપરીઓ તાલીશની ધેનમાં જેમ તેમ બે પહેાની લયડી પડતા હા. આખા ગામમાં પાણીના પવાલામાં પડી પાણી મેથા મેથા ફૂસેલી વાળી જેવો એક શાહુકાર હતો પણ તે બધારૂ થાય ન થાય ત્યાં તે પોતાની ભેજગ જેવી હવેલીનાં જારી બારણાં બંધ કરી લપાઈ બેસતો હતો આથી રાતના પહેલા પહેરમાંજ આ ગામમાં સતકાર વ્યાપી જતો હતો.

પણ આને એ સતકારમાં બળ પડ્યો રાતના આટલે વાગેજ એ ગામમાં પાક પડી તેની આયમણી સીમ બણીથી આવતા નેનિવામાંથી દસ પંદર છુકારીધારી પાકપા ફોડે ગામમાં ધરતી આવ્યા આતંસખાઈમાં ઘર ફૂટે તેમ જાહેર ફૂટવા લાગી દડ દડ દડમકે પડ પડ પડાક

આખું ગામ ચકાણું જતી બિડુ. બધાં રડી બિડાં "વોય વોય રે!" પાછલા પગમાં પૂછડી ખાલી બો બો કરતાં ફતરડાં આગળ વધવાને બદલે પાછળ હઠવાં લાગ્યાં અમલી પ્રબલે પણ એમજ હતું "શુ હે? શુ હે?" કહી જારી બારણાં ઉપાડી ફળિયામાં નીકળેલા લોકો, ધાધક પચારૂ સતી

ગળાઓ નેહ પાછ હરી બારણાં બંધ કરવા લાગ્યા, જેવી પાસે શેઝમણા દગ્ગાનીના હતા, તે સતાડી દેવાની મેવડમાં પડ્યા. જેઓ અચરવાળ હતા તે બેરી છાકરોને પાછલા વાઢામાં બાસતી ચણીઓમાં છુપાવવા લાગ્યા. પણ ઓછ પાકપાકોની સામે ન મણ. બધાને અચ પડી હતી કે એ ધાડ તેા કવેરમલ્લ શેડને ધેર પડી છે. તે જાણી પણ ગોલી શેડવા હતા "એ હસાઈ તેા એજ બાજનો છે. એને ખાતર ઓણુ શવને નેખમમાં નાખે!"

જો કે ઓછ વહારે વહવા ધારત તેા પણ તે નકાચું હતું. ખંડકારીઓ સામે મેલા રહેવાની ઓળામાં ટકિજ ન હતી.

ગામમાં રજૂતો હતો તેમના કાકા આમા સ્થિત વાર આ દેશના મરાઠિઓ હતા, તેમના બાપાજીખાવા એક વેળા મુલકના રાજાઓ હતા. પણ એ કકગવો રહી નહતી. પ્રજા તેમને ગુચ્છકારમાં કાકરકા કહેતી. વળી મળત હતુંબના બધાણમાં એ સિંદના સંતાનેલાઓને શિયાજવાંથી પણ જુઠાજ હતું બદ્દના ધાકા કાલિયી સીમમાં શિયાજવાં કળી બેડનાં હતાં પણ આ નામધારી રજૂતોની તેા પાંચે બચી જાય ન હતી.

ગામમાં શેળાઓ હતા. એકવાર તેમણે તલવારો રોજ બીડી લોહીમાં રનાન કરતી. તે આજે હટાઈ જઈ હતી. તેના હાલ ખંડા કાતરકાંથી જુડાં હતા, એ કાતરકાં તેા ધાસ કાપવામાં અપ લાગતાં હતાં પણ એ ખાંડી તલકરો તેા તે કામમાંજ ન આવતી. તેને પદવા શેળાઓના કાકામાં કોવતજ ક્યાં હતું?

ગામમાં દળપતિની વસ્તી હતી. એક જમાનામાં તેઓ વામ વડતા કાન પકડી જાનમાં મુકી આવતા પણ બેળીપરજની

હાતો ખાઈ ખાઈ તે જાળે એવા તો
હૂબળા બની બસા હતા કે શરીરમંત્રા બસતા
હૃતરાઓના ધુરધરે પણ તેઓ હૂબળતા
હામતા

આથી ધાક પરી નાચી આપું' બામ
'વેળ નાચરે' ઠલી રહી જીક્યું' અને પછી,
ખિસાદી આવે છે એ ધાકે ઈંદરા હાથ
નળ છે તેમ હાથાઈ બધુ. ને કે એમને
બજાગવાની જરૂર ન હતી, કમળુ એ
બધાના ધરમાં તો હાલ્યા કુસ્તી કરતા હતા.
ધાકપાકુઓ એમના ધરમાં આવી શુ દુંડી
જવાના હતા? કાચીથી કુસ્તી કે ખાકુ
હાતરકુ ?

બસેને ખીનને બારણે હોય, તો પણ
બંદૂકના ધમાકા હૃદતા હોય છે ત્યારે સામાન્ય
માણસ સ્વસ્થ રહી શકતો નથી. એ ધાકે
ધાકે ફરકતી હતી ધાક ધાક ધાકે છે. આ
મરીબ પ્રજાને ધાકતી નવાઈ ન હતી અર-
બામ પરબામતા શાકુકારે તેમને ધેર રાજ
ધાળે ફદાકે ધાક પાકતા હતાઃ કાળીરાતના
ધાકાધારી ધાકપાકુઓ તો ફગામીના હાઈ
નળ છે પણ આ શાકુચોરે તો બાચીકું
હાતરકુવ મળે તો જાતીમાં મસદી નળ છે.
એ ધાક ફૂંકે મારી કરકતા ઈંદર મામાતા
કામ જેવી હોઈ તે સાલતી નથી બ્યારે આ
બંદૂકના ધમાકા તો ખુલ્લખુલ્લા હતા, તેથી
બામને જીવ તાળવે ચોટી મળ્યા હતા

એ ધાક પરી હતી કવેરમલ્લ શેઠને ધેર.
" કાળી રાતે મેલુ આવ્યો ! "

સંજે કાળિયામાં હાકરા કોક રમત રમતાં
હતા, ત્યારે આવો પ્રસ વારવાર પુજતો હતો
તે માદ ગલી બધુ હવે તેથી શેઠથી પુજાઈ
જવાયુ તેનું અનુકરણ કરી આગલું ડાહ્યાર
પણ કહેત કે ' કાલો કાળો ચોર " તો એ
જામત જ નહિ, પણ એણે તો આસ્તેથી
જવાબ આપ્યો હતો. "એ હું... ..કાલમ-
બલી."

શેઠ સમજ્યા કોક કિશોર આવ્યો છે.
એમને ધેર ધણુવ મરજી આસામીઓ કાળી
રાતે રૂપિયા લેવા આવતા. એવી અધારી રાતે
પણ શેઠ મૂળાની કાતરી જેવા ધાળા ધાળા
ઠહદાર બધી આપતા. અલગત આવતા પચીસ
અંગૂઠા પડાવતા પચાસ ઉપર અને બીરામાં
અલેજ લેતા પોલોશીનો.

આવેજ કોક તમો પડી માની શેઠે
જાલદી જાલદી બારણું ઉપાડ્યું' જલદી ધેર
અધારે હવે. ધાકપાકુઓના કાળા આકારો
પણ એમાં કાળી બસા હતા. એટલે એ
આવનારાઓને તે ઝાળખી ચક્રવા નહિ
છતાં તેના હાંસલના મીઠાગોલા જળામાંથી
" આવો " નો આવકાર આપોઆપ નીકળી
પડ્યો.

હેલુ તો શેઠનું આવકારવાક્ય પૂર
ગોલાયુ પણ ન હવે ત્યાં તેમની છાતી
ઉપર ચાર પાંચ બંદૂકની- નળાઓ
અંપાઈ. શેઠ એ બંદૂકધારીઓને ન
ઝાળખી ચક્રવા, પણ તેની હતીએ તો
આ નળાઓને તરતજ ઝાળખી લીધી તરતજ
તે ધાક ધાક થવા લાગી.

" જો બાપ રે! ધાળે રે ધાળે! ધાક
પરી છે. " શેઠે રાક પાડી.

" ચૂપ! ફરી ગોલીસ તો એકજ ધાકે
પૂરા કરી હવેશું "

શેઠ મજતા કરીરે ને પાંચે પાંખ હલવા
લાગ્યા. તેના કાળજ પર એકલેલી બંદૂકો
સાથે ધાકપાકુઓ અંદર પેસવા લાગ્યા. શેઠ
ઝાલરીની દીવાલ આવતાં અટકી ઊભા અને
પછી કબો જાળે પેડીની બાદી પર બમડી
પકવા ચણું પડેલુ જીવડું હાથ પમ હલાવી
તક્રે છે તેમ તે ચલા પડી ફરકવા લાગ્યા.
ધરમાં ખીલુ મઈ હવે નહિ. નોકર
આકારે જાળે તેમના કોઈ સમનિ ત્યાં લમ
હોવાથી ગળ ઉપર હતા. શેઠાણી અંદગના
ઝોરમાંથી ચાલી હતી. તે કોઈ બચકર આવત

ની આબાહી પામી હાવરી બહાવરી ઝોહરી તરફ દોરી આવી. તેને જોઇ એક ધાડપાડ ચાલી બેઠો.

“ખબરદાર તું કે ચાં ક્યું છે તો ! અસંકાર ઉતારી દે.”

આ એકજ ધમકાએ તે ધરણી ઉતારવા મંડી. તે તરતજ વસ્ત્રસ્થિતિ ઝોળખી ગઇ હતી. બે આર વર્ષથી તેને દહેશત રહેતીજ હતી કે જરૂર એકાદ વખત તો ધોળે દહાડે ભૂંડવા આસામીઓમાંથી ફાક કાળી રાતે વેર સેવા આપવૈજ.

શેઠાણી દુરના મુલકમાંથી આવી હતી. તેનામાં કવેરમલ્લ શેઠના કુળનું મારવાડીપણું દેખાતું ન હતું. તે ભણેલી હતી, સરકારી હતી પણ તેના આખાપો જરીબ હેવાથી આ રતન, કામગાની કોટે બધાનું હતું. તે ગામખીચસ તે ગામડિયા મારવાડી જોડે પણ પડ્યું પાનું નહાવી રહી હતી. જરીબ આઘામી નું ક્ષમાભણ એક જોઇ તે જળજળી થઇ જતી અને શેઠને હામજલવતી, “તમે જ શું બિચારને આટઆટલાં સતાવો છો ? કુદરત ફેર ને કુકાળ પાડે કે દિમ પાડે તેમાં એમને શા વાક ?”

“હા ! માઆપ, ભક્ષવાન પોતે જ બહી કાળા કેર વતવિ તેમાં અમારું શું આસે ?” શેઠની કરકાહી સામે હેઠ સીવી નીચી મૂકી એ બેસી રહેલા એકુતોને, શેઠાણીને પોતાનું હજરાલું સેતાં જોઇ, વાંચા ફૂટતી.

આમ ફાક ફાક વાર શેઠાણીની દમ્બાન-ભિરીથી શેઠને રાહત આપવી પડતી. પણ તે સળિં એ જાને વચ્ચે અઘણાટ થતા.

“આજે તો તારો વહર ગામ્મે છે પણ હવે પછી તારે વચમાં નહિ પડવું.” શેઠ આંખ કહાડી કહેતા.

“કેમ ?” શેઠાણી પતિરાજને હાસ્યથી છૂતી સેવા મંદમદ સ્થિત કરી બોલતી.

“કેમ શું ? વહેવારની વાતમાં તારે માયું ન મારવું. ‘રોજરોજ આવી છટગાટ અઘવા મહું તો મારો ધધા જ અટકી પડે.”

“એકે ને અટકી પડે. પાપનું પોટલું એટલું નાનું રહેશે. વળી આપણે ક્યાં કાપ પાછળ આવ્યા વાળું છે કે નામની જરીબાની આંતરડી કાળાવવી ?” એ બોલતાં શેઠાણીની આંખ બીની થતી. તે જોઇ શેઠ નરમ થઇ જતા. “ચાંદી ! મનમાં એટલું ન આણુ. એકાદવાલ પલુસણમાં ખૂબ ધરમ નીમ ક્યાં છે એટલે ભક્ષવાન મહાવીર જરૂર આપણી સામે જોશે.” શેઠ શેઠાણીનાં આંસુ લૂછી તેને પાળતા. શેઠને નરમ થયેલા જોઇ શેઠાણીને આજળ દલીલ કરવા હિંમત આવતી “ભક્ષવાન મહાવીર પણ શું કરે સાજા પડતાં તો કેટકેટલાં દુઃખીવાં લોભાના આપ આપણા માથે ઉતરે છે ? એ માપમાં આપણાં જ્યાં પૂનદાન આખ થઇ જાય છે.”

શેઠ તે રાત પૂરતી આડીઅસળી વાતો કરી શેઠાણીને સમજાવી સેતા. પણ સ્વાર પડતાજ શેઠની પેદીનું લાલકારી કતલખાનું રોજન્ય જોટલા વેળથી જ આણુ રહેવું. શેઠાણી મનમાં મનમાં સતાપ પામતી અને બાબતી. “આ મૂળી હાવરાળ એક સ્વિસ આ ધરમાં ડાવા-નળ સળખાવશે.”

અને તેથીજ ધડ ધડ ફૂટતી મહો જોઇતી તે કરી ગઇ જરી પણ નવાઇ ન પામી. તે એક પછી એક બધા અસંકાર ઉતારવા લાગી.

શેઠ પોટલું બની મુપચાપ આંખ મીચી પરી રહ્યા હતા. એક જણે બહુકે તેના તરફ તાકી કહ્યું “અલાવુને !”

શેઠ હાથ જોડવા. આણુ સંરીર એટલું બધું પૂનવું હતું કે એ હાથ પણ એજ એજ જોડાયા, “કું તમારી આવ પૂં” એ વાક્ય શેઠ અઘાકપે બોલવા.

“ના ના, બહુથી નહિ. એ નરાધમ તે હટરનેજ લાગે છે એણે કસાખી પેકે એની દેણુદારની આમરી ઉતરડી છે, માટે આપણે પણ આ કોરકાથી એની આમરીમાં ચીરકા પાડીશું” એમ કહી બીને ધાડપાડ બંદા-

વાગાને આધા ખસેડી હંટર લઈ આવળ
આવ્યો.

શુદ્ધ તો ચૂપ થઈ આંખ મીચી એ
હંટરની વાટ જોવા લાગ્યા, પણ શેઠાણી એ
દસ્યની કમળના માત્રથી કમકમી જીડી. તે દૂર
બરીબરી આંખ જેવી જોવા હતી તે, વાખને
અચાવવા દોડી આવતી વાખણ જેવી આવળ
આવી. ઉપમામાં વાખણ જેવી કહેવાવા છતાં
તે વાખણ પેઠે દુસ્મન પર હસ્યો ન કરી
સહી તે તો પોતાનાં જી સહજ સ્વભાવ
મુન્યમ કમળવગવા લાગી આ ધાડપાડુઓની
ભાષા શિષ્ટ અને સરકારી હતી તેથી તેનામાં
જરાક દિગ્ભત પણ આવી હતી. તે બોલી.
“ના બાઈ તમારે પગે પડું છું. એમના
વતી તમે બંધાની મારી માણ છું એમના
પર નહિ તો પછી માગ પગ દવા કરો
અને”

તેને આવળ બોલતી બધે કરી કાઠ બોલી
કોડયું “ના ના એ નરગણસને લખ કરવા
તો અમે ધાડ પાડી છે.”

“તમને માગ બાઈ કર. બાટલી વાર
અમને જવા દો. હવે એ લુલમ નહિ કરે”
શેઠાણીએ કાઠકુદી કરી,

“બહેન ! તમે વચ્ચે ના પડો. આ
બુધા વખર એવા મેઘિની સુધ કોણે નહિ
આવે.” એમ કહી એક ધાડપાડુએ બહુનો
કુદો જતાંબો.

“ના. ના. હું જામીન રફું છું હવે તો
એ જરૂર સુધગશે.”

“સુધરવું જ હોત તો તમાગ જો
ફતીની સોજતમાં બાટલા વાં સુધમાં ન હોત,
એવા બળસર આવળ પ્રેમ ને કલાવાલા નહમ
છે એ તો હંટરથી જ સીધા ધામ છે”
એ બોલતાગ પોતાનો હંટર જોયો નીચો
કરવા મડ્યો

પોતાની વિનંતિ નિષ્ફળ અવેલી દેખી
શેઠાણી શેઠને વીંટળાઈ વળા. જાણે કે એકાદ

એમના ઘડને કાઠ વેલીએ પોતાની નાજુક
દેસલતા અને પાંદાએ દાકી દીધુ. પછી
શેઠાણી બોલી “તો પહેલાં મને માર મારી
ખસેડો. છવતે છવતી મને માગ ધણીથી
અગમી કરી સકશો નહિ.”

“આ લેકા ખંધાદારી ધાડપાડુએ હોત
તો શેઠાણીને દામ પકડી તેને એક જ આંચકે
દૂર ફેંકી દેત. પણ આ લેકા તેવાં કોઈ ન
હતા તેઓ આજ પરમણાના શેઠને દામે
તાગજ બધેલા લુવાનો હતા. શેઠનો અત્યાચાર
જોયો જતો ન હોવાથી તેઓ ગુમચેરી ગુમનો
ખંધા કરવા આગળ હતા છતાં તેમનો આત્મા
અસહારી હતો, તેથી તેઓ ન તો શેઠાણીને
દામ પકડી તેને ખસેડી સક્યા કે ન તો શેઠ
ઉપર હંટર બધાવી સક્યા.

તેઓ તે જાને તેમનાં તેમ પડ્યાં ગ્રેવા
છાં તિજેરીની શોધમાં ફરવા લાગ્યા શેઠને
હંટરથી મારી ન સકવાથી તેઓએ મન જોડે
બાંધછોડ કરી હતી “આ વાણિયાને તો
હંટરનાં માર કરતાં વધુન દોષતની ચોરીનો
થું માર વધારે સાલશે.”

પણ સરખાં ધાડપાડુઓને જેતા જ શેઠ
પાછો પગે દહી બજરી પડખાં હતા, ત્યારે
યુક્તિપૂર્વક બાદી ઉપર જ પડખાં હતા. એ
બાદીની તળેજ ભોંવમાં ઘટેલી તિજેરી હતી.
તેથી ચોરા આણુ મર તળે ઉપર કરી વળ્યા
તો પણ તેમને તિજેરી ન જડી. આખરે
ધાડોને તેઓ પાછા આ બાદી પાસે આગ્યા

દરમિયાન શેઠાણી શેઠને કહી ગઈ હતી.

“... તમને નહણ કમુ કે તમારૂં પાપ એક
સ્વિસ તમારો દિસામ લેવા આવશે. હવે કાજા
ચળી અને તિજેરી ગતાવી દેવા દો” શેઠ
અભગએલા બભગએલા કહેતા હતા. “ચૂપ
ચૂપ સંભળો જશો.”

પણ શેઠની સાધા ધી નકામી હતી તેમના
ઉપર ચોકી કરવા જોએલા ધાડપાડુ તે સંભળી
અંચો હતો. તે ધુગ્યો “શેઠ અતાવો હા કે

નહિ નહિ તો પછી જમારે ફટકા લગાવવા પડશે."

એનો જવાબ શેઠે ન આપ્યો. પણ શેઠાણી કોબી થઈ બધ ને લોલી "તિનેરી આ ગાદી તમે છે" તે શેઠને ત્યાંથી જોડી જવા બેસવા લાગી પણ માણસને જોળા વળગે ને તે તાવળા છતાં શીટતી નથી તેમ શેઠ એ ગાદીને વળગી રહ્યા. તે જોઈ એક જણે આસપાસના પંચે શેઠની જામમાં લાત મારી દ્યાને લાત મારે ને તે જોળે તેમ શેઠ જોળ્યા. મેઢા સુધ્ધિ તેના દાખ પડેલેથી પકડી રાખેલો ન હોત તો તે મળના પેદાના જોડે અથડાત.

હર પછાપા પડેલા શેઠ "ઓ ઓ ઓ" કરવા લાગ્યા શેઠાણી ફરી તેને વીંટળાઈ વળી એટલે તે બીજી લાતમાંથી બચી બપા તરત જ પાકપાકુઓ બાદી કીચડી તિનેરી ખાલી કરવા લાગ્યા

આ બાણ શેઠાણીના ઘરોગ ફાળી દાબતું રહ્યું મળતાં શેઠ જગાક અવરથ થયા હતા તે પાસે કોમેશા ચોરીઘરને કહેવા લાગ્યા.

"કરામખોરા, હમણાં અમના રજપૂતો દાહ તથાવર લઈ આવી પડેલ્યો તે તમારા રાઈ રાઈ જેવડા ટુકડા કરી નાખશે"

પાકપાકુએ એનો હસતા હસતા જવાબ આપ્યો. "જે દિવસથી તમે આ ગ્રામમાં બાંજા અરીજીની ફકાન કાઢી તે દિવસથી તેમની તસવાગ ખાંધા દાતરડાં જેવી થઈ ગઈ છે"

"પણ બીસો તો તીર કામડાં લઈને જરૂર વધાર કરશે."

"તમે તાલુકે જરૂર કરી ગ્રામમાં તાડી દાકતુ પીકું લાવ્યા છે તે કદાચથી તીર કામડાં વાપરવાની તેમના કાંધમાં તાકાદ રહી નથી"

"પણ મારા વ્યોતિલા બેઠો તો જરૂર દેશતા આવશે."

"ઢોરીને આવવા જેવા તેમના પંચો તો તમે તેમને બૂબે મારી મારી, બાંચી નાખ્યા છે માટે કોઈ પી મહત્તની આશા રાખતા હો તે ફેકટ છે" શેઠાણીએ આ સવાદ ઉપર ઉપસકાર કર્યો. "જેમુ ને કાચનાં કર્નાં હેને વાળાં છે."

બીજી જાણુ તિનેરીમાંથી નવત નવતની નજરો નીકળતી હતી એ બધાં જરીમોનાં ઓરોમાં મૂકાવી કુટવી લીધેલાં મરણીં હતાં મરણીં પછી અદરથી અનેક જતાવેળેની પોટલી અને ખાતાની મોપડીઓ નીકળી તરતજ એ કાળજીવાની ઢોળી કરવામાં આવી. પોતાનું મર બામમાં હેમાઈ નવ અને માલીક જેવા કાવધી તે તરફ જોઈ રહે, તેવી કત્તાસ લાગણીથી ઉભરાતે અદેરે શેઠ તે તરફ જોઈ રહ્યા એકએક કમિયો મળતું હતું ને તેના મળન પર ગ્રામનો ને દેડ ઉપર યુસનો મા પડતો હોય તેવી તેને વેલના થતી હતી તેનાથી મોલાઈ જવાયું. "આથી તો ઢોરકાનો માર પાંચો હોત તે જ ઠીક થાત." શેઠાણીએ તેને આશાસન આપ્યું. "અસે બધુ બળી જતું. એ તો આપણુ પાપ બળી રહ્યું છે."

એસે તિનેરીમાંથી એક ઢોરી લોટા નીકળે. એ પિતળનો અને જૂનો હતો છતાં અકચરો હતો. આના જેવી દામ વગરની વસ્તુ પણ તિનેરીમાં યા માટે ફેસે જેવી બધાને નવાઈ લાગી એ લોટા જોઈને શેઠ તો કંઈ ન જોશ્યા પણ શેઠાણી ખોલી જોડી.

"બાકયા ! બધું લઈ જાને પણ એ ઢોરી લોટા ગઢેના દેલો."

"કેમ આ પિતળના લોટામાં એવું શું બળ્યું છે ?"

"લાઈ એ છે તો પિતળનો લોટા પણ મારે મન તે અમુક છે."

"કેમ ?"

“માગ સસરાના સસરા આ જામખાં આબા દતા ત્યારે આ દોરી ભોટો લઈને જ આબા દતા તેથી એને હું પવિત્ર માનું છું. હું એને રાજ ધસી ધરી ઉજાનો કરું છું ને પછી તેને ફક્ત ચઢાવી પગે લાગુ છું.”

“એમ છે તો બસે એ ભોટો રહો. ભો બહેન એમ જાણ્યો છોએ. તમે વચ્ચે પડવાથી એને શેડને જવા દઈએ છોએ પણ હવે તમે તમાગ ધણીને સુધારાને.”

ધાડપાકુઓ ચાલ્યા બધા, એને શેડે કુલો મૂક્યો.

“દાવ રે દાવ માઈ જાણું દુટાઈ મધુ !”
- શેડાણી તેને ધીરજ આપવા લાગી.
“એમાં તમાઈ શુ દવું ? તમને તેનો શેડ થાય છે ?”

“કેમ આ જાણું માઈ ન દવું ?”

“ના. એ જાણું આ જામખાં મરીએનું દવું. તમાઈ તો દવું આ દોરી ભોટો એને તે તો બધી બધો છે.”

“એ દોરી ભોટો શુ બધાં આવશે ?”

“તમે બુદ્ધિ ન થાવ. એજ દોરી ભોટામાંથી આપણા બાપદાદાએ આવડી મોટી દહેલી બાંધી હતી, બીજા માલ મિલકત મેજવી હતી તો તમે કેમ કંઈ ન કરી શકો ? એ તો આપણી કામધેનુ ને અખેયવાન છે. આજની આપણે ફરી જીવનનો એકદે “એક” માંડીયું આજ સુધી આપણુ જીવન વિપત્તિ દવું હવે તેને સીધે માર્ગે દોરશું.”

“એટલે ?”

“આજ સુધી તમે તમારી જીલ્લિ લોકોને ઉતારવામાં વાપરી હતી, તમે લોકોને જરીબ બનાવી જાતે ધનવાન થયા હતા. લોકોને દુર્ભાગ બનાવી જાતે સખજ થયા હતા. બીજાને બસતી મનાવી પોતે વેપાર ક્યો હતો. હવે તમે એથી બેસકું કરાવો. પારકાને સંપદવાન કરવામાં તમે તમારી જાતને ધનવાન માનવો, બીજાને શક્તિસાળી કરવામાં તમે તમારી જાતને શક્તિસાળી સમજાવો.”

“એ એવા બવળાં વહેલે દોઢી હંકારતાં નહિ આવડે.”

“નહિ આવડે તો હું સિખવીશ. વળી એ વહેલું બવળાં નથી પણ એજ સાચેસાચ સવળાં છે.”

“પણ તારું કશું હું માનીશ ત્યારે ને ?”

“નહિ કેમ માનો ? માનવું જ પડશે. આજે મેં ત્યારેએને પગે પડી તમને બચાવ્યા છે. એટલે હવે તમે માગ વેચાએલા છો. હું કહું તેમ કરવા બધાએલા છો.”

“એમ” શેડે નવાઈ પામી ઉચ્ચાર કહ્યો.

તાં તો અત્યાર સુધી ધર ખુણામાં લપાઈ રહેલું જામ હો હો કરવું વહારે ચઢી આવ્યું. પાણી વહી બધા પછી સૌને ચરાતન છુટ્યું દવું.

મદમદના રેલાએ એક દિવસ તેને કહ્યું, “ચુક્યું, માગ બંધે બાપકોની જીવી બધા છે પ્રાથના કરવા માટે હું જ માત્ર જામત રહ્યો છું.” મદમદે જવાબ આપ્યો, “બીજાઓની જામોત કરવાના જામને હું પણ કોઈ બધે હોત તો શિક થાત.”

ઈએડની માઠી પર મેસનાર વિલિયમ મિન્સ એક ઝોરે-જો તેના રાત્રિ બિન્દ પર મોતરામ્બુ, “મેં ચોરી નથી પણ મને તે મળી છે.” પ્રખ્યાત મેખક દીન સ્પીક્ટને કાલે આ વાત કરી, ત્યારે તેને તરતજ દીઠા કરી, “ચોરીનો માલ મેનાર ચોરના જેટલો જ ચુંદેચાર છે.”

પ્રભુની શોધમાં

દીક્ષુસ ૧

“તંત્રીછ” સુજાના એક અગ્રમર્ય
દેનિકની એફિસમાં જઈ એક જામડિયાએ
પૂછ્યું. “તંત્રીછ, પ્રભુ ક્યા છે?”

જમે તેવા અટપટા પ્રશ્નોથી જરાય ન
ચુંચવાતો તંત્રી આ પ્રશ્નથી ઝેંજળ ચમક્યો.
જામડિયાએ વધારામાં કહ્યું “દુનિયાના અનેક
મોખાઓના તમે નિમિત્તપણે રાજ છો છો
હકોવા છો તો મને પણ તમે માર્ગદર્શક
નીવડશો. એ જાણાએ હું તમારી પાસે
આવ્યો છું.”

હવે તંત્રી રસ્તે ચલે તેણે કહ્યું “હું
જ છપ્પર છું તમે પણ જાણો જ છો કે
દુનિયાના ઉચ્ચ મુત્સદી, વૈજ્ઞાનિક કે વલ્લભેત્તાને
પણ હું સલાહ આપું છું. દુનિયામાં મારા
કર્તા કોઈ મોટું નથી દુનિયાના રાજાનીય
જાને છતર બનાવે મારી છપ્પરનુસાર જાને
છે, અર કહું તો જાતની મતિનું હું
નિષ્પત્ત્ય કરું છું. માટે હું જ છપ્પર છું.”
જામડિયાએ કહ્યું “તમે છપ્પર? જાણ કેટલાક
વર્ષોથી તમારા અભ્યેષે હું વસું છું રાજ
નિમિત્તપણે લખાતા સેજોના તમારા વિચારો
અક્ષિત છે. રાજાનીય ઉચ્ચ પાયસ મતાં
તમારા જતની નીતિ જલ્લાય જાય છે, ક્રાંતિ
પામતાં મોક્ષમતને અનુસરી તમારા વિચારો
પસંદાતા જોઈ હું. એટલું જ નહિ પણ
તમારા જતના માલીક બદલાય તેની સાથે
તમારા વિચારો બદલાતા મેં જાણ્યા છે
રાજકર્તાઓ કે કલેક સોજોને મોટું ન સામે
તે માટે તમે કાળજી રાખી ક્યુ પણ સત્ય
કહેતા નથી એ હું જાણું છું. તમે છપ્પર?
તમે તો મુલામોના મુલામ છો. માત્ર સરકારી
જાહેરખબરો મળે તેટલા અતર જ સરકારની
શુસીને મહાન માર્ગસિદ્ધિ તરીકે ગણાવો છો
જાને સત્યના અવાજ ને રૂધો છો.”

તંત્રીને આ જામડિયા અસમ્ય વાચ્યો,
પણ તેણે કહેવું સત્ય છે એમ તેને સ્વીકારવું
પડ્યું. તેણે કહ્યું ટેમ્પલ પર મુખી દીધી.
કોટ, ટોપી પહેરી તે જાણે ચલે જાને
જામડિયાનો હાથ પકડી તેને કહ્યું, “માલો,
હું તમારી સાથે પ્રભુની શોધમાં આવું, પણ
એક શરતે—તમારે સમ્મતા જાળવવી. તમારે
તમારું જમે તે વાતો ન કરવી.”

[૨]

એએક મહોત્સવા વટાવી તેઓ એક
લગ્ન મંદિર આવ્યા આવ્યા ત્યાં એક ખાદી-
ધારી મુદત્ત જીભ ખાદીધારીને કસતધનન
કરી મોટરમાં બેસાડીને બયેલ મોટર ઉપર તે
પહેલાં બારણા પર હાથ મુકી તંત્રીએ પૂછ્યું,
“સાહેબ, કહેણ પ્રભુ ક્યા છે?” ખાદી-
ધારી સતત પૂછતા આ સામાન્ય પ્રશ્નોથી
ખાદીધારી નવાઈ પામ્યો. તેણે કહ્યું, “આલો,
મોટરમાં બેસી જાઓ” જાને મોટરમાં લઈ
મોપાટીની કવાખાતા તેઓ ફરિયા કિનારે
થાવ્યા. ખાદીધારીએ કહ્યું, “છપ્પર ક્યા છે?
છપ્પર કુંજ છું હું પ્રતિક મહાસભા સમિતિ-
નો સભ્ય છું, પ્રધાનોની નીમણૂકમાં મારો
હાથ છે. આથી સરકારમાં મારું વર્તન છે.
હું પછાને ચાપી કે ઉચાપી ચડું છું. હું જ
છપ્પર છું.”

જામડિયાએ પૂછ્યું, “પણ તમે સત્ય
માલો છો? અહિંસા પાલો છો? જો બધાં
મતો જાળવ્યા તમને અધરાં નથી લાગતાં?”

“મતો કેવા? એ કહાડતી જરૂર નથી.
દીલ ટપકાં કરી, એટલે સાધુ, તેમ ખાદી
પહેરી કે મહાસભાવાદી વધારામાં તમને
ક્યા, સત્ય જાને ચરખાની વાતો કરતાં
આવડવી જોઈએ અધીછના ફેટકાં વાક્યો
મોટે રાખવા જાને સર્વોદયની ઉચ્ચ ભાવના

સમગ્રવર્તા આવડે તો બસ. એટલામાં અગ્ર-અગ્ર, વરજાત્ત, ગુરુડત્ત, ધર્માત્ત આવી બધાં આપણા ત્યાગેથી પૂરવી બબ્બ બની છે અને બીજાઓ બુધિને બારે પડ્યા છે એવી મમરૂરીથી બોલે તો તમે સમિતિના ઇશ્વર બની શકો ” “ પણ તમારે લેજિમી મેવા દરવી પડતી હમને ? ” આમડિયાએ પૂછ્યું.

ખાદીધારી મદારાને કહ્યું “ ભોજની મેવા ? લેજિ તો મેવા કંવા સરળપેલા છે તે મારી સેવા ન કરે તો બીજાની કરશે, તો મારી સેવા કેમ ન કરે ? લેજિ તો શુ પણ પ્રધાનો પણ મદાર મન રાખી ચાલે છે તમેજ નેમુને જોડિસનુ કામ છોડી પ્રધાન નીચે આવી મને તેની મોટામાં વિદાય કંવા આજ્ઞા હતા ને ? આ મોટર તેની જ છે તમે તમાગ માણસોને મોટા જોદા અપાવી શકો છો, વેપાર કરી કરાવી શકો છો, તમારો પ્રાથો ત્યામ મેજવી કે અપાવી શકો છો. પણ આ બધા માટે ત્યાગેની જાધીછતી અને સર્વોદયની વાતો કંતા આવડવી જરૂરી છે.”

આ કબીના વચનોથી આમડિયા ઉચ્ચ રાષો અને તેને તમાઓ એકી કાઢતો હતો પણ તત્રીએ તેને રાક્ષેલ છતાં તેણે ખાદી-ધારીને એ ચાર સ્વભાષી તો દીધી અને બને ત્યાંથી ગસ્તે પડ્યા

[૩]

તત્રીએ હવે આમડિયા સાથે બાબજ નંવાને મા પાઠી “ તમે તો તદ્દન બસબ્બ છે આમ બધાને અપમાન કરતા તમે ચાલો તો હું તમારી સાથે આવી ન શકું.” આમ-ડિયાએ બાલુછ કરી કહ્યું, “ હવેથી હું એમ ન કરું.” તેઓ આબજ ચાલ્યા અને એક મહિમામાં બધા અને પૂન દરતા મદાર-ગાજને પૂછ્યું, “ ઇશ્વર ક્યા છે ? ” પૂનરીએ કહ્યું, “ ઇશ્વર અલીજ છે અહીં ધન દોલત છે, લેજિ પુષ્કળ દાન કરે છે, ધનાઢ્યો મોટી રકમો અને દીરા માલિક ભેટ આપે છે, અહીં

અનાબેની ગુણો પણ આવે છે ઉપરાંત દર્શને આવતા સ્ત્રી-પુરુષો માગ દાસ દારીઓ છે માફ એકુ જામે છે, અરણ્યાત લે છે, માફ કહ્યું કરે છે. સસારના સર્વે મુખો મને અહીં મળે છે પેલી પત્થરની મૂર્તિ એ ઇશ્વર નથી. હું જ ઇશ્વર છું. સમાજ પર મારી સત્તા ચાલે છે.”

આમડિયાએ વચન આપેલું છતાં તેનાથી બોલાઇ બધુ કે “ આ દેશને બાકી આપણે અબાકા બધા ચાલો આન કરી લઈએ.” એમ કહી તે તત્રીના હાથ પકડી તેને મહિમાદાર બેચી બધે

[૪]

પાછી દગિયા દિનારે એક ખડક પર મેસી ચાલન બતા એક મુદર જુવાન આબજ ઉભા ગદી આમડિયાએ પૂછ્યું, “ ઇશ્વર ક્યા છે ? ” તે મુવકે દસ્તે કહ્યું, “ ઇશ્વર ? ઇશ્વર હુંજ છું” હું કામદેવ, પ્રેમનો દેવ હું ચાઓમાં કહ્યું છે ને ઇશ્વર એ પ્રેમ છે અને પ્રેમ એ ઇશ્વર છે આ સસાર આરા લીધે નભે છે હું જજતનુ મદાન પ્રેરક બળ છું.”

“ પ્રેમ ? ” આમડિયાએ અબજમે દર્શાવી કહ્યું, “ એ સર્વ જુકું ! તમારો પ્રેમ એ પ્રેમ નથી થાન કામવાસનાને તમે પ્રેમનું જોડું નામ આપ્યું છે આજે આની સાથે પ્રેમ કરો એ, કાલે બીજા સાથે. નાદક, સીનેમાની ટિકટો માફક પ્રેમ મળે છે અને એ પ્રેમથી સસાર નભે છે એ મુલમગિ છે. મોઈ જુમે મગ્ગ ડોલ તેના પર તમને પ્રેમ થાય છે ? મોઈ રોગીની સેવા કરવા જેટલો તમને પ્રેમ થાય છે ? પરસેવો ઉતારી ધમ કરનાગઓનો ધમ જોહો કરવા જેટલો તમને પ્રેમ થાય છે ? સમાજમાં મુદર જતી ફરતી લધનાઓ, સીનેમા નટીઓ અને બબરમાં મેસલી સોમિયામાં જ તમારો પ્રેમ મનાદિલ છે, અને એ પ્રેમમાં તમે તમારાં અનેક કલ્પ ચૂકો છો. આવા બદમાશ તમે ઇશ્વર ? ”

વળી બામડિયો તેના પર પ્રહાર કરતો હતો તેનો હાથ પકડી તત્તીએ કહ્યું, “બાપ એ પ્રેમ ને તું બામ અપમાન ન કર એ વિના તો હું પણ સમાજમાં મારૂં પગ ટકાવી ન શકું.”

[૫]

અને તેઓ આશ્વા આશળ ને આશળ માલી તેઓ ઉપાનમાં આવ્યા ત્યાં કાટ પાટણથી સજ્જ થયેલો સટાગ મારતો એક ગૃહસ્થ દેખાતો પ્રજા આવ્યો. તેને બામડિયાએ પૂછ્યું “ધંધર ક્યાં છે?” પેલા ગૃહસ્થે કહ્યું “ધંધર હું જ છું.” એમ કહી તેણે ખિરસાંમાંથી બ્લિસ્કાની બાટલી કાઢી બામડિયા આજળ કરી, “આ પીઓ અને તમે પણ ધંધર થશો. દારૂં બધાં દુખો દૂર છે અને તેની હોરમાં તમે સાતમાં સ્વર્ગે પહોંચો છો.”

બામડિયાએ નમસ્કાર કર્યા, “સાતમા પાતળથી તરત જ નિશા ઉતરતાં તમે સાતમા નંદે પહોંચો છો. તમે આરિજ બ્રહ્મ થાઓ છો. તમારા કુટુંબના સુખમાં આજ મુકો છો. ધન, જ્ઞાનોજ્ઞ અને શક્તિનો તારા કરો છો. એ ધંધર નહિ પણ માનવજાતનો સેતાન છે તમે એક વાર મર્યા પછુ દવે ફરી ન મહસૂસ.” તત્તી અને બામડિયો બામજા આશ્વા.

[૬]

એક સુદર મતી કાનીને ફરવી સુવતીને ઉભી રાખી બામડિયાએ પૂછ્યું “તમે જાણો છો ધંધર ક્યાં છે?” તે સુવતી ખાખ્ખાટ હસી પડી, “જાણત, હું જો નહીં જાણું તો કોણ જાણે? ધંધર હું જ છું. મારે ચરણે જન્મત બૂકે છે-વેપારીઓ મારા પગની ધૂળ ચાટે છે મુત્સદીઓ મારૂં હાથ મેજબબ મરી ફીટે છે. ધનાઢ્યો તેમની બાવકમાંથી અને ખંડણી ભરે છે. ધર્મીઓ મારી એક ગાંઠી નજર મારે સતત તલસે છે મોલો હું નહિ તો બીજાં કોણ ધંધર કોઈ શકે?”

બામડિયો તેના પર યુદ્ધવા વિચાર કરતો હતો પણ તત્તીની કઠી નજરથી તેની એ ઇચ્છા તેણે બહુદર્માં ગળી અને હાથ બેઠી તેણે સહનતને કહ્યું. “ઓ રૂપની રાણી, તારી વાતો છે તો ખરી પણ તારૂં રૂપ તે કેમિસ્ટની દુકાનેથી લીધું છે. લીપસ્ટીકથી રંગેલા તારા હોઠ, પદ્મ પાઉડર અને કીમથી ભરેલા તારા ગાંધો, આંખેલી આંખો અને રંગેલા નખો, આતુ ઉછીનુ લીપેક્ષુ તારૂં રૂપ દવે વધારે દે એમ નથી. અને એ ફરી બદામ માટે અધમમાં અધમ નર પિસાચોને વેચાવી તું જન્મતનું અધમ અને ઇચ્છા પ્રાપ્તી છે.”

લલતાએ શપથમાં કહ્યું, “જન્મથી જમાર, તું પ્રેમમાં શું સમજે? બાવલ તને હું નાચ રીખજુ, કમકળી નૃત્યો, બતાવુ, તને હું સરકારી બનાવુ.”

“જોખમાયા, તું મારા પીછા છોડ. મારે તારા સરકાર નથી જોઈતા. સરકારના બંધના હેઠળ ગાંધતા બનામરો મેં જાણ્યું છે અને આ તત્તીએ જોવા છે અને તારી પ્રેમની વાતોથી જન્મતના મુખમાંથી ગાંધા જાને છે અને શુદ્ધિ અને શુદ્ધિ ગુમાવી પેસે દે અને આશાએ ખુવાર જાને છે, મૂડીવાદીઓ કરતાં તારા બાવાચારો ફૂગતર અને વધારે છે. મહામાયા, પમારો તું ધંધર નહીં, પણ ધંધરનો દરીક-સેતાન છે.”

આ અપમાનયુક્ત સંબોધ સાંભળી સુવતીએ બામડિયાને બે તમાચા ચોટી કાઢવા. રૂબેને પોતાની પિરાળ અને દહામથી ધરાવતો બામડિયો પોતાના ગાંધ પપાળતો ત્યાંથી નીકળ્યો. તત્તીએ પૂછ્યું, “કેમ, મધુર સ્મરણમાં મ્હોં પર હાથ ફેરવો છો?” અમહિયાએ કહ્યું, “તત્તીજી, તમે સંસ્કૃત, સરકાર જેવા સંબોધી મને ધરાવ્યો ન હોત તો હું એ પિરાચણીને ઉચ્છેદન કરિશામી

ફેલ્ડ. જામ માત્ર તો ઠીક જ માત્ર. દેંદ મૂખાંઝી એની પ્રપંચી જાળમાંથી ઉઠત. ”

રસ્તે જતા દાદાતરને આજ પ્રશ્ન પૂછ્યો, તેણે પણ બીજા માફક ઈશ્વર દોવાનો દાવો કર્યો, ત્યારે જામડિયાએ તેને વમદૂત કરી, વકીલને એ પ્રમાણે સેતાનનો ભર્યો કર્યો, વેપારીને દેસદોહી કરી, સમાજસેવકને દબી કરી અને સમારકા ગચવામાં અને સમામાં દાજરી આપવામાં પોતાનું કર્તવ્ય પૂર્ણ થયેલું” સમાજનાર સમાજસેવિકાને શું કહ્યું તે સિદ્ધાન્ત બાજની દહેસતે બહી ઉત્સેખ કરી સકાળ એમ નથી.

[૭]

રખઠાટથી તંત્રી તદ્દન ઘાટી થયો હતો અને જામડિયાને હવે એ શોધ પડતી મૂકવા માટે તે આજીજી કરતો હતો. પણ જામડિયાનો ઉત્સાહ તો વધારે જાગૃત થયો હતો. તેની શોધમાં તે રહેજે સિધિલ બન્યો નહોતો. ત્યાંથી કદીની અને ધોળી રાખી પહેરસો એક આધિક પુરખ દાજમાં એક નાનો રેડિયો સહતે ઉતાવળે પસાર થતો હતો. તેને જામ ડિયાએ પૂછ્યું, “ ઈશ્વર ક્યા છે ? ” એવો પુરખ થોભ્યો નહિ. એટલે આ શોધો તેની સાથે આપ્યા. એલા પુરખે દર્શ્યું, “ ઈશ્વર ક્યા છે તેની અને ખબર નથી. તે જાણવાની અને ઉત્કંઠા નથી. માગ ગુરૂ માંથીએ બોધ આપ્યો હતો કે “ સત્ત ઈશ્વર છે અને ઈશ્વર સત્ત છે ” એટલું જાન મારા માટે પૂરતું છે જોડી કાઢાટમાં હું પડતો નથી. ખરૂં પૂછો તો અને એ વિચારવા અવકાશ જ રહેતો નથી ”

જામડિયાએ કહ્યું, “ પણ તમે જગા કલા રહીને તો વાત કરો ” એલા ચૂદરથે કહ્યું, “ મને શેમા રહેવાને વખત નથી, એક માણસને મજા વગરની કેદનો સિદ્ધા થઇ છે. તેની એગદાજરીમાં તેની પત્ની અને નાની

જાળકી તેમનો હવનનિર્વાહ કેવી રીતે કરે એ પ્રશ્ન જોમો થયો છે તેમને રેડિયો આપણા હું જાઉં છું જરૂર પડશે તો તેમને કાંતતાં શીખવીશ ”

જામડિયા અને તંત્રી એલા સાથે રહેવા હાકિતા ચાલતા હતા. જામડિયાએ કહ્યું, “ પણ તમે આખો વખત શું કરો છો ? ”

એલાએ દસીને કહ્યું, “ જગતમાં ખલુ કામ પડ્યું છે કોઇ માંદા હોય તેની માવજત કરે છું, એકાગ્ર હોય તેને કાંતતાં પીજતાં શીખવું છું, વ્યસની હોય તેના વ્યસનો બટાવવા શક્તિ કરે છું, અબજા હોય તેની પાસે એકા ઘૂટાવું છું, કોઇને કામરો કરાવતો હોય તેની પાસે જઇ જોમો રહું છું, ખરૂં પૂછો તો મને વખત જ રહેતો નથી સ્વારે જોડી એક બાજન બાઇ હું કામે લાગુ છું ને ગત્રે બીજી બાજન ગાઇ જ્યાં યવનું મળે ત્યાં પડી રહું છું. મને માત્ર એકજ આસેસ થાય છે જગતમાં ખલુ કરવાનું પડ્યું છે તેમાં મારો પ્રયત્ન માત્ર નદિવત છે પણ મારા કામથી અને સતોષ થાય છે હું ત્યાં જાઉં ત્યાં સેમો અને તેમનો જણી આવકારે છે. જેને કામ કરવું છે તેના માટે ઠેર ઠેર કામ પડ્યું છે ”.

જામડિયાએ પૂછ્યું, “ પણ તમે સેમોને અખો ચલાવવા સલાહ આપો છો, તે ખોટું છે. એમાં માનવશક્તિનો કુબંધ થાય છે એવું અર્થશાસ્ત્રીઓ કહે છે ને એટલો મમ કઇ બીજા પાછળ કરવામાં આવે. ”

એલા બાદએ દસીને કહ્યું, “ હું અર્થ-શાસ્ત્ર સમજતો નથી પણ આ દેશના અનેક બેશગોને તમે શું કામ આપી રહો એમ છો ? પગદેશથી વત્રી લાવવા તમારી પાસે પૈસા નથી નકામો જતો વખત કાંતવામાં જાળવામાં આવે તેમાં શક્તિનો કુબંધ કેવી રીતે થયો ? અર્થશાસ્ત્રીઓને કહેણ કે

તમે લોકોને બીજું કંઈ કામ બાપી રોકો એમ છો ? ને તેમ કરી સકાવું હોય તો તમે! જાણે રીટિયો ન કાંતે પણ એવી અવસ્થા થઈ શકે એમ નથી અચાઉં કરી ન જીવી જાયેલી રીટિયો કાંતવાની આને જરૂર જીવી થઈ છે. ચીન કાંતવા અને વણવાના ચુકીલોગથી ટકી રહ્યું છે તેને જત્રા માટે પરફેક્ટ પર અવલમન રાખવું પડતું નથી ભારતના લોકોએ જે વાર રોકેલા આવેલા હોય તો કાંતવું એ જરૂર છે ” આટલું કહી તે “જાણ, જાણ” કરી સીધા ગતિએ તંત્રી ને

આમડિનાને વિચાર વિમા સજ્જામાં મૂકી આસતો થયો.

[૮]

“મારી સીધનો અંત આવ્યો છે.” આમડિનાએ કહ્યું, “હમરની સીધ કરવાનો પણ સમય ન ગટે એવા સેક્રાપયોગી કામમાં પ્રવૃત્ત ગહેવાનો દવે કું નિર્ધાર કરું છું.”

“આસો, કું પણ મારી નોકરીનું રાજીનામું બાપી તમારી સાથે બાવીશ ” તંત્રીએ કહ્યું, “આપણે બાધીસખના સત્ત્વ થઈ બાકીનું જીવન બચીત કરીશું.”

નેશનલ ડાઈટી વિટામીન ટેબ્લેટ

(૧) ૧ ગાંતવુથી નમળાઈ, મદાગિન કુટકરી નેમ અને તારવણની તાકાત આપનાર લોહીવર્ધક ટેબ્લેટક મધુર પીણ.

જ નિવરણ વજાલ, માનસિક કમ કમનારા, કોઈ રૂદવચ્ચમાં કોવત સાથ વનાગ માટે આસ ઉપયોગી

O-VITA

ધી નેશનલ કેમીકલ એન્ડ ફાર્માસ્યુટીકલ વર્કસ લિ.

રહેઠાણે થામે, નવનગરી.

નરસોપંત

જોઈતીવાઈના કેસમાં જાણીતા થયેલા સામળ બેચરના મુનોમ દશાખાજ નાફડેનો વડોદરા રેસિડન્સીનો દેશી રેસિડન્ટ નરસોપંત ખેડો મિત્ર હતો. પૂર્ણામાં નાફડે વિષેનો ભેખ પ્રગટ થયો હતો. તે પાંચનાગઓને તો આની ખબર છે જ એ નાફડેએ સામળ બેચરની પેદીએ વડોદરાના આવકવાકને જાણી દીધી. વડોદરા પર ૬૦૦૦ રૂપિયા ધીરો દત્તા જોવી રકમ ઠાવી. ખરી રીતે ગ્રહમ ચૂકતે અવાજ ચૂકી હતી પણ નાફડેએ બે રકમો વચ્ચે પાછળથી એ જોડી ગ્રહમ ભેરી દીધી. અને જાણ સાથે તે રકમ હવે ત્રણ લાખની થઈ છે એવી નાફડેએ માવજી કરી. જેમ્સ આઈટરામે આ હુઆઈ પકડી. પણ તે દરમિયાન તેની તબીબત જગડી અને હવા ફેર માટે ઇજાત જવા નીકળ્યો. પણ તેને મુજબ ૭ લાખના ધીરો રહેવાનું થયું. તે સમય દરમિયાન તેણે નાફડે પર કામ ચારે કાવાતે સરકારને વાર વાર આપ્યું હતું પણ તેણે કાંઈ સાંભળે નહિ તેને ઇકાઈ જવાનું મળે “કામળિયાં લંડન જોઈસના દસ્તક છે તેના અભિપ્રાય સહ વુનારો મળે પછી વાત.” રીડ કામળિયાં કાટેજ નહિ; પણ આઈટરામ રડીમરમાં ખેડો કે તે તરત નીકળ્યા નાફડેએ કહ્યો ખાસ મુન્દો કર્યો નહતો. સામળ બેચરના લાંકારીતરિના કોઠા લઈ લેવાનો, કોઈ અર્થ નથી. અને નવ દળરની રકમ તેને જાણની ગ્રહમ ચૂકવવામાં આવી. અને જાણ અજુતાં શુદ્ધ થાવ પણ ! નાફડે નિર્દોષ છૂટ્યો !

જોગજોળીનાઈ જાણીતીની જેરબવરસા કરી કળારાની રકમ ખાઈ જવાના કામમાં આઈટરામે નરસોપંતને પકડ્યો. પુરાતા એવા

મજબૂત દત્તા કે નરસોપંતે રાજનામું મૂક્યું. પણ આઈટરામ દરિયાના પ્રવાસે નીકળ્યો કે નરસોપંત સામેનો કેસ જયો મરી ગયો. નરસોપંત કંપનિનો પ્રમાણિક વિરવાસુ અને વડોદરા નોકર નીવડ્યો. એટલું જ નહિ પણ આઈટરામની જગ્યાએ કામ કરતા ફેચે લખ્યું કે “નરસોપંતને શુભાવશે એ તેને ઠીક લાગ્યું નથી” મુજબસરકારે લખ્યું, “જેમ્સ આઈટરામ સાથે નરસોપંતને અજુબનાવ હતો તેથી તેણે ગણનામું આપ્યું હતું પણ આઈટરામ હવે રેસિડન્ટ ખેડો નથી એટલે નરસોપંત પોતાનું ગણનામું પાછું જોડી શકે છે અને પોતાના અજાણના જોડા પર લાગર થઈ શકે છે”. આઈટરામ પાછો વડોદરા રેસિડન્ટ તરીકે આવ્યો ત્યારે નરસોપંતને દેશી રેસિડન્ટ તરીકે જોઈ તેને શુ થયું હતું તેની કમપનાજ કરી છુટ્યો.

વડોદરા અને મુજબમાં આવી ખટપટો આલતી. આ ખટપટમાં જાણ કાને અને કેવો મળ્યો હતો !

(૨)

જેમ્સ આઈટરામ કંઈકમાં દવા ખાવા થયા હતા, ત્યારે તેના સળધી વડોદરામાં કંઈ કંઈ વાતો આલતી હતી. તેના તાવ વધી ગયો છે, સરીર ફેલ થઈ ગયું છે, તેને કાળો તાવ લાગુ પડ્યો છે, પથાયાત થયો છે અને આઈટરામ મરી ગયો છે. ખટપટી-જાઓએ જોઈ પાસે જોશ જોવામાં અને આ અવિશ્વવેતાઓએ આ સામાન્ય પ્રચલિત વાતને સમર્થન મળે તેવી વાતો કરી.

રેસિડન્ટ આઈટરામ ૧૮૫૦ ના જુનમાં વડોદરા પાછો આવ્યો. પણ નાફડે અને નરસોપંતને તેની હવે પરવા ન હતી.

રેસિડેન્સ હાથ લેઈ ૧૩મા હતી અને આ બદમાસી શહેરમાં વિજયવંત ઘણ ધૂમતા હતા. આશિટરામ તેમને શિક્ષા કરવામાં નિષ્ફળ નીવડ્યો હતો પણ આ નવાહર નર નિગમ થયો ન હતો. જે રીતી રેસિડેન્સે જોતાં જ આશિટરામનું મોટું દિવેશ પીધા જેનું કંઈ જાણ તેની સાથે કામ કરતાં તેને કટાયો છૂટો, પણ આશિટરામે ધીરજ રાખી પૂણીના ઝાડાએ જોડાના બદમાસી આપણે જોઈ ગયા, તેમ નાકડેની સાથે કામ કરતા ગુમાસ્તાઓએ નાકડેનું જોડાના સામેનું આપણું કાવતરું બહાર પાડ્યું. બધા પૂગવા સામે નાકડે નિર્દોષ છૂટી ન શક્યા. નાકડેના બળદર ગુન્હાઓ છતાં તેને માત્ર ૫૬૭ દળદર જ ૬૩ અને સાત વરસની જ કેદ થઈ એ જોડું થયું છે એમ આશિટરામે લખાણ પંચ કર્યું

અને નાકડેનો ખાસ મિત્ર નરસોપત પણ જોડાની બાહ્યના કેસમાં રૂકાવલો હતો. નાકડેને કેટલાક અપકૃત્યોમાં તેણે મદદ કરી હતી એટલું જ નહિ પણ વીસ દળદર રૂપિયાની સત્તિ પણ સ્વીકારી હતી. પોતાના માનીતા નરસોપતને મુંબઈ સરકાર જવાની શરૂ એમ ન હતું વળી આશિટરામે નરસોપતના ગુન્હાઓની મોટી માટી મૂકી એની સાથે દીકરા કરી હતી અને તેમાં મુંબઈ સરકારના સભ્યોને પણ જાણા ઉડતા હતા. સરકારે આશિટરામને કહ્યું, “આ તમારી કાગળી દીકરા કાઢી નાખો” આશિટરામે કહ્યું, “નરસોપતનો કેસ તમે દીસો ન કરો અને તેને યોગ્ય શિક્ષા કરો તો હું એ દીકરા રદ કરું” આશિટરામને આ માટે વચન આપવામાં આવ્યું પરંતુ જોડેન આશિટરામનો સખત અભિપ્રાય કાળજી વરથી દૂર થયો કે મુંબઈ સરકાર તેનું વચન નિરાંતે ભૂલી કાંઈ નરસોપત ૫૨ કમીશન કામ ચલાવશે એવો સરકારે હુકમ કર્યો. સરકારે તેને હેતવો છે એમ

આશિટરામ સમજ્યો પણ હું યાવ ? કોવરે ચાલ્યાખ સબ્બો લેખી મુકાદો આપો પણ મુંબઈ આરોપમાંથી એને મુક્ત કરવામાં આવ્યો, લાંબા ગુન્હાઓ માટે મળત રાકા દેખાતી હતી પણ રાકો લાંબા આરોપોને આપવામાં આવ્યો પણ સરકારી કામગીરી પરત્વે કોઈની મુશ્કેલી અને ભાગલા કાસે પણ લાંબા રૂપિયા જોડી રીતે કલાવવાના પ્રવલનો ગુન્હો સાબિત થતો હતો મુંબઈ સરકારે તે માટે તેને શિક્ષા કરવાનું ઉચિત ધાર્યું નહિ, તેના બામ, બોરાસ, ઈનામદારી જમ ન કરી, માત્ર નરસોપતે મુખ મુખ નોકરીમાંથી છૂટા થયું એટલું જ કુમાર કાઢ્યું.

નાકડેને માત્ર સાત વરસની કેદ અને નરસોપતને નોકરીમાંથી છૂટું થયું. ૫૫૫. બદમાસીને આવી દળવી સજા થઈ તેથી જોડા આશિટરામને સતેષ ન થયો. પણ મુંબઈ સરકારે જાળવણી પણ આશિટરામને તેણે ઉપારેલી આ જોડાના મદદ કરી. ખટપટી જોડા નિકળ કરવા માટે આશિટરામે કમર કસી હતી. જાહેર - જીવનમાં પ્રમાણિક પણ પ્રવર્તે જોડા આશિટરામની મહેત્તો હતી ખટપટની વાતોથી મુંબઈ સરકારને લાગ્યું કે તેનું નામ પણ વગેરેમાં છે એ નિદા દૂર કરવાના આશયથી સરકારે મુંબઈ ઇલકાના રવાનિક અધિકારીઓના એક પરિષદ મોકલ્યો મુંબઈમાં ‘કહેવાતી ખટપટ’ સાથે છે એવી દારવજનક માન્યતા બદલે તે સજાથી રવાનિક તપાસ કરી લખ્યો. “કેટલા અધિકારીઓએ ‘મુંબઈ સરકાર પ્રમાણિક છે, અને તેમના આચારવર્તી નોકરો છો’ એવા તરત જવાબો મોકલ્યા. આશિટરામને જવાબ હેસો આવ્યો. તે એક વત્ર ન હતો. પણ મોટું પાસું હતું. મોટા કદના પાસાં મેન્ટરી રિપોર્ટના ખર્ચે ૨૦૦ પાનાં થાવ તેટલું તે લખાણ હતું. લેકાની ખટપટ વિષેની માન્યતા ખરી છે એવી વિચારો અને

આમ છેલ્લા દોઢ દાયકાના કવિઓની વ્યક્તિમત કાવ્યપ્રવૃત્તિ વિષય બહુ ઝડપથી નજર ફેરવી શકો છો એ સમયની કવિતાના ગુણધર્મની ચર્ચા કરીએ એ પહેલાં ૧૯૪૦-૪૧ ની વાચપાસ શરૂ થયેલી એક બીજા પ્રશ્નની કાવ્યપ્રવૃત્તિને ઉદ્દેશ્ય કરવો વ્યતિ આવશ્યક છે આ પ્રવૃત્તિને ગુણવત્તા તરીકે જોળખવામાં આવે છે અને નર્મદ દસપતના સમયની સમારજની કવિતાના દબની મૂલ્યો એમાં જોવાય છે એ જગ્યાએ વિવરણ સાતત્ય, રૂપનાની ઉત્તમતા કે વિશુદ્ધ શ્વેત-નું નિરૂપણ નથી. એમાં તો છે શબ્દોની રમત, સોશીની સહજવૃત્તિને ઉદ્દેશી તેમનાં મન ગળન કરવાનો આશય આડજરી થવા, આમકે આવાવેચ અને શબ્દોની ખાલી રમત આ સિવાય એમાં બીજું કંઈ જ નથી હોવાથી એમના કમે એટલા ભેર-દાર થવા છતાં એને કવિતાનું નામ આપી શકાય એમ નથી. છતાં આ પ્રવૃત્તિની ખસર અને પ્રચાર એટલે ભેરદાર છે, માન મેળવવાની તકનું પ્રસોબન એટલું પ્રબળ છે કે ઉમાશંકર, મનસુખલાલ આદિ પણ એનાથી બચી શક્યા નથી. આવી કવિતાથી સોશીની કૃતિ યશ્વી ઉતરતી થઈ જવાનો પૂરતો સંભવ છે, અને એની વધારે માઠી ખસર તો એ છે કે સાહિત્યનાં શૂન્યનાં ધોગણ નહીં કરવાનું કામ એથી કપરૂં અને છે.

આમ જળવતરાય કથારથી શરૂ થયેલી વ્યક્તિમત ગુણગતી કવિતા શ્રી ઉમાશંકર અને સુન્દરમ્માં સપૂર્ણ પહેલે વિકસી અનેક વિધ રીતે જુદા જુદા કવિઓમાં ઉતરી આવી છે. પરન્તુ એ કવિતાને ધમ્નારાં જોયા થઈ જા છે. એ સૌમાં છેલ્લા વીસ વીસ વર્ષમાં આવેલાં રાષ્ટ્રજાગૃતિનાં જુવાળાં અજન્મનો છે.

એ વર્ષો દરમ્યાન ઇતિહાસમાં જાણેક એવી લાગે લાગે છાંયે, રાષ્ટ્રોત્થાન અને પ્રજા-જાગૃતિના વિગટપ્રસંગો જનુકાળા છે, નવસંત પ્રેરણા પીને આપણી અસ્મિતાનું જાન કેળવ્યું છે અને એ સૌનું પ્રતિબિંબ સાહિત્યના બીજા પ્રકારોની જેમ કવિતામાં પણ પડ્યું છે. આપણામાં આવેલા આ નવા ચેતનથી કંઈક નવું કરી નાખવાની તમન્ના જાગી છે. જૂની શૈલિ અને પ્રજાસિદ્ધાંતોનાં જાંબો તોડવા અપૂર્વ સામયિકી આપણે મથ્યા છાંયે દૃષ્ટિમાં થયેલા પરિવર્તનથી કવિતામાં આપણને નવા વિષયો મળ્યા છે. સૌથી પ્રથમ તો અપણી અસ્મિતાથી સંબંધ થઈ એનાં ગુણમાન ઝાંઝા છે. પ્રકૃતિદર્શનની વાસ્તવિકતાથી મનુષ્યજાતિનાં કુ અર્થો, તેની પીડા, તેના પર થતા અન્યાયો, દલિતો અને પીડિતોનું ઘટું સોપણ વગેરે વિષયનાં છે, પહેલાના કવિને જ્યાં થયું મુખજ, મુખજ અને મુદ્દર લાગ્યું ત્યાં આપણા નવીન કવિને બહુ અન્યાયો, દુઃખજ અને જુદાં જાગે છે. પહેલાનો કવિ જ્યારે સાવનાનાં સામાજિકમાં મસ્ત રહેતો ત્યાં આજના કવિને જીવનની વાસ્તવિકતા અને કંજાઈની ઉપેક્ષા કરી શાવનાની જૂથજૂથામણીમાં ભમવું મળ્યું નથી એ તો મેઘાણી કહે છે તેમ કહે છે.

“ધગતીને પટે પથરો પથરો યુદ્ધ ધાન વિના નાનાં જાળ મરે, તારે દાવ રે દાવ કવિ! તને પૃથ્વી ને પાણી તાર્જાં રૈલો ઝીત બમે.” જ્યાં એક બીજું પણ કાશ્વ છે અને તે એ કે જાત પેદીના કવિઓ મોટાં કાચે સમાજના ઉપલા ઘરનાં અને પૈસે ટીકે સુખી દત્તા, જ્યારે આજના કવિ સમાજની બમે તે વર્ણનાં અને જીવનની અંદર કંજા.

હોયો વેદતા હોય છે એથી પણ હવનની વાસ્તવિકતાનો એમને ધણો અનુભવ હોય છે. હવનના સંભાષણો એનું અનુભવાનું હોય છે એથી એમની દલિતામાં પણ એવું પ્રતિભિન્ન પડે છે

આ સમય દરમિયાન હાથમાં પ્રણવ-હાથોમાં પણ કીર્તિ અને વાવની ઉગ્રતા, સ્વેદનની તીવ્રતા અને નવી શોધો દેખાય છે તિરક અને મિલનનાં હાથોમાં નવીન રૂપના અને નવા વાવ આણવામાં અગ્રેષ્ઠ અને બચાળો દાબોના અવનાસે ધણો ભાગ બળ્યો છે

“સખે-સ-ખા કાલે,
પ્રતીતિને કાલે ટિલકી ટમકે શુક્રકલ્પિત
પદક કમલે ન્હોત કલ્પિત

“સખે...
સખો! દિલ્લિદે પગ ઉમથેલી સુલી રહી
સમય મળ્યું આપણ તરી
(ઉમાશંકર ગોપાલ)

મી ઉમાશંકર આ સમય દુઃખ કીર્તિ-હાથમાં ટાંચેલા ‘ગાનરાણી’ નામના નાટકની રૂપના પ્રતિભિન્નિત થાય છે. એમાં નાવક નાવિકાને છુટા પડતી વખતે શુદ્ધતા તારો પ્રત્યેક સંતો નેવાનું દહે છે અને પોતે પણ એ નોશો એટલે એ રીતે મિલન સધારી એમ જણાવે છે

“રડે છે પ્રકૃતિમાતા,
દુઃખ છે દિલ દુઃખમાં,
અમી પી ન ધગના,
ને કપૂતો ગત દેલતા
“પ્રકૃતિમાં ગમતા એ,
- દુઃખો સેલ નો દિમે,
શાંતિની સ્વપ્ન જ્યાં મે,
કદી માનવાને મળે.”

(ઉમાશંકર)

“એક બાબે તારી અમૃત વરસે ને
પીછા કરે છે અગાર,

મીઠા બાબે હરી શુ મે ભરેલું
હવન કે મોત શાળા?”
“તાને ઝંઝાનિસ છે વગ્ન વતન આ,
બર્ષ આ મુદ સિંધા”
“આજ રવે એની નવલખ ધાર,
રણુ બડે તોધાર,
માઝમ શતગે મેવસો બાગે,
વીજ કરે મમકાર.”

(સુન્દરમ)

“હે છર્ષા! હે બીવણ! હે કાશ!
કુહુલીને આજ સમસ્ત શૃંગો
ર હોઠ તારા દિમધાધ કાન્ન
બળવ કાટિ પનધીર કંઠરા”
(નાયાબાલ દવે)

નેવા પ્રકૃતિ દાબોમાં પણ એવી ન નવીનતા છે પ્રકૃતિનું ઈશન કેવળ રમ્મ અને ધોષ નથી. આપણા નવીન ‘દલિલોએ પ્રકૃતિને પણ એના રોદ અને બીવણ સ્વ-રૂપમાં તિરકી છે. આમ છતાં પ્રકૃતિના અજવાતમાં કવિ પ્રેરણા શોધે છે. પ્રજાન અજવાતથી હવનની જગતા દૂર કરવા એ પ્રકૃતિને વીનવે છે પ્રકૃતિના દાસ ઈશનમાં પણ ઈટલીકવાર એને રમ્મતા દેખાય છે. ઉમાશંકર કહે છે તેમ-

“નિશિથ હે સુન્દરમ નતંકે
પડે પાવ તો લવેચિત
વસુ-મગની મુદુરણ ભોમે.”

આ બધી નવીનતા અને વિશિષ્ટતાએની સાથે નવીન દલિતાના દાબો પણ દષ આજ નથી વિચારપ્રધાન કવિતાનો સિદ્ધાન્ત પ્રચલિત થવાને સારા નેવો સમય પસાર થઈ બેલો છે છતાં નેવે સાચા બર્ષમાં વિચારપ્રધાન કદીએ એવાં તો કાઠારનું ‘આરોહણ’, ઉમાશંકરનું ‘વિગટ પ્રણવ’, સુન્દરમનું ‘જીવનાં અશ્વ’ અને મી. સ્નેહરશ્મિનું ‘પલ્લોડકમ યજુસ્વામ’ નેવાં ખરા વિચાર પ્રધાન કાબો તો મળ્યાં બાંધ્યાં

જ મળ્યા છે. સાહિત્યના બીજા પ્રકારોની જેમ આપણે કવિતામાં કોઈ નવો વિચાર આપ્યો નથી. ગદ્યનું કેટલીકવાર વિચારનું ઘરિદ્રવ વર્તાવ છે. એકની એક વાત નજી વાંચનારો કરાતી હોય એવું પણ દેખાય છે. આ ક્ષેત્રમાં શ્રી ઉમાશંકર અને શ્રી સુન્દરમ મુખ્ય ખ્વનિ રજા છે અને એ ખ્વનિના બીજાઓએ પણ જાણ્યા છે.

ઉપરાંત વર્તમાન સમયના કવિને જીવનનાં મૂલ્યોમાંથી મહા ઝોછી થતી જાય છે અને એથી એમના કાવ્યોમાં પણ એવી મહાનાસ્તિ (Cynicism) નાં ફોન થાય છે. ૧૯૪૨ ની મહાન લક્ષ્મી આવી ને અંધ, ત્યાર પછી અનોખો એવો સૌથી મોટો પ્રસન્ન કાવ્યો સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્તિનો, અને એવું બીજી એવી મહાન વિશ્વતિનો દેહવિલસન થયો. એવા કવિને કલાવી મૂકે એવા પ્રસંગોની પરપરા નથી જ્યાં હોવા છતાં આપણી યુગરસી કવિતા નમાઈ જ રહી બાંધીછતા મૃત્યુ પછી એમના ઉપર લખાવલાં અસખ્ય કાવ્યોમાં એકાદ બે કાવ્યો કીક કીક યાજન એવાં છે. આ ફરિવ છે કે આપણા કવિઓની સર્જન શક્તિમાં જનરો ઝોટ આવતી જાય છે.

કલાનો પ્રધાન હેતુ રસ છે નહીં કે પ્રચાર, આપણા નવીન કવિઓ કોઈ ને કોઈ સિદ્ધાન્ત કે વાદનો પ્રચાર કરતા પણ માલમ પડે છે ઉમાશંકરનું 'કથાકાંડ ગીત' બાનુ છંદાદરજી છે આવા પ્રચાર ખાતર કરતા પ્રચારથી કવિતાનો રસ ઝોછો થાય છે જ્યાં કવિઓ લાવનાવાદી હતા પરંતુ અને સુન્દરમમાં જ આવા ફોનની ખબર હતી વિષ રીતે જુદા જુદા કોવાદો તો બન્યા પણ છે. પરંતુ એ કવિતાને ધન્યારાં જવા એટલે છે. એ સૌમાં એકલા વીસ અટવાળા કરતી આવેલો રાષ્ટ્રજાગૃતિનો જીવાળ.

વિષય પસંદગીની પણ કોઈ મર્યાદા નહીં ગ્રહેવાથી અને તે વિષય ઉપર કાવ્યો લખાતાં થતાં એટલે કાવ્યનું જીવન, ચમત્કાર અને ઔચિત્ય પણ ઝોછાં થતાં વિષય અને તે પસંદ થાય છતાં એનું નિરૂપણ ચમત્કારજનક અને ચાટુતાવાળું હોવું જોઈએ. એવી ચાટુતા કે ચમત્કાર મર્યાદામાં કાવ્યોમાં મળતાં નથી. પરિણામે લખવા ખાતર કાવ્યો લખાતાં હોય એવું લાગે છે શ્રી. સુન્દરમનું 'પર્યાયનાં પત્તા', નાથાલાલ દવેનું 'કમનશીખ' કાવ્ય બાનાં છંદાદરજો છે.

જેમ વિષય વિષે તેમ કવિની ભાષા વિષે પણ અનેક નવા પ્રયોગો થયા તેમાં સૌથી પ્રથમ તો હોય ઉપર પ્રભુત્વ આવતાં જ હંદના મહા પાડવાનું અને વાતચીતની ભાષા વાપરવાની શક્તિ વધી. વાતચીતની ભાષા કાવ્યમાં લાવવાનો પ્રયાસ પ્રગ્લસનીય છે છતાં એનું ઔચિત્ય સંજાળ પૂર્વક જાણવાવું જોઈએ. જ્યાં કાવ્યનું સ્વરૂપ 'પ્રાચીના' માં છે તેમ કવિતિલ્લિ શાબ નાટક જેવું હોય ત્યાં એ વધારેમાં વધારે ખીલી રહે. પરંતુ ભિંમિંમળ અને કલા કાવ્યમાં એનો પ્રયોગ સંજાળ પૂર્વક કરવામાં નહીં આવે તો અસંવત્કવાળો કેવળ બલ જેવી જ પંક્તિ નીપજે.

"તમે બાહિ જ બેઠા છો" આવા બાંધી સમીપમાં "

"તરત જ મને ઉતર મળ્યો" (હંદુલાલ બાંધી) આવી પંક્તિઓમાં જરાય કાવ્યનું તત્ત્વ રહ્યું છે અર્થે."

નવીન કવિઓનાં કાવ્યોમાંથી સુખદતા પણ ઝોછી થતી જાય છે એ સૌને પ્રસ્તાવનો શોખ વધ્યો છે. કાવ્યમાં મલા પ્રસ્તાવ અને પુનઃકિર્તિ લોખ કાવ્યનું ફેવર સિધ્ધિ અને છે, લાવની તીવ્રતા પણ ઝોછી થાય છે. આ બધા હોયો મનસખલાલના

‘અભિધાર’ માં, માદરાવણની ‘કેડી’ માં ઇન્દુલાલમાં અને કાલકમાં પુષ્કળ પ્રમાણમાં જણાય છે.

વળી કેટલીકવાર માસિકામાં ને સમક્ષમાં કુદાઓ પણ વધારે પ્રમાણમાં જોવામાં આવે છે. ‘કવિતા’ માં પ્રસિદ્ધ વસ્ત્રો ‘પ્રિયાની બેસિવરને’ આવી જ એક કુદાવ છે. પ્રણવ કાન્તોમાં ઈર્મિયાંબ, નરકદાંષ અને રાતસપ્તક કાલતું જન છે.

“જોતી ઇચ્છા કરી સેવા યુગનો જસમાં છતાં ઈર્મિયાંબ અન્તરેથી ત્યાં આવી આંખે રમી રહી.” જસમાં પોતાની પ્રેમસીને જોઈને યુગન કરવાની (શિક્ષક) થતી ઈર્મિયાંબ નિરૂપણને નરકદાંષ નહીં તો બીજું શું કહેતું ?

“તને આંકીને મેં મજન કરી છે બુલદવિતે કરે ના જ્યારે ઘાં યુગ હલવતી સેલ પરવા વડી ચાલે. પ્રણવ સદુ આને વિકસને વધી જાશે એવી ઇચ્છાનતણી સ્નેહાર્દ સરિતા”

(નાચાલાલ દને)

જાણી પશ્ચિમમાં પ્રણવની છાં કરતાં ડુરુહિયા જ જણાય છે. અને એવી ડુરુહિયા

પુષ્કળ પ્રમાણમાં નજરે પડે છે.

આ સાથે બીજો એક બહુ ધીરથી છતાં હતાથી થતો ફેરફાર નોંધવા જેવો છે વર્તમાન કવિ. પાછો ખીતો લખતો થયો છે અને બહાર પડતા પ્રત્યેક સમદર્શી ગીતોનું પ્રમાણ વધારે હોય છે. આનું મુખ્ય કારણ તો કદાચ એ હશે કે ‘રેડિયો’ ઉપર કવિતાવાચન કરવામાં ખીતો વધારે ફાવતાં હોયે અથવા એથી આર્થિક લાભ પણ થતો હશે. પરંતુ જો આપણી કવિતા પાછી ખીતોમાં જ જટવારી તો એનું આખું અત્યંત નવજીવન પડશે. માત્ર કૃષ્ણરજતા અને ગેલતાથી જ એ સતોષારી, હલ્લ અને સુદિને સતોષવાને બદલે માત્ર કાનને સતોષી પોતે કૃતકૃત માનશે. એ પણ એક બાવર્યાન છે.

વર્તમાન કવિતાનું આખું અવસોહકન ગિરાશારપદ જણાય છે. કવિઓની સર્જન-શક્તિમાં ઓટ સ્પષ્ટ વર્તાવ છે છતાં એમ પણ જોઈ શકાય છે કે એ સમય યોદીવાર પછી ચાલ્યો પણ જાય અને ફરી પાછો સંજીવની અને ચેતન લાવતો દક્ષિણાનિલ કવિપ્રતિભાને જન્મી દે.

એક અમલદાર તેના ઉપરી જનરલ ચૌરમેન વિશે દરિદ્રાદ કરતો અપમાદમ સિકને પાસે બેસી, “પ્રેસિડન્ટ સાહેબ, મારી દરિદ્રાદ સાબળણ ? જનરલ ચૌરમેન પાસે આપને જાણે છે કે, ત્યારે તેણે મને જોળી મારી ઠાર કરવા માટે ધમકી આપી !” સિકને પૂછ્યું “તમને જોળી મારી ઠાર કરીશ” એવું કહ્યું. “આદિસરે વ્વયા પ્રદર્શિત કરતાં કહ્યું. “હા” સિકને કહ્યું. “તો તમે દર જ રહેજો મારી ખાતી છે કે એ જનરલ કહે તેટલું જાણ કરે છે.”

x

x

x

x

x

આલ્સ’ લેખન એક વખતે આપણું કરતો હતો, ત્યારે સલાના એક પૂણીમાંથી કાઢી સી-પ્લસ સી-ઇ-સ આવાજ થયો. જગા પણ અસ્વસ્થ થવા લાગ્યા લેખને કહ્યું, “આ આવાજ કાઢનાર તણ જણી લોહ રોકે નોળિયો, સાચ કે મૂરખ. આવાજ કાઢનારે જાહેર થવું કે જાને એળખી શકાયે તે કાણ છે.”

“અનુભાવના” — એક રસદર્શન

કૃત્તવિદ્યારી મહેતા

બુનામદમાં બગાડવા સાહિત્ય પરિષદના ઉદ્દેશ સમેશનમાં સાહિત્ય વિકાસના અવશ્યપદોથી પ્રેમ વિશ્લેષપ્રસાદ ત્રિવેદીએ આપેલું વ્યાખ્યાન આપણા વિવેચન સાહિત્યમાં એક વિશિષ્ટ પ્રકારનો ઉમેશ કરે છે એમાં એમણે સાહિત્યના પ્રવાહો, વિવેચન અને સાહિત્ય, સાહિત્યના આસ્વાદમાંથી થતી નિષ્પત્તિ, કાવ્યની નિર્મિતિમાં ભાષા ભજવતા અંગો, ન્દાનાસાધની કાવ્યદૃષ્ટી, અને છેવટે મહા કવિ માટેની ગુજરાતની કાવ્યનાની તાર્ત્વિક ચર્ચા અતિ વિશદ રીતે એમણે કરી છે આપણે વ વ્યાખ્યાન એમના ચિન્તનના પરિપાકરૂપ સુદર લખાવદ જગમાં મળે છે. એક રીતે એમાં એમનું સાહિત્યદર્શન બાકત યામ છે એના મુખ્ય મુદ્દાઓ અહીં આપણે ચર્ચીશું.

ગરુઆતમાં પ્રેમ ત્રિવેદી સાહિત્યના પ્રવાહો વિશે ચર્ચા કરતાં કહે છે કે કલા સામાન્ય રીતે જીવન અને સાહિત્યને આવરી લેતા આર્થિક અને રાજકીય પ્રવાહોને અનુસરે છે સાહિત્ય અને વિવેચન અને જે વસ્તુ રચિત છે તેનું સમર્થન પશ્ચિમીય કરે છે અને જ્યારે કોઈપણ એ રચિતનો વિશાલ કરે ત્યારે પણ તે સૂક્ષ્મ રીતે એ રચિતને મહત્ત્વ આપતા વર્ણનમાં જ કરે છે આપણા કલાવિવેચનનો ઇતિહાસ આ વસ્તુની સાક્ષી પૂરે છે અને આપણી કાવ્યવિશ્લેષણ ઉપર આપણા ધર્મ અને સાત્ત્વ, આપણી રાજ્યવ્યવસ્થા અને અપવ્યવસ્થાની અસર જણાવ છે.

કવિ અને વિવેચક વિશે વાત કરતાં પ્રેમ ત્રિવેદી જણાવે છે કે આપણા ગુજરાતી સાહિત્યમાં વિવેચક અને કવિ સાથે સાથે એવામાં આવે છે એમને મતે વિવેચક મહાન સર્જક ઉપર કર્યા અસર ઉપજાવી

શકતો નથી. વિવેચક તે કવિની કવિતાને સમજવા એક દ્રષ્ટિબિન્દુ ગણી કરી આપે છે વિવેચકની જે કાંઈ અસર થાય છે તે તે મહાન સર્જકના અનુકરણ કરનારાઓ ઉપર. એ રીતે પણ વિવેચકનું મૂલ્ય ઉભેલી શકાય એવું નથી.

કલા અને વિવેચન વિશેનું પ્રેમ ત્રિવેદીનું આ મનતઃપ્ર સાચું અને વાસ્તવશર્મી છે આપણી કલા અને આપણું સાહિત્ય જુદાં જુદાં રાજકીય અને આર્થિક બળાથી મુખ્યત્વે પ્રભાવ આપ્યું છે આપણા સાહિત્યના ઇતિહાસના કોઈપણ અવધાસીને આ વસ્તુ સહેજે જણાઇ આવશે સર્જક અને વિવેચકના સમય વિશેનું એમનું મનતઃપ્ર પણ એટલું જ સાચું છે. વિવેચક મહાન સર્જકને મોટે ભાગે માનવદર્શન કરાવી શકતો નથી. એવા સર્જકની પ્રતિબ્ધનાં અર્થાં નેસર્ગિક અને સ્વયંભૂ રીતે જ વર્તેલાં હોય છે આવા સર્જકના ઉપમણે એવા જે અનુકરણ કરનારા હોય તેના ઉપર વિવેચકની અસર જરૂર થાય. કારણ તેમની પ્રતિબ્ધનાં મળ આધાર યોગ્ય હોય છે.

બીજો મુદ્દો જે એમણે ચર્ચ્યો છે તે એ છે કે કલાનુભવના પર્વવસાનુભવી જે આસ્વાદ મળે છે તેને માટે જ્ઞાનદ સન્દ મોજાવે ઉચિત છે ખરે ? એમને મતે એ ઉચિત નથી કારણ જો જ્ઞાનદ સન્દ સ્વીકારીએ તો કુ ખના સમાનભાવને જ્ઞાનદમાં બદલાવે પડે. પરંતુ પરદુરખના અનુભવથી કોઈ જ્ઞાનદ (એના સામાન્ય અર્થમાં) થતો નથી આથી જ કલાનુભવમાં મુખ્ય દુઃખથી પર ગ્રહેલું કોઈ તત્ત્વ છે અને તેને પર્ગિવૃત્તિ કે વૃત્તિઓની તફવીનતાનું નામ એઓ આપે છે વળી આ જાતની તફવીનતા મદ નથી પણ જનમત અને સચેત છે એમાં ચિત

રણુ જાણેલી પરિસ્થિતિને અનુકૂળ બને છે આને જ્ઞાનદ કહી શકાય નહીં કારણ જ્ઞાનદમાં દર્શની વિવક્ષા છે આમાં કેવળ સાધારણ જ નહીં પણ ધ્વજાસક્તિનું પણ સૂક્ષ્મ સચ્ચાદન હોય છે એને બૌદ્ધ વિચારોમાં મુદ્ગલું નામે આપે છે પ્રો. ત્રિવેદી એને ભાવનાસક્તિ કે અનુભાવનાની સક્તિ કહે છે. અને એ જાતની સક્તિ પ્રજટ થવા માટે તણુ વસ્તુની અપેક્ષા એઓ જણાવે છે વિદ્યતા, સહસ્યતા ને અનુભવ.

કલાકૃતિના આસ્વાદ વિશે એમણે બધીલી આ અધિકાગમ્યમાં વિચારવા જેવી છે ના । સુધી ભાવક સહકર્મી નથી બનતો ત્વસુધી કલાકૃતિનો નૈસર્ગિક આસ્વાદ એ નથી લઇ શકતો. સાદિત્વકૃતિના આસ્વાદ સમયે સર્જક જોડેના મતભેદો વિસરાઈ જવા જોઈએ અને એક સાદિત્વકૃતિ તરીકે નિરપેક્ષી રીતે એના મુલ્ય જાણવા જોઈએ. એ જ રીતે અનુભવ એ પણ કલાસ્વાદમાં અગત્યનું અંગ છે.

ત્યાર પછી આને છે કાવ્યની ભાષાની વાત. કાવ્યનિર્મિતિનું એ અવતરનું અંગ છે કવિનું એ મોટામાં મોટું સાધન છે ભાષાને એ સરકાર છે, વિસિષ્ટ અને અમત્કૃતિવાળી બતાવે છે. આ જાતની સુકુમાર, પરિપુષ્ટ ભાષાની વધારે આવશ્યકતા તો આવસત્વના પ્રજટી કણુ માટે છે અનુભૂતિના સત્ત્વ પ્રજટ કરવા વાણીનાં વિવિધરૂપ કવિ ચેત્તે છે અને એ માટે ભાષા ઉપર પ્રભુત્વ કેળવે છે ને એને વિના ભાષાસે મળે છે. પોતાની અનુસૂતિને ભાષામાં મૂકી કરવા ભાષાને એ દૃઢ, સુખદ રૂપ આપે છે આ સુખદતા, શુદ્ધીમાં જેવી વર્ણવવશ્યાથી સુધાય છે અને એમથી પરિણમતી પદ્યરચના કવિના ભાવને ઝીલવા અનુરૂપ બને છે પદ્યરચનાનાં અસખ્ય રૂપોની વાત કરી પ્રો. ત્રિવેદી કાવ્યનિર્મિતિમાં અન્વયરચના વિશેષ કરે છે

આવગ્રાહકવ્યાદ અને જાણવાનાં દિશાવતી-ઓનો પ્રતિકાર કરતાં કહે છે કે એવાઓની નિર્મિતિઓ “કાળી, વ્યવસ્થાહીન, અસંવાદી, અરમ્ય, અમધુર હોય છે ” કારણ તેમનું જીવનદર્શન એવું હોય છે. એવી નિર્મિતિઓનો અનાદર કરતાં પ્રો. ત્રિવેદી જણાવે છે, “ જાણવાનાં કે વાસ્તવિકતાને નામે અમુલ્ય અને આધાતકની પ્રતિષ્ઠા કરવા જેવા ભાવના વ્યત્યય આધુનિક સંસ્કૃતિએ બીજો ભાગ્યે જતાઓ હોય. ”

ત્યાર પછી એક અગત્યની ચર્ચા આવે છે. કવિ ન્હાતાશાસના ‘અપભ્રંશ’ વિષે પોતાની વિચારણા રણુ કરતાં એઓ કહે છે કે કવિનું આ જાતનું સર્જન આપણી કવિતાજિત રચનામાં એક અગત્યનું સીમાચિન્હ છે. એમને મતે એ નાટ્યકાવ્ય માટે અનુકૂલ વાદન છે. એને જોડે એ પણ તરીકે સ્વીકારતા નથી પણ એ માટે નવો શબ્દ રોજી એને પદ્યકાવ્ય કહે છે સામાન્ય વાતચીત અને પરાક્રમી ઉદ્દેશોષ માટે એને એઓ સમર્થ જણે છે. એમાં બેન્દક વર્ણની ધ્રુમતા છે એવું મનતબ્બ રણુ કરી કવિમીતા સાન્દોલ મધમાં રહેલી ભારવ્યવસ્થા ઉઠાકરણો દ્વારા દર્શાવે છે.

આપણા સાહિત્યનો આ અતિ ચર્ચાસ્પદ પ્રકાર છે. અને સ્વતંત્ર વિવેચન માગી લે એવો છે એમાંથી તણુ ચાર પ્રકાર ઉઠાવે છે સામાન્ય વાતચીતને માટે આ જાતની ભાષા સુચર જણાવ ખરી ? ઉર્મિને અનુસરી એની યોજના થઈ શકે કે કેમ ? એ ભાષાને નાટકમાં પાત્રાનુસારી બનાવી શકાય કે નહીં ? અને એમાંની ભાગ્યવ્યવસ્થા ખરેખર સજા સતત્ત્વ વાળી છે કે કેમ ? આ બધા પ્રશ્નો સહેજે રુકુરે પ્રો. ત્રિવેદીની આ વિચારણા મૌલિક અને વિસિષ્ટ છે એ વિષે જો વધુ જણાવટ થાય તો વધારે સાફ અને એથી નવો પ્રકાર પણ પડશે.

કાવ્યનિર્મિતિના બીજા અગ્ર વિષે
 ચર્ચા કરતાં પ્રો. ત્રિવેદી કવિતા અને સંગી-
 તનો સમ્બંધ સમજાવે છે. કાવ્યમાં અર્થનું
 વર્ણન છે સંગીતની મુમુર સુગવણિ કાવ્ય
 ત્વને બાધક છે શ્રોતા માત્ર દર્શનજનકતાથી
 તૃપ્ત થઈ કાવ્યત્વની ઉપેક્ષા કરતો થઈ જશે.
 એ માટે એએ પ્રો. દામોદ્રની વિચારણા
 બીજાગવાનું કહે છે. હતા શુદ્ધ તર્કશ્રિણીને
 સિદ્ધાન્ત પ્રતિષ્ઠાન કરતાં કાવ્યોને પ્રો.
 ત્રિવેદી સાચાં કાવ્યો ગણતા નથી કાવ્યની
 સમજ એ બામ આપે છે, " હજી અને
 સમજ રીતે ઉપસાધિ અને પ્રેરણા બનેલા
 અર્થનું સંપૂર્ણ સંવર્ણન અથવા પ્રતિષ્ઠાન
 કરતી લઘાન્વિત વાણી તે કવિતા "

આમ કાવ્યનિર્મિતિને માટે આવશ્યક એવાં
 ભૂર્ણ ભૂઈ બંનેની ચર્ચા કરી પ્રો. ત્રિવેદી
 ગુજરાતી કાવ્યશ્રિનું અવસોહન ચેતક અને
 વિશદ રીતે કવિવાની શરિએ પદોત્થતા બલમાં
 કરે છે. એમાં નવીન કવિતાએ સાધેલી પ્રગતિ,
 એમાં આવેલાં ભ્રમ, આધીશના આદર્શને
 પ્રતિષ્ઠાએ આલેખાં નવા જન, સૌન્દર્ય નિર-
 ખવાની નવી દષ્ટિ વગેરેનો ખ્યાલ કરી
 પ્રો. ત્રિવેદી પૂછે છે, " અપૂર્વ નિર્મિતિ માટે
 સર્જકશક્તિ તો કાન્ત, ખગરદાગ, દાશર
 સુન્દરમ આદિમાં જણાવ છે પણ અખિનવ
 જીવનની રવકીય શક્તિ કેમ નથી જણાતી ?

મને તો જ્ઞાના બોધને કથાના ને પડખો ક્યાં
 પડખો ગસવાલ જેવું થાય છે " એમનું આ
 નિદાન ફેટણુ સાચું ને પ્રવીતિકર છે. આપણે
 ટાગોર ટેનિસન જેડે આપણા ન્દાનાલાલનો
 વિચાર કરીએ, કંન્ટ, ગાધામ્બુજન જેડે
 આપણા જ્ઞાનદાસકનો વિચાર કરીએ તો
 આપણને આપણી શેરીએ ફેટણી સાકડી લાગે
 છે, આપણી મર્વાદાએ ફેટણી બાધક લાગે છે
 ગુજરાતનો હજી મહાકવિ નથી મળ્યો
 એ જોષ્ઠ ગુજરાતને સામે છે. ગુજરાતની
 એ અદ્ભુત જખતા છે એ જખતા તો
 આપણે પ્રો. ત્રિવેદીના શબ્દોમાં જ દર્શાવીએ.

" હુ કવિને રમરણુ કરાવુ છુ કે આ
 સો વર્ષનો જ્ઞારતનો ઇતિહાસ તો હસ મહા-
 જ્ઞાત લખાવે એવડો છે. આ બાધીશનું
 બન્ધ મત્સુ નખાધિગજ ઠાલાવે ને સાત ધમુદ
 બાવ એવુ કવિતાઅર્થુ છે. એક કૌમયુજલના
 વધ નિમિત્તે રામાયણ પ્રગટ્યું, લાખ લાખ
 દુડુજ ઘઝી રલાં છે ને જોઈ મહાકવિને
 કંઈ નહીં ખૂમે ?... ઉમાશકર અને સુન્દરમ
 ઉપર હું મીટ મારું છું. તેમનાં સત્ત્વ જે
 નકારશે તો મારે કદાચ એક આખી પેઢી
 વાટ જોવા પડશે પ્રાચીન સંદર્ભ ફેરવી હુ
 કવિને કહું, " તવ હૃદયે હૃદયે મે મસ્તુ !
 પ્રદસ્પતિપ્દ્યા નિયુનપ્તુ મદ્યમ !
 નિયુનપ્તુ મદ્યમ !

૧. ઘકતર-અને તમે મારી પામે બાબા તે પદેતાં તમે જાની સમાદ સીધી હતી !
 દર્દી-મેમિસ્ટરની

ઘકતર- અને તેણે મું મરખી સમાદ બાપી ?
 દર્દી-તેણે મને તમારી પાસે જન્માને હતું.

× × × × ×
 રવિચારે દેવજમાં પ્રવચન કરતાં પાદરીએ શ્રીતાઓને કહ્યું, " આવતા રવિવારે હુ
 બ્રહ્માજી પર જાવજ કરીશ પૂર્વ તૈવારી માટે તમે બાધનલમાંથી માર્કનું સત્તરમું પ્રાર્થન
 વાંચી આવશી. " બીજા રવિવારે જાવજ શ્રી ક્યાં જમાઉ પાદરીએ કહ્યું, " એએ માર્કનું
 સત્તરમું પ્રાર્થન વાંચી બાબા દોન તે દાય ઉચ્ચ કરો. " લગભગ બધાએ કાય ઉચ્ચ કર્યા
 ત્યારે પાદરીએ કહ્યું, " હુ તમારા વિષે જ બોલવા માગુ છું. માર્કનું સત્તરમું પ્રાર્થન
 છે જ નથી. "

“યુનીઆ” નો ઓવારો.

મણિભાઈ દિવેદી

“પૂર્ણ” આસિના ડિસેમ્બર - ૪૮ ના વ્યક્તિ “એ કોણ હોતો” એ નામનો મારો લેખ પ્રસિદ્ધ થયો. આ લેખનો ઉતારો સુરતના “બુદ્ધગત મિત્ર” પત્રમાં પ્રાપ્ત થઈ એ વાંચી તર્જનપોગના ધો બીમબાઈ લાલભાઈએ મને પત્ર લખ્યો. એ પત્રમાં તેઓ લખાવે છે કે :—

“ઉંબર આમને સામે નિકારે યુનીઆનો ઓવારો નામનો એક ઓવારો છે અને આપના લેખમાં જે કાળોનો ઉલ્લેખ છે તે એ યુનીઆ કાળો હોવા નોંધ્યો એમ દત્તકશ ઉપરથી મારું અનુમાન છે.”

દત્તકયાને નક્કર ઐતિહાસિક મટના તરીકે સ્વીકારતા પહેલાં ધણી ચકાસણી કરી સેવી નોંધ્યો તથા જોગ જામ બાગી નવસારી તાલુકાના કાંઠા વિસ્તારના જામ પર ચકાસ લખ જવાની તૈયારી કરવા અને એક સ્થાનિક નવજવાનની સાહસિકતાએ કરેલા ફેળની મે રજુ કરેલી હકીકત પણ દત્તકયાને આધારેજ તૈયાર કરેલી છે તેમ છતાં એવી દત્તકયામાં પણ લોકવાતોમાં ઉતરી આવેલી હકીકતો ઉમેરાય એ ખાદરણીય છે અને એ રીતે ધો બીમબાઈએ “યુનીઆ ઓવારો” વિશે જે માહિતિ પૂરી પાડી તે મહત્વની છે.

હવે એ હકીકતને જરા વિસ્તારથી તપાસીએ. નવસારી તાલુકાના કરાંબટ જામ આજળથી મોઢેળાનો પ્રવાહ ઉતર્યા ફાઈ સુરત છત્ત્યાના ચેર્નાથી તાલુકાના ઉંબર આમના સીમારે મધ પલસાણા તાલુકાના બોલેણીના સીમારેથી વળાંક ખાઈ છુટોઆ આજળ પશ્ચિમ તરફ વળી નવસારી તાલુકાના હાંતી જામ આજળ ખુલાતના ખખાતમાં ભળે છે.

તલજેપોર જામ અને ઉંબર વચ્ચે કાંણુ ખતર નથી અને નવસારી તાલુકામાં સીખા આવવા માટે મોઢેળા ઝોગલવા ઉંબર જામને નદી કાંઠે આવવું પડે. નદીએ જે

ભાગમાંથી પાર કરી સહાય છે તેવા ભાગને ઓવારો કહેવામાં આવે છે. એનો અર્થ તે રમણ પર ઘાટ બાંધેલો હોય એવો થતો નથી તેમાં જે નદીઓમાં ભરતી ઓટનાં પાણીની અવગણના થતી હોય ત્યાં ઘાટની વિશેષ સામકતા પણ નથી. ઉંબરની દિશિયે આવેલા ખારીઆ તળાવથી પશ્ચિમ બાજુએ નદી કલમચાંદી દિશિય તરફ ઉતરી નવસારી તાલુકાની દબામાં આવી સહાય છે. આ ઉતરાણના કાંઠા ને રસ્તા નીકળે છે એક રસ્તા કરાંબટ અને મરોલી તરફ અને બીજો મગોભખાડા મધ ઉંબરાક. એટલે યુનીઆનો ઓવારો તે મોઢેળાને દિશિય કાંઠે જ્યાં ને રસ્તા ફુટે છે ત્યાં આવેલાનું જણાય છે.

પોઢારાઓની જેમ મરોલી વિભાજમાં દબલ કરવાની હતી અને એથી એમની ધૂતતાને ઠેકાણે પાડવા જે નવજવાને જનનિરસારી કરી તેની વાદમાં એ ઓવારો સામે એનું નામ જોડ્યું હોય એ નામ તે યુનીયાલ હોય તે એ અનુમાન સાથે કપોળ-કમિત નથી લાગવું. ન્યા ઘાટ બાંધેલા હોય ત્યાં તે તેવું જાન કરનારનું નામ નોંધાય છે પણ જ્યાં માત્ર નદી ઉતરવાની જગ્યા સાથે નામ જોડાય ત્યારે તેવા નામ પાછળ કષ્ટક ઇતિહાસ ગહેમો હોય અને મહાના ગેદાન વિસ્તારમાં આવાં સાદસ સિવાય બીજા કાંઈ જનારની સંભાવના ગહેલી નથી. એમાં પોઢારાઓનાં પાંદડાં નદીના કાંઠાં ઉઘાડી પડનાર એ સાદસ વીરની યાદ જે સ્મરણની પાસે એ જનાવ જન્મે તે રમણને તેનું નામ જોડીને કાંઠાની પ્રજાએ માન્યગ જનાવી હોય એ જાનવા જોગ છે અને કાળક્રમે તેની સાથે સંકળાવસો ઇતિહાસ શૂંસાતો ગયો અને ઓવારાનું નામ માત્ર રહ્યું આપણે ક્યોજીશું કે આ જાળવને કમતી વિરોધ હકીકતો હજી પ્રકાશમાં આવે અને એ વીરના ઇતિહાસ પર વધુ પ્રકાશ પડે.

અસિદ્ધ નિઝાન

સિદ્ધાસન પર બેસી નિદ્રા ભેતી વૃદ્ધ ગણિતે પવન નાખતા ચાગુ ગુલામો મેલ્યા હતા રાણી ધોગતી હતી તોણે અવાજ કાઢતી ગુલામોને સિયિલ નગરે જોતી એક નિહાડી ગણિતના બેઠામાં બેઠી હતી

પહેલા ગુલામે કહ્યું, “રાણી તેની નિદ્રામાં કેવી દૃઢાપી લાગે છે। તેનું મોં જુઓને વીકસી ગયું છે અને જાણે સેતાન તેનું ગળું ફેંચી ગયો હોય તેમ તેના કંપ આવે છે।”

બિલાડીએ ધુરડી અવાજ કરી કહ્યું, “તમારી જાન્યત ગુલામીમાં તમે જેવા દૃઢાપા લાગ્યા છો તેનાથી અધધધે દૃઢાપી તે તેની જિંદગીમાં દેખાતી નથી.”

બીજા ગુલામે કહ્યું, “તેની ત્વચાની કચલી જીવમાં એકાદી દેખાવાને જાણે વધારે સ્પષ્ટ દેખાવ છે કાંઈ માફા સ્વપ્નામાં તે પડી હશે.”

અને બિલાડી ધુરડી, “બહેતર છે કે તમે પણ જિંદગી જાઓ અને મુશ્કેલી સ્વપ્નાં જુઓ.”

અને ત્રીજા ગુલામે કહ્યું, “તેણે દહેલવાં રહે” મનુષ્યોનું સરવસ કદાચ તેની નજર આગળથી પસાર થઈ હશે!”

અને બિલાડી ધુરડી, “તમારા પૂર્વજો અને અનુજોનું સરવસ તેની નજર આગળથી પસાર થાય છે.”

અને ચોથા ગુલામે કહ્યું, “તેને વિરે વાતો દરવાનો ક્ષીર્ અર્થ નથી મને તો કોઈ ગદીને પંખો વીંછતાં અમ ચડ્યો છે.”

અને બિલાડી ધુરડી, “તમારે કંઈ તો સદાય પંખો વીંછવાનું ધ્યાન રાખવું છે

જેમ અહીં પંખો વીંછો છો, તેમ સ્વર્ગમાં પણ તે વીંછવો પડશે.”

આ કહેવું ગણિતનું મરતક જીવમાં રહેજ નમ્મુ અને તેનો રાજમુખટ અમી જમીન પર પડ્યો

ગુલામોમાંના એકે કહ્યું, “અપશુકન થયો.”

અને બિલાડી ધુરડી, “કોઈને અપશુકન થાય તે બીજાને શુભ શુકન નીવડે.”

અને બીજા ગુલામે કહ્યું, “જો તે જાગી પડે અને રાજમુખટ નીચે પડી અપેસો જુએ તો મોટી ખાતર। આપણને અચિત્ત હસીએ લટકાવે.”

અને બિલાડી ધુરડી, “તમારા જન્મથી તમને તે રોજ હુલુતી આવી છે પણ તેની તમને ખબર નથી.”

અને ત્રીજા ગુલામે કહ્યું, “હા, ખરી વાત છે તે આપણને કાપી નાખે છે અને કહે છે કે જો તો દેવોને અધિદાન આપ્યું।”

અને બિલાડી ધુરડી, “માત્ર અસા-કોતુ દેવોને અસિદ્ધાન આપવામાં આવે છે.”

ચોથા ગુલામે બધાને સાંત રાખ્યા અને તેણે કીમેથી રાજમુખટ જમીન ઉપરથી ઉઠાવ્યો અને વૃદ્ધ ગણિત જાગી ન પડે તેમ તેના માથે પાંચો પહેરાવ્યો

અને બિલાડી ધુરડી, “પડી ગયેસો રાજમુખટ માત્ર ગુલામોજ કંડીથી રેલાય છે.”

ચોરીકાગ પછી વૃદ્ધ ગણિત લઈ એણે જાગામાં ખાધાં અને આમતેમ જોડું,

પછી તેણે કહ્યું, “ મને સાચું છે કે મને સ્વપ્ન આવવું હવું. તેમાં મેં એક વીંછી એક મોટાં ઝાડની ફરતે ચાર છાંડીઓની પૃષ્ઠ પરથી જોયા. મને આ સ્વપ્ન ખમવું નથી. ”

ફરીથી આંખ બંધ કરી તે જોવી ગઈ અને તે ધોળવા સાચી. અને ચાર યુધાઓ પાંચો વીંછી ઘાગા.

અને બિંધાઈ મૂરકી, “ પાંચો વીંછી, મૂળાઓ પાંચો વીંછી, તમને એ આંખ બંધ કરી ગઈ છે તેનેજ તમે પવન નાખી સચેત રાખો છો. ”

સંત

કુંગરની ચેલી જાણુ પર જમણમા રહેતા એક સાધુને મારી જીવાનમાં એકવાર કુ મળવા ગયો, અને જાને સફળતા વિશે વાર્તાલાપ કરતા હતા, ત્યારે ત્યાં ખામડેકરા-વાળી જમીન પર ખોદાતો ખોદાતો ચાલતો અખિત થયેલો એક લૂટારો આવ્યો તે મૂંઝામાં આવ્યો અને સાધુને પાંચે પડી બોલ્યો. “ મહારાજ, મને જ્ઞાતિ આપો મારા પાપોના બાગથી કું દનાઈ ગયો છું. ”

અને સાધુએ જવાબ આપ્યો, “ હું પણ મારા પાપના બાગથી દનાઈ ગયો છું. ”

અને લૂટારોએ કહ્યું, “ પણ હું તો ચોર અને લૂટારો છું. ”

અને સાધુએ જવાબ આપ્યો, “ હું પણ ચોર અને લૂટારો છું. ”

અને લૂટારોએ કહ્યું, “ પણ હું તો ખૂંટી છું અને ધણા માણસોનું ખૂન માગ દાનમાં માગી પાડે છે. ”

અને સાધુએ કહ્યું, “ હું પણ ખૂંટી છું અને ધણા માણસોનું ખૂન માગ દાનમાં માગી પાડે છે. ”

અને લૂટારોએ કહ્યું, “ મેં તો અજિવિન ગુન્હાઓ કર્યા છે. ”

અને સાધુએ જવાબ આપ્યો, “ મેં પણ અસખ્ય ગુન્હાઓ કર્યા છે. ”

પછી લૂટારો ટ્યાર ઝીએ ગયો અને સાધુને જોઈ ગયો. તેની દૃષ્ટિમાં નવીન ચમકેલી અને ત્યાંથી વિગત ચર્ચા તે ફરતો નાચતો નીકળી ગયો.

સાધુ તરફ ફરી મેં તેને પૂછ્યું, “ તમે નદિ કાંઈ ગુન્હાઓના આગેયો તમારા પર તમે શા માટે મૂક્યા? તમારામાંથી મહા ગુમાસ્ટી એ માણસ અહીંથી ચાલી ગયો તે તમે ન જાણો? ”

અને સાધુએ જવાબ આપ્યો, “ મારા પર હવે તેને મહા નથી એ ખરું. પણ તેને કેટલું આશ્વાસન મળ્યું? ”

તે કહ્યું અને લૂટારોને દુરથી ધાત્તા સામળ્યો અને તેના સ્વરના પાંચાથી ખીંચી આવેલો ગઈ હતી.

મૂંઝાવાટી

મારા પ્રવાસ દરમિયાન એક ટાપુ પર એક વેળાએ માણસના જેવું મરતકવાળા અને સોખમી પંચવાળા રાક્ષસને મેં જોયો. તે સતત જમીનપરનાં જસણ કરતો અને દિવામાંનાં પાન કરતો કું ઘણા સમય છેને નિદ્રાળી રહ્યો. પછી તેની પાસે જઈને મેં કહ્યું, “ હજી તમને સંતોષ થયું નથી? તમારી યુગ્મ કરી પડતી નથી અને તમારી તૃષ્ણ દહી મટતી નથી? ”

અને તેણે જવાબ આપ્યો, “ હા, કું તૃપ્ત તો થયો છું, આરે એટલુંજ નહિ, પરંતુ હવે હું ખાતાં અને પીતાં ચાહ્યો. પણ હું પણ મને કંઈ ઘણું છે કે દાન આપવી શકે મારે ખાતાને માટે પૃથ્વી અને પીવાને માટે પાણી ન રહે! ”

દ્રામમાં ગોલ્ડોશ* ગુમાવણું કંઈ મુશ્કેલ નથી. ખાસ કરીને બીજા ઉત્પાદકો તમને આમતેમ હસેમે અને કોઈ જક માણસ તમારા પગ ઉપર તેનો પગ મૂકે ત્યારે તો એ સરળ બને છે. આખના પલકાગ પડવા જેટલું તે સહેલું છે.

મારું ગોલ્ડોશ મેં એ સેકન્ડમાં ગુમાવ્યું બહુ, હું મોઢો ઉપાડી કંઈ બોલું તે પહેલાં તે ખુબ અર્થ મળ્યું.

ત્યારે હું દ્રામમાં ચર્યો ત્યારે મારા બંને ગોલ્ડોશ દત્તા. મને ચોક્કસ વાદ છે, બંને છે કે નહિ તે હાથ લાગી તપાસી હું દ્રામમાં ચર્યો.

અને ત્યારે હું દ્રામમાંથી ઉતર્યો અને મારા પગ તરફ જોયું તો એક પગ પર જ ગોલ્ડોશ હતો બીજો ક્યાં નીકળી પડ્યો હતો મારું બંદ તો હતું. ગોલ્ડોશ પણ હતો. પણ ગોલ્ડોશ નહિ અને દ્રામ નજર બહાર નીકળી જાય

દ્રામ પાછળ ઘોડાવાનો કંઈ અર્થ ન હતો તે પકડી સમજ તેમ ન હતી બીજા પગનું ગોલ્ડોશ મેં કાઢી લઈ મારામાં પાંડી તે હાથમાં લઈ હું આપ્યો મારું દ્રામ પૂરું થયું. “રહી” તે હું શીધવા નીકળ્યો એવે મે વિચાર્યો “વસ્તુઓ ગુમાવવી મને પસંદ નથી હું ગોલ્ડોશ શીધી કાઢીશ.”

દ્રામ ઉપરથી ઉતર્યા પછી હું ગોલ્ડોશની શોધમાં નીકળ્યો પહેલાં તો મેં એક દ્રામના કાષ્ટગની સલાહ લીધી. તે મને આચાર્યવાદી બનાવ્યો.

“કમરનો ઉપકાર કે તમે ગોલ્ડોશ દ્રામમાં ગુમાવ્યું” તેણે કહ્યું. “બીજા કોઈ

નજીગરથી તમે તે ગુમાવ્યું હોત તો હું આત્રી ન આપી શકત. પણ દ્રામ એ તો સરકારી બેન્ક જેટલી સડીસલામત જગ્યા છે બોવાયેલી વસ્તુઓ માટે એક ખાસ ઓફિસ છે ગુમ થયેલી વસ્તુઓની કચેરી. તમારી બોવાયેલી વસ્તુ ત્યાં જતાં તમને મળી રહે છે. બેન્ક જેટલી સુરક્ષિત.”

“તમારો મોટો ઉપકાર” મેં કહ્યું, “તમે મારા મજબૂર પરથી બધું લઈને ક્યાં મુકો એમ છે કે મારું ગોલ્ડોશ લખાવવા નવા જેવું છે, માત્ર ત્રણ વગસી જ તે હું પહેરું છું.”

હું બીજો દિવસે બોવાયેલી વસ્તુઓની ઓફિસે ગયો “મારું ગોલ્ડોશ, બિગલેશ, મને પાછું આપશો?” મેં તેઓને પૂછ્યું.

“અલગત, જરૂર” તેઓએ જવાબ આપ્યો, “કેવું ગોલ્ડોશ છે?” “એક સામાન્ય દેખાડુ ગોલ્ડોશ માર સાઈઝ” મેં જણાવ્યું. “અમારી પાસે માત્ર સાઈઝ ૩ના માર દબાર ગોલ્ડોશ દરો” તેઓએ કહ્યું “એના પગ દરમી ખાસ નિશાનીઓ છે?”

“અલગત, સામાન્ય નિશાનીઓ છે” મેં કહ્યું, “કોડી ધસાયેલી છે અને અદગની બાત નહિવત અવશેષ રહી છે.”

“અમારી પાસે એવા ગોલ્ડોશ હજાર ઉપર છે ખાસ વધારાની કંઈ નિશાનીઓ છે?” તેમણે પૂછ્યું.

“હા, મારે કહેવું જોઈએ કે ખાસ નિશાનીઓ પણ છે. આંજળીવાળા બાજુ લખાવવા કાઢી બેસે છે અને એકી તરફ ધસાઈ ગયેલી છે. હું એકી પર માર મૂકી ચાલું છું પણ જાણ્યો તો ઠીક છે જાણ્યો હતો કાઢી રહી છે.”

* જોશના રક્ષણ માટે તેના પર પહેરવામાં માટેના ગ્રન્થના દાંડણા.

પૂછા

“જરા ભેસો” તેઓએ કહ્યું. “કમ-
જા જાએ તપાસ કરીએ.” થોડી મિનિટ
બાદ તેઓ મારે ગોસેલ સહ આવ્યા.

મને અવધૂનિય જ્ઞાનદં થયો. કલ્પના
દર્શના અલ્પજ્ઞો પડ્યાં એક જાહેર કાનો-
સળી જેવી સુદગ વ્યવસ્થા અને કલેલીયત ।
જેવા માળાણ અધિકારીઓ । મારા ગોસેલ
માટે, તેમણે કેટલો મમ લીધો !”

“હું જિંદગી પર્વત તમારો ગાભારી
રહીશ ” એ તેમને જણાવ્યું, “તમારો
ઉપકાર, મિરાદરો, અને મારે ગોસેલ પાછું
આપો. હું હમણા જ તે પહેરીશ ”

“મારૂં કગલ, મિરાદર, ” તેઓએ કહ્યું,
“તમારૂં ગોસેલ જોવાનું હવે તેવું એવજન-
નામું સહ આપો. તમારા માળાની સમિતિએ
તે ઉપર સહી કરેલી હોવી જોઈએ. પછી
બીજી કાંઈ પણ વિધિ વિના જમે તમારે
તમારૂં ગોસેલ પાછું આપીશું.”

“હાલજી ” એ કહ્યું, “વદાલા
મિરાદરો, પણ માળાની સમિતિ આ વિષે
કશું જાણતી નથી હાલ તેઓ સોમનામા
પર સહીઓ ન કરે !”

“તેઓ અવસ્થ સહી કરશે.” તેઓએ
જણાવ્યું, “તેમનું કામ જ સહી કરવાનું છે”

મે ગોસેલ પર ફરીયા એક દરિયાવાત
ઓ અને પછી ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો.

બીજા દિવસે હું માળાની સમિતિના
પ્રમુખ પાસે બેસી. “એક પ્રતિષ્ઠાપત્ર લખી
મને આપો નહીતર મારૂં ગોસેલ સદા મારે
જોવાનું જશે.” એ તેને કહ્યું

“તું જો મારું છે ?” તેણે પૂછ્યું,
તમે અરેખર ગોસેલ ગુમાવ્યું છે કે વાત
જોરી કાઢી છે ?”

“હું સત્ત જ કહું છું, મારું ગોસેલ
જોવાનું છે.”

“ત્યારે તમે પ્રતિષ્ઠાપત્ર લખો અને હું
સહી કરીશ ”

તેથી હું ત્યાં બેઠો અને સોમનામું લખી
કાઢ્યું. બીજા દિવસે સહી કરી સમિતિએ
મને કામળ પાછું આપ્યું તે લઈને હું
જોવાનું વરણ્યોની ઓફિસે બેસી, તમે
મનસે ? કંઈ પણ વધારે પૂછપરછ કે તક-
લીફ વિના મને મારું ગોસેલ આપ્યું.”

મે તે પહેલું ત્યારે મારામાં ફરીયા
રકુતિ આવી. જેવી મુદર વ્યવસ્થા. આવા
અધિકારક દેશમાં રહેવું તે જેવું સહવાન ।
કંઈ જાણત દેશમાં મારા ગોસેલ મારે આટલી
તકલીફ મોઢ સેત મારું ? તેમનો વખત આમ
કાંઈ વાપરત કે ? નહીં જ તેઓએ તે દ્વાર-
મયી બહાર ફેંટી દીધું હોત અને વાતનો
ત્યાં અત આવત. પણ અહીં માત્ર એક
અલ્પકાલિની તપાસ પછી મને મારૂં ગોસેલ
પાછું મળ્યું. તમારા મઠિ રાજ્ય અવસ્થાનો
અને કેવા અતિમાન રહે છે !

એકજ દરિયાની વાત કે અલ્પકાલિની
અહીં તહી રખડમાં મે મારું પહેલું ગોસેલ
ગુમાવ્યું હું તે પેપરમાં વીડી મારી ચીંચી
ગુમતો. હવે તે ક્યાં રહી વળું તે મને નાદ
નથી. દ્વારમાં તે રહી નહિ જાયું તેની મને
ખાતરી છે. એ તદ્દન ખોટું. હવે હું તેની
ક્યાં સંધ કરું ?

એક અવસે પ્રખ્યાત ચિત્રકાર વીરસલગને પૂછ્યું, “હું મારૂં છું કે તમે સહેનસાદ
એકવડ સાતમાને જોળ્યો છે ?” ચિત્રકારે કહ્યું, “નહિ, હું તેને જોળખતો નથી.” અવસે
આશ્ચર્યમાં કહ્યું, “કઈ કાલેજ તે મને મળ્યા હતા અને તેમણે મને કહ્યું હવે, ‘હું વીરસ-
લગને જોળ્યું છું’ વીરસલગે હાથ ખેંચેરી કહ્યું, એ જતણાચોર છે.”

સર્જકની વિચારમાળા

['ઊર્મિ' અને વિચાર' લેખક શ્રી રમણલાલ દેસાઈ
પ્ર મે આર આર રોહની કું. મુંબઈ, ૨]

ગ રમણલાલ વસન્તલાલ દેસાઈની નવલકથાઓના પછા પ્રશ્ન સંકેતે ખબર નહિ હોય કે પોતે એ કૃત્તિઓનો ગસાગસા માણે છે તેના મૂળમાં ક્યાંતો એવો જુના કાળનો નિષ્કંઠ છે કે પોતે નિઃખંધકાર થવાના હતા તેને જાણે ક્યાં લેખક જન્મ્યા છે એ નિષ્કંઠને પરિણામેજ આપણા મુખને એની ઉત્તમ નવસોમાંની ફેટલીક મળી છે પરંતુ પોતે વિચારગ્રીષ્ઠ નિઃખંધકાર પણ સાથે સાથે રળ્યા છે એ આપણુ સદમાગ છે આ પ્રદારનાં એમનાં ફેટલીક લખાણો અગાઉ 'હવન અને સાદિત્વ' ના બે ભાગમાં આવી ગયાં છે 'ઊર્મિ' અને વિચાર' એ એવો ત્રીજો સમ્રાટ છે. પુસ્તકના નામથી સૂચવાતાં જ ને તરવેલા આ ૨૪ લેખોમાં છે એનું વર્મીકાણુ આ પાંચ વિષયોમાં થયું છે ગૌરવ, સત્યારી, મુશોળ સાથે રમત, અજત, પ્રકીર્ણ પુસ્તકમાંની વિચારો આ સમજવાની ધરખવાળો કાઈપણ વચિનાગ એનાં અવજન પાઠતાં શુભલક્ષણુ ઘટત મદલ્ય કરી શકે તેમ છે તે અનુભવે છે કે પોતે અહીં સમકાલીન છત્રનના ફેટલીક મુવક તથા એીહવન જેવા

મહા પ્રશ્નો-જે સૌથી નાનુક પ્રશ્નોમાંના પણ છે, તે સળ-ધી જે ભાવો કે રિવાજો વચ્ચે છે તે ઊર્મિથી અનુપ્રાણિત વિચારકના માનવતા-ભગ, બાવનાશીલ, દેહદાઝખર્ચા હૃદયમાં ઉત્પન્ન થવા છે અને સમતોલ, મર્મન લુહિતો સાગસારવિવેક પણ પામ્યા છે ' નામગિ સ્તાન જેવા ફેટલાક લેખોમાં જે ન્યુનાધિક પ્રમાણમાં કટાક્ષકથન છે તેમાં પણ ક્યાં પોતાનું સાક્ષણીક સૌજન્ય ચૂક્યા નથી તેથી એ સુવાચ્ય રહીને અસરકારક જની રહ્યા છે વળી, લેખકનો બહુવિધ હવન સૌજન્ય અનુભવ હવનનું અવશેષન, તેની પર મનન, સવેદન-શીલ છતાં સ્વતંત્ર મનોહતિથી એના પ્રશ્નો પર સુચવાળા નિષ્કંથો, આ સમથુ - મણા પૂછોને ઉદાહરણોથી, સંસ્મરણથી, પ્રસન્નોથી સચિરેલ આકર્ષક બનાવે છે તે એમની સર્જક તરીકેની શક્તિઓના ઉચિત વિનિયોગનું રૂક પરિણામ છે એજ કાણે, પુસ્તકનું એક પણ પાનું અગસિક ભાગે દરી એમ આપણે સન્તોષપૂર્વક કહી શકીએ છીએ.

વિજયરાય ક વેદ્ય

એક કુમારીએ એક અંગ્રેજ લોડને ફરિયાદ કરતાં રહ્યું, "લોડો કેવા નિદાખોર છે અને જેક જાળકો જન્મ્યા છે એવી વાતો કહે છે!" લોડે આશ્વાસન આપતાં કહ્યું "જામ બપોટાની માત્ર અર્ધજી વાત હું માનું છું!"

+ + + + +

વોટલુંના દેવળના દર માટે દર વર્ષે પ્રદર્શન બરવાનાં આવણું પણ એક નવા આવેશ પાદરીએ પ્રદર્શન ન બહું પણ લોડો પર એક પરિપત્ર મોકલ્યો, "પ્રદર્શનમાં આવવા માટે તમે-ટ્રામ વાડું અગ્યો છે, તમાનાં લુહડાં બજડે છે, મિલન બજડે છે, આ પાણી નારતામાં ધિમ્મ ખસે રા તે બધા ધિમ્મ દેવળના દરમાં મોકલી આપશે. આ સાંકે પ્રદર્શન ગાખવામાં આવ્યું નથી" પ્રદર્શનમાં નહા મળતો તેના કગતાં આ રીતથી બળી મોટી રકમ ભેગી થઈ

વર્તમાન રાજકારણ

નનુઆગી માસના રાજકારણમાં દિલ્હીની ઈન્ડિનેસિઆ સભાની પરિષદ, વડોદરાનું દિન્દ સભામાં થયેલું નેત્રાણ, ગાંધીય સ્વયં-સેવક દળ સામેની સરકારી પ્રવૃત્તિઓ, અને નૂતનાત્મક મુકામે મળેલી યુગગતી સાહિત્ય પરિષદ એ ચાર ખામતો બચાવી સકામ.

પ્રથમ આપણે દિલ્હીની ઈન્ડિનેસિઆની પરિષદ લઈએ. આ પરિષદ સમક્ષ ઈન્ડિનેસિઆનો સમગ્ર પ્રશ્ન વિચારવામાં આવ્યો હતો અને તેમાં એસિઆનાં ધણાં ખરાં રાષ્ટ્રીય હાજર રહ્યાં હતાં. આપણા પત્રપ્રધાન ન્યાંદરલાલ નેહરૂની તે વ્યક્તિમત્તે તેલ હતી, અને દિન્દે તેથી ઓછી ક્રાંતિની પ્રતિજ્ઞા પ્રાપ્ત કરી હતી. પાકીસ્તાન અને દિન્દ અને પ્રથમ વાર અતરરાષ્ટ્રીય વિવેચનોમાં એકમત થવાં હોય તો તે આ પરિષદમાં. પાકીસ્તાનના મુસલીમો માટે તો તે પરિષદ અગત્યનો યોધાધા હતો. નાના નાના મુદ્દાઓ ઉપર દમેશાં નેગર અને સાધનવાળા પડોશી રાજ્ય દિન્દ સાથે વકરાશે ક્યો? જ્યાં તેના કરતાં દુનિયાના અગત્યના પ્રશ્નોમાં દિન્દ સાથે એકમત થઈ અતરગાંધીય વિવેચનોમાં સ્વતંત્રપણે કામ કરવું વધારે ઈષ્ટ છે તે ઈંગ્લીશના મુસલીમોને હવે ચોક્કસ સમગ્રર્થ મળુ હોવું નોંધ્યો. વસ્તુતઃ પાકીસ્તાન અને દિન્દનો એ એકમત અને તો ઈન્ડિનેસિઆનો પ્રશ્ન બહો સ્વળ થઈ જાય તે નિર્વિવાદ છે, પાકીસ્તાને દલુ જીન ધણા પદાર્થ પાડે આપણી પ્રાસેથી શીખવાના છે એક અતર રાષ્ટ્રીય સ્વાધર્મ તો પાકીસ્તાન, દિન્દ સાથે નહીં જતી, મધ્ય એસિઆનાં રાજ્યો સાથે જઈ એક છે તે તેની સક્રિય મતોદાર સમયે છે કારણ કે મધ્યએસિઆનાં મુસલીમ રાજ્યો પ્રથમ પંક્તિનાં રાજ્યોની ક્રાંતિમાં મહાતાં નથી એટલું જ નહીં, પણ, સુદ્ધિમતામાં,

કે હિ. કામદાર

સાધન સપત્તિમાં અને વિચારગતિમાં તેઓ દિલ્હી અને પાકીસ્તાનથી ધણાં ઉતરતા દર-જમનાં છે, અને પાકીસ્તાન તેમના તરફ હશે તે જ. પાકીસ્તાનને લાભ નહીં પણ નુકસાન છે, કારણ કે પાકીસ્તાનને તેમની સાથે એ ગાંધીની પરસ્પર વિરુદ્ધ રાજકારણોમાં તણાવ પડશે.

ઈન્ડિનેસિઆની દિલ્હીની પરિષદના ઈંગ્લી સમુક્ત ગાંધીસભાની કાનવાદીથી બાજળ જાય છે અને એટલે જ્યો તેમની ઉપચોડિતા, એ પ્રશ્ન પડે, ખાસ વધે છે વસ્તુતઃ. હવેથી સિદ્ધિરિટી કાઢે-તોસે આ ઈંગ્લીની પાછળ પાછળ ચાલવું પડશે તેટલે જ્યો, દિન્દે સમસ્ત જગતને એક નવો માર્ગ ચલાવે છે.

રાષ્ટ્રીય સ્વયંસેવક દળની રાષ્ટ્ર વિરોધી ખયવા તો કમિય વિરોધી પ્રવૃત્તિઓ હવેથી બંધ પડે છે તે બાનંદની વાત છે. આ સંસ્થાએ જૂનાકાળમાં સમાજની ધણી સારી સેવા કરી છે તે વિષે એ મત હોઈ શકે નહીં કમિયના કટલાક રાજકારણથી તે સસ્મા વિરુદ્ધ હતી તે નમણીલી બાજત છે દિન્દમાં દિદુ ગાંધી હોવું નોંધ્યો, એ ગાંધીને જ્યો બાજવે ઝડો હોવો નોંધ્યો, એમાં મુસલીમોએ દમેશાં ઉતરણ સ્થાન ધરાવવું નોંધ્યો, તે આ સંસ્થાના અ-સ્પષ્ટ મુદ્દાઓ હતા, તે બાજબી નહોતા વસ્તુતઃ દિલ્દમાં રાજ્ય, હવે, દિદુઓ પાસે જ રહેશે તે માટે મોટી પ્રવૃત્તિ કરવાની કસો જરૂર રહેલી નથી જ. કમિયે જ્યો દિલ્દ રાષ્ટ્રનો ઝડો કદી નહોતો, તે ઝડાને નજીસે વધે બાજી મહારાષ્ટ્ર ધર્મના એક પ્રતીકરૂપે પસંદ કરવામાં આવેલાં હતા. રાષ્ટ્રપૂતોએ તેને ગાંધી-ઝડા-તરિકે કાઢ્યો નહોતો સિધો તેને કદિ સમજતા નહોતા, કમિયે એકમતે, તિરેજો ઝડાને ગાંધીયન તરિકે

નહોર ક્યોં છે એટલે ઝડપી તકરાર નિરર્થક થઈ બંધ હતી. હેમ્લિ ક્રિડ રાષ્ટ્રમાં મુસ્લીમો મુસ્લીમો તરીકે તો હવે, હંમેશાં થકુ ધ્યાન ધરાવતા ગ્લેસે, દિંદુ ધર્મનું દિંદુમમાગનું, કિંદુ, ગ્લેસ હવે મુસ્લીમો કે-મુસ્લીમ લીજ, કે પાકીસ્તાન સામે, કરણ હોય તો તે માટે કિંદ સરકારની પૂરેપૂરી તાકાત છે. કિંદ લશ્કર ફેરને અને સરકારને પૂરેપૂરું વફાદાર છે, જે ફાઇપણ સસ્થાની વફાદારી નિષ્ક, અને શુધ્ધ પૂરવાર થઈ હોય તો, તે આપણા લશ્કરની છે, ખુદ કમિસવાદીઓની વફાદારી હંમેશાં શુધ્ધ ગવી નથી. આ કાગ્જોથી રાષ્ટ્રીય સ્વયંસેવક સભાની સસ્થા નિરર્થક થઈ બંધ હતી, ખાસ કરીને ગાંધીજીની હત્યા પછી તે સસ્થાના આગેવાનો નાદિમત થઈ ગયા હતા, અને મદારાજના સક્રિય અને બહુની પ્રાંતવાદી તેમના ગાજરજીભા તોફાની તત્ત્વ ધામસ થઈ ગયું હતું, એટલે એ સસ્થા હવે બંધ થઈ છે એ મોઝ ન થયું છે. સરકાર દિન્દમા લીજના ગાજરજી સામે એવો જ તીખો હાથ મતાવે એમ આપણે ઇચ્છીએ.

વડોદરા દિન્દ સહ સાથે મે માસ સુધી- માં સમાઈ જશે, એ ત્રીજો અત્યંતો ગયા માસના રાજકરજીમાં મુકો છે. વડોદરા દિન્દ સંધમાં ધામસ સ્વાર્માં પહેલુ મોટું ગાજર હતું, તે પ્રમાણે, દિન્દસંધમાં સમાઈ જવામાં પણ, તે પ્રથમ મોટું ગાજર છે. વાદ રહે કે હળુ ત્રાવજીકો, રહેસુર, હૈદરાબાદ, જલ્પુર, જોધપુર, મોપાજ, વગેરે ગાજરો દિન્દસંધમાં એકપ થઈ સમાઈ ગયાં નથી. વડોદરાને દિન્દસંધમાં જાહેર ચમેસો સમાવેશ ખાસ સુચક છે, બીજા રાજ્યો, અને રાજ્યસંધો, કદાચ, એ જ માર્ગ પકડે, અને તેઓ તુરંતમાં પ્રાંત જેવાં થઈ રહે, એ બનવા જોગ છે. વડોદરા રાજ્યનો મુખ્ય જીવી રીતે આવી બનેલો હતો કે તેનો સમાવેશ થયે, એ જ

બધા માટે સરળ માર્ગ હતો- ત્રાવજીકો, કોમ્પીન, રહેસુર, હૈદરાબાદ, વગેરે બીજાં રાજ્યો એ દષ્ટિએ કાંઈક છુટું, સ્થાન ધરાવે છે, જો તેમનો સમાવેશ, વહેસો મોટો, અનિવાર્ય તો છે જ.

વડોદરા તાત્કાલિક સમાવેશથી વડોદરાની પ્રજાને કેટલું નુકસાન તો થશે. વડોદરા સહેર તરફ કેટલું લક્ષ અપાતું હતું તે હવે નહીં અપાય, વડોદરા રાજ્યના કેટલાંકે કામદાઓ દિન્દસંધના કામદાઓથી આગળ વધેલા છે એનો લાભ, કદાચ, હવે વડોદરાની પ્રજાને, નહીં મળે, વડોદરા રાજ્યની અનેક સાંસ્કારિક સસ્થાઓ અમાલના જેવું પ્રસન્ન કાનું કરી શકશે નહિ, પ્રજાને તાત્કાલિક ગાજર મળતી તે મોટા વખત માટે, તેટલી ત્વગથી, નહીં મળી શકે, મોટા મોટા અમલદારોને વહેલાં નિરજ થવું પડશે, અને તેઓ જે કુશળતાથી કામ કરતા હતા તે કુશળતાથી કદાચ, મોટા વખત માટે, કામ કરવા તત્પર ન પશું રહે, પ્રજામંડળનો અવાજ ગાજરતરમાં સિધિસ થઈ ગયો પણ ખરો, પ્રજામંડળના નાના મોટા માણસો પ્રજા અને રાજ્યને જલ્પ ઉપયોગી થઈ શકે પણ નહીં, એ સમાવેશના તાત્કાલિક પગલાંનો સમાવેશની સામે ધરી શકાય, તો, સમાવેશના પદ્ધતિ એકપતા, રહે, રસ્તાઓ વગેરેની સરળતા કાગ્જારની સગળતા, વગેરે લાભો ગણી શકાય નુકસાનિ સામે તે માટે એક ગરતો છે. મદાગુજરાત પગિજીગે ત્યારે તેની ગાજરની વડોદરામાં કરવામાં આવે તો વડોદરાની પ્રજાને આગમ મળે અને નુકસાનિનો ખાતો અમુક અરી મળે. અમલદારોને તેથી કશું મુજાવાનું નથી; કારણ કે અમલદારો બિટિસ યુગમાં દિન્દ રાજ્યનગર કે પાટનગર નહેવું અને ઉચીગપતિઓના નિવાસસ્થાન તરીકે તેનું મહત્વ, મદાગુજરાતમાં તો તેટલું જ ગહેવાનું, 'તકે તે મહત્વ વધવાનું મદાગા'.

અશ્વઘાટે નહેર કરેલી વડોદરા મુનિવર્ણિટી
ને ગુજરાત મુનિવર્ણિટીમાં પરિણમે
તો વડોદરાનું મહત્વ આસ આશ્ચર્ય થઈ
છે. માઝી, ગાંધીનીના નગર માટે વડોદરા
ખૂબી રીતે ધ્યાન છે મહાગુજરાતની સર-
કારને કરોડોનું ખર્ચ ખર્ચી નથી અને પ્રખ્યાત
રાજકોટ મંજરી.

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદનું જૂનાગઢનું
સમેલન, જે બધા માસનો ગુજરાત પરત્વે,
અખતનો ખનાવ છે આ સમેલન કૌશલ્યાલ
મુનશીએ મેળેનું સમેલન હતું એમ કહ્યું
તો દલીલ બહુબોધિત નથી. મુનશી સિવાય
બીજા કોઈ સાહિત્યકારનું બહુ નથી કે
આપુ સમેલન મેળરી કો મુનશીએ
સામળદાસ બધીતો સદકાર સાધ્યે,
સામળદાસ બધીએ સમતિ આપી, જૂના
ગઢની રીતસતતી તમામ સપતિ સમેલનને
ચરણે ધરવામાં આવી, અને સમેલન
સૌરાષ્ટ્રમાં થઈ શક્ય જૂનાગઢમાં સમેલન
થવાની જગ્યા પણ હતી, જૂનાગઢની પ્રજાએ
સમેલનને સફળ મનાવવામાં પૂરો સદકાર
આપ્યો, તે નિર્વિવાદ છે —

માઝી, આ સમેલન એક પ્રકારે
રાજકોટનું સમેલન થઈ બધું એ પણ
નિર્વિવાદ છે સાહિત્યકારોએ રાજકોટનું
નેટલું અપનાવ્યું તેટલું રાજકોટની ભોંકા
સાહિત્યને અપનાવી સંકષ્ટ નહોતા, એ પણ
ચોક્કસ છે. મહારાજા જીમસાહેબનું બાપણ
રાજકોટથી હતું, ગુજરાત સૌરાષ્ટ્રમય કાંઈ નહય
સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતીમય નહી, એવા આશયવાળું
એ હતું, ત્યારે દેવરકાંઈ, પુષ્પાનેન મહેતા
અને સામળદાસ બધી, એટલા તબુ અપવાદો
જતા હોયો તો જૂનાગઢ મુકામે એકત્રિત
થયેલા સૌરાષ્ટ્રના રાજકોટથી બાંધ બેનોએ
સાહિત્યના પ્રવાહોને સમજવા માટે કોઈ
પ્રયાસ કર્યો હોય એવું મે નજરે જતા પણ
નહી અને તેમાં દેવરકાંઈ એક દરા-
વના બહુમોહનમાં મોલેલા, પુષ્પાનેન એક
ભાવણું, જૂનાગઢ મુકામે અને બીજા સત્કાર
બાપણ સોમનાથ મુકામે હતું, તે સિવાય
તેમનો સાહિત્ય સમેલન સાથેના પરિચય
આસ માલમ થયો નહીં. કૌશલ્યાલ મુનશી
અને રમ ધરતાં હતા. પ્રમુખ તરીકે તેઓ
Aesthetics અને Literary criticism વિષે

મોલેલા, રાજકોટથી પુરૂષ તરીકે તેઓ મહા-
ગુજરાત ઉપર મોલેલા, વાર્તાકાર તરીકે તેઓ
પ્રાણપત સપ્રદાય ઉપર મોલેલા, હિન્દીના
પ્રચારક તરીકે એક લિપિ ઉપર અને એક
બધા ઉપર મોલેલા, ઉપરના પ્રચારક તરીકે
તેઓ તે વિષય ઉપર મોલેલા, મહાગુજ-
રાતના દબ્બા તરીકે, અને ઇતિહાસ બધા
સાથ, વગેરેના અનુભવ તરીકે તેઓ મુનશી
પાસે વસતી કોણી પ્રજા ઉપર મોલેલા, જે
મોલેલું બધું મળ્યું સાચું, અસ્તવ્યસ્ત,
બીજા સરથાઓએ કરેલા કામોને ધરાવાપૂર્વક
નિર્ગમ્ય મનાવી દે એવું, માત્ર પોતે જ બધા
અવસાયોના અને પુરુષાઓના આકર્ષણ હોય
એવું મતલબ હસાવનાર હતું બીજા વક્તા-
ઓને સમજાવી મનાઈનો નિયમ સાચું પડતો
દરે, પણ મુનશીને એ માધ નહતો જ નથી.
બધા ભોંકા સામે રજુ થતાં દબ્યો નેવામાં
સાધ્યો હોય ત્યારે સૌને રાજકોટ મેલો
તેમ, મુનશી બીજા વક્તાઓ મુ મોલે છે તે
તરફ હંમેશાં ફરજ પડેતા, અને પોતાના
અવસાયમાં જ શુભાચ્છવા રહેતા. કવિઓના
સમેલન વખતે અને મુકામના વખતે મુનશી
જેરકાંઈ હતા વખતોના નિયમ મુનશીને
સાચું થઈ શકતો નહોતો, તબુ ચાર પરિષદની
તારીખે બસે, પ્રદર્શનની ઉપાદાન ક્રિયા
બસે તબુ ક્યાંક મોટી થય, મોજબ સમારંભમાં
બસે લોકોને બે ક્યાંક વાંટ નેવી પડે,
એ તેમ મુનશીના અવસાયને સમેલનના
લોકોએ અનુભવ રહેતું જ નોંધ્યો. મુનશી
મુટળીના નિયમો ઉપર લક્ષ આપતા હોય
એમ જણાયું નહીં. સાહિત્યના વિષ્ણુની
મહારતના પ્રાણો ઉપર વિવેચન કરવામાં
મુનશી ખૂબ આનંદ માણતા હતા. મુનશીને
નિમણીની, નિમણ સમીક્ષક સમિતિના
સ્ભાસરોની, કે નિમણના લેખકોની પાંચ
નેટલી પગવા નહોતી, દેશવરાય સાક્ષીના
વિદ્યા કરશે નરસિંહ મેતા ઉપરનો
નિમણ મુનશી માટે બે મિનિટના સમયને ચોખ-
કતો, મંજુલાલ મહામહારાજે પ્રેમાનંદનો
નડુરખાવ સહેર સાથેના નિમણ નેટલી
સમય મનાઈને ચોખ પણ નહોતો; બીજા
નિમણ દબે વચારી, એમ એકવાર નહેર

માવ, પછી પુરત એવી જાહેરાત થાય કે દરે ને નિમણીવાન્યા છે એમ પરિવદ માને, વળી જાહેર થાય કે નિમંત્રણ વંચાશે, પછી કોઈ નિમંત્રણ વચ્ચામજ નહીં, એક વધોત્ક્રમ રસાનિક નિમંત્રણ લેખક રાજ સ્વાર સાજ ધક્કા ખાય મોખરે મેસે, વારો ક્યારે આવશે તેની વાટ જુએ, અને પછી નિરાશ થઈ મેગ ચીધાવે, એવી નિમંત્રણના વિવચ તરફ મુનશીની બેદરકારી, અશ્વ-તત્ત્વ બેદર-કારી મે જોઈએ અનુભવ દગસાહ ફૂંકતો આવ્યો છું મુનશી સાદિત્વકરોથી અલગ થઈ બધા છે એ માન્યતા સાચી છે—અમને ભવ ગહે છે કે તેઓ કદાચ આપણા સાદિત્વના નવીન પ્રવાહોથી પણ અલગ થઈ જાય, મુનશી સોમનાથ જવા, પણ સુમુદ્રના પાણીનો સ્પર્શ, તેનું આશ્ચર્ય તેમજ ક્યું નહીં વલ્લભભાઈએ કરેલું તે મુનશીએ ક્યું નહીં. મુનશીની હતિદાસ પરિવદ થઈ ત્યારે મુનશીએ મોમનાથ ઉપર ભાષણ કરેલું તે હતિદાસના અપમાસીઓએ દસી કારેલું, એવો પરિદાસ સોમનાથ મુકામે થઈ શકે એમ ન હોય, કારણ કે ત્યાં એવા અપમાસીઓ નહોતા. મુનશીની અને તેના મંડળની નવ-મુખના સાદિત્વકારોની અપરિચિતતા ભલે કર હતી, કારણના મુકનાગઓનાં અને તેમને અનુમોદન આપનાગઓનાં તેમના જનક પિતાઓનાં અને તેમના અવટ કાના નિર્દેશમાં એ મંડળ ભલે કર જુલ કદ્દ—એમની પાસે ખાપ દોકરો થઈ જતો હતો, દોકરો ખાપ થઈ જતો હતો, અને અવટ કાનો એમનો મેળ—સંબ્રમ ભલે કર હતો. મુનશીને એક વિનંતી છે, સાદિત્વ પરિવદના વિભાગીય પ્રમુખો તરફ મુનશી અને તેમનું મંડળ અશ્વ-તત્ત્વ બેદરકારી સેવે છે સોમનાથના પ્રવાસ દરમિયાન વિભાગીય પ્રમુખો ત્રીર્ગ વર્ષમાં મુસાફરી કરે અને મુનશીજી અને બીજી સિદ્ધમંડળ જુનાગઢથી વેગવળ વિતિષ્ટ વર્ષમાં મુસાફરી કરે તે પરિવદના કાર્યવાહકોને સ્થિતિસ્થ નહોતું પ્રે વિષ્ણુ-પ્રસાદ ત્રિવેદી વગેરે માનના જૂના નહોતા સાદિત્વકારો માન્યતા ફૂંક રહે છે પણ સ્વચ્છતા આપતર વિભાગીય પ્રમુખોને સેફ-

કલાસમાં મુસાફરી કરે તેવો પ્રમંથ ગાજવો જોઈએ, ને બીજા મોકા એ પ્રમાણે મુસાફરી કરતા હોય. તો અહીં ફૂંક મારો એક અનુભવ ગણ કરે. વડોદરામાં રેઈ કોન્ટ્રેસ થઈ હતી સગ જુનાથ સગદાર એ વખતે વડોદરામાં કોન્ટ્રેસ હતો, અને સર ગિરનારજી કોન્ટ્રેસાઈની જાહેર પ્રમુખપદે ગયા હતા અને જ્યાં કોન્ટ્રેસ જોવા જતા હતા એ વડોદરા કોસેજમાં હતિદાસના વિષયના બી. એ ના વિદ્યાર્થીઓને સાથે રાખ્યા હતા. એમનો મે સર જુનાથ સાથે પરિચય કરાવ્યા અમારે માટે સેફ-કલાસની મુસાફરીનો પ્રમંથ થયોલો, પણ સર જુનાથે કહ્યું કે મારે વિદ્યાર્થીઓ સાથે થઈ કલાસમાં મેસવું છે. માટે અને પ્રે કામદાર તે કળામાં થઈ જશે, મુનશીજી અને તેમનું મંડળ સર જુનાથને પગલે ચાલે એવું ધમ્મીએ, બાકી, સગ જુનાથ સ્વભાવે મુનશી જેટલા નરમ છે, તેટલા કઠક છે! સાદિત્વ પરિવદના સંગેષનમાં સાદિત્વકારો જુજ સખ્યામાં આવે છે તેનું આ એક ક્ષણ છે એમ અને પણ સાદિત્વકારો તરફથી કહેવામાં આવેલું આટલું વિવેચન અહીં ક્યું છે, એ એવા આલમથી કે હવે પછી થનારો સંગેષનનો કાર્યવાહ સુધરે અને પરિવદનું સંગેષન સાદિત્વના વિચાર માટે મજા છે, એ થાદ ગહે એવો જ વિનમ સંગેષનના ગજનકમ સમયે સાદિત્વ પરિવદના પુરંધરો એ બતાવવો જોઈએ હતો આ સમયે વધોત્ક્રમ માણસોને પુરંધર મોકા યાદે પુરંધરીની જગ્યાએ આપવાની ફજ પાકવામાં આવી, હતી, જે સાદિત્વના મુસાફરીમાં માટે થોડા કહેવા નહીં

પરિવદના સંગેષન વખતે મહા ગૂજરાત ઉપર વારવાર મોલવામાં આવતું હતું, અને મહાગૂજરાતની ગ્યાનીની જુમિશા પરિવદના કાર્યવાહનું એક અજ કોમ એવે વાસ થતો હતો. વસ્તુચિતિ તો એવી છે કે જે રિહ્નીના મુસદ્દા સગદાર વલ્લભભાઈ પટેલ ધારે તો મહાગૂજરાત તુગત થઈ જાય, અને ન ધારે તો, તે માત્ર કમ્પનાનો બાવનાનો, અભિસાવાનો, અને સાદિત્વનો વિષય ગહે તેથી આજળ વધે નહીં.

હિન્દની આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રતિષ્ઠા વધી- ૬-આફ્રિકામાં દિંદોઆ પગ બતાવાય
યાવ, સિંગપોરમાં પણ એવા મતાવા જનપ્રતી દર્શાવત આવે છે, જ્યાંમાં દિંદોઆના
દેશ પગ તળાપ આરવામાં આવી છે, સગ્રહરી નોઝરીમાંથી તેમને છુટા કરવામાં આવ્યા છે,
દિન્દુસ્તાનનું બચ્ચું, દિન્દો સંસ્કૃતિની પાન ખરી મોટું મુશ્કેલું સિલોન પણ દિન્દોઆની
જાળવણી કરે છે. છાનમાં પણ દિંદો નોઝરી પીડા પામ્યાનું જાણ્યું છે, પાકિસ્તાનમાં
તો દિંદોઆના કુખો કહાં જ્યાં એમ નથી, પૂર્વ-આફ્રિકાનું જાર પણ દિંદોઆ માટે હવે
જમ્યું છે. એસિયન કોન્ફરન્સો બરી રહે દિંદુ એસિયન આગેવાન થઈ બેસે એ દેશને
અંગ્રેજો મધ્ય એસિયામાં દિન્દુ વિરુદ્ધ ઝેરી પ્રચાર કરે છે. આ વિચારો આનમાં લેતાં
દિંદો આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રતિષ્ઠા વધી કે ઘટી એ સમજ સમજે.

વડોદરાનું એકાલુ :-

સામાજિક અને ગાળકીય કાનુનો ધરી પ્રમતિ ક્યાંવી હિન્દુતાનના બીજા વિભા-
ગને અથાપિ પશંત આકર્ષી પૂગ પાડનાર, દિંદો સમમાં જોડાવાની પહેલ કરનાર વડોદરા
રાજે મુનંદ પ્રાન્તમાં બળી જવાનો નિર્ણય જાહેર કરી બીજા મોટા દેશી ગાંભીરો સમજ
છેલ્લો અને મોટા આદર્શ રજુ કરે છે. અથા આદર્શ વિભાગનું વિલીનીકરણ થતાં સમજી
સહજબજોને તો અવરજ આવ, પરંતુ દેશના સંબંધન અથા આ મોળના અખત્યાર
કરવીજ રહે છે, એ ખ્યાલે સાંત્વન મજ છે. છતાં બીજા દેશી રાજો કયાકામાં જોડાતાં
અનાજની વિષમતર સ્થિતિ જાનુબતે છે તેનું જાહી ન થાય, તેમજ સગ્રહરી નોઝરીને
ક્યાં વિટળના જાનુબતવી ન થયે. એવી અવસ્થા માટે આ નિર્ણય સેવાતી અખાઉ કષ
સમજીતી મજ હોત તો ઠીક થાત. આ કષ દેવાળીયુ, રાજ નથી, પણ કયાકાને સાધન
સંચય ફળદ્રુપ અને અવસ્થિત પ્રદેશ મજ છે રાજ અને પ્રજાના ત્યાગની બને સંબંધી
કદર કરવામાં ન આવે પણ રાજની પ્રજા નાહક કષ્ટમાં ન સંડોવાય તેની મુનંદ સરકારે
કાળજી રાખવી નેપરી વડોદરાની સમીતસાજા ખાનગી સમાલકાને સોંપી દેવાની યોગ્ય
ખદાર આવી છે તે પ્રમંલે વડોદરાના બીજા સરકાર કુતોની કિમતિ ન થાય તે સંબંધી
યોગ્ય પ્રમંલ કરવો જોઈએ. કયાકાના બીજા કાગે જોડે વડોદરા વિભાગને સમાન્તરે રાખવા
માટે વડોદરાને નીચુ ઉતારી ન સમજ, જલકે બીજા કાગેને ઉચે સાવવા જરૂરી છે.

સરકાર પટેલે કહ્યું છે કે વડોદરાના રાજાની ફરજ પૂર્ણ થઈ છે, હવે પ્રજાની ફરજ
સર થાય છે. તેણે રાજાજાહીને (૧) માનની દરિયા જોતાં, રહેવું જોઈએ. સગળતાથી ત્યાજ
કરનાર વડોદરા નરેશને મદમાન કરવાનું મોટું અઘરું નથી એ આશ્ચર્ય ઉપજાવે છે.
મંદિનાઓ પરજ જવારે શીમંતના હાથમાં સવા દતી અને તેમણે યોગ્ય સુધારા જાહેર
ક્યાં, ત્યારે તેમને અને તેમના બીજા પત્નીને જાહેર રીતે અમિનદોષી નવાજનાર આગે-
વાનોને શીમંત સર્વ સવા ત્યાજ કરે છે, ત્યારે તેમને મદારાજાની કદર કરવા માટે સખો
નથી એ યોગ્ય ન કહેવાય.

પાકિસ્તાન જોડેનાં સંબંધો સુધરી ગયા છે પાકિસ્તાને દિંદો આપવાના પૈસા
હજી આપ્યા નથી, કાગે પકો આપવાનો માલ આપ્યો નથી, પાકિસ્તાનમાં બેસા નિર્વાસિતોની
દિંદો મિલકત માટે હક કરે છે પણ દિંદો આપેલા નિર્વાસિતોની મિલકતની કિમત
આપવા માટે ઉઠાસીનતા મેવે છે. કમિશર જરતેની મુદ્દ વિગામની સરતોના અર્થના
અનર્થ કરે છે. દિંદુ પ્રમાણિકપણે સરતો પાળી પાકિસ્તાનને આપવાનું સર્વ આપે છે.
જ્યાં પાકિસ્તાનના વર્તનમાં હજી સુધારો મરો નથી. મુરિસમો માટે પ્રાણ આપનાર
મધીછની પ્રતિમાને દિન્દો હાકમકીશનર હુમલાના આરોપણ કરે તે તે અટકવે છે. છતાં
આ બે સરકારોના સંબંધો સુધરી કહેવાય છે ।



નવા વર્ષમાં શું કરશો ?
અવિધ્યની ચિંતામાંથી મુક્ત રહેવા માટે

તમારી તમામ ખચત મૂઢીનાં, વડોદરા રાજ્યમાંની ચોક્કસ
ઝાપ્પીસમાંથી ના. હિંદ સરકારની અધિકૃતવાળાં સંપૂર્ણ આય-
પત્રવેશ મુક્ત, સાફ બ્યાબ આપતાં

પાંચ વર્ષનાં, સાત વર્ષનાં
તથા ખાર વર્ષનાં
નેશનલ સર્વીસ
સર્ટીફિકેટો ખરીદો

વિશેષ માહિતી માટે રૂબરૂ મળો—

સ્થાનિક ચોષ્ટ માસ્તર

અથવા

ચોષ્ટ ઝાપ્પીસમાંથી સર્વીસ સર્ટીફિકેટનાં

નિયમની પ્રત મફત મેળવો.

(પ્રકાશન ખાતું, વડોદરા તરફથી પ્રસિદ્ધ)

પૂર્ણ



અમદાવાદ ખાતે આવેલા અમદાવાદ મંદિર, જે પાલીસા સહિત સુધ

૧૧

અધિક

અનુક્રમ

૧૯૪૯

અન	વિષય	પ્રવેશ	પાન
૧	જાનમ તો ખેડેલા જ પડે	૨ પ. મ.	૩૩૧
૨	મહાગ સસ્મરણો	મી રમણેશભાઈ વ દેસાઈ	૩૩૨
૩	ખાનદાન	મી 'પ્ર.'	૩૪૨
૪	પવિત્ર પાપી	મી પદ્મ	૩૪૬
૫	જાન-મ મરખ	મી ગજરામેન નાયક	૩૫૫
૬	વચો	મી ગજરામેન નાયક	૩૫૭
૭	ખસગદારક આંખથી	૩ સીલામેન મહેતા	૩૬૦
૮	જાણુછની ગાય	૨ પ. મ.	૩૬૧
૯	વિદ્યોતોને	મી પુત્રસાસ	૩૬૪
૧૦	વાઝિમગ	મી કુશલ પડ્યા	૩૬૫
૧૧	'માગ દાદી જુદો બોલે જ નહિ'	૬ પ. મ.	૩૬૯
૧૨	વતમાન રાજકાજ	પ્રો. કે દિ કામદાર	૩૭૩
૧૩	મિષ્ટ દાન	મી જગસાસ મિલેરી	૩૭૭

સમાપ્ત :—રજુકાડલ પસગલ મહેતા

પૂર્ણા કાવોલિય
આનંદપુરા, વડોદરા.

વાર્ષિક અવાજમ રૂ. ૬ ૦-૦ પગદેશ માટે ૧૨ સિવિલ છુટક પ્રતના ૦-૮-૦

અવાજમ બરવાનાં સ્થળો

- મુખ્યધે :—શાંતિ સાહિત્ય મંદિર, અત વાડીના નાથ, જુલેશ્વર
 સુરત :—શાંતિ સાહિત્ય મંદિર, કમ્પોઝ સાંપા,
 નવસારી.—મી જનાર્દન ન્દાનાભાઈ જાદ, બાલ્યસાહેબની દેવેલી.
 મુખ્યધે :—મી કીકુભાઈ જા દેસાઈ, સગરવતી પ્રસાદ, સજવતરાવ રામ, વીરેવારલા (વેસ્ટ).

પૂર્ણા દર માલની પદ્મમી તારીએ ગ્વાના કરવામાં આવે તે વીસમી સુધીમાં અંક
 ન મળે તો પોષ્ટમાં તપાસ કરી જણી જ જમને લખવું

★ પૂર્ણા ★

॥ પૂર્ણા પૂર્ણજલા સમુદ્રસદિતા કુર્યાન્ સદા મંગલમ્ ॥

પુસ્તક, ૩.]

એપ્રિલ ૧૯૪૯

[અંક, ૯

જોખમ તો ખેડવો જ પડે

એક વેપારી જીવન કાળકતો મહાન પ્રયત્ન કરતો. બીજા કોઈ પણ કરતાં જીવન વેપારીઓને વધારે સારી રીતે સમજતા અને વેપારની કુનેહથી વાકેફમાર હતા. એમ તે કહેતો. જીવન કહેલી એક રૂપકકથાને લઈને તેની આ માન્યતા હલ થઈ હતી જીવનના યજ્ઞોમા જ તે વાત જામ છે :

“ એક વેપારી પરદેશ ખેડવા ગયો. જ્યાં જમાઈ તેણે તેના બે નોકરોને પ્રત્યેકને મોના મહોરોથી બદલી એક એક થીલી આપી દીધી, “ હું પરદેશ કમાવો કરવા બાંહે છું. તમે આ બંને લઈ જાહી કમાવો કરો. માલનો ખર્ચો બદલો કરો તેમાં પ્રમાણિત રહેશે અને તમારા વેપારથી બીજાઓને પણ ફાયદો થશે જોઈએ. ”

એક વરસ વીત્યું અને વેપારી પાછો દેશ ફર્યો. તેણે નોકરોને પૂછ્યું, “ મેં આપેલા દ્રવ્યનું તમે શું કર્યું ? ”

પહેલા નોકરે કહ્યું, “ મેં માલ લીધો અને વેચ્યો અને તેમાં મને નફો મળ્યો છે ”

વેપારીએ કહ્યું, “ જો નફો હું તને આપી દઉં છું તારણ કે તે સારું કાર્ય કર્યું છે અને તારી ભત અને માશા પ્રત્યે તું વફાદાર રહ્યો છે ”

પછી બીજા નોકરે જવાબ આપ્યો, “ સાહેબ, તમારા પૈસા ખોટમાં અટક્યા જશે એવી મને દૈવશત રહેલી. તેથી મેં વસ્તુઓની લે વેચ ન કરી પરંતુ કોઈની નહીં છોડ્યા સિવાય તેને મેં સાચવી રાખી છે, આ રહી તમારી સેવા મોકલો. ”

વેપારીએ તે મહોરો પાછી લીધી અને કહ્યું, “ તમને થઈ જ નથી. લે વેચ કરવું અને કંઈ નફો કર્યા કરતા તેમાં ખોટ આવે તે પણ સારી પવન બીજકલો વેશે છે અને કળની રાહ જુઓ છે. દરેક વેપારીએ તેને અત્યંત સરકું દું. તો બીજાઓની નોકરી જ કર્યા કરે એ જ ઠીક છે. ”

૨. પ. મ.

વતન વિલાસ પ્રેમના મહાનમાં ઉપસે
માળે જ્યારે ત્યારે ગદેતા. એ ગરતે જ્યાર
મહાનની પાછળ જાવેલા ન્યાયમંદિરને રસ્તે
વડોદરાની વિશિષ્ટતા સગળી વડોદરાના
રાજ્યની સવારી વડોદરા જ્યારે તેની આસ-
પાસના પ્રદેશ માટે બહુ ભોલામણી પ્રસંગ
જણાય. જે જે રસ્તે સવારી જવાની હોય તે
તે રસ્તા ઉપરનાં મહાનોત્ત મહત્વ સવારીને
દિવસે બહુ વધી જાય. સર્જાવડાં, મિત્ર-
કુટુંબો, જોગખીતા હોય, જોડલે, બારીએ
બેસી સવારી જોવા બેઠાં થતાં જાણાડી
જોડાઈથી, અનત ચાઉંથી અને રીરાની
સવારીએ મુખ્ય જણાય જ્યારે સહેંગના મોટા
જાગમાં ઘસતે સવારી જતી ધડ જ્યારે ત્યાજીત
કુળકવાના દિવસે પણ સ્વારીના ખરા-જો કે
તે સવારીએ મહાવીથી નીકળતી એટલે
સહેરના જોજ બાજને દરમ્યાન થતી.

વડોદરા ગાજ્યને પાવણ રસાસો, બેન્ક,
ધોડેસવાગ, લશ્કર, અમલદારો, ગજકુખીઓ,
સરદારો અને મહારાજા અગર તેમના પ્રતિ-
નિધિ સરખા તેમના રાજકુમાર બવરવાસગ
સવારીમાં નીકળતા. બેન્ક વાગતાં જાય, દેહી
દખનાં હેલાગ વાગ, બેજપાછપ, જોટ, દાથી
ઉપરનાં ડાકનિસાન, આકર્ષક મોડીમાઈ-
મહારાજા સાહેબજી અગર ધેન, સોના-
મોડીની તોપી, રૂપાનો રથ, મોનાની બગી,
સજુમાગવલા ધીમે ધીમે આલતા દાથી, અને
છત્રીઓ માથે ધરાવતા મોડાઉપગ મોડેલા
જિત્રનિજિત પાપથી સાક્ષી પહેરેલા સરદારો
દરમ્યાને આકર્ષક બનાવતાં.

વડોદરા સહેંગ માટે આ ઉત્સવનો દિવસ.
મામહાના મોડા સદકુટુંબ સવારી જોવા જ્યારે
સંજમામાં વડોદરા ઉતરી આવે. મોડાઈ વેચનારા
રમકડાં વેચનારા, મહારીઓ, ચી ચવા ફેગવનાર,

મદુમરો અને નાટક કંપનીઓને આ ખાસ
કમાણીનો દિવસ. આખા સહેરમાં વરતી વધી
મથેલી લાગે મોડાની ખરીદી પણ તે દિવસે
સારી થાય સવારી સહેંગ નીકળે. જે જ્યારે
કલાકમાં તે ગાજ્યહેલથી ફોસેજ સુધી કે
વાગશીવા તલાવ સુધી પહોંચી જાય. તે
સિદ્ધવતી સમયમાં મોડા જોવા જોવા વડોદરાનાં
અજોગ જોજ વળે. ખાસ કરીને વડોદરાનો
કમાડીમાજ સદના આકર્ષણનું સ્થળ. વિશાળ
જગીયામાં ફેગવતી મોજાસ. વામ સિદ્ધ જ્યારે
ખુસ્લા જગલમાં જોવા ન હાવે જોવા જ્યારે
જુદા જુદા પ્રદેશનાં પણ પક્ષી ત્યાં જ્યારે
જોવાનાં મળે. બેન્ક રહે-જોના આકર્ષક દુકાન,
જુસતોપુલ, ફુવાગ અને 'સમગ્ર દાઉસ' તથા
મોડીની જુલજુલામણી મામડીયા તેમજ સહેરી
સદને સગળાં બને જોવા જે સમકસ્યાન અને
ચિત્રસંગ્રહ-મુગીયમ અને પીકચર ગેસેરીમાં
ત્યારે માણસો ઉકારા. જ્યારે કમાડીમાજ
સામાન્યતઃ સહેંગની વસતીને દરવા દરવા તથા
આનંદ તેમજ જાન મેજવવાનું નિત્ય સ્થાન
કહી શકાય. પ્રાણી સમકસ્યાનનો, મુગીયમનો
તેમજ પીકચર ગેસેરીનો સહેંગ જાન વધાર-
વાનો, અભ્યાસ વધારવાનો હોય એ સાચું.
પરંતુ માનીઓ અને અભ્યાસીઓ સિવાયની
જનતાને પણ આવા સમકસ્યાનો
જોવામાં આનંદ તો જરૂર આવે. વાપ, સિદ્ધ
અને ચિત્રાની જતને નિલાડી સાથે કેટલી
સખાઈ દર્શ, કલાક ઉકરમાંથી ઉપરજુ, કે
સસલામાંથી, અગર, માણસી જ્યારે દેડાં વચ્ચે
કેટલી પેડીની જુલજુલાઈ; ઝીણાને ચટાપટા, જુલજુલાને
કેટલી સખાઈ તથા સાજગને યુગમાળ
મેજવતાં કેટલા મુગ વીલા દર્શ, માનવી જ્યારે
અચ્ચગ બેમાંથી કાણુ વહેલું જ-મુ-જ્યારે
સા માટે, આવા આવા વિદ્યુતોજ પ્રસોના

૫૯૧

ઉચ્ચ માટે સંબંધિતો કાસે પોતાનો બાગ
જાળવે સામાન માનવીને, મોટા કાજના
દેશોને તો માત્ર નેવાનો જ જ્ઞાનદં નસ
થાવે છે અને વાંદાનાં પાંચરાં પાસે તો
મુંદાં ભસમલા વિદ્યાનો, પ્રતિષ્ઠિત ગુરુસ્થા
અને મંત્રીર સમારિઓને વિદ્યા, પ્રતિષ્ઠા
અને મંત્રીરતા હોયી એ માનવપૂર્વજ સાથેની
એકતા અનુભવતાં નીકાળાં છે વાનરસમૂહ
પણ વિદ્યાન અવિદ્યાનનાં એક જુલી ભાવ છે,
અને તેણી ખવરાવતા પ્રેરેસનાં ચક્રમાં,
તાજીઓનાં મડકાકા વચ્ચે જાપણ કરી આવેલાં
નેતાની યોગી કાળી રોપી કે સુવસનારીની -
રેશમો છાદી જેવડાં આપણે યદુએ નીકાળાં
છે જ! સુખન, સુસ્મરવાંચુ, સુખ
દેવવણી છપ્પતાં માનવનાં મોનીસોરી
પદતિમાં ઉછરતાં કેંક માલસેનાં હાલની
આંક એ વાનરખાનાં પાસે સહજાવ છે :

‘પ્રજા! તમે’ જુધું’ આપુ. પણ આ
૧૭મી કેમ સેધ લીધી ૧’

વચેલાની બનાતાને વર્ષોથી - ૭ સાવ
સ્વકાથી - આ સવારીઓ અને કમ્પારીમાલ
જ્ઞાનદં આપ્યા કરે છે સવારીઓનો પ્રકાર
સરજા એકનો એક છતાં લોકો તેનેતાં
ધરાતાં નયો અપારા પ્રેસનાં મહાનમાં પણ
પણાં કુરોને સવારી નેવાં જાવે. અને પણ
મદ જ્ઞાનદં આવેતા. ને કે વળ વધતાં
નિરક્ષતા વધી જાય છે અને સવારીઓ
નેવાનો ઇતેમગરી થટલી જાય છે. તે એટલે
મુખી કે મહારાજનાં જાનથી કરજારી તરીકે
સવારીની બવસ્થા કરવાનાં અને સવારીમાં
મડી મે કસાક નેવકુરી જારી જાણે ચારે
પાસ નેવાનાં પ્રસંગો આવતાં મને વિચાર
થયો કે આપણી અનુકૂળતા નેવાં વજર
હોયતાં ચાલતાં હાથી ઉપર મડી કમ્પાનનાં
મે કસાક પ્રિયાવચો એનાં કરતાં જાર રસ્તે
મુગરો જાવો એ કસાક વધારે રસપૂર્ણ અને !

દિલસુદો અને જીવનથી પગવારતાઓને
તે લાગે તે ખરું. સવારીઓએ વચેલાને
સરસ રસો આપ્યા છે, મેળો આપ્યા છે,
જ્ઞાનદં હિસપ આપ્યા છે. સવારીને Rem-
nant of Feudal times - મધ્યકાલિન
ગભવાદી જીવનનાં અવશેષ તરીકે મોટાં
પૂર્વક વચુંવાતી મેં સાંભળી છે. મોટાં કાજનાં
રાજ્યોનાં વિધીનીકરણ-merger-અભાગની
દલામાં રાજ્યોની સરહદોને અને રાજ્યોનાં
દમદમાને શુંથી નાંખે છે વહેલાં પણ એ
વિધીનીકરણને કિનારે જાવો પહેલું છે.
તા ૧ મે ૧૯૪૬ થી વહેલાં સ્વતંત્ર
વહિવટી એકમ મડી મુખાઈ છલાકાને એક
જામ બની જાય છે જીવ્ય સ્વાર્થ અર્થે -
Higher interest ખાતર - દાનાં દુકા
સ્વાર્થનાં ભોલ આપવા જ નોંધીને એવાં
શિખામણ સુચો સાંભળવાનાં મને પણ છે
વહેલાંનાં જીવ્ય આપણેથી ઉઠી વચેલા
મહારનાં જીવ્ય જાણને નેસવાની ખાતરી
પામેલાં શિખામણ આપનારાઓ જીવ્ય સ્વાર્થ
ક્યો અને દુક સ્વાર્થ ક્યો એ જ્ઞાનદં સામીત
કરશે ત્યારે ખરું. મુખાઈ છલાકાની ગજ
બવસ્થા કરતાં વહેલાંની રાજબવસ્થા જરાવ
ઉતરતી છે એમ માનવાં મારે ત્રીસ વર્ષનો
રાજ અનુભવ મને ના પાડે છે. વહેલાંની
બવસ્થાનાં જાણ પાતળાં અનુભવી તરીકે
જત્યારે તો એમ લાગે છે કે જાણી બવસ્થા
વાળી વિશાળતા બવસ્થિત દુકાને બળી
જાય છે ।

એ જીવ્ય સવારીનાં રાજકારણને જાણુએ
મુખી દું એક જ દિલસુદી વ્યક્તિ કે એ
સવારીઓ દલે નેવામાં આવશે કે નહીં એ
પ્રશ્ન છે! લોકકાલીમાં પણ કસાં તત્ત્વ
જાણવું નાં વધુ નોંધીને, કાસે સ્વકેપ મધ્યકા
અને હેનિકાની સલામી ઝીલતાં ચાલરકાઉલનાં
લાકડી આંધવા તલેથી પસાર થતાં, સમારેશોમાં
પોતાની હાજરીને ઠીક ઠીક આવરણક બનાવતાં,

ખતે છબી પડાવવાની એક પણ વાત જતી ન કરતા આપણા નૂતન વહિવટારી દરેક તત્વને અવગણે છે એમ તો કહી ન જ શકાય. નવીન જીવન ક્યાં સામુદાયિક રસો વિકસાવશે ?

એજ રસ્તે-જાહેર રસ્તે-મજીદાઓનાં નિવાસસ્થાન દર્તા! જાજનાં લહેરીપુગથી જ્યુમ્બીલીબાજ સુધીનો રસ્તો ત્યારે મણે લાકડે, જાને પાસ મકાનોથી અરસો, અને વચમાં વચમાં બહુલા ગૃહોને નિવાસસ્થાનો પૂરા પાડતો હતો. ત્યારે જ્યુમ્બીલી બાજનું અસ્તિત્વ ન હતું, અને એ બાજ લીમડા ચોક ને નામે ઓળખાતો. ચાર ફગાળ વચ્ચેની વસાહત ત્યારે પ્રતિષ્ઠિત ગણાતી-એ કે પ્રતિષ્ઠિત વસતી કોઠીથી પણ વ્યવજ સુધી લખાવણી હતી એ રસ્તે વિદ્યાર્થીઓની જવર અવર શહેરમાંથી લાકડાં સુધી પડે જાયલા જનાં અસ્થિ-વિદ્યાર્થીઓને દરેક ગી આછી રસ્તાની સંક્રાંતિ વાઢ કરીજ, મુજતી અર્થમાં એક સિરત હતી. માપની કાક આતા કે

‘સ્દાજ પહેલાં ઘરમાં આવી જવું.’

એટલે એ રાત્રીગણ્ડોનાં આશ્પત્રે દરેક વિદ્યાર્થી સંબિધી પર રહેતાં, અને કાપથી ફરી જતી વડેદગની સુરત જાજ વડેદરાને ફોફ પણ સુંદર નજરની દરોહમાં મુખી રહે એમ છે એના રસ્તા પહેલાં, પહેલાં, એસ્કેન્ટવાજા ક્યાગનામે બની અથા છે સગસ મકાનોનો તો એ બહાર જ ફરીએ તો ચાલે. વિશામસ્થાનો, બચીયા, ફરવા દગવાનાં રમણ વડેદરાને સકુનુ આશ્પત્રે જનાવે છે. દવે બંધીવાર બધીઓ-blind lanes-વડેદરામાં ગઢી નથી. વસણી આરે પાસ વધતી ચાલી છે, અને તેને વધવા મોટે દરેક મોજાસ છે. જુનો ફોટ તોડી પાડ્યો છે, જે શહેરને સીમા આપી ગયો હતો, માત્ર એના ફરવાળ સંચારણ તરીકે રહ્યા

છે. કું બજનો ત્યારે કંઈક ત્રહીઓ વડતી હતી, કંઈક મકાનો યોદ્યતાં હતાં અને કંઈક રસ્તાઓ પડેદગના થતા હતા જેવું મકાન જાતું હોય એને શહેર સુધારણા ન જ બમે એટલે લોકો આછી પાતળી જૂમ-પણ પાડતા હતા જાજ પણ એ સ્વભાવતો આપણે રહી જ છે. છતાં શ્રીમત સમાજરાવે વડેદરાની કંઈક નજરસુધારણા એ રાજનીની અનેક સિદ્ધિઓમાંની એક મદતની સિદ્ધિ જરૂર છે.

આવી પાલિક સચારીઓ વડેદરાને લેસાદપણું મનાવતી. તાજૂતનાં દરેકમાં સવારી જેવી અવરથા નહીં. તાજૂતની રચના એ આપણી સામુદાયિક કારીગરીનો જદ સુંદર નમૂનો છે. મરજુદના ધુમ્મટની આકૃતિને આધારે કાબજોની ઉભી થવી જાનાવટ વિવિધ પ્રકારની, કસામવ અને આંખે ઉઠીને વગરે એવી આશ્પત્રે હોય છે કર્મે આપણને જનત આપ્યું, વાઢા આપ્યા, વિકાસો આપ્યા. સામે સામે મમે ક્યા પણ આપી છે એ રમે જુલીએ. મમંજપવાળી ક્યાની નરોનરી ફરી રહે એવા નમૂના મગંથી પર પહેલેલી ક્યાએ આપ્યા હોય એમ દરેક દેખાવ નથી.

ઉપરાંત નરસિદછનો વરધોએ અને ટુજસીવિવાદ જનતાનાં પાર્શ્વિક સગસો નરકે દરેક પણ વડેદરામાં જીવંત છે. એ સરખસેની ગણવેદધારી મંડળીઓ-જે જુલ જુલ પહેરવેલથી સજ્જ બને છે. જાજનમંડળીઓ, પરીઓનાં દરજ, બડા ધુમ્મવાતા દનુમાન અને દેવપાલખીઆજ પણ વડેદરાનાં આશ્પત્રે છે. વડેદરે રહેવાનું, એટલે એ વર્ષોવર્ષ જેવાનાં મળે. જેમણે દરજ ફરી ફરી જોતાં કંટાળો આવે એવી વધે કું ત્યારે પહેલો ન હતો

ચા-વર્ષ-દોશથી મેટ્રિક સુધીનાં-કાક-સ્કુલમાં બાળવાનાં. મુજગતી બાળાના વિદ્યાર્થી-પ્રિય દિલ્લ હાઢાલાલ જીવાલાલ, જેમણે

‘મહાકાળ’ માસિકને બહુ પ્રતિષ્ઠિત જતામ્નું હવે તે અમણી ક્રેમ સાધક, ત્યારે નિશ્ચય થવા હતા, એટલે એમના સિદ્ધાંતો સામ મને મળેલો નહીં. પાટણના મી જટાઈ’કર નાનિદ અમારા વર્ગ સિદ્ધક. સોમ, વાલ્મીકિ ભર્ગ્ય એ દિલ્લે પછીથી વડોદરા સર કરી અને આજ પછુ આરોમ, આચાર, બ્રહ્મચર્ય અને તત્ત્વજ્ઞાનના મેળો લખી નિશ્ચય છપવ માળે છે, અને કદી કદી મારી ખનર પૂજ્ય આનવાની કૃપા કરે છે એવા ધીરજની પરીક્ષા પસાર કરી પછી દિલ્લે બો. નાન્દી સાથે વર્ષના વિદ્યાર્થીઓએ પકાવેલા ફેટામહત્તી એક જુની નક્ક પછુ મને મળી આવી, જેમાં હું અને મારા કેટલાય મિત્રો આજ ન જોળખાઈએ એમ એ વિદ્યાર્થીયુઓ સમરણ કરાવે છે. માનવીના મુખ વર્ષો વીતતાં કેવાં બદલાઈ જાય છે ! જમીના આખા સમુદાયમાંથી મારી જમી છૂટી પડી અને ફાઈલિ જતાથી હોત તો હું અને પોતાને જોળખી રહત નહીં,

આમે જેવી બહુ મને લેણ આપણી જમીઓ સારી હોતી નથી સારી જમી હોય તે સામી હોતી નથી ! અને માનવીની મુખજટા કેટલી બદલાય છે ! જમી જેણ પસંદ કરેલા ઉમેદવારો નોકરીમાં કે લગનમાં-પ્રત્યક્ષ નજરે નેહીએ તો આપણી પસંદગીમાં ભારે ફેર પડે !

હવે હાઈસ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓ અને સિદ્ધક એમ મળી પોતાની જમીઓ પકાવે છે કે કેમ એની ખનર નથી ફેલેનેતાં બહાર પાતાં સામયિક ઉપરથી તો એમ લાગે છે કે એ જોખ એકા મેલો નહીં હોય. જનતામાં પછુ એ જોખે શેખનું સ્વરૂપ ખાગ્ય હતું છે, પ્રધાનોથી માંડી પદાવળા સુધી એ જમી પકાવી પ્રસિદ્ધ કરવાનો રોમ ફેલાઈ ચલે છે.

હું હાઈસ્કૂલમાં હતો-મલ્લું કરી હીફ જટ-પ્રધાન-ત્યારે અમારા કુટુંબ ઉપર આર્થિક આફત આવી પડી. મારા પિતાનું નાન વિલાસ ગ્રેમ ફેરમામાં હતું. ‘દેશબક્ત’

નામનુ સાપ્તાહિક તેમણે અને તેમના ભાગીદાર દોલતરામે કદાચુ હવે વળી સમ્મ જિતામણી નામનો સરૂત જુનરાતી સપ્તહોળ પછુ તેમણે છપાવ્યો. આ જનને સાદસીમાં સારા પૈસા શેકાયા હતા આ સર્વ સાદસીમાં નાણાંકીય જવાબદારી દોલતરામની હતી અને બવરસા તથા લેખન બવસાનુ રામ મારા પિતાએ કરવાનું હવે આજના જેવો તે સમયે સામાયિક વર્તનનો જોખ નહીં, ‘સપ્ત જિતામણી’ જેવો સપ્તહોળ મીથતોના કે રાજ્યોના આશ્રય વગર પ્રસિદ્ધ કરવો એ ભારે જોખમ, દોલતરામનાં સાદસ અને જોળખાણ લાભવન બહુ ભારે પરંતુ કેમ નસીવે ‘દેશબક્ત’ સદર અને અને ‘સપ્ત જિતામણી’ છપાઈ વેચાય તે પહેલાં તેજો દેવલોક પામ્યા.

આર્થિક દુનિયા સાથે મારા પિતાને જરાય સંબંધ નહીં. એમના સ્વભાવમાં જ કંઈ એવું હતું કે જે આર્થિક દુનિયાનો સંબંધ નાખતાં કોઈવાઈ જાય ‘દેશબક્ત’ બંધ કરવું પડ્યું, પરંતુ તેનું દેવ તો રહ્યું જ. જાણખાનું ઠીક ઠીક નહોં આપણે હવે. પરંતુ લેખકો-જેમાં કેટલાક ભાગીદાર પછુ હતા તેમને પોતાના પૈસા પાછા મેળવવાની બહુ જ ઉતાવળ આવી ચઢે અને તે સ્વા ભાવિક કહેવાય. જે સમાજ આર્થિક પટના ઉપર રચાયેલો હોય એ સમાજમાં ફેલેલુક્તો તકાદો ભાગ્યે જ ઝેરબાજમી ચલાય. પરંતુ એ તકાદા સહન કરવાની મારા પિતામાં રહિત ન હતી એટલે તેમણે જાણખાનાને ફરમામાં સેધ જઈ જેનાં તેનાં નાણાં વચ્ચે આપવાની સક્તા કરી-જે કે સાથે સાથે એ પછુ ફરમાનું કે એ તણ વર્ષ મામનારા મેળો જાય તો બધી રકમ વસસ આપી દેકારી અને જાણખાનુ જવંત રહેશે પરંતુ પૈસા મામનારાઓને મુલત મળે એ ન જ મને જાણખાનું એક કેપનિ હવે. માથ-

નારા એ કપનીમાં ભાગદાર હતા એટલે કપનીને ફર્યામાં ભેષ જવાની સૂચના મળ્યું થઈ, જાપાનનાની હાજી થઈ અને મારા પિતાએ બેઠારીનો અનુભવ લીધો.

એજ જાપાનુ એકલા અગ્ર ધીજા કોષ્ટની કામોદારીમાં પાણું મેળવવા પિતાએ બચાવ પ્રથમ ક્ષેત્રે પગ કામોદારીમાં મુકવાના થોડા પસા પણ પણ ક્યારેય લાવવા? વતનની જમીનો હતી. પગ મારા પિતાના પિતા મુદરલાલ અસ્તિત્વમાં હતા અને વતન તેમને નામે ચાલતું મારા પિતામહ મુદરલાલ નહુ જ સાલસ સ્વભાવના, સુવાળા અને મુરદેલીમાં બહુ જ અજાણ જાન એવા હતા. ખાસ ધનિક મિત્રો કે સર્વા વદાલા પણ બનિક નહીં. એટલે થોડી રકમ ન મળવાને કારણે જાપાનુ પિતાના કાયમીથી ચાલુ' ગયું.

જાપાનનાં મહાન અને ડોડી દીકુ ગરતા ઉપરેના જલોજલાલીના દેખાવવાળા એજ મહાનને ડોડી વળી પાછા જૂના સુસતાનપૂરાના મહાદેવ ખાંચાવાળા મહાનમાં રહેલા અને પાછા બાબા ખચ' તો પ્રથમથી જ ભારે સર્જા સજીબીઓની અગ્ર જગર પણ સારી. મારા સાળ સર્જા સજીબીઓની સારવાર પણ કરવાના પ્રસંગો વારંવાર આવતા એટલે પિતા પાસે કંઈ જ જગત રહે નહીં. અતિથિસ્વકાર અને સજીબીઓનો સહકાર એ ત્યારે આવકવક ધમ' બહુતો, અને મારા પિતા એ જાવનાના બહુજ ચુસ્ત ઉપાસક વળી કુટુંબીઓ માટેની તેમની લામણી પણ બહુજ સાચી. કોષ્ટુ' પણ કુ ખ, દં કે હાસીનતા તેમનાથી સહેવાય જ નહીં એ સ્વભાવને જાણે સ્વભાવિક રીતેજ આર્થિક સ્થિતિ સ્થળ ને નજ રહે અને લાગે છે કે ઉપજ કરતાં વધારે ખચ' એ તેમની સતત સ્થિતિ હતી.

તિથિ, તહેવાર, શુભ અશુભ દિવસો એ સુખમાં આનંદના કગતો ધણે વધારે મદત્ત માનતા

હતા. શુભ દિવસે, તહેવારને દિવસે-સ્થિતિ હોય કે ન હોય તો પણ-સારી ભોજન ન કરવું અંજુર ધરનાં સ્નેહી સંબંધીઓને ન બોલાવવાં એમાં મણી જ દલકાઈ મનાતી માલ સવત્સરીના દિવસો તો પિતૃઓને અર્પણ થએલા દિવસો એ દિવસોમાં જલોજોજન ન થાય તો પિતૃઓ ઉપવાસી ગદી નિલાસા તાણે એ માન્યતા સારી હતી. આજ બાપણે એ બધી માન્યતાઓને હસી છડીએ. ત્યારે હસી રોકાઈ નહીં પિતા એ જપામાં માનતા ન હતા, જતાં એ તિથિ ઉત્સવના નિમિત્તે કુટુંબીઓ ભેજા થાય અને ધર્મનાં માણસો પણ પ્રસન્ન ગદે એ તેમને એક મુદરથ તરફે બહુ જ અમલ રોકાને પણ પ્રસન્નતા પૂર્વક જમાવવામાં તેમના જીવને બહુ જ માનદ મળતો.

મારા માતા પણ સ્વભાવે એવાજ ઉદાર, મહેમાન આવેજ. મહેમાન ન આવે એ દિવસ પણ સારો નહીં એવી તેમની માન્યતા. મારાની આવજતમાં તો એ પોતાની તનિષ્ઠતો પણ ખ્યાલ ન કરે રસોઈ તેમને જ માથે અને પાદ નયો કે હસમાર માણસ વમર અને હડી જમ્યા હોઈએ. આજ સુધી એ પ્રથા ચાલી આવે છે, અને બલપુરના મુરદેલ સમયમાં કોઈ મહેમાન કે સજી વદાલુ' ન આવે એવી ઇચ્છા પણ ધર્મમાં કોઈ બંધત કરે તો મારા માતા બહુ જ નાખુસ થઈ કંઈક દે આ જન્મે કોઈને જમાડસો તો આવે જન્મે તમે પામશો! એવી તેમની માન્યતા હજી બદલાઈ નથી-એકે તવું લાજ-તર, જન્મમાં તો કોણ જાણે, પગ પુન-જન્મમાં ન માનવું હોય તો પણ. મહેમા-નોથી કરાળતા, ત્રાસતા, સંતાતા, ન્દાસતા આજના માનસને મારા માતાપિતાં બિખારી માનસ તરીકે તિરસ્કારી કહાડે છે એટલે એવું માનસિક વલણ ખચાઈ જન્મ બની આવ.

ધર્મમાં બહેન બાણેજીની અવર જવર સારા પ્રમાણમાં હોવી જોઈએ એવી જૂની માન્યતાનાં પણ માર્ગ માતાપિતા સુરત છીપાસક વડેદરા વિષય મટિ સમ્બધવાળું સ્મૃત. એટલે કુટુંબના બાણેજી અને બીજા પણ વિદ્યાર્થીઓ બચવા માટે જમારે ત્યાં રહે.

એની તથાપૂર પણ હીરીવાદ આજ સુધી મારાં માતાપિતાએ કરી નથી. જિલ્લ પૂરું આતિથ્ય નહીં બન્યું હોય એવો અસંતોષ હતો હતો તેઓ અક્ષત કરે.

જાવા સનેજોમાં જમત થયી જ ન રહે એ સ્વાભાવિક બહુવિધ. છાપખાતુ પિતાના હાથમાંથી જમ્યું ત્યારે તેમની પાસે હતી જ રકમ હતી નહીં હાથ દેવું હતું.

કું રોજ શ્રીકૃષ્ણમાં બહુતો વિદ્યાર્થી હતો. એ અવરયામાં કુખ્ય સુખની કાવના સ્થિત રહેતી નથી, અને મારાં માતાપિતાએ એ સનેજો જાણે ઠોઠ પણ જાતલુ કાન અમે બાળકને ન થાય. એવી પૂર્ણ કાળજી પણ રાખી હતી. છતાં દોઢ વરસ પરિસ્થિતિની આછી સહાર ન અનુભવે એટલી જરૂરતા ઉદાસીનતા ત્યારે મારામાં ખીલી નીકળી ન હતી!

પિતાએ મુજાઇ જવાનો વિચાર કર્યો. મુજાઇ આજની-માફક ત્યારે પણ મોઝોનું સ્વર્ગ બહુવિધ હતું. છાપખાતો તેમજ પત્રકાગિતનો પિતાને અનુભવ વો હતોજ. એટલે મુજાઇમાં હાથ તેમને સ્થાન મળી જત. એવી માત્રથી પણ આવી પરવ મારાં માતાને મુજાઇનાં દવાપાણીનો બધે અણ-વિશ્વાસ મુજાઇનાં પાણી સાચા વજર રહેજ નહીં એવી તેમની માન્યતા હતી પણ દૂર થતી નથી તે વખતે એવું પ્રસંગો પણ બહુ જનતા હતા જેમાં મુજાઇ વસવાટ માટે બેઠેલાં બીજાંય તમિલ મજાડી પાછાં જ્યાં ને ત્યાં જાવી જતાં. એટલે તેમણે

પિતાને મુજાઇ જવાની યોગ્યતા મના કરી. જે અને તે વડેદરામાં જ રહીને કરવું એ તેમનો આશય.

અને એ આશયની પાછળ પોતાનું વ્યાર્થિક સર્વસ્વ હોમવાની પણ તેમની તૈયારી. પિતૃથી મળેલાં એવાં વધતાં ધરણાં અને પક્ષાની ગરમ કુટુંબને ખાતર સમર્પી દેવાની તેમની સતત કાવનાને તેમણે કંઈક વાર અમલમાં પણ મૂકી હતી. ધરણાં બહુ વાર બંધા મુજાઇનાં સાધન બની રહેતાં, અને કું પણ એનો હતો હતો સાક્ષી બન્યો છું.

વળી મારા મોસાળમાં અને ઉચેરનાર મારાં મારી પણ સ્વર્ગવાસી થયાં. મોસાળમાં પિતાગૃહએને વતન તો મળ્યું પરવ મારા મોસાળના ધર્મ ઉપર પણ તેમનો જ હલ હોય એવી માન્યતાથી તેઓ ધર નહિ દાવે પણ કરવાના છે એ હકીકત સંવેદનતા મુજાઇ જવાનું પિતાએ મુલતવી રાખ્યું.

ન્હાના મોટા અક્ષરમાં મોતીના સાંજને ધરે છે અને બધા મુજાઇ બધા હોત તો !

મુજાઇ જવાનો વિચાર મારી વાળ્યા પછી પિતાએ ક્યો માર્ગ લેવો એનો સદજ સિચગતપૂર્વક વિચાર કરવાની પણ જરૂર હતી. મોઝા ફિલ્સ બહુવિધ માટે કું વડેદરામાં એકસો રકો અને માતાપિતાને મારી બહેનો સાથે દેસલ જવું પડ્યું. એકલા રૂઢિતે કાણવાનો અનુભવ પણ રોમીયક છે. આત્મમોગવ પણ સદજ વધે છે, આત્મવિશ્વાસ પણ આવે છે, વડીલોની સતત છત્રછવા- જે હતો હતો અપેક્ષા સામલી હોય તે આછી થતાં કંઈક મોકળાશ પણ લાગે છે, અને કિશોર અવરમાં પ્રોત્સાહ આપી જાય છે-એ પ્રોત્સાહમાં અગ્રવા જેટલું તેજ હાવતો !

વધારામાં કાંઈ મોસાઇ કરવાનો નવો અનુભવ મળ્યો !

એ નવુ જ સિદ્ધાંત હતું.

અને નામરતના રહેલા અંશે ૫૦-
ગાંધીની પ્રેરણા જમવાની હતી મના કરી
રહ્યા હતા. યાત્રિ જોઈએ કે ન જોઈએ એ
સમયની માન્યતા હતી અપ્રત્યક્ષ હતી. જલ્દી
મુશ્કેલી પડે ત્યારે યાત્રિ તોડી નાખવામાંજ
હિંદો ઉપધાર દેખાવ મુશ્કેલી ન હોય ત્યારે
યાત્રિ અભિમાન જગા આપણ તરીકે આવી
યાત્રિ સાચવી ગાંધીવામાંજ હિંદની અસ્થિતિનો
અર્થ જતાવે આછી મુશ્કેલી હોય ત્યારે એમ
લાગે કે યાત્રિને રાખવી ખરી, પણ એમાં
સમવાનુસાર ફેરફાર કરવા - અને હાથે પ્રેરણા
કરવાનો ઉપદ્રવ જોઈએ થાય.

માનવની જુદી જુદી વસ્તુ પડે છે
એક જ દિવસમાં યાત્રિ ગાંધી પણ ખરી

અને એમાં સમવાનુસાર ફેરફાર કરવા એ
જુદીમાં આપણને સારો આરામ રહે છે.
એમાં યાત્રિ તોડવાનું જ નહીં પણ નહિ અને
બંધ અંગેની મુશ્કેલીઓ પણ નહીં. જલ્દી,
પ્રતિસિદ્ધતાગ્રહિત હોવાનો આરોગ પણ
નહીં, એટલે પીડાકાના હોયમાંથી પણ આપણે
મુક્ત રહીએ.

હજી આ આગમ કરેલી 'આ પણ ખરું',
અને તે પણ 'ખરું' એની સુવાણી પરિસ્થિતિ-
માંથી હું ઉઠ્યો આવ્યો નથી. અજમેરમાં
કરાત સમસ્ત નામુર યાત્રિના બીજા અધિ-
વેશનમાં મને પ્રમુખ નીમ્યો છે.

અને એ સ્થાન મેં 'સ્વીકાર્યું' પણ છે.
મારી સામન્યતાનો એક વધારે પૂરાવો
મહેં મને આવ્યો.

જલ્દારી મિસિસ એટ્ટર બિહાર વાયોલિન વગાડનાર પ્રખ્યાત કોસલરને તેની એક પાર્ટિમાં
જુલોત વધાવવા માટે રોકવા માગતી હતી. કોસલરે એક દબળ પોડ શી માગી "દબળ
પોડ!" જલ્દારી બાઈએ કહ્યું, "એ તો મોટી શી કહેવાય. વાજ, તે આપીશ પણ તમે
"રાખશો કે તમે બાંધી લેશો તકાર ઠા અને પાર્ટિમાં મારા મહેમાનો સાથે બળી રહ્યા
હિં." ત્યારે કોસલરે કહ્યું, "જો એમ હશે, તો મારી શી પર્સોન પોડ છે."

* * * * *

મીસીસ ક્વાઈટ મોરેએ જે પી. મોગજનને એક દિવસે જમવા બોલાવ્યા હતા. મોગજનનું
નાક પલ્લું મોડું હતું અને મીસીસ ક્વાઈટને પછી બીક ઉપજી કે તેની એકાદ ડાહરી
'મુડું મોડું નાક!' એમ બોલી ઉઠે. તેથી તેણે અજાણ્યા ડાહરીઓને ચેતવી કે "કાંઈના
કરી" સમયે આપણે કશું બોલવું જોઈએ નહિ કાંઈના હાથ, પગ કે કાન મોટા હોય તો
તે ચાલતો આપણે હાથેય ન કરવો. "તમે બટક બોલી અને પાછળથી એન લીન્ડબર્ગ
તરીકે પ્રખ્યાત અનેથી ડાહરી વિષે બરોસો રહ્યો નહિ. પછી મી. મોર્ગન આપ્યા. ડાહરીઓની
ઓળખાણ કરાવવામાં આવી, ડાહરીઓ મોર્ગનને જોઈ રહી પછી નમન કરી રૂમમાંથી
આવી ગઈ. પછી વિદવળ રહેલી મીમીસે ક્વાઈટ વ્હા કપમાં કાઢી પૂછ્યું, "મી. મોર્ગન
તમે એક કે બે ખાંડના દુકા નાકમાં સેધા?"

* * * * *

અમેરીકન સરકારનો સેક્રેટરી રાઉલ હલ પ્રમતી અને બાજુ તપાસના વિતા કરી નિર્ણય
કરતો નથી એક દિવસ ટ્રેનમાં જતા એક મામલાના પરાને ચુનો લગાડેલો જોઈ તેના એક
મિત્રે હલને કહ્યું, "આ પરા ૫૦ ચુનો ધોળો છે" હલે જવાબ આપ્યો,
"૫૦૦૦ની બાજુ ૫૦."

રાત અધારી હતી. પડેલી માતની બારણાડી દમણા જ પસાર થઈ જઈ હતી. હવે નેત્રિયો સવાની તૈયારી. કરતો હતો કારણ, બીજી માડી તો છેક મધરાત પછી આવવાની હતી. ત્યાં તો દક્ષિણ દિશાએથી કોઈ કોડતા મોઝાના ઘમઝા સબળાયા. આટલી રાતે પ્રાણ આવતું હશે એવો વિચાર નેત્રિયે પૂરો કર્યો ન કર્યો ત્યાં તો ફલીચક શેઠ મારતે મોઢે જીભા ને રેલવેકાટક વડાથી આજળામ આમ બણી જવાનું ઘોડી તે હાવરા-આવરા મોઢા પરથી ફૂટી પડ્યા. પૂરવેશથી પાણીના રેલા પેટે કોડતો મોઢો વખર સવારે આમ બણી કોડતો જ રહ્યો અને શેઠ સ્વ-મેતીથી ફૂટી પડ્યા હતા છતાં રેલના પોઠા નોંઢે અડળાયા.

“અરે ! હું પચકું, હું પચકું !” નેત્રિયો ‘આ બાપ’ના ઉદ્ધાર કાઢતા એ પત્નિ મજનતા પોટલાં જેવડા માનવી આકાર તરફ વળ્યો. એ આશય જાણકાટ આછી જોળમોળાં માંસડી જેવો ક્ષત્ર બેસે તે ત્યાં પડ્યો પડ્યો રપટ દેખાતો હતો, કાળી રાતનું અધાર પણ તેને રાંજી ચક્રુ નહિ. નેત્રિયો પાસે આવ્યો, ને તે માંસડીને તપાસવા વાંકો વળ્યો. તેણે ‘નેમુ’ કે એ કપાસની કે કપાસિયાની ખંસડી ન હતી. એ તો કોઈ છવતાં જામતા માનવીની કુદાળી રેલ ગુજી વળી પડી હતી તેની છાતીમાં આસ માયો સમાતો ન કોઈ એ ‘પોટલું’ જણે કે કોઈ મોઢા દ્યામાં હવા પેસનીકળ કરે ને તે જેમ નાનો મોઢો થાય. તેમ કુષ્ઠાં હવે ને સંકેતો હવે.

“કાણુ છે વું ?” અવધી રાતે !” નેત્રિયે એ પત્નિ મજનતા, પત્તર જેવડી કાવાને દેહીને મેડી કરી.

“એ તો હું !” પેલું ‘પોટલું’ મુજબા પત્રો પર માંસ માંસ બેસું ક્ષત્ર બેસું.

“અરે ! દલિયો છે છે વું ?” નેત્રિયે શેઠનો સ્વર ઝોળખ્યો, ને કે અમવિદુલ તે સ્વર અત્યારે તો ઝોળખાય એવો રહ્યો ન હતો. અત્યારે તે નકરીના જેવો હતો, બાકી બીજો વખતે તો તે વામના જેવો જ રહેતો.

“હા ! નેત્રિયા, હા. હું ફલીચક શેઠ, પણ ઝોળખાણપિજાન પછી કાઢ્યું. પહેલાં તો વું મને તારી નમસ્તીમાં સતાડી દે કે મારો ક્ષવ ટાટો પડે” સતાડીયો ?” ફલીચક શેઠ નેત્રિયો હા પાડે તે અપાઉ જ નમસ્તી તરફ જવા લાગ્યા.

“હેં ! થીયુ છે વું ?” આટલો અવો જમરાટ છે કુ કરવા ? ખૂન ખૂન તો નથી કરી આપવોને ?” નેત્રિયે શેઠનો હાથ પકડી પૂછ્યું.

“રામ ! રામ ! એ શું જોતો નેત્રિયા ! મારા જેવો ધર્મી માણસ ખૂન કરે ખરે !”

કપાલે ડીલાં ટપકાં કર્યાં, સાંજે રહવારે દેરાસરે જઈ દેવને જાણ લાવ્યું, અત્યાં આજગિ માડી અને કાંકરાવાળી કાંકરની ચણ નાખવી, એ બધાને નેત્રિયે પૂર્વે કહી સંકાપ તો શેઠ જરૂર ખર્મિષ્ઠ હતા વળી એ પછુ અર્ધ હવે કે ને હાથ દેવને કૂસ મહાને, કપાલે ડીલાં કરે ને પગીને ચૂકી કરી ચણ નાખે તે હાથ જાતે પોતે કાંકરા લોહીમાં ખરકાતાં કપી હો. છતાં શેઠે હવા ધર્મીતી હતા તેની નેત્રિયા જેવા મરીન રાનીપરજને ખજર હતી ! સાંજને છેડે એ શેઠ જેટલાં તિલક કરતા તેટલાં જ જોડાં ખાતાં લખતા ને જેટલું ચણ નાખતા તેથી હળવમણું જનાજ મરીનગુરખાનાં પેટમાંથી ખૂંચવી લાવતા. એના દેરાસરે એ જેટલી ધૂપ-

સળીઓ સળખાવતા એટલીજ એ એના દેણદારને ત્યાં ફોળીઓ સળખાવતા વળી ફેર ખૂન નદિ રી સરતા એ વાત આવી હતી ! દારણ કેમ બ્રહેત-એ મરી જવું તે તેના પૂરના પાપે મગ્ન । એમાં કહેના શો વાંક ? તે તો માત્ર તેનું માગણ-દા-દેવરનું ! દરેણુ દગું તે જ સ્વર્ગ આવતા હતા કોઇની પાસે એ દાવતા તે મરી જાય તેને કેમ દાવવાની કવમમાં ખૂન નથી કમ્મું.

“તો પછી આ તારું પેટ જો ફાટી પડે એટલા નેરથી દારે દુ કરવા !” નેત્રિયે શેકના મળ ને વિહંગનાનું કમળ પૂછ્યું.

“નેત્રિયા ! એ તો ખૂન નથી કમ્મું” પણ, ને અને સંતાડી નદિ કે તો તો મારે જ દમચા કરતાં ખૂન થઇ જશે.”

“કોણ કહે ? હો જરા દેડો પડને, ચોખ્ખી વાત કર.”

“મૂખા ! દણુ સમજતો નથી ! મારી પાછળ ચોર આવે છે. જલ્દી સતાડી દે, નદિ તો તે અને નદિ ખૂંડે.”

“હે તને જગાવ અમળ નદિ આવવા તો કોની માલો દેર ફેંક અધી છે કે મા ! દેવતા તારા પગ દાવ ઉપાડે ?”

“અરે ! એ તો કોઇની સરમ ગળે એવો નથી. માટે નેત્રિયા તને બાપા કહું, હું અને તારી એટલીમાં કરાઇ જવા દે.”

એટલું કહી શેકે જાલ્દી તરફ જળા પ્રગળા તે નેષ નેત્રિયો બોલ્યો, “હો એ દે દે ! સતાવડ દાનો કરે છે ! મધ મારી બેરી ફુટેલી છે તેને દહાડી લાવુ, રાહી છું જા.”

“કસેને તેમ જાદર રહેતી, મછી તો મારે મન દીકરી બરાબર છે.”

નેત્રિયો શેકે ઝાળખતો દતો તેના દેણદારની જુવાન વધુદીકરીઓ લગ્ન નેની આંખ કેવી ગહેતી તેના તેને એકવાગ પરિચય થયો હતો વળી શેકેને ધેર વાસણુ-

દુસણ મંગવા કે દળણા દળવા કાઈ જુવાન આ શા માટે દામે ન જતી અને જતી તો તે માટે તે ધસ્તાની ને છૂપાં બાંસુ પાડતી તેની પણ તેને અપર હતી. તેથી તેને રેડ અદગ જાય તે પહેલાં જ પોતાની બેરીને બદાગ બોલાવો લીધી. રેડે તરત જ જાંબલીનું બારણું ખેંચી બંધ થયું.

નેત્રિયો શેકના કસાઇવેડા ને ફતગવેડા જાણતો હોવા છતાં તેણે શા માટે તેને આશરો આપ્યો હશે ? તેનું કાણુ એ છે કે સંભાવિતોનો સમાજ જેને અસરકારી માને છે એ જાતિ દીન હોય છે, દલિત હોય છે, અધર્મજ્ઞા જેવી હોય છે, છતાં તેમનામાં માનવતા મરી હોવી નથી. તેઓ સરણે આવેલાને વધુ આપતું જો પોતાનો ધર્મ સમજે છે પાપે પડે તો તોઓ કુરમનને માટે પણ જાન કુરબાન કરે છે.

અખિા ઝોળતી ઝોળતી બદાગ આવેલી નેત્રિયાની શ્વો બોલી : “કાણુ છે એ ?”

“દસિયો હેડ !”

“તે એ દરામખોરને ધગમકેમ ધાવ્યો ! મારું ધર અમકાવડે.”

તેને નેત્રિયાએ જાલ્દીની એટલી પર પોતાના પડખામાં બેસાડી હતી, ત્યારથી તે ઊભી રહ ગઈ, તેણે ઝો-ડીના બારણા પર ધક્કો માર્યો. “એ દાળા મોરાના ! મેંદા જેવો દંતાઇ હું બીઓ. નીકર બદાર કે હું તારો ટોટો પાકું.”

“દવે, બેદ ! બેદ ! હેંક તો આપણા પડાણા થાવા છે. એને એમ નહીં કહેવાય.” નેત્રિયે મંછીને પાછી પોતાની તરફ ખેંચી. બદાર કહી પડતી હતી. દિમાણુ વા વાતો એટલે તેનાથી અચચા તે જાલિયાના શરીરને બેડીને બેડી જતેના સરીગ એટલેને કાંઈ આપવા લાગ્યા ને બેડો વાતચીત કરવા લાગ્યા.

“તે તું તે દલાસાની વાત બધી બોલો અને તો તે દાંતરી દાંતરીને દણુ જોર છે.” મછી બોલી.

એ વરસે નેત્રિયો મહિા પડ્યો હતો
 મંછી તારે તાછ ન પડ્યો સાસરે આપી
 હતી મણા દિવસ થયા, પણ નેત્રિયાનો તાવ
 ન ગયો. તે દહાડે દહાડે થળાતો જતો તેને
 માથે સલાદ આપી કે તુ કાળમૂતની બાધા
 લેશે તો તારા પછી સારો થશે. તેણે બાધા
 લીધી તે નેત્રિયાનું વાન વળ્યું. એ બાધા
 અંગે તેને દુષ્કર્મનો ખર્ચ થવાનો હતો. તે
 ક્યાંથી કાઢવા તેની વિમાસણમાં મછીને
 આવાનું પણ ન થાવું આખરે ન છૂટે
 તે દલીલ રાંધના ધરે ગઈ. શે તેને દસનાં
 દસનાં આવશ્યક આવ્યો, તે સમયે આવે
 સારો દિશાર દાયમાં આવ્યો છે. મછી
 સમજ, રૂંઠ તો જુલુ સજ્યા લાગે છે. લોકો
 અમરતા એને વળેડે છે. રહે રહ્યું. "તું કાંઈ
 દહાડે નહિ ને આવે આપી છે તો માનથી
 ના પડવાની છે" મટે લે આ કાજગ ઉપર
 અમરો પાડ ને છાને રૂપિયા લઈ જાશે."
 શે અમરો પડાએ ને રૂપિયા મટે વાનરો
 કોઈ, વાપડા પ્રણાલે સાંજે મછી રૂપિયા
 લેવા વધ શે તેને ધરતો કમરો ઘાળવા કહ્યું
 પછી વાસણ માંજવા કહ્યું, પછી પાણી
 જરવા ચોંધ્યું, એ ખર્ચ કામ ને આવવાની
 છે એ જણીને જ રહે બાકી રખાવ્યા હતા.
 ધર્મમાંથી શેઠાણીને પણ તેણે કાંઈ કારણ
 ઉભું કરી પરજામ મોકલી હતી અને વાણેતર
 વગેરેને પણ ઉધર લઈ રળ આપી હતી
 આવાં ન કામનાં કામ મંછી નાછુડે કોઈ જતી
 હતી. તે નેત્રિયાથી મોટી રાખી રૂપિયા લેવા
 આપી હતી. પંદર રૂપિયા રોક્યા લેઈ જઈ
 તેના જોળામાં નાખી તેને નવાઈ પમાડવાની
 તેને દોષ હતી, તેથી તે છત્રીમાંની આવી
 હતી. ત્યારે અંબારે પણ પણ રહેનું કામ
 પૂર્ણ ન થયું ત્યારે તે બહારાઈ "નેત્રિયો
 વાદ નેતો એકે તે મને કંઈકનું કંઈ કહેા"
 પણ મછીનો નેત્રિયા તરફનો જાવ જરવાને
 હતો એને એ જાવ શી હતો તે ન કહેવામાં
 ન. સરજિ જળવાયો.

એ સંદર્ભમાં મંછી દેવપોને જન્મી જઈ
 હતી. તે વાખનો પળે પડે તે પહેલાં જ
 જાગી છુટી દરીણી જેવી રુકાળી નાકી હતી
 ને નેત્રિયાની પડખામાં લપાઈ રહી હતી.
 એ પછી કાળા જૂતની બાધા મટે અને પેલો
 રહેને થોડો કાગ પાના પર અમરો આવેલા
 તે માથ મછીના પિતરથી આવેલા પગીલાની
 નેતરી બાવ નેવળી પડેલી. એ ખરીદનાગ
 કસાઈ હતો છતાં " એ પાપનો કાર દેહને
 માથે "એમ મોખી તેમણે વાખને ડાહી આવેલી.
 આને પછીના પડખામાં મેડી મેડી મછી
 તેને એ લિવસની યાદ આપતી હતી.
 "એનાં પાપ એને કારે જાડી આપણે
 આપણો ધર્મ નહીં જૂલીએ એટલે થયું"
 અમરથી નેતા ઉવરમાં જાળ ગડની લાવા
 છતાં નેત્રિયો પોતાની સજ્જનતા સાચવીને
 મોક્ષ્યો.
 "પણ એને કેવો રવ ધરમાં બાલચનો"
 તમેડી મૂક મહાર, એને વામવજ દારી ખાતાં,
 મેર લટાઈ લટી જતા." મછીને દહાડ
 હજુ સમતો ન હતો અને તે સંભળી સાંભળી
 ઝોડીની અંદર મેઢેલા રૂંઠ લેા રો દેવની
 બાધાઆખરી રાખતા હતા.
 "મેડા મેડા એ તે યાવ! દેહિયો
 જેવો દેહિયો મેડે તરણ બાધી માવ જેવો
 મારણે જાનવો તેને વાધના મેડામાં નહી
 ધરાયવ." નેત્રિયો શાંત સ્વરે મોક્ષ્યો
 જેવામાં ફરી કાઢ દેહતા આવતા માલુસના
 પડકારો અવાજ સમજાવા લાગ્યો કાળી
 પીંછડી ઝોડી જમતી સમસામ રાત્રિમાં તે
 અવાજે કાંઈ જૂતના કમરો બાધ આપતા
 હતા. ધીમે ધીમે એ પડકાર પાસે આવતા
 સંભળી નેત્રિયો મોક્ષ્યો.
 "પછી તુ તારે આ એટલી પર સુવચાપ
 બેસી રહેને કુ જરા કાટક પરે બધ લોઈ
 કાણ આવે છે?"
 "તે એ તો પેમો દેહની વાંકે પડેલો
 મેરકાડુ એકે. નેને હાવળે, નહી તો તેને
 વચાડી પાડે."

મંછીએ પતિને જનમચેલી આપી.

"ચોરકાકુ કે વાપવર જે કોઈ જોઈએ તે આ ફાટકવાળાને જોળખીને કાઢીએ તો થઈ જાય નહીં માટે નિર્મલ ગાજી " મંછીને જોડુ આજ્ઞાસન આપી જોગિયો ફાટક તરફ આસ્થે.

જોગિયો ફાટક પર પહોંચ્યો ન પહોંચ્યો ત્યાં તો પેદાશ જેવી કાપાવાણી એક કદાવર આડમી શેઠ માગતે ધીરે આવેલા તે બાણીથી ખેતરોના ઉર્જાણુ ગરતે તેના તરફ આવતો જણાયો. જોનો દોરતો આકાર જેષ જોગિયાને બાસ થયો કે સીસમના ઝાડનું કાળ, પાંખાં ને ત્રીજાં વગરનું કાળું થયું છત્રી બની કાળા અધારને ભેદી રજીલું જે જોગિયાની આંખ દરેક જાળવણીની દોષ છે તેવી જાણ-રામાં પણ તજતજતી નિસ્તોની આંખ જેવી હતી. તેણે આંધેથી જ એ જાણારને જોળખ્યો તે બાણી ઉચ્ચે:

"આવ ! આવ ! વાપલા કામ ! જોડો દારૂ દેખાયો "

"કાલુ જોગી ફાટકવાળો ! " એ આકાર બોલ્યો

"હા કામ ! ડિહાર દાવલાએ કે હું ! "

"દાવલાં તો આવેશે ઉતો પણ જટકી બેશે. "

"કામે કાળાશૂતની મરજી. નહિ તો કામે વાપને ધેરજાકરના હું તેણી ! "

પણ જાણે તો ફાટકથી પાંચ મણુ માટી નીકળતે જોવે એક પકાવશે હતો. એ મારો બહાવાનાં નસીબ પાપરડાં તે ધીરે ભેદી નાહો હું આવશે તો છૂ ઉર્જાણુને ઉર્જાણુ પણ વચમાં એક એ કોતરડોમાં પચમાં કાટા વાળ્યા એટલે હું વહિ ગ્રેહ બેયો. જોગિયા ! બહાવી એ ધોડું કીજારે ઝીણું ! " વાપલા બીડે પૂછ્યું

વાપશે બીસ આ જાનલનો તાજ વગરનો ગળા હતો. તે તાકના ત્રીજા બાજુ જેટલો સમી તો વચના એ બાજુ જેટલો નાકો હતો

એ કદાવર કાવાના પેદાશી કાવાના પંખામાં બાણી લઈ તે કાળીરાતે બહાર નીકળતો ત્યારે જમરાગ પછ પોતાના જમરાગે તેને પચમે પચમે રવાના કરતા. કારણ તે સિદ્ધાર નીકળતો ત્યારે બાણી દાવે પાણી નહિ ફરતો. તેનો બાણી જાણારમાં ચમકવા બહાર નીકળતો તે માણસનું ભોલી પીધા વગર કાત ન પડતો. આ મુલકનાં એક એક ખાડી કોતરે કે મિલિટુંબર, માણસ કે પશુ તેને તેને જોળખતાં તેણે સરકારની તિબેરી લૂંટી ન હતી જરીજીગમાને રતાખાં ન હતી. તે માત્ર ફૂર શાકુકારો ને શાકુચોર લેણદારોના કાળ હતો. તે બધા તેનાથી કુળતલ એક શાકુકાર તેણે પગ ખેતર બધું દુનમ કરી બેયો હતો, તથાથી તે બહારવટે નીકળ્યો હતો. જોનું બહારવડું જરીજોને પીકારા-જોની ધામે હળું. જોને ને જોગિયાને બાસ જોળખાણ હતી. જેમ ખાડી કોતરકાં વાપલાને સરકારી સિપાઈજોથી નાસતા ફરતાં જાણશે કેતાં તેમજ જોગિયાની જોરડી પણ તેનું આમવરચાન હતી મંછી તેની ફરતી સમી હતી. તેથી બને કીકરી જમાઈ વાપલા બીડને કાકા કહી જોલાવતાં,

"કામ ! તે ટટુ તો આમમાં પહેંચી બધુ જોડો "

"તો તો મારે શેરક પચમે. ચાલ છવ ! આ વખત નહિ તો બીજી વખત. " વાપલા બીડે પોતાના મનને આજ્ઞાસન આપ્યું.

"કાકા ! ડિહાર કોનો ઉતો ! "

"પેલા હસિલા દોરતો જ તો. "

"તે કાં કપકાએશે ! "

"જોપકાવાળામાં મારો બહાણો ! ઉકડિયાને ત્યાં દાંજ પડી ઉપકાણીએ એમશે. ઉકડિયો યેર નહીં એટલે વગમણી જવરજી કેમુ, 'હેં ! કામે આવશે. ' પણ એ લકુગાએ તો તાંજ કુળો જમાવશે ને જોવશે. ' ગત પળી જાંવ કે પૂરી થાય પણ ફરતે : નહીં જવાનો. ' તેવું

લીખાને ઝડે ધોડે બાંધી ને ભોંઠાં જોડ્યા
પર. 'જોરેક ગત એક જોડે ને તેણે બાંધ્યા
કાંઈ. 'ઉપાડ આવ્યાં! મહી' ઉઠડિયો બોલે
છે ને' અને કેમ છે કે તે તો બામ એવો. '
' નહીં માનો તો લો જોવા લો ' કંઈ ખીજ-
મનિ ખીજમાં ઉઠડિયાની બેરીએ આવ્યું
ઉપાયકું હેં પેઠાં મરમાં તે ઉઠડિયાને હોધવા
દેખી કરવા લાગ્યા, પણ તે કંઈ ઉઠડિયાને
દાર મરમાં નહોતા થવા તેને તો ઉઠડિયાની
બેરી જોવતી હતી બકગાળને તેણે બ્રમ પાડી.
'ચોર! ચોર!' બામ ટોરે થેઠ બોલ્યું એટલે
હેં નાકા ધોડે ચડી. હું પણ હીમમાં છતાં
તે દેડી ઝીંચો જોઈ તો બધા માલમલ
કરીવા કરે પણ કોઈએ ચોરની નાંદત દોડ
નહીં. મધા દલિયાના દેવાસર ખગતે : એટલે
બરીગડા રહી પણ હું કંઈ તેનો બાધેયો
નહીંમર. એટલે મેં ખીજા પકમડો એ તો
એના મરદ પાધરા તે આને બચી બયો "

" કાળામૂતને જે બચુ તે મર. પણ
આલને મેર નથી આવવું ? " વામસાબીકને
પાછો ફરતો જોઈ જોજિયો બોલ્યો

તેનો વામસા બીધ સાથે આવો સારો
સત્રધે છતાં તેણે દલીચદ શેંક બીધી જ છે
એ ન કમ્મું. વામસાનો અવાજ સાંભળી જોર-
ડીમાં શેંક " રામ રામ " કરતાં હતા રજેને
જોજિયો કે મહી જૂન વેર મેવા તેને પકમડા
દે એ બધે તે હિમાળુ રાતે પણ પરસેવે
નહાવા લાગ્યા.

વામસા જોજિયા જોડે જોરડી તરફ આવ્યો.
વામસા માણસની બધે આવે તેમ તેને કાઠા
દલીચદ શેંકની કાળરીની ત્રણે આવ્યાં તેણે
એક બે વાર મારે તરફ જોયું, પણ તે
બોલ્યો નહિ.

આ દરમ્યાન મહીએ જોરડીના બાર-
જામાં તાપલું કમ્મું દબું. તે તેની ફેરે પોતાના
કાથપળ સેટી રહી હતી

" આવ, આવ, કાકા! પોરીને બંદો
બંદો નાંદ કરી! " મહીએ વામસા કાકાને

આવકાર આપ્યો. વામસા બલિથી આવ્યો
તાણો ધૂનતો પણ મહીને તેનો ધાક ન
હતો. તે લૂટારો દરી, બંદારવટિયો દરી, પણ
તેને મન તો તે હતો લાક કરાવનાર કાકા.

" પોરી! કાકા દમી તો છે ને દમણ
દમણ ઉતમણ પગણમાં એવો હતો
એટલે નહીં અવાજ આને રાતે જ આ
તરફ આવવો છું. "

" તો આને તો મારી જોરડીમાં ફેંકો ને ? "

મહીથી એ અમતણ આવતાં તો
અપાઈ મયુ, પણ પછી તે વિમાસણમાં પડી.
કારણ કે જોરડીમાં તો પેમે વામસાનો ચિહ્ન
સતાયો હતો! જોજિયો પણ એ સાંભળી
અમતી ઊભો હતો. તેણે અમતણકતા વાપરી

" વામસો કાકા પેલી રાત તો કાળા-
સૂતના કાતરમાં કાઢ્યો. એ તો એનું મેર.
જોરડા દોડે આ તરફ આવવો છે તે મર
જોડી આવણે મેર મોઠો જ આવવાનો છે ! "

" મારે તો તમારી જોરડી એ કંઈ
પારકી નથી, પણ આને તો મારે કાતરમાંની
જખોલમાં જ ફૂંડુ પકડે. કારણકે પેમે દલિયો
નાહી ગીયો છે તે બંદાર લખી અને પકડવા
આવે કમી ! "

" એ પણ મરી વાત. તો કાકા! હું
બેમે બેમે એ કાતરમાં પહેલી જા. "
મહીએ પોતાની જૂસથી રચાએલું કોકું
કાકાની જગ જોઈ છૂટકારાનો દમ જોયો

" પોરી! તેની તારે શીકર નહીં કરવી.
કાળામૂતના મારે મારે માર કાથ છે તે મને
અલવલ નહીં આવવા દે. આ હું તો મારલો
પણ તમે મેવ આવી ટાકમાં મારણે મેલી નહીં
રે. જુવ જોરડીમાં કાઠા જાવ. અપરાધની
મારીને તો બંદો વાર છે "

વામસો દમણ દમણ પગલાં પાડતો
ચાલતો થયો. તે સાંભળી જોરડીમાં શેંક
છૂટકારાનો દમ જોયો.

“લેગિશા ! વાપલાને ગોરા જતાવ નહિ તો તારી છત્તાં ચામડી ઉતરેશુ ”
 હો-નહાં લેગિશાને ધમકાવતા દત્તા.

“સામા ! વાપલાને તે દગળો ગોરા છે એ હાથ એક માળાનું ચક્રુ ન્દી કે જતાવુ ”
 લેગિશે અભગવા છતાં સ્વગતથી જવાબ આપ્યો

આમલી ગતે વાપલા બીલના જવા પછી દલીચંદ શેઠ જાકરી દતા ને વાપ લેવા ચક્રુ મળ્યું દતા. એ વખતે તેની મદદમાં બામમાંથી વ્હાગ પછુ આવી પડેલી દત્તી. શેઠનું ધોડુ વગર સવારે ઘેરે બધુ એટલે તેના સર્જાવ-હામાં દયિવારો ને ફાનસો લઇ ગઈને શેઠના આખાં દાં. તેની સાથે પડે જતાં જતાં શેઠે લેગિશાને ચરખુ આપવા જદમ આમણ ન દતો માન્યો. તેણે સાચા આંખ કરીને કશુ દગુ. “તમે જાને માદીબોવર જવુ ફાદી મળાં છે, અને રેલ્વેની નોકરી કરવી છે. ફાદી ફાદીવા નોટે આપજી કશે છે, નહિ ? તમે ફીક પકાઈ બપાં છે. ને ને દવે મારો પરત્યાવ ”

શેઠ એવી ધમકા આપી પડે બપા. મહીને તે આખી રાત કોંઈ ન આવી. “એં તો કેવળુ” કે એ દાખને ધગમાં ન્દી. વાપ પતેજ માપનુંની” દવે લેગુ ફે રેક મીથો ને ? ” તે ધમકાની છાતીએ બોલી લેમિથે તેને ધોગજ ગાખવા કહયું. “જાડી ! આપજા પડે તો કાળામૂતની મેંદર છે મારો કે તારો જાઈ વાજ વાંચી ન્દી” કશે”

આમ તો લેગિશો વાગ પછુ વાંચી નહિ થાય મેવા જુસે ઉઘી વેચો પછુ તે જ્ઞાએ તારે તેણે જુવુ કે તેની આરડીને પોલિમે ઘેરી લીધી છે તેઓ શેઠની દુગિના ઉપરથી મનેરાત વાપલાની કાપમાં નીકળ્યા દતા પછુ વાપમે હાથ તીતર ટીશોડી ન દતો કે ફાંડા ગોઠી વાણા નાખી ચક્રુવા બોલાવ એટલે અવી પડેલે તે તો સાત સાત

છોડામાંથી પછુ મીડા નેવડી છટકાડી મળતાં નાસી જાન એટલો અંકાર દતો. આરી-કાતર અને જાડીદુબગ એટલે તો બાઉબેના ગાંઠીની કુદકુવાન-ફૂ. એમાં પેસતાં બધા-બધા પોલિસ અમલદારો જુલા પડી જતા અને બહારવટીઆને પકડાનાની ફોંસમાં ઉડે ધાલી આગળ વધે જતાં પોતે જ પકાઈ જતા એટલે આજે પછુ પોલિસ વાપલાને પમમે પમમે જાડી મુધી જઈ અટકી ગઈ ને પ્દીતે મેંદર પાછી ફરી આમ આલી દાવે જતાં ઉપરી અમલદાર ધમકાવશે એ કયે તેઓ “વાપમે નહિ તો તેનો સજો” એમ ગોલી લેગિશાને પકડી ગયા. શેઠે તેમને દલી નાખ્યુ દગુ” કે લેગિશાને ગજારાશી ને તે તમને વાપલાની બોડની સાચી અંકર આપશે.

આ રીતે પકાઈ આવેલા લેગિશાને પોલિસ અમલદાર ધમકાવતા દતા.

“સાલા ! લાંબી લાંબી વાત કરી મૂજ વાતને ઉગાવતા મગે છે ?” ફોજ્દાર તકુકવા તારે તેના દાવમાં જોડાની સોટી અમરમતી દતી ને પગમાંના લોઢા જમીન પર તોલ આપતા દતા.

“સામા ! જુકુ” બેલતો ફોઈ” તો મને મારો કાગિયોમૂત પૂકે.”

“જોવો તુ તેવો તારો બજવાન કાલો-જુલ” અમલદારના મનજનો વારો દગુ ઉચે જ દતો

“સામા ! મારું કહેવુ ન્દી” માનો તો જ્ઞવર જાડીમા ને જાકને જાકને ને કાતરે કાતરે પૂછી જોજ તે કહે તે દોવે ! વાપલા બીલનો ગોરા બમારી જવાની તાં છે.”

પછુ એ અમલદારનો ફવામ તો તે યાજામાં દતો ત્યાં લગી જ દતો. વાપલાના રાજમાં જતાં તો તેનાવ પછુ મૂજતા ને રાજજી” ધમકગુ. દગાં ને હાથ વિલામાંથી ચોદાવ તોગ આવી તે ! હાથ સોંકતું ઉતરી જશે એ ચિંતા તેની બધી ગુમાખી ઉતારી દેવી.

નેત્રિયે વાધવા સીલનો મોઢો ન જનાઓ
તે જાહેરી હતો છતાં વફાદાર હતો, વાધવે
તેના પર ધણી ઉચ્ચાર કરી હતી એનો
જાણે તે ત્રિશાસકાતથી કદી ન આવે. તે
દષ્ટ ઉચ્ચ વગરના ઉચ્ચા કમ એવા પેલા
સક જેવો ન હતો તેણે તેને સુચ્છ આપ્યું.
વાધના મહોદ્ધમાંથી જાણ્યો, તે જાણ્યા
તે રીઠે તેને પકડાવી આવ્યો. આવી કૃતારતા
તો સરકારી સમાજને જ આવડે પણ
અસરકારી એવા નેત્રિયાની જાત લુચ્છ આપુ
હોય તેને દરમ નહિ પણ દલાલ કરતાં જ
શીખી હતી.

૪

મધરાતની વેળા હતી. નેત્રિયે યાચી
જેમમાં મોઢો મોઢો લઈતો હતો. એ કીધ
ન હતી પણ મહા પ્રવલ્તે મેળવેલું ઓરણ
દુનું. તેને જોઈતા રહતી પડી ન હતી,
તેને અમલદારની ધોલગાવટની પરવા ન
હતી, પણ તેને જાણી પડી મંછીની ચિંતા
હતી. તે શેરી દસે, માયું પહોળી દસે,
તેણે આખા સ્વિસમાં તે ગતમાં રહેતા મીકું
કે જાણું પાણી મહોમાં મીકું નહિ દેવ.
નેત્રિયા વિના તે આંખની હતી, પાંચની હતી,
મીકું હતી.

નેત્રિયે જે જોડીમાં પૂરાયો હતો
તેની પછવાડી એક કીડી ખાદી હતી. તે
જાણુ એક જાડા સજિવાવાળી જાણી હતી.
તેના પરથી અધરાતના ટકાગ પછી
નેત્રિયાને કાઢ્યો બોલાવ્યો.

“નેત્રી !”

નેત્રિયે અચ્છીને જાણ્યો. તેણે જોયું,
આયું વાતાવચ્છ સાત દવ. મોટીદાર
સંત્રી પણ જોઈતા કરવાને કોઈ ખાતો
હતો. તે પછી આ અવાજ ક્યાંથી ?
“દમણમાં ખોરી ધખના આવી એણે,
નહીં તો મુગડિયું બોલ્યું એણે !” એવી
જાણકાઈ કરી ફરી તેણે આંખો ખીચી
ત્યાં તો ફરી તે જ અવાજ.

“નેત્રી ! આ જાણી જાણી ને”

એક ટાળો આદાર જાણના સજિવા
પડી તેની કાગ પર બેઠો હતો એ ટાળો
ધાખામથી ધોળા દુધ જેવા રંગ ને તારા
જેવી અમટલી બે આંખો નેત્રિયે કીડી તેની
પોતાની આંખો પણ જાણના ત્રિશાસકની
આંખો પેઠે અમટલી એ અમટલી એ ટાળો
આદારને જોળખી લીધો. ધોળે દલાલે પણ
કેવળ પહોળામાંથી માણસ જોળખાતો નથી,
પણ વનવાસી જાતિ તો ટાળો નાતેજ એ
પહોળામાંથી પણ વધારે અપ્રેક્ષ્ય એવા અને
અધારમાં બેસા એકાકી યજ્ઞ જતા ટાળો
ધાનામાંથી માણસને જોળખી કાઢે છે.
નેત્રિયે નવાજ પામી બોલ્યો.

“કાકા !”

“હાપની દમાઈ કરવા ચીમે તો
ખાલો મરસોને !”

“હા, કાકા હવે જાન ચીમવરા”

“એ તો જાની, તારી દરમમાં જે
એને કાચે જવા લઈએ. બાકી અને તો,
અધ આવેલી જ હતી કે એ મુગડો બેઠો
તારી જોડીમાં એણે”

“પણ કાકા, એ અધ તો તને પકડવા
તજે ઉપર કષ્ટ રહેવલ છે, ને ઘ તો આજે
આવતો વાધના મહોદ્ધમાં !”

“નેત્રિયા ! વાધના મહોદ્ધમાં જતાં કર
તે જાહેરી, આ વાધમાં બીજ નહીં. વાધ તો
કુ છું ને એ કોઈ જ જાહેરી છે.”

“પણ ઘું નેઅમ બેઠીને નહીં આવતો
તોમ આવતો”

“અને આજવા વગર આમે ! નહીં
આયું તો મારી પોરી મંછી કવ દાકી
લાખે”

“મછી દાકી દમી તો છે ને ? એણે
કષ્ટ આપુ કષ્ટ ને”

“તેની ઘ કીકર ન કર.”

“કાકા ! તો હવે ઘ તેને કાજવજો.”

“તે તું કાં જવાના છે કે અને કોંપણી કરે છે?”

“અને તો પાછી જોશમાં જવું પડે. એ કંઈ દળ કવગ વખર ડાકવાના છે.”

“કવગ કવરા દળ! દળ કવગવારાની છકગ ન્હીં જોવ દોવ તે. કાસે રાતે તો તું આ જોશમાં ન્હીં હોય, પછી દળની વાત દાતો કરે છે?”

“તે કાશ તારી ખખણ અને નાકી જતા ન્હીં આવડે.”

“તે કું કાં તને નાકી જુલવા કહેવાને છું. કું તો તને એમ કહેવા આવશે છું કે તું દવાગના પ્લોગમાં જ ફોજદારને કેઈ દિને કે વાધસો બીલ વાધનારીની આડીમાં હતોસો જોઈ, પછી તે અને પકડી લાવશે ને તને જવા રહે.”

“પણ કાશ! તને ક્યો કહું તારે ને?”

“એમાં ક્યો કાં આવશે! તું તારી

મેં જુલો થઈ જા. પછી માફ તો કું ફોડી લેવા. અને જોધી રાખનારા હજુ કોઈ જનવમે જ નથી. જોને અતારે કાસે અને અર્ધ આવતા અટકાવે છે કે તે કાસ ચતે અને જતાં અટકાવે!

બીજે દિવસે આખા પરજણામાં સન-સનાટી ફેલાઈ. વાધસો બીલ વાધનારીના મતરમાંથી પકડાયો હતો. બંધલીવાળા જોગીએ તેના ગુપ્ત જોડો ખતાવી દીધો હતો. પોણું પરજણ તે મારે કુખી થયું તે બધાં વાધવાના ઉપકાર તો દતા. દલીલક શેક ને તેની નાતના બીજા ઉજળી પરજણા “ક્યો” ખૂસ થવા. જોભિયો સરકાર તરફથી સામારી મેળવી જુલો થઈ પેગ બો. પછી બીજે દિવસે સ્વવારે ફરી બીજા એક સનસનાટી ફેલાઈ વાધસો જોસ તોડી નાશી ગયો હતો. તે સાબળી દલીલક શેકની કુંડ ને ખાતી બને ધનકવા લાખા.

એક મોટી ફિશ કપનાના માલીએ એક મીજબાનીમાં પ્રખ્યાત એકદર મેરીમોગને આમજણ આપવાને પોતાના સેક્ટરીને સુચયું સેક્ટરીએ રેફિશન પગ મેરીમોગને કહ્યું, “કું સેરકવીન વતી જોહું છું તે કાસે એક મીજબાની આપે છે. તેમાં તમને જોલાવ્યા છે” મેરીમોગે કહ્યું, “કું મેરીમોગ મટિ જોહું છું. અજાઉ બીજા જગ્યાએ જવાનું કવે મેરીમોગ નક્કી કરશે. મારે તે સેરકવીનની મીજબાનીમાં આવી રહેશે નહિ.”

પ્રખ્યાત પાદરી બીચર દારુગસિક હતો એક દિવસ તેણે તેના બાક મિત્રને પૂછ્યું, “તમે રવિવારે દેવળમાં કું ધર્મ વિષે બાપજી કહું, ત્યાં કેમ આવતા નથી?” પાદરી બેન્ગમિને જવાબ આપ્યો, “રવિવારે કું આનંદ પ્રમોદના સ્થળે જતો નથી.”

પ્રખ્યાત વકીલ ચોર્ટ પછા કામમાં હતો, તારે એક યુવાન જક કરી તેના કમમાં મળવાને આગ્યો કામમાંજ પ્રવૃત્ત ગૂઢી કીચું જોવા વિના ચોર્ટે કહ્યું, “ખુશી પર મેસો” પેલા યુવાને કહ્યું, “પણ કું બીલપ મેક્સવેલનો ડાકશે છું?” ચોર્ટે કહ્યું, “તારે એ ખુશી પર મેસો!”

પ્રિસ્ટિટ કુલીજ બડગ જોજી બોસો હતો. એક દિવસ તે દેવળમાં જઈ મરે આગ્યો, તારે તેની પત્નીએ પૂછ્યું, “તમને પાદરીનું સાપજ અમ્યું?” તેણે કહ્યું, “હા” પત્નીએ પૂછ્યું, “સા પર સાપજ દવું?” જવાબ મળ્યો “પાપ” તારે પત્નીએ પૂછ્યું, “પાદરીએ કું કહ્યું?” કુલીજે કહ્યું, “તે પાપની વિશ્વ દનો.”

બોવનના ઉત્સાહથી ઉત્તમ કદવાણીએ પોતાના આવાસના કુખમાંથી જોયું તે બિહુઓનું એક ટોળું આવી ગયું હતું એ ટોળું તેના આવાસ આગળ આવી અટક્યું અને તેનો નામક બોલ્યો: 'કાવતિ વિહારિણી' કદવાણી મનમુગ્ધ બની નામકને જોવા લાગી નામક યુવાન હતો, અત્યંત સુંદર હતો તેના મુખ પર બિહુ છવનની કોરતાના ચિન્હો તેના સોઈને સર્વથા સતાડી શક્યા ન હતા કોર સંનમથી કદવાણીએ એ શરીર સુંદર અને આકર્ષક લાગ્યું હતું. તથામતના ઉપદેશનો મર્મ બુધ્ધાતો જતો હતો: એનો બહુકાર માત્ર મનો હતો. બિહુઓ કમંઠ મટી વિલાસી છવન પર લપસવાની તૈયારીમાં હતા કદવાણીને નામકને ધારીને જોતી જોઇ સર્વ બિહુઓએ મહિમાંદી સચા કરવા માંડી: કદવાણી બિહુ લઇ નીચે આવી. તે એકી ટોચે નામકના તરફ જોઇ રહી હતી, નામક શરમાતા આગળ વધી બિહુ લીધી. ટોળું આગળ આઘુ: કદવાણીએ ટોળું અટકવ મ્યું ત્યાં સુધી જોડ્યા પર ઉભી રહી.

કદવાણીને વીવન યેડી દેવાની વસ્તુ લાવતી નહોતી. તેનો પતિ તેની સામે ધર્મ અને સહાચારની વાતો રસપૂર્વક કરતો, પરંતુ કદવાણીને તે વાતો નીરસ લાગતી, તે પોતાના સોઈને અને બોવનને એક અરસિક અને જગર જુદની પાસે નિઃશ્વેદ પડેલું જોઇ દુઃખી હતી. તેનો પતિ વીવનની સર્વ મજા કર્યા પછી ધર્મ અને સહાચારનો ઉપાસક બન્યો હતો. કદવાણીને ઉપદેશ આપવામાં તેની વૃત્તિ કદાચ સ્વાર્થો પશુ દોષી કદવાણી સુંદરી હતી, યુવતી હતી અને ચમક હતી તે જુદ હતો, રૂપદીન હતો અને શાંત હતો. ધર્મના ઉપદેશથી કદાચ કદવાણી, પતિસેવાના આવધી પ્રેરાઇ પોતાની સેવા કરશે એવી

લાવનાથી, જુદ કદવાણીને ઉત્તમોત્તમ ઉપદેશ આપતો પરંતુ કુરો જુદોના ઉપદેશને કટુ મહત્ત્વ આપે છે તે તો સર્વેને વિદિત છે. કદવાણીએ ઉપદેશની કીમત તે જ પ્રમાણે કરતી, જુદ પતિ, — સોઈવાન યુવાન પત્ની-પ્રેમ કદાથી ઉપજે.

પ્રેમમુગ્ધ-બિહુનામક-આજના બનાવથી કષ્ટ અવનવું મનન અનુભવતો હતો સોઈના જાડુની આ પ્રથમ અસર નહોતી: ઘોર વિલાસમાં પ્રેમમુગ્ધ જો કે કદી રત થયો નહોતો, પરંતુ તે પણ સોઈપાસક વો હતો જ સસારનો ત્યાગ કર્યો પછી કોર સમયથી મનની વાસનાઓ પર સપૂર્ણ જન મેળવવાના સ્વપ્નાં સેવતો પ્રેમમુગ્ધ આજે સુખ્ય જાયો. અન્ય બિહુઓ તેના તરફ આજે અર્ધકરી દષ્ટિ નાખતા હતા તથામતનો સમગ્ર બિહુ દવે પતિત થવા લાગ્યો હતો, એક બિહુએ આવીને કહ્યું.

'પ્રેમમુગ્ધ! આજે તે રૂપસુંદરી તારા પર મોહી પડી છે તુ ખરેખર બામ્બાળા છે.'

'મિત્રમુગ્ધ! છી છી: તારા મુખમાં આ સખ્દો! ડું મને પાછો પાપપંકમાં જવાને લલચાવતાં શરમાતો નથી.'

'પાપપંક' પ્રેમમુગ્ધ! પાપપંકને કહે છે? શું કોઈ પતિતાનો ઉકાર કરવા પાપ કરવું પડે તે પાપ કહેવાય?

'પતિવાનો ઉદાર પાપ કર્યા વગર પણ થઇ શકે છે અને સવમને રરતે અજતને દારનાર આપણે, પાપનો સર્વથા ત્યાગ કરતો નેમ્મ.'

'પ્રેમમુગ્ધ! તારી પાપ અને પુણ્યની મર્યાદા ખરેખર જટિલ છે પાપ કદનાર કષ્ટ હંમેશ પાપી નથી હોતો પાપમાંથી ન્યારે એક પુણ્યાર્થો ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે તેનું પુણ્ય વધારે અગત્યી છે છે.'

‘મિત્રગુપ્ત ! મારે તારું આપણું નથી સાંભળવું’

‘મિત્રગુપ્ત ! તારામાં જે સંવત્સરું મિત્રાભિમાન છે તે જ તારો નાશ કરશે. તારા રાખજો, પાપ અને પ્રવચને તોલવાતું ત્રાજવું’ પ્રાંત વિરોધી જ દાયમાં પડી જરાબર તોલ કરી શકે છે’

‘કસ્માણી રાત્રે કિશ્કિનાવકનો વિચાર કરતી ગૃતી- તેને કિશ્કિ મૂખ’ લાગતો હતો- પોતાનું મુંઝવે ચીવન અને રૂપને આમ વેઠી દેનાર કિશ્કિ તેને વધારે આકર્ષિત કરવા લાગ્યો તે વિચારવા લાગી: ‘કિશ્કિને સસારમાં પ્રાંત પણ વસ્તુ બાંધી શકી નથી, તો પોતે શું’ તેને બાંધી શકશે? કિશ્કિને બાંધવાની ઈચ્છા કરવી એ જ અન્નાપૂર્ણા દત્ત: પણ અન્નાપૂર્ણા સાધી? જગતમાં પોતાને મનપસંદ પામવાની ઈચ્છા કરવી અને તે માટે પ્રયત્ન કરવા એ શું અન્નાપૂર્ણા છે? અને જો એ અન્નાપૂર્ણા છે તો જગતમાં નાચતી સત્તા ક્યાં છે? તે પાછી વિચારવા લાગી કે તે એક ગૃહસ્થની પત્ની હતી અને કિશ્કિ જગતની સેવાની દિક્ષા લઈ ચૂક્યો હતો- પુનઃ ‘તેનું વિદોહી હૃદય કિશ્કિ કરી શકે: ‘હું’ સ્વતંત્ર છું અને મુક્ત છું હૃદય મને અન્નાપૂર્ણા પત્ની બનાવી છે: હું અવસ્થા એ કિશ્કિને મારો બનાવી એનું વૈર લઈશ’

તે જ રાત્રે જો હવે પાપ અને પ્રવચને દિક્ષા કરતી લીટી દોરવા પૃથક પ્રયત્ન કરતાં નિદ્રાવસ્થ થયાં. એક દિવસના મહત્વાકાંક્ષા મેવડ કિશ્કિ દ્વંદ્વ દત્ત’ અને બીજું એક ઇચ્છિત વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા રાખતું યુવતીનું વિચારથી હૃદય હતું.

‘કિશ્કિ ! આજે તમે એકલા કેમ પડી ગયા?’
‘દેવી આજે હું સપથી છૂટી પડી ગયો છું અને એનું કારણ એક નવાજત કિશ્કિ સાથેના વાર્તાલાપ છે.’

‘દેવી, આજે મારી સાધના ફળી છે- મારી તમારી પાસે એક લાગના છે.’

‘દેવી, હું કિશ્કિ છું. તમને હું શું બાંધી શકીશ ?

‘તમે આવાસમાં વિરાજમાન થાઓ, હું તમારી કિશ્કિની ગાંઠવણ કરું છું’ વાત ફેરવી કસ્માણી બોલી.

મિત્રગુપ્ત જરા ગુસ્સાવો, પણ થોડી-વાર પછી આવાસમાં દાખલ થયો. કસ્માણીની પ્રસન્નતાનું કાગળ તેને સ્પષ્ટ નહોતું કિશ્કિ થોડી વાર બેઠો હતો એટલામાં કસ્માણી આવી અને બોલી, “આજે તમે એકલા છે, એટલે જાડી જ ભોજન કરી શ્યો.”

કિશ્કિ ના પાડી ન શક્યો: તે ભોજન કરવા લાગ્યો: કસ્માણી પીરસવા લાગી: સ્ત્રી સુસમ આપસપથી તે પોતાના અંગના અભિનય પણ કરતી હતી: કિશ્કિ ભોજન કરતાં કરતાં કસ્માણી સાથે વાતચીત કરવા લાગ્યો:

‘કિશ્કિ, આ ઉત્તમ ચીવનને કોર ના- જ્યાં બાંધવાની તમારી શક્તિ થાયી થઈ?’

‘દેવી, આ દેહ કદ ચીરકાળ સુધી ચીવન ભોજવાનો નથી. માટે એ શુદ્ધિ વસ્તુ પર વધારે ધ્યાન આપવું સારું નથી’

‘જગત વિષાતાએ જ્યાં સુધી એ ચીવનને સમય આપ્યો છે ત્યાં સુધી તો તેને સદુપયોગ થવો જોઈએ.’

‘અવસ્થા.’

કિશ્કિના આ ઉત્તરે કસ્માણીને વિચારમાં નાખી દીધો ‘સદુપયોગ’નો અર્થ એ બન્ને કિશ્કિ વિચારી રીતે કરતાં હતાં: કસ્માણીની પાસે કિશ્કિને પાણી માથું અને જળપાન કરી કિશ્કિ નિરૂત થયો: કસ્માણીની યોજના પર પાડવાને એક મટિટાની આવશ્યકતા હતી, કસ્માણીએ કિશ્કિને એક સ્થાન પર થોડો વિશ્રામ કરવા કહ્યું. કિશ્કિ વિશ્રામ લેતાં નિદ્રાવસ્થ થયો.

વાસનાની કિંગ્ડમનાને કળીમૃત કરવા મુશ્કેલીને ત્યાં બોળના અદ્ભુત માન વાગે છે. સાત્ત્વિક બોળનનો ખાનાર બિંદુ કદાચીના બોળનથી કિંગ્ડમના અનુભવવા લાગ્યો થોડી વાર પછી કદાચી આવી: તેણે આજે બિંદુ પર વિજય મેળવ્યો. સંવત્સરો બધ વધી ગયો. ચોતાના ચારિત્રની વિશુદ્ધિનો જર્ન હવે બિંદુ પર સ્થિર થયો. કદાચીની ઇચ્છા પૂર્ણ થઈ

બિંદુ જ્યારે મેદનિદ્રામાંથી જાગ્યો, ત્યારે ખિન્ન હૃદયે બહાર નીકળ્યો. કદાચી દસી: એ હાલ પ્રેમમુપ્તની લીધાચા તપ-સત્તા એક બિંદુએ જોડુ. તેણે રાગ કાપો 'સવચ્છ બિંદુ! આજે કંઈ પણ મનવ કિલ્લા સેવામાં વિલાસ્યો!'

પ્રેમમુપ્ત નીચે મોઢે રિહાર તરફ ચાલ્યો.

બીંદુ વિચારતો હતો: 'સત્ત્વિક કિંગ્ડમનાને જશ થઈ તેણે આજે થોડું દુષ્કર્મ કાઢ્યું હતું. એમાં દોષ કેનો? કદાચીનો? ના, ના, તે ચોતે પણ જાણકાર ન હતો. અને એ પાપ શું એણે કર્યું કે જેને માટે ધૈર્ય પ્રાપ્તિની આવશ્યકતા પડે?' બિંદુના મનમાં વિચારમાળા ચાલુ થઈ. અણુઅણુ નિર્લેખ હાલ અને ચેષ્ટા કરનાર બિંદુએ પ્રેમમુપ્તને જોઈ વિવિધ કષ્ટનાં કરવા લાગ્યા.

કદાચી વિચારવા લાગી કે. 'ચોતે ચોતાની હિંમત વગર પ્રાપ્ત કાંઈ હતી અને હવે એનો ઉપભોગ નિરપે કરી ચક્રો' ધુલવાગમાં બીજો વિચાર આવ્યો કે. 'તેણે એક તપસ્વીને તપમ્મ કાઢ્યો હતો અને એણે પ્રાપ્તિ કહી ન કહી કરવું પડે.' ફરી વિચાર આવ્યો કે. 'એમાં તેને એકલીનો દોષ ક્યાં હતો? બિંદુ પણ એકલી આવ્યો હતો અને એકલીમાં તેના હાથનું બોળન લીધું હતું.' પરંતુ એમાં પાપ શું હતું? તેને 'ચોતાના એ કાંઈમાં પાપની હાથ દેખાતી

ન હતી.' 'પ્રથમ પતીને, તરફી આવી અને સતિત્વની કદાચી ગામવાનો થોડો છે' તે વિચાર કરતી હતી કે કદાચીને એકલીમાં તેણે એ કાંઈ કાંઈ પણ પ્રકારે ખરાબ ન કર્યું. મનુષ્યનું અત્યાચાર એક પાપ પછી કેટલી કેટલી વિચારમાળા ઉત્પન્ન કરે છે તેનો ખ્યાલ કદાચીને ત્યારે આવ્યો.

તે ગમે એ હૃદયો પોતાના એ કાંઈ પર તર્કવિતર્ક કરતા સ્વતાં. બન્નેનો અગિયાર એ મદિ ભિન્ન હતો, એક એને સામાન્ય કર્મ તરીકે માન્ય હતું, અને બીજું એને પોતાના પતનની નિશાની માન્ય હતું. એકના હૃદયમાં વાસનાની કાંતિનો સામાયિક સ્વેચ્છ હતો અને બીજાના હૃદયમાં એ વાસના પર પુન વિજય પ્રાપ્ત કરવાની વિચારપર પરા હતી.

બિંદુએ કિલ્લા માથવા માટે એ રસ્તો લઈયો. કદાચી ગિતના સમયે બીંદુએની વાટ જોતી હતી, પરંતુ પ્રેમમુપ્ત તેમાં જાણતો ન હતો તેને બાંહે કાંતિલીન બિંદુએનું રાજી આવડું, તેના નાથના કિલ્લા-દેહીમાં તે આકર્ષણ ન હતું, જે પ્રેમમુપ્તના અવાજમાં હતું. બીંદુએ કદાચી તરફ કટાક્ષ કરવાની ચેષ્ટા કરતા, પરંતુ વિશ્વાસને પણ સવચ્છ સાથે ગમત કરવામાં જે આનંદ આવે છે તે બીજો નથી આવતો. એ રમતમાં વિરહ, ઉત્કેષ, તિરસ્કાર, અજ્ઞાન, ઇત્યાદિ એક પછી એક ચોતાનો શ્વાસ લાગતી જાય છે. કદાચી બિંદુએની એ ચેષ્ટાને તિરસ્કારી કાઢતી અને પ્રેમમુપ્તની 'ચાક સરખું નવને જોતી

કદાચીએ મોઢેસા અનુસરે પાછા આવી ખમર આપી કે પ્રેમમુપ્ત આત્મક મનમાં હીન હતો અને બીંદુએ બહુ દુર જવાનું બધું હતું. કદાચીને ત્યાં આવવા માટે તે અચકા હતો. આ શબ્દોથી કદાચીનું

સ્વમાન ધવાસુઃ તે સમજવા હાગી કે બિહુ
 ઠોંગ કરી રહી હતો અને પોતાને વધારે
 તકસાવવાને માટે એ અર્ધા ખોટા બંદાનાં
 હતા તે વિચારતી હતી કે 'જદની ખનુપ-
 સ્થિતિના અમુક સમય વધી જતો હતો
 અને પ્રેમગુપ્ત પોતાની એ ધેસલામાં નકામે
 સમય પસાર કરતો હતો જ્યતમાં સમયનું
 મુદ્દમ દરેક દૃષ્ટિએ અમુક વચાવ છે. બિહુ
 ધોવનના સમયમાં આનંદમયનમાં સમય
 વિતાવે પોતે ધારતો હતો.

જ્યારે કલ્યાણી ધોવન સમયમાં વિલાસ
 અને આનંદ મોઝ ધારતી હતીઃ બન્નેને તે
 સમય અમુક સાબતો હતોઃ પણ દૃષ્ટિએમાં
 કેટલો ફેર હતો ?

કલ્યાણીની આંધા ફળીમૂત યજ નહીં.
 બિહુના આનંદમયને બિહુને વિલાસની
 સરિતામાંથી-મુદ્દપુર પાણીમાંથી જ બંદાર
 એટલે કાઢ્યો. કલ્યાણી નાદ નેતી માણી.

તીર્થનાથ કરીને ધોવનાવસ્થાના પાપો
 ધોતો જદ પાછો- ફરો. કલ્યાણીને પોતાની
 ચાત્રાની ક્યા જદ અગીતાથી કહેવા લાગ્યો
 કલ્યાણી એ તરફ વિરક્ત હતી અને જદની
 વાતોમાં પુરવો પડે, તેટલો હેકાગે જ
 માત્ર પૂરતી હતી.

પાકાશંખો, મુખ અને દુ ખર્માં પાકોશી
 ધર્મ બળવાની ચુકતા નથી. એ પાકોશીધર્મ,
 ખાસ કરીને વવાયેલા કે તિરસ્કૃત પાકોશીઓ
 બેદુનસારી રીતે બળવે છે કલ્યાણીના રૂપના
 પિપાસુ બનેશ પાકોશીઓની આંખો,
 બિહુનું આવાગમન ખાનપૂર્વક નેતી હતી
 અને પોતાના જેવા સદ્ગુહરયોને તપને
 કલ્યાણી એક બિહુ સાથે પ્રજ્વલીલા
 આદરતી હતી એ જાણી, એ પાકોશીઓને
 ધર્મની મર્જાનું સત્વર યાન થયું. ધર્મના
 એ રક્ષાએ સુંદર રી. છતાંપૂર્વક એ વાતનું
 વર્ણન ધોવનના પાપો ધોઈ પવિત્ર થયેલા
 જદને કહી સંજ્ઞાનું. ધર્મ સાચવવાનું કાર્

જદોએ પોતેજ જોઢી લીધું છે અને તેમાં
 નયુસક જદો એ બાબતમાં ધણી હકામતી
 હોય છે. જદનો સમજો રાવ મુલ્યા મુલકલગીને
 કલ્યાણી પગ છતર્યો 'કુષ્ટ' તે માગ
 કુળને તેમજ તારા કુળને-સાંજન લગાડ્યું
 એક ચુકસ્યની પતિવ્રત પત્ની તરીકેની તારી
 ફરજનું જૂઠું છે અને પાપપકમાં પડી છે.
 આ ધર્મમાં એવી કુળકલગીનેજાને સ્થાન
 નથી. જ આત્મારે જ આ સ્થાનનો
 ત્યાગ કરી તારે ફાવે ત્યા જા.

કલ્યાણીનું મસ્તક ધર્મથી હિન્દુ થયું અને
 તે બોલી 'નરપથ, ધર્મનો ઢેલ કનાર
 મુકરે ! હું તારા દુહાની જુખી નથી. હું
 આત્મારે જ તારા ધર્મનો ત્યાગ કરું છું'

અભિમાનથી એ બોલ્યા પછી કલ્યાણી
 વિચારવા લાગી કે- હવે શું કરવું ? ધર્મનો
 ત્યાગ તો નિમિત્ત હતો. શું તે જીવ્યા
 વિધી થશે ?

કલ્યાણી ધર્મની બંદાર નીકળી આંજો
 સમસ્ત ઇવનનો એક ધણે જ અજ્ઞાત દિવસ
 હતો. તેના તિરસ્કૃત પ્રેમીઓ આજે-તેના
 તરફ વળપૂર્વક હસતા હતા જદ, કલ્યાણીને
 બંદાર કાઢીને પોતાને પવિત્ર થયેલો સમ-
 જવા લાગ્યો. કુળનું કલક કલ્યાણી સાથે
 ધર્મની બંદાર નીકળ્યું.

કલ્યાણી વિચાર કરતી હતી કે. 'એ
 પડિસ્થિતી માટે મોજુ જ્યાંબંદાર હવે !
 પ્રેમગુપ્ત ! ના ના, તે પોતે ! ના ના. તારે
 મોજુ હવે ? જદનો દંભ ! કા ? તેનું
 હવે એ જ વાતને વારેવારે આજણ લાવવું
 તે ફરી જિયાગવા લાગી કે એ સ્થિતીમાં
 તેણે કેવી સદાળતા રાખવી ? શું બીહુન
 પગ તેનો દક્ક ન હતો ? પગ વીંચ્યુંએ તો
 તેનું મુખ જેવાનું પણ લગ્યું હવે. શું
 એટલો ફૂગ અને હાલની માણસ તેને
 આ વિષત્તમાં મદદ કરશે ?' તેના તિરસ્કૃત
 અને નિષ્ફળ પ્રેમીઓ આ સમયે તેની સહ

વતા પ્રશ્ન રૂપે કરવા તૈયાર હતા, પરંતુ
કલ્યાણીનું અભિમાન એ સહાયતાને પર્ણીત
વસ્તુ તરીકે જ્ઞાપ્ય - અણુ હતું કલ્યાણી
એ હતી, તેને યોતાને માટે પ્રુપ્ત મેળવવાનો
જનમસિક અધિકાર હતો અને જૂને એ
અધિકાર વચ્ચે આવવાનો કોઈ હક નહોતો.
કલ્યાણી યોતાના આ અજિઞાતને અતેક
પ્રકારે ન્યાયી કરાવવાની એણી હતી આજ
વધી. તેની પાછળ ધર્મ અને સહાચારનો
કોઈ વચાહતો તેનો પાડેથી વગેં હતો
આજે તે જિતતા, કુળકલ્પીની, કુલ્ય
મે મહ ચૂકી હતી. તેનો જુદ પતિ આજ
ધર્મનો રક્ષક હોઈ હતો. પામર્યો પોતા
જુલા પાપોને કલ્યાણીના પ્રત્યક્ષ પાપની
આમળ ધમ્મ અને નિર્દોષ અણુતા હતા
કલ્યાણી આમળ વધી. કિલ્લોનું એક ટોળ
પાસેથી પસાર થયું. કલ્યાણીની આંખો ઉઘી
કર્ક પ્રેમચુપ્ત ત્યાં હતો નહિ. 'હાથે નિપૂર
પ્રુપ્ત !' કલ્યાણી જમડી કલ્યાણી નજની
બહાર અન્યમતરક ચિ તે એક તરફ ચાલી

પ્રેમચુપ્ત વાત આનપૂરક સાંભળતો
હતો મિત્રચુપ્ત બોલ્યો રકચુપ્ત ! કલ્યાણીને
હે સમર્થ જોડાવા ત્રગ છુટકો નથી

‘કારણ !’

‘તેના પતિએ તેનો ત્યામ કીધો છે
સવેથી તિરસ્કૃત બની તે નજર કાઢી બહાર
તીકળી છે, આપણે તેને પકડી પાડીએ

‘એક નિર્લજ્જ કારણ કરીને રકચુપ્ત
બોલ્યો - ‘કલ્યાણી તો ત્યામનો ઉપદેશ
જનતને સારી રીતે કરી છાકો ! !’

બીજા કિલ્લોએ પણ અનુપૂર્વક કારણ
કીધું, કલ્યાણીની પાછળ જવા માટે એ
નિમ્લો-રકચુપ્ત અને મિત્રચુપ્ત-નેયાર
વધા. બીજે કિલ્લે પ્રાતઃકાળમાં એ પ્રવાક
પર જવાનું રાખવામાં આવ્યું.

પ્રેમચુપ્ત આ વાત સમિળી ત્વલ્લ વર્ષ
બોલો, કલ્યાણી આજે ધરખાર વગરની અને
અસહાય બની હતી અને યોને વ્યાતમચનનો

ટોચ કરીને જમી જોડો હતો. કલ્યાણીના
તિરસ્કાર માટે ને યોને પછુ જવાબદાર હતો;
કલ્યાણી આંહીને એ પાપનો મારો ઉત્તરનો
માટે આ તો એ અન્યાર હતો. પરંતુ-એને
કલ્યાણી કાંઈ હતી ? સમના વિશુલ્યે તેને
તયાનતના પવિત્ર નામની દાઢ પાછળ કો-
કુલ્યાનગા સિમ કરવા તેને સમર્થ લાવવાની
એણી હતતા હતા શુ તેથી કલ્યાણીને ઉદાર
થયી. ને યોને કલ્યાણીને પ્રુપ્તની મર્યાદા
મતાવવા મમ્તો હતો નો હવે તેણે શુ કરવું ?

તે ઉઘ્યો બિલુના પીતલઓ કાઢી નાખ્યા
વિહારની જગાં અણ્ણે એક પરિચિત
સજ્જન પાસે યદ્યપ્ત પમના વચ્ચે મંચા,
અને તે પહેરી કલ્યાણીને શોધવા નીકળ પડ્યો.
જોતાના આચમન પહેલાં પ્રેમચુપ્ત બંને
કુ નીકળી ગયો

પ્રવાસથી જમી અને હાંત કલ્યાણી
એક રમના બંધકામા સુતી હતી પ્રેમચુપ્ત
આંખો અને બોલ્યો - ‘કલ્યાણી !’

‘કલ્યાણી જમી કિલ્લેને મુરચના વર્ધમા
નોઈ અમરી અને બોલી - ‘પ્રેમચુપ્ત ! આ શુ ?’

‘કલ્યાણી ! પાપનો મારો તારે કોઈએ
જ ઉપાકવાનો નથી, એમાં મારો પછુ જાન
છે.’ પ્રેમચુપ્ત બોલ્યો. કલ્યાણીએ પ્રેમચુપ્તના
તરફ નજર કીધી પ્રેમચુપ્તની આંખોમાં
ઉન્માદ ન હતો અને ન હતી વિહારની
વિજળી તેની આંખો સાંત અને નિરુપદ
હતી કિલ્લુ મરી મુદરસ અનેલા અલ્લકમ-
યોગીના અતન્તો દહને કલ્યાણી પારખી
અર્ધ તે કીધી પ્રેમચુપ્તની પાસે આવી. તેની
આંખોમાં કુતલત્ત હતી તે પ્રેમચુપ્તના
અણ્ણોમાં પડી અને બોલી ‘પ્રેમચુપ્ત !
તારા આ ત્યાએ મને જાતમાં એક અપૂર્વ
સદેશ આંખો છે તારી સંવા કરી કું
મારા યોતાનું પ્રાપ્તિત પૂરી રીતે કરી
શકીય ?’ કલ્યાણીનું અભિમાન, હર્ષ વચ્ચે
વિલીન થઈ ગયું

રહ્યુંપત અને શિવગુપ્ત - ત્યાગી સન્માસીઓ, જેઓ સર્વસ્વ ત્યાગી પણ બોલી દતા-આવ્યા ત્યારે જોયું તેા ત્રિમુ પ્રેમગુપ્ત-ગુહરમ પ્રેમગુપ્ત તથા પતિતા કસ્માણી એક જુવડી પામે બેઠાં દર્તા. તેઓના મુખ પર વિદાસને બદલે જાણીતા દર્તા. ત્રિમુએ પ્રેમગુપ્તને ધિક્કારવા જતા દર્તા તેટલામાં કસ્માણી બોલી 'ત્રિમુએ ! શુ મારી પામે બીજા માંગવા આટલે દુર આવ્યા હો ?

પતિતો વજ્ર સમન્તા સુપચાપ પાઝ કર્યા નગરમાં ચર્ચા ફેલાઈ કે બે પાપીઓ જાંજલમાં પુણિત જીવન વ્યતિત કરે છે ત્રિમુએએ પ્રેમગુપ્તને પતિત તરીકે જાહેર કીધા. કસ્માણી તેા પતિતા આજ્ઞા જ જાહેર થઈ દર્તા નગરમાંએ ચર્ચા દિવસે સુધી ચાલી

નગરથી થયે દુર પ્રાપ્તિના યોગમાં દંભિક જગતથી દુર એ માનવ પ્રાણીએ પોતાના ઉત્થાનને માટે ભગવાનની પ્રાર્થના કરતાં દર્તા એ પ્રાર્થનામાં કેઈ અન્ધને માટે વૈરભાવ તથા છર્ચા નહોતાં છતાં તે પાપી ગણાતાં ! ! !

નગરની પાસે વિદારની ઉચી દિવાલની પાછળ નિર્ધન બંધિયાગમાં સિંચ ત્રિમુ અને ત્રિમુણીએ તથાજતના સુંદર અને કસ્માણીકારી ઉપદેશને પોતાને મનમાન્ધો અર્થ કરી પોતાના પુણિત આત્માને મનાવવાની ભામ એટા કરતાં દર્તા છતાં તે ત્યાગી કહેવાતાં ! ! !

જગતમાં પાપ અને પુણ્ય કેટલું સેળભેળ અને વિકૃત છે ! ! !

નેશનલ

દી

વિદ્યુત

મોલ્ટ

(ન) ૧ આતલગ્રી નમતાઈ, મદાજિ દુગરી નેમ અને તાડપ્પની તાકાત આપનાર સોલીડ અને ચાલિક મધુ પીણુ જે વિદ્યાર્થી વકાસ, માનનિક અપ કરનારા, અને રહસ્યમાં દોલત સાચ પનાગ માટે મામ ઉપયોગી

દી નેશનલ કેમીકલ કોર્પોરેશન લિ.

એન્ડ કોર્પોરેશન લિ.

[ખસિલ વિજ્ઞાન]

રેલીના રહુના પ્રદેશમાંથી એક તગ્ગી માણસ સરિવાના મોટા ઘરેરમાં એક વાર આવ્યો. તેની પાસે માલમતામાં આવ પહેરેલાં કપડાં અને કાષમાં લાકડી હતી.

રસ્તે ચાલતાં મોટા મંદિરો, મિનાગણો અને મહેસા જોઈ તે બળત યેલ, ઘરેલુ કે સરિવાના ઘરેરું સોંદર આશુત હવ રસ્તે જનારાઓને બટકાવી તે વારવાર સહેર વિશે પ્રશ્નો પૂછતે—પણ તેઓ તેની બાપા ન સમજતાં અને સહેરીઓની કાપાથી તે બચાવે હતા.

મખાન્દે એક મોટી વીંટી બાળજ તે મોંબે. મક્કન બપરસપડાણુ હવ અને લેકિ તેમાં છૂટથી બાવળ કરતા હતા.

“બા કાઈ મઠ હશે,” તેણે વિચાર્યું અને તે પછુ બહુ યેલ. પછુ બહુ કબ્બ દિવાનખાનામાં બધાં સ્ત્રી અને પુરુષોને ટેન્સ બાળજ જોઈ જોઈને નવાઈ પાડેલો તેઓ ખાતા પીતા ત્યાં ચાલતુ સગીત સંભળતાં હતા.

“નહિ” તરખીને વિચાર આવ્યો, “આ મઠ નથી. કંઈક મદાન પ્રબલને લઈને ગળા ટેવતને મીજખાની બાપતો હશે.”

તે કહ્યું ત્યાં એક નોકર આવ્યો તરખીએ તેને રાજનો ગુલામ ધાર્યો નોકરે તેને ખુરશી પર બેસાડ્યો તેને ખાવાને માટે ઉત્તમ મિથાનો અને બાપલો પીગસવામાં આવ્યા.

ત્યારે તે તૃપ્ત થયો. ત્યારે તરખી ત્યાંથી જવાને કીચો મેલ. તે નીકળી જતો હતો, ત્યારે પ્રવેશદ્વારમાં એકસુસજ્જ દવાંર માલસેરે તેને બટકાવ્યો.

“ખસિલ આજ ગળા હશે” તરખીએ “ધાયુ” અને તેણે નમસ્કાર કરી તેનો બાબાગ માન્યો.

ત્યારે ઘરેરની માયામાં મદાલજે કહ્યું,

“તમે જમણુના પૈસા ચૂકવ્યા નથી” તરખીને કંઈ સમજ ન પડી અને તેણે ફરીથી બનત કરણપૂર્વક તેનો બાબાર માન્યો. મદાકાપને કંઈક પડી અને તરખીને ખારીમકપ્પી નિકાળવા લાગ્યો. તે બળતયો છે, દલકાં કપડાં પહેલાં છે અને તેની પાસે જમણુના આપવાના પૈસા નથી એમ તે કહાવર પુરુષને સમજાયુ. તે કહાવર પુરુષે તાળી પાડી અને સહેરના ચાર ચોકીદાર ત્યાં હાજર થયા તેઓએ મદાકાપતુ કહેલુ સાંભળ્યુ. પછી તેઓએ તરખીને પકડ્યો અને બળે જાયુ તેની બે બાલુ પર રહી તેને લઈને ચાલ્યા. તેમનો કાપકાદાર પોસાક અને રીતબાત જોઈ તરખી બાનક પામ્યો.

“બા” તેણે વિચાર્યું “સંભાવિત ચૂકરેલો છે.”

તેઓ ચાલતા ચાલતા ન્યામની કચેરી આગળ ખારી પહોંચ્યા.

બળ જીએ પહેરેલા મોટી કાઠીવાળા એક પુરુષને તરખીએ ત્યાં જાડી જર બેઠેલો જોયો, તરખીએ ધાયુ” કે “આ રાજા હશે” રાજા સમજ તેને લાવવામાં આવ્યો તેણે તે ધણો હવ” પામ્યો સન્માનીય દેખાડે જુવ, ન્યાયાધીશ હતો. ચોકીદારે તેને તરખી ઉપરનો ખારાપ કંઈ સંબળાવ્યો અને ન્યાયાધીશે બે વકીલો નીમ્યા એક ખારાપ મૂકવા માટે અને બીજો તરખીના જમ્યાવ કરવા માટે. વકીલોએ વારાફરતી કીમા કહ્યું તેમની દલીલો અનુક્રમે સંબળાવી. તેના સન્માન માટે આ બાપલો થાય છે એમ તરખીએ માન્યુ અને રાજા તેનો આવો સત્કાર કરતો હતો તે જોઈ તેનું હૈયુ કૃતચતાથી ઉભરાઈ ધયું.

તેને સિદ્ધા કુમારવામાં આવી. પાટીના પર તેનો ગુન્દો લખી તેના મુઠે તે બાંધી બાંધી બેઠો અને જ્યારે જ્યારે બેસાડી દાંડી પીટતો તેને શહેરમાં ફેરવે સગ્ગનો તરતજ અમલ કરવામાં આવ્યો.

વાજાને માજાને જોઈ જ્યારે સવારી કરતો તરંગી મહોલ્લામાંથી નીકળ્યો, ત્યારે અવાજ સાંભળી શોધો બહાર નીકળ્યા અને તરંગીને જોઈને જોઈને જોઈ દસવા લાગ્યા અને હાકારોમાંના ટોળાં તો ડુરિયો બોલાવતાં તેની પાછળ પડ્યા અને તરંગી તો દરો-મત ધઈ ગયો અને તેની આંખોમાં નવી ચમક ફાટી, કારણકે જોઈ બાંધી પાટિયુ તે મથળી આવેલી બેટ હતી અને શોધો તો તેનો સત્કાર કરતાં હતો એમ તેણે માન્યું.

આમ પસાર થતાં તેણે મોઝીના ટોળામાં તેના પ્રદેશના એક માણસને જોયો અને તે જવંથી કૂધાયો અને તેણે ખૂબ મારી તેને કહ્યું, "ભાઈ ભાઈ, આ કંઈ જગ્યા?" આ કંઈ જગ્યા ક્યાંક સહેર છે? આ ક્યાં ઉકાર લોશો-કે-જે-એ મહેલમાં અભવવા અતિથિને મિથાન જમાડે છે, રાજકુવરો તેની તહેનાતમાં રહે છે અને ગણ તેના જોઈ બેટ દાંડે છે અને આ સ્વર્ગીય શહેરનું આતિથ્ય તેના અરજે ધરે છે."

તે રજવાસીએ ક્યો જવાબ ન આપ્યો તે માત્ર સ્નેહ દર્શાવે અને 'એક પ્રજાબુ'. અને સરખસ આગળ વધ્યું. તરંગી આકાશ તરફ જોઈ આશ્ચર્ય માનતો હતો. તેનું દેખું કૃતચતારી અક્ષર દર્શાવે.

એકરટન અને ડિસ્ક્રાવલી વચ્ચેની કક્ષિત જગત્તણી છે. મહારાણી વિદ્યારીયને ડિસ્ક્રાવલી માનસિા હતો કાઠજી ડિસ્ક્રાવલીને પૂછ્યું, "મહારાણીની તમાગ પર શા માટે શહેરમાની છે અને એકરટન એ કૃપા પ્રાપ્ત ન કરી શક્યો?" ડિસ્ક્રાવલીએ જવાબ આપ્યો, 'મહારાણી કોઈ નહેર સંસ્થા હોય તેમ એકરટન તેને સંબોધે છે અને કું નાલું પું કે તે એક સ્ત્રી છે અને તેમ તેની સાથે વાત કરે છું."

વીજળા પડી ન્યુજર્સિના ધણા ભાગોમાં નુકસાન થયું હતું, તે અરસામાં એક મિત્રે એડિસનેને પૂછ્યું, "વીજળાવાદક કલિયો ગાખીયે તે નુકસાન થવું અટકાવી શકાય અથવા નહીં?" એડિસનેને પૂછ્યું "સળાયો ક્યા મકાનને મુકયો છે?" (મિત્રે કહ્યું, "રેવળને." એડિસને જવાબ આપ્યો, "જરૂર મુકો કંઈક ધણીવાર બેખાન બની ગયો છે તેને પોતાનું ધર પૂજી વાદ ગહેલું નથી"

એડિસને નદી સીંગા પીતો. તેની દવાના સીંગા તેના મિત્રો આવી ધણી પી જતા. તે જોઈ તેણે કમળીના પાતંગ અને આસન પેશગની સીંગા તૈયારી કરાવી તેનું દીન પોતાના કામ કરવાના રેમક પર મુકી ગાખ્યું. દરે દો મિત્રો સિંગાર પીએ. તે દરમ્યાન આશંક દિવસ તેને બહાર જામ જવાનું થયું. પછી પાછો આવ્યો, ત્યારે તેના મિત્રો તેની સિંગા પીતા અટકવા જણાવતા નહિ બધી દવાના સિંગાર જ હતી. તેણે નોંધરને બોલાવી કહ્યું, "પેલી મેં આસ સીંગા તેવા કરાવી હતી તે બધી મુક." નોંધરે કહ્યું, "સાહેબ, એ તમે આસ તૈયાર કરાવી હતી. માટે મેં તમે બહાર જામ થવા ત્યારે તમારા સામાન સાથે મુકી હતી" એડિસને હાથ પછાડી કહ્યું, "શું તું એમ કહેવા માગે છે કે એ નકારી સિંગા બધીજ એ પીધી."

[ખસિલ વિચ્છાન]

ધ્યાનાની રાણી પ્રસવવેદનામાં હતી. અને ગળ અને તેના મહાન દરબારીઓ વિચારે ખાસમાં ચિન્તા અને બાહ્યતાપૂર્વક રાક જોતા બેઠા હતા.

ગોરજ સમયે એકાએક એક હૃત ત્યાં દેહતો બાબો અને ગળને આશ્ચર્ય પ્રણામ કરી તેણે કહ્યું, " મહારાજ, હું આપના આટે, રાજ્ય આટે અને આપના સોદા માટે જ્ઞાનદાસક સમાચાર લાવ્યો છું. આપનો જિંદગીકરતો યુગ, બિહોલિનનો રાજ નિર્દય મિહરાજ મૃત્યુ પામ્યો છે. "

રાજ અને તેના મહાન દરબારીઓએ આ વધામણીની ખબર સાંભળી, ત્યારે સર્વ હર્ષનાદમાં મહા શ્રદ્ધા, કારણકે બળવાન મિહરાજ વધારે જીવત તો ધ્યાનાના સ્થિતિને કરાવીને તે ફેરી તરીકે બહુ ગાત.

આજ પળે વિચારેખાસમાં રાજવૈદ પણ બાબો અને તેની પાછળ યજ્ઞો બાવી. રાજવૈદ સાંભળ્યું પ્રણામ કર્યા અને કહ્યું, " મહારાજાધિરાજ, આપ રાજ્યત છૂટી અને આપના અપચિત વંશનેદારા ધ્યાના પર સર્વદા રાજ કરશે. મરણ કે મહારાજ, અત્યારેજ આપના પુત્રો-વરસનો જન્મ થયો છે. "

રાજ હર્ષેનિમિત્ત બન્યો કારણ કે એક જ પળે તેનો દુસ્મન મરણ પામ્યો અને પોતાને પુત્ર સાંપડ્યો.

આ સમયે સહેરમાં એક ત્રિકાળદર્શી રહેતો હતો. ત્રિકાળદર્શી મુવાન અને હિમ્મતમાન હતો. તેજ રાતે ગળએ તેને પોતાની પાસે બોલાવ્યો. તે હાજર થયો, ત્યારે રાજએ તેને પૂછ્યું, " આજે રાતે પુત્ર જાપડ્યો છે તેનું અવિધ્ય વાંચો. "

એ ત્રિકાળદર્શી રહેતો અમદાવાદ બિના કહ્યું, " રાજ સાંભળ, આજે તને પુત્ર પ્રાપ્ત થયો છે તેનું અવિધ્ય કહું, તારો દુસ્મન રાજ ત્રિકાળ મહા કાસે સાંજે ગુજરી થયો તેને જીવ કરામ્યાં એક દિવસ મળી રહ્યો ફરીથી અહીં અવતરવા આટે તેણે દેહ લેખ્યો અને બતારે તારા ઇશ્વરનો જન્મ થયો છે તેના દેહમાં તેણે પ્રવેશ કર્યો. "

રાજ કાંપે કરાવો અને ખામ લઈ તેણે ત્રિકાળદર્શીનો શિરચ્છેદ કર્યો.

ત્રાગ્ધી આજ પર્વત ધ્યાનાના કુલ સોદા યજ્ઞપુત્ર મહામહિ વાતો કરે છે, " શુ તમને ખબર નથી, તમને કદાચ એક કહ્યું નથી કે ધ્યાના પર તેના દુસ્મન રાજ કરે છે. "

—x—

અરફ જેવાં સહેર કાગળો કહ્યું...

બરફ જેવાં સહેર કાગળો કહ્યું, " હું પવિત્ર જન્મ્યો છું. અને સદા મહિ પવિત્ર રહીશ. હું બળીને આખ લઈ બહુ પગ કાળાસને બધું નહિ અને કોઈ અપવિત્રને મારી નહીં ન આવવા કહું. "

સાદીના અધિકારી કાગળના પેલો સરવા અને તે પોતાના કાળા હાથમાં હસ્યો. બધું કાગળ નહીં જાણતી તેની હિમ્મત માલી નહિ. રજમેરબી પેન્સિયોએ પણ આ સાંભળ્યું પણ તેણે પણ કાગળ નહીં ન મહા.

અને બરફ જેવાં સહેર કાગળ સ્વચ્છ અને પવિત્ર રહી અશ-પણ તે પવિત્ર પણ ખાલી જ રહ્યો.

એક બાણ પ્રસંગે એક ખાખ્ખે ફૂલીને કહ્યું, " આજે મેં મારા મિત્રને કોઈ સરત કરી છે કે હું જોખમાં જોખ તથા સન્દ તો તમારી પાસે એક વખતે બોલાવીશ. " ફિલિને જવાબ આપ્યો, " તમે હાથો! "

પટેલ પદ્મિત એન્ડ કું. ની જાણીતી રેમિટ્ટન્સ અને ફર્નિટરની કુકોને રેવાચંદર કમ્પાઉન્ડર તરીકે નોંધરી કરના દતો ભેંકાને દવા ભરી આપતાં તેને ઠીક ઠીક અનુભવ થયો હતો અને પણા ઓળખીતાઓ નાની જિભારીમાં તેની સલાહ પ્રમાણે છૂટકે દવા કે પેટન્ટો ભેંકા ભેંકા તેની આમ સલાહ પૂછતા તેથી તે અગ્રજનો માણસ ઘણું પડ્યો હતો એમ તે માનતો.

તેનું ઇવન સરળ અને એકદરે સુખદ હતી સદાય પણ તેમાં એક જ મોટો અતરાય હતો. 'સુખસાગર' લોજના માલીકની પુત્રી તાગનો પ્રેમ સંપાદન કરવામાં તે હજી સફળ ન થયો ન હતો. કુસદાય સિવિલ પત્રો આપતો રેવાચંદર 'સુખસાગર' માં માસિક માહક તરીકે મોકલતો જતો હતો. આમ તારાને મળવાને તેને ધણી લાગ મળતી અને તે ત્ય તેના પ્રેમપત્રમાં પ્રતિત કરી શકત. પણ એજ આસપાસમાં ત્યાં જટાચંદર રહેવાને આવ્યો અને આ જટિયો તેના મોટો દરેક જાણે.

તાગના પિતા નગેરામને પણ જુદું પડ્યે ને સમજવી શકત. પણ તાગ 'દા' હશે તો પિતાની સમ્મતિ મેળવવાનો પ્રયત્ન જોએ થાય ને તારા તરફથી તેને હજી ક્લિંગનું મળ્યું ન હતું, છતાં તે હેઠરે સાળ ઘરે એથી તેને આશા રહેતી. પણ તેવામાં આ જટિયો ફાટી નીકળ્યો. જટાચંદર ચરીરે કુદલ ખેડે પણ અધરે ઔપચીર હતો. તથા શાળા રાખી નાના પાણ પર જટાચંદરે વણાટનું કામ સારું કર્યું અને તેને એમાં કમાણી પણ ઠીક હતી સદાય એવી ઘણા માંડી. પણ જટાચંદરમાં જેમ અકલ્પ ઓછી તેમ દિગ્મત વધારે હતી. તે તારા સાથે પ્રસન્ન પ્રસન્ને સંપર્ક સાધી તેને

પરિચય આપ કરતો હતો. એ જટિયાને ખબર પણ ન હતી કે રેવાચંદર પણ તારાના હાસનો ઉમેદવાર હતો.

એક સંજે પટેલ પદ્મિતની કુકોને જટાચંદર એવો અને ત્યાં કામ કરતા રેવાચંદરને મળ્યો, સાધારણ વાતચીત પૂરી થયા પછી જટાચંદરે કહ્યું, 'રેવાચંદર, મારે દવા નેહ્યો છે.' રેવાચંદરે હસીને કહ્યું 'મારામારી કરીને જોશો પાસળી ભાંગી ફો. હું તને ચેતવણી આપતો આવ્યો છતાં તું મુંઝવે નેરે વલવાક કરતો અટકતો નથી, લાવ, નેહો, તારી કંઈ પાસળી ભાંગી?' જટાચંદરે કહ્યું, 'રેવાચંદર, તેં હવેનું રમણ તો જિલ્લિયા કરી શેધી કાઢ્યું. મારા કેટ નીએ જ અને પીકા ઘાવ છે એ ખરું પણ પાસળી ભાંગી નથી. મારું હજી રિપાર્શ અચું છે.' રેવાચંદરે ખુલાસો પૂછ્યો, ત્યારે જટાચંદરે વિચિત જણાવી, 'હું તારાને આજે જુ. તારા પણ મને આજે છે. પણ તેના પિતા અમારા લાગે મારે સમ્મતિ આપે એમ લાગ્યું નથી. હું તારાને કમ્પાડી જઈ શુષ-સુષ લગ્ન કરી દેવા માગું છું. તારા કર જખતે મારી, સાથે નાસી જવાને લત્તપરતા જતાવે છે. અને વખત પણ મુકર કરીએ છીએ, પણ હેન્લી પડીએ તેની દિગ્મત ટકતી નથી અને અમારી લોજના કમળા જાવ છે. હેન્લી તથા બન્ધ-વાઙિનામાં અને આર વાર અહીંથી બીજે ઉપડી જવા માટે કાર્યક્રમ ધાર્યો હતો, સહે-રના બાઈસમાજ આમમમાં લગ્ન માટે પદ્મિતો પણ હાજર રાખ્યા હતા. પણ હેન્લી પડીએ તારા બીજી બની બદાર નીકળી જ નહિ. આજે રાત્રે નવ વાગ્યે અને તેના ઘરેથી નાસી જવાનો સંકેત થયો છે. હું તેના ઓડામી મારીએ દોરમતી નીસરણી નાખીએ અને

પછી તેને લઈને આર્ચસમાજ આશ્રમમાં
જઈશ. ત્યાં પંડિતો-અચાર્ય લોકોની વિધિ
કરીશ. મુઠો-એ છે કે તારા અભાષિની ધાક
કેવી થશે હરી જાય તો! રેવાસંકર
તે મને વધારે જાહેરે એવી જાણ દેવા આપ
શે-જે હું તેને ખવડાવું અને તે મને
અતિથય આપે.”

જ્યાસંકરની વાત સાંભળી રેવાસંકરના
હૃદયમાં જરમ જરમ શીથુ રહ્યું. તે સ્તબ્ધ
થઈ ગયો. પણ તેણે સ્વસ્થતા સાચવીને ઘર
આપ્યો, “જ્યાસંકર તું મારો પરમ મિત્ર છે
એટલે હું તને જોઈ દેવા આપીશ. બીજા
કોઈને મને તે-કિંમત લઈને પણ જો દેવા
આપું નહિ. પણ તું મારો મિત્ર..”

આમ કહી રેવાસંકરે કે ઈન મોહિવાની
એ ઝાળ લીધી અને તે ખાંડી જુદામાં
વાડી તેની એક ઝાળ જાતલી પુખ્ત થઈ-
રતો માણસ આ ઝાળી આપે તો તે જાહેર
કલાક કોઈ રહે તે સિવાય તેને બીજું કશું
થાય નહિ એમ રેવાસંકર ભણતો હતો. તેણે
તે ઝાળ જ્યાસંકરને આપીને કહ્યું ‘જ્યા-
સંકર, આ ઝાળી તું હમણાંને હમણાં જઈને
તારાને આ, કોઈ, દુધ કે બીજા કશામાં
નાખી-ખાવડી દે. એટલે તારા તારા પર
અતિ મોહિત થશે અને સંકેત પ્રમાણે કાજર
રહેશે તારું કહ્યું કરશે.’ આવી જડીશુડી
મેળવતા જ્યાસંકર આનંદ મને ખાંડી અને
રેવાસંકરનો આજાર માની તે ઝાળી લઈને
ત્યાંથી વિદાય થયો.

અને-રેવાસંકરે કું કું? તેણે તેની
નીચતા જાણી. તે સીધા તારાના ચિત્ત
નરસેરામાં પાસે મળે અને તેને જ્યાસંકરની
તારાને છપાડી જવાની યોજનાથી વાકેફ કરે.
નરસેરામાં ઉરેરામાં ખાંડી, ‘જડિયો,
તારાને લઈ જાય, એ જાણે નહિ તારાને
મટિ એ લાખક વરે નથી, રેવાસંકર, તમે
જને આનો જાણ કરી એ ઠીક કહ્યું નવ

કાજો વાજે. હું મારી જાણ કરીતું જારી
આજળ મેસીશ. અને જરા કંઈ અજાણતા
થાય કે ઝાળી માગ કરીશ જડિયો
વરરાજની ખાડીમાં નહિ પણ એન્ડ્રુસ-સ
કરમાં મેસીશ અને માવરામાં નહિ પણ
હોસ્પિટલમાં પહોંચશે.

પરેશ, પંડિતની પેઢી દેવા આપવા માટે
એવીજ કલાક છપાડી રહેલી. રેવાસંકરને
જાણે રાત્રે કામ પર રહેવાનું હતું એટલે
તે કુશને પાછો મળે અને અરસાતની
હમણાં ખગર આવશે પછી આવશે એમ
રાક જોતો તે ઈજાગરો કરતો જોડે. રાત્રે
નવ વાગ્યા, પછી દરેક કલાક સુખ જેવો
લાગ્યો. પણ રેવાસંકરને અરસાતની કડી
ખગર ન મળી. હશે! કામ બીજેથી દેવા
લીધી હશે. સીધા તેને હોસ્પિટલમાં લઈ
જવામાં આવ્યો હતો. ‘સુખસાગર’ માં
પહોંચ્યા ત્યારે ખગર પડ્યો. સ્વારે બાક
વાગ્યા અને તે કુશન પરથી ઊઠે. થઈ
મુઠાને જવાને નીકળે એટલે જાવજામણી
નીકળવા જ તેને પહેલે જ સામે મળ્યો
જ્યાસંકર. રેવાસંકરે તેને આશ્ચર્યપૂર્વક
પૂછ્યું, “કમ, જ્યાસંકર?”

અને જ્યાસંકરે કહ્યું, “જારાગર” આ
વખતે તારા દિવસ કારી નહિ. જારાગર
નવના ટકારે સંકેત પ્રમાણે તેણે મારીએ
મોહિત કું. હું હોરાની નીકળણ લઈને
ઉપર જઈશ તેને જારી સામે ખાંડી અને
જાળીન પર નીચે નાખી પછી મને મુપમુપ
જને ઉતરી મળું. જારીમાંથી પાછા ફરવાને
કુદાર મળું અને મોટરમાં મેસી સીધા
સમાજના મકામે મળું અને ‘સન્નવિધિ કરી
‘વિજય સાગર’-પાસે મને થર બાદે રાખ્યું
હતું ત્યાં ખાવા અને રહેવાની આજણથી
સખક રાખી હતી. હવે મારું પાતાનું થર
માફક છે થાક, રેવાસંકર, ત્યાં આ નાસ્તો
મેંડો તો આવે?”

સ્વાચંદ્રને આ, નાસ્તાની પડી ન હતી તેણે પૂછ્યું, “પણ પેલી દવાની ઝોળી ?”

જયારે કરે કહ્યું, “કું ઝોળી લઈ, તે બધો. પણ મારા મનમાં પછી બાંજર નાની આમ દવાની ઝોળી આપી—ગદુ કરી તારાનો પ્રેમ પ્રાપ્ત કરવો એ જોડું એમાં પ્રમાણિકતા નહિ. કોઈ બીમ પ્રેમામનો ગદુ કરી કોઈ મુવતીનો પ્રેમ મેળવવા કોશિષ કરે તેવું જ આ દવાલયું” કહેવાય. શુદ્ધ પ્રેમમાં એને સ્થાન ન હોય. અને આમ દવા કે ગદુથી મેળવતા પ્રેમનો બચો શું ? મારા અન્તઃકરણે એ અપકૃત્ય કરવાને સાર ના પાડી. તારા સાથે એ ૭-૩૦ વાગે કોઈ પીધી પણ તેના કપમાં એ ઝોળી નાખી નહિ. તેમ કરવાને મને સારી તક હતી. પણ મારું મન કેમ માને નહિ.

“આકે વાગે પછી હું જમવા બેઠો. મારી પાસે જ નરભેરામ પણ પાટલો નાખાવી જમવા બેઠો. ઝોળી મારા અચ્છા-સના ખિસ્સામાં જ હતી અને સાચું કે આ ઠીક તક મળી. આ નરભેરામ તેના બલિબાના જમાઈને આહતો નથી એ જોડું એ પોતાનું કર્તવ્ય ચૂકે એ ઠીક નહિ. એ વિચાર બધા નક અને રૂપો અને તે આપેલી ઝોળી એ ગુપ્તપુટ દેના કુખના વાટકામાં નાખી.”

હવે સ્વાચંદ્રને સમજાયું કે નરભેરામની બહુ કેમ કૂટી ન હતી, અદરમાત કેમ થયો ન હતો. વિશ્વસતોપીઓ અનુભવે પછીવાર પ્રતિરૂપધર્મને સકાર્ય કરે છે તેમ આ બાબ-તમાં પણ જન્યું. અને તે હો, પણ બોધિ-અરી અસંગકારક નીવડી. ✖ પ્રસૂતિ



ડોંગરેનું
બાલામૃત
પીવાથી છોકરાઓ
ઝડપ પુષ્ટ થાય છે.



માલીક:—

કે. ડી. ડોંગરે કં.

ચુંબક ૪

પ્રખ્યાત દિલ્લમ કંપનીના માલિક ઝોહાવીન વિશે પછી રમુજ વાતો છે. એક વખતે તેણે તેના માણસોને કહ્યું, “હું કણુક કરું છું કે દર વખતે કદાચ હું ખરો ન હોઈ; પણ તમારે ત્રાક રાખવું કે કું કહી બેઠો હોતો નથી !”

✖ ✖ ✖ ✖ ✖ ✖ ✖ ✖ ✖
શેના નાટકોના શીલ્પ દરેક માટે ઝોહાવીને માન્યો કરી ત્યારે શેએ એવી બેરકબં મોટી રકમ માગી કે ઝોહાવીને ના જ કહેવું પડે. ત્યારે ઝોહાવીને શેને કહ્યું, “મી. શે. અસંખ્ય ગરીબ લોકોએ તમારા પુસ્તકો વાંચ્યા નથી. પુસ્તકો ખરીદવા નેટલા તેમની પાસે પૈસા નથી. એ વિચારો. તમારા પુસ્તકોમાં રહેલા વિચારોનો કેમો પ્રચાર થશે !” શેએ હસીને કહ્યું, “મિ ઝોહાવીન તમે કોનોજી વિચાર કરો છો અને હું પૈસાનો જ વિચાર કરું છું !”

“એક ચારવાળી ચાર આનાની ચાર માવને નાખ” એમ કહી કાપકના ટોર પર બેઠેલા અંકુશાક્રમે ચાર વેગનારીને ચાર આના આપ્યા.

“એ યાજ પછુ એની જ હશે. એમ ચાર આના આપવાનો અર્થ શું? જાન કરવામાં પછુ વિવેક રાખવામાં આવે તો કીક” મેં કહ્યું.

“અહીંજ તમારી ભૂલ થાય છે. ઘનમાં વિવેક રાખવો જ નહિ. માએ તેને આપવું. તમે કહો તેવો જો ઇચ્છા વિવેક રાખતો હોત તો આપણને-મલેલી ધણી વસ્તુઓ મળી ન હોત.” અંકુશાક્રમે મારા પ્રશ્નો રહિયો આપ્યો.

“શીખ માત્રવાની પ્રથા સરકાર-કાપકથી નાખી કરવા માટે છે, ત્યારે આવા અવિચારી ઘનથી—”

“કાપકમાં કયી સરકાર શીખ પર ‘મતિજય મુખી સહી છે’ ‘ઈંગ્લેન્ડ, અમેરિકા’ વારંવાર જઇ આવેલા આ કાસ ટોને પૂછે. ત્યાં જાટની ટોરી, ‘જિવાસળા અને ટાંકીની ચેકો વેચવાનાં બંદાના હેઠળ જિભારીઓ ભીખ માંગે છે. ‘સરકારી કાપક તેમને તરવા નથી. વળી જ્યતમાં શીખ કોણ નથી માન્યું? નોકર કોઠની, ‘વેપારી સરકારની, વર્તમાન પરકારો મુઠીવાદીઓની અને સરકારની અને સરકારી અમલદારો મુઠીવાદીઓની પાસે કંઈ ન કંઈ હરમેસ શીખ માવતા હોય છે.”

“પછુ આ માવને જ ચાર—”

“મારા બે સિદ્ધાંત છે ‘મૂખ્યો છે’ કહી કાપક બીખ માંગે તેને પાછ પોસો બની શકે તો જરૂર આપવો અને યાજ તરફ ‘પૂજ્યવંશિ રાખતો તો કું બાપુજી પાસે રીખ્યો.

“બાપુજી, કોણ?”

આજ વખતે બે ધરણી કાપક સેવાને કુશનમાં આપ્યા. પણ બાપુજી વિશે વાત કહેવા ઉત્કટિત બનેલા અંકુશાક્રમે તેમને સુમાસ્તાને સોંપ્યા.

“બાપુજીની માવની મેં તમને વાત ન કરી હતી?”

“નહિ”

“ત્યારે સજીવો કું સત્યાગીય વરસનો હતો ત્યારે મધ્યમાન્તના એક ચહેરની મિલમાં સેક્સમેન તરીકે મહિને પાંચસો રૂપિયાના પથારે નોકરી કરતો હતો, તે અરસામાં સકુલ પ્રાન્તનો એક બાપુજી એક યુવાન એમ. એ. બ્રાહ્મણ મિલના મેનેજર તરીકે નીમાયો. મેનેજરને મારા કરવા ત્યારે પથાર ઓછો મળતો હતો પણ તે ‘મીલમાં સર્વ’ સત્યાગીય હતો એટલે અમારે સર્વેને તેનું મેન રામ્પુ પાડ્યું.

મિલ ચહેરથી દૂર હતી અને મને ચા પીવા માટે કંઈ મેળવવા પણ તકલીફ પડતી અને દિવસમાં ધણી વાર આ બેઠતી. બાપુજી તો આ પીતા નહિ. પણ ધીમે ધીમે અમારા સરકારમાં તેમને આ ટેવ પડી અને અમે તે ઉપેક્ષ બાપુજી આ પીતા રીખ્યા તેથી અમારી કંઈ વિધેની તકલીફ કંઈ ઓછી ન થઈ. બાપુજીને પણ એ વિશે ત્રાણ-લીંચેલ એક દિવસ બાપુજીએ કહ્યું “અંકુશાક્રમે આપણે ભાગમાં યાજ વેચાતી રાખીએ તો આ મોઢે કંઈની આપણ ન પડે. કું પાનાચકને કહું કે આપણે માટે શુક્રવારના હાટમાંથી ભાવ ખરીદ કરી લાવે.” કહે પાનાચક આજ ખરીદી લાવે તે બાકું એમ કું બાપુજી હતા, કાપક કે તે પચ્ચીસ રૂપિયાની માવના ખ્યાસ રૂપિયા કહેશે. પણ કું બાપુજીનો વિશાસ કરી શકું તેમ ન હતું. મેં પણ સમ્મતિ આપી.

જાને પાનાચરે મેં ધાતું' હવે તેમજ
જાન ખરીફે કરી. પચીસ ફિયાની જાવના
અમારી પાસે પચાસ ફિયા પડાવ્યા ધાન લાવી
મિલના કપાસિયા તાણી તો બાધી પણ
તેના પર દેખરેખ કાણ ગણે? જાણુછે
કહ્યું, "ખંડુબાઈ, તમારે જોના પર જાન
આવવું. નોકરો ગોકો, મિલમાંથી જે સાધનો
નોખે તે સો પણ ધાવની કાળજી રાખવી."

એ આપણા યજમાના આશયથી મેં કહ્યું,
"આ મહેતાજી હાંડુબાઈને એ કામ સેવિ.
જેને જામ પરે મણી જાયો છે તેને અનુભવ
છે અને તે માવની રેવથી માદિતજાર છે."
જાણુછે હાંડુબાઈને બોલાવી આ કામ
સુપરત કયું."

હાંડુબાઈ અમારા મામતો યુવક હતો
તેને દેશલે પાડવાના ઇરાદાથી હું મામતી
લઈ આવ્યો હતો. હાંડુ સાથે અજાણ મસલત
કરી તેને મેં સમજાવી રાખ્યું 'હવે' કે
માવની સંજાળ તેણે રાખવાતી છે. અને
હાંડુએ માવની સંજાળ ગમવા માંડી.

હાંડુને એ નોકરો મળ્યા તે જમાનામાં
મોટરો નહીં હતી નહિ. અમારી મિલમાં
પણ જાણુછે મોટરો દરિયા ન હતા. માથે
મોટરો જોળ, કપાસિયા, તેલ આ તે કંઈ ને
કંઈ જાનગમાં લેવા જવાની જરૂર પડે મોટરો
હાંડુની મગજ પડે ત્યારે તેને દરિયા મળે
એવો જાણુછે કુશલ કયો. અને હાંડુ પણ
જોઈએ દિવસે જ્યારે તેને જગ્યા જવાનું
મન થાવ ત્યારે તે દરિયા નેકાવી જાનગમાં
ઓઈ મારી આવતો. ઓઈસના કામને
એવો પણ હવે હાંડુના ધિરે ન રહ્યો મોટા
મુનીમ કંઈ કામ સેવિ તો 'માથે મોટરો આ
કર્વાનું' છે, તે કરવાનું છે' કહી હાંડુ
ઓઈસમંથી ગતો માંડી જતો.

માથે મોટરો સુધા કરાઈ જનાવવામાં
આવ્યું. રાજ જોળ, કપાસિયા માથે
મગતા અને પાસ ચારાની કંઈ નેતંબી ન

હતી. માવ માતીને મસ્ત થઈ જાણુછે
પરમ જાનદ થયો. જાણુછે રાજ સવારે
છડીને જાવના ફર્ન કરી આવે અને તેના
પર જાત કાળજી પણ રાખે હાંડુ જાણુછે
એવો સમજી જ્યો હતો કે જાણુછે જાન
સજાથી તેને કહ્યું કહેવું ન પડે તેની
સંપૂર્ણ કાળજી ગમતો. અમારે માતા
ફૂંડી આપણા ટળા. માવ વેરે આઠ રોર ફૂંડ
આપવા લાગી અને જમને આવને કુશ પણ
નિયમિત મળવા લાગ્યું. હાંડુ તો જાણુછે
માનીતો મળે જ્યો અને તેના પચારે વધ્યો.

એક દિવસ અમારા મરના જાણુમમાં
પીપસનો સાણુ ફૂંડ પેસ્ટ વગેરે વસ્તુઓ
પડેલી જોઈ હાંડુને પૂછ્યું "હાંડુ, તું પેસ્ટ
મને તેમ વેરે છે? આ પીપસનો સાણુ,
આ પેસ્ટ?" હાંડુએ અને જાત પાડી કહ્યું,
"જાણુછે માથે સ્નાન કરાવવા સાણુ
મગાવ્યા હતા. આવને તો નોકર ખરેશથી
સારી રીતે સાફ કરે છે મોટરો સાણુ વગેરે
બહોં લાવ્યો છું. માથે સ્વચ્છ રાખવાના
કાર્માં સ્ટેજ આખી આવવા દેતો નથી તેથી
જાણુછે એ વિષે સતોષ છે. અને જાણુછે
માથે મોટરો સાણુ મંગાવે તેનો હું વિરોધ
કરી રીતે કરું? તમે જાણુછે કહેશો કે
માથે સાણુની જરૂર નથી? મારી રીતથી
તે વધે સાફ રહે છે, જાણુછે જાનદ રહે
છે અને આવણે સાણુ પણ વાપરવા મળે
છે." 'માથે સાણુની જરૂર નથી' એવી
જાણુછે સમજ પાડવા જેટલી મારામાં
દામ ન હતી.

જોમાણુ મેડું, મિલના મોટા કપાસિયા
જ્યો નીચેલી લીલી કુળા ચાર ચરી માવ
અવમસ્ત જતી અને જાણુછે જાનદની
શીમા ગદી નહિ. અને હાંડુ તો પોતાનું
માથું કરતો. તેને મુનીમ કે જીજની હવે પરવા
ન હતી. પણ અતિથવ લીલી જાગ આવ્યાથી માથે
લેવા કાઢા થવા લાગ્યા. અને તેથી તેની

પૂત્રો! આપ અરણ્યેસો રહેતા બાણુજીએ
આ એક દિવસ ત્રેણુ અને તેનો પિત્રો મરે.
તેણે મને મોહાવી કહ્યું, "અહુશાધ, જે
હાડુ તો મેલકુક છે એ મરખને હમણા ને
હમણા નોકરીમાંથી ગળા આપે. માય ૧૨
તે દેખરેખ ગમતો ન નથી. બાણુજીએ
આવની પરિસ્થિતિ મને ખતાવી હાડુ ૧૨
શેષે મરાયા. " હાડુને તમારી પાસે મોકલ્યું
છું, " કહી હું ત્યાંથી હાડુ પાસે મરે અને
તેને બાણુજીના કોષ વિષે ખબર કરી હાડુ
એ કહ્યું, " ફીક ન કરે. હું બાણુજીને
ચાંત પાડીશ. "

હાડુ તો બાણુજી પાસે મરે. બાણુજી,
કામને હમણે કાઢી રહ્યા પછી હાડુએ કહ્યું,
" બાણુજી, આ માલને તો બાણુજી જેવું
વધુ છે. એટલે મેંજ તેને લુલાખની ડવા
આપી છે. બાણુજી, હેલા તણુ દિવસથી
આવના ચરીરમાં કંઈ કસર દેખાય છે. હું
તો હમણા તેનું દૂધ પણ ખાતો નથી.
માંદી માવનું દૂધ ખાવું સારું નહિ. જેની
તબીયત સુધરતાં બહુવાકિયું વધે એમ લાગે
છે, " બાણુજી ચાંત થયા, " હાડુ, આવ
પાછી વંદુરસ્ત થાવ ત્યાં સુધી મારે ત્યાં
પણ દૂધ ગોઠવતો નહિ. હું જેની પૂરી
કાળજી રાખજો. અને તે અસ્ત થાવ તેની
ફીકર કરતો નહિ. "

" કાલે દુધપાક, ૧૨મ દિવસે બાણુજી અને
શામક " હાડુએ બાવી મને કહ્યું પછી માવનું
મધુ દૂધ આપણને મોઝા દિવસ મળ્યો. મારે
મિષ્ટાન્ન બનાવે. રાજ " આ કમ મોઝા
દિવસ આમો પછી નોકરીને સખત તાલીમ
આપવામાં આવે છે માવ હમણે સ્વચ્છ
દેખાવી લેઈએ. બહુવાકિયા પછી ગમે પુત્ર
સ્વસ્થતા પ્રાપ્ત કરી છે એવો હાડુએ બાણુજીને
રિપોર્ટ આપ્યો, ત્યાર પછીજ તે પાણું માવનું
દૂધ પીતા થયા.

- પણ હાડુની પીકાતો આઠસાધી અત
ન આમો. કોઠારામાં મચ્છર થાવ તે નોકાઢી
મૂઠ્યા હાડુએ ત્યાં ધૂણી લગાવેલી. કુમારો
કર્મો હતો તે બાણુજીના નેવામાં આમો.
બાણુજી-કોઠારામાં થવા અને ત્યાં હાડુને
મોહાવી મંજામો. પછી હાડુને ધૂણી પાસે
મેલામો, હાડુને કુમારો લાગ્યો એટલે તે
આમો મીઠવા લાગ્યો, એટલે કામ દેવા
લાગ્યો. " તારી આખને કુમારો લાગે, તે
લાગને કુમારો ન લાગે ! " બાણુજીએ પૂછ્યું.
આ પ્રયોજ મચ્છર કાઢવા મારે કરવામાં
આવેો હતો એમ હાડુએ ખુલસો કર્યો.
બાણુજીએ કહ્યું, " મચ્છરશાની બનાવ. "
" માલને મટિ જેવી રીતે મચ્છરશાની બનાવવી !
હાડુએ પૂછ્યું ત્યારે મણે વિચાર કરી
બાણુજીએ સચના કરી, " આપણે ત્યાં કામની
જોડ નથી. માલના બાખા જોરમાં રહે
એવડી મચ્છરશાની બનાવે અને કોઠારામાં
આ ખામ રેના ? બહી ક્યાં બાકમાં નામો. "
બાણુજીએ ધૂણી દર કરાવી અને માવ હવે
રાત્રે મચ્છરશાનીમાં રહેવા લાગી.

મોઝા માસે વીત્યા પછી મેં સ્વતઃ
ધમા મારે નિર્ણવ કર્યો અને તેથી નોકરી
હાડી મારે બહારવામ જવાનો પ્રસંગ મળ્યો
લગે. હવે બાકમાં લીધેલી માવનું ધું કરવું !
મેં બાણુજીને કહ્યું, " બાણુજી, તમે માવ
રાખી એ મારે તેના કામના પેસા નેકો
નહિ " પણ બાણુજી એમ મક્કે બહી માવ
રેના મે ? માવ મેટીને તેની કિમ્મત આવે તે
વહેતી સેવાવ ખરી, પણ માવ મેટાવ ન કેમ ?
હવે બાણુજી માલના પેસા ન લે તો હું મે કેમ
કરી લઈ સકું ? સિધ્ધાંત બાણુજીએ મધુ પણ
ધાવની કિમ્મત લેવા જેની હું હમકદરતિ
રાખું છું એમ બાણુજી બલે તે મને પરવડે
એમ ન હવે મારા વિષેને બાણુજીએ સારો
અભિપ્રાય હું સુભાવવા તૈયાર ન હવે.

મૈત્રુ દિવસની વાદ્યમાટની અતે બાણુછને નિશ્ચય મલ્યો, “સ્વામીનારાયણના મહિમા આપને ભેટમાં આપો” અને આપને મહિમા અર્પણ કરવામાં આવી.

નાના પંચાર જર આવેલા બાણુછ આજે માસિક આઠ હજારના પંચારે મોટા કારખાનાના મેનેજર છે. ડોક્ટર આજે ડોક્ટર માઈ શેક જની એક મિલનો માસિક જન્મે

છે અને હું પણ શેટમે આતાપીતાં સુખી છે

“બાણુછની ગાય પ્રત્યેની અનહદ માનવતિને લક્ષી ગાય ને કદીક કદીક ખાસ આરો અવધાવવા જેટલુ કુ શીખ્યો.”

“ગાય તો હું શીધી લાવીશ.” મેં દુક્ષનમાંથી જતાં જતાં કહ્યું, “શાંદ બાણુછ દેવ તો મને કહેશે.”

—: વિહંગમેને :—

આવો ફિરસ્તખો દેવાના દેશના, લીલમની કહેરામાં રહેતા ર મોલ ।

દેવતણા દેવાની વાતો અધૌકિક સુજનાર કનને કહેતા ર મોલ ।

રંજ રંજ પાંચો પ્રસારીને આવો, માથ મોટા બળેનાનું લેતા ર મોલ ।

હર હર દેશનાં અંતર જટાવી વાતવરણમાં વહેતા ર મોલ ।

આવો તારાઓને જાણે મરી લઈ, આવો આનંદમીત માતા ર મોલ ।

આવો મીઠા મધ મિત્રો અમારા, દેવાના દેવમાં દુલાતા ર મોલ ।

આવો ઉવાના લક્ષી ભ્રમજકા, ન્યોતિની નમ્રતિઓ લાગે ર મોલ ।

આવો અનંતને હરે વિરાજમાન સોનાને સર્વ જતલાવો ર મોલ ।

નિશ્ચનાં વિહંગમે । આવો બહાણો । નયનો નમ્રાવવા આવો ર મોલ ।

લીલમની ગળીઓ જૂસી છે તેમ જમ જીવને જૂલતાં યાઓ ર મોલ ।

આવો, ન આવો તો આવો જાણે પાંચો તમારે છે તેવી ર મોલ ।

જીડી જાકાચ અને ભેટવાને આવીઓ, અવનવની ભેટ લેવી દેવી ર મોલ ।

મહિષ કરના નાશવંત દેહને અમિદાદ
ફળી કામુઓ સવારના પોણાપાંચ વાએ
ધેર પાછા બાબા તારે મહિષ કરની વડુ
આ પીતી હતી એમ કહેનારાઓની વાત
સત્યથી સાવ વેગળી છે નાશ થાય છે એ
તો ફક્ત સરીગેતો જ, આત્મા તો અમર
રહે છે તો એનો શોક કરવો મિથ્યા છે એ
બાબતનું જ્ઞાન પોતે બનાવર પચાબુ છે
એમ દેખાડવાને ખાતર જ કાગલક સુદ હતી
સવારે પોણાપાંચે લલિલા ધોગતી હતી. કાંઈ
એને દેહાળીને જમાડવાનો પ્રયત્ન કરત તો
બાબા બોળતી કહીને એ કહેત કે 'મગવાની
પણ મને આત્મા ફરસદ નથી.' ને પાછી
તરત જ પોતાના કાનમાં એ લાગી વત.

લલિતાની સાસુ રતન ભજતી હતી ને
એની ધણી જ હમ્મજ હતી કે વડુએ પણ
ભળવું નોંધ્યું, બીજા કલા ખાતર નહિ તો
વેવાર ખાતર. પણ મોળતો કાચો વીંજ્યા
મદાસામરની બાજળ ખડકનું કંઈ ચાલવ
નથી તેમ નમિત બનીને ધોરતી વડુની
પાસે એની હમ્મજાનું શુ ગણુ ? પતિની
એવા લલિતાએ બરાબર ન કરી એ વાતનો
હતો એ કરતાં વધારે વલ્લવેસો એને લલિતા
આપારે ઉપતી હતી એ નાતનો હતો
પણ સમાજવાદીઓ કહે છે કે મિલના
રત્રો પાસે જૂનવાણી ચરખો આવી જ ન
સકે તે રીતે શીખારકળીનો સમાજ પણ કહી
સકે તેમ હતો કે વડુ પાસે સાધુનું કશું જ
નથી આલવું

પણ રતનનું કંઈ આશ્ચર્ય નહિ ત્યાં
રત્નારપતિનું આશ્ચર્ય. વેસાખ-જેઠમયિ લેખતા-
વેત સુગ જીમતા ધારણ નથી કરતો પણ
બાર દલાદ પહેલાં જ મચાવશ્વ મનેલી
લલિતાએ પવારીમણી કીર્તી વારને રાદ-
રવશ્વ ધાગણું કરી લીધું.

પવારીમાંથી કીર્તીને એ કીર્તી મધ કે
એને એની સાસુ દેખાણી-કાંઈ ઉમરીકાકાની
દષ્ટિએ જાણે નજળી કવિતા મરી ને એ
કીર્તીસરની કસમનો આગળા નેવાં વેણ
એની કહેથી સરવા લાગ્યાં.

"ગાં, તે જ કાગળી આપો છે માગ
ધણીને કાળમુખી સજા દીકરાને ખાંઈ જતાં
કરમેવ ન જાવી કામુજીને જવામે દેવાય છે ?"

પણ એ 'કામુજી' થી જલેજા રહ
કામ એમ પણ ન હતું એ તો પરી હતી
એક ખૂણમાં, દુઝિયુ વાળીને નાસવું હાલુ
પાછળ પોસા વામની સામે નજર નથી કરવું
એ રીતે એ લલિતા સામે જોતી ન હતી,
એના મામલી મે ન હતી, લલિતા બોલતી હતી
એમાં એનું ખ્યાન પણ ન હતું, ખ્યાન આપવા
પણ એ ન હતી મામલી એનું ખ્યાન વધુ
હવું ભૂતકાળની યુક્તિરીએ.

મધ કાને એ દેહાણે મહિષ કરતો ખાટો
હતો એજ દેહાણે, એજ ધગમાં, જાગતી
અદાવીસ વરસ પહેલાં એનો પતિ જેલ
આસ એજતો હતો, મોત આવે એ પહેલાં
મોતના કરાવે કમલ એવા એના જોળાએ
વાતાવરણને આજાવનારુ જનાવી મધુનું દળ.
પાછલી ગવ હતી ને પૂર્વાકાશમાં બરીબ
ધરના સુલકહરી બાજકના નિસ્તેજ ફિક્કા
ચંદ્રેજા નેવો ચંદ્રમા ઝીરતો હતો

"રતન"

રમસાન ગુલાબનેયે લવનક બનાવે છે
તેમ ચરતા પતિના આ સન્દેએ વાતાવરણને
વધારે સમાનક બનાવ્યું.

સમસામ બેઠેલી રતને એ સન્દે મોલનાર
સામું જોયું પણ મોલનારને રતનનો દાખ
નોંધતો હતો એ પણ એને મળ્યો

"મહિષને જોજો"

જે રીતે આ સખ્દો બોલાયા એને સખવાની રીત, બાપા કે શેષી માનવીએ દહ ગાંધી કાઢી નથી

અને જવાબની રાહ જોવા વિના એ આ દુનિયામાંથી ચાલ્યો ગયો.

ગતન બૃતકાળનું જે નાટક અત્યારે જોઈ રહી હતી એનું મંગલાચરણ કયું એની તો ખબર નથી પણ એટલી ખબર તો ચોક્કસ છે કે જહી એ નાટકનો પહેલો અંક સમાપ્ત થતો હતો.

બીજા અંકમાં આસ જાણવા જેવું કંઈ જ નથી કુલ, જપમાન, જાણ, ગ્રાસ, ગરીબાઈ વગેરે જે સાધારણ અનુભવો એકાદી દિવસ વિધવાને મળે છે એવા જ એને મળ્યા હતા. કેર દશે તે માન્યો જ. એ સર્વ સાધારણ જનારોનું પારાણ કરવાનું કયું પ્રયોજન પણ નથી તેમ એની કરી જરૂર પણ નથી.

એનો મજિસો સત્તરમે વર્ગે જ મેટ્રિક પાસ થયો એથી નાતને તો ઠીક આમમાં પછાતે નવાઈ લાગી. માસિક રૂપિયા પચોતેરની કુરકારી નોકરી જે હી એને મળી બગાજર તે દીથી જ નાતને મન રતન નરીબદાગમાં લેખાઈ, કાંઈ ને જ દિવસે મજિસ કરતી સગાઈ પણ થઈ હતી.

બીજે માત્રકે એનાં લગન લેવાઈ, વરવર પગળીને એને પચે લાડ્યા સખવાની લાસિમાં દેખાતી યુરુશકની પુત્રિ જેવાં બે આસ આંખે બગી એ દક્ષ એટલું જ બોલી કે "વર, તમારું ધર સજાળીને મેસો. હુ નો હવે અગુરું પાન. સખવાન તમારું કંભાણ કરો."

બીજા અંકની પગમણ આવી ગઈ.

લસિતા વરુએ સાસુની આગાને સિરસા-વર પગળીને માથે ચઢાવી હતી પરને એણે એટલી દહ સુધી પોતાનું માત્ર પોતાનું જ અગુરું લીધું હતું કે મજિસ કર જેવો હતો

એવો ન હોત તો ગતનને ધર છોડીને ચાલ્યા જવું પડ્યું હોત. પાનખર આવ્યા પહેલાં જ પાનને ખરી જવું પડ્યું હોત.

હવે સંસારના મહાનિર્ગમના અપવાદરૂપ ગતન હતી ઉગતી જુવાનીમાંથી જ એને પચ્ચઝ બીજા ગદેતાં શીખવું પડ્યું હતું ને એ એસિનાળી બનીને જ એમ ગરી રહતી હતી. સર્ગ સંજ્ઞાઓનાં જાણીયા એને કવવા પડ્યા હતા. દિંસક કે અદિસક પ્રતિકાર એ જાણતી જ ન હતી. સામુતો કુંકારો એના સ્વભાવમાં જ ન હતો. ને તેમાં પાછી માથે બાજાં થાયે એવી આ વરુ એને આવી મળી કામની વેડ, વરુનાં મેજાટિલાં, જળકણે સ્વભાવ અને રીવાજોના મનને કારણે એની કાવા પસાતી ચાલી. આળસ ભેતાળીયની એ પચાસ ઉપગની દેવ એવી દેખાવા લાગી, તો પણ ઠીકરાના આસરાની બંને નિર્જાત હતી.

પણ ગજમાં વચ્ચાડ તો ઠીક વાજટખ હોતી નથી તેમ પતિનું સુખ તો બાજુએ ગજું, સારો ઠીકરો જોવાનું સુખ પણ એના નસીબમાં ન હતું. એનો એકનો એક પુત્ર મજિસ કર બાઈબીજને દિવસે સવાગનો પહોંચ્યાં 'ટાક આવી છે' કરીને પડ્યો તે ટાકે જ થતો ચાલ્યો. નામ પાડવામાં જબાળીએ કરતમિ વધારે ઉત્તાર એવા યેકરશેએ એના રાજનું કંઈક નામ પણ આપ્યું. અને 'હવા કરતાં માજવત વધારે અસર કરશે' એવી બલામજુ કરી. પ્રગનાં નળિયાને આંખ હોત તો લસિતાએ અને ગતને, કાણે કેવી ને કેટલી ચાકરી કરી એની સાક્ષી પૂગત, તેમ કાન હોત તો એ દિવસોમાં ગતનને રાજ જે વાજપ્રસારો લસિતા એટ આપતી એની પણ રેકડે આપણને મળી શકત.

નિચારો મજિસ કર પાછ પજુ વક્તાને આટ એવી એની પત્નીની વાજપદુતા વિશે એણે સાંભળ્યું ન હતું એમ નહિ પણ એવે પ્રત્યક્ સાંભળ્યું ત્યારે એના કાનના ધોળ

ખરતા ખરતા એના કાળજાને ફોરતા બધાં. કાકાનેના અભિપ્રાય અને છુટો હોય, એના પડોશીઓ તે અનુભવ જાતી દેશને કહે, કે કે આ ક્ષણકાલી જ એને આપાત લાગ્યો તે એવું થતું થયું.

મણિસંકર ચતુ પાગ્યો એ ખમગ જહા-રના અંકમાં બેઠેલી ગતનને મળ્યા કે તરત જ એ બેઠોલ જનીને ધરતી પર ઢળી પડી. મૂર્છા આવ્યા પછી પણ સાંભળ્યા સકાવ હોત તે એ સાંભળત કે “મહા, દીકરો! અરખીને પછાકાટિયા આવ છે”

અર્ધા કલાક રહીને એની મૂર્છા વળા ત્યારે તે એના ધરમાં શોકજન લાગે અર્ધ જઈ હતી.

મણિસંકરના કમને જહાર કાઢ્યું ત્યારે ‘મને બેઠી નાધી ર’ કહેલીને એ ધરના ઉમગમાં જ ફસકાઈ પડી.

એને બાન આવ્યું ત્યારે કાણે આવેલી બધી જૈરીઓ સ્નાન કરવા માટે એની વાટ નેહને બેઠી હતી.

સ્નાન કરીને આવ્યા ત્યારે વધુને ખૂણે ધોરતી નેહ આ ફસધી બધી સીઓ આવ્યા મળી જઈ, વધુને અનિષ્ટ તે એ હમ્મી શરે એમ ન હતી. એણે તે ધીરથી એટલો જ ઉદ્ધાર કર્યો “હે રામ, મને બોલાવી લીધી હોત તે આ કુઝ તે મારે ન જોવું પડત.”

એની આંખોને ખૂણે બે આંધુ દેખાણું ને એ બે આંધુએ તે એના મનને મોક્ષા થવાનો માર્ગ કહી આપ્યો. ગતનના હવચર-જાનું અમૃત એની આંખો વડે નીકળવા લાગ્યું. હવે એ અમૃત કોને માટે સમરી ગમવાનું? એની યુવાવસ્થામાં જ એનો પતિ એને છોડીને ચાલ્યો મર્યો હતો એ બાની કળ વજે તે પહેલાં તે એનો યુવાન નેહ દીકરો કાળતો કાળિયો જની ગયો. એનો આયોષ, સૂતાજ એના સ્મૃતિપટ પરથી પસાર થઈ રહ્યો હતો.

પણ નરી વાસ્તવિકતાની નમમૃતિ જેવી લલિતા એને પ્રાચીનમયી અર્વાચીનમાં ખેંચી લાવી. લલિતાએ જવાનું દેવાને બદલે એ એટલું જ બોલી કે “વધુ, બસ કરો હવે”

“જો આવી છે રોક, બસ કરો વાળી. કાકશી. દીકરાને કાગળી અંધ ને પાછી બસ કરો, બસ કરો”

“વધુ, હ અચારી માથે શું કામ બાંધ્યા થાય છે” કૂટને તારાં કરમ. લલિતાને કાકા સાંભળીને, ગતનની મદદે દોરી આવનાર એની પડોશી મોતીબાઈ ધરમાં આવતાં બોલી.

“તે મોતીબાઈ, તમને કાણુ કાલાવવાને આવ્યું, ઘૂ ? સવારના પહેરમાં કાલ્યા આવો છો તે.”

“તમાઓ ચારીને ધરની જહાર કાઢી મૂકીશ. સમજને લલતી, કાલાવળે તારાં જે ભસતાં હોય એને”

“કાલાં કાલાં તમે. ધરમાંથી તમને તે શું પણ ટપટપ કરશે તે આવરી આવે ન કાકી કાકી” આના ફસક પડાઈને એણે હાથના લહેમથી ખતાવ્યો.

“વાલામુઠ આવી છો જ હ સાકુ ને. તારા પછીની તે કાકી હજુ કાલ રાતે નીકળી છે ને લાજવરમ નેતે મૂકીને મરી છો શેરી અજવવાને. હે શંખોરની દીકરીની લખણ?”

“શંખોરની દીકરી હોજ કે નહીંના દેદની હોજ. ઘૂ ટળને અલીયા.”

મેધજનના પાસે કૂટરાનું કાલવાનું ન આવે તેમ લલિતા પાસે મોતીબાઈનું પણ કંઈ ન આવ્યું. આખરે હારીને એ ચોતાને મેર ચાલ્યાં થયાં.

ગરાખર અખાગ દિવસ પછીની આ વાત છે.

ઉનાળાના દિવસોમાં રણના પ્રેક્ષમાં સર્વોચ્ચમાં પાસે ક્ષણથી અંધે તે રીતે

રૂપિયા પ્રાપ્ત થશે !”

જનસાલ કહે, ‘એ તો કંઈ સ્વપ્ના બાબતો કરે. એ તો શું ભરખંડ ?’

બાણેને નિરાશરૂપે કહ્યું, ‘મારાં દાદી જુડું કહે જ નહિ.’

“પણ તારાં દાદી ક્યાં હતો ? એ તો માત્ર સ્વપ્ન !”

બાણેને જવાબ દીધો. “પહેલાં પણ મને સ્વપ્નામાં દાદી એ વાગેલાં એવાં અને તેમણે જે કહેલું તે જ બનેલું. પહેલી વાર કહેલું કે ‘આજે રાત્રે તનુપ્રભાચરની દુકાન બંધી આખી યજ્ઞ જશે’ તે જ રાત્રે તેમ બનેલું, તમને યાદ છે ‘દેવની સાલમાં’ બીજીવાર કહેલું, ‘દીકરા, ટાટા દીકરા’ લે આવ એકદમ તેજ થશે’ એ મૂખાંજી સ્વપ્નાની વાત ખોટી કરી હતી કહેલી. આ તક હવે હું કહી ન જવા દઉં. મારાં દાદી ભાગ પર રોમે બરાબ મારી ખાત્રી છે કે મને દોઢ લાખ રૂપિયા મળશે મારાં દાદી જુડું કહે જ નહિ.”

જનસાલ વિચારમસ્ત થઈ ગયો. જ્ઞાન વધારી છતાં પડતા બાણેને નોકરીના રાજીનામાંની મુજેથી પુનરાવૃત્તિ કરી.

હવે દુકાનેથી છટા થઈ બાણેને સહેરમાં હોટેલોમાં આપણી કરતાં જ્ઞાનમાં ઘૂમવા માંડ્યું. સાંજ પડે અને આવતું બધાંથી, જુડી કરી, નદીએ જઈ જ્ઞાનંદ કરે. મીઠાખાની મરિ મિત્રો પણ મળી ગઈ. બાણે સ્વભાવે ઉગાર એટલે હોટેલમાં તે આ પીવા બેઠો હોય અને જો કોઈ જોળખીતો આવે, તો તરત જ તેને નમસ્તો કરાવી આ પાતો. ‘મિત્રો’ બાણેને પૈસે મજા કરતા અને બાણેને જ ખનાવતા. “બાણે, જો તને દોઢ લાખ રૂપિયા મળશે..”

બાણે તેમને તરત જ અટકાવતો. “શું ? જો મળશે ? મળશે જ, મારે મળ્યા છે. એમ માની લો. મારી પક્ષી ખાત્રી ન હોય

તો હું શું ખામ પૈસા વેઠું ? તમે ધારો તેવો હું મૂખ નથી. ભાગ દાદી જુડું કહે જ નહિ. પહેલી વાર..” એમ કહી ઉપરુંકત સ્વપ્નાઓની પુનરુક્તિ કરતો.

મોકામાં વાત ફેલાઈ કે બાણે વાંચી થઈ ગયે. તેનું વેવિચારણ તે જ સહેરના પુનેમજદ શેઠની પુત્રી સહિતા વેરે થયું હતું. બાણેને ધર આજ્ઞથી પસાર થતો જોઈ પુનેમજદ શેઠે તેને ધરમાં બોલાવી કહ્યું, “બાણેભાઈ, બાણેભાઈ જો તમે આ દોઢ લાખ રૂપિયાની સત ન હોય, તો મારે આ વેવિચારણ રદ કરવા પડશે.”

“મારે, પુનેમજદ શેઠ,” બાણેને જવાબ આપ્યો, “મારાં દાદી મને જુડું કહે જ નહિ. પહેલી વાર..” બાણેને સ્વપ્નાની વાતો કરી.

બાણેની વાતોથી પુનેમજદ શેઠ બરાબર કંટાળ્યા ત્યાર પછી જ બાણે ત્યાંથી ચાલતો ગયો.

સહિતા બહાર વરસની સુસિદ્ધિતા યુવતી હતી બાણેના આ ઉત્સાહથી તે નિચારી ખિન્ન થઈ થઈ હતી તે નિચારી મનમાં મૂંઝાતી. સાંસારિક મર્યાદાઓને લઈને એ બાણે પાસે સીધી જઈ તેને મળી ચકતી નહિ. એટલે સહિતાનાં મનની યુગ્મવશ વધતી. એવામાં એક દિવસ દેવદાસને જતા બાણેને સામેની મલીમાંથી આવતો જોયો સહિતાએ બાણે પાસું જોઈ બાણેને આજ્ઞાથી ઉભા રહેવા સૂચના કરી ઉતાવળે કહી લીધું, “જો દોઢ લાખની સત ન હોય તો આપણાં વેવિચારણ રદ પણ થાય જો !” બાણે ક્રિમત કરી સહિતા તરફ મૂકે ગઈ જોઈ રહ્યો. એ મૂક જોવા મુશ્કેલ પર એક ત્વગિત તિરસ્કારની નજર ફેંકી સહિતા ત્યાંથી ઉતાવળે ચાલી નીકળી. તેને લાગ્યું, ‘બાણે ખચિત મરિ થઈ ગયો છે.’

ખાંડીનું ઈનામ નહોતું થવાને સમય જેમ જેમ નજીક આવતો ગયો, તેમ તેમ

બાણના દોઢ લાખની વાત વધારે વેચાઈ ફેલાવા લાગી. આમલખાં બને ઉમરાવોની કક્ષાઓમાં પણ ચર્ચા થવા લાગી. સ્થાનિક પત્રોએ બાણના દોઢ લાખની વાત પ્રમટ કરી ખબરપત્રીઓએ મુ'બદલા પોતાના વર્તમાન પત્રો માટે બાણના દોઢ લાખની ખબર મોકલી મહારી અને નાન-સાપતે સતત મઠવ આપતાં એક પ્રતિષ્ઠિત મુજબનાં વર્તમાનપત્રને આ ખબર આંત અમલની જાણ, તેણે તેના એક ખાસ ખબરપત્રીને બાણની મુલાકાત અને ફોટાઓ માટે મોકલ્યો.

બાણના ફોટાઓ પણ પ્રમટ થવાના છે, એમ ઇમનસાહેબે જાણ્યું, ત્યારે તે બાણને બાણીય કરવા લાગ્યો, "બાણ, બાપણી કુકાન પાસે જોના રહી એક ફોટો પકાવજો. કુકાનને આમ બાણધારી જાહેર મળવાની તક સાધવા ઇમનસાહેબ બાણને સમજાવવા લાગ્યો. બાણ સ્વભાવે ઉદાર હતો અને ભૂતકાળમાં રહી કંઈકાં કરવા વેલો બાણ વાદ કરી કરે એવો ન હતો. તેણે રોકતી મંજિલ્લી સ્વીકારી.

ખાસ ખબરપત્રીને તેણે પોતાના નિર્દેશો આપવા લાગ્યા. દાદીની જાદગી પણ સંક્ષિપ્તમાં કરી, દાદીના ફોટા આપ્યા પોતાના ઘર આજળ તેમજ ઇમનસાહેબની કુકાન પર મેરી ફોટા ઉતારવા લીધા.

બંને આ સર્વ ખબરો અને ફોટાઓ મુજબનાં એ સુપ્રસિદ્ધ વર્તમાનપત્રમાં પ્રમટ થવા અને બાણના સત્યાપિ વધ્યા. હવે તે ઘરેલો અને બહારના પણ બાણની મુલાકાતે આવી દાદીના સ્વપ્નાની હકોક્તો પૂજવા લાગ્યા.

બાણના ઇનામ પ્રમટ થવાનાં એ શુભ દિવસ. બાણ કરતાં પણ ઘરેલો સોજા બાણના દોઢ લાખ માટે વધારે ઇતેભગ જાણનાં તાર ઓફિસ આજે શુભ વર્તમાનની રાહ જોતાં બાણોની ઠઠવણી પણ ત્યાં બાણ હતો નહિ. ફાઇ શુભેચ્છકો દોડી બાણને ઘેર ગયા. "બાણ, આસ તાર ઓફિસ પર તાર તાર આવે તો તરત ખબર મજો," બાણ બંદનું

મગ્ન હતો તે નિરાંતે આઠે પાંચે હતો તે સ્થિતિમાં ગમે ગમેજ નવાજ લીધા, "શું આવે તો આવસીજ. મને દોઢ લાખ રૂપિયા મળ્યા ન છે. મને જરા પણ રોકા ફોન તો ફોનથી તારની રાહ જોવા આવુ" એવું કહી તેણે શુભેચ્છકોને વળાવ્યા.

આમ દિવસ પસાર થયો બાણનો તાર ન આવ્યો. સોજો હવે બાણના નામની, દાદીની, સ્વપ્નાની અને દોઢલાખની મળકો કરી વિતાવ કરવા લાગ્યા. એવી મળકો કરી હવે પામતા વિખેરાના પણ ફાઇ શુભેચ્છક બાણને આસાસન આપવા બાણને ઘેર જાણ્યો નહિ. બાણે કંઈકેટલું જાણી પત્ની જાણ વિસ્મય થાય છે કાઠડરોને ન મંદમિનો અમ દોષ છે.

પુત્રેમજાને પણ વાતની ખબર પડી. ત્યારે તેણે ધણાજ રોષમાં પંતીને કહ્યું કે "હું લસિતાનું વેનિલાળ રફ કરી આવુ હું લસિતાને એમ કહે" એક કહી પુત્રેમજાને બહાર જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા નોકર પાસે અમ-ગજો પાપડી મંગાવી પહેરતા કતા ત્યારે તેના પત્નીએ કહ્યું, "એવેન તમારી જોડે આવીશું." પત્નીએ પતિને સમજાવ્યું કે લસિતા કહે છે, "બાણલાલ જાં ખરેખર મારા મવા ફોન તો વેનિલાળ રફ કરો પણ બાણલાલનું મજાજ સ્વરથ જાણાય તો મને પેશા ન મળ્યાની થરવા નથી. માટે લસિતાને પ્રત્યક્ષ જતાવવું છે કે બાણ દિવાનો ઘઈ થયો છે." પુત્રેમજાને પત્ની અને પુત્રીને સાથે લઈ જવાનું જાણું નહિ, પણ પોતાની બહારોઈ દીકરીને આહું લમાડવું દીક ન ધાડું.

બાણેમજા બાણ આરામથી સૂતો હતો ત્યાં પુત્રેમજાને પત્ની, પુત્રી સહ આવ્યા. બાણને જોના ઘઈ તેમનો સહર્મ સત્કાર થયો. પણ પુત્રેમજાને બાણના આવકારની કંઈ પડી ન હતી તેનો કોષાન્નિ વાજા કરી છક્યો અને ફોનોમાફની ચૂરી બોલી જાય તેમ તેણે મુસ્સામાં બાણની નાલાયકી અને દિવાનાપણાનું વર્ણન કરી-વેનિલાળ રફ

ક્યાનું નાનું સરખું બાપણ હતું

આ દરમિયાન બાપુએ ક્યારેક ગદી બધું સાંભળ્યા હતાં. પછી તેણે જવાબ દીધો "શ્રેષ્ઠ, તમે કહેો તે કદાચ ખરું હશે. પણ એટલું તો એકલક સમજવું છે કે હું મરિ નથી. તમારા જેટલી બુદ્ધિ, શુદ્ધિ કે કદાપણ મારામાં ન હશે. તે હું કહીશ છું. તેથી તમે મને કાંઈ કમજૂર કહો, પણ મરિ કહેો તે તો અતિશયોક્તિ છે"

પુનેમચંદ દુરીથી ઉઠીને બારીની ઉઠતા હતા પણ 'સણુર' કહી બાપુએ ચાલુ ગયા પછી "વેવિશાળ ગદા કરવાથી મને ધણ કુખ ધશે. પણ એ મારી સત્તાની વાત નથી. તમે તેમ કરી શકો છો. પણ મને દિવાનો દેરવી તેમ ન કરશો, ધરણ મારું મજાન તદ્દન ઠેકાણે છે હું સંપૂર્ણ સ્વસ્થ છું."

આમ કાલા મારફત વાત કરતા બાપુને જોઈ લલિતાના મુખ પર આનંદસચ્ચ ચિન્હો રૂપરૂપ તરવરી આવ્યા.

"બંને ઇનામ નહિ લાગ્યું ધારી તમે મને મૂરખ માનતા હો, તો તેમાં પણ તમારી ભૂલ છે, ધરણ કે મને ઇનામ મળ્યું છે" કહી બાપુ ઉભો થયો.

મા-દીકરી-બાપ, ત્રણેને દુરીથી બાપુના મજાની અવસ્થા માટે સહા ધણ લલિતા તો તદ્દન હતાશ જણાઈ.

બાપુ આ દરમિયાન ક્યાંક ઉપાડી બદરથી કાંચે નોટાના બાંધ લાઇ આવ્યો અને રૈસમી પીથી ખવિલા બહાર પુનેમચંદ રૈસમી-કાચમાં બાંધ્યા બંને કદમું, "આ વીસ દળર રૂપિયા છે એ રૂપિયા સ્વીકારો અને ક્યાગનાય મળી લૂક્યા છે એ તો પછી કદમું કે મારાં દાદી બાપુ" એવો જ નહિ. પણ બંને કે ગદમમાં જરા ધરનક યદ મળે છે. પણ તેમાં મારો દાદીની ભૂલ નથી એ ઉપમા ગદમ અરુપટ સમજી હશે."

ત્રણે જણ પ્રસસ્યક મુખે બાપુ તરફ વળી બોલ્યો ખુલાસો માગતા જોઈ રહ્યાં. ફરન્સી નોટો તદ્દન ખરી હોવાની ખાત્રી

મતા પુનેમચંદના કોધનું પણ સમન થયું હતું. બંને તે કદમું પણ બોલી ન શક્યા. ખરે, પૈસો લગભગ બધાને જ મૂકી મનાવી દે છે.

બાપુએ આજણ ચાલુ રાખ્યું, "હવે દળર હું મારા નામ પર જમા કરાવી દઉં દળર લલિતાના નામે જમા મૂકવા મંજૂરો હતો. પણ તમે તો વેવિશાળ."

હવે પુનેમચંદ સાંત રહી ન શક્યા, "બાપુબાઈ, એ રૂઠાંની વાત લૂલ જાઓ. લલિતાની સંમતિ વગર મારાથી વેવિશાળ ગદ ન થાય અને તેટલા જ માટે."

એ બધું પછી પણ હું એમ પૂછું છું કે તમને ઇનામ ક્યારે મળ્યું? વતમાનપત્રમાં એ વાત આવી નહિ.

બાપુએ જવાબ દીધો, "કદાચ હવે આવશે"

"પણ કદમું સમજવશો!"

બાપુ એમ કે સાતેક દિવસ પર મુખ-ખમી એક રૈડીઆ બહી આવ્યો. મારાં દાદીમાના સ્વખાની વાત તેણે જાણી હતી. મારી દીકરી વેચવા તેણે મને મળેલ સમજાવ્યો પણ દોઢ લાખ રૂપિયા જતા કરવા એ સાફ ના પાડી. જેવટે તેણે મને ફરી દળર રૂપિયા આપવા કહી બધી દીકરી વેચવા અને લલિતાઓ તમે જાણો છો કે દુનિયામાં વગેરોના નિશ્ચયો પ્રાપ્ત : ટકી સકતા નથી અને જઈ રાત્રે એક અમદાવાદીએ એ જ પ્રમાણે મને લલિતાની મારી બાકી રહેલી બધી દીકરી તેટલીજ કિંમતે વેચાતી રાખી"

"પણ તમારાં દાદીમાં તો કહેતા હતા કે દોઢ લાખ રૂપિયા. ..." બંને પુનેમચંદ સદમું મળક કરવા જતા હતા તેને બાપુએ બતાવ્યા.

"જો દીકરી મારાં નામ પર ગદેત તો મારાં દાદીમાના કહેવા પ્રમાણે મને દોઢ લાખ રૂપિયા જરૂર લાખત. મારાં દાદીમાએ કદમું હવે કે ઇનામ મને લાગી. અમદાવાદ કે મુખનનાં કોઈ રૈડીઆને લાગશે એમ ન હવે કદમું. પણ મારો સ્વભાવજ ઉતાવળો અને રાંધારીશ. મને લાગું કે ઉપમા મારાથી રહમનો આક્રોશ રૂપરૂ ન સલાગાશે. હશે, તેથી એ રિફિટ વેચી મારી." એમ સરિવત્ કહી તે જણે દીકરીને ક્યો હોય તેમ મેં.

માણ માસના રાજકરણનો મુખ્ય બનાવ ઉત્તર ઐત્સરિક કરારનો છે, આ કરાર ઉપર અમેરિકા, કેનેડા, ઇંગ્લેન્ડ, ફ્રાંસ, જાપાન, નેદરલેન્ડ, બેલ્જિયમ, ડોમિનિક, સ્વિટ્ઝરલેન્ડ, ફ્રાંસ, ઇટાલી, અને પોર્ટુગલ, એ બાગ દેશોએ સહીસહકાર્યો કર્યા છે, અને તેમની સરકારોએ તેની પીઠતોનો અમલ કરવા માટે જુદા જુદા ઉપાયો પણ તેમણે સેવા પ્રાપ્ત છે. ઉત્તર ઐત્સરિક પ્રદેશમાં બેલ્જિયમ, ડોમિનિક, અને સ્વિટ્ઝરલેન્ડ આવતા નથી, છતાં તે પ્રદેશોને રસિકો તરફનું બળ છે એટલે, અને હવેનાં તે પ્રદેશો ફ્રાંસ તથા ઇંગ્લેન્ડ તરફ ગંભીર આવ્યા હોવાથી, તેમણે પણ આ કરાર સાથે સમાવે આપી છે: સ્વિટ્ઝરલેન્ડ તો શ્રેષ્ઠતા અંતર પ્રદેશ છે, તેની ચોતરફ ફ્રાંસ, બેલ્જિયમ અને પૂર્વ જર્મની આવેલાં છે તેને અને ઐત્સરિક મદાસાબરને કદી સીધા સબંધ નથી, છતાં ફ્રાંસ સાથે તે પ્રદેશનું રાજકરણ ખૂબ સહજાએ જોવાયી તે પ્રદેશના કાર્યાવાહકો પણ ખીલ સલામો સાથે ગદી તેમને મદદગાર બાપવા બંધાયેલું ચૂક્યા છે. ડોમિનિક અને બેલ્જિયમ મુખ્યત્વે ઉત્તર સમુદ્રની નદાની સલામો છે, છતાં તેમણે પણ ઇંગ્લેન્ડ સાથે ગદી પોતાનું વિદેશી રાજકરણ ઐત્સરિક સલામોના રાજકરણ સાથે યોગ્ય હોયું છે, તે જ પ્રમાણે ઇટાલીને ઐત્સરિક પ્રદેશ સાથે કદી સબંધ નથી, છતાં તે પ્રદેશના સલામોથી પણ આ કરારમાં કબજાવી દીધું છે, બાકી ઇટાલી તો ભુમધ્યસમુદ્રની સલામો દેશ છે, ઐત્સરિક મદાસાબર સાથે તેને કદી સબંધ નથી. એક રાજ્ય તેથી અલગ પડ્યું છે જે કે તે રાજ્ય સર્વાંશ ઐત્સરિક સલામો છે, તે સ્વેચ્છાનું રાજ્ય છે, પણ આ સ્વેચ્છાના રાજ્યની અધારે દેશી ગણના

કરવામાં આવતી નથી, તેનો મત રાજકરણના કાષ્ટપણ સલામ માટે સેવામાં આવવું નથી: એટલે આ ઐત્સરિક કરાર અધૂરો મણુમ, પણ અત્યારે તે અનિવાર્ય છે આ કરાર નામાંમાં અમેરિકા, ઇંગ્લેન્ડ, અને ફ્રાંસ, એ ત્રણ રાજ્યોના સરકારો નહીં જમા રહી પડ્યાં છે અને જેનો વલિવટ તે રાજ્યોના સરકારી અમલદારો દ્વારા સાથે છે તે પશ્ચિમજર્મનીના પ્રદેશનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે, ઉપરાંત, કરારનામાંની એક કલમ એવી છે કે જે પશ્ચિમજર્મની દ્વારા બળ કાષ્ટપણ દુરમન સાથે દુરમનાવટમાં સમાવવા તો બધાં રાજ્યોએ તેને એક સમાન ભૂમિકાની દુરમનાવટ ગણવી, અને તે સ્વંસામાન્ય દુરમન સામે તે બધાં રાજ્યોએ સમામ કરવો. આ કરારનામાંનો સરકારી અમલદાર ગુરુતર થઈ શકે તે માટે જુદાં જુદાં રાજ્યોની બનાવ સમિતિઓ અભ્યાસીજ સમક્ષમાં કવી રહી ગઈ છે; ઉપરાંત અમેરિકાએ આ બધાં રાજ્યોના સરકારી જમાવટ દરવા મદદ કરવાની યોજનાઓ બેલી મૂકી દીધી છે

આ ઐત્સરિક કરાર સામે ફ્રાંસમાં મોટો વિરોધ થયો છે, અને ઇટાલીમાં તો તે વિરોધ બહીર સ્વરૂપ પામ્યું છે. આ બે રાજ્યોના કાષ્ટપણરૂપે પસાએ એવું જાહેર થયું છે કે તે કરાર પ્રમાણે તો રસિકો સામે મુક જાહેર થાય તો તે પુરમાં તેમના અનુચીતતાથી કદે, અને ઉલટું તેઓ દેશના દુરમનને સીધા મદદ પણ કરશે.

આ કરારની અસરોને આપણે જોઈ જઈએ, દક્ષિણ અમેરિકાના રાજ્યો સ્વતંત્ર છે, પણ તેમાંના કેટલાંક રાજ્યો બહુ નવાં છે, અને તેઓ અમેરિકાના બળ સામે કશું કરી શકે એમ નથી. એટલે તેમાંના કેટલાંક તો ઐત્સરિક કરારનામાંને વિસ્તૃત બનાવી તેઓ

બળી જવાનાં સાક્ષિય, પાગાને, ચીલી, જેવા દક્ષિણ રાજ્યો દ્વારાથી અલગ રહેતે, પણ તેઓ તટસ્થતા જાળવી ગળતે, એટલા પૂરતું, તેમનો વિરોધ દ્વારાનામાના પક્ષકારો થી વિરૂધ્ધ જઈ શકે નહીં. આફ્રિકામાં દક્ષિણ આફ્રિકાના સત્તાવીશોને આ દ્વારાનામાના પક્ષકારો બન્યા સિવાય બીજાને માર્ગ નથી. ઇંગ્લેન્ડ ખર્ચ ખર્ચ 'ઇંગ્લેન્ડ' મિત્ર રાજ્ય છે. ઇંગ્લેન્ડનું નવું રાજ્ય અમેરિકા આશ્રિત અને રક્ષિત છે, અને સિરિયા, લેબેનન, ટ્રાન્સજોર્ડન, હેઝબલ, વગેરે અરબ રાજ્યો તથા ભૂમધ્ય સમુદ્રનું બીજું મોટું ગાંધી પ્રકાર, એ બધાં આ એટલેટિક સમૂહમાં આવી જવાનાં એશિયામાં આવેલાં ધરાત અફઘાનીસ્તાન અને પાકીસ્તાન, એ તથા મુસ્લિમ રાજ્યો પણ એ જ રક્ષામાં આવી જવાં જોઈએ. દિલ્હીસ્તાન ઇંગ્લેન્ડના પક્ષમાં રહેવા વધારે અપૂર રહે તે સ્વાભાવિક છે તેને ઇંગ્લેન્ડ એશિયા જેવા ગાંધીની દારીબરીએ લશ્કરી પાલીમનીમદદની પળી જાય છે, અને સિવા તે મદદ આવે તે સસર્વન વાત બચાવ, એટલે દિલ્હીકારની સદાનુમતિ છેવટે તે એટલેટિક મદાસામગના ગાંધી તરફથી રહેવાની લકાનુ પણ એવું જ સમજવાનું. ખમતો કોમ્યુનિસ્ટ પણ પહેા જાળખામ્લ્યા દહ રમે છે, તેજ પ્રમાણે મદદાના અને ઇન્ડોનેશિયા માટે સમગ્ર સેવાનું છે. ન્યુ ગ્રીસેન્ડ અને ઓગ્રેસિયા તે ઇંગ્લેન્ડના છે, જાપાનેન્ડ-અત્યારે અમેરિકાના પગ તલે દબાએણ રાજ્ય છે, ચીનનો કોમ્યુનિસ્ટ પણ જોઈમાં છે એ ખર્ચ છે, પણ દલુ આજે ચીન દેશ તેમણે તામે કર્યો નથી, એટલે આ દ્વારા દહેવાવ છે એટલેટિક દ્વારા, પણ વગર તે દ્વારા સર્વેઆપી અસરવાળા સિવા વિરોધી દ્વારા છે અને તેનું નેતૃત્વ અમેરિકાએ લીધું છે, એમ દહેવામાં દર્શાવ્યું નથી.

આ દ્વારાથી અમેરિકાની સત્તા સર્વે આપી દહ બધ છે. અમેરિકાનો મુખ્યતો અનુભવ સૌથી વધારે છે. તેનું નીકાલ સૌમાં હિતમ છે, તેની પાસે મોટું જમીન સ્થરે અને લગભગ છે, તેની પાસે અપૂર દબ લકાર છે, માત્ર એકજ દિશાઓ, અને તે પણ આલારકા તરફથી રસિયા તેના ઉપર આક્રમણ કરી શકે એમ છે; છેવટે તેની પાસે અણુશક્તિ છે, જે શક્તિનું માપ અત્યારે નીકળી શકે એમ નથી, અમેરિકાનાં લશ્કરો અત્યારે પશ્ચિમ જર્મનીમાં પડાવ નાખી પળા છે, છેવટે ફ્રાંસ ઇંગ્લેન્ડ, પેસેફિક, માલુસે, ખૂબ પસાઇ બધાં છે, એ બધા વિચાર કરીએ તો માત્ર એ જ નિકાલ નીકળી શકે, જે એ છે કે અત્યારે ઇંગ્લેન્ડ, ફ્રાંસ, વગેરે યુરોપનાં રાષ્ટ્રો અને રિકાના પ્રતિ જેવા થઇ બના છે, અને તેમનું સાવંબોધન અશ્વિત થઇ રહ્યું છે.

આ દ્વારા સંપૂર્ણ રાષ્ટ્ર-સમૂહની બવસ્થાથી વિરુદ્ધ એક રીતે તો છે, કાંચકે ગાંધી રાષ્ટ્ર વચ્ચેની તકરારોનું સમાધાન શાંતિથી થવાને બાંહે મુદ્દાગ મળું જોઈએ એવો સિદ્ધાંત સીધી રીતે નહીં તો બીજી રીતે એ દ્વારાથી કબજા કરવામાં આવ્યો છે, એટલું જ નહીં, પણ એ દ્વારા કરતી વખતે તેની કબજાની છાવટ ગાંધી સમૂહની શાંતપણ સસ્યામાં યએલી નહોતી; એક દષ્ટિએ એ દ્વારા રાષ્ટ્રસમૂહની બવસ્થાથી વિરુદ્ધ નથી એમ પણ કહી શકાય, કાંચકે એવા દ્વારા ન કરવા એવી હકમ તે સમયાની બવસ્થાના પત્રમાં મુકવામાં આવી નથી.

દ્વારાથી મુદ્દા અનિવાર્ય અને છે વસ્તુતઃ તો, એવો દ્વારા દોષ કે ન હોય, તે ઉપર મુદ્દા અવધનનું જ નથી. આ દ્વારાથી તો મુદ્દા સામે અચાનકી તૈયારી કરવાની છે; એ બધાવ સંમંધિત બધાવ

મશે; એ બચાવની બુદ્ધિ તૈયાર થઈ નહીં છે, એટલે જે મુદ્દા અનિવાર્ય છે તે મુદ્દા મોકલ્યાં થાય, તેટલો કઠારથી જમતને લાગે છે. કઠાર છે તેથી મુદ્દા નહીં જ થાય તે વિચાર નેટમો ખોટો છે તેટલો જ કઠાર ન હોય તો મુદ્દા ન થાય, એ વિચાર છે.

કાંઈ બવસ્થા, સત્યા કે અધિત મુદ્દાને હજુ સુધી અટકાવી સફાઈ નથી, જેમ સુલેહ રાષ્ટ્રો રાષ્ટ્રો વચ્ચેના પરસ્પર સંબંધનું એક આવસ્થક અંગ છે તેમ મુદ્દા પણ અમુક સંજોગોમાં, ગાંધી રાષ્ટ્ર વચ્ચેના પરસ્પર સંબંધનું ન હોવાને લેખ છતાં આવસ્થક અંગ રહ્યું છે અનેક ક્રિસ્તી, બૌદ્ધ, જૈન, હિન્દુ સંપ્રદાયો સહ બધા, જેમણે મુદ્દાને વખોડ્યું છે, છતાં મુદ્દા સદાતર બંધે રહ્યું નથી. દરેક ગાંધી દરજ્જા છે કે, મુદ્દા માટે તૈયાર થયેલું, જે કે મુદ્દાને છરાદા પૂર્વક નિર્મત્રણ આપવું નહીં, પણ મુદ્દા થાય તો પ્રભાનો રહણ માટે તેણે બધી તૈયારીઓ રાખવી જોઈએ. આભાસે વિરુદ્ધ લાગતું પણ અનુભવે ચર્ચા સુખ છે કે નેટલી મુદ્દાની તૈયારી તેટલું મુદ્દા કર.

રાજસ્થાનો માટે હિન્દુપાલોને નકકી કરવામાંના કેટલાક સૂત્રો હમણાં કેમિસની વર્ગીય કમિટીએ નકકી કર્યાં છે, જે એ છે કે રિવાસત સંધીનો કારકર હિન્દુ સરકારની સૂચનાઓને અનુસરીને રહેવો જોઈએ, તે માટે હિન્દુ સરકાર હિન્દુની રાજ્ય બવસ્થામાં રિવાસતી રાજ્ય બવસ્થાનું સર્વ સામાન્ય પ્રકરણ ગામશે, કારભાર એકસરખો રહે છે કે કેમ તે જોવા માટે હિન્દુસરકાર રિવાસત સંધીમાં પોતાના એક એ અધિકારીઓ નીમશે, અને એ પ્રમાણે બધા પ્રદેશોનો કારકર એકસરખો કરવામાં આવશે. જે આ વસ્તુ-સ્થિતિ હોય તો રિવાસતોમાં માટે ખગ્ગે લોકસભાઓની સુઠેલી યા માટે કરવી જોઈએ ! દર એક સાખતી વસતિ દીઠ એક

પ્રતિનિધિ સુદાસ આવે, એ સૂત્રનો અમલ થતો આપણે રિવાસતોમાં જોઈએ છીએ ત્યારે ખરેખર, આપણને રિવાસતી પ્રભાની વ્યા આવે છે સોરાષ્ટ્ર, વડોદરા, રાજસ્થાન, કોલકાપુર, મધ્યકારત, વિંધ્યપ્રદેશ, પતિઆળા, પ્રમુખ રિવાસત પ્રદેશ, વગેરેની લોકસભા-ઓની નામાવધિઓ વાંચો, તે પ્રદેશની કેમિસ સમિતિઓએ પસંદ કરેલા સમ્પ્રદાયોની કાળા સભા માટે કે રાજ્ય બવસ્થા નિવાસક સભા માટે લાવકાનો તપાસો; ખુદ પસંદ કરનારાઓની લાગણી તપાસો, તો પ્રધાનોની લાગણી તપાસો, તેમનો અનુદાસ તપાસો, જેકામાં જઈ આવ્યા છે એટલી રાજ્યતા નાદ કરો અને પછી બીજી યોગ્યતાઓ તપાસો, તો હિન્દુસરકારની ઉપર બતાવેલી રાજ્યનીતિ સામે આપણે કરી પોતાર કાઢવી શકીએ નહીં.

રિવાસત રાજ્યોનું પ્રકાર હજુ પણ અધૂરું છે ! એટલે પ્રતિનિધિ પ્રકાર પણ ત્યાં સુધી અધૂરું જ રહેવાનું, એ ભાષાવાર પ્રતિ કરવા કે નહીં તે સચાલનું નિરાકરણ કરવા નીમાઓલી ધાગસમિતિના નિવેદન ઉપર અભિપ્રાય દર્શાવતાં ત્રણ જણાઓની સમિતિની માન્યતા યોગ્ય છે, અને ભાષાવાર પ્રતિ થાય તો મુખર્થ મહારાષ્ટ્રમાં જઈ શકે નહીં, તે અભિપ્રાય પણ યોગ્ય જ છે ખુદ રાજસ્થાન લખ હજુ અધૂરો છે, કારતપુર અને ધોલપુર રાજ્યોની પ્રભા કર્યાં જાય, સંયુક્ત પ્રતિમાં કે રાજસ્થાન સંપર્માં ! ભોખાળની પ્રભા કર્યાં સમાન, મધ્યકારતમાં કે નાગપુર વગેરેના પ્રતિમાં ? આપણને ગાસિયર મધ્યકારતમાં અધુ છે તે અધર નિર્ણય લાગે છે, વસ્તુતઃ તેમ નથી; આલેઅરની બધી પ્રભા માળવી પ્રભા નથી, તેમાં પણ રાજસ્થાનની પ્રભાનો સમુદાય છે વાસવાકા, રતલામ, કુનરપુર, વગેરે રાજ્યોની પ્રભાઓ યા માટે ગૂંચળાતમાં ન આવે !

જાનમાં બિદાગનો કોટિક પ્રદેશ તો
મોટે ન જઈ શકે ? હરેવાતો સમુક્ત
પ્રાંત સમુક્ત કેમ હોઈ શકે ? જ્યોત્ષ્ણ,
ગેરખપુર, વગેરે પ્રદેશો પ્રથમ નોખા દત્તા
તે નોંધાઈ ગયા, એટલે તે પ્રાંત સમુક્ત પ્રાંત
હરેવાયો, બાકી તેનું નામ તો જુલુજ હોય
નોંધ્યો; દિમાચગ પ્રદેશની પ્રજા કયા સમાઈ
જવી નોંધ્યો ? પતિબાળા, નલા, વગેરે
રાજ્યો પૂર્વજાનમાં કેમ ન જાણે ? દારી,
રામપુર, કુચ બિદાગ, ત્રિપુરાન્ય, મજિપુર,
વગેરે રાજ્યોનું શું કાણું ? ગદેસુર દર્જાટકમાં
શા. મદિ ન જાય ? ત્રાવણકોર, કોચીન અને
મથપાળ એક કેમ પ્રાંત કેમ ન થાય ?
સોરાષ્ટ્ર અને ગુજરાત એક કેમ ન થાય ?
એ પ્રશ્નો વહેલા મોઝા જોડવાનાજ છે, એટલે
જયે ત્રણ જગ્યાઓની સમિતિનો અભિપ્રાય
દર્શિત અભિપ્રાય છે. બીજા પ્રશ્નોનો
આપણે નિઠાઈ કરતા આવડીએ છીએ તેમ
આ પ્રશ્નો પણ ઉવડનો નિઠાઈ આવડે જ
છુટકો છે. પ્રજા મજિ છે બાપવાળ પ્રાંતો,
તે મંત્રિ સતોપાવી જ નોંધ્યો, બાકી મુખ્ય
મદારાષ્ટ્રને નથી મળ્યું અને નથી મળવાનું, તે
મોટું મદારાષ્ટ્ર જગા પણ શોધ કરવાનો નથી;
તેમાંમદારાષ્ટ્રનું યોગ્ય દરિયાંનું સ્થાન નથી,
મુખ્ય તો હમણેજ વરણ છે, તે નથી
મદારાષ્ટ્રનું, નથી કોંઈનું, નથી ગુજરાતનું
મુખ્યની વિચાર જોગસાકે દૃષ્ટિએ કદિ થઈ
શકેલી

“ પૂર્ણ ” માસિકના આ જાંઠ વાચકોના
હાથમાં આવશે ત્યારે, વડોદરા રાજ્ય મુખ્ય
ધ્વાજામાં લખાઈ સમાઈ ગયું દરેક વડોદરાને
તેથી લાભ છે, ગેરલાભ પણ છે, કોઈપણ
નિરાકરણને માત્ર એક જ પદ્ય કદિ હોઈ
શકે નહીં; માત્ર એટલું કે, જે મુખ્યનો પેટા
એક જાણુ પણ નેરવાર હોય, તે બીજા
જાણુ વધારે હજવી હોય.

વડોદરા રાજ્ય ગુજરાતની બીજી રિવાસ
તોની સગારી લઈ સહ્યુ હોત, અને જેમ સી-

રાષ્ટ્ર સંઘ યોગે તેમ ગુજરાતની રિવાસતોનો
નૂતો સધ રચાઈ સહ્યુ હોત, માત્ર તે મોટું
ગુજરાતની રીવાસતી પ્રજાઓ પાસે અને સરકાર
પાસે યોગ્ય નેતૃત્વની જરૂર હતી, જે નેતૃત્વ
જન પક્ષેએ નહોતું, અને હજી પણ નથી
વડોદરા ગાંધી એકલવાયુ રહી ચુકું, છતાં
સમાવેશની સગતો રચાઈ કરી સદાત હમણાં
જ “ નવ ગુજરાત ” માં ગુજરાત મોટું
લાઈકેટ જેવી સંરક્ષા વડોદરામાં રહેવી
નોંધ્યો તે મતને પ્રુદિ આપતો એક લેખ
માગ વાચવામાં આવ્યો ! સમાવેશ (વિધીની
કાજ) પાંચ જગે તે વાપરો, મોટા પાણી-
વાળી નદી બારા સમુદ્રમાં જાય છે એમ કહે,
કે કુધમાં સાકર જળી જાય છે એમ કહે, અને
તે કહે, પણ એક જાનત રચાઈ છે. અને તે
એ છે કે વડોદરા ગાંધી અનેક પ્રતિવા-
ચક સરમાઓને આ નોંધાણથી અનેક
વિધ વિદ્યનાઓ વેઠવી પડે અને તે
વિદ્યનાઓથી તેમનું ગજીયો ચોટકસ બાજે-
વાનો અને વડિલ કરવાવાળાઓ કરી રહ્યા
હોત, અને તેજ સાથે સમાવેશ પણ કરી-
રહ્યા હોત.

બાકી કુખનું જોસદ પદાઓ, તેમ
વખત જઈ તેમ બધું પ્રજા જુદી જગે, અને
એકેજ કરી રહેશે.

ગુજરાતનો જ દર્યાંત લઈએ જોમણીસમાં
હરીની સરખાતમાં સુરતની નવાબીનું
બિટિય મુલકમાં વિધીનીકાજ ચુકું એ
સુરતના રીવાસતને સોંપી એક વીસીની
મુદતમાં વિસરી ગયા. માંડવીનું રાજ્ય
વિધીન થઈ ગયું, અત્યારે મુગત જિલ્લામાં
આવેલા આ જામના સોલંકી રાજવંશને
કોણ બાદ કરે છે ? સત્તાનો બોલસે વંચ
ઈ સ. ૧૮૪૮-૪૯માં પદબદ્ધ થયો, હાલ
સોંપી તેને માત્ર ઇતિહાસજન વાત તરીકે
બોલે કરે છે, નામપુરનો બોલસે વંચ ઇ. સ.
૧૮૪૮માં પદબદ્ધ થયો, તેને હાલ કોઈ બાદ

હરે હે : પંજનનું સીપ રાજ્ય સિદ્ધિશાસ્ત્ર
 ઇ. સ. ૧૮૪૬માં કોઝાદી દીક્કું : હજુ તે
 તેને જોડેલો વર્ષો હમણાં જ થયાં,
 અયોધ્યાનો સિયાપયોી નવાબી વંશ ઇ. સ.
 ૧૮૫૬માં પદમજ થયો, તાંજોરનો
 મોસમે વડા વેસેસ્લીએ કોઝાદી દીક્કો,
 આઈટના નવાબી વંશને તે જ અધિકારીએ
 કોઝાદી દીક્કો, આજરાવ પેસવા પુના
 કોઝાદી ઇ. સ. ૧૮૧૮માં કાનપુર પામે
 બીથુમાં આસ્થો થયો, પ્રગ તે બધું
 પ્રગત વિચરી અઈ, પૂતા, સતારા, નાજપૂર,
 તાંજોર, સુગત, શ્વદોર, અયોધ્યા, પુઠ

દિલ્લી, અત્યારે મોટા સહેશે છે, કેટલાક
 પ્રતિપાટનમશે છે, એજ પ્રમાણે બાપલે
 આસાવાદી સહજે અને છમ્મીએ કે વડોદરા
 મહાગુજરાતનું પાટનગર બને, બાકી જે
 અધિકારીઓ નીમાથ બાપકવાડ વંશની,
 ખાસ કરીને મહાગાન સયાજીગવ બાપકરાહની
 પગપરને વાદ રાખે, અને જ્યાં પ્રગ તંત્ર
 સંભવે છે ત્યાં પ્રગ પછુ, વડોદરા રિવાસતના
 બધા બૃતપૂર્વ પ્રદેસમાં, મોગ્ય નાવકોને પસંદ
 કરી, તેમની માગફત, પોતાની સંસ્થાઓનો
 વધિવદ કરે

૧૨-૪-૪૬

શ્રેષ્ઠદાન

: સમ્બરા :

અંધાર ટાળવાને ઇચ્છા અવનિવૃત્તે તેં સૂર્ય ને ચદ્ર જેવા,
 ફેકયા બે થાકે લેતા ચક્રર ભમરદા કોરી વીંટી તિશાની,
 ને ધોવા પાદ ભૂતા સતત ગરજતા સાત સિંધુ બનાવ્યા,
 સ્નાનાર્થે પૃથ્વીતા મધુર જળસમાં મેષ કરા કુવારા.
 રત્નો હીરા સુવર્ણ હર ધરણિનું તેં ભર્યું ઠીક બે તે,
 એથી મોલા ભર્યો તે જીવનરસ પછો કોષ ખર્ચે ધરાના,
 મેષ તેં વીજળીની મેકુરપ રચીને જીવને પ્રેમ કરી,
 આખ્યા આશા, સુવાની, સુમધુર કવિતા ને જ્ઞા શાં રૂપાળા.
 આખ્યું છે એટલું કે ગણી નવ રાકશે શેષ કરીમ નિહવા,
 ને એવું ભવ્ય આખ્યું હવ ન મંદિલ જે માનવીથી કયાયે,
 આખ્યું આ સર્વ તેથી જગતજન બધા પડતા વિશ્વસ્વામી !
 વંદે કેં ના નવાઈ; પણ તુજ હિંમત સૌ મૃત્યુથી દુઃખ પ્રાપ્તે.
 વડું હું શ્રેષ્ઠ બાણી પણ તુજ દિધ બે માધુરી મૃત્યુ કરી,
 મૃત્યુની વીજ વિના સજા મધુરતા તે દિધી - ચાત ઘેરી *

જેઠાલાલ ત્રિવેદી

* " અલોક " નામથી દૂક સમયમાં પ્રમુદ વનાર કાવ્યસંમહાધ્યા.

વાંચવા જ નહિ-વસાવવા જેવાં રત્નો

જેમણે વાંચ્યા છે તેમને પૂછીને પછી જ

વસાવોને !

મહાદેવભાઈની કાયરી	૪૫	મહાભારતનાં પાત્રો	૦૫૫
અવંતીનાથ (પ્રમોદ)	૪૫	કન્દગજ (માનાવી)	૭
અવંતીનાથ (ચૂનીલાલ)	૪૫	લોક ભાગવત (નાનાભાઈ)	૫૫
લક્ષ્મીનાથ લો (૧-૪)	૧૮	કથાકલગી ગુપ્ત (૧-૨-૩)	૧૦
ભગવાન વરશુભ (ગુનથી)	૫૫	રંગતરંગ (૭ ભાગ) ન્યોતીન્દ્ર	૧૦
જ્યોત અને જ્વાળા (ચૂનીલાલ)	૬૫	પાનનાં બીણાં (ન્યોતીન્દ્ર)	૭
જ્ઞાપાત (૨. વ. દેસાઈ)	૫	કૌશલ્ય (ખડિંગ)	૫૫
પ્રેમધોન (અન્નાગવજ)	૪૫	શકરિ (રાખાલાલ)	૧૫૫
ઉલ્કા (ખડિંગ)	૪૫	રૂપમતી (ચૂનીલાલ)	૪
કર્મધોગી સજ્જીવ (ચૂનીલાલ)	૪૫	લોહીની ઈમારત	૪૫
તુલસી ક્યારો (ગેખાણી)	૪	અરેશર કોટવાળ	૧૫
ગાંધી જીવન પરીક્ષ (નવજીવન)	૮	પ્રજ્વલ અને પરિવ્રજ	૪૫
સાજહત્યા (ચૂનીલાલ)	૪	તાજવાણા (પેટલીકર)	૭
જ્ઞાન અને અમી (ચૂનીલાલ)	૫	પાટજીની પ્રભુતા (ગુનથી)	૪
શજકન્યા (પ્રમોદ)	૫૫	અપવાસદ્વાર આરોગ્ય	૧૫
સંચિત્ત શર્મા	૨૫	અભિમિલ (ગો. દીવડિયા)	૬

વી. પી. ટપાલ ખર્ચ જુદું.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર

૬૨ અનંતવાડીને નાકે
બુલેટ્સ, સુખાઈ નં. ૨



હવાડિયો ચઢવો
સુરત

અંથાલયોની સંપૂર્ણ વહી પૂરી પાડવામાં આવે છે.

વિશ્વકોશીન

દર્પ-વસાહ

AL 425 GURATI



ન્યુપિટર જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ

કું. લીમીટેડ

[હેડ ઓફીસ : મુંબઈ]

સર્વે પ્રકારના વીમાનું કમકાજ કરતી અગ્રગણ્ય હિંદી વિમા કંપની
જિંદગી, આગ, ભરીન, અકસ્માતના વીમા કે એજન્સી
માટે સહર કંપની

— ઉદાર રાજ્ય —

જોવા મા મળે —

જી. આર. દેસાઈ

જાન્ય મેનેજર :

ખાદિયા, આર રસ્તા-અમદાવાદ

ઓઈલ મીલ તથા કારખાનાવાળાઓને ઉપયોગી

કપ સોલર ટાઈપનું હમારી બનાવટનું

✽ અગ્રણ્ય એકસપેલર ✽

વિદેશી બનાવટના એકસપેલરની સરખામણીમાં ઠગલ કામ આપે છે

ઘોલીસ કલાકમાં ૩૦૦ ટના તેલ કાઢે છે

અદ્દણ એકસપેલર

નાની સાઈઝના ૨૪ કલાકમાં ૨૦૦ ટના તેલ આપે તેવા પણ
બનાવીએ છીએ.

હમારી વિશિષ્ટતાઓ

- * કાપકની મીલને લગતી મશીનરી જેવી કે વોર્શિંગ, કમી
ફ્રીઝ સ્ક્રાપર, સ્ક્રીનર વીગેરે બનાવીએ છીએ.
- * પ્રીસ્ટર પ્રેસ પ પ હરેક સાઈઝમાં બોર્ડરથી બનાવીએ છીએ.
- * કોપરેક્ટરીંગ મશીન બનાવીએ છીએ.
- * એઈલ કાસ્ટીંગ તથા વોટર કાસ્ટીંગની કાગીના મશીન
સસ્તા તેમજ કરી અપવામાં આવે છે.
- * હરેક બાવના મશીનોની ફુરસ્ટી, ઇલેક્ટ્રીક તથા બેસથી
વેલ્ડીંગનું કામ વ્યાવહીક હરથી કરી આપવામાં આવે છે.

એક વખત કામ પાડી ખાતરી કરો.

ધી લક્ષ્મી વિજય પ્રાસ એન્ડ આર્ચન વર્કર્સ

ચોખંડી, ગોયા હરવાળ બહાર,
વડોદરા.

ધી ન્યુ ગ્રેટ ઇન્સ્યુરન્સ

કંપની એફ ઇન્ડિયા, લીમિટેડ

(વરોડામાં સ્થપાઈલી સંખ્યાની જવાબદારી મરોબિન છે)

મલાવાર ધાપજી

રૂ. ૨,૫૦,૦૦,૦૦૦

અમાર પટેલી ન ભરાયેલી ધાપજી

રૂ. ૧,૫૫,૦૦,૦૦૦

વસુલ થયેલી ધાપજી

રૂ. ૮૨,૫૦,૦૦૦

કામરેક્ટરોની એડ

શેઠ વુલસીદાસ ડીભાજી (કેમ્બેન)

શેઠ હેતાલાલ જે સુતરીયા

શેઠ વાલજી હીરાથ

શેઠ અબાલાસ ડીભાજી

શેઠ હરમણી મુળરાજ ખટાઈ

શેઠ આનવીલાલ હીરાલાલ શેઠ

શેઠ જ્ઞાગીર ચંતનજી

શેઠ મજલાલ હેતાલાલ

જનરલ મેનેજર મજનલાલ છ. યોરી

ફક્ટરો ઓફીસ,

બ્રિટીશ હિંદમાં મુખ્ય ઓફીસ

નેક બીરોડ, માર્ચા વરોડરા

૧૫-૧૭, કોથોથો સ્ટ્રીટ, રાલ, મુંબઈ

— શાખાઓ —

અમદાવાદ, કાંકલા, મદ્રાસ, ભાવનર, કર્ણાટી, બાલનગર, દિલ્લી, ધરમવર અને રામગઢ

જિંદગી, આગ, અકસ્માત અને ફરિયાઈ
વીમાનું કામકાજ લેવામાં આવે છે

રૂપી જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કાં. લી.

ચેરમેન : શેઠ બી. એમ. ખીરલા

પ્રિન્સિપલ ઓફિસ, ૨૧, હાગિવાજ, દિલ્લી

કાલના મોરલીના સમયમાં ૧૫ રૂપીની વિશ્વવૃદ્ધ અને ૧૯૪૭ માં જગપાઈ કરેલું

૨,૭૫,૦૦,૦૦૦નું હાજીના વીમાનું કામકાજ

શેઠ પ્રમોદના વીમાઓ સખતી સપૂર્ણ સહર સ્વેચ્છી સરખા

નેની શાખાઓ આખા હિન્દુસ્તાનમાં આવેલી છે

વીમાના કસેલ ચૂકવવામાં મણી ન હોવાનીતિ

એજન્ટો માટે કમાણીની સુંદર તક

મળે અમર થયો —

બી બી કે સેતસવડ,

જનરલ મેનેજર

હનલાજી મોરમે સીરીકલ

નેક રાઈટ, રાઈટ મુંબઈ

મી ત્રોસાવનદાસ કે પટેલ

આમ મેનેજર (ભાઈ)

દોશબી શુવન, રાવપુરા,

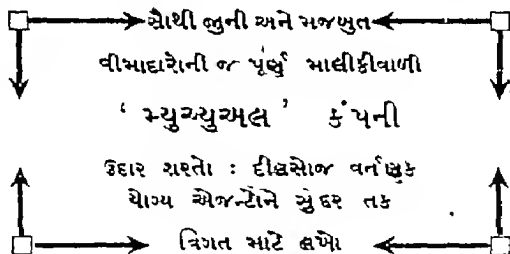
વરોડરા.

ધી બ્રાન્ડે મ્યુચ્યુઅલ લાઇફ એસ્યુરન્સ સોસાયટી લિ.

[સ્થાપના ૬ સ. ૧૮૭૧]

૭૬ વર્ષથી જનતાની એક સરખી સેવા કરી રહી છે.

સદ્ધર સલામત અને મજબુત



મુખ્ય ઇલાકા અને
મધ્ય હિંદના
ચીફ એજન્ટસ

મોહન સન્સ એન્ડ કું.
૧૦૫, મહાત્મા ગાંધી રોડ,
કોટ, મુમ્બઈ ૧

કેસરે-હિંદ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લી.

સંદ ઓફીસ ૧૪૯ મહાત્મા ગાંધી રોડ, કોટ, સુબહ.

...અંદગી

...આગ

...અકસ્માત

...દરિઆઇ

ઇત્યાદી પ્રકારના વીમાનું

કામકાજ સ્વીકારતી

સંસ્કર હિન્દી વીમા-સંસ્થા

નવરત્ન મેનેજર

શ્રી આર. જી. મુતશીયા

સુબહ

પ્રાચ્ય મેનેજર

શ્રી આર. વી. રાવલ

રાવપુરા ચાન્ડાકુળ-વડોદરા

નવા વર્ષમાં શું કરશો ?
ભવિષ્યની ચિંતામાંથી મુક્ત રહેવા માટે

તમારી તમામ ભૂચિત મૂડીનાં, વડોદરા રાજ્યમાંની પોસ્ટ
ઓફિસમાંથી ના. હિદ તરફથી બાંહેધરીવાળાં સંપૂર્ણ આય-
પનવેશ મુદ્રા, આરંભ વ્યાજ આપતાં

પાંચ વર્ષનાં, સાત વર્ષનાં તથા બાર વર્ષનાં નેશનલ સેવીંગ્સ સર્ટીફિકેટો ખરીદો

વિશેષ માહિતી માટે રૂબરૂ મળો:—

સ્થાનિક પોસ્ટ માસ્તર

અથવા

પોસ્ટ ઓફિસમાંથી સેવીંગ્સ સર્ટીફિકેટનાં
નિયમોની પ્રત મફત મેળવો.

(પ્રકાશન ખાતું, વડોદરા તરફથી પ્રસિદ્ધ)

મે. ગ. ગ. પેપર કન્ટ્રોલરની ઓફિસના તા. ૨૦-૬-૪૭ ના તા. નં. ૬૭

અને બી. ૩૨૬૭ ના મલુમતી પત્રોથી તમને મુદ્દક અને પ્રકાશક ગ્રંથ મહેતાએ

પાસમાંથી એમમાં બેમાં બેમાં બેમાં વડોદરાથી પ્રગટ થયેલાં તા. ૧૫-૪-૪૬ ના